REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

SUB DIRECȚIUNEA

LUĬ

GREGORIŬ G. TOCILESCU

VOLUMUL VI, FASC. II.

BUCURESCĬ
TIPOGRAFIA ACADEMIEĬ ROMÂNE (LABORATORIĬ ROMÂNĬ)
Nr. 26. STRADA COLȚEĬ, Nr. 42
1887.

Din cause independente de Redecțiune, fascicolulŭ I alŭ volumuluĭ VI neputând fi gata până la finele luĭ Iunie viitorŭ, suntemŭ siliți, — spre a nu prelungi maĭ mult întârḑierea aparițiuneĭ Revisteĭ, — să distribuim d-ḷor abonați fasciorul II al aceluiași volum.

SUMARIŬ:

Pagina

CONDIȚIUNILE PUBLICAȚIUNEI

Revista pentru Istorie, archeologie și filologie, apare de patru orĭ pe an, în fascicule de câte 12—15 colĭ, cu stampe și fac-simile, alcătuind două volume pe fie care an.

Abonamente pentru anul IV (vol. VII și VIII) se pot face de acum: 20 leĭ pentru România, și Româniĭ din Austro-Ungaria; 25 leĭ pentru streinĕtate.

Redacțiunea și administrațiunea se află în *Strada Primăvereĭ, No. 30.*

CODICELE VORONEŢEAN

CU UN VOCABULARIŬ ŞI STUDIŬ ASUPRA LUĬ,

DE

I. al luĭ G. Sbiera.

(CRITICĂ).

Sumarĭul *:* Întroducere. — I. Codicele nu e tradus de limba grecească, ci din cea slavonă. — II. Greşelĭ în text şi în transcriere. — III. Greşelĭ în vocabularĭŭ. — IV. Data codiceluĭ. Părţile de prisos şi cele false. — V. Data fundăriĭ mănăstiriĭ Voroneţul nu e 1468, ci 1488. — VI. Cauza rumperiĭ codiceluĭ n'a fost prima notiţă a luĭ Constantin ot Dorna. — VII. Manuscriptul nu e copie. — VIII. Patriea traducătorĭuluĭ n'a fost Macedoniea, ci Ardealul. — IX. Textul codiceluĭ n'a fost rĕspândit printre Românĭ. — X. Chestiunĭ omise orĭ tractate maĭ pe larg saŭ maĭ pre scurt de cât trebuĭaŭ. — XI. Contradicţiunĭ. — XII. Diverse. — XIII. Încheĭere.

Întroducere. — Nu de mult a apărut, din tipografiea archi-episcopală dela Cernăuţĭ, opera întitulată *Codicele Voroneţean* de D-l Ion al luĭ G. Sbiera, profesor universitariŭ c. r. p. o., membru al academieĭ Romîne din Bucurescĭ şi al altor societăţĭ literare. Cartea are 354 pagine în 4⁰. Ea cuprinde la început textul cu litere chirilice şi latine, dimpreună cu textele româneştĭ corĕspundătoare din Noul Testament dela Bĕlgrad din 1648 şi din Bibliea de Bucureştĭ dela 1688. În jumătatea a doua sênt : un vocabularĭŭ de toate vorbele cu arĕtarea paginelor şi a rândurilor, unde se află, apoĭ studiul propriŭ ḑis, în urmă 2 tabele cu forme de litere şi cu mărcĭ de fabrică şi în sfêrşit 4 pagine de manuscript heliografiate.

Precum vedem, această lucrare e cea maĭ voluminoasă şi chĭar maĭ completă, din câte aŭ apărut până acum, asupra Apostoluluĭ manuscript descoperit la Voroneţ. Dela un academic şi profesor universitar sêntem şi în drept a cere mult; dela D-l Sbiera trebue se pretindem maĭ mult încă, întru cât D-sa a quasi-secvestrat manuscriptul, sub cuvêntul de a face un studiŭ serios, a avut textul original la dispoziţiune 12 anĭ, a lucrat 14 anĭ, ear spesele de tiparĭŭ le-a purtat academiea română.

Acum eată ce constatăm. Hârtiea e bună, tiparĭul curat şi frumos şi în genere execuţiunea tipografică merită laudă: tipografiea în adevĕr a procurat,

de sigur după stăruința autorĭuluĭ, semne deosebite pentru literele, ce nu-s în alfabetele chirilice cunoscute, ca d. e. pentru σ (1), una din cele două forme ale litereĭ *r*, pentru combinațiunea 7ρ (=tr) etc. Nu pot ḑice tot așă și de celelalte elemente, deșí se găsesc și aicĭ părțĭ nimerite. Ast-fel textul nu e însoțit de redacțiunea, din care s'a tradus. Reproducerea textuluĭ și maĭ ales transcrierea luĭ cu litere latine are prea multe greșelĭ nu de tiparĭŭ, vocabularĭul și maĭ multe, ear studiul cuprinde maĭ multe paragrafe de prisos și o mulțime de ideĭ false; unele chestiunĭ le-a lăsat netractate, altora le-a dat o întindere maĭ mare saŭ maĭ mică de cât meritaŭ. Afară de acestea une orĭ se contraḑice chiar, și nu s'a folosit de discusiunile anterioare dintre Domniĭ Nădejde și Bumbac.

I. Codicele nu e tradus din limba grecească, ci din cea slavonă. — Primul defect, ce se observă în lucrarea D-luĭ Sbiera, am ḑis că e lipsa textuluĭ, din care s'a tradus. Așĭ puteá afirmá, că necompararea continuă cu un asemenea text îĭ e defectul ceĭ maĭ mare, care se resimte maĭ la tot pasul, care face, ca această lucrare atât de întinsă și costisitoare se nu corĕspundă așteptăriĭ generale. O dovadă că D-luĭ nu pune mare preț pre textul original, cheea tuturor lucrărilor de asemenea natură este, că nicĭ nu are un capitul special asupra acesteĭ chestiunĭ însemnate. D-sa se mărginește a o atinge numaĭ în treacăt în 2 locurĭ. Ântâiul e în precuvêntare p. IV, unde ḑice: «*Cuvintele lătinescĭ și grecescĭ din Vocabularĭu sînt totdeauna cele aflate în testurile respective, adecă acelea pe carĭ și traducătorĭul le-a avut în vedere.*» Al doilea e la § 29. despre Particularitățile lecsice, a nume la p. 319 și sună așá: «*Dintre particularitățile lecsice vom înșirá... cîtevá esîmple de formarea cuvintelor prin compunere, carile ne demustră că ele nu's alta decît o traducere verbală a prototipuluĭ lor grecesc, și că prin urmare trăducătorĭul s'a folosit de acest test.*» Apoĭ înșiră vr'o 27 de vorbe, comparându-le cu corĕspunḑătoarele lor din grecește, une-orĭ și din latinește. Unde i se pare că sênt urme de slavonism, le dă o explicare proprie a D-sale. Așá la p. 282 ḑice că vorbele **âмïнь, âп͠ль, ïєрл͠мь** etc., carĭ provin și în graĭul slovenesc. sênt scrise cu ь la sfêrșit, fiind-că scriitorĭul trebuĭá se fi cunoscut bine scrisoarea slovenească. Apoĭ la p. 313, după ce spune că «*dintre 35 de nume proprie țărmurite în ȣ sau ѹ, carĭ provin și în acusativ sîngural, găsim patru, carile schimbă în acest caḑ pre ȣ sau ѹ din nominativ în a, precum,* **гаїа шн ἀрнстаσχа** (Aristarha)$^{10}{}_{3\text{-}4}$ (2); **ἐрастa** $^{7}{}_{11}$; **состєна** $^{1}/_{10}$; **тнмоѳєа** $^{7}{}_{10}$; ∴; după acestea, ḑic, adauge: *Această abatere dela regula generală nu'ĭ alta decât o modernisare tărḑie facută sub înrîurința graĭuluĭ bulgaroslovenesc din biserica Romînilor de pe atuncĭa.*

(1) Acest semn are în codice forma luĭ σ (sigma) grecesc, numaĭ că coada deasupra e dusă ceva maĭ la dreapta, apoĭ se întoarce în sus formând de multe orĭ un semi-cerc cu concavitatea spre stânga.

(2) Numĕrătorĭul unor asemenea fracțiunĭ însemnă numĕrul pagineĭ din codice, ear numitorĭul rândul pagineĭ.

Din acestea se vede lămurit că D-l I. al luĭ G. Sbiera crede a fi studiat un text românesc tălmăcit din grecește și că traducătoriul va fi avut în vedere și vr'o redacțiune latinească; dar de una slovenească nicĭ vorbă nu e. Însă, dacă am luá în considerațiune chiar numaĭ ultimele treĭ locurĭ, citate după D-sa, acestea singure ar nimicí părerea D-sale; căcĭ nu se pot explicá în chip firesc, decât în o traducere făcută după slovenește. In adevĕr, pre când, din cele 27 de exemple date de D-sa la pp. 319 și 320 ca formate după grecește, 20 se pot explicá tot atât de bine și ca traducere verbală din limba slavonă, în care cărțile bisericescĭ s'aŭ tălmăcit din limba grecească, celelalte 7 se explică mult maĭ bine prin limba slavonă. Din cele de'ntâiŭ voĭŭ însemná numaĭ 3: ардџинтоутъеторю (argintu-tăetoriŭ) $^{8}/_{1\text{-}2}$ = ἀργυροκόπος, argentarius, sl. сребросѣчецъ (1).

а бїнре фаче $^{152}/_{8}$ = ἀγαθοποιεῖν, benefacere, sl. благотворити;

ардеоукоувънта (reu-cuvĕntá)^{8} $_{10}$=κακολογεῖν, maledicere sl. зло̏словити.

Eată acum și cele 7 din urmă:

аскпръласарѣ $^{169}|_{1\text{-}2}$ = πλεονεξία = avaritia, sl. лихоимьствїе;

а депреоуръвїе = συνοικεῖν, cohabitare, sl. въкоупѣжити;

фраціїнюбиторн $^{153}|_{3\text{-}4}$ = φιλάδελφοι, fraternitatis amatores, sl. братолюбцй;

лѣџедътъторю = νομοθέτης, legislator, sl. законодавецъ;

минаш $^{44}|_{8}$ = χιλίαρχος, tribunus, sl. тысѫштьникь(2);

ѿмоуюбире $^{63}|_{11}$ = φιλανθρωπία, humane tractans(3), sl. чловѣколюбїе;

а прѣдеспоуіре $^{148}/_{12}$ = ὑπερέχειν, praecellere, sl. прѣѿбладати.

Din contră nicĭ D-l S. nicĭ eŭ n'am găsit vr'un loc, care se se explice numaĭ prin un original grecesc. Scrierea cu ѫ a expresiunilor ꙟтрꙋ антипатрндѫ $^{56}/_{1}$, ꙟн темницѫ $^{42}|_{6}$, мѫндрїе $^{110}/_{5}$, întăresc părerea mea, că și ь dela sfêrșitul maĭ multor vorbe, de carĭ vorbește autoriul la p. 282, provine tot din originalul slavon. Finala а a maĭ multor acuzative de nume proprie masculine, de carĭ atinge la p. 313, are, cum am maĭ spus, aceeașĭ origine slavică.

Pentru edificarea D-sale voĭŭ maĭ adauge câte-vá dovedĭ:

1) Reproducerea fidelă a articulării slavone în артемида ефесеаскаа $^{9}/_{13}$ în loc de *Artemis cea efesească* saŭ cel mult *Artemida efesească*. Acest exemplu singur e în stare se dovedească, că n'avem a face cu o traducere din grecește saŭ din latinește, unde găsim Ἄρτεμις Ἐφεσίων și Diana Ephesiorum.

2) Maĭ multe vorbe slavone neîntrebuințate de poporul român: *a pristoí* $^{2}/_{6}$, *a gotoví* $^{23}/_{8\text{-}9}$, *a obrazí* $^{156}/_{9}$, *a blagodarí* $^{93}/_{1\text{-}2}$, *a uteși* $^{108}/_{7}$, *a ṣledĭ* $^{149}/_{13}$ etc.

(1) Expresiunile slavone le-am dat după un Apostol manuscript de pre la mijlocul veaculuĭ al 16-lea, punând verbele la infinitiv. Cele latineștĭ, unde nu eraŭ puse de Dl Sbiera, le-am împrumutat maĭ toate din vocabularĭul D-sale.

(2) Notez că expresiunile română și slavonă sênt simple și derivate din cardinalele respective, pre când cea grecească e compusă.

(3) Această expresiune din Vulgata corĕspunde propozițiuniĭ ѿмоуюбире... фъча din codice. Miklosich traduce compusul sl. чловѣколюбиѥ prin simplul *humanitas.*

Chiar vorba românească *fărecarea*, adĭ *ferecarea* [51] 4, în loc de *vicleșug, complot*, arată că traducătorĭul avù dinainte-ĭ slavicul ковь, care însemnă și *răzvrătire*, *cursă*, *înşelăciune* și *ceea ce se ferecă.*

3) Construirea unor verbe active transitive cu dativ, ca și în slavoneşte, în loc de acuzativ, d. e. цюдекъ тоутоуроръ [142]|8.

4) Din nenumĕratele fraze și construcțiunĭ tălmăcite ad litteram după slavoneşte, voĭŭ luá numaĭ locuțiunea ce corĕspunde actualuluĭ *adecă* și care se ḑice în gr. τουτ'ἔστι, lat. id est, sl. с'и рѣчь, de unde ăчѣ цичє în manuscriptul descoperit la Voroneț, p. [156] 7.

Aşa dar e dovedit că codicele acesta este tradus din slavoneşte şi numaĭ din slavoneşte.

Trec acum la celelalte imputărĭ, ce ĭ-am făcut, și maĭ ântâiŭ la unele din greșelile ce întimpinăm în text și în transcriere.

II. Greșelĭ în text şi în transcriere. — E greşit anul ҂зсма, în loc de ҂зсми, din notița a doua de pre p. 106, unde и dela urmă se cunoaşte destul de bine. Cetirea цичєвра în loc de цичєва dela p. [120] 1 ăncă e neadmisibilă. Lectura ăдє în loc de ăд є dela [151] 1 e de asemenea greșită, căcĭ numaı un ăд explică pre да din originalul slav, care trebue se fi fost scris invers din eroare, în redacțiunea slavică, ce traducătorĭul manuscriptuluĭ aveá dinainte-ĭ (1). Nu știe apoĭ ce însemnă с͞х dela [165]/9, care e o prescurtare din стихъ, ca în maĭ multe manuscripte slavone.

Din transcrierea cu litere latine voĭŭ alege numaĭ 5 locurĭ greșite :

1) *Întru în* [10]/1-2 în loc de *într'uîn*, cum ne orientează însușĭ contextul românesc *porniră-se într'uîn sufletu*, și locurile corĕspunḑătoare din deosebite redacțiunĭ streine şi româneştĭ. 2) [*Apostolilor̆u*] p. 22 sus în loc de тлъ͞к care nu e decât tâlc, explicare a unuĭ cuvênt. A nume aicĭ vrea se arĕte că expresiunea ҂шиши (2) ҂вѣцаци, lângă care s'a pus vorba тлъ͞к şi care nu se găseşte ın nicĭ un alt text strein saŭ românesc, vrea se arĕte, ḑic, că acea expresiune explică vorbele ҂ниши,(2) şi вѣзбаци. 3) *spre va (sc)* [95]/5 în loc de *spre (ce) va*, după cum dovedesc locurile corĕspunḑătoare gr. ἐπί τινων, şi sl. на нѣкїи. 4) *500 de sate* [97]/9 în loc de simplul *fsate*, o formă maĭ veche a vorbeĭ *sate*, înrudită cu albanesul *fşat*. Numĕrul 500 saŭ altul nu se află nicĭ într'un text românesc saŭ neromânesc. Afară de aceasta ф n'are deasupra semnul ῀, care se pune pre literele întrebuințate ca numere, nicĭ prepozițiunea дє în urmă, cum e la [40]/12 după к҃=20. 5) *frumusĭeaţé* [123]|11 în loc de *frumsĭaţé*, cum se vede în o mulțime de cărțĭ vechĭ și nouĕ, maĭ ales de preste munțĭ ; şi aşá maĭ departe preste 40 de erorĭ saŭ felurĭ de erorĭ.

III. Greșelĭ în vocabularĭŭ. — Din cele vr'o 150 de greșelĭ, ce se găsesc în vocabularĭŭ, voĭŭ pune sub ochiĭ cetitorilor earăşĭ numaĭ câtevá.

A, pron. demonstr. în loc de ale sau cele, [74]/13. [109]|9, ḑice D-l Sbiera ; pre

(1) Veḑĭ lectura adevĕrată a primuluĭ rând al pag. 151, cătră sfêrşitul §-luĭ VII de maĭ jos.

(2) Tipografiea neavând ш mic de aruncat deasupra, al doilea ш s'a pus în rând și i s'a adaus и.

când acel *a* e prepoziţiunea, ce s'a înlocuit în timpurile maĭ nouĕ cu *la* saŭ cu dativul articululuĭ, cum probează textele corĕspunḑătoare ale loculuĭ din urmă, primul fiind tradus greşit cu dativul prepoziţional. Se se maĭ observe că *ale* în loc de *ceale* nu ne întimpină nicĭ o dată în acest manuscript.

Acie = *acì, aicĭ.* 14|5, 25|3, 38|7 etc., deşí chiar textele publicate de D-luĭ arată că înseamnă *acolo.*

Cerşì = *a strînge, a scrutà....* 131|13, 140 9; pre când în realitate în codice s'a pus numaĭ unul din senzurile verbuluĭ slavon **сънискати** = colligere, acquirere; exquirere.

Împenge = *a adeverì, a dovedì*; *ἀποδεικνύναι*, *probare*, 66 7; pre când aicĭ avem a face cu o traducere prea literală a gr. *παρίστημι* prin slavonescul **прѣтъкнѫти**, confundat apoĭ de traducătoriul manuscriptuluĭ românesc cu **потъкнѫти**, care înseamnă şi *a împinge.* O asemenea traducere prea literală fu părăsită de redacţiunile slavice maĭ nouĕ.

Pişte=*peşte* 93 5, cu toate că **пнщє** e vorbă slavică, care înseamnă mâncare.

Tinì = *a suná, a clopoţí, a cînta*, 151 1, verb inventat de D-l academic prin tăierea fără trebuinţă a adverbuluĭ *lătinĭaşte* în douĕ, adecă în pron. *lă*=*le, lor* şi verbul închipuit *tinĭaşte* (1).

Tătăînru, nominativ sing. închipuit în loc de *tată*, numaĭ pentru că la 74 11 etc. a dat preste forma plurală **тътъѫри**.

Păîrătare dela 164|2, cuvênt vechiŭ românesc derivat din lat. poena şi care înseamnă chin, patimă, suferinţă, după ce e prefăcut de D-l autorĭŭ în *văîrătare*, e identificat apoĭ cu *vênătae.* Cf. Principie de limbă şi scriptură de Cipariu pp. 217 şi 218.

Vătahu dela 72|7 are, după D-sa, înţelesul de *vătaf* şi *împĕrat*, pre când aicĭ e o simplă confuziune din partea tălmăcitorĭuluĭ, care în vorba **севаста** din originalul slavon, gr. τὸν σεβαστὸν, lat. *Augustum*, vĕḑu 2 vorbe : pron. **се** şi **васта**, care a putut fi scris: **ватъ** şi pre care n'a ştiut, cum se'l traducă altfel de cât prin *vătahu.* Precum se vede aicĭ, ca şi aiuria, D-l Sbiera a avut nenorocirea de a crede că va nimerí totdeauna, dacă va explicá vorbele din manuscriptul, ce nu ştiá că e tradus din slavona, prin cuvintele corĕspunḑătoare din redacţiunile tălmăcite de pre greceşte.

Vré dela 32 6, unde e verb, ḑice că e adverb şi egal cu lat. *fere.*

Toate acestea arată şi ideea ce are D-l profesor Sbiera, despre ceea ce se numeşte critica textuluĭ.

IV. Data codiceluĭ. Părţile de prisos şi cele false. — Din studiul propriŭ ḑis, § 31 e relativ cel maĭ de valoare. El tractează despre timpul, în care s'a scris Codicele pentru ultima oară (eŭ ḑic: pentru prima şi ultima oară). E probabil că codicele s'a scris între 1505 şi 1525, deşí dovedile aduse de D-l Sbiera nu-s îndestulătoare. Voĭŭ expune cele ce am putut aduná şi eŭ, în studiul ce voĭŭ publicá maĭ târḑiŭ. Din celelalte 40 de §§, 10 sênt de prisos,

(1) Lectura rânduluĭ întreg veḑi-o către sfêrşitul §-luĭ VII de maĭ jos.

vr'o 15 sênt false în parte saŭ în total, altele, precum am maĭ ḑis, maĭ mult saŭ maĭ puțin desvoltate de cât trebuiaŭ. Așá de prisos sênt §§ *1. Codice, 3 și 4. Descrierea pre larg a satuluĭ și a mănăstiriĭ Voronețul, 12. Împărțeala scrierilor din codice, 13 Note tipiconale, 21—24 Despre alfabetele chirilic și glagolitic și 37. De naționalitatea Asanenilor.* Acestea sênt de prisos, întru cât fie-care știe ce e codice, întru cât nu e dovedit că manuscriptul e scris la Voroneț saŭ cel puțin în Moldova, împărțeala și notele nu-s cevá special al acestuĭ codice, ci se află în mulțĭ codicĭ slavicĭ, ear alfabetele menționate sênt inventate cu multe sute de anĭ înainte de scrierea cărțiĭ și Asaniĭ n'aŭ a face cu ea.

Din părțile false voĭŭ însemná următoarele 12 §§ : *5. Fundarea mănăstiriĭ, 14. Sentența de nimicire, 20. Abeceul vechĭu era compus din 36 de litere, 24. Valoarea sonetică a literelor din vechĭul abeceu 33. Graĭul codiceluĭ nu e cel vorbit pe timpul când s'a scris pentru ultima oară. 34. Rotacismul odinioară general. 35. Codicele Voronețean e o copie tărḑie, 36. Timpul când s'a trădus. 38. Paulicianiĭ probabilĭ trăducătorĭ. 39. Locul unde a fost trădus. 40. Timpul veniriĭ testuluĭ Codiceluĭ Voronețean în Moldova și la Voroneț. 41. Testul Codic luĭ Voronețean a fost rĕspândit printre Românĭ.*

Din acestea §§ 33—36 și 38—40, va se ḑică maĭ mult de jumătate, cad în cazul când s'ar dovedí că codicele nu e copie, chestiune de care ne vom ocupá cevá maĭ pre larg.

V. Data fundăriĭ mănăstiriĭ Voronețul nu e 1468, ci 1488. In § 5. D-l Sbiera, după ce spune că Neculcea pune fundarea mănăstiriĭ după bătaĭa de la Războenĭ din 1476, că D-l Cogălniceanu, după un pomelnic al mănăstiriĭ, o datează din 1488, că acestașĭ an îl adoptă Frunḑescu și P. S. S. episcopul Melhisedek, D-l profesor Sbiera, ḑic. combate această dată întemeĭndu-se pe inscripțiunea copiată de D-sa *însușĭ*, reprodusă la pp. 257 și 258 și în care cetește anul ҂ѕųѻѕ (6976) de la facerea lumiĭ, adecă 1468 de la Hristos, în loc de ҂ѕųϹѕ (6996) d. f. l. adecă 1488 d. H., cum e scris atât pre pĭatra de la ușă și pre clopote, cât și în notița de la începutul vechĭuluĭ pomelnic slavon, publicat în traducere de D-l Cogălniceanu (1). Așa dar D-l profesor a făcut mănăstirea Voronețuluĭ maĭ veche cu 20 de anĭ, pentru că n'a știut valoarea semnuluĭ Ϲ, care se întrebuință în monumentele vechĭ pentru 90 și în locul căruĭa documentele maĭ moderne întrebuințează ч (cervŭ)

VI. Cauza rumperiĭ codiceluĭ n'a fost prima notiță a luĭ Constantin ot Dorna. In § 14 D-sa crede că ântâia notiță (2) a luĭ Constantin ot Dorna, care la p. 106 ḑice că cartea *nu e bună de nemică,*» a fost sentența de nimicire. Această parere nu e de loc probabilă, pentru că, 1) acele notițe sênt scrise așá de rĕŭ, în cât D-l Sbiera. după 14 anĭ de muncă, nu le-a putut descifrá în întregime, 2) câte cărțĭ eșite din întrebuințare nu s'aŭ rupt fără nicĭ o sen–

(1) Arhiva românească, I, p. 86, în notă.

(2) Observ însă că D-l Sbiera nu deosebește cele 2 note una de alta.

tență de nimicire scrisă? și 3) e mai probabil că manuscriptuluĭ îĭ lipsĭaŭ multe foĭ pre la 1733; căcĭ, de n'ar fi fost așa, acel Costantin ar fi numit cartea cu numele eĭ, ce trebuĭá se fi fost pus la început și ar fi scris notițele sale maĭ curând la început saŭ la sfêrșit. unde ar fi găsit maĭ multă hârtie nescrisă. Tot aicĭ caută se respingem părerea Dumnea-luĭ, după care s'aŭ luat D-niĭ I. Bumbac, I. Nădejde și Ar. Densușanu, că maĭ sus numitul C. ot Dorna erá călugăr saŭ preut. De ar fi fost așá, n'ar fi negles el de a adauge vorba *monah*, *preut* saŭ *icreŭ*, cum se vede în notele de prin cărțile bisericeștĭ și în pomelnice.

Slăbiciunea argumentelor din §§ 20 și 24 o va puteá apreția orĭ-care cetitorĭŭ inteligent.

VII. Manuscriptul nu e copie. Maĭ toate paragrafele de la 33 înainte se ocupă de niște chestiunĭ, al căror scop general este de a dovedí că manuscriptul e o *copie*. La această chestiune declar de la început că descoperitorĭului multă mulțămire ĭ-ar produce dovedirea, că această carte reprezentă o limbă mult maĭ veche de cât începutul veaculuĭ al 16-lea, că adecă e o copie de pre o traducere românească din veacul al 11-lea saŭ al 12-lea.

Se vedem acum ce dovedĭ se aduc în sprijinul acesteĭ părerĭ. D-l Sbiera în § 33 afirmă că «*graĭul codiceluĭ nu e acel vorbit de Românĭ pe timpul când s'a scris el pentru ultima oară.*» Ca dovadă aduce că limba codiceluĭ se deosebește în maĭ multe privințe și maĭ ales prin rotacism, de vr'o 5 monumente saŭ felurĭ de monumente scrise și de vr'o 3 tipăriturĭ din veacul al 16-lea. Apoĭ, fiind-că rotacismul nu s'a desvoltat de atuncĭ încoace și fiind-că, dice D-sa, nu se maĭ găsește de cât în unele părțĭ ale codiceluĭ Sturdzan, conchide că rotacismul trebue se fi fost un fenomen atât de vechĭŭ, pentru-cá, într'un timp intermediar foarte îndelungat, Româniĭ se se poată scutură de el. Însă D-sa numĕră, între monumentele veaculuĭ al 16-lea, doŭĕ, carĭ nu-s din acel veac (1), unul cu dată nesigură (2), celelalte-s numaĭ de la sfêrșitul aceluĭ veac, cele maĭ multe muntenești și din sudul Ardealuluĭ și câte-vá documente din Moldova.

În § următorĭŭ vrea se susție că rotacismul a fost odinioară general în graĭul românesc. Dar aceasta e numaĭ o bănueală, pentru că, dice D-sa, toțĭ Româniĭ de adĭ aŭ urme de rotacism și decĭ toțĭ trebue se fi fost influențațĭ de Tracĭ saŭ Daco-ilirĭ, aĭ căror descendențĭ, Arnăuțiĭ, aŭ acest fenomen. D-sa nicĭ nu ne spune cam câte rotacisme aŭ Româniĭ din Macedoniea, la carĭ Miklosich a găsit abiá 4 (3), nicĭ cearcă a combate posibilitatea rotificăriĭ unuĭ

(1) a. *Învĕțăturele luĭ Neagoe Basarab* (1512—21), carĭ n'aŭ ajuns la noĭ de cât într'un manuscript din veacul al 17-lea, despre care uniĭ dic că e pierdut, ear alțiĭ, ce se pretind a fi maĭ bine informațĭ, spun că s'a furat din biblioteca de la Bucureștĭ și se află tocmaĭ în British-Museum din Londra. b. *Viața patriarhuluĭ Nifon* scrisă după D-sa cam pre la 1518, dar pre care D-l Hâjdaŭ o pune după 1525.

(2) *Un fragment biblic din Levitic.*

(3) Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialecte. Consonantismus, I p. 62—63. Din aceste 4 rotacisme însă *virghiru* e probabil împrumutat dela Arnăuțĭ. *Lăndură* trebue

singur dialect orĭ subdialect românesc, care apoĭ în lupta cu cele nerotificate se le fi impus cele vr'o 10 rotacisme, ce există până adĭ în limba generală de dincoace de Dunăre.

§ 35 e intitulat : *Codicele Voronețean nu-ĭ originalul trăduceriĭ, ci o copie foarte turḑie.* Dar probele ? Maĭ ântâiŭ tot rotacismul, apoĭ niște greșelĭ cele maĭ de multe orĭ îndreptate, omisiunea a doŭĕ vorbe (**шн акнла** $^{2}{}_{4}$), incurcătura de la $^{150}{}_{3}$ până la ^{151} adaugerea unuĭ cuvênt $^{34}{}_{1}$, 3 variante de traducere, pe carĭ îĭ place a le numí repetițiunĭ, anume doŭĕ la $^{10}{}_{2\text{-}3}$ și $^{10}{}_{11\text{-}12}$ și maĭ ales cea de la $^{151}{}_{18}$. Toate acestea însă se explică tot atât de bine, ba încă maĭ bine și maĭ natural în ipoteza contrară. În sfêrșit, ḑice, modernizările constatate în codice și maĭ ales în ortografie (§ 25) dovedesc că e copie Însă acele modernizărĭ sênt închipuite, ele se explică toate almintrea, cele maĭ multe prin variațiunea de scriere și de pronunție ale aceluĭașĭ individ (1), d. e. **ч'кэтъ** și **частъ**, altele prin originalul slavic, ca cea maĭ bătătoare la ochĭ anume scrierea cu *a* și *u* a nominativuluĭ **фиста** $^{64}{}_{10}$ și **фистоу** $^{64}{}_{12}$.

Maĭ departe în § 36, despre *timpul când s'a trădus Codicele Voronețean*, spune că pre lângă particularitățile limbistice, pentru vechimea traduluĭ maĭ vorbește scrisoarea continuă și neîmpărțirea în versete și capitule. Tot o dată deplânge nepriceperea copiștilor, carĭ aŭ modernizat limba. Înșiră apoĭ niște particularitățĭ limbistice, carĭ ar puteá probá, după D-sa, că traducerea e din primele secule ale creștinismuluĭ. Dar, fiind-că se găsesc în carte multe vorbe slavone și chĭar ungureștĭ (2), din carĭ multe trebue se se fi strecurat din graĭul poporuluĭ, unde nu vor fi putut intrá de cât în curs de 2—3 veacurĭ, conchide că prima traducere se va fi făcut pre la 1200. La aceasta va fi contribuit, adauge D-sa, deșteptarea conștiințeĭ naționale a Românilor sub Ioanițiŭ și archiepiscopul Vasilie.

Orĭ-cine-șĭ poate face o idee și de valoarea aserțiunilor din acest §, când va aflá că scrisoarea continuă, neîmpărțirea în versete și capitule ne întimpină în maĭ multe manuscripte slavone chiar din sec. XVII-lea, că persoana

se derive din un tip * *hirundula*, influențat de albanezul *delandușe-ia*. In *mărmintu, mormintu, murmintu*, lat. *monumentum* saŭ *monimentum*, nu se știe, dacă *n* s'a rotificat înainte de picarea vocaleĭ următoare saŭ după aceea. In cazul ultim prefacerea ar fi analoagă cu a luĭ *n* din *anima*, în pr. *arma*, vfr. *arme* și din *minimus* în vfr. *merme*, sp. *merma*, pr. *mermaria*, it. *marmaglia*, și sp. pr. *mermar*. Această rotificare se poate explicá și prin etimologia populară, fiind că mormêntul la Românĭ se face numaĭ pentru morțĭ. *Virinu*, ce se găsește și preste Carpațĭ sub forma *verin*, provine maĭ curând din un lat. popular *veleno*, la care ne conduce it. *veleno* și francezul arhaic *velin*. Ântâiul *n* al substantivuluĭ *venin* din România, Banat și sudul Ardealuluĭ se explică saŭ din lat. *venenum* saŭ prin asimilare posterioară cu *n* ultim, ca și în *senin* și *cunună*. Și dar nicĭ în *virinu* nu avem un caz sigur de rotificare a unuĭ *n* medial din dialectul macedo-român.

(1) Însușĭ D-luĭ scrie fără consecvență la p. 313 și aĭurĭa : *Caḑ* cu ḑ, dar *us* și *acusativ* cu s, *nominativul* cu a, dar *trăduceriĭ* cu ă, deșí toate sênt neologisme, apoĭ la tabela I : *forma*, ear la p. 277 : *foarmă*.

(2) E de notat că admite cu greŭ elementele unguureștĭ.

ce scrie ultimele 8 rândurĭ de la p. 29 a codiceluĭ desparte vorbele, că maĭ toate particularităţile limbistice, după D-sa, străvechĭ şi chiar rotacismul se află în maĭ multe alte monumente româneştĭ, deşí într'un grad maĭ mic. Ast-fel punerea traduceriĭ sub patronarea sentimentuluĭ naţional al luĭ Ioaniţiŭ nu ajută nimic tezeĭ susţinute de D-l Sbiera.

O probă de marea vechime a manuscriptuluĭ ar maĭ fi cea susţinută maĭ ales de D-l I. Bumbac, în *Aurora* din Cernăuţĭ, nr. 10 din anul al II lea. 1882, că la mijlocul şi la sfêrşitul vorbelor, acest codice are, în loc de *î* maĭ tot-deauna *ă*, că dar aşá trebue se se fi pronunţat înainte de veacul al 16-lea, Apoĭ, fiind că crede că Lambrior a aflat cele 2 sunete în vorba *sâmbătă* saŭ maĭ bine în numele satuluĭ *Zumbuthel,* cel puţin de la inceputul sec. al 13-lea, D-l I. Bumbac afirmă că codicele Voroneţean e maĭ vechĭŭ şi anume din veacul al 11-lea.

Părerea aceasta e combătută între altele prin faptele următoare, ce împrumut în parte din studiul D-luĭ I. Nădejde, publicat în *Contemporanul* din Iaşĭ, nr. 4—6 din anul al III-lea, 1883 : 1) Litera ѫ se găseşte de 22 de orĭ la mijlocul şi sfêrşitul unor vorbe, din carĭ numaĭ o parte provin din originalul slavon. 2) In ultimele 8 rândurĭ ale p. 29, un prieten saŭ tovarăş al traducătoriuluĭ principal scrie pre *î* de la mijlocul vorbelor, de 2 orĭ cu ъ şi tot de atâtea orĭ cu ѫ. 3) *i* din silaba penultimă a vorbelor âпропїндȣ $^{38}{}_{10}$ şi крещїꙟре $^{136}{}_{8}$ etc. nu se pot explicá de cât prin trecerea luĭ *a* întonat urmat de *n* din *cristianus* şi *apropiando* nu în *ă* şi apoĭ în *e*, ca în апропїе $^{24}/_{12}$, ci în *î* şi apoĭ în *i*; decĭ traducătoriul manuscriptuluĭ aveá în graĭul săŭ *î* şi la mijloc, deşi-l scriá maĭ numaĭ cu ъ. 4) Expresiunea ꙟн7ръисȣ $^{93}{}_{12}$ etc. scrisă cu ъ la mijloc, comparată cu ꙟнсоумн $^{42}/_{10-11}$ etc. scrisă cu ꙟ la început, arată cá acelaşĭ sunet *î* se scriá cu ꙟ la inceputul vorbeĭ şi cu ъ, îndată ce scriitorĭul credeá că nu maĭ e la început. Aşá dar scrierea sunetuluĭ *î* cu ꙟ saŭ ѫ şi cu ъ erá o simplă chestiune de ortografie. 5) Ast-fel de scriere se vede şi în alte documente din veac. 16—18, ba chĭar în cele 2 note ale luĭ C. ot Dorna din 1733 şi 1740, când scrie ꙟ зилеле cu ꙟ, ear рȣмъніе şi кънд cu ъ. 6) Un nume de sat *Kimpalongu* din un scriitorĭŭ bizantin citat de Rösler şi Hunfalvy sub an. 1013, dovedeşte, că *î* în corpul vorbelor româneştĭ e anterior veaculuĭ al 11-lea, pe când despre *ă* din *a* nu-s urme sigure maĭ vechĭ de veacul al 14-lea ; căcĭ al 2-lea *n* din Zumbuthel nu e o urmă sigură de *ă* din *a*, întru cât cuvêntul *sâmbătă* se explică maĭ uşor ca derivat din sl. сѫбота, de cât din lat. *sabbatum*. Cf. şi Miklosich, Die slav. Elem. im Rumunischen la vorba сѫбота şi Beiträge z. Lautlehre d. rum. Dialecte, III, p. 23.

După probele negative se venim acum la nişte dovedĭ pozitive, carĭ vor completá, cred, convingerea că n'avem de a face cu o copie şi anume : 1) Codicele e scris necaligrafic. 2) Are prea multe greşelĭ corese şi necorese. 3) Nu se găseşte nicĭ o frază saŭ rând repeţite orĭ omise, cum se întêmplă adese-orĭ la cópiĭ cu rândurile, carĭ încep cu acelaşĭ cuvênt. 4) La p. 151 fraza de'ntâiŭ e tradusă de 2 orĭ, prima încercare credându-se rea. Ambele încercărĭ

stau de față, despărțite prin un mic spațiu gol. Aceasta nu s'ar fi întêmplat cu a nu'șĭ câta cópie, care probabil ar fi ales o singură redacțiune. 5) Rândul I dela p. 151, care se cetește așá : «ад є лътинащє ачєстȣ кȣвънтоу» adecă «*Ad e lătimaști acestu cuvĕntu*, și care e cu totul strein de context și de textul original al epistoleĭ I a apostoluluĭ Petru, nu se poate explicá de cât prin scrierea inversă a conjuncțiuniĭ да din textul slavon, pre care traducătorĭul îl aveá dinainte. Traducătorĭul știind că în slavonește nu e nicĭ un cuvênt *ad*, a făcut acea notiță limbistică, pre care primul copist maĭ inteligent ar fi înlăturat-o din o asemenea carte curat bisericească. 6) Slavonescul оимлѣнинȣ e cores în românescul оимлѣнȣ 44|10, осинниців 136 7 în loc de осиннців după sl. разсѣяни, ѡчїи în loc de ѡкїи 78|2 după sl. ѡчи. 7) Maĭ multe cuvinte aŭ trecut în manuscript fără traducere, cu ortografiea lor, de pildă ап̃ль 138|3 etc. și антипа7рндж 51|1; asemenea forma маско 1 !! 4 și 16 7. 8) Scriitorĭul celor 8 rândurĭ ultime ale p. 29 are ortografie, ba și pronunție cam deosebită de a celuĭ ce a scris cartea întreagă, ceea ce s'ar fi întêmplat maĭ greŭ, dacă copiaŭ unul și același manuscript maĭ vechĭŭ. — 9) Expresiunile adause preste cele din original nu explică cuvinte maĭ vechĭ sau dialectale neînțelese, ci sênt numaĭ niște variante de traducere contimpurane, cum se vĕd în multe traducerĭ primitive nehotărîte. 10) Elementele limbistice concoardă cu epoca scrieriĭ cărțiĭ și între sine. În adevĕr maĭ nu e *a* neintonat, care se nu se fi prefăcut în *ă* chĭar în elementele streine, *l* dinaintea unuĭ *i* a dispărut aproape cu totul în elementele romanice. Dacă s'a copiat maĭ de multe orĭ, cum se susține, cum de n'a strecurat măcar un copist forma modernă мъ a pronumeluĭ personal în loc de мє, orĭ un рн în loc de рє la sfêrșitul substantivelor neutre plurale de la declinațiunea a II-a și n'a scris măcar o dată d. e. *lucruri* în loc de *lucrure*. Toate acestea dovedesc că scriitorĭul nu copiá un manuscript românesc din întunericul evuluĭ mediŭ, ci aveá dinainte-ĭ o carte slavonă, de pre care traduceá, și deci codicele descoperit la Voroneț nu e copie.

VIII. Patriea traducătoruluĭ n'a fost Macedoniea, ci Ardealul. — §§ 38—40 le-am numĕrat între acelea ce cad de sine, îndată ce se dovedește că manuscriptul nu e copie. Nu ne vom ocupá dar de ele maĭ pe larg, cu atât maĭ mult că cuprind numaĭ niște ipoteze neprobabile. E destul a spune că nu e nicĭ o urmă de Pavlicianism în carte, nicĭ o urmă sigură de limba Românilor din Macedoniea, de unde i se pare D-luĭ Sbiera că a venit atât codicele, de care ne ocupăm, în Moldova, cât și «*testele Măhăceni din Codicele Sturdean în Transilvaniea*» (1).

Se știe că Macedo-românĭĭ pronunță de regulă pre *ce*, *ci* și de multe orĭ pre *ge*, *gi* din elementele romanice ca *țe*, *ți* și *dze*, *dzi* : *ținți*, *dzinuclĭu* etc., nu schimbă pre *e* după labiale în *ĕ*: *per*, aŭ mult maĭ puțin rotacism de cât ceĭ de dincoace de Dunăre, chiar de cât Munteniĭ, s'ar puteá dice chiar că n'aŭ de fel. Nu pierd licvidele *l* și *n* înainte de *i* : *mulĭere*, *călcânĭŭ* etc. În declina-

(1) Pag. 352, cu care cf. p. 327.

ţiune se observă maĭ multe deosebirĭ. Particula comparativuluĭ lor e *ma*, a superlativuluĭ *ca ma* saŭ *pri*, n'aŭ numeralul *o*, ci numaĭ *ună* și *nă*; verbul *a fi* la indicativ prezent se conjugă: *escu*, *eşci*, *iaste*, *him*, *hiţĭ*, *suntu*; plusquamperfectul îl aŭ compus din verbul *a aveá* și participiul trecut terminat în *ă*, d. e. *aveam cântată*, gerundiul la a 2-a și a 3-a conj. îl fac la multe verbe în *undaluĭ*: *făcundaluĭ*. Toate acestea și multe altele, cum și acea mulţime de vorbe arnăuţeştĭ, greceştĭ, nu se vede în codicele Voroneţean, de cele turceştĭ nicĭ una. Din contra în acest codice întâlnim multe cuvinte ungureştĭ și chiar vorbe de origine latină ca: *adevĕru*, *argintu*, *cuvĕntu* etc, ce nu le aŭ fraţiĭ noştri de preste Dunăre, cum n'aŭ nicĭ *vită*, *samă*, *lună* (de ḑile) și expresiunĭ ca *doao-ḑeci de stănjeni*, *cincisprăḑeace stănjeni* etc.

Așĭ putea aduce dovedĭ că traducătorĭul n'a fost nicĭ Istrian, Muntean, Moldovean, Bănăţean, Crișan orĭ Maramurășan; dar asemenea amĕnunte nu pot aveá loc aicĭ. Mĕ voĭŭ mărginí dar a aduce numaĭ câte-va dovedĭ pozitive spre a determiná a nume patria traducătorĭuluĭ. Rotacismul foarte pronunţat, o mulţime de ardelenisme și vorbe împrumutate din ungureşte, militează în favoarea Ardealuluĭ. Eată câte-vá din cele de'ntâiŭ: *somnu aduncatu* $^{16}_{4}$ în loc de *somnu adâncu*, *băgară sama* $^{6}_{12\text{-}13}$ cu înţeles de *făcură socoteala*, *beutură* cu *e* în prima silabă $^{158}_{2}$, *ce* $^{44}|_{14}$, $^{134}|_{3}$ în loc de *da da*, *curunlu* cu *u* la mijloc $^{42}_{2}$ etc., *lipsă* $^{120}_{3}$ și *opu* $^{12}_{5\text{-}6}$ etc., pentru *trebuinţă*, *martoru* cu *o* $^{41}_{5}$ etc., *oajde* $^{2}_{2}$ cu înţeles de legăturĭ, *Pĕtru* cu *ĕ* $^{136}|_{3}$ etc., *a reoní* $^{154}_{7\text{-}8}$ adĭ *a rĕuí*, ce înseamnă *a face rĕŭ*, *a stricá*; *striiru* $^{103}|$ etc., în loc de *streinu*, *şapte* cu *a* $^{5}_{7}$ etc., *vĕrgură* $^{26}|_{3}$ în loc de *fecioară*, *a se nădăí* $^{4}_{3}$ (care adĭ înseamnă în Transilvaniea *a presupune* și *a pricepe*), în loc de *a nădăjduí*; *nu naĭ*, un fel de pleonasm după unele cuvinte și maĭ ales după verbe, ca în expresiunea *aşteaptă numaĭ* $^{53}_{2\text{-}3}$.

Din vorbele de origine ungurească voĭŭ înșirá de asemenea numaĭ câte-vá: *a făgădui* $^{2}_{1\text{-}2}$ etc., cu înţelesul original de *a primi*, *feleleatiu* $^{37}_{1}$, $^{6}_{7}$ și *feleluire* $^{5}_{12\text{-}13}$ = rĕspundere, apărare, *fuglu* $^{51}_{11\text{-}12}$ = prins, legat, închis, de la ung. *fogoly*, cu care cf. verbele *fogni* și *foglalni*, *gilăluire* de la gyülölni = a urî, *hicleşigu* cu finala *igu*, *murguire* $^{1}_{5}$ dela ung. *morogni*, *morgolodni* = a murmura; *izecleanu* ^{3} etc. şi *a se izeclení* ^{3}, în loc de *împrotivă*, *greŭ* și *a se împietri*, dela ung. *izetlen* = fără gust, necălit, absurd; de unde verbul *izetlenködni* = a fi nepoliticos, a face secăturĭ, a suferí neplăcerĭ, a se desgustá, a se certá.

Voĭŭ încercá a determiná și din care parte a Ardealuluĭ a fost fericitul tălmăcitorĭŭ al codiceluĭ, cand voĭŭ publicá studiul, ce am aproape terminat, asupra acestuĭ monument.

IX. Textul codiceluĭ n'a fost respândit printre Romanĭ. — În § de pre urmă D-l Sbiera-şi propune a arĕtá, că textul codicelui Voroneţean a fost rĕspândit printre Românĭ. Probele ar fi maĭ ântâiŭ împărţeala după ḑile și sĕptămânĭ și notele tipiconale, ca *spre untulu luingeḑiloru* p. 133, carĭ arata că se întrebuinţá și în mănăstirĭ și afară din bisericĭ, la deosebite oca-

ziunĭ. Eu-mĭ explic lucrul altmintrea : redacțiunea, de pre care s'a tradus manuscriptul descoperit la Voroneț, a avut asemenea destinațiune; dar, dacă a îndeplinit-o și textul nostru în maĭ multe localitățĭ de o dată, prin copiile ce s'ar fi putut rĕspândí în diferite părțĭ, asta e încă un ce neprobat. O altă dovadă ar fi, după D-luĭ, unele forme vechĭ, carĭ se maĭ găsesc prin cărțĭ din veacul al 16-lea și carĭ nu s'ar puteá explicá de cât prin imitarea uneĭ redacțiunĭ maĭ vechĭ, cum e aceasta. Dar proba cea maĭ puternică ar fi notița marginală, de pre foaea 163 a Nóuluĭ Testament de Bĕlgrad din 1648, relativă la vorba *vănslare*, în care se ceteşte : «*întorsura* (adecă *traducerea*) *cea de mult dice* **înotăm**, *ĭarĭ noĭ am scris vănslăm, căcĭ vănslá cu corabiea pre apâ*. D-sa pune apoĭ notița în legătură cu locul respectiv din codicele Voronețean, unde e *nutămu*. Aceastâ părere nu poate fi exactă pentru 3 motive : 1. între *înotăm* și *nutămu* sênt 3 deosebirĭ; 2. *vănslămu* e de maĭ multe orĭ în manuscriptul, de care ne ocupăm, în acelașĭ ințeles saŭ în unul foarte apropiat; 3. e mult maĭ probabil ca expresiunea «*întorsura cea de mult*» se se rapoarte la Apostolul saŭ Praxiul tipărit la Brașov pre la 1570, care trebuiá se fi fost cunoscut celor de la mitropoliea din Bĕlgrad și care caută se fi întrebuințat tot expresiunea *înotăm*, întru cât Praxiul de la Brașov erá tradus, ca și cel de la Voroneț, din limba slavonă, unde verbul ѡтьплоути înseamnă și *navigare* și *innotare*. Așá dar niciĭ ultimul § nu e convingătoriŭ.

X. Chestiunĭ omise orĭ tractate maĭ pre larg saŭ maĭ pre scurt de cât trebuiaŭ. La început maĭ imputam D-luĭ Sbiera, că unele chestiunĭ le a lăsat netractate și că altora le-a dat o întindere maĭ mare saŭ maĭ mică de cât meritaŭ. Între cele de'ntâiŭ voiŭ numĕrá' *chestiunea litereĭ* σ (= ρ), *a numĕruluĭ inșilor ce aŭ scris codicele, a valoriĭ manuscriptuluĭ*, deși, după cum afirmă la p. 265, ĭ-a venit ideea de a nu mi-l maĭ dá, numaĭ după ce ĭ-a cunoscut valoarea cea nespus de mare, și altele. *§ 2. Codice Voronețean, § 5. Fundarea mănăstiriĭ, § 10. Titlul scrierilor din Codice* (1), *§ 18. Abreviaturĭ*, nu meritaŭ o atât de întinsă tractare, din contra *§§ 26 29. Particularitățĭ gramaticale*, trebuiaŭ tractate maĭ pre larg.

(1) Aicĭ nu pot trece cu vederea încheĭerea greșită, ce trage autorĭul din prezența rĕŭ ințeleasă a unuĭ *și*. La 106 $_{0-3}$, unde se termină partea I a codiceluĭ, așa numita *lucrare* adecă *faptele apostolilor*, cetim: сфрѫшн шн лꙋкрарїєн adecă *sfrăşitulŭ şi lucrariei*. La acelașĭ loc din maĭ multe manuscripte slavone se află: «конє҃ сѫботѣ и дѣанїѡ҃ saŭ дѣанїє҃», care s'ar traduce în limba manuscriptuluĭ: «*sfrăşitulŭ sâmbătcei* și *lucrariei*, adecă sfêrșitul bucățiĭ de cetit Sâmbătă, care începe dela 95 $_8$ și tot o dată al faptelor apostolice. Așá e ușor de ințeles că saŭ scriitorĭul originaluluĭ slavon a uitat se scrie vorba сѫботѣ saŭ traducătorĭul codiceluĭ a uitat a o traduce și scrie, puind immediat conjuncțiunea *și*, ce urmá. D-l Sbiera însă în acest § 10 al studiuluĭ săŭ, la pp. 268 și 269, vede în acel *și* o *dovadă*, că codicele a fost numaĭ volumul al doilea din cele treĭ ale întreg Testamentuluĭ noŭ, traduse toate de aceeașĭ persoană. Faptul că la sfêrșitul epistoleĭ luĭ Iacov, ce urmează, nu se găsește acel *și*, încă arată că explicarea D-sale e neprobabilă. Din contra părerea mea e confirmată prin notița dela sfêrșitul epistoleĭ I a luĭ Petru, 165 $_{7-8}$:«сфрѫш (1) ап҃лѣ марко. шн сфрѫшᲂу (1) зборєщїєн тремєтєрї а лꙋ пєтрꙋ *sfrăşitulŭ apostolŭ Marco*. și *sfrăşitulŭ zboreştiei tremeateri a lu Petru*. D-l Sbiera însușĭ se poate încredințá de adevĕrul celor ce susțin eŭ, cetind notele respective din Noul testament dela Bĕlgrad.

(1) Notez că ш din aceste 2 vorbe în original e scris deasupra.

XI. Contradicţiunĭ. Tot dela început am afirmat că autorĭul se contraḑice de maĭ multe orĭ. Sênt dar datorĭŭ a-mĭ ilustrá afirmarea prin exemple. La p. 335, unde înşiră maĭ multe particularităţĭ limbistice, carĭ, după D-sa, ar puteá datá din primele secule de la Hristos, pe lângă particularităţĭ ce se găsesc în multe din monumentele noastre din veac. al XVI-lea, pune şi pre slavicul жєлѹѩцїє, câte-vá compuse după slavoneşte şi chiar ungurescul фоѵгѵлоѵ; deşí cu 15 pagine maĭ înainte numĕrase acest cuvênt între cele streine, carĭ aŭ înlocuit pre cele de origine romanică. ѡмъ бѹн (*omŭ bun*) din a 2-a notă a p. 106, îl citeşte la p. 106 амъ аз *(amŭ az)*, ear la p. 273 *amândoĭ*. La p.[54] [12] a textuluĭ ceteşte şi transcrie bine prima pers. sing. a imperfectuluĭ vechĭŭ врѣ=vré, dar în vocabularĭŭ p. 250 schimbă şi greşeşte, când ḑice despre acelaşĭ cuvênt că e *pr. sp.* врѹ (!)=врѹю. Iată şi un exemplu de contradicţiune isto rică. La p. 352 spune: *In această mănăstire sau poate şi în măn. Voroneĭ din j. Botoşanilor, s'a făcut pre la finea sec. al 15-lea sau în primele doaue ḑecinĭĭ din sec al 16-le actuala copie a acestuĭ codice»*. Va se ḑică Vorona ar data cel puţin de pe la 1500, ceea ce e în contraḑicere cu faptul că Vorona nu e anterioară anuluĭ 1700 d. H.(1), şi în parte chĭar cu ce spune D sa la p. 256: «**După foarte mult timp de la fundarea mănăstiriĭ,** *ca a fost părăsită de calugărĭ, dară curînd reîmpoporata cu călugărĭ de la măn. Vorona din România*. (2)...**Deací înnainte,** *mănăstirea «Corbuluĭ» de pînă atuncĭ* **a început a fi numită mănăstirea Voroneţuluĭ** . Ultimul loc apoĭ nu se împacă cu inscripţiunea luĭ Stefan cel mare din 1488, pre care o publică însuşĭ D-l Sbiera la p. 257-8, unde fundatorĭul declară, că a făcut biserica în mănăstirea ѡтъ вороньцъ.»

XII. Diverse. Am maĭ ḑis că autorĭul n'a urmărit polemica dintre Domniĭ Bumbac şi Nădejde, cum şi cercetările maĭ noŭĕ ale acestuĭ din urmă, pentru că atuncĭ n'ar declará fără rezervă. d. e. la p. 285 şi 301, că «*multe cuvinte de astaḑi cu sonul nasal i s'aŭ rostit.... aicĭ consecent cu* ъ».

Aşĭ puteá înşirá maĭ multe amĕnunte, carĭ ar arĕtá felul cunoştinţelor gra maticale şi filologice ale autorĭuluĭ, dar mĕ tem să nu obosesc pre cetitorĭ. De aceea mĕ voĭŭ mărginí la câte-vá. După D-sa *cela ce* este în acusativ şi dativ în fraza: *bărbatu', cela ce i iaste brău' acesta. aşál voru legá elu iudeii* [27] [7-8]; *loru* ḑice că e pron. posesiv în cazul nominativ la [32] [5], [45] [13], [131] [10] etc. în expresiunĭ ca: *aducerea loru* şi în acuzativ la [49] [4], [54] [4], [78], etc. în expresiunĭ cá: *diin mijlocu' loru*; după D-luĭ s'ar fi ḑis când-vá: *a neînfrărá, a se nesupuînre, a se neteme* etc., numaĭ fiind-că găsì asemenea verbe cu negaţiunea *ne* la ge-

(1) Cele maĭ vechĭ documente din arhiva statuluĭ, carĭ vorbesc de «mănăstioara» de la Vorona sênt dintre 1740 şi 1750. Ea trebue decĭ se se fi fundat ceva maĭ înainte de jumătatea seculuIuĭ trecut. Călugăraşiĭ» de la început aŭ fost Zaporojenĭ veniţĭ din Rusiea. E dar cu totul neprobabil ca codicele se fi venit din acest «schit» rusesc, precum se se fi scris acolo, când notiţa II a luĭ C. ot Dorna dovedeşte că la 1740 manuscriptul erá la Voroneţ.

(2) Această tradiţie trebue se se fi născut din simpla asemĕnare de nume a amĭlelor mănăstirĭ, de oară ce stareţul Voroneĭ, arhimandritul Iosif Vasiliu, un venerabil bĕtran, îmĭ scrie că în astă mănăstire nu e asemenea tradiţie şi afirmă ca Vorona n'a avut nicĭ o dată vr'un raport cu Voroneţul.

rundiŭ $^{11}{}_{12}$, $^{2}{}_{5-6}$, $^{152}{}_{8-9}$, cum se ḑice și aḑĭ (1); **връ**, care în cărțile vechĭ este imperfect, după D-sa e prezent la $^{15}{}_{12}$, ^{65} , $^{7}{}_{14}$ și chĭar la $^{9'}{}_{3}$, unde corĕspunde imperfectuluĭ slavon. **хотѣаше**. Verbele de origine ungurească *a gilălui*, *a murgui* sent puse la p. 320 intre cele curat romanice și se derivă din *zelare* și *murmurare*; ear *a ricui* get-beget slavonesc iș' găsește originea în lat. *rictare*.

Pre tabela I-a intre formele iterelor nu se vĕd și ale caligrafuluĭ de la p. 29. Mărcile de fabrică din manuscript sênt litografiate pe tabela a IIa maĭ marĭ de cât cumu-s în realitate și nu tocmaĭ exact. Cele 4 pagine heliografiate la sfêrșit nu-s din cele maĭ interesante : p. 29 nu trebuia să fie lăsată sub nicĭ un cuvênt.

Ortografiea e un compromis între a rĕposatuluĭ Arune Pumnul și a academieĭ române. Limba studiuluĭ și a vocabularĭuluĭ e încărcată de Pumnu-lisme, ca : *semne scrisoriale*, *abeceŭ* și *abecedică*, *particularitățĭ sonetice*, *trăducere*, *fundătorĭŭ*, *foarmă*, *esîmplu*, *cuvîntarĭul*, *tărmurit* adecă terminat, *ținoare*, *Optomvre*, *schimbăcĭune*, *obiepțiune*, dar *prelecțiune*.
Voĭŭ maĭ notá, că D-sa nu s'a putut desbărá nicĭ de acel *orĭ*, des și fără necesitate întrebuințat de Bucovineniĭ culțĭ înaintea conjuncțiuniĭ *de* saŭ *dacă*, în fraze ca acestea : *Nu știu* **orĭ** *de va scrie orĭ de nu va scrie.* — *Nu știu* **orĭ** *de va veni.* — În sfêrșit stilul cărțiĭ este prolix.

XIII Incheĭere. — Cetitorĭul va fi observat, că, dela începutul acesteĭ critice, eŭ n'am negat orĭ-ce merit opereĭ D-luĭ Sbiera, și am ḑis că, pre lângă execuțiunea tipografică, sênt și alte părțĭ nimerite. Ar fi fost și straniŭ, ca se nu se aleagă nimic bun după atâta muncă din partea autorĭuluĭ, preceasă de meritoasele lucrărĭ ale D-lor Ciparĭu, Hâjdăŭ etc. Ceea ce insă cu părere de rĕŭ am constatat, e că 1) părțile slabe sênt prea multe și 2) între cele nimerite nu se vede nicĭ una de acelea, ce ar fi prezentat dificultățĭ greŭ de învins.

Din cele precedente se poate așa dar încheĭá, că D-l Sbiera s'a apucat în 1871 de studierea celuĭ maĭ vechĭŭ monument românesc, fără să aibă preparațiunea trebuitoare, și că după 14 anĭ de muncă tot nu s'a preparat de ajuns; așá că sênt absolut necesare altă edițiune și alt studiŭ lucrate pe o bază maĭ științifică.

Necesitatea uneĭ lucrărĭ serioase e cu atât maĭ urgentă, cu cât, asupra acestuĭ codice, au început a pătrunde ideĭ exagerate și în junime, prin cărțile de școală. Pentru aceea mi-am propus și eŭ a publicá, cât maĭ curând posibil, studiul ce am întreprins de maĭ mult timp, dinpreună cu o edițiune critică a textuluĭ, însoțită de redacțiunea slavonă, din care s'a tradus, și de alta românească, tălmăcită din aceeașĭ limbă.

Bucurescĭ, 1885, Noemvrie. **Gr. Crețu.**

1) De cum-vá s'a luat după verbele *a nevoí*. care e în 7 locurĭ, și *a nevolnici*, *a necurăți*, amêndouĕ întrebuințate numaĭ câte o dată, s'a înșelat; cacĭ primul e făcut din un substantiv, ultimele din adĭectĭve, toate compuse cu *n* . Ultimul se maĭ explică 1) prin sl. нечистовати și 2) prin înțelesul săŭ deosebit de al luĭ *a nu curăți*, cum diferе și *a nevoí* de *a nu voí*.

I E L E L E

DÎNSELE. — VÎNTOASELE. — ŞOÏMANELE — FRUMOASELE. MĂÏESTRELE. — MILOSTIVELE. ZÎNELE.

STUDIU DE MITOLOGIĂ COMPARATIVĂ.

Ştiinţa limbeĭ, care a contribuit atâta întru limpezirea epoceĭ primitive a umanităţiĭ, se poate făli cu drept cuvînt, că a dat naştere uneĭ ramurĭ nu maĭ puţin importante, menită a smulge vĕlul, ce acoperea odinioară statua zîneĭ Isis, şi a ne introduce în sanctuarul, de unde aŭ izvorit concepţiunile mitice ale popoarelor. Mitologia comparativă, ştiinţă tănără basată pe resultatele Filologieĭ comparative, fu intemeĭată, acum vr'o patru decenie, de către Adalbert Kuhn (1) şi desvoltată de şcoala acestuĭa, dar maĭ cu seamă fu ea popularizată prin scrierile unuĭ Max Müller, Bréal, Darmsteter, etc. (2).

In fasa actuală a acesteĭ noue ştiinţe predomină două teoriĭ principale pentru a interpreta creaţiunile mitice ale fantasieĭ populare : teoria *meteorică* a luĭ Kuhn şi teoria *solară* a luĭ Max Müller.

Kuhn consideră fenomenele trecĕtoare, ca trăsnetul, fulgerul, ploaĭa, vîntul şi celelalte aspecte convulsive ale natureĭ ca factoriĭ ceĭ maĭ importanţĭ în producerea miturilor antichităţiĭ. Kelly resumă ast-fel această teoria :

«Noriĭ, furtunele, ploaĭa, fulgerul şi trăsnetul eraŭ spectacole, carĭ, maĭ mult de cât toate celelalte, izbeaŭ imaginaţiunea Arilor primitivĭ şi carĭ o ocupaŭ maĭ mult a căuta obĭecte pămînteştĭ, carĭ să poată fi comparate cu aspectele totdeauna schimbătoare ale acestor fenomene. Spectatoriĭ eraŭ la dînşiĭ pre pămînt şi lucrurile pămîntuluĭ le eraŭ comparativ familiare; chĭar şi răsărirea şi apunerea corpurilor cereştĭ puteaŭ fi privite de dînşiĭ cu atât maĭ mare linişte, cu cât aceste evenimente eraŭ maĭ regulate. Dar oameniĭ primelor vîrste nu puteaŭ nicĭ-odată înceta de a contempla cu cel maĭ viŭ in-

(1) Lucrarea capitală a luĭ Kuhn poartă titlul : *Die Herabkunft des Feuers,* 1859, în care dă explicaţiunea mituluĭ luĭ Prometeŭ.

(2) Dintre diferitele scrierĭ ale luĭ Max Müller pomenim numaĭ al seŭ *Essay on comparative Mythology,* 1859. Bréal, *Hercules et Cacus,* 1863.— Darmsteter J., *Ormuzd et Ahriman,* 1878.

teres aceste minunate schimbări meteorice, atât de neregulate, atât de misterioase în venirea lor, şi carĭ produceaŭ efecte atât de imediate şi de palpabile, fie în bine fie în rĕu, asupra vieţiĭ şi soarteĭ acelora caiĭ eraŭ marturiĭ lor. De aceea aceste fenomene eraŭ notate cu îngrijire şi desemnate cu o bogăţie de imaginĭ, carĭ aŭ făcut dintr'însele fundamentul principal al tuturor mitologiilor şi al tuturor superstiţiunilor indo-europene (1).

Acestĕĭ teoriĭ, care a fost adoptată de ceĭ maĭ eminenţĭ mitologĭ aĭ Germaniei (Mannhardt, Schwarz, etc.), Max Müller opune teoria sa solară, care atribuĭe o importanţă preponderantă fenomenelor regulate şi periodice. Iată propriile sale cuvinte :

«Răsărirea şi apunerea soareluĭ, întoarcerea periodică a zileĭ şi a nopţiĭ, lupta între lumina şi întunericul, întreaga această dramă solară cu toate amănuntele sale, care se joacă în fie-care zi, în fie-care lună, în fie-care an, în cer şi pre pămînt, ĭată ceea ce consider ca formând principalul subĭect al mitologieĭ primitive. Cred, că idea chear a puterilor divine a luat naştere în uĭmirea, cu care străbuniĭ familieĭ arice contemplaŭ puterile strălucitoare *(deva)*, despre carĭ nimenĭ nu putea spune, de unde veneaŭ nicĭ unde se duceaŭ, carĭ nicĭ odată nu făceaŭ greş, carĭ nu se vestejeaŭ şi nu mureaŭ nicĭ odată, şi carĭ se numeaŭ nemuritoare, adică carĭ nu se trec de loc, pentru a le deosebi de slaba şi peritoarea rasă a omuluĭ. Consider întoarcerea regulată a fenomenelor ca fiind o condiţiune maĭ indispensabilă pentru a fi ridicate, prin magia fraseologieĭ mitologice, la rangul de nemuritorĭ; şi atribuiŭ o importanţă proporţional slabă fenomenelor meteorologice, ca noriĭ. trăsnetul şi fulgerul, carĭ, cu toate că causează întru câtva o vĭolentă comoţiune în natură şi în inima omuluĭ, nu trebueaŭ să fie puse alăturea de fiinţele strălucitoare şi nemuritoare, ci cătaŭ maĭ mult să fie considerate, saŭ ca supuşiĭ lor saŭ ca duşmaniĭ lor. Cerul adună noriĭ, cerul tună, cerul plouă; şi lupta, ce'şĭ daŭ noriĭ ceĭ negri cu soarele strălucitor, pe care îl ascund câtva timp, nu'ĭ de cît o repetiţiune neregulată a aceleĭ lupte maĭ importante încă, care are loc, pe fie-care zi între întunericul nopţiĭ şi învĭorătoarea lumină a dimineţiĭ» (2)

Dar ambele aceste teoriĭ se pot întruni. Izvorul mitologieĭ fiind multiplu, atât teoria meteorică cât şi cea solară, precum şi altele, carĭ s'au propus (3) saŭ se vor propune, îşĭ vor găsi fie-care aplicaţiune în casurĭ speciale.

Ne încercăm a dovedi prin acest studiu, că fenomenele atmosferice joacă un rol nu maĭ puţin important în crearea elementelor mitologieĭ moderne

(1) *Indo European Tradition and Folk-lore*, citat de Max Müller, *Nouvelles leçons sur la Science du language*, vol. II, p. 273.

(2 Max Müller. *op. cit.* ibid., p 275.

(3 Forchhammer, bunăoară, caută explicaţiunea miturilor elenice în topografia Greciei, adică în observaţiunea fenomenelor locale ; alţiĭ aŭ emis ipotesa despre naşterea miturilor prin transmiterea monumentelor figurate rĕu înţelese. Vezĭ S. Reinach. *Manuel de philologie classique*, livre XII : *Mythologie.*

şi de a accentua ex rema însemnătate a vintuluĭ in imaginaţiunea popoarelor.

Aerul şi schimbările atmosfereĭ exercită o mare influenţă asupra omuluĭ. Multe boale, ce bântue corpul nostru, provin din împrejurărĭ, carĭ aŭ drept causă variaţiunile temperatureĭ. Nu e decĭ mirare, ca închipuirea poporuluĭ să fi personificat *aerul* saŭ *vîntul* (carĭ staŭ în strînsă legătură) în nişte fiinţe vătamătoare omuluı. Intr'adevĕr, existenţa unor zîne rele, carĭ ar avea o înrîurire funestă asupra corpuluĭ omenesc, e una din credinţele cele maĭ respândite ale poporuluĭ român. Diferitele nume, ce ele poartă după localităţĭ această polionimiă mitologică — ar putea servi drept dovadă, câtă importanţă a dat poporul uneĭ asemenea credinţe.

A strînge toate mlădiţele împrăştiate, dar lăstărite din unul şi acelaşĭ trunchiŭ, ale acesteĭ credinţe, a le desface de învelişul, cu care le a îmbrobodit închipuirea populară, a le supune uneĭ cercetărĭ comparative, urmărindu-le originea şi reducêndu-le la o sorginte comună iată ce'şĭ propune studiul de faţă.

I.

CE SÎNT IELELE?

Intr'o lucrare asupra Elementelor turceştı in limba română», vorbind de *Iele*, ziceam :

Iele, pl. zîne rele, carĭ paralisează pe oamenı · *luat din iele*, atacat de paralisie la mâînĭ, la picioare saŭ la vr'o altă parte a corpuluĭ (1); *luat de iele*, a merge cu repeziciune mare învîrtindu-se, a porni val-vîrtej : poporul se fereşte de vîrtejul de vînt, crezênd că într'insul joacă *Ielele* (Alexandri, *Poesiĭ populare*, p. 10 [descântec de Iele] : voĭ, *Ielelor* măĭestrelor, — duşmane oamenilor, — stăpânele vîntuluı; Tocilescu, *Revista* An. II vol. III, p. 385 [descântec de dambla] : *Ielelor*, vĕ duceţı la vintul turbat — unde ciocărlia se dă peste cap; Ioan Văcărescu, *Iele e* : de om orĭ care iaŭ mădulare, lipsa să'şĭ dreagă — cu sînge o încheagă! — ard şi usucă orı ce apucă!). Numirea de *Dînsele*, ce se maĭ dă Ielelor, este resultatul etimologieĭ populare, prin care poporul a identificat pe stăpânele *vîntuluĭ*», pe silfidele *vîrtejuluĭ*» şi pe «zînele pricinuitoare de *reumatism*» cu pronumele personal *ele*, căcĭ poporul neci nu cotédia a pronuntiá nomele loru cellu ominosu, ci lu indica numai prin pronomele *elle*, ce devine subs antivu in acestu sensu» (Laurian, *Glosariu*, p. 300). In Bucovina şi Transilvania *Ielele* maĭ poartă şi numele de *Vîn-*

(1) *Luat din iele*, maĭ însemnează la figurat smintit, nebun. De la Vrancea, *Sultănica*, p. 16 : E o fudula, o *luată din iel* , n'are toate Sămbetele, cand umblă calcă'n străchinĭ, numaĭ nevasta ca toate nevestele n'o să fiă, Sultana a a, zicea la fîntână, la horă, la şezătoare, fata ceauşuluĭ . D spre Iele poporul maĭ zice, că sînt treĭ surorĭ, carĭ petrec noaptea sub streaşina caseĭ şi cel ce trece tîrziŭ se e pune la diferite boale, căcĭ ele sculpă asupră I. Gunoĭul trebue asemenea evitat.

toasele;—turc. *ïel*, vent, souffle, air; enflure, tumeur, rhumatisme Zenker, *Dictionnaire turc-arabe-persan*, p. 965[c]. Budagoff, *Slovarĭ*, vol. II, p. 361—362 (1).

D. Costinescu se exprimă ast-fel asupra lor:

Iele, s. f. pl După ideĭa poporuluĭ, femeĭ saŭ fete nevĕzute, ce joacă noaptea în câmpurĭ. Locul, în care aŭ jucat, devine periculos: are însuşirea de a desfigura saŭ de a înţepeni picĭoarele aceluĭa ce l'a călcat. Cearcăne de earbă maĭ inchisă, ce se găsesc în câmpurĭ, zic a fi urmele danţuluĭ lor. După alţiĭ, aceste sint treĭ fete, ce asistă la naşterea unuĭ prunc. *Femmes ou filles fabuleuses qui chantent et dansent pendant la nuit au milieu des champs* (2).

Rĕposaţiĭ Laurian şi Maxim le consacră următorul articol, care, reprodus cu ortografia obicĭnuită, sună:

Iele, rĕŭ scrise în loc de *ele* s. f. pl., *malus genius, daemon, malae divae, rheumatismus, paralysia, furor;* demon, geniu rĕŭ esenţial însă: *rele zîne, zeiţe rele*, cărora, după credinţele poporuluĭ, place a turmenta pe bĭeţiĭ muritorĭ, carĭ nicĭ nu cutează a pronunţa numele lor cel ominos, ci'l indică numaĭ prin pronumele *ele*, ce devine substantiv în acest sens: *Ielele daŭ, trămit morbiĭ ceĭ maĭ acuţĭ şi durerosĭ oamenilor, femeilor şi masculilor; cel luat din Iele saŭ de Iele* (3) *devine adesea paralitic de minte sau nebun furios;* dar maĭ adesea: *cel luat(ă) din Iele saŭ de Iele suferă de paralisia nervilor saŭ de acutele durerĭ ale reumatismuluĭ de articulaţiunĭ;* până astăzĭ ţăranul expert, când vede şi observă un bĭet pacient de Iele, face din ochiŭ şi dă din cap cu căutătura supărată şi cu gest ameninţător la muĭerele ce staŭ de faţă împrejur. Aceasta probează, că mulţĭ ţăranĭ aŭ viă conştiinţă de *Iele*, că ar fi realĭ *ele* (femeile), cele ce căşunează aceştĭ amarĭ şi durerosĭ morbĭ, fiă prin farmecul şi furiile *amoruluĭ*, fiă prin *virul amoruluĭ venerian*, etc. (4).

D. S. Fl. Marian, reproducênd un «descântec de Iele» găsit între manuscriptele rĕposatuluĭ Săulescu, îl precede cu următoarea observaţiune:

Sub cuvintele *Dinsele* saŭ *Ielele* înţeleg Româniĭ din Bucovina şi Moldova un fel de *reumatism*, pe care îl capătă, după credinţa lor, numaĭ atuncĭ când calcă în urma unor *zîne foarte rele*, ce le numesc eĭ cu un cuvînt impropriŭ «Ele», saŭ când le vatămă cu ceva pre acestea» (5).

Intr'o superstiţiune băbească din districtul Prahova se crede, că de a făcut nescarva bube pe picere, zice că'ĭ *lepădătură din Iele* şi'ĭ descântă. Asemenea «de a răcit la picĭoare şi'l dor, îl descântă zicênd, *c'a călcat în loc rĕu*»; ear de a răcit la mâĭnĭ şi'l doare, iĭ descântă *d'aĭ râĭ*». In fine «babile şi bo-

(1) Tocilescu, *Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie*, An. III, vol. V, p. 258 sau ediţiunea separată, p. 120

(2) *Vocabular româno-francez*, vol. I, p. 374.

(3) *Luat din Iele* nu este tot una cu *luat de Iele*. Vezĭ articolul meŭ din fruntea acestuĭ studiŭ.

(4) *Glosariu*, p. 300.

(5) *Mănunchiŭ din manuscrisele luĭ G. Săulescu* în *Analele Academieĭ Române*, seria II, tom. VII, secţ. II, p. 156.

barii învaţă pe oameni să poarte usturoiŭ, trei căţei în pungă, curea, briŭ, ca să nu'l băntuească *Ielele*» (1).

D. Jipescu, în limba ţăranului din aceeaşi localitate, grăieşte ast-fel:

«Dă trai râŭ te ai stârcit (ţăranul), te ai ohilit, te ai subţirat, te ai şuiat, te ai încovrigat, te ai cocărjat, ţi ai pierdut coraju, cumpătu şi mersu. Parcă ieştĭ *luat dîn Iele*, or *dîn dĕvînt*, cănd păşeştĭ». (2)

Şi aiurea:

«Vere, strigă Foloştină, ce ţi-o hi scris dă la ursitoare, aia ai să paţĭ. Că uite, Mărzica n'o mai ghisat şi'n noaptea dă Crăciun auzişĭ, că cum a işit afară pă la miezu nopţi, în puterea întunericuluĭ, şi *cum a călcat*, să mĕ tai, nu ştiu, dar ştiu că *a pus picioru în urma Ielilor* şi'i s'a sgărcit vinile — hiie la iel acolo — şi d'atuncea să vaită şi'l tăraşte, dă pare a hi spetit» (3).

D. Creanga, în povestea «Soacra cu trei nurorĭ»:

«Sînt vr'o cincĭ-şase zile, de când mămuca a fost să ducă viţeii la suhat şi *un vînt rĕu a dat peste dînsa*, sărmana!.. *Ielele* i-a luat gura şi picioarele» (4).

De la Vrancea (Barbu Ştefănescu), în admirabila sa prosă:

«Din svon aflase, precum că ai scăpa ce ţi-i drag de la peire, dacă te ai da în munca *Ielelor*. Nu c'a crezut, dar a încercat, că n'ar fi oprit'o nicĭ în ruptul capuluĭ de a se da chear duhurilor nevĕzute. — Intr'o noapte de marţĭ, zărind un cearcăn în jurul luneĭ, s'a străcurat ca o nălucă până la biserică, ear întorcêndu-se sub streaşina caseĭ, 'şĭ-a presărat în creştet pămînt din treĭ morminte, adăstând toată noaptea fără a da cu ochiĭ de *Iele*» (5).

D. Gane, în «sfântul Andreiŭ»:

«Eĭ bine a murit!... a plecat fără să mĕ asculte într'o sară înspre sf. Andreiŭ la moşia lui Neagu, unde îl ducea dorul duducăĭ Eleneĭ, şi *la moara de vînt, ştiĭ la locul cel necurat*, iĭ s'a rĕsturnat sania, i-a fugit calul, iar pe dînsul *l'aŭ luat Ielele prin văzduh* aşa de repede şi aşa de sus, că numaĭ ce a căzut mort în poarta curţiĭ lui Neagu». (6)

Alexandri, în «Noaptea sfântuluĭ Andreiŭ»:

Eată-l! eată Satan vine,
Rĕsbătênd prin verzĭ lumine,
Pe un fulger scânteitor.
Umbre, stafiĭ despletite,
Cucuveicĭ, *Iele* sburlite,
Şi Rusaliile pocite
Îl urmează ca un nor! (7)

(1) Tocilescu, *Revista*, An. II, vol. III, p. 387.
(2) *Opincaru*, p. 67. — In citaţiunile de maĭ la vale căutâm maĭ cu seamă a scoate la iveală însuşirile particulare ale *Ielelor*.
(3) *Ibidem*, p. 151.
(4) *Convorbirĭ Literare*, An. IX, p. 286.
(5) *Sultănica*, p. 49.
(6) *Novele*, vol. II, p. 322.
(7) *Poesiĭ*, vol. II p. 122

In Despot-Vodă, când Moţoc caută a linişti pe Spancĭoc, care, la fie-care adiere, la fiecare susur, pare a zări umbra luĭ Lăpuşneanu, el zice :

Părere,
Spancĭoc !..... tu eştĭ lunatic, ţi-e frică de strigoĭ,
De *Iele*, de Vîntoase, de stafiĭ, de Moroĭ ;
Şi aĭ ajuns acuma, în mintea'ţĭ visătoare,
Să facĭ din Lăpuşneanul o umbră pănditoare..... (1)

Când cocoana Chiriţa se tânguleşte împotriva coconaşilor din Eşĭ, carĭ nicĭ nu catadicsesc să se uĭte la bĭetele copile, ea exclamă :

Azĭ bonjuriĭ cu lungĭ plete
Fug de fete cucuĭete
Şi. îngroziţĭ de şotiĭ rele,
Fug de ele ca de *Iele*. (2)

Bolintineanu, în «O noapte la morminte» :

Atuncĭ trecură *Ielele*
De mâĭnĭ în hore prinse,
Ş'un abur toate stelele
Indată le coprinse. (3)

In fine, în frumoasa epopee a d-luĭ Ar. Densuşianu, Fĕt-Zefir mângăe pe Moş-Alb, fruntaşul solieĭ, care colindă prin stâncĭ şi codri în căutarea luĭ Negru, răpit de Iele

în loc cumplit şi greŭ,
Cum altul sântul soare'n cale-ĭ nu zăreşte,
Nicĭ maĭ frumos şi odată maĭ fĭoros şi rêŭ,

şi'l îndrumă să găsească pe eroŭ în palatul Ielelor, care s'află

Prin munţĭ d'aicĭ departe în Valea-sargentină,
Prin codri deşĭ se întinde un labirint de văĭ,
Şi văile'ntre sine se'ncurcă şi se'nbină,
Căt înapoĭ din ele abea'ţĭ maĭ afli căĭ.
P'un vîrf de munte acolo i-a Ielelor grădină,
In care nu pătrunde picĭor de muritor,
Căcĭ gĭur-îngĭur pe munte sînt puse, ca să ţină
O pază neadormită (eŭ însumĭ mĕ'nfĭor !)
Miĭ fĭere şi balaurĭ, ear în grădină rîde,
Cum nu vezĭ nicĭ în visurĭ, un minunat palat.
Cumplitele luĭ poarte nimic nu le deşchide
Făr' numaĭ o putere, ce uneĭ ĭerbĭ s'a dat,
Ce a fĭerelor se zice. Cumplitele *Măĭestre*
Prinzênd aicĭ pe Negru l'aŭ dus şi l'aŭ ascuns.....
Măĭestrele luĭ Negru i-aŭ luat orĭce putere
Din mâĭnĭ şi din picĭoare, din spate, pĭept şi gât.

(1) Alexandri, *Despot-Vodă*, p. 13.
(2) Alexandri, *Teatru*, p. 248.
(3) *Poesiĭ*, ed. Socec, vol. I, pag. 401.

Sus în palat el doarme, ca mort, fără durere,
Din când în când mai suflă, dar' lin şi nesimţit.
Curând, de nu'ţi ajunge, el peatră se preface
Ca mulţi alţi feţi acolo de mult înmărmuriţi.... (1)

II.

ROLUL IELELOR ÎN LITERATURA POPULARĂ.

Adevĕrata caracteristică a *Ielelor* reiese mai cu seamă din rolul, ce'l joacă în literatura populară, anume în descântece şi în basme.

Vom începe mai întâi cu descântecele, al căror numĕr e îndestul de mare, dar vom reproduce în întregimea lor numai pe acele cari conţin elemente importante pentru elucidarea origineĭ lor.

Următorul «descântec de Iele» e din Moldova : (2)

Voi *Ielelor* măiestrelor,
Duşmane oamenilor,
Stăpânele vîntuluĭ,
Doamnele pămîntuluĭ,
Ce prin văzduh sburaţĭ,
Pe earbă lunecaţĭ
Şi pe valurĭ călcaţĭ.
Vĕ duceţĭ în locurĭ depărtate,
In baltă, trestie, pustietate,
Unde popa nu toacă,
Unde fata nu gioacă.
Vĕ duceţĭ în gura vîntuluĭ
Să vĕ loviţĭ de toarta pămîntuluĭ.
Ieşiţĭ din mână, trup, picior,
Şi să periţĭ sus într'un nor.
Daţĭ omuluĭ sănătate,
Că sabie de foc vĕ bate!

Un «descântec de dambla» din plaiul Prahova (3) e în totul identic cu cel de maĭ sus, numaĭ că după versul «unde fata nu joacă» maĭ conţine următoarele două :

Vĕ duceţĭ la vîntul turbat,
Unde ciocârlia se dă peste cap.

Iar versul final sună :

Că Mihail cu sabiă de foc vĕ bate!

E interesant a vedea o consonanţă atât de completă a unuĭ descântec din două localităţĭ îndepărtate ale ţăriĭ.

Acesta este în acelaşĭ timp singurul descântec, ce'l cunoaştem din Muntenia. privitor la Iele; din Moldova însă maĭ posedăm şi altele.

Astfel rĕposatul Săulescu culesese în Moldova un «descântec de Iele» foarte

(1) Ar. Densuşianu, *Negriada*, p. 154—155. O descriere maĭ amănunţită a *palatuluĭ Ielelor* s'află la pag. 129—130. Despre *buşteanul Ielelor* ib. p. 22; *lacul Ielelor*, p. 169.

(2) Alexandri, *Poesiĭ populare*, p. 10.

(3 Tocilescu, *Revista*, An. II, vol. III, p. 385. — Culegătorul precede descântecul cu următoarele cuvinte : «La om, dobitoace, când le vine dambla la o parte a corpuluĭ, zic locuitoriĭ, că'ĭ *luat din Iele*. Iată şi leacul, în care cred : apă neîncepută, luată până nu cântă cocoşiĭ, o pune în vas, ia leuştean şi alte buruienĭ, cu ele amestecă apa şi zice vorbele de maĭ sus.»

important, pe care îl reproducem, în parte, după textul restabilit de d. S. Fl. Marian (1):

Marţî la mănec,
In sănec,
M'am pornit
Pe cale,
Pe cărare,
Grasă
Şi frumoasă,
Când, la jumătat' de cale,
De cărare,
Iată că m'aŭ întîlnit
Savatina
Magdalina
Şi cu ele *Rujalina*,
Gătiţele
In prourele,
Cu betiţe
Puchiţele,
Cu şiştorî
Roşî cinsăţele;

Mergênd
Iute ca gândul,
Tare ca vîntul,
Neatingênd pămîntul,
La mărul tufos,
La măr rămuros,
Să facă joc frumos.
Atuncî pe Florica
Pe cale aŭ întîlnit,
La ea aŭ răcnit;
Păru'n cap i l'a 'nodat,
Creerii i-aŭ turburat;
De gură o aŭ muţit,
De urechî o aŭ surzit,
De mânî o aŭ mocit.
In băteală meliţa 'o,
Peste gard arunc'at'o,
Nicî de o treabă lăsat'o!.....

La olicăirile şi vaîetele sale, Maîca Domnuluî constrînge pe cele treî zîne rele, personificate sub numele de Savatină, Margalină (saŭ Magdalină) şi Rujalină, «ca să'î desnoade părul, să'î aline creeriî, să'î desmuţească gura, să o desasurzească de urechî, să'î desmocească mâînile şi să'î desmeliţeze mădularele».

Nu maî puţin important, pentru elementele sale constitutive, este următorul descântec din Bacăŭ: (2)

«Aŭ purces N. astăzî st. Mîercurî pe cale, pe cărare, gras ca o slănină şi rumen ca o călină. Când aŭ fost la mijloc de cale, de cărare, l'aŭ întîlnit *Doamnele*, *Domniţele*, *Irodierile*, adecă *Zinele* şi *Ielele*, cu săgetăturî şi cu întîlniturî şi cu *de-Dînsele*, şi pe dînsul l'aŭ pus cântecul să'l cânte, jocul să'l joace şi pîetrele să le farme şi lemnele să le frângă. El cântecul n'aŭ cântat şi jocul nu l'aŭ jucat, pîetrele nu le aŭ fărmat şi lemnele nu le aŭ frânt. Dar ele, unde s'aŭ măniat şi s'aŭ supărat, pe dînsul de părul capuluî l'aŭ luat, în susul ceruluî l'aŭ ridicat, în pămînt, când l'aŭ trântit, loc în pămînt aŭ făcut, *carnea pe trup i-aŭ mâcit şi vinele i-aŭ sgârcit şi puterea i-aŭ băut din creeriî capuluî, din vederea ochilor, din rânză, din osânză din bacrile inimeî*, şi lângă drum l'aŭ dat şi zi de moarte i-aŭ pus. ....» [La plansul şi lacrimile mele]:

«Maîca Domnuluî mi-a zis: nu te căîna şi nicî te văîcăra, nicî în samă nu băga, că baba N. în mâna dreaptă 9 zmicele de măr dulce va lua şi cu legă-

(1) *Mănunchiŭ*, etc. p. 158 160.

(2) *Bucîumul Român*, An. III, p. 138. — A se compara acest descântec cu descântecul «de dînsele» publicat de d. Berariu în *Aurora română* I, 57 din Cernăuţî (1881).

toare roşiă le va lega şi cu vin a cânta şi descânta şi vinul îl va bè şi s'a spăla, şi atuncĭ toate junghĭurile şi durerile vor înceta, minţile la loc i-a veni şi vinile s'ar desgărci, carnea pe trup s'a desmăci, toate săgetăturile, pociturile, de *dînsele*, cu zgardă roşiă le va lega şi pe foc le a da. In măr dulce le a arunca, cu gard le a sufla, cu măna le va lua şi în Marea-Neagră le va arunca, în Marea mărilor, în rădăcinile trestiilor. Acolo mesele lor 's făcute şi păharele împlute. Acolo li-i cina şi hodina şi-i o verde poĭeniţă şi-i o capră cu treĭ ĭezĭ, în coş le a intra, moalele le a fărma şi N., care aŭ fost bolnav, va rĕmânè curat, luminat ca prea curata Fecĭoara din ceriŭ cum l'aŭ lăsat. Şi lână albă şi lână neagră dă Domnul să'ĭ treacă, să'ĭ fie leacu de la măna mea şi din descântecul meŭ.»

Iată şi următoarea «descântare dintru Iele din Regin în Transilvania (1), din care reproducem numaĭ începutul, finalul fiind analog cu cele de maĭ sus:

In haĭnă albă s'a îmbrăcat,
Şi pe cale s'a luat,
Cu *Irodia cea mare* s'a întîlnit,
Şi puterea i-o luat.........

Colegul meŭ d. Alexandrescu Pop, originar din comuna Năsăud, Sângeorgiŭ, Transilvania, care a cules un numĕr însemnat de poesiĭ populare din acea localitate, a binevoit a'mĭ pune la disposiţiune următoarele descântece «dintru Iele», inedite, ceea ce ne face a le reda în toată întregimea lor.

Intâĭul din aceste descântece i-a fost dictat de femeĭa Nastasia Pantelemon Lari din comuna Salva, comitatul Bistriţa-Năsăuduluĭ; al doĭlea e copiat întocmaĭ din cartea de descântece a luĭ Ion Miherţea; al treĭlea l'a auzit de la baba Marta Tihoae din Răbra-mare, lângă Năsăud; şi al patrulea de la baba Marişca din Sângeorgiŭ.

E de prisos a adăoga, că păstrâm întocmaĭ particularităţile fonetice ale originaluluĭ (2).

Iată aceste descântece:

I. S'o luat N. dĭe la casă, dĭe la masă, sănătoasă şi voĭoasă, şi s'o dus în poĭana mare la mèru tufos, mèru crânguros, două mère a mănă o luat ca cu două mère dĭe aur să gĭuca. Nime în lume n'o vădzut'o, ñime în lume n'o audzit'o fără *Irod înpăratul şi Irodasa inpurătasa cu fetyile sale, cu slujnişile sale cu tâtă gloata sa.* Cum o vădzură, dĭe mănă o luară şi în gĭoc o băgară, în sus o rădyicară, ca on fĭor dĭe căñep 'o meliţară, ca on snop dĭe grâŭ o înblătiră, moartă în pămînt o trântiră *Creerii în cap i o tărburat, moară în cap i-o aşădzat, că dĭe ocĭ o orbgit, dĭe nas o carnit şi dĭe gură o amuţit, dĭe urecĭ o asurdzit, de mănurĭ o lĭegat, dĭe pcicĭoare o înpreĭecat, moartă în pămînt o lăsat, cìlavă şi bòlnavă,* şi i-o lăsat întru-Iele» (3) cu fapt, «întru-

(1) Gaster, *Crestomatia română*, vol. II, p. 341.

(2) Cu ş cursiv însemnăm acel sunet particular, ce s'aude şi în Moldova: čš, sunet adică, care începe cu č şi se termină cu š.

(3) Numele boaleĭ.

Iele» cu mătriș, «intru Iele cu ruptură de apă, intru-Iele aruncate, întru Iele date, intru-Iele» țipate, intru-Iele spurcate, întru-Iele» cu ceasu cel rău.

Da îe o prins a să cânta cu glas mare până în cerîu și cu lacrămî până în pămînt. Nime în lume n'o vădzut, nime in lume n'o audzit fără Maîca Domnuluî din poarta cerîuluî, tare o sirguit și înainte i-o îeșit, de măna dreapt'o luat și biñ' o întrebat : ce te cânțî? ce te dăulești?

Cum nu m'oî cânta, cum nu m'oî dăuli, că m'am luat dîe la casă, dîe la masă, sănătoasă și frumoasă, m'am dus in poiana mare, la mèru tufos, mèru crânguros, două mère a mână am luat ca cu două mère de aur m'am gîucat, ñime în lume nu m'o vădzut, nime în lume nu m'o audzit fără Irod înpăratu și Irodasa inpărătasa cu fetyile sale, cu slujnișile sale, cu tâtă gloata sa. Cum mĕ vădzură, dîe mână me luară, în gioc mĕ băgară, ca pe on fiïor de căñepă mĕ melițară, ca pe on snop de grâŭ mĕ înblătiră, moartă în pămînt mĕ trântiră. Creeriî în cap mi-o tălburat, moară în cap mi-o așădzat, dîe ocî m'o orbgit, dîe nas m'o cărnit, dîe gură m'o amuțit, die urecî m'o asurdzit, dîe mănurî m'o legat, dîe pcicîoare m'o înpcelecat, moartă în pămînt m'o lăsat. Nime în lume nu m'o audzit, ñime în lume nu m'o vădzut fără Maîca Domnuluî din poarta cerîuluî.

Nu găni nimică N., c'om lua cruce dîe bosuoc în mâna dreaptă, în oală nouă și în apă neîncepută ș'om strînge *Dzînele*, *Bunile*, *Vîntoasăle*, *Frumoasăle*. Și ele o vinit tare și vîrtos cu puterea luî Hristos. Da c'aî mănat pe Petrea Paul cu bucin de aur a ne bucina și a ne trîmbița în apă curată și luminată a ne aduna?

Da cum n'oî măna eŭ pe Petrea Paul cu bucin de aur a vĕ bucina și a vĕ trîmbița, în astă apă curată și luminată a vĕ aduna, că *voî ațî luat sanătatea* (lui) *N. și puterea și vlaga și sporîul i vîrtutea*. Da, de nu'țî-aduce în astă apă curată și luminată putere, vedere și sporîu, eŭ voiŭ încide în ladă lădiță, în lacră lăcriță, în sdîoacă dîe nucă voî înfunda și în mare voî arunca, mic fărină vițî afla.

O Maîca Domnuluî cea sfântă, nu ne încide in ladă lădiță, în lacră lăcriță, nicî in sdîoacă die nucă nu ne băga, în mare nu ne arun a; că ne om duce tare și vîrtos cu pute[illegible] luî Hristos in vîrful munților, în crucile brazilor, in cununa fetyilor, în balțul (1) mnireselor, în struțul voînicilor, in masa înpăraților, în blidul cu mâncăril , in paharu u băutura, în talgerile cu turcuțele ș om alege ș'om culege (de 3 ori), noî om aduce în astă apă curată, luminată, neîncepută : cap la cap, scăfărliă la căfărliă, păr la păr, pele la pele, os la os, creerî la creeri, vine la vine, sânge la sange, frunte la frunte, sprânceană la sprânceană, jene la jene, ocî la o i, nas la nas, obraz la obraz, buză la buză, dințî la dințî, limbă la limbă, barba la barba, grumazî la grumazî, brață la brață, rinză la rinză inîmă la inimă, plumani la plumânî, maiu la maiŭ,

1 Un vĕl mare, cu ca s m iobodeș mireasa, c nd s'a isprăvit cununia religioasă.

mață la mață, rărunci la rărunci, beșică la beșică, picioare la picioare, coapță la coapță, genunci la genunci, fluere la fluere, glesne la glesne, oauă la oauă, căpute la căpute, degete la degete, încieturi la încieturi, ungi la ungi, ureci la ureci, ceafă la ceafă, umere la umere, spate la spate, pește la pește (1), cote la cote, glesne la glesne, încieturi la încieturi, spcinare la spcinare, șele la șele, crușĭ la crușĭ, buci la buci, pulpci la pulpci, călcâie la călcâie, tălpi la tălpi, mia de osurele, suta de nodurele, în astă apă curată și luminată, din ce oră a bè leac și vac a avè, din ce oră s'a spăla leac și vac a căpăta die la Dumnezeŭ și Maica Preacurată, die la mine numai descântecul (2).

II. (3) M'am luat la casă eŭ sănătos și voios și când am fost la mnezi de mnezi de cale m'am tănit cu *Savalina și cu Madalina și cu Ler înpăratul lor, cu caii lor, cu caruțele*, în picioare m'o călcat, cu roatele m'o sfărmat, păioară albă în obraz mneo aruncat, *puterea d' la mănurĭ și de la picioare mneo luat* și ca un gros (4) la șes m'o lăsat, și ele s'o dus la curțile lor și la mesele lor, bèŭ și sĕ libovĕsc (5). Eŭ mĕ cânt și mĕ dăulesc și am gănit, că nime în lume nu m'aude, nime nu mĕ vede, și m'a audzit Maica Domnului din poarta șeriului, m'a audzit și m'a întrebat : șe te cânți, șe te dăulești? O Maica Domnului din poarta șeriului, cum nu m'oi cânta, cum nu m'oi dăuli, că am plecat de la casa mea și de la iosagul (6) mneŭ sănătos și voios și, cân am fost la mnezi de mnezi de cale, m'am tănit cu Savalina și cu Madalina și cu Ler înpĕratul lor, cu caii lor, cu cărutele lor, caii în picioare m'o călcat, cu roatele m'o sfărmat, puterea de la mănuri și de la picioare mneŭ luat și ele s'o dus la curțile lor, șelea cu fețe albe de mătasă, ele bèŭ și sĕ libovĕsc, eŭ mĕ cânt și mĕ dăulesc. O nu te cânta, nu te dăuli, că cu bușinu oi bușina, cu trîmbița oi trîmbița și înt'on șeas tâte le o adunat și tâte le o întrebat : Pentru șe ați luat puterea de la mănuri și de la picioare? Și de

(1) Așa se numesc mușchii mâinilor și ai picioarelor.

(2) «Acest descântec se face în oală nouă, apa se aduce din rîŭ saŭ curgĕtoare și o ia din sus în jos și aruncă pâne și sare și mĕrgên și vinin nu vorbește cu nime. Când începe și sfârșește, suflă de trei ori și în timpul, când îl spune, cască *(Nota culegĕtorului).*

(3) Când meri a apă, să nu grăiești cu nime, nici să nu te c.., nici să nu te p., nici să nu te uiți înapoi, nici să nu stăpiști, nici să nu te b.. și să descânți de 3 ori la oală de apă și să ai bosiioc și paun (* și husești (*) de argint, să le legi toate la olaltă cu cercală roșă și să descânți de 3 ori în zi și la 3 sfîrșituri de lună și până or și nouă sfîrșituri și să nu faci păcat unul cu altul, nici să nu gănești într'acea lature spre curviă, nici să te speli în loc spurcat, unde se c.., nici unde se p.. fără une-i locul curat și nu îmblă nime p'acolo. Să luați sama bine, cân veți lega de acest descântec. *(Notă din cartea lui Miherț a).*

(4) Un arboie mare rupt întreg și doborît de vînt.

(5) Petrec.

(6) bunuri, avere.

pa ıă de păun

(* monedă e hıvalentă cu sfanțul.

nu li-ţĭ aduce tâte din tâţĭ hucĭĭ, din tâţĭ câtùri (1), din tâte cănuţile, din tâte văsuţele, şi 'mĭ aduceţĭ şi'mĭ puneţĭ : cap la cap, putere la putere, păr la păr, tălpĭ la tălpĭ, (ca şi în descântecul de maĭ înainte ...., tâte le aduceţĭ, tâte le puneţĭ, care cum o fost, care unde o fost, ca să'mĭ vie în orĭ (2) ca cercala în florĭ, ca păunu înrotat, ca banu de argint curat, ca fântâna lină, ca bosiĭoc în grădină.

O Maĭca Domnuluĭ din poarta şerĭuluĭ, în lada lădiţă nu ne băga şi pe Marea Roşă nu ne da, că tâte le om aduce şi le om pune, care cum o fost, care unde o fost, ca să'ĭ vie în orĭ ca cercala în florĭ, ca păunu înrotat, ca banu de argint curat, ca fântâna lină, ca bosiĭoc în grădină. De la mine descântecul şi de la D-zeŭ să fiă leacul.

III. Sfântă Maĭcă Preacurată, sfântă de tine, m'am luat de la casa mea, de la masa mea, sănătos şi voĭos, mândru şi frumos, pe cale, pe cărare, în poĭana mare, la mèrul tufuşos şi m'am uĭtat cu ocĭ frumoşĭ, cu capul frumos, cu mănurile frumoase, cu şelele frumoase, cu tâte încieturelele mele mândre şi frumoase şi sănătoase. Nime în lume nu m'o vădzut, ñime nu m'o audzit fără *înpăratul Irod şi Irodeasa, cu Ileana Brăileana, cu fetyile lor, cu slujnişile lor*. In ce loc m'o întîmpcinat, în braţă m'o luat, în naltul şerĭuluĭ m'o rădyicat, jos putred m'o lăsat ca pre un fiĭor de căñepă m'o meliţat, ca pe un snop de grâŭ m'o înblătit, mare batjocură m'o batjocorit. Cum nu m'o batjocorit? că *mi-o luat puterea şelilor, puterea mănurilor, puterea spatelor, graiul guriĭ, auzul urechilor, vederea ocilor, frumseţea obrazuluĭ*.

Nu te cânta N., nu te văita, c'om strînge *Dzînele, Bunile, Tarile, Frumoasele*, în cercală (3) roşă încerca-le om, în steblă de bosiĭoc mătura-le-om, în rază de pânzătură (4) lega-le-om, şi acolo măna-le-om în trâmbiĭ (văĭug) câmpilor, în vîrviĭ munţilor. Nadă Nădiţă, Nadă Nădiţă, să'mĭ-aducă leacul într'această apă sfântă neincepută de pre tâţĭ munţiĭ, de pre tâţĭ molidziĭ, de pe tâte ĭerbele, de pe tâţĭ fagiĭ, de pe tâţĭ copaciĭ, de pe tâte frunzele, de pe tâte florile, de pe tâte rîpile, de pe tâte uliţile, din cruşile uliţilor, din coarnele boilor, din staurul oilor, din căruţa cailor, din locu ce am stat şi m'o săgetat şi sănătatea mi-o luat. Să-mĭ aducă leac şi sănătate într'astă apă sfântă neincepută, în şe şeasu oĭ bè şi m'oĭ spăla să'mĭ vie în orĭ ca cercala in florĭ. Amin! Descântecul de la Dumnezeŭ şi de la Maĭca sfântă Preacurată, să'mĭ dea leacul şi sănătatea prin oasele prin tâte (5).

1) *cătùr*, un fel de *huciŭ* saŭ pădure tânără, ce mereu se taĭe, cu această deosebire că huceagu coprinde căturu.

(2) *A'şĭ veni în orĭ* însemnează a'şĭ veni în fire, a se însănătoşi.

(3) Probă, când bagă în florĭ puţină lână ca să vază, cum e culoarea.

(4 *pânzătură* e o haĭnă femeĭască, care seamănă cu fotele dinainte ale ţărancelor; *rază*, dungă saŭ vîrstă dintr'însa.

(5 Descântecul se face într'o oală nouă nejumălţuită cu apă, care să fie din o vale curgĕtoare, riŭ saŭ părîŭ. Când se duce, ĭa puţina pâne, mergênd şi înturnând nu

IV. (1) S'o luat 9 *Irodiţe* pe 9 costiţe cântân descântân. *Irodiţa cea maĭ mare* c'un pahar de argint în poală, cum o cântat, o descântat, ca cu mâna mi-o luat, şi-o pus : cap la cap, frunte la frunte . . . . (ca şi în varianta d-luĭ Marian), tâte unde o fost, tâte cum o fost, să'ĭ vie în orĭ ca cercala în florĭ, ca banu în scrisorĭ, ca păunu înrotat. Dumnezeŭ să'mĭ dee leac ca apa lină în fântână, să'mĭ fie în îndemână ca bosiĭoc verde în grădină. Sfântă Mariă şti şi plineştĭ pentru mine şi face cruşe peste apă.

Trecênd la basme, pomenim maĭ întâĭ basmul «Mogărzea şi fiul sĕŭ», al căruĭ coprins pe scurt este cel următor : (2)

Un orfan, ne maĭ putênd suferi mustrările epitropilor seĭ, se duce în lume şi în cele din urmă este primit să pască oile unuĭ om mare cât un uriaş. Intorcênduse seara şi găsind trist pe tatăl sĕŭ adoptiv, îl înduplecă a'şĭ spune povestea, pe care o începe cu aceste cuvinte :

«Eŭ mĕ numesc Mogârzea; sînt fecĭor de împărat şi am plecat la lacul de lapte dulce, care nu este departe de aci, ca să mĕ însor c'o zînă. Auzisem, că acolo sînt treĭ zîne. Dar norocul mi-a stat împotrivă; *căcĭ năgodele* (3) *de Iele dete peste mine şi'mĭ luară inima........*»

ĭe ĭertat a vorbi cu nimene, nicĭ a sufla nasul, nicĭ a slobozi vr'un vînt din el. Ajungênd la apă, aruncă pânea în apă, zicênd :

Eŭ 'ţĭ daŭ apă sfântă şi colac,
Tu să mĭ daĭ mic leac
Şi sănătate
Prin oasele prin tâte.

«Apoĭ ĭeĭ apă din sus în jos cu oala cea nouă nejumălţuită, te întornĭ către casă, ţinênd regula, cum aĭ şi mers la apă. A casă nu pune apa jos, ci o pune la foc să se încălzească puţin, după care descântă, se face o groapă în tindă saŭ afară dar nu în casă; şi nu afundă, ci cât să se cuprindă apa, cu care se scaldă. Preste acel loc nu ĭe ĭertat să umble nimene un an de zile, căcĭ se leagă(*) de el. Când va fi gata de scăldat, în urmă pune cĭuper (**) şi aiŭ şi se astupă cu pămînt. El însuş toarnă apa, ce a descântat'o, pe cap, să cază în groapă. Apoĭ să descânte de 4 orĭ pe zi, de l'aŭ luat «întru-Ielele» pe la capătul luneĭ, peste lună saŭ la începutul eĭ; anume, dacă l'aŭ luat «întru-Ielele la capătul luneĭ, atuncĭ să se descânte numaĭ în cele 9 zile de la sfîrşitul luneĭ; ĭar de l'aŭ luat de la mijloc, atuncĭ trebue să se descânte peste toată luna.»

(1) Acest descântec e o sub-variantă culeasă din aceeaşĭ localitate de către d. S. Fl. Marian, pe care o reproducem în capitolul al III-lea.

(2) Ispirescu, *Legendele şi Basmele Românilor,* partea I, p. 107 111.

(3) Acest cuvînt, pe care îl întîmpinăm adesea în basmele muntene, însemnează «neajuns (de vreme), neplăcere», în genere «ceva rĕu şi neplăcut , de unde apoĭ sensul scăzut «nimicurĭ, fleacurĭ, secăturĭ. Iată câte-va exemple.

Ispirescu, *Snoave.* p. 6 : «Iarna sosise şi sloata, gerul, viscolele, ninsoarea, bruma, ceaţa, chicĭura şi câte *nagode* toate nu lipsiră .

Intr'un basm de Ispirescu (Legende II, 117) : «Măĭ Tăleruş, îĭ rĕspunse băeatul să nu fi şi tu vr'o *nagodă* d r ă c e a s c ă».

Acelaşĭ, *Basme,* p. 48 : «Baĭa era pardosită cu tot felul de marmură lustruită şi adusă din meşteşug aşa, încât închipuea fel de fel de florĭ, de paserĭ şi cât *nagode* toate».

(* *A se lega,* a căpăta boala.
(** piper.

El sfătuieşte totdeodată pe băeat să nu treacă hotarul Ielelor. Dar a treia zi o oaie, desghinându-se din turmă şi după dînsa altele, intră în livezile înflorite ale Ielelor. Tănărul cioban, cântând din fluer, se duse să abată oile.

Dar deodată se vĕzu faţă în faţă cu treĭ fete sburdatice, că'l opreşte şi încep a juca împrejurul luĭ».

Băeatul cântă pân' de seară, când se desparte, făgăduindu-le a reveni a doua zi. Din albul zileĭ el porni din noŭ cu oile în livezile Ielelor, carĭ, la cântecul fluieruluĭ, jucară până seară. Atuncĭ băeatul scapă fluerul din mănă şi se sparge. La tânguirile şi plânsetele sale Ielele chear se înduioşară şi-ĭ ofer cireşul de 7 anĭ din curtea lor, din care să'şĭ facă alt fluer. Cu toţiĭ dar se duc să taie cireşul şi, ca să nu se strice inima, el rugă pe Ielele să pună cu toate mâĭnile. Ele, proastele, băgară degetele în crăpătura făcută cu toporul şi şiretul de cioban le prinse acolo degetele şi nu le slobozi, decât după ce-i se spuse, unde'ĭ inima luĭ Mogărzea şi în ce chip s'o puie la loc. Venind acasă «băeatul zise luĭ Mogărzea să se culce pe spate şi el, suindu-se pe pieptul luĭ, se săltă de câte-va orĭ; când călc! ieşi dintr'însu inima de putrigaiŭ, ce'ĭ lăsase Ielele, iĭ dete de înghiţi pe a luĭ, iĭ astupă gura şi nasul cu mâĭnile luĭ, iĭ dete de băut apa ce era în sticlă şi 'l obloji cu un plastur, ce luase de la Iele. N'apucase să'l lege bine şi odată sări în sus ca o căprioară.........» (1)

Intr'un alt basm «Ţugulea fiul uncheaşuluĭ şi al mătuşeĭ» (2) se povesteşte, că la naşterea luĭ Ţugulea zmeoaĭca pămîntuluĭ, de pizma ursitoarelor, *iĭ luă vinele şi rĕmase olog*. Dar ursitoarea luĭ cea bună îl învăţă cum să'şĭ recapete vinele, pe carĭ «cum le puse la picioarele luĭ, se lipi, par'că fusese acolo de când lumea.»

In basmul Omul de peatră se vorbeşte de *buşteanul Ielelor*, pe care trebuie să încalece Fĕt-frumos spre a putea trece gărla de păcură din pădurea cea neagră, ce înconjura împărăţia *Doamneĭ Chiralina*. Din buştean se face apoĭ un cerb de aur, în care intră eroul spre a ajunge în odaia eĭ, ca să o fure.

«Ajungĕnd în mijlocul păduriĭ, zări *buşteanul Ielelor*, încălecară amîndoĭ

Jipescu, *Opincaru*, p. 76 · «Toate nevoili astea, *nagode* şi greutăţĭ, nu se întîmpină cu sĕrbătorili, maĭ vîrtos că lucrezĭ d'abea treĭ sferturĭ din an».

Calend. basm. pe 1882, p. 34: «Ascultând *nagodele* luĭ, carĭ te făceaŭ să morĭ de rîs».

La Bolintineanu, în Blestemul babeĭ, cuvîntul are sensul de monstru saŭ duh pocit»:

Iar *Nagodele* urâte
Ca un mi treţ la cap,
Cu lungĭ şi strâmbe rite,
Cu carĭ de pe stâncă
Rim marea cea adîncă
Şi lumea nu le încap........

Cf. şi Baronzi, *Limba română*, p. 126: a peţi *nagode* de la împărăţie ?).

Cuvîntul se trage din slavicul *negod* vreme nepotrivită» (din paleo-slavicul *god*, vreme, ruseşte *negod*, nenorocire, cehic *nahoda*, întîmplare Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* (1886), p. 61.

(1) Tot astfel Cheleş împărat apucă mâĭnile Zîneĭ, care a luat ochiĭ zmeuluĭ v. *Calendarul Basmelor* pe 1881, p. 15—24.

(2) Ispirescu, *Legende saŭ Basmele Românilor*, ed. 1882, p. 313—317. *Fântăna Ielelor* e pomenită ibid. p. 324.

pe dînsul și, dându-ĭ pintenĭ de treĭ orĭ, se prefăcu într'o căruță cu doĭ-sprezece caĭ de foc și într'o clipă se înălță până la vîntul turbat și se pogoră la porțile palatuluĭ doamneĭ Chiralina (1).

III.

ORIGINEA NUMIRII DÎNSELE».

Numele cel maĭ respândit al acestor zîne rele este *Iele*, sub care sînt cunoscute atât în România liberă cât și în Transilvania și Bucovina, unde maĭ poartă și numele de *Vîntoasele*, cum vom vedea maĭ la vale. Numirea de «Dînsele» nu'ĭ cunoscută în Muntenia. Această numire, după cum am zis deja în articolul meŭ maĭ sus citat, pare a se fi modelat după cea dintâĭa, adică după «Iele». Și în acest cas am avea aci un interesant exemplu de etimologiă populară. Se știe că, în virtutea acestuĭ fenomen linguistic, poporul caută a'șĭ asimila, într'un mod original și conform cu cunoștințele sale, acele elemente, ce trec peste sfera restrînsă a acestor cunoștințe. Tocmaĭ așa s'a întîmplat și aci. Poporul, uĭtând noțiunea de *aer* saŭ *vînt*, inerentă cuvîntuluĭ *ĭel* în toate limbile turanice, o noțiune pĭerdută astăzĭ în limba română, dar pe care a trebuit s'o aĭbă odinioară, (2) uĭtând, zic, sensul fundamental al cuvîntuluĭ *ĭel*, a confundat pe zînele *aeruluĭ* saŭ *vîntuluĭ* (vîntoase) cu pronumele *ele*, ca și cum numele acestor zîne nu s'ar putea rosti de cât într'un mod indirect saŭ cu o numire de tot generală, și a creat expresiunea «Dînsele» după acest prototip, care ĭĭ corespunde imediat și care dă o explicare suficientă fantasieĭ populare. Această numire o dată creată, s'a identificat apoĭ cu dînsa toate însușirile caracteristice ale Ielelor.

Ast fel *Dînsele* dobândiră, ca și *Ielele*, luandu-se efectul drept causă, înțelesul de «reumatism, dambla (3) care boală s'a specialisat sub numele de-dînsele . Iată ce spune asupra acesteĭ boale d. S. Fl. Marian, unul dintre ceĭ maĭ adâncĭ cunoscĕtorĭ aĭ superstițiunilor poporuluĭ român:

«*De-dînsele* este un morb în felul *reumatismuluĭ*, însă după cum spune poporul, cu mult maĭ periculos, fiind-că se întinde peste tot corpul și maĭ cu seamă în pĭcĭoare și mâĭnĭ, așa că cel ce suferă de acest morb nu'șĭ simțește capul, mâĭnile și picĭoarele nicĭ de cum, ca și când ar fi tot amorțite; apoĭ ĭarășĭ nu se poate mișca așa cu înlesnire, ca când ar avea reumatism.» (4)

Pentru alungarea boaleĭ a trebuit negreșit să se găsească și descântece. D. S. Fl. Marian a cules un descântec de Dînsele în Bucovina, din care reproducem începutul: (5)

(1) Ispirescu, *loc. cit.*, p. 115.

(2) Aceasta o vom demonstra în capitolul despre etimologia cuvîntuluĭ *Iele*».

(3) Vida, *Gramatică română-franțuzească* (Buda, 1833), p. 463: *dînsele*, gută, apoplexie.

(4) Vezĭ citațiunea din nota următoare.

(5) După colecțiunea d-luĭ G. Dem. Teodorescu, *Poesiĭ populare române*, p. 383—384. Comp. sub-varianta din capitolul al II-lea.

Voĭ, harnicele de voĭ,
Voĭ, vitezile de voĭ,
Pe unde mi-aţĭ maĭ umblat,
Spuneţi-mĭ, ce aţĭ maĭ stricat?...
Pe (cutare l'aţĭ întîmpinat,
Puterea voĭ i-aţĭ luat
Şi viaţa i-aţĭ scurtat.
Din om frumos
Voĭ l'aţĭ făcut ros
Şi putregăĭos,
De tot urăcĭos.
Din voĭnic fecĭor,
Ca pe un fuĭor
De cânepă
Voĭ l'aţĭ bicĭulat,
De o parte de drum l'aţĭ aruncat,
In nume de om mort l'aţĭ lăsat!..

Descântătoarea le ameninţă apoĭ să aducă «mândruluĭ fecioraş» sănătate şi viaţă, de ochĭ să'l descrunte, de cap să'l deştepte, de picĭoare să'l descurce, de mâĭnĭ să'l deslege şi puterea să-ĭ o redea.

O variantă a acestuĭ descântec, culeasă de acelaşĭ în tîrgul sfântuluĭ George, districtul Năsăuduluĭ, în Transilvania, ne interesează sub maĭ multe puncte de vedere, de aceĭa o dâm aci în întregimea eĭ (1) :

S'o luat 9 Irodiţele
Pe toate mlădiţele,
Pe toate costiţele,
Peste toate 'edele,
Peste toate coastele,
Descântând «de-Dînsele».
Irodiţa cea mare,
Cu un pahar de argint în poale,
Ea, cum a cântat,
Cum a descântat
Şi cu mână le a luat
Şi le-a pus:
Cap la cap,
Frunte la frunte,
Ochĭ la ochĭ,
. . . .
. . . .
. . . .
Degete la degete,
Unghiĭ la unghiĭ,
Descântecul de la mine
Iar de la Dumnezeŭ bine.

Tot d. S. Fl. Marian, într'un articol foarte interesant «Botanica populară română», expune cu deamăruntul tratamentul, ce femeile din popor administrează celuĭ bolnav de »de Dînsele» :

«Româncele întrebuinţează *şerpânţa* (Sedum acre) spre vindecarea morbuluĭ numit «de-dînsele».... Cel bolnav de «de-dînsele, după cum mi-a spus o Româncă din vatra Dorneĭ, caută maĭ întâĭ planta aceasta şi după ce o află, n'o rupe, ci o lasă locuind, puind numaĭ un semn, ca să ştie, unde se află. Intr'o Lunĭ, Mĭercurĭ saŭ Vinerĭ des dimineaţă, se scoală apoĭ cel bolnav, se spală pe obraz şi, după ce spune rugăcĭunile, ĭa o bucăţică de pâĭne şi una de sare în mâna dreaptă şi. ţiindu-le în palme cu cele 2 degete maĭ micĭ, ĭară cu celelalte treĭ făcêndu-şĭ cruce, repetează în gând următoarele :

Sântă Maĭcă Preacurată!
Sântă zi de astăzĭ...
Doamne, dăruiţi-mĕ cu leac,
Cu veac,
Să fiu cu carnea vîrtoasă
Şi cu oasele sănătoase,
Curat,
Luminat,
Cum sînt de la Dumnezeŭ lăsat
Şi de popa botezat!

«........ Apoĭ se porneşte spre *şerpânţă*, neuĭtându-se de fel înapoĭ, nicĭ vorbind cu nime pe drum, de s'ar întîlni orĭ şi cu cine ar fi. Iară după ce a-

(1) Teodorescu, *op. cit.*, p. 384—385.

junge la şerpânţă, pune sarea şi pâînea la rădăcina eĭ şi gândeşte, precum urmează :

Sântă buruĭană,
De Dumnezeŭ lăsată,
De mine însemnată !
Te cinstesc
Cu pâîne şi cu sare,
Ca să mĕ lecuĭeştĭ
Şi să mĕ dăruĭeştĭ
Cu leac
Şi cu veac
In cĭolanele mele,
Să fiu cu carnea vîrtoasă,
Cu oasele sănătoase,
Curat,
Luminat,
Cum sînt de Dumnezeŭ lăsat
Şi de popa botezat !....

«........ Apoĭ ĭa şerpânţa cu frunze şi cu rădăcină cu tot şi se unge pe locul, unde'l doare...... Şi după ce se unge, lăsând pâînea şi sarea unde le a pus, se întoarce îndărăt a casă, însă nu pe unde a venit, ci pe alt loc şi fără să caute înapoĭ saŭ să vorbească cu cineva. Aceasta o face cel bolnav în 3 rîndurĭ, adică în 3 zile de sec, înainte de rĕsare soarele ...» (1).

IV.

IDENTITATEA IELELOR» CU VÎNTOASELE ŞI CU «FRUMOASELE». EXISTENŢA LOR LA ROMÂNII DIN MACEDONIA.

Prin *vîntoase* se înţelege orĭce vîrtej de vînt pe uscat saŭ pe mare (2). Vîrtejul, personificându-se, desemnă nişte fiinţe fantastice, carĭ alungă noaptea spiritele necurate. Astfel, în basmul Zîna Zorilor» de d Slavicĭ, citim :

«Se duseră (Pĕtru şi murgul sĕŭ). cum se duce năluca. când umblă *Vîntoasele* şi gonesc în mĭezul nopţiĭ pricoliciĭ». (3)

Şi maĭ la vale :

«Peste pustĭu se vedea o mulţime de nălucĭ, ce se goneaŭ pe din dreapta, din stânga, pe dinaintea şi pe din dosul luĭ Pĕtru. — Să n'aĭ nicĭ o frică», zise murgul. «aceste sînt *fetele Vîntoaselor*... se joacă prin aer. aşteptând ca să vie vărcolaciĭ». (4)

Apoĭ în general *Vîntoasele* dobândiră înţelesul de zîne aeriene, carĭ se mişcă cu o repezicĭune extraordinară şi cutreeră val-vîrtej lumea întreagă, spre a o scormoni în lungiş şi în curmeziş ; tot-deodată puternice vîrtejurĭ în stare de a izbi şi nimici tot ce le stă în cale. Ele daŭ naştere volburelor saŭ vîntoaĭcelor. acelor vînturĭ grozave, carĭ merg învîrtejindu-se. Iată cum le descrie d Ar. Densuşianu (5) :

.... soaţele *Vîntoase*, cumplite, negre zîne,
Să nu le auzĭ de nume, nicĭ să le vezĭ vişând.......
O vale zace-adâncă şi jur în jur încinsă
De mulţĭ copacĭ şi piscurĭ, ce bat cu fruntea. 'n norĭ...

(1) *Albina Carpaţilor*, An. III, p. 218 urm.

(2) *Lexicon Budanum*, p. 749 : *vîntoase*, plur.: a) pre uscat: vortex, turbo ; Wirbelwind. b) pre mare : typhon ; Meer-, Wasserhose.

(3) *Convorbirĭ Literare*, An. VI, p. 100.

(4) *Ibidem*, p. 101.

(5) Ar. Densuşianu, *Negriada*, p. 11—12.

Aicĭ s'ascunde ţara cumplitelor *Vîntoase*......
Aşa staŭ ele în munte,
Ear oameniĭ pe lume *Vîntoase* le aŭ numit,
Căcĭ în adânca vale se'nvolbură, se'ntoarnă,
Se ceartă şi se alungă şi'n aripe se bat,
Se sfăşiă în ghĭare, copacĭ şi stâncĭ rĕstoarnă,
Se'nalţă'n lungĭ vîrtejuiĭ şi păn' la norĭ străbat......

Rolul maĭ sus descris îl împlinesc *Vîntoasele* în basmul citat al d-luĭ Slavicĭ, în care vedem pe un tânăr Fĕt-frumos, fecĭorul unuĭ împărat puternic, întreprinzênd luptele cele maĭ înfricoşate spre a răzbi la cetatea Zîneĭ Zorilor, cu scopul de a aduce apă de la fântâna Zîneĭ «căcĭ cine bea din apa eĭ, acela înfloreşte ca trandafirul şi vĭorelele». După multe greutăţĭ izbuteşte a'şĭ umplea urcĭoarele; dar Zîna supărată că'ĭ s'a furat apa, pune lumea în mişcare....... Voĭnicul trecuse însă deja marginile împărăţieĭ şi, toate încercările pentru aducerea luĭ rĕmânênd zadarnice, Zîna dete straşnice poruncĭ, ca «zînele să nu maĭ zîmbească, florile să nu maĭ miroase, vînturile să nu se maĭ mişte, izvoarele să nu maĭ curgă limpede şi razele soareluĭ să nu maĭ lumineze», până ce nu va veni acela ce a luat apă din fântână.

Un vĕl de întunecime se lăsă atuncĭ pe pămînt, prin care nu putu străbate nicĭ o rază din soare.

Sfânta Vinere, vĕzênd decĭ, că lumina nu maĭ vine, «porunci *Vîntoaselor*, ca să pornească toate împreună, să se izbească în vĕlul cel mare de la marginea împărăţieĭ, să'l mişte din loc şi să facă, ca lumina să curgă în lume».

De aci înainte reproducem textual :

« *Vîntoasele* porniră.. . care de care maĭ turbate, care de care maĭ grozave şi maĭ înfricoşate....... cum merg adică *Vîntoasele*. Ţi se părea, că aŭ să ĭee lumea cu sine şi sa nu se maĭ oprească în loc cu ea..... Ajunseră la vĕl.... se izbiră în el..... şi cum se izbiră ?.... Vĕlul nu se mişcă!.... *Vîntoasele* se maĭ izbiră o dată...., apoĭ înc'odata..... adecă de treĭ orĭ una după alta..... Şi apoĭ nu se izbiră maĭ mult..... vĕzură, cum că vĕlul stă maĭ ţapăn în ţăţânele sale..... Stătură câte-va clipite loculuĭ ruşinate şi obosite se întoarseră după aceea îndărăpt... ...»

Sfânta Vinere porunceşte atuncĭ şi maĭ straşnic de a aduce, vĭu saŭ mort, pe acela ce fu pricina întunecimii în lume.

Treĭ zile şi treĭ nopţĭ *Vîntoasele* numaĭ steteră..... De treĭ orĭ scoaseră copaciĭ din rădăcinĭ ; de treĭ orĭ scoaseră rîurile din cursul lor ; de treĭ orĭ sfărmară noriĭ izbindu-se de stâncĭ ; de treĭ orĭ măturară fundul măriĭ şi de treĭ orĭ prăpădiră faţa pămîntuluĭ. Toate fură în zadar!.... » (1)

Tot aşa în basmul Ileana Cosinzana» de d. Pompiliu :

«Nu se maĭ vede o altă rĕmăşiţă din această grădină minunată de cât numaĭ nişte frunze arse, ce fuĕaŭ foarte pe sus prin volbura *Vîntoaselor* turbate». (2)

1 *Convorbirĭ Literare*, An. VI, p. 90—115.
(2) *Ibidem*, An. VI, p. 25.

In fine, ca zîne aeriene, *Vîntoasele* fură identificate cu Ielele, dobândind însuşirile lor caracteristice. Această identificare ar putea constitui încă o dovadă de temeinicia celor ce susţinem despre originea Ielelor : identificarea e exactă şi resultă din sinonimia *conscientă* a termenilor *vînt* şi *iel*.

Intr'un «descântec de albeaţă», cules în Bucovina de d. S. Fl. Marian, puterea acestor zîne rĕŭ-făcĕtoare e mărginită asupra ochilor (1), dar rolul lor în genere, cum vom vedea maĭ la vale, e în totul identic cu al Ielelor. Iată începutul acestuĭ descântec : (2)

N. a sinecat
Şi a mănecat
De la casă,
De la masă,
Pe cale,
Pe cărare,
Gras şi frumos,
Rumen şi voĭos.
Dar când a fost
La mijloc de cale,
De cărare,
L'aŭ tîlnit *Vîntoasele*
Şi *Frumoasele*.
Din faţă l'aŭ tîlnit,
De pămînt l'aŭ trântit,
Gras negru l'aŭ făcut,
Cu ţernă l'aŭ acoperit,
Albeţe'n ochĭ i-aŭ băgat,
Făr'-de vedere l'aŭ lăsat....

Maĭca Domnuluĭ, înduĭoşată ca totdeauna, de gemetele şi plânsetele suferinduluĭ :

Din poarta ceruluĭ
Scară de aur a slobozit,
Pe dînsa s'a scoborît,
Inaintea luĭ N. a ĭeşit,
De mâna dreaptă l'a luat,
Di pe soare l'a înturnat,
Şi-a pornit,
Şi-a plecat
Pe drumul luĭ Adam
La fântăna luĭ Iordan,
Şi a tîlnit
Treĭ surorĭ a soareluĭ
Cu treĭ măturĭ,
Cu treĭ greble,
Cu treĭ diriticaniĭ,
Cu treĭ mănicĭ de mătasă albă.

Maĭca Domnuluĭ însărcinează pe acele «treĭ surorĭ a soareluĭ» să se ducă să cureţe albeţele de pe ochiĭ luĭ N., «ca să rĕmâĭe curat, luminat ca argintul strĕcurat».

Pentru ceĭ stricaţĭ de *Vîntoase*, ca şi pentru ceĭ stricaţĭ de *Dînsele*, există de asemenea un tratament băbesc special, pe care îl descrie ast-fel acelaşĭ neobosit scrutător al credinţelor populare în a sa «Botanică populară română» :

«Rămurelele *trandafiruluĭ* tinere sînt bune pentru ceĭ stricaţĭ de *Vîntoase* şi carĭ, din causa aceasta, capătă ameţeală la cap. — Descântătoarea, care voĭeşte să vindece pe ceĭ stricaţĭ de *Vîntoase*, se scoală de dimineaţă, până nu rĕsare soarele, într'o zi de sec, când se pişcă luna, adică când luna e trecut de jumătate, ia apoĭ pâĭne şi sare şi se duce la trandafir. Ajungênd aci, pune pâinea şi sarea lângă tulpina trandafiruluĭ, apoĭ, bătênd treĭ mătăniĭ, îl soroceşte şi zice :

(1) Şi despre Iele se crede, că ar putea lua ochiĭ cuĭ-va. In basmul «Ceĭ treĭ fraţĭ de cruce» (Fundescu, *Basme*, p. 131) : «Moşul spuse, că nu vede, fiind-că i-aŭ luat ochĭul nişte *Iele*».

(2) *Albina Carpaţilor*, An. III, p. 345.

Eŭ te sorocesc cu pâine şi cu sare
Şi cu sfintele mătăniĭ,
Ear tu să leculeştĭ (pe cutare),
Săĭ daĭ leac,
Sănătate şi veac!

«Apoĭ ĭa 5, 7 saŭ 9 rămurele de trandafir şi le duce acasă, unde le taĭe mărunţel şi le pune să fearbă în apă neîncepută. In această apă scaldă pe cel stricat de *Vîntoase* de 3 orĭ pe zi şi anume: dimineaţa până nu rĕsare soarele, la prânz până nu-ĭ soarele drept ameazĭ şi seara până nu sfinţeşte soarele». (1)

Precum din zînele poreclite *Dînsele* s'a format un cuvînt «de-Dînsele», care deseamnă o boală anumită maĭ sus descrisă, tot aşa din *vînt*, care corespunde luĭ *ĭel*, s'a alcătuit vorba «de-vînt» pentru a exprima de asemenea o indispoziţiune oare-care. Ast-fel o superstiţiune băbească din plaĭul Prahova zice:

«De a răcit cineva şi l'a aruncat în fierbinţeală, îl descântă, zicênd căĭ *luat din de-vînt*». (2)

O explicare maĭ lămurită a expresiuniĭ *luat din de-vînt* şi în acelaşĭ timp tratamentul popular al boaleĭ ni-l dă d. G. Dem. Teodorescu (3):

«E *luat din de-vînt* acela pe care îl doare capul şi simte fiorĭ în tot corpul. După treĭ zile îĭ ĭes bĕşicuţe la nas şi pe la buze, ca de frigurĭ. In timpul boaleĭ se taĭe cu cuţitul câte o aschioară din cele patru colţurĭ ale uneĭ icoane. Amestecate cu «florĭ de la Domnul Hristos» şi «de la zĭua Cruciĭ», se pun pe cărbunĭ şi se afumă cel luat din «de-vînt». Cărbuniĭ se aruncă apoĭ în vînt, după care bolnavul e tras pe corp; îĭ se dă ceaiŭ cald şi transpiră».

Tot d-sa ne împărtăşeşte şi următorul «descântec din de-vînt»:

Dor de vînt
Din «de-vînt»,
Să te ducĭ de pe pămînt;
Cu vîntul aĭ venit,
Cu vîntul să te ducĭ,
P'aicĭ să nu maĭ ajungĭ!...

Frumoasele lovesc pe om cu *pocitură*, sub care Româniĭ din Transilvania înţeleg «o durere sacă de picĭoare şi de mânĭ saŭ şi de altă parte a trupuluĭ, pe care o capătă ĭac' aşa din senin.. .. Se crede însă, că omul se poceşte maĭ cu seamă atuncĭ, când calcă, şede saŭ doarme în vr'un loc rĕŭ. Ear sub loc rĕŭ se înţeleg în genere respântiile, precum şi toate acele locurĭ, pe unde îmblă *Ielele*, numite altminterlea şi *Măĭestre*, *Puternice*, *Frumoase*, *Frumuşele*, *Fetele Câmpuluĭ* şi *Fetele Codruluĭ*». (4)

(1) *Albina Carpaţilor*, An III, p. 283.
(2) Tocilescu, *Revista*, An. II. vol. III, p. 387. — D. At. M. Marienescu a publicat în Familia din 1868 (Pesta) p. 406 un descântec «vînturile», privitor probabil la boala «din-de-vînt», pe care nu ni l'am putut procura.
(3) *Poesiĭ populare române*, p. 376, nota.
(4) Marian, *Descântece poporane române*. Suceava, 1886, p. 342

Iată şi «descântecul de pocitură» :

Din casă am ieşit
Pe drum mare am pornit,
Până la un mijloc de cale am sosit.
Când la mijloc de cale,
De cărare
Mĕ'ntîlniaĭ cu *Frumoasele*,
Multele, măruntele.
Şi *Frumoasele*,
Cum mĕ'ntîlnea,
Mintenĭ mĕ săgeta
Prin crieriĭ capuluĭ,
Prin sgărcĭu nasuluĭ,
Prin faţa obrazuluĭ,
Prin auzu urechilor,
Prin lumina ochilor,
Prin tot trupul mieŭ;
Şi puterea mi-o lua,
De margine de cale m'arunca
Şi nume de moarte mĕ lăsa.....
. . . .
Roagă-te, Pre-curată,
Maĭca Domnuluĭ curată,
Ca puterea să mi-o lase,
Cum se lasă soarele
Şi se lasă stelele
Şi se lasă luna
Totdeauna.
Că eŭ nu le potŭ purta
Şi nu le pot ospĕta.....
Maĭca Pre-curată,
Maĭca Domnuluĭ curată,
Cu glas mare striga
Şi din gură cuvînta :
Adunaţi-vĕ, voĭ *Frumoaselor*,
Multelor, măruntelor,
Din copitele cailor,
Din ogaşile roatelor,
Cu păĭorĭ,
Cu cingĕtorĭ,
Cu brăni roşi
Şi cu căruţe ferecate
Şi puterea luĭ N. să ĭ o lăsaţĭ.....
Că N. nu vĕ poate purta,
Nu vĕ poate ospĕta.
Că voĭ puterea,
De 'ĭ-ţĭ lăsa,
Precum D-zeŭ
Pre N. l'o lăsat,
Pre voi voiŭ duce
In câmpurĭ cu florĭ,
In munţĭ frumoşĭ
La voĭnicĭ frumoşĭ
Şi voĭ veţĭ auzi
Lăute zicênd,
Fluere cântând;
Şi veţĭ găsi
Lumine aprinse,
Mese întinse,
Pahare pline
Şi veţĭ bea
Şi veţĭ ospĕta.
Ear voĭ puterea,
De nu'ĭ-ţĭ lăsa,
Precum Dumnezeŭ
Pre N. l'o lăsat,
Voiŭ duce în munţĭ crunzĭ,
În văĭ adîncĭ,
In câmpurĭ pustiĭ,
Unde cocoşiĭ nu cântă,
Câniĭ nu latră,
Popa nu toacă,
Clopotu nu trage.
Acolo cĭutele şi cerbiĭ v'or călca
De praf de voĭ nu s'alege ! ... (1)

Cum că Frumoasele sînt identice cu *Vîntoasele* o afirmă şi d. S. Fl. Marian, care, într'o notă la descântecul «de albeaţă» reprodus maĭ sus, observă :

«Amîndouă aceste numirĭ, adică *Vîntoasele* şi *Frumoasele*, după cum mi-a spus descântătoarea, se daŭ unora şi aceloraşĭ fiinţe mitologice».

Cât despre identitatea *Frumoaselor* cu *Ielele*, aceasta resultă clar din descrierea, ce ne-a lăsat'o Cantemir asupra celor dîntâĭ. Invĕţatul Domn, vorbind «de nişte dumnezeirĭ necunoscute şi duhluitoare a idolĭ dacĭ, pe carĭ în Moldova îĭ cinstesc prin versurĭ şi cântărĭ», se exprimă astfel (2) :

(1) Marian, *Descântece*, p. 336—341.

(2) Cantemir, *Descrierea Moldoveĭ*, ed. Negruzzi, p. 287. — Iată textul latin după ediţiunea Papiu, p. 142 : «*Frumoasele :* nymphas quasdam aëreas esse existimant, amore

«*Frumoasele*, zic Moldovenii, că sînt neveste de văzduh (nimfe aeriene) şi îndrăgesc de multe ori pe feciorii cei tineri şi frumoşi. Pentru aceea, când loveşte de năprasnă pe vr'un om tânăr *slăbănogire sau dambla*, atuncea daŭ eĭ vina boalelor acestora numaĭ singur *Frumoaselor* acelora. Şi zic, că acela, schimbându-şĭ dragostea în urăcĭune şi umblând cu dînsele în pizmuire, îşĭ rĕsplătesc ele într'acest chip».

Trăsura caracteristică, relevată de Cantemir, cum că «*Frumoasele* îndrăgesc pe feciorii ceĭ tinerĭ şi frumoşĭ» o observăm şi la «a' codrilor *Frumoase*» din epopea d-luĭ Densuşianu, pe carĭ frumosul păstoraş

Cu flueru'ĭ de frasin în horă le răpeşte,
Le aprinde, 'nebuneşte şi rîde d'al lor foc.(1)

Şi acelaşĭ lucru l'am vĕzut, în privinţa *Ielelor*, şi în basmul «Mogărzea» reprodus maĭ sus.

Aceste zîne nu sînt decĭ totdauna rĕŭ-făcĕtoare şi funeste omuluĭ. Une-orĭ şi omul le subjugă voinţeĭ sale şi atuncĭ le păcăleşte şi le face chear rĕŭ (2). Alte-orĭ, când ele adimenesc, prin albeaţa lor uĭmitoare, pe tânărul păstor, al căruĭ cântec are atâta farmec asupra lor, în cât le face să'şĭ pearză cumpătul, tot jucând împrejurul luĭ, ele însăşĭ cad sub stăpânirea păstoruluĭ doĭnaş, care sărută atuncĭ fără saţiu sînul plăcut al frumoaselor *Iele*,

Căcĭ cine le sărută, îĭ daŭ cu plăcere
Ce ochĭul doreşte şi inima cere. (3)

Această însuşire bine-voitoare, şi până la un punct oare-care naivă, a zînelor în chestiune a avut'o în vedere Bolintineanu în frumoasa sa poesie «Ielele» :

In dumbravă la rĕcoare
Ielele cobor din cer.
Scuturând din aripĭoare
Raze dalbe din eter.
Pe cămeşile lor albe
Şi cusute'n florĭ de argint,
Brîne lungĭ de rose dalbe
Cing mijlocul lor lucind.

Iar din coamele lor plouă
Raze de aur şi de foc
Şi bobiţe dulcĭ de rouă
Peste sînul lor se joc.
Hora lor se'nvîrteşte
Peste albul păstoraş,
Ce se face că aromeşte
Printre earbă drăgălaş.(4)

Tot sub numele de *Frumoasele* saŭ *Muşatile* sînt cunoscute aceste zîne şi

in juvenes venustiores saepius correptos. Quam ob causam, siquis adolescens *paralysi aut apoplexia* repente corripiatur, id facinus haud alii, quam hisce *Frumoasele* tribuunt, feruntque eas hac ratione, amore in odium furoremque converso, punire amasiorum suorum inobedentiam».

(1) Densuşianu, *Negriada*, p. 164.

(2) Vezĭ basmul «Mogărzea», epopea citată a d-luĭ Densuşianu şi poesia de maĭ la vale a luĭ Bolintineanu.

(3) Bolintineanu, «Ielele».

(4) Bolintineanu, *Poesiĭ*, ed. Socec, vol. I, p. 478—481, reprodusă din eroare şi în vol II, p. 310—313.

la Românii din Macedonia. In traducerea francesă a poesiilor lui Bolintineanu, autorul însoţeşte poesia de mai sus cu următoarea notă :

«Les *Formoses* ou les *Belles*, appelées en Roumanie *Iele*, sont des esprits inventés par la croyance populaire chez les Roumains de Macedoine. Méchantes et d'une rare beauté, elles exercent une grande puissance sur toute la vie de l'homme, auquel elles peuvent donner le bonheur ou le malheur. Elles ont en mains les maladies et peuvent les guérir. Un berger a-t-il eu un bras paralysé, c'est qu'il s'est assis sous un arbre hanté par les *Formoses*». (1)

Un june Român macedonean, d. M. Iutza din Cruşova, mi-a transmis următoarele informaţiuni, culese de pe la diferite familii din Macedonia :

«*Albile* saŭ *Muşatile* sînt nişte zîne, cari, în timpul nopţii, umblă prin prejurul caselor *(pitu chicute)*, pe lângă streaşine (2). Ele lovesc cu boală *(agudescu, inchicutează)* pe toţi aceia cari, în timpul nopţii, staŭ în *chicute* saŭ se p... în acele locuri. De aci zicĕtoarea foarte obicînuită : «*Nu ti chişc tu (în) chicute, că ti'nchicutează*». Suferindului de *închicutare*(3) saŭ dambla i se zice : «Albă şi hariosă vine, albă şi hariosă s' fugă (s' ducă)!».

Un alt Român macedonean, d. Andreĭ C. Bagav, a binevoit a'mi comunica următoarele :

«*Ielele*, la Macedo-Români, pretutindenea se numesc *Albile*, iar nu *muşatele*. Credinţa populară le atribuie aceeaşi putere rĕŭ-făcĕtoare ca şi Ielelor adică : paralisarea diferitelor membre şi părţi ale corpului, a limbei, a auzu-

(1) Bolintineanu, *Brises d'Orient*, p. 364.

(2) Şi în Muntenia *Ielele* umblă pe streaşinele caselor. Ioan Văcărescu, în poesia sa *Ielele*, partea II :

Baba Neacşa, Moş Crăciun
Aşa povestesc şi spun :
Acum zic, că s'aŭ lăsat,
Nu mai vin Ielele în sat,
De când un uncheaş bătrân
A învĕţat pe Român
Să nu puie lor prinos
Câte o roată de prisos,
Precum ei obicînuiaŭ
Pe ştreaşină de puneaŭ.......

Streaşinele caselor sînt, în genere, lăcaşul duhurilor rele. Dar streaşinele bisericilor rĕmân ferite de dînsele. Cantemir, care ne descrie «gîocurile cu eres» ale *căluşerilor,* ce le execută prin toate tîrgurile şi satele în rĕstimpul celor zece zile, de la înălţare până la coborîrea sfîntului Duh, observă că «întru această vreme nu se culcă ei nicăiri, fără numai sub streşinile bisericilor şi zic că, de se vor culca la alt loc, ar fi căzniţi de strigoaice....»; şi că «cel ce intră în vre-o ceată de căluşări, trebue 9 ani în tot anul să se afle adunat de'mpreună, iară întîmplându-se să nu se arate vre-o-dată› atuncea zic cei-lalţi, că este căznit de duhuri rele şi de strigoaice şi prostimea cea eritică crede, cum că ei aŭ putere să gonească acel feliu de boale. Căci ei fac vindecare întru acest chip, adecă : aştern la pămînt pre acel bolnav şi încep a sări şi, la o notă anume a cântării, îl calcă fieşte carele de la cap până la' călcâie şi mai pre urmă îi zic la urechi nişte cuvinte alcătuite de dînşii înadins, şi poruncesc beteşugului să se depărteze şi, după ce fac ei aceasta de trei ori în trei zile, apoi urmează lucrarea, care, o nădăjduea ei; şi aşa întru acest chip cu prea puţină osteneală se pot vindeca boalele cele mai grele, cari se împotrivesc meşteşugului doftoresc.» *Descrierea Moldovei,* ed. Negruzzi, p. 263—265.

(3) Vorba însemnează literal : *înpicurare.* «Picătură» pentru «damla» s'află în o mulţime de limbi v. ale mele *Elemente turceşti,* ed. sep., p. 37.

luĭ chear. Expresiunîle consacrate pentru a desemna pretinsa boală căpătată de la *Albe*, sînt : *agudit de (di) Albe* (lovit de Iele) sau *loat de Albe.* Adjectivul *muşatele* (frumoasele) este maĭ mult un termen de exorcisare. Când cineva e *agudit di Albe*, vin babele cunoscĕtoare de leacurĭ şi, după ce întrebuinţează tot ce tradiţiunea le a lăsat pentru a face, ca *Albele* să se milostivească a ĭeşi din corpul celuĭ lovit de dînsele, stabilesc apoĭ o conversaţiune directă cu dînsele (Albele), şi, mângăindu-le, le daŭ numele cele maĭ desmerdătoare, de pildă : Ieşiţĭ, lea *muşate*, lea *bune*, etc. etc. şi alte calificative de felul acestora.

«Lăcuinţele lor, sub cerul liber, par a fi lacurile, dumbrăvile, dar maĭ cu seamă cimitirele şi streaşinile caselor. Superstiţiunea populară, care le dă puterĭ supra-omeneştĭ, face, ca maĭ ales copiĭ să nu îndrăznească a trece seara prin cimitire şi să se ferească de a face necurăţeniĭ de desuptul streaşinelor, căcĭ picăturile *(chicutele)* lor ar avea acelaşĭ nenorocit efect asupră-le, ca şi când le ar întîlni saŭ le ar vedea undeva.

«Întru cât priveşte îmbrăcămintea, numele lor o arată îndeajuns : gĭulgĭul, cu care aŭ fost acoperite, în momentul încetăriĭ din vĭaţă, spre a fi îngropate.»

In fine d. Lăzărescu-Lecanta, june profesor din Macedonia (Perlepe), mi-a împărtăşit următoarele amănunte suplimentare, culese de la o bătrână din Gopeş :

«*Dzănele*, *Dulţele*, *Muşatele*, *Albele* sînt epitetele, ce daŭ Macedo-româncele *Ielelor*. In Ohrida, pe lângă aceste numirĭ, le maĭ zic şi *Arghĭandele*, şi anume când este vr'o vijelie mare şi vîntul suflă fluerând, atuncea se zice, că trec Arghĭandele. In Bitolia, Prilep, Velesu şi în câte-va părţĭ, unde Româniĭ aŭ venit în contact cu Bulgariĭ, le zic şi *Samovile*.

«Când o Română îşĭ blestemă copilul eĭ neascultător, îĭ zice *kicuta s'ti agudească* adică «să te lovească damlaoa saŭ picătura», căcĭ se crede, că Dzănele staŭ seara maĭ adesea sub streaşina caseĭ, de unde cad picăturile, când plouă ; de aceĭa mumele se feresc, ca copii lor să nu întineze noaptea acest loc periculos. — Când cineva suferă de paralisiă, se zice : *l'agudí kicuta.* Femeile, carĭ sufer de ochĭ, de urechĭ saŭ de reumatism, îşĭ caută leacul la *fîntăna Dzanelor* în chipul următor (bine înţeles bolnavele, carĭ nu sînt doborîte în pat şi pot umbla) : Din Joĭa mare până în zĭua de sfînta Cruce (14 Sept.) pacientele, însoţite şi de alte sănătoase, visitează de două orĭ pe săptĕmână aşa numita fîntână a Dzănelor, situată la o distanţă de vr'o $^1/_2$—$^3/_4$ de oră de oraş. Ele pornesc pe la revărsatul zorilor de-a casă bine primenite şi cu câte o cărpă albă la cap şi ceva de mâncare (ouă, brânză, lapte şi turtă). Ajungênd la o depărtare de 20 de paşĭ de fîntână, se opresc, lasă toate lucrurile şi haĭna de asupra, dacă aŭ, şi pe urmă în tăcere se duc pe lângă apa şi toate se roagă ast-fel :

Albele şi Muşatele, Albele şi Dulţele, Sta-Maria s've şuţa la ghine.	Albele şi Frumoasele, Albele şi Dulcile. Sfântă-Maria să vĕ'ntoarcă spre bine.

Voĭ s'nă lyirtaţĭ,	Voĭ să ne ĭertaţĭ,
Că χim gălyinĭ oarbe	Că sîntem găinĭ oarbe
Ş'nu sčim ĭu călcăm ;	Şi nu ştim, unde călcăm ;
Ţi nă luat, s'nă daţĭ,	Ce ne aţĭ luat, să ne daţĭ (sănătate),
Ţi ne dedit, s'nă luaţĭ,	Ce ne aţĭ dat, să ne luaţĭ (boala),
Că nu putem s'răbdăm,	Că nu putem să răbdăm,
Că χim criştine şi pătizate.	Că sîntem creştine şi botezate.

«Pe urmă se spală bine, beaŭ puţină apă şi se întorc cu spatele vr'o căţĭ-va paşĭ de la fîntână. Spălându-se, fie-care aruncă în apă câte o monedă de argint, un colac gătit a casă, o lumânare de ceară galbenă şi câte-va florĭ, unele lasă şi câte-va fire de bumbac. Apoĭ, mâncând ceva, se întorc a casă, până când rĕsare soarele».

V.

POLIONIMIA IELELOR.

Şoĭmanele. — Măĭestrele. — Milostivele. — Fetele codruluĭ. — Zînele.

Dintre feluritele numirĭ, ce se maĭ dă *Ielelor*, vom releva maĭ întâĭ pe aceea de *Şoĭmanele*, care însă nu-ĭ de cât un simplu epitet ca şi *Frumoasele* :

. . . . şi 'ndată *şoĭmanele* Vîntoase
Plecară după Dochia voĭoase chicotind (1)

Saŭ :

Şoĭmanele din aer fug rĕpede a s'ascunde
Prin peşterĭ, prin adâncurĭ, prin scorbure, prin stâncĭ. (2)

Bolintineanu, în «Mihnea şi Baba» :

Şoĭmanele, ce umblă
Ca vijeliĭ turbate,
Coloase deşirate,
Cu forma ca o turlă,
Din munţĭ 'n văĭ călca. (3)

Locuţiunea populară : *l'aŭ luat Şoĭmanele* e identică cu cea *luat din Iele*(4).

Şoĭmanele sînt, ca şi *Ielele*, treĭ surorĭ, carĭ ridică valătucu saŭ vîrteju de vînt şi carĭ răpesc în sus pe orĭ-ce trecĕtor, care nu scuĭpă la vederea sa.

In basmul «Codreana Sînzeana» de Pompiliu :

«Ce să fie cu fata? o luat'o Ingerul Domnuluĭ? o luat'o Iele şi *Şoĭmanele* cele năprasnice ? Ce, Doamne sfinte şi părinte, să fie? zicea moşneagul suspinând (5)».

Şoĭmanele e o formă feminină plurală din *şoĭman*, augmentativ din *şoĭm*,

(1) Densuşianu, *Negriada*, p. 13.
(2) *Ibidem*, p. 118.
(3) Bolintineanu, *Poesiĭ*, vol. I, pag. 393.
(4) Pontbriant, *Dicţiunar francez-român*, p. 687.
(5) *Convorbirĭ*, An. IX, p. 187.

cu însemnare de «şoĭm mare, şoĭm puternic», apoĭ «repede şi aprig ca şoĭmul»; calul *şoĭman*, *şoĭm* saŭ *şoĭmuţ*, care sboară ĭute ca şoĭmul, corespunzênd caluluĭ *vinteş* ; (1) care merge ĭute ca vîntul.

Ast-fel într'o doină :

Un *şoĭman* Mehedinţel,
Care ştie să chitească,
Rîndurica s'o lovească;
Şi maĭ ştie de călare
Să se lupte 'n fugă mare,
Şi maĭ ştie să 'noate
Văslind Dunărea din coate (2).

In balada «Doncilă» :

Şoĭmul vesel nechezea,
Sborul ĭute 'şĭ ĭĕpezea,
Iepureşte, ogăreşte,
Păsĕreşte, fulgereşte (3).

In balada «Sărb-Sărac» :

Iată, ĭată Sărb-Sărac
Pe un *şoĭmuţ* de la Bugeae,
Că venea, mări, venea
Cuvîntul de 'şĭ împlinea (4).

«*Şoĭmul*, zice d. Alexandri, se vede adese figurând în balade ca imagine de vitejie şi de răpegĭune. Un voĭnic e căpitan *şoĭman* şi are ochĭ *şoĭmuleţĭ*. Un cal sprinten sboară ca *şoĭmul*» (5).

Cuvîntul trecu apoĭ la însemnarea figurată de «grozav, puternic, viteaz», bună oară în basmul «Cheleş împărat» : «Ast-fel baba, găsind pe unchĭaş într'o zi în toane bune, îĭ aruncă o căutătură d'alea *şoĭmanele*.....» (6).

(1) Caluluĭ îĭ se dă numirea poetică de «copil de vînt». Alexandri, în poesia sa «Strigoĭul» *(Poesiĭ*, vol. I, p. 50) :

Ear pe culme'n depărtare
Se vedea mişcând la zare
Un cal alb, *copil de vînt;*
Coamele 'ĭ eraŭ sburlite
Ş'a luĭ sprintene copite
Săpaŭ urme pe pămînt.

Aĭurea, *(Ibidem)*, vol. III, p. 80:

In poveştile frumoase, ce se spun la şezĕtoare,
Sînt caĭ agerĭ, ĭuţĭ ca gândul şi cu darul de cuvînt :
Unul galbin ca porumbul aurit la foc de soare,
Altul negru ca păcatul.... amîndoĭ *copiĭ de de vînt!*

(2) Alexandri, *Poesiĭ pop.*, p. 292.

(3) *Ibid.*, p. 113.

(4) *Ibid.*, p. 107.

(5) Alexandri. *Poesiĭ populare*, p. 60. — Costinescu, *op. cit.*, vol. II, p. 530—531 : «*Şoĭman*, adj. de la *şoĭm*, care este de mult folos, de mare preţ, care aduce profite necalculabile: *şoĭmana ploaĭă, o ploaĭă şoĭmană a îndreptat recolta pĭerdută. Şoĭmanul grâŭ, şoĭmanul porumb*, grâŭ, porumb, mare, frumos. *Şoĭmanele* v. *Ielele*. — *Şoĭm*, pasere rapace c'o vedere foarte pătrunzĕtoare şi d'un sbor maĭ ĭute de cât al orĭ-căreĭ paserĭ; fig. mare, viteaz, ĭute». — cf. Marian, *Ornitologia poporană română*, vol. I, p. 118.

(6) *Calendarul basmelor* pe 1881, p. 35.

Intr'o doină :

Ştefane, viteazul meŭ!
Zĕŭ! de altul c'ar fi rĕŭ,
Ear de tine mult e bine,
Cât eştĭ *şoĭman* ca mine (1).

Şoĭmanele însemnează decĭ zîne, ce se mişcă cu mare repeziciune şi, prin urmare, exprimă aceeaşĭ idee ca şi *Vîntoasele*.

Un alt nume şi maĭ cunoscut, ce poartă Ielele, e acela de *Măĭestrele* :

Măĭestrele luĭ Negru i-aŭ luat orĭ-ce putere
Din mâĭnĭ şi din picĭoare, din spate, pĭept şi gât (2).

Intr'o «colindă de flăcăŭ» (3) marea provoacă pe un tinĕr să s'arunce într'însa şi «să ĭasă în vad cu cĭoltar neasudat» :

Dar din mare, cum ĭeşea,
Ochi'şĭ negri d'arunca
Inspre bolta ceruluĭ,
Printre raza soareluĭ,
Şi la umbra merilor
Zări hora fetelor,
Fetelor şi *Zînelor*,
Zînelor, *Frumoaselor*....

Intr'o variantă a acesteĭ colinde versurile finale sună :

Vĕzuĭ hora Zînelor,
Zînelor, *Măĭestrelor*.

Anton Pann, în «Povestea Vorbeĭ» :

După ce închid ferestrele,
Joace'mĭ măcar *Măĭestrele* (4).

In nişte »Superstiţiĭ băbeştĭ», pomenite maĭ sus, din districtul Prahova, se zice că «de a făcut vre-o bubă rea o numeşte *micşunea din balele Măĭestrilor* şi umblă din babe descântând până mor» şi ca leac împotriva acestor zîne se prescrie tot acolo «o buruĭană, rădăcină de odolean, rădăcina avrămească cărstinească asemenea să poarte, că nu pot a se apropia de el *Măĭestri*, pe-care zic mincĭunoasele vrăjitoare, că le aŭ auzit cântând în respântiĭ aceste vorbe : De n'ar fi avrămească-cărstinească, ar fi toată lumea a noastră» (5).

In basmul «porcul cel fărmecat» fata de împărat, ca să scape de o sgripţoroaĭcă de vrăjitoare.... «peste noapte se sculă binişor, în cât să n'o simţă nicĭ *Măĭastrele* (6)».

(1) Alexandri, *Poesiĭ pop.*, p. 172.
(2) Densuşianu *Negriada*, p. 155.—comp. «Voĭ Ielelor *Măĭestrelor*» din primul descântec citat în acest studiu. Laurian şi Maxim, *Dicţionariu*, vol. II, p. 217 : «*Măĭestre*, pl. divae; it. fata, fr. fée: nume ce se da la nişte fiinţe imaginare, despre carĭ se crede, că ar posede puterĭ supranaturale, că ar cunoaşte viitorul şi ar face minunĭ. *Măĭestrele*, în limba poporuluĭ, *se numesc şi simplu Iele*».
(3) Teodorescu, *op. cit.*, p. 71.
(4) Ed. din 1852, vol. III, p. 139.
(5) Tocilescu, *Revista*, An. II, vol. II, p. 387.
(6) Ispirescu, *Basme*, p. 54.

Şi ele pedepsesc pe om cu pocitură saŭ cu sgârcirea oaselor. «Când omul are durerĭ crâncene în tot trupul, se crede, că durerile acelea le-a căpătat.... din pocitură, când trec *Măĭestrele* peste dînsul şi'l pocesc. Omul bolnav de durerile căpătate din pocitură se poate vindeca, după cum spune Maria Teliana din Voila, prin descântecul acesta «de Măĭestre» :

Sfinte Augustine
Şi tu sfinte Trifoane!
Luaţĭ durerea de la N.
Din creştetu capuluĭ,
Din faţa obrazuluĭ,
Din gâtleju gâtuluĭ,
Din baerele inimeĭ,
Din nodurile picĭoarelor,
Din vîrvu degetelor.
Duh de cu sară,
Duh de mĭez de noapte,
Duh de către ziuă,
Duh de la ameazĭ!
Să ĭeşĭ din os în carne,
Din carne să ĭeşĭ în pĭele,
Din pĭele să ĭeşĭ afară
Şi să te risipĭ,
Cum se risipă
Pulberea pe cale
Şi apa pe vale;
Să ĭeşĭ din N. în casă,
Din casă în tindă,
Din tindă în curte
Să ĭeşĭ afară
Şi să te ducĭ ĭară
La cine te-a mînat.
N. să rĕmâe curat,
Luminat
Ca Domnul Hristos precurat!

«Descântătoarea ĭe o oală cu apă, mişcă, în tot decursul recităriĭ descântecului, apa în formă de cruce cu un cuţit, pe care ţine doă pae. După fiecare descântătură, face cu cuţitul şi cu paele câte o cruce pe podină. Apa descântată cu chipul acesta se varsă apoĭ de noă orĭ peste nişte mărgele de Măestre. După aceea se strĕcoară prin dosul uneĭ site tot de noă orĭ. Făcênd şi aceasta, dă sita de-a dura prin casă şi dacă, când se opreşte, stă în sus, atuncĭ îĭ trece omuluĭ boala, ĭar dacă se rĕstoarnă, atuncĭ nu'ĭ trece, ba poate chĭar să şi moară». (1)

Dar această numire caracterisă maĭ ales partea lor cea bună: şi ele sînt femeĭ de o rară frumuseţe şi le place a petrece cu tineriĭ Feţĭ-frumoşĭ. Aceste *Măĭestre*, carĭ şed pe streaşina caselor, după o credinţă populară a Românilor din Ardeal, şi-ar trage origina de la roabele saŭ slujnicele luĭ Alexandru Machedon, carĭ, bênd şi ele din «apa vie» oferită eroului de către Ivant, regele din Macaron, aŭ dobândit nemurirea(2).

Vorba «măĭastră» însemnează «meşteră» maĭ cu seamă în farmece şi în descântece, şi în genere orĭ-ce fiinţă, ce posedă o «putere magică», fie zînă, femee saŭ pasĕre.

Intr'un basm muntean: «Aci locuea o zînă *măĭastră*» (3); aĭurea: «Nu îndrăzni să spue femeilor *măĭestre*» (4).

(1) Marian, *Descântece* p. 327—329.

(2) Schmidt, *Das Jahr und seine Tage*, p. 28. După o credinţă populară română din Făgăraş slujnicele luĭ Alexandru ar fi «Ursitoarele», carĭ, împreună cu vĭaţa de vecĭ, aŭ dobândit şi cunoştinţa viitoruluĭ Schmidt, *ibidem*, p. 25. Şi Ielele se identifică uneorĭ cu «Ursitoarele», comp. citaţiunea din Costinescu reprodusă în capitolul I.

(3) Ispirescu, *Basme*, p. 124.

(4) *Ibidem*, p. 8.

Saŭ într'un bocet din Moldova:

«De aş fi o pasĕre *măĭastră*»...(1).

Paserea măĭastră poate lua diferite chipurĭ. e înzestrată cu darul vorbiriĭ şi are un vĭers fermecător. (2)

In basmul «Ileana Cosinzana» de Pompiliu:

«Într'altă odae eraŭ fel de fel de *paserĭ măĭestre*, care căntând ca o fată cu glasul dulce, care ca o musică plăcută, care ca un copil de 7 anĭ» (3).

In «Codreana Sânzeana» de acelaşĭ:

«Şi cântaŭ paserile prin florĭ şi între toate *paserea măĭastră* cu glasul vrăjit făcea frunza să salte de bucurie şi florile să cânte încet după dînsa» (4).

In basmul «Paserea măĭastră de Ispirescu (*Legende*, p. 295—306) se povesteşte de «o pasere cu miĭ de miĭ de vopselĭ, ale căreĭ pene străluceaŭ ca oglinda la soare», care fusese maĭ întâĭ fica unuĭ împărat şi, îndrăgostindu-se cu fratele sĕŭ, fugise spre a se cununa cu dînsul. Atuncĭ naşa lor, o zînă, nevrênd dînsa să se întoarcă la casa'ĭ părintească, o blestemâ să se schimbe în pasere şi să răpue vĭaţa a miĭ de tinerĭ, pre carĭ îĭ va atrage de a pururea prin glasul seŭ.

Cea maĭ vestită din aceste paserĭ măĭestre poartă numele de *Andilandi*, despre care basmul astfel intitulat ne spune, că «este o pasere *măĭastră*, a căreĭ cântare întrece toate musicile pămînteştĭ şi care are darul d'a ghici trecutul şi viitorul şi a citi în inimile oamenilor. Acea pasĕre se află în palatul *Zînelor* din împărăţia *Ielelor* spre soare-rĕsare» (5).

In cântecele bulgăreştĭ fecĭoara mitică *Adilenca* se transformă într'o rândunică (6).

Cu forma românească *Andilandi* se poate compara albanesul *delanduše*, *ndelandiše* «rândunică», pe care Miklosich o consideră ca provenind de la ipoteticul *hirundula* din *hirundo*, *dinem*, de unde şi macedo-românul *lăndură* (7).

(1) Burada, *Datine la înmormântărĭ*, p. 142. — Forma masculină *măĭestru* are asemenea înţelesul de «năsdrăvan», bună-oară în basmul «Un ochiŭ rîde şi altul plînge : «Ast-fel s'a împlinit prorocia, care a prevestit'o nişte *măĭeştriĭ*, încă de la naşterea mea, că dînsa va muri, îndată ce eŭ voiŭ ĭubi o femee, care se va furişa în casa noastră sub chip de bărbat» *Calendarul basmelor* pe 1875, p. 63. Intr'un alt basm «Prăslea cel voĭnic şi merele de aur» citim: «Când vĕzu argintarul cloşca cloncănind şi puiĭ pĭuind cu totul şi cu totul de aur şi cĭugulind meiŭ tot de aur, înţelese că trebue să fie lucru *măĭestru*» Ispirescu, *Basme*, p. 92.

(2) In Lexiconul Budan, la p. 369, găsim nota următoare: *Pasere măĭastră*, ce însemnare ar avea apriat nu pot arăta, însă fiindcă maĭ ales în basne o am auzit pomenindu-se, socotesc că aŭ va însemna: a) o pasere cu putere magică (avis magica incantata); b) o pasere despre care multe s'aŭ băsnit (avis fabulosa).

(3) *Convorbirĭ literare*, An. VI, p. 24.

(4) *Ibid.*, An. IX, p. 191.

(5) *Calendarul basmelor* pe 1877, p. 18—33.

(6) Fligier, *Ethnologische Entdeckungen im Rodope-Gebirge*. Wien, 1879, p. 8.

(7) Miklosich, *Albanische Forschungen*, partea II, p. 31.

E de observat, că la Românii din Macedonia *Mavhistre* de asemenea însemnează «vrăjitoare» şi corespund deci la ale noastre *Măiestre* (1).

Un versificator ardelean, d. V. R. Buticescu, într'o poesie intitulată «Împăratul paserilor», din care extragem următoarele patru versuri:

Şi aŭ curs, aŭ curs ca ploaia din ţări neauzite,
Rapace, cântăreţe, frumseţi nepomenite,
Făcênd un vuet groaznic şi un chiot în văzduhuri,
Ca-atâtea *Milostive* saŭ sburătoare duhuri.........

observă că:

»*Milostivele* sînt nişte duhuri rele, ce sboară noaptea prin văzduh. Mai ales în noaptea Rusaliilor se aud, cum sboară prin aer, zicênd în fluere, în cimpoiŭ şi în tot feliul de instrumente şi ţipând ţipete misterioase. Sînt omeni, cari zic, că le-a auzit. *Ele iaŭ puterea oamenilor*, cari dorm pe lângă izvoare saŭ prin păduri, mai ales prin locuri umede şi reci. Unii zic, că le aŭ simţit prin somn apăsându-i pre piept» (2).

După această descriere nu mai încape îndoială, că *Milostivele* nu sînt altceva decât *Ielele*, cari, în descântecele de mai sus, mai poartă epitetele: *Putern[i]cele*, *Vitezele*, *Harnicele*, *Sfintele*, *Bunele şi Marile*.

Numirea de *Fetele-câmpului* saŭ *Fetele-codrului*, ce se dă acelorași zîne, o întîmpinăm în următorul descântec din Pojorta, coprins în recenta colecţiune a d-lui Marian:

Mě porneai,
Mě duceai
Pe calea câmpului,
Pe calea codrului,
Şi mě 'ntîlneai
Cu *Fetele-câmpului*,
Cu *Fetele-codrului*.
Unde vě duceţi voi,
Fetele-câmpului,
Fetele-codrului?
— La N. ne ducem,
Carnea să'i mâncăm,
Sângele să'i bem,
De moarte să'l lăsăm!
— Lăsaţi'l pe N.,
Precum l'o lăsat
Pre el Dumnezeŭ,
Şi vě întoarceţi
Şi vě duceţi
In poalele câmpului
Şi în poalele codrului.
Că voi acolo veţi găsi
Ghioceii câmpului
Şi ghioceii codrului.
Voi d'elea să mâncaţi
Şi cu d'elea vě dedaţi!..
De o fi de pocitură,
De o fi de căşunătură,
De o fi de spulberătură,
De o fi de făcătură,
De o fi dintru *Iele*,
Voi puterea să'i o altoiţi,
Cum se altoieşte
Altoiu 'n grădină,
Albinele 'n stupină
Şi usturoiu 'n grădină... (3)

(1) *Mavhistră*, «măiastră, care are putere supranaturală ca o magă, care are putere magică» Cruşoveanu, *Mostre*, partea II, p. 150, 159. La Kavalliotis citim: «*magistra*, magus; alb. *magistrik*, magus».

(2) Buticescu, *Poesii* (Deeş, 1881), p. 127.—In privinţa acestei din urmă însuşiri comp. cele zise mai la vale asupra cuvîntului *hală*.

(3) Marian, *Descântece*, p. 341—342.

In fine, în Transilvania și în alte localități, se identifică Ielele și cu numirea generală de *Zînă* saŭ *Zînele*, cum se numesc dînsele și la Românii din Macedonia.

Și de la *Zîne* omul poate fi lovit de o boală specială, numită «de-Zîne» saŭ «când cine-va se bolnăvește din te miri ce pricină, descântătoarea aduce apă neîncepută și stinge noă cărbuni aprinși într'însa și, la stingerea fie-căruĭ cărbune, rostește următorul descântec «de-Zîne», dictat de o Româncă din vatra Dorneĭ, pe care îl reproducem într'un mod fragmentar :

Potolesc aruncătura,
Potolesc și făcătura....
Toate aruncăturile,
Toate făcăturile
Și toate durerile,
Toate gĭunghĭurile cele necurate
Și toate duhurile
Mînate și țipate
Eŭ le potolesc
Și înapoĭ le învîrtesc
Pe capu cuĭ le o mînat,
Pe capu cuĭ le-o țipat,
C'acest om o fost curat,
Curat și luminat.
Dar el pe cărare s'o luat,
Când o fost la mĭez de cale,
De cale și cărare,
S'o tîlnit cu o m u
Ca ș c h ĭ o p u
Cu barba cât cotu.
Acolo s'o tîlnit *dracu*
Cu drăcoaĭcele,
Moroiĭ ca moroaĭcele,
Diochiĭ cu dioaĭcele,
Strigoiĭ cu *strigoaĭcele,*
Fermecătorĭ și fermecătoare,
Pocitorĭ cu pocitoare,
Bărbațĭ și mueri,
Fete și văduve.
Și cum s'o tîlnit,
Și cum l'o zărit,
L'o și secerat
Și l'o săgetat.
Sângele i-o băut,
Bun de nimica l'o făcut,
Carnea i-o mâncat,
Puterea i-o luat.
Ceasurĭ de moarte i-o dat.
. . . .
N. nu te cânta,
Nu te văeta,
Nu te tângui,
Nu te hăuli,
Că eŭ te-oiŭ învrednici :
In mâna dreaptă
Cu bucĭum într'aurit.
Cu bucĭumu-i bucĭuma,
In patru cornurĭ de lume s'a rěsuna,
Toate *Zînele* s'or aduna
Și tu pe *Zîne* le'ĭ întreba :
Of! *Zîne, Zîne* de câne!
Ce ațĭ făcut cu mine?
. . . .
Că voĭ, de nu i-țĭ lua,
Cu foarfecile voiŭ dumica,
In drum voiŭ arunca,
In pulbere voiŭ mîna,
In mare voiŭ țipa,
Să vě topițĭ,
Să vě prăpădițĭ
Ca spuma de mare,
Ca roua de soare.
N. să rěmâe curat,
Curat și luminat,
Cum e de Dumnezeŭ lăsat.

«După ce în acest chip descântă și toțĭ cărbuniĭ, o parte mică din apa aceasta o dă celuĭ bolnav de băut, ear cu cealaltă îl spală» (1).

Cu următoarea citațiune din «Basmele române» de frațiĭ Schott vom încheĭa cele ce aveam de zis asupra diferitelor numirĭ ale Ielelor :

«Zîna aleargă cu un mare alaiŭ de vrăjitoare prin norĭ. Mulțĭ Românĭ se jură,

(1) Marian, *Descântece*, p. 99—105.

că ar fi auzit rĕsunând prin văzduh musica eĭ. Se arată asemenea şi locurile, unde zînele joacă cu tovarăşele eĭ şi din a căror pricină verdeaţa şi ĭerburile sînt veştejite. Zîna are marĭ puterĭ magice : *ea poate face olog, surd saŭ orb.* Cu deosebire puternică este ea la Rusaliĭ; pentru aceasta fie-care Român poartă în şerpar pe acea vreme câte o bucăţică de lemn de teiŭ, care însă să nu fi stat încă în apă, şi o ramură de soc» (1).

VI.

ETIMOLOGIA CUVÎNTULUĬ «IELE».

Etimologia cea maĭ general admisă a cuvîntuluĭ «Iele» este, că ar fi identic cu pronumele *ele.*

Cel dîntâi, care a susţinut o asemene etimologie, a fost rĕposatul G. Săulescu, care precede «descântecul de Dînsele», reprodus în capitolul al II-lea, cu următoarele cuvinte :

«*Dînsele* şi *Ielele*, *Rusaliile* cu pronumele acesta se înţeleg treĭ zîne *Eumenide* saŭ *Furiĭ*, carĭ înconjură lumea prin aer şi pre cine îl întîlnesc, îl tortură şi'l stropşesc. — Se numesc cu pronume, nu cu numele lor generic.— Ceĭ vechĭ aveaŭ superstiţie a nu rosti cuvintele demonilor, că atuncea li se înfăţişează îndată şi-i tortură» (2).

La acest argument al rĕposatuluĭ arheolog, d. S. Fl. Marian, examinatorul academic al manuscriptelor sale populare, adăogi un altul noŭ :

«Ceĭ maĭ mulţĭ Românĭ din Bucovina, Transilvania şi Ungaria, după cât am putut până acuma să mĕ încredinţez prin propria mea experienţă, când vine vorba despre spiritul cel necurat, adecă despre *dĭavolul* saŭ *dracul*, nicĭ când nu vor să'ĭ rostească numele cel adevĕrat, ci totdeauna îl numesc prin circumscriere prin cuvinte ca : *mititel*, *necurat*, *cornorat*, *cel cu fesul roşu*, *cel cu codiţă*, *ucidă'l pĭetrele*, *ucidă'l toaca*, *Vasilică*, *Nestor*, etc. etc. (3) şi maĭ ales prin pronumele personal «El». «Cine ţi-a făcut'o aceasta ? » — «El» — «Care el ?» — Cel mititel saŭ cel cornorat !» auzim nu odată pe Româniĭ noştri vorbind. Orĭ când va fi vorba de vr'un spirit necunoscut şi se va aminti pronumele «El», atuncĭ să se ştie, că acel «El» nu e altul fără numaĭ *dĭavolul.* Iar dacă unul saŭ altul îĭ pomeneşte numele cel adevĕrat, atuncĭ nemijlocit, după ce-i l'a rostit, adaogă frasele : *cruce de aur în casă* saŭ *nu să pomenească pe aicĭ* saŭ *mâĭe acolo unde a înserat*, crezênd că, cum nu va rosti frasele acestea, cel necunoscut în scurt după aceea va veni la dînsul

(1) *Walachische Märchen*, p. 296. — Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p. 141 : *Dzine* ferunt virgines esse formosissimas et venustatis largitrices». — Cuvîntul românesc «zîne» a trecut şi la Ţiganĭ cu însemnare de geniĭ rele femeleştĭ» Miklosich, *Ueber die Mundarten*, etc. IX, 47.

(2) *Mănunchĭu din manuscrisele luĭ G. Săulescu* în *Anale*, loc. cit., p. 158.

(3) D. Marian ar maĭ fi putut adăoga şi feluritele nume, ce acest gentleman poartă în Muntenia apud Jipescu, *Opincaru*, p. 114.

şi'l va tortura, îi va căşuna diferite neplăceri şi daune, mai pe scurt că atunci nu va fi nici de cum bine de dînsul.

«Deci, dacă Românii îndatinează a numi *diavolul* mai totdeauna cu alte cuvinte şi mai ales cu pronumele personal «El», şi numai rare ori cu pronumele lui cel adevěrat, nu trebue nici decum să ne mirăm, dacă tot cu acest pronume numesc ei şi pre zînele *Iele*, cari, după credinţa lor, sînt cu mult mai rele de cât însuşi *dracul*, şi prin urmare se înfiorează, când numai aud vorbindu-se despre dînsele, de cum să le mai rostească încă şi numele» (1).

Cam în acelaşi sens se exprimă şi rěposaţii Laurian şi Maxim în articolul mai sus citat din al lor *Glosariu*.

D. Cihac deduce pe «Iele» din vorba ungurească *lél*, «spirit, suflet», o etimologiă, asupra căreia trecem fără discuţiune (2).

Mai rěmâne a menţiona etimologia dată, acum vr'o zece ani, de d. Hasdeŭ.

In principiu, d-sa ajunge, pe o cale independentă, la aceeaşi conclusiune ca şi mine. Intr'o recensiune asupra cântecelor populare bulgare, publicate şi traduse de Dozon, d. Hasdeŭ, relevând versul din balada a cincea :

Vili le, vichri i samodivi
Vilas, tempêtes et samodivas.....

observă :« *Vilele* serbo-bulgare, ca şi *Ielele* române, sînt originarmente «divinităţi de vînt». (3)

Dar această tesă d. Hasdeŭ o desvoltă pe larg în studiul «Originile păstoriei la Români». Analisând acolo unele elemente dacice ale limbei române, d-sa continuă astfel :

«De acelaşi provenință tracică este *Vila*, pe care o cunosc numai Slavii de la Sud..... Cum că *Vila* este într'adevěr tracică, există un argument direct. O aveaŭ prin împrumut Grecii cu mult înainte de aşezarea Slavilor pe peninsula balcanică în vecinătatea Dunării. Lexicograful Esichiu menţionează cuvîntul γελλώ în sens de vampir femeiesc sugênd sângele copiilor noŭ născuţi (ed. Schmidt I, 421). Suida adaogă, că ori ce moarte grabnică se atribuia acestor *ghelle* (ed. Kuster, 471). Nicăiri nu veţi afla această vorbă în grecitatea cea clasică, ceia ce denotă, că elenică nu este.

«Coincidinţa «Ielelor» în limba română cu «ghelele» din provincialismul grec, anterior invasiunii slavice, demonstră până la evidinţă, că Grecii şi Românii n'aŭ putut să le capete unii şi alţii de cât de la vechea poporaţiune in-

(1) *Mănunchiŭ*, etc. p. 156 158. E locul de a aminti aci d-lui Marian propriile sale cuvinte : «Dacă ne vom ţinea numai de literile, din care este compus un cuvînt, eară *de însemnănţa lui cea adeverată, de datinile şi credinţile, ce staŭ într'o legătură strînsă cu dînsul,* nu ni va păsa nemica; atunci, voind a'i afla originea cea adevěrată, vom fi expuşi la o mulţime de erori, una mai mare decât alta şi la o muncă zadarnică.» *Ornitologia*, vol. I, p. 87.

(2) *Dictionnaire*, vol. II, p. 508.

(3) *Columna lui Traian* pe 1876, p. 144.

termediară între Dacia şi Elada, prin urmare numaĭ şi numaĭ de la Tracĭ. Tot de acolo le aŭ luat maĭ tîrzîu Serbiĭ sub forma de *Vile*.......

«Corespondintele samscrit al Ielelor este *vêlâ*, carele singur poate să satisfacă aci tuturor condiţiunilor materiale şi funcţionale. Samscritul *vêlâ* însemnează pe de o parte boală şi moarte grabnică, pe de alta o petrecere nestatornică..... derivat din rad. *vêl*, a se mişca. Samscritul *vêlâ* se aplică şi la vînt explicându-ne astfel epitetul *Ielelor* noastre («*Stăpănele vîntuluĭ*» din descântecul luĭ Alexandri)..... *Ghela* ca la Grecĭ, *Vila* ca la Serbĭ şi *Iela* ca la noĭ, toate colaterale samscrituluĭ *vêlâ*, aŭ fost treĭ forme provinciale egalmente tracice». (1)

Ni se va permite maĭ întâĭ a elimina dintre elementele comparative pe vechea strigă lesbiană γελλώ, mgr. Γιλλώ, Γελοῦ pl. Γελοῦδες, ngr. Γελοῦ pl. Γιλλοῦδες, numită şi Γιλλόβρωτα, care, după amănuntele, ce ne dă Schmidt şi Politis asupră-ĭ (2), nu s'ar putea identifica de cât doară cu a noastră «Avestiţa», cu care are comun şi cele 12 ½ nume, ce poartă. Vom arăta, în capitolul final, ce fiinţe mitologice corespund, la Greciĭ moderni, *Ielelor* române.

Rĕmân încă *Vilele* serbo-bulgare, carĭ maĭ există însă la Croaţĭ, şi la Boîemĭ (3) şi carĭ aŭ, ce'ĭ drept, unele trăsurĭ comune cu Ielele române, dar în fapt se deosibesc mult de aceste din urmă. Schafarik le identifică cu litfanul *Woela* (4).

Să grupâm acum elementele caracteristice ale «Ielelor», aşa cum ele resultă din materialul folkloristic adunat în cursul acestuĭ studiu.

Ielele sînt zîne rele, carĭ intră «în mână, trup, nas, picĭor», ele «turbură creeriĭ, amuţesc gura, asurzesc urechile, mocesc mâînile», c'un cuvînt «lasă de nicĭ o treabă»; tot ele «măcesc carnea pe trup, sgârcesc vinele şi ĭaŭ puterea din creeriĭ capuluĭ, din vederea ochilor, din rânză, din osânză, din baerele inimiĭ», ele «ĭaŭ inima şi vinele omuluĭ», în fine «ĭaŭ omuluĭ puterea».

Ielele sînt «stăpânele *vîntuluĭ*, ce sboară saŭ umblă prin *văzduh*», ele «se duc la *vîntul turbat*, în gura *vîntuluĭ*», cu un cuvînt sînt de aceeaşĭ fire cu *Vîntoasele*.

Din toate acestea putem deduce cu cea maĭ deplină siguranţă, că sensul

(1) *Columna* pe 1874, p. 176.

(2) Schmidt, *Volksleben der Neugriechen*, p. 139-141. Πολίτης, Νεοελληνικὴ Μυθολογία (Atena, 1871) p. 174—185.

(3) Miklosich, *Lex. palaeosl.*, p. 63: «vsl. *vila*, nympha; nsl. *vila*, nympha, maga major quam pro humano habitu comata, candida veste induta; cr. *vila*, id.» — Asemene a şi la Boîemĭ *vila* e zîna ocrotitoare a femeilor.

(4) *Slawische Alterthümer*, vol. I, p. 58: «Die skandinawische *Sif* und die celtische *Seewa* ist unsere *živa* (Ceres) und die *Wöla* unsere *Wila*». D. dr. Gaster, într'un articol asupra «Trepetniculuĭ» românesc, publicat în *Zeitschrift für romanische Philologie* a luĭ Groeber (vol. IV, p. 65: Das türkische Zuckungsbuch in Rumänien), pomeneşte, în treacăt, de *Ielele* noastre, cărora le atribuĭe aceeaşĭ origină turanică.

fundamental al cuvîntuluĭ *ĭel*, singularul neobicĭnuit (1) din pluralul cristalisat *ĭele*, este *aer* saŭ *vînt*. Și cum că vorba a trebuit într'adevĕr s'aĭbă la început un atare sens, ne-o dovedeşte forma diferenţiată *ală* (=*ĭală*), păstrată peste Olt și care însemnează — după cum m'a asigurat d. Hasdeŭ — *vîntul cel maĭ grozav*. In Transilvania ne întîmpină forma aspirată *hală*, care, ca și Iele, a dobîndit sensul de demon.

«Când se împĭedică cercuirea sângeluĭ în părţile foaleluĭ se naşte în om aşa zisa apăsarea (Incubus) saŭ, cum îĭ zic oameniĭ noştri, călărirea *halelor* saŭ a dracilor, pentru că visează, că *halele* saŭ draciĭ îĭ călăresc».(2)

Aerul saŭ *vîntul* a fost apoĭ personificat în *zînă aeriană* saŭ *vîntoasă*, o personificare, ce o întîlnim în maĭ multe limbĭ, cum vom arăta maĭ la vale. Și fiind-că aerul, prin rĕceala saŭ umiditatea sa, are o influenţă vătămătoare asupra omuluĭ, producênd *reumatism* şi alte boale trupeştĭ,nu trebue să ne prinză mirarea, că poporul a atribuit acestor zîne *(Ielelor* saŭ *Vîntoaselor)* toate relele efecte, enumerate maĭ sus, și carĭ se explică de sineșĭ, când luăm în vedere consideraţiunile expuse.

In toate limbile turco-tatare vorba *ĭel* are, nu numaĭ sensul de *vînt* saŭ *aer*, ci și de *reumatism*, ba chĭar de *spirit nevezut*, cum ne dovedesc următoarele opere lexicografice, cele maĭ autorisate în această materie.

Zenker, *Dictionnaire turc-arabe-persan*, p. 965,967 :

ïel, vent, souffle, air; flatuosité, flatulence, pet; enflure, tumeur, rhumatisme; *kara ïel*, vent du sud-ouest; *ïel esmek*, souffler (le vent); *ïellemek*, aérer exposer à l'action du vent; *ïelli*, ventueux; *yel-kowan*, ceea ce gonește vîntul cocoș saŭ sfîrlează de vînt; pasere cu sbor repede (3).

Budagoff, *Sravnitelĭnyi Slovarĭ*, etc., vol. II, p. 361, 362 :

ïel, vînt, suflare de vînt, aer; reumatism; *ïelkin* (lit. vînt vătămător), una din numirile duhurilor nevĕzute.

Bianchi et Kieffer, *Dictionnaire turc-français*, vol. II, p. 1277 :

ïel, vent, souffle, air; pet; *latyf ïel*, vent léger; *baš ïeller*, les vents cardinaux; *mešryk ïeli*, vent d'est; *kyble ïeli*, vent du sud; *maghrib ïeli*, vent d'ouest; *kyš ïeli*, vent du nord.

(1) Dicţionarul d-luĭ Pontbriant, p. 310 are forma masculină *ĭel*=*ĭele*, pe care n'am întîmpinat'o nicăirea.

(2) Vasicĭ, *Antropologhiea* saŭ scurtă cunoştinţă despre om și despre însuşirile sale (Buda, 1830) p. 217. Vezĭ și citaţiunea din Mangĭuca în cap. VII.—Vorba *jeliță*, pe care Lexiconul de Buda, p. 333, o traduce cu «vîntuleț, boare» : *trage jelița;* precum și *gelișteа*, explicată de Polysu, p. 603, prin «vînt tare» : *a sta în gelișteа vîntuluĭ* — ambele derivă din ung. *szellö, szellötske* vîntuleţ deminutiv din *szél* «vînt», care, după fonetica maghĭară, corespunde turaniculuĭ *ĭel*.

(3) Cantemir, *Istoria ieroglifică*, p. 12 : «*ĭelcovan*, gonitoriŭ de vînt, se cheamă un fel de paserĭ, carile nepărăsit în sus și în jos pe mare sboară». Astfel la Alexandri, *Poesiĭ*, vol. I, p. 147 :

Și treĭ zecĭ de văslaşĭ Osmanĭ,
Ce vesel ar sbura,
Maĭ rĕpezĭ de cât *elcovanĭ*
Pe întinsa Marmara.

Ibidem, p. 237 :

Privind în depărtare un sbor de *elcovanĭ*.

Originea orientală, anume turanică, a cuvîntuluĭ *Iele* este demonstrată. Etimologia dată corespunde perfect atât sub punctul de vedere fonetic cât şi sub acela semasiologic. Rĕmâne încă consideraţiunea istorică, care ar obiecta rĕspândirea cuvîntuluĭ românesc, cunoscut în Muntenia, Moldova, Bucovina şi Transilvania, o rĕspândire, care esclude orĭ-ce împrumut recent. Dar cu mult maĭ înainte ca Româniĭ să viă în atingere cu Turciĭ, eĭ s'aŭ aflat în timp de treĭ secole (X—XIII) în legăturĭ foarte strînse, zilnice chear, cu un alt popor de viţă turanică — cu Cumaniĭ — al căror dialect era maĭ identic cu cel turcesc de astăzĭ. Intr'adevĕr, în vocabularul cuman din 1303 (1), regăsim vorba *yel* cu acelaşĭ înţeles de «vînt», pe care îl are în toate dialectele turco-tatare.

VII.

FIINŢE FANTASTICE ALE MITOLOGIEĬ ROMÂNE ÎNTRU CÂTVA ANALOAGE IELELOR.

Rusaliile. — Samodiva. — Vâlva.

Vom grupa, în acest capitol, toate acele fiinţe fantastice ale mitologieĭ române, carĭ staŭ într'un raport maĭ mult saŭ maĭ puţin apropiat cu zînele, despre carĭ am tratat în acest studiu.

Cea maĭ mare asemĕnare cu *Ielele* o aŭ *Rusaliile*, asupra cărora d. Alexandri ne dă următoarele amănunte :

«*Rusaliile* sînt treĭ fete de împărat, carile aŭ ciudă asupra oamenilor, findcă n'aŭ fost băgate în seamă de dînşiĭ în cursul vieţiĭ lor. *Ele nasc furtunĭ*, ce descoper casele Românilor, *vîrtejurĭ*, ce ridică pânzele nevestelor în vremea ghilituluĭ şi le anină pe copacĭ. Se crede, că Rusaliile fură şi copiĭ de lângă mamele lor şi-i duc peste ape şi peste codri; de acolo vine vorba : *l'aŭ umflat Rusaliile.* — Femeile românce păzesc cu sfinţenie *ziua de Rusaliĭ* şi, în vreme de 9 sĕptămânĭ, ele nu culeg nicĭ o buruĭană de leac, crezênd că în acel timp buruĭenile sînt pişcate de Rusaliĭ şi nu aŭ putere de lecuit. Spre a se apăra de mânia Rusaliilor este obiceiŭ, în ajunul zileĭ lor, a pune pelin sub căpătâĭul patuluĭ şi a purta a doua zi pelinul la brîŭ» (2).

(1) *Codex cumanicus bibliotecae ad templum Divi Marci Venetiarum,* edidit comes Géza Kuun. Budapestini, 1880, p. 82 : cum. *yel,* pers. *bad,* ventus. Vezĭ şi Hasdeŭ, *Originele Craĭoveĭ* în *Columna* din 1877, unde la p. 1—5 se află o escelentă escursiune asupra Cumanilor din România. Despre naţionalitatea şi limba Cumanilor comp. în special Blau în *Zeitschrift der deutsch-morgenländischen Gesellschaft,* vol. XXIX, p. 556—587.

(2) *Poesiĭ populare,* p. 194. — M. Drăghiciŭ, *Istoria Moldoveĭ,* vol. I, p. 32 : «Lăcuitorĭul de ţară maĭ serbează câteva zile pe an pentru *Rusaliĭ,* ce le închipuĭesc nişte furiĭ saŭ duhurĭ răle, ce răpesc pe om până la înaltul ceriuluĭ, deformându-l, când ar lucra în zilele hotărîte pentru dînsăle a să prăznui». — Laurian şi Maxim, *Dicţionariu,* vol. II, p. 1000: «Mulţime de locuţiunĭ populare aŭ curs despre Rusaliĭ, cum : *a apuca pe cine-va Rusaliile, a'l lua Rusaliile, a'ĭ veni Rusaliile :* a cădea în morb, a se înfuria, a'ĭ veni toanele, furie de mănie, de supărare, etc.» — *Calendarul basmelor* pe 1875 : «*Rusaliĭ* sînt 7 zîne rĕŭ-făcĕtoare, carĭ mănează earba şi otrăvesc păşunile».

D. S. Mangiuca, în *Călindariu* pe 1882, sub luna Aprilie:

«*Rusalele*, după credința poporului român, sînt fete mari, zîne, carĭ, la *Todorusale*, ce cad tot-d'auna 24 de zile înainte de Rusaliĭ, se întîlnesc și petrec cu Sân-Toaderiĭ, carĭ sînt Fețĭ-frumoșĭ.... Pre zĭua de Todorusale cad și următoarele... datinĭ și credințe.... In noaptea spre Todoruse rup și ĭaŭ *halele* (1) vîrful dumbraniculuĭ și a altor plante lecuitoare; la toracul mare și mic se culcă oamenii ceĭ *haluițĭ* (1), luațĭ de mâĭnĭ, de picĭoare, cap, etc..... Pre zĭua de Rusale cad următoarele:.... Purtarea în sîn orĭ la brîŭ a bozuluĭ, leușteanuluĭ și pelinuluĭ spre a fi ferit de vătămarea Rusalelor; descântarea pentru ceĭ vătămațĭ saŭ haluițĭ de Rusale; nu este bine nicĭ ĭertat a se sui în arborĭ orĭ alte locurĭ înalte, de unde poate cădea omul, căcĭ se crede, că l'aŭ trântit Rusalele, nicĭ a călători orĭ a întreprinde ceva, căcĭ dacă dă de vre-un rĕŭ, se crede, că l'a vătămat Rusalele».

Intr'o horă:

Aoleo, ce bătăĭoasă!
Imblă tot năbădăĭoasă;
Nicĭ cu asta nu fac casă.
Nicĭ cu dînsa
Nu fac strînsa.
Când nu umblă în bătătură,
Chear *Rusaliĭ* parcă o fură.... (2).

In pĭesa «Rusaliile» de Alexandri ne întîmpină următorul dialog între Catrina și o țărancă.

O țărancă. — Adevĕrat oare să fiă, lelică, c'o să se ridice boĭerescu?

Catrina. — Dumnezeŭ știe! dar de o bucată de vreme încoacĭ, Românii noștri s'o amețit de cap, par'că *ĭ-o umflat Rusaliile* (3).

Intr'o altă pĭesă, «Drumul de fĭer», mama Bălașa, examinând gherghetul, esclamă: «Ean privește, lucru'ĭ aista? Vaĭ! *umfla-te-ar Rusaliile!*» (4).

In cântecelul comic «Șoldan Viteazul» bĭetul om se tânguĭește:

«Of, Doamne!... de unde eram om de omenie ca toțĭ pămîntenii... cu sucman, cu opincă, cu pene de păun la pălărie, m'o luat bun-teafăr din sat și m'o sucit și m'o schimosit și m'o tuns chilug, de ar rîde chear babele acum de mine! (arătându-șĭ capul tuns) Dă! poftițĭ de vedețĭ... cap de Român i aista?... *par'că m'o smuls Rusaliile* și m'o păscut bobociĭ» (5).

Prea Sfinția sa episcopul Melchisedec identifică pe *Rusaliile* cu *Ielele*, o identificare făcută deja de Săulescu, dar care nu-ĭ tocmaĭ exactă.

Publicând o «colocărie», ce conține acest pasaj:

Sfântul Dumnezeŭ să nu mĕ uĭte nicĭ pe mine.
Să 'mĭ dăruească o copilă tinerică,

(1) D. Mangĭuca explică această vorbă prin «necuratele»; noĭ credem, că este o rostire aspirată a cuvîntuluĭ «Iele»: *haluit* ar însemna deci *luat din Iele*. Vezĭ cele zise în capitolul precedent.

(2) Alexandri, *Poesiĭ populare*, p. 352.

(3) Alexandri, *Teatru*, p. 609.

(4) *Ibidem*, p. 941.

(5) *Ibidem*, p. 4.

Frumuşică, ocheşică,
Măcar ca cea de colea,
Daca şi ea o vrea,
Să fie soţioara mea.
Ear dacă n'a vrea,
Ielele să o ia,
Să facă cimpoiŭ din ea,
Să cânte şi la nunta mea.....

Prea Sfinţia sa face următoarea observaţiune :

«*Ielele*, în imaginaţia poporuluĭ, sînt nişte spirite femeieştĭ făcĕtoare de rĕŭ, *carĭ se numesc Rusaliĭ*. Sînt aşa de periculoase, în cât nu este bine nicĭ pe nume a le chema, pentru aceea ele obicĭnuit se exprimă numaĭ prin pronumele *ele* şi *dînsele*. Intr'alte rele, ce produc aceste spirite aceluĭ urât de dînsele, este şi boala reumatismuluĭ, pe care Românul o numeşte *dînsele*, adică o boală, cu care cel bolnav se crede atacat de *ele* şi se zice, că bolnavul pătimeşte de *dînsele*. Se maĭ aude în popor imprecaţia : *lua-te-ar Ielele!* Femeile cu numele Ruxandra chear şi prăznuesc Rusaliile în Mercurea înjumătăţiriĭ, după Paştĭ (1).

Deosebirea principală între aceste două fiinţe mitologice este, că noţiunea de *vînt* e inerentă *Ielelor* şi fără dînsa nicĭ nu se poate explica, într'un mod satisfăcĕtor, complexul credinţelor privitoare la dînsele, pe când aceeaşĭ noţiune e numaĭ de o importanţă accesorie la *Rusaliĭ*, carĭ, pe terenul lor originar, la Slavĭ, nu sînt de fel «divinităţĭ de vînt», ci maĭ mult nimfe de pădurĭ şi de ape». Rusaliile aŭ decĭ numaĭ o analogie superficială cu Ielele.

In înţeles de zine, Rusaliile — nu însă şi sĕrbătoarea omonimă — ne aŭ venit de-a dreptul de la Slavĭ : ruseşte *rusalka*, *rusalky*, nimfe de pădurĭ şĭ de ape, carĭ, se zice, c'ar cutreera pădurile şi câmpiile de la Rusaliĭ şi până la sĕrbătoarea sfântuluĭ Petru. In limba polonă şi boiemă *rusalka* însemnează deasemenea nimfă» (2). La Rutenĭ se numesc *rusalki* spirite de pămînt şi de apă, carĭ se zăresc pe câmpiĭ, în tufişurĭ, în bălţĭ, pe livezĭ şi în valurile apelor (3).

Originea istorică a credinţeĭ malorusiene şi rutene despre *Rusaliĭ*, ca fiinţe mitice, de la sĕrbătoarea latină a roselor, *rosalia*, a stabilit'o pentru întâia oară Miklosich într'o disertaţiune celebră, publicată în Şedinţele Academieĭ vieneze» din anul 1864; (4) iar d. Tomaschek a urmărit chestiunea până la cea maĭ înaltă vechime într'un studiu apărut în aceleaşĭ Şedinţe din anul 1868 (5).

Hehn, resumând cercetările acestor doĭ învĕţaţĭ, se exprimă ast-fel :

(1) *Literatura religioasă populară* în *Convorbirĭ*, An. XIV, p. 296.
(2) Cihac, *Dictionnaire*, II, p. 321-322, unde se indică şi bibliografia cuvîntuluĭ.
(3) I. Szujski, *Die Polen und Ruthenen in Galizien*. Wien, 1882, p. 55.
(4) Ediţiunea separată poartă titlul : *Die Rusalien. Ein Beitrag zur slavischen Mythologie*. Wien, 1864.
(5) Sub titlu de : *Ueber Rusalia und Brumalia*.

«Foarte interesante sînt slavicele *Rusalky* ca o dovadă viă, cum în sufletul unuĭ popor, absorbit încă de cultul natureĭ, se formează personificaţiunĭ mitice din împrejurărĭ micĭ, din nume, din noţiunĭ generale, dintr'o influenţă culturală externă. Sĕrbătorĭ de rose, *rosaria*, *rosalia*, se celebraŭ în Roma posterioară în diferitele zile din Maiŭ şi Iunie şi ele constaŭ în împodobirea mormintelor cu rose şi în ospeţe comune, la carĭ se oferea părtaşilor rose, darul anutimpuluĭ. Asemenea pe lângă peninsula ilirică şi pe lângă Dunăre atarĭ sĕrbătorĭ de primăvară saŭ de vară se obicînueaŭ la poporul romanisat de la ţară sub numele latin de ρουσάλια, aci fără îndoĭală ca o urmare a sĕrbătoriĭ de vară a luĭ Dyonisos, de mult obicînuită la populaţiunile tracice, şi a poftiriĭ de rose, ce se raporta la acea sĕrbătoare. In perioada creştînă, Pentecosta, ce cade asemenea în luna luĭ Maiŭ, moşteni Rusaliile : ea fu numită *pascha rosata* saŭ *rosarum* şi în Duminica Rusaliilor, în aşa numita *Domenica de rosa*, se arunca pe pămînt rose din susul bisericeĭ. Când în urmă, în secolul al VI-lea, roĭurile de popoare slavice ocupară ţinuturile de lângă Dunărea de mijloc şi de jos şi de la estul şi sudul Carpaţilor, şi pe când eraŭ încă desbinate şi şovăitoare între păgânism şi creştinism, Pentecosta saŭ Rusaliile creştine coincidară cu păgâneasca şi barbara sĕrbătoare a primăvereĭ. La Slovenĭ, Malorusienĭ, Rutenĭ şi Slovacĭ sĕrbătoarea Pentecosteĭ saŭ vr'o sĕrbătoare veselă a natureĭ, celebrată în acelaşĭ timp, purta numele de *rusaliĭa* (tot aşa la Românĭ şi la Albanejĭ) ; din *sĕrbătoare* se desfăşură apoĭ la Malorusienĭ, şi în parte la Rutenĭ, închipuirea unor *fiinţe* cereştĭ supra-pămîntene, carĭ pe acest timp însufleţesc câmpia şi pădurea, a *Rusalky*-lor, a contrastuluĭ mitic al fetelor slavice, carĭ colindaŭ rîzĕtoare, împletind cununĭ şi consultând oracolul născocit de ele înseşĭ» (1).

O altă fiinţă fantastică, care are o mare analogiă cu Rusaliile, e *Samodiva* saŭ *Sila Samodiva*. Aceasta este o zînă de o frumuseţe rară, care adimeneşte sub diferite chipurĭ pe fete saŭ pre tinerĭ şi, după ce ĭĭ ţine cât-va timp, le dă apoĭ drumul, nu însă fără a le fi stors dinainte orĭ-ce putere de viaţă. Samodiva răpeşte, ba chĭar omoară copiĭ, sorbindu-le sângele : mumele din Turnu-Severin, când blestemă copiĭ, zic : *mâncate-ar Samodiva !* (2).

Caracterul acesteĭ zîne apare maĭ cu seamă într'un basm din Muntenia întitulat «Sila Samodiva (3).

Zîna fură pe sora unuĭ bĭet băeat, adimenind'o sub formă de pasĕre. Fratele, sleit de dor, porneşte, în urma uneĭ visiunĭ, la palatul *Sileĭ Samodive*. După multe suferinţe izbuteşte să ajungă acolo şi portarul zîneĭ ĭĭ dă să înţeleagă firea stăpâneĭ sale.

«*Samodiva*, zice el, e primitoare de străinĭ şi pre tinerĭ ĭĭ ĭubeşte maĭ cu prisosinţă. . Ea nu'ĭ muĭere rea, dar are un cusur; ĭĭ place să ţie lângă dînsa un

(1) Hehn, *Culturpflanzen und Hausthiere*, ed. III, p. 222—223.
(2) *Columna luĭ Traĭan* din 1876, p. 144.
(3) *Calendarul basm lor şi al legendelor populare române* pe anul 1875, p. 35—46.

an încheiat câte un tânăr saŭ tânără, atrasă spre dînsa prin meşteşugirile eĭ, şi pe urmă le dă drumul. Ce folos însă ? că într'un an le scurge tot sângele din eĭ şi-i lasă să plece maĭ mult morţĭ, căcĭ băieţilor le stoarce puterile prin blestămăţiĭ, de carĭ este nesăţioasă, şi fetelor le suge sângele noaptea în vremea somnuluĭ, căcĭ ea numaĭ cu sânge de fată mare se hrăneşte, ca să fie în vecĭ fragedă şi frumoasă».

Băeatul însă nu'şĭ putu scăpa sora de căt omorând pe zîna prigonitoare.

«Ast-fel peri *Sila Samodiva*, după urma căreĭa s'a prăpădit o mulţime de tinerĭ, băieţĭ şi fete, pre carĭ iĭ atrăgea spre ea cu şosele şi cu momele şi de carĭ se desbăra, îndată ce'ĭ vedea pre pragul morţiĭ».

Numele aceste̮ĭ zîne vine de-a dreptul de la Bulgarĭ, la carĭ *diva* saŭ *samodiva* însemnează zînă rea, ĭar pluralul *divi*, geniĭ femeieştĭ de mare frumuseţe, carĭ trăĭesc maĭ cu seamă în livezĭ şi rĕspântiĭ. Ele colindă cântând şi'şĭ rĕsbună cumplit asupra aceluĭa ce le turbură, pedepsindu-l cu boale şi cu alte nevoĭ. Puterea lor o arată maĭ cu deosebire la sĕrbătorile cele marĭ, pentru aceea nu se cade, ca copiĭ să visiteze, în timpul Rusaliilor, livezile spre a culege măcriş (1).

Samodivi se numesc bulgăreşte obicĭnuit *samovili*, carĭ trăĭesc pe munţĭ, pe creştetele cărora joacă bucuros în mare număr. Repede cutreeră ele văzduhul, ĭar pe pămînt călăresc pe cerbĭ, năpărcele slujindu-le drept frîŭ şi şerpiĭ ceĭ galbenĭ *(smoka)* drept strămurare. Culoarea păruluĭ le e deschisă. Purtarea lor e în genere vrăjmaşă oamenilor, pe carĭ iĭ orbesc bucuros saŭ le sorb ochiĭ ceĭ negri. Cine se încumete a lucra în zile de sĕrbătoare, maĭ cu seamă în Duminica Paştelor, cade sub pedeapsa lor. Ele sînt însă prietene credincĭoase vitejilor Feţĭ-frumoşĭ, pe carĭ iĭ scapă de primejdia morţiĭ şi trăĭesc cu dînşiĭ în legăturĭ de frăţie ca surate *(posestrimi)* (2).

Originea acesteĭ credinţe însă e orientală. La Persianĭ *dîv* însemnează «demon, dĭavol, uriaş», ĭar vîrtejul, în care s'avîntă demonul, poartă numele de *dîv-abâd*, lit. pustie dĭabolică saŭ *dîv-bâd*, lit. vîntul dĭavoluluĭ (3).

«*Vâlva* e de asemenea o zînă aeriană (4), ce 'şĭ are locuinţa în coprinsurile înalte ale atmosfereĭ.

Densuşianu, *Negriada*, p. 24 :

Şi leiĭ-paraleiĭ şi *Vâlvele* sburlite,
Şi vărcolaciĭ negri, cu aripĭ şi gheare miĭ,
Şi pajurile negre cu clonţurĭ oţelite,
Şi alţĭ monştri, ce n'aŭ nume şi nu poţĭ nicĭ să-ĭ scriĭ.

(1) Miklosich, *Die türkischen Elemente*, etc. partea I, p. 49.

(2) Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 104.

(3) Zenker, *Dictionnaire turc-arabe-persan*, p. 448.— Persianul *dîv* derivă din aceeaşĭ radicală indo-europeană, din care se trag gr. θεὸς şi lat. deus : e un exemplu interesant de scădere semasiologică, zeu — dĭavol, care 'şĭ găseşte o analogiă în gr. δαίμων.

(4) Lexicon Budanum pomeneşte, la p. 744, numaĭ de : *Vâlfá-băiĭ*, se bărfeşte a fi o ivenie în baĭe; daemon metallicus, Berggeist.

Asupra acesteĭ zîne frațiĭ Schott ne daŭ următoarea prețioasă informațiune în anotațiunile lor la «Basmele române» :

«*Vălva* e o ființă, cu care Românul însuflețește lumea norilor. *Vila* Sărbilor, care poruncește asemenea norilor, îĭ se apropie, ce'ĭ adevĕrat, după nume și după însemnare; dar pe când *Vila* lor apare ca o frumoasă fecĭoară de noapte cu părul negru fluturând, dă Românul *Vălveĭ* sale forma unuĭ balaur cu aripĭ micĭ și neputincĭoase și cu o coadă de șopârlă foarte lungă. Aripĭ și coadă îĭ trebue spre a se mișca prin nemĕsuratele coprinsurĭ ale văzduhuluĭ : când repede și în mersurĭ uriașe, când solemn și domol ca o luntre pe o apă lină. Cu omul *Vălva* nu vine nicĭ odată nemijlocit în atingere, pentr'aceea ea nu'ĭ nicĭ temută nicĭ ĭubită. Activitatea eĭ constă numaĭ în influența, ce exercită fără voĭe asupra vremiĭ. Fie-căreĭ țărĭ, saŭ, cum zice Românul, fie-căruĭ împărat și fie-căruĭ rege, e destinat o *Vălvă*. Coprinsurile înaltuluĭ văzduh sînt ast-fel împărțite într'aceste ființe și ele se întîmpină acolo, când prietinește când dușmănește : când împreună cetele lor de norĭ, când daŭ năvală cu dînsele unele asupra altora și se luptă până una saŭ alta cedează. După cum victoria revine uneĭa saŭ alteĭa, se hotărește, ca acea țară să se bucure de o vreme bine-cuvîntată saŭ să fie înecată de pohoaĭe pustiitoare»(1).

Această ființă fantastică figurează și în basmul. «Zîna Zorilor», ce am analisat maĭ sus. Eroul ajunge la o pădure de aramă, unde, adimenit, voi să rupă ceva florĭ; dar murgul sĕŭ îl împĭedică : «Pe florile aceste zace blăstămul : cine rupe din ele, acela are să se lupte cu *Vălva* păduriĭ» (2).

Petru însă n'ascultă și se puse pe rupt de florĭ : «N'aĭ făcut bine, zise acum murgul plin de grijă. Dacă aĭ făcut'o însă, e făcută ; te încinge acuma și fiĭ gata de luptă, că acușĭ vine *Vălva*. — Abĭa vorbi murgul vorba.... până ce și începu un vînt ușor din toate părțile.... din vînt se făcu vifor..... viforul crescu.... crescu până ce nu se vĕzu alta de cât întuneric și noapte.... *Vălva* și ajunse la eĭ..... Pĕtru nu putea privi la ea..... așa era de grozavă și înfricoșată. — Cap n'are...., dar nicĭ fără de cap nu e... Prin aer nu sboară.... dar nicĭ pe pămînt nu umblă.... Are coamă ca și calul, coarne ca cerbul, față ca ursul, ochĭ ca dihorul și trupul e de toate.... numaĭ de ființă nu....» (3).

In termenĭ tot așa de vagĭ, ba chear și maĭ vagĭ, dacă se poate, e descrisă Vălva din pădurea de argint și de aur (4).

Analogia relevată maĭ sus de către frațiĭ Schott între *Vâlva* românească și *Vila* sărbească nu'ĭ decât externă. Vila sud-slavică comandă asemenea țărilor și munților. Ea residă în norĭ și, asemenea Walkyrielor saŭ Nornelor,

(1) Schott, *Walachische Maerchen*, p. 295—296. cf. și Dozon, *Poésies populaires serbes*, p. 22, 120.

(2) «Ce să fie această *Vălvă*, eŭ singur nu știŭ. Când am întrebat pre bătrânul «Ce-e acea Vălvă? — «Ce-e, îmĭ rĕspunse, ce să fie? Vălva ca Vălvă, bat'o păcatul ; bidigania acea grozavă de acolo din pădure». *(Nota d-luĭ Slavicĭ).*

(3) *Convorbirĭ literare*, An. VI, p. 95.

(4) *Ibidem*, p. 96,97.

la şi *poartă sufletele cu sine.* Un copil, blestemat de către maică-sa să fie al diavoluluĭ, e răpit de Vile. (1) «*Luate-ar Vilele !*» e un blestem obicĭnuit. «*Ce Vile aŭ biruit?*» însemnează cu ce moarte aĭ murit? Din norĭ ele slobod săgețĭ ucigătoare asupra oamenilor (2).—O fîntână a Vilelor *(Wilski kladez)*, în regiunea din Prilep, se pomeneşte deja într'un document bulgăresc din mijlocul secoluluĭ al XIII-lea. (3)

Asupra Vilelor slovene d. Şuman ne dă următoarele amănunte (4) :

«Dintre legendele din vremea păgână e şi credința foarte rĕspândită în popor despre *Vile*, un fel de nimfe, carĭ locuĭesc în aer, pe pămînt şi în apă şi intîmpină pe om când prieteneşte când duşmăneşte. Ele representă decĭ principiul intemeĭat în mitologia slavă al bineluĭ şi rĕuluĭ; şi anume Vilele aeriene sînt totdeauna bune, cele de apă totdeauna rele, cele de pe pămînt când într'un fel când într'altul. După credința populară, Vila e o femee frumoasă, totdeauna tânără, îmbrăcată în alb, cu fața palidă, cu părul bălaiŭ, care, despletit, ajunge până la pămînt. Corpul eĭ e deliu ca un brad, are aripĭ daurite şi e uşor ca al uneĭ paserĭ. Ochiĭ seĭ lucesc ca fulgerul, glasul eĭ e aşa de armonios, în cât, auzind vr'o dată cântând pe o Vilă, nu maĭ poțĭ suporta vocea omenească. Cine o vede, lăngezeşte de tristeță şi moare. Numaĭ cel chemat de Vilele înseşĭ în horele lor scapă fără pericol şi învață în atingere cu dînsele tot felul de lucrurĭ folositoare vĭețiĭ. Maĭ toțĭ eroiĭ legendeĭ naționalĭ se bucură de favorul Vilelor, carĭ primesc uneorĭ forma altor ființe, de animale saŭ de oamenĭ, spre a putea fi de folos protejaților lor.»

Trăsura caracteristică a Vileĭ slavice «că ĭa şi poartă sufletele cu sine» ne aduce aminte de zîna chinuitoare de suflete, numită de Româniĭ din Banat *Filma*, în privința căreĭa se poate citi studiul special, ce d. Hasdeŭ a consacrat acesteĭ zîne rele. (5)

Vâlva, ca ființă magică, derivă din paleoslavicul *vluhvu* «vates, magus, incantator, veneficus», din radicala *vlŭsu* «balbutire» (comp. româneşte *şişcă* «incantatrix» cu *şişcav*, blaesus); bulgăreşte *vlŭhvŭ*, fur. (6)

In Evangeliarul din British Museum, din anul 1574, studiat şi extras de d. Hasdeŭ, vorba *vîlvă*, sub formele slavice *vlăfă* şi *vlăhvă*, însemnează asemenea «magus». Astfel (Mat. II, 1): «Adecă *vlăfele* de la răsărit vineră în Ierusalim grăiră.»

Acelaşĭ pasaj lătineşte sună : «Ecce, *Magi* ab Oriente advenerunt Hyerosolymam, dicentes».

(1) Acelaşĭ lucru l'am vĕzut la *Rusaliile* şi la *Samodiva*.

(2) Manhardt, *Germanische Mythen*. Berlin, 1858, p. 569 urm.

(3) Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 104.

(4) *Die Slovenen*. Wien, 1881, p. 113.

(5) *Columna luĭ Traian*, An. VIII, p, 153-182.

(6) *Lex. palaeosl.*, p. 69. -- In *Radic s*, p. 10 Miklosich observă: Cod. bulg. Act. I, 3. 6 habet *vlŭfa*».

Si ceva maĭ la vale (Mat. II, 7): «Furioşiĭ chema *vlăhvele* = clam vocatis Magis», (1)

Astăzĭ cuvîntul însemnează numaĭ «faĭmă, falā renume, pompă, sens, ce 'l are deja la scriitoriĭ ceĭ vechĭ.

Grigorie Ureche, vorbind de războĭul de la Rîmnic între Ştefan Vodă cu Ţepeluş Vodă, zice :

«Zic uniĭ să se fi arătat luĭ Ştefan Vodă sfîntul mucenic Procopie, îmblând deasupra războĭuluĭ călare şi intr'armat ca un viteaz, fiind intr'agĭutor luĭ Ştefan Vodă şi dând *vălhvă* oştiĭ sale.» (2)

In basmul «Ileana Simzeana» de Ispirescu :

«Mare *vâlvă* se făcu în împărăţie, când se auzi de moartea împăratuluĭ celuĭ mare şi tare.» (3)

Alexandri, în «Despot Vodă» :

> *Vâlva* lumiĭ e rîŭ cu nalte malurĭ.

Saŭ :

> Am fost odinioară un Domn în strălucire,
> Cât soarele cu mine era în nepotrivire ......
> Dar Vodă Lăpuşneanul, un hoţ, un destrămat,
> M'a prins şi de a mea *vîlfă* în drum m'a d sbrăcat. (4)

Cuvîntul decĭ, de la sensul primitiv, pĭerdut astăzĭ, de mag saŭ vrăjitor», a trecut la acela de «fiinţă magică» şi, ca atare, la idea generală de «faĭmă», ce respândeşte o asemenea fiinţă. (5)

VIII.

ROLUL VÎNTULUI IN LITERATURA FOLKLORISTICĂ.

Dacă am urmări rolul, ce joacă vîntul in *Folklore* saŭ în literatura populară comparativă, am vedea pretutindenea, că noţiunile de *aer*, *vînt* şi *vreme* (atmosferică) staŭ într'o legătură intimă şi că adeseorĭ cuvinte de origină identică sînt date, ca nume propriĭ, piticilor, zînelor şi uriaşilor. Vorbe ca *animus*, *spiritus*, *Geist* se aplică geniilor, ĭar în mitologia germană se daŭ une-orĭ fiinţelor mitice nume ca : *Gustr*, *Zephyr*, *Blaser*, *Blaes'er*, *Wind* şi *Wetter*. Slavicul *duh* însemneazä asemenea, ca şi româneşte, «suflare, rĕsuflare spirit».

Personificarea vîntuluĭ e un fapt comun multor popoare.

Cea maĭ veche e probabil zeul vedic *Vâyu* saŭ *Vâta*, al căruĭ nume este

(1) *Columna luĭ Traĭan* din 1882, p. 78.

(2) *Cronicele Românieĭ*, ed. II, vol. I, p. 166.

(3) *Basme*, p. 31.

(4) Alexandri, *op. cit.*, p. 54, 70.

(5) Cihac, *Dictionnaire* II, 446 derivă din acelaşĭ cuvînt slavic vorbele : *vălvăesc*, *vălvătae*, *vălvoare*, *vulvoiŭ* — în privinţa cărora comp. ung. *felfú*, *felfúj*, a aţâţa (de foc), a sufla, a umfla (de vînt).

chear al elementuluĭ în acţiune. Acesta e adeseorĭ asociat maĭ cu seamă cu *Indra*, stăpânul atmosfereĭ, caruĭa ĭĭ împrumută caiĭ seĭ vinteşĭ. Alăturea de dînsul domneşte, în coprinsurile aeruluĭ, mugitorul *Rudra*, zeul vijeliilor, întovărăşit de ceata *Marut*-ilor, a vîrtejurilor, carĭ sînt fiĭ seĭ (1).

In legenda liţfană staŭ faţă în faţă ceĭ doĭ uriaşĭ *Vandu* (apă) şi *Veĭas* (vînt). In mitologia germană, cele patru vînturĭ cardinale figurează ca *patru piticĭ*; ĭar în cea greacă, Zephyrus, Hesperus, Boreas şi Notus apar ca *uriaşĭ* şi *fraţĭ* (2).

Personificarea vîntuluĭ, în basmele noastre, e unul din multiplele resorturĭ, ce întrebuinţează fantasia populară spre a da vïaţă poveştilor sale.

In «Porcul cel fărmecat» o sărmană fată de împărat se duce peste noă ţărĭ şi noă mărĭ spre a regăsi pe bărbatu-seŭ. După ce trece pe la Sfânta-Lună si pe la muma Soareluĭ, aceasta o sfătuĭeşte să meargă la vînt şi, după multe greutăţĭ, «ajunge la o văgăună, care era într'un colţ de munte, mare, de putea să intre şapte cetăţĭ într'însa. Acolo şedea *vîntul*. Gardul, care o înconjura, avea o portiţă. Bătu şi se rugă să o primească. *Muma vîntuluĭ* avu milă de dînsa şi o primi să se odihnească» (3).

In basmul «Omul de peatră» un fecĭor de împărat, împreună cu un frate al seŭ de cruce, pornind să caute pe *doamna Chiralina*, *tânără copilă*, *floare de grădină*, *frumoasă ca o zînă*, ajunge la *muma Crivăţuluĭ*, o babă sbârcită, care ĭĭ trimite în gazdă la muma *vîntuluĭ turbat* şi apoĭ la *muma vîntuluĭ de primăvară*, o femee înaltă, tânără şi frumoasă, care ĭĭ primeşte.

«Rĕmâneţĭ aci, zice ea, dară trebue să vĕ ascund foarte bine; căcĭ, cum o simţi fiul meŭ, că s'află la mine oamenĭ după tărîmul celalt. vĕ omoară».

După ce ĭĭ bagă sub aripile uneĭ paserĭ măĭestre, ĭată în ce chip se descrie portretul vîntuluĭ:

«Nu trecu mult timp şi se auzi o dulce vîjiitură de vînt, care aducea un miros de trandafirĭ şi de rosmarinĭ, uşa se deşchise singură şi intră în casă *un flăcăŭ frumos cu părulŭ lung de aur, cu aripĭ de argint şi cu un băţ în mână împletit cu tot felul de ĭerburĭ şi florĭ*. Cum intră în casă, zise mă-seĭ: Mamă, mie 'mĭ miroase a om de pe tărîmul celalt. — Ţi-o fi mirosind, mamă, dar p'aicea n'are ce căuta oamenĭ de pe tărîmul celalt. — Vîntul se linişti şi se puse la masă; eară după ce mâncă o strachină de lapte dulce de căprioară şi bău apă de micşunele dintr'o oală de marmură, se puse la povestit» (4).

Adese-orĭ Feţĭ-frumoşiĭ staŭ chear de vorbă cu Vîntul.

Ast-fel, în basmul «Voĭnicul cel fără de tată», viteazul nostru, fiind trimes după «purcelul de la scroafa pe sub pămînt», se întorcea cu voe bună.

«Venea, nene, cu căcĭula într'o parte, cu purcelul în braţe, şi cântând din

(1) Pictet, *Origines Indo-Européennes*, vol. II, p. 684.
(2) Grimm, *Deutsche Mythologie*, ed. II, întregul capitol *Luft*, p. 597—608.
(3) Ispirescu, *Basme*, p. 57.
(4) *Ibidem*, p. 113—114.

frunză Când, ĭată că se întîlneşte cu treĭ inşĭ. Pasă-mi-te era Vîntul, Căldura şi Gerul. El îşĭ luâ căcĭula din cap şi cu multă plecăcĭune îĭ zise :

— Noroc bun să dea Dumnezeŭ, nea Vîntule.

— Cale bună, dragul meŭ, îĭ rĕspunse Vîntul» (1).

O credinţă aproape generală între Românĭ este existenţa *Vîntuluĭ turbat*, sub care se înţelege regiunea cea maĭ înaltă a atmosfereĭ, de unde nu se maĭ poate sui cĭocârlia, căcĭ, urcându-se maĭ sus, după credinţa populară, *turbează* şi cade jos moartă. De aceea, în descântecul din Prahova, reprodus maĭ sus, cĭocărlia, când ajunge la *vîntul-turbat*, «se dă peste cap», neputênd înainta mai departe.

In basmul «Aleodor împărat» : «Şi, lovindu'l cu aripa, îl făcu un puiŭ de corb şi'l vârî într'un stol de corbĭ, ce se urcase până la *vîntul turbat*» (2).

In povestea munteană «Cheleş împărat» : «Calul, cum se vĕzu într'un luminiş, desfăşurâ vr'o patru perechĭ de aripĭ nevĕzute până atuncĭ şi'şĭ luâ sborul spre slava ceruluĭ. In deşert se amestecâ însă el cu noriĭ, sburâ până la *vîntul turbat* şi despicâ văzduhul în cruciş şi curmeziş, căcĭ nu fu cu putinţă, ca băeatul să'şĭ pearză cumpătul şi să se ameţească spre a fi prăpăstuit spre pămînt» (3)

Intr'un alt basm «Picĭul cĭobănaş şi pomul cel fără căpătâiŭ» se povesteşte de un pom foarte înalt, care, din causă că nu'ĭ se vedea vîrful, nu se ştiea ce fel de poame face. Impăratul, vrênd s'afle acesta, o mulţime de oamenĭ se oferiră a se urca în copaciŭ. «Cercară o zi, cercară doă, cercară noă, dar nicĭ unul nu se putu sui. Ceĭ ce se încumetară maĭ mult nu ajunse, suindu-se, nicĭ până la *vîntul turbat*». Doĭ cĭobanĭ se încearcă asemenea, dar în zadar; atuncĭ al treilea cĭoban «cel maĭ mic, care se chema Piciŭ, fiind-că era cam scund şi fireav, se încumetâ şi dînsul; dar îl opriră ceĭ-lalţĭ doĭ. Picĭul nu se lăsâ, ci, după ce se uĭtâ la copaciŭ şi cruciş şi curmeziş, ce'ĭ veni luĭ, ceru să'ĭ dea noă colţurĭ de prescură, noă pahare de vin şi noă barde.... După ce le primi şi le aşezâ în dăsaga luĭ, Picĭul îşĭ scuĭpâ în palme, zise Doamne-ajută şi se agăţâ de copaciŭ. Incrucişâ mâĭnile şi picĭoarele pe dînsul şi încet încet mergea nainte... Picĭul se urca mereŭ ca un voĭnic. Când ajunse la *vîntul turbat*, scoase o bardă, o înfipse în copaciŭ bine şi se puse pe dînsa să se odihnească niţel. Scoase apoĭ un colţ de prescură de'l mâncâ şi un pahar de vin de'l bău. După ce prinse niţică inimă, ĭară începu să se urce; dar maĭ cu greutate, căcĭ *vîntul turbat* îĭ muĭa puterile..... După ce scăpâ cu chĭu cu vaĭ de *vîntul turbat*, se urcâ maĭ lesne, că copacĭul începu a avea cracĭ. Se urcâ, se urcâ, se urcâ, până ajunse către vîrful copacĭuluĭ. Când acolo ajunse pe alt tărîm» (4).

(1) Ispirescu, *ibidem* p. 130.
(2) *Ibidem*, p. 46.
(3) *Calendarul Basmelor* pe 1881, p. 42.
(4) Ispirescu, *Legende*, partea II, p. 127—144.

Intr'o legendă din Bucovina, privitoare la păsărica «ochiul-boului», se povesteşte :

Pajura, ca cea mai puternică in aripi. s'a înălţat mai sus de cât toate cele-lalte paseri, adică până aproape de *vîntul cel turbat*. Eară după ce a ajuns ea acolo. a zis către cele-lalte paseri, cari erau mult mai jos de cât dînsa, că mai sus nimĕnui nu'i e cu putinţă să se urce, pentru că cine se urcă mai sus de *vîntul turbat*, acela îndată degeră de frig, căci — să te ferească Dumnedeŭ! — *vîntul cel turbat* e mai rece de cât ghiaţa» (1).

Românii din Transilvania (Ciobancuţa) istorisesc următoarele :

«Zice că primă-vara cântă ciocoiul, adică ciocârlanul cântă şi se înalţă în sus, ajunge tocmai lângă cer în *aerul cel turbat*. După ce ajunge în acest aer, turbează şi cade jos. Unii câini, aflându'l, îl mănâncă şi de aceea turbează şi ei.

«Credinţa aceasta adaogă eminentul folklorist — există şi la Românii din Moldova şi la cei din Muntenia. Aceştia încă spun, că ciocârlanul se suie cântând în aer, până ce ajunge la *vîntul cel turbat* Acolo apoi, turbând şi el, cade jos la pămînt mort şi, aflându'l câinii, îl mănâncă şi apoi turbează şi ei».

«Poporul român din unele ţinuturi ale Transilvaniei — observă acelaşi mai departe susţine, că lângă bolta cerului se află o pătură de *aer* saŭ *vînt turbat* . Asemenea şi în România se numeşte eterul de către popor «vînt-turbat (2).

Iată şi cum grăieşte un ţăran din Prahova :

«Avuţiea lui Dumnezeŭ curge pă rîuri şi pă păraie, stă în fundu mărilor; unili averi şed negură pă faţa pămîntului şi 'năuntru lui, altili ies din pămînt şi câte n'or hi şi 'n air în sus, până dincolo dă *vîntu-turbat!* (3).

De la Vrancea, *Sultănica*, p. 23 : Pădurile, de s'aprind, se sting; iadul, de ar deslega Dumnezeŭ apele, s'ar stinge; dar văpaia dragostei, ce'ţi arde inima şi 'ţi furnică din creştet până la tălpi, nu se scoate cu toate smircurile murii or. De te ai vârâ în gaură de şarpe şi te ai da *vîntului turbat*, e ceva din altul in tine, un chip, nişte ochi în închipuire, e un viers în fundul urechilor .

Cu toate acestea *vîntul turbat* se ia adese-ori şi cu înţelesul sĕŭ literal de vînt puternic şi vijelios» opus «vîntului lin». Ast-fel într'o doină din Ardeal :

Uşurel vînt când bătea,
Fluerul frumos cânta,
Oile mi-le adormea;
Când bătea *vîntul-turbat*
Cu zăpadă mestecat,
Fluerul minuni făcea,
Geru că mi'l alunga. (4)

(1) S. Fl. Marian, *Ornitologia populară română*, vol. I, p. 312.
(2) Baronzi, *Limba română*, etc. p. 124 citat de d. Marian, *ibidem*, p. 530.
(3) Jipescu, *Opincaru*, p. 75.
(4) Jarník şi Bărseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*, p. 510.

Şi în admirabilul basm vânătoresc al d-luĭ Odobescu :

«Rătăcea voĭnicelul într'o zi pe culmea păduroasă a Istriţeĭ.... când deodată, fără veste, pe la sfânţitul soareluĭ, se rădică din vale un *vînt mare şi turbat*, care îndoĭa fagiĭ, frângea plopiĭ, smulgea ulmiĭ şi cleтена cu urlet tot codrul şi tot muntele» (1).

Saŭ într'una din poesiile luĭ Alexandri :

> In tus-patru părţĭ a lumiĭ *turbat* vîntul se tot duce,
> Ca păgânul pe mormînturĭ răsturnând creştina cruce,
> Şi de a morţilor blăstămurĭ alungat fuge nebun
> Printre tufe 'nţepătoare şi nuĭele de alun (2).

Vîrtejul saŭ Vîntul-turbat, în mitologia germană, este şi el personificat supt numele poetic de *Windsbraut*, adică «mireasa vîntuluĭ , şi o legendă din Moravia povesteşte, că această *Windsbraut* era la început fiica unuĭ nobil, şi, fiind-că dînsa ĭubea vînatul maĭ presus de toate şi pustiea semănăturile plugarilor, de aceea ea fu blestemată, ca pururea să întovărăşească vîrtejul (3).

Ca zîne aeriene întîlnim, tot în mitologia germană, pe *Elbele* saŭ *Elfele*, carĭ, asemenea *Rusalilor* şi *Samodivei*, fură din leagăn copiĭ bine făcuţĭ şi pun în loc pe copiĭ lor pociţĭ saŭ pe sine-înşeşĭ. Ca şi Ielele, *Elfele* aŭ o atragere iresistibilă pentru musică şi joc. Noaptea, la lumina luneĭ, învîrtesc ele hora pe livezĭ şi dimineaţă recunoştĭ în rouă urmele lor (4). Toată lumea cunoaşte vestita baladă a luĭ Goethe intitulată «Erlkönig» saŭ *Craĭul I lelor*(5).

La Greciĭ modernĭ, demoniĭ, carĭ sboară în aer saŭ în vînt, se numesc ἀερικά, a cărora influenţă vătămătoare asupra omuluĭ consistă dintr'o lovitură neaşteptată, τὸ ἀερικό, în urma căreĭa cel atacat de dînsa se îmbolnăveşte şi chear moare (6).

Dar cea maĭ mare asemĕnare cu Ielele o aŭ, la Greciĭ modernĭ, *Neraidele* (Νεράϊδες, 'Ανεράϊδες , pe carĭ Hahn le identifică cu *Elfele* germane şi sub carĭ Greciĭ deseamnă pe nimfele în genere, numite şi *copilele* (ἡ κοπέλλαις ,

(1) *Pseudokynegeticos*, p 215.

(2) *Poesiĭ*, vol. III, p 446.

(3) Grimm, *op. cit.*, ibidem.

(4) Grimm, *ibid.*, p. 411 – 440.

(5) Vorba germană Erlkönig n'are a face cu *Erl* arin şi deci nu însemnează regele arinilor , nicĭ «craĭul codruluĭ», cum a tradus'o rĕposatul Schelitti (*Convorbirĭ*, An. IV, p. 286). Ace t cuvînt fu introdus în limba g rmană prin mijlocirea danesuluĭ *ellerkonge*, asim lat dın *elverkonge* adică *Elfenkönig*, care, printr'o etim logiă popu ară, a ajuns la forma *Erlkönig* (Andresen, *Ueber deutsche Volksetymologie*, p. 66). Traducerea corectă ar fi d cĭ *„Craĭul Ielelor"*, care răpeşte, pentru frumoasele sale fete, pe copiĭ ceĭ titinerĭ, cărora le făgăduĭeşte gingaşe desmĭerdărĭ :

> Cu mine, dragă, de veĭ veni,
> Fetele mele te vor slu i,
> Fetele mele te or dismerda
> Şi'n visurĭ dulce te-or legăna !

(6) B. Schmidt, *Das Volksleben der Neugriechen*. Leipzig, 1871, p. 92, 97.

fetele (τά κουρίτσια) şi *bunele domnişoare* saŭ *frumoasele doamne* (ἡ καλαις ἀρχόντισσαις). Căpetenia lor, *Doamna cea mare*, e considerată ca sora luĭ Alexandru Machedon. După o altă legendă, Nereida, care a bĕut din izvorul nemuririĭ, ar fi chear fiica maruluĭ eroŭ. — Şi *Nereidele* se îndrăgesc de feciorii ceĭ frumoşĭ şi pedepsesc cu o soartă cumplită necredinţa lor. Ele maĭ aŭ şi o mare pornire pentru copiĭ ceĭ bine făcuţĭ şi-i răpesc, din care pricină femeile nu lasă maĭ niciĭ odată singurĭ pe copilaşiĭ lor, maĭ cu seamă când sînt la ţară. Ele atacă pe om, adică el primeşte de la dînsele o lovitură, în urma căreia se îmbolnăveşte la minte saŭ la corp. O asemenea «luare din Nereide» trage după sine pĭerderea minţiĭ, paralisarea corpuluĭ întreg saŭ numaĭ a unuĭ membru, cĭuntirea saŭ alte neajunsurĭ. Tot ele se consideră ca pricinuitoarele vîrtejuluĭ, în care s'avîntă şi răpesc cu sine în văzduh pe orĭ-cine întîlnesc în calea lor. La Zacínt, când urlă vîrtejul, se zice că «joacă Nereidele» şi cercurile, ce vîrtejul face în pulbere, se privesc ca urmele picĭoarelor lor (1).

La Albanejĭ *Ielele* n'aŭ un nume special. In Albania de sud se numesc *ĭaştăsme-ĭa* «externa», corespunzĕnd neo-greculuĭ τὸ ἐξωτικὸν, saŭ *fat'mĭră* «fericitele» saŭ *nus'emallĭet* «nimfele (miresele) munteluĭ». Ele sînt representate sub formă de femee, dar sînt şi *Iele* bărbăteştĭ, carĭ, în dialectul gheg, se numesc *perri-te*. Ambele sexe sînt înzestrate cu mare frumuseţe, de unde în poesia populară locuţiunea: *ĭe ma bukur ga perrite* «ĭeştĭ maĭ frumoasă de cât Ielele». Ele sînt de mărimea unuĭ copil de 12 anĭ, îmbrăcate în alb, locuĭesc în munţĭ, dar cercetează noaptea pe oamenĭ şi le fură băĭeţiĭ ceĭ frumoşĭ, maĭ rar fete, pentru jocul lor. Dacă băĭatul destăĭnuĭeşte aceasta, e sugrumat de dînsele. Atingerea lor e tot-deauna vătămătoare: nenorocitul slăbeşte, cade în melancolie şi moare. Ele ĭaŭ copiĭ micĭ din leagăn se joacă cu dînşiĭ pe acoperiş şi-i aduc înapoĭ. Neîntărâtate, nu fac nicĭ-odată rĕŭ. Nu se cade însă a călca pe la locurile singuratice şi umbroase, une-orĭ şi pe drumurĭ, unde 'şĭ aleg locuinţele lor. Cel ce le turbură în asemenea locurĭ, primeşte de la dînsele o lovitură, din care cade bolnav; atuncĭ se zice: *umarr me şublĭak* «fu lovit de o lovitură», saŭ *uşkuĭ* «fu călărit». Uluca saŭ jgheabul caseĭ se consideră ca reşedinţa lor, de aceea ceĭ bolnavĭ trebue să se ferească a nu face murdăriĭ pe acolo (2).

In fine maĭ pomenim încă şi *silfele* saŭ *silfidele*, unul din aşa numitele spirite elementare, carĭ, după credinţa evuluĭ mediu, ar fi stăpânele văzduhuluĭ şi pe carĭ Victor Hugo, într'una din admirabilele sale balade, le descrie astfel:

> Sînt o lină adiere, un atom al atmosfereĭ,
> Dulce vis al dimineţeĭ, fiu ĭubit al primăvereĭ,
> In a ĭerneĭ noptĭ geroase oaspet gingaşuluĭ foc.
> Eŭ sînt duhul, ce lumina 'l culege 'n mĭezul vereĭ
> De pe rouă, şi 'n aer este al meŭ plăcutul loc (3).

(1) Schmidt, *op. cit.*, p. 98—130.
(2) Hahn, *Albanesische Studien*, p. 161.
(3) Balada «Silful» după traducerea luĭ C. Negruzzi, *Scrierĭ*, vol. II, p. 59.

IX.

SORGINTEA CREDINȚEI DESPRE «ZÎNE RELE».

Care este prototipul tuturor acestor zîne rele, a căror influență vătămătoare s'ar manifesta prin diferitele boale, ce afectează corpul omuluĭ?

Ele par a'șĭ avea sorgintea în legenda creștină asupra *Irodiadeĭ* saŭ *feteĭ luĭ Irod.*

Și ĭată pentru ce.

In descântecele reproduse citim:

«la mijloc de cale l'aŭ întîlnit *Doamnele, Domnițele, Ierodiecile, adică Zînele și Ielele*»,

«pre cale s'a luat cu *Irodia cea mare* s'a întîlnit»,

«ĭată că m'aŭ întîlnit *Savatina, Margalina (Madalina) și cu ele Rujalina*»,

«s'aŭ luat *noă Irodițele — Irodița cea mare*»,

«și a tîlnit *treĭ surorĭ a soareluĭ*»,

«nime în lume n'o auzit'o fără *Irod împăratul și Irodeasa împărăteasa cu fetele sale, cu slujnicele sale*», carĭ sînt «*Zînele, Bunele, Tarile, Vintoasele, Frumoasele*».

Aceste «Ierodiece», aceste «noă Irodițe», aceste «treĭ surorĭ a soareluĭ», această «Irodia saŭ Irodița cea mare», în fine această «Savatină, Margalină, Rujalină» deseamnă pe una și aceĭașĭ ființă legendară, și anume pe *Irodiada* saŭ *fata luĭ Irod*, despre care, din causa importantuluĭ rol ce ea joacă în descântecele româneștĭ, vom da aci, după Grimm (1), câte-va amănunte.

Irodiada saŭ fiica luĭ Irod, pentru jocul căreĭa s'a tăĭat capul luĭ Ioan Botezătorul, pare a fi făcut o adâncă impresiune în evul-mediu și a se fi amestecat cu diferite fabule. Aprinsă de dragoste după Ioan—ne spune legenda—făr'a fi ĭubită de dînsul, Irodiada vru să acopere cu lacrămĭ și cu sărutărĭ capul, ce'l purta pe tipsie; dar în acel moment capul dete înapoĭ, începênd a sufla tare și nenorocita fu alungată în văzduh, unde, întovărășită de alte spirite rele, se învîrtește necontenit. Ea pornește în fruntea așa numiteĭ «armate furioase» (1) și a colindelor nopturne de vrăjitoare, alăturea de păgâna *Diana*, alăturea de *Holda*, zeița căsătorieĭ și a fecundităţiĭ, și de *Perahta*, protectoarea torcĕtoarelor, saŭ în locul lor. Puterea Irodiadeĭ se întinde peste a

(1) Grimm, *op. cit.*, p. 260—262.

(2) In privința *armateĭ furioase* «(mesnie furieuse, wüthendes Heer) a luĭ Wuotan, care nu'ĭ alt-ceva de căt personificarea viscoluluĭ, ce urlă în văzduh, și a *vînătoruluĭ sălbatic* (chasseur sauvage, wilder Jäger), adică acea adunare de spirite saŭ de ființe fantastice, carĭ, după credința poporuluĭ frances și german, cutreeră câmpiile și pădurile, întovărășite de strigăte de vânătoare, de lătrăturĭ de câĭnĭ, de plesniturĭ de biciŭ și de alte asemenea sgomote — a se vedea disertațiunea luĭ Liebrecht «La mesnie furieuse ou la chasse sauvage» în «Des Gervasius von Tilbury, *Otia Imperialia*» p. 173—211' unde se citează întreaga literatură comparativă.

treĭa parte a lumiĭ. De la mĭezul nopţiĭ până la întâĭa cântare a cocoşuluĭ ea residă pe stejarĭ şi pe tufarĭ, ĭar restul timpuluĭ planează prin libera atmosferă. Irodiada are puterea de a aţâţa vîrtejul, în care 'şĭ continuă apoĭ jocul eĭ circular. Tot aşa şi la Slavĭ demonul femeĭesc *polednițe* (Mează-zi) îşĭ ĭa sborul în pulberea vîrtejuluĭ.

Româniĭ din Bucovina spun, că cĭoarele sînt domnitoarele vînturilor, ele poartă şi conduc vînturile, unde voĭesc şi încotro voĭesc, pentru că ele sboară nu numaĭ după vînt, ca alte paserĭ, ci şi în contra vînturilor celor maĭ marĭ şi maĭ aprige şi vînturile nu sînt în stare să le dea jos» (1).

Irodiada, avênd deci o influenţă directă asupra atmosfereĭ, e firesc lucru să figureze în nişte descântece, carĭ aŭ de scop tocmaĭ de a alunga efectul funest al aeruluĭ asupra corpuluĭ omenesc.

Această Irodiadă cu pretinsele eĭ surorĭ, fetele luĭ Irod (2), care umblă să vateme pe oamenĭ, figurează sub numele de cele

«9 fete, carĭ sorb sîngele, îngălbenesc faţa şi zmintesc mintea

într'un «descântec de ceas rĕu», (3) saŭ de cele

«9 zîne de la 9 stâne, 9 moroĭ cu 9 moroae, 9 diochitorĭ cu 9 diochitoare, 9 pocitorĭ cu 9 pocitoare»

într'un «descântec de pocitură» (4), saŭ de cele

9 voĭnice, carĭ străpung inima şi varsă sângele»

într'un descântec de mătrice»; (5) ĭar într'un alt descântec, interesant pentru originea sa legendară. Irodiada e representată prin «*Avestița* saŭ *Avezuha* aripa Sataneĭ», care personifică asemenea. ca şi numirile'ĭ cĭudate, tot felul de boale. (6)

In Bucovina «Avestiţa» e înlocuită, la rîndul eĭ, cu o altă fiinţă mitologică, anume *Samca*, asupra căreĭa ne vom opri un moment.

Această *Samcă* e un spirit rĕutăcĭos, saŭ, după cum zice rĕposatul Săulescu, o videmonie, un spirit imund maĭ vîrtos vătămător pruncilor» (7), adică tocmaĭ a noastră «Avestiţa , cu care are comun şi mulţimea numelor (aci 19)». (8)

(1 Marian, *Ornitologia,* vol. II, p. 30.

2) Evangeliştiĭ şi sfinţiĭ părinţĭ vorbesc numaĭ de o fiică a luĭ Irod, care ceruse capul Botezatoruluĭ, ba chear aceea nu era fica luĭ Irod, ci a luĭ Filip: «Că frigurile sînt 7 fiice ale luĭ Irod, sînt fabule ale blestematuluĭ Ieremia, popă bulgăresc», adică a popiĭ Bo omil» Hasdeŭ, *Cuvente,* vol. II, p. 264.

(3) Teodorescu, *op. cit.*, p. 366.

(4) *Columna* pe 1882, p. 236.

(5) Marian, *Descântece*, p. 331.

(6) Hasdeŭ, *Cuvente*, vol. II, p. 263-291, 717-720 şi Gaster, *Literat. pop. rom.*, p. 393-400, 406-429.

(7) *Mănunchiu,* p. 163.

8) Teodorescu, *op. cit.*, p. 392.

Opera importantă a d-luĭ Teodorescu și recenta colecțiune de descântece a d-luĭ Marian (1) conțin maĭ multe amănunte interesante asupră'ĭ și câteva descântece (2). din care resultă că *Samca* — ca și Ielele — s'a generalisat la o boală anumită, care este astfel descrisă :

«*Samca*, după credința Românilor din Bucovina, e o boală, ce apucă pe pruncĭ până la 4 anĭ, care iĭ face să tremure, să sară din somn și să ofteze cu greŭ» (3).

Tot acolo bubele dulcĭ» sînt numite «a Samceĭ țițe», precum «gâlcile» se numesc într'un alt descântec bucovinean «a *Samceĭ* fecĭorĭ».

Samca, sub forma *sămcu*, maĭ însemnează și «amuletul. ce s'atîrnă de gâtul bolnavuluĭ , care amulet «nu'ĭ altceva de cât *Avestița* prescurtată și însoțită de treĭ figurĭ» (4).

Vorba *Samcă* — cu variantele *șamcă*, *sancă* — nu-ĭ altceva de cât paleoslavicul *samuka*, femina (5). D. Brândză maĭ pomenește și de o plantă din Bucovina, *sămcă*, *sămcuță* pe care o lasă însă fără traducere (6); ea e probabil întrebuințată ca leac la boala maĭ sus descrisă, numită Samcă (7).

In descântecele rusești, Avestița e asemenea înlocuită cu fetele împĕratuluĭ Irod. în numĕr astădată de 12, ale căror nume deosebite ca «Tremurice, Focoasă, Ghețoasă» corespund activitățiĭ proprie fiecăreĭa (8).

In fine, în alte descântece românești, boalele figurează personificate sub diferite forme; așa, bunăoară, într'un «descântec de pocitură de noapte», vedem pe

«cĭumașĭ cu cĭumașĭ, pocitorĭ cu pocitorĭ, moroĭ cu moroae și strigoĭ cu strigoae»,

carĭ se duc la cutare «sângele să-ĭ bea» și «inimă de putrigaiŭ să'ĭ puĭe» (9).

(1) Marian, *Descântece*, p. 129, 195, 207, 211.
(2) Teodorescu, *op. cit.*, p. 390, 400.
(3) *Ibidem*, p. 400.
(4) Gaster, *Literat. popor. rom.*, p. 406.
(5) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 822.
(6) *Limba botanică a țăranuluĭ român*, în *Columna* pe 1882, p. 389.
(7) D. Aron Densușianu, într'un studiu întitulat «Semo Sancus și Sămbele» (*Columna* pe 1882, p. 136—147), pune în legătură pe cele «9 sfinte *Sămbe* albe dintr'un descântec de durere de ochĭ și de albeață cu particula afirmativa *sămbea*, *sămbeanu*», care în Lex. Bud. în emnează «de sigur, negreșit» și se încearcă a identifica pe ambele cu *Semo Sancus* din vechea mitologiă italică. Noĭ credem, că «Sămbele» din acest descântec—singurul care pomenește de dînsele nu sînt de cât o corupțiune saŭ variantă din «Sămcele» de maĭ sus. Așa că cele «9 sfinte Sambe albe» ar corespunde celor 9 femeĭ» saŭ «fete ale luĭ Irod», carĭ figurează în alte descântece. Cât pentru epitetele sfinte» și «albe», ele sînt de aceeașĭ natură ca și numeroasele epitete ale Ielelor.
(8) Hasdeŭ, *loc. cit*; Gaster, *op. cit.*, p. 396, 408.
(9) *Albina Carpaților*, An. III, p. 376.

X

CONCLUSIUNE.

Existenţa unor zîne rele, carî să afecteze corpul omuluĭ cu tot felul de boale, e o credinţă rĕspândită în toate părţile locuite de Românĭ.

Aceste zîne aŭ fost poreclite saŭ c'un nume special, care însemnează *vînt*, saŭ închipuirea poporuluĭ s'a mărginit a le caracterisa printr'un simplu epitet.

Numele lor cel maĭ rĕspândit şi cunoscut în întreaga Dacia este *Iele*, vorbă de origină turanică, anume cumană, ceea ce dovedeşte vechimea şi marea rĕspândire a cuvîntuluĭ.

După forma *Iele* s'a modelat numirea *Dînsele*, sub care aceste zîne sînt cunoscute — pe lângă numirea generală de Iele — în Moldova, Transilvania şi Bucovina.

Vintoase, în înţeles de *Iele*, e propriu Transilvanieĭ şi Bucovineĭ.

Numirile de *Frumoasele* şi *Şoĭmanele* — ca şi acele de *Măĭestrele*, *Zînele* şi *Milostivele* — nu sînt de cât simple însuşirĭ caracteristice ale *Ielelor*.

Aceste zîne sînt personificarea vîntuluĭ saŭ a aeruluĭ, care, prin schimbările atmosferice, produce boalele, ce credinţa populară le atribuie acestor zîne aeriene.

Prototipul zînelor rele este legenda creştină despre *Irodiada* saŭ *fata luĭ Irod*, legendă, care, transmisă de la Slavĭ şi rĕspândită în popor, a fost apoĭ amalgamată cu elemente de altă origină.

INCERCARE

ASUPRA

SEMASIOLOGIEĬ LIMBEĬ ROMÂNE.

STUDIE ISTORICE
ASUPRA TRANSIŢIUNIĬ SENSURILOR.

I. INTRODUCERE.

§ 1.

Locul Semasiologieĭ în sfera ştiinţelor filologice.

Peste doă-treĭ decenie Europa va serba centenarul, de când s'a pus temelia uneïa din ştiinţele cele maĭ fecunde în resultatele sale, cu care se făleşte secolul nostru. Linguistica saŭ Ştiinţa limbeĭ a dat o nouă direcţiune moduluĭ de a concepe şi studia vïaţa şi sufletul popoarelor. De la întemeĭerea eĭ de către Franz Bopp până astăzĭ, generaţiunĭ de discipulĭ aŭ continuat opera maĭestruluĭ şi aŭ consacrat puterile lor spre a grămădi acele imense tesaure, carĭ aŭ aruncat o lumină cu totul neaşteptată asupra epoceĭ primitive a omeniriĭ şi maĭ cu seamă a popoarelor ario-europee.

Ştiinţa limbeĭ însă e departe de a se fi constituit în întregimea eĭ ; ba încă unele din ramurile sale, şi dintre cele maĭ importante, sînt abïa în punctul de formaţiune. Până astăzĭ linguiştiĭ aŭ acordat o importanţă esclusivă părţiĭ empirice a ştiinţeĭ lor, îndreptându'şĭ atenţiunea întru aprofundarea legilor fonetice, fără a ţinea seamă de mecanismul, cu care spiritul operă diferitele transiţiunĭ logice.

Şi cu toate acestea forma cuvîntuluĭ stă într'o intimă legătură cu idea, ce o încorporează, şi una e reciproc influenţată de cealaltă (1). Sonul şi sensul merg paralel unul cu altul. Maĭ toate fenomenele, carĭ supravin pe terenul foneticeĭ, îşĭ aŭ corespunzĕtoarele lor în vïaţa ideală a limbeĭ (2).

(1) Wilhelm de Humboldt : *Der Begriff vermag sich eben so wenig von dem Worte abzulösen, als der Mensch seine Gesichtszüge ablegen kann :* Idea se poate desface de cuvînt tot atât de puţin ca omul de fisionomia sa.»

(2) Totuşĭ sensul, ca element intelectual al limbeĭ, poate încerca maĭ multe schimbărĭ de cât sonul, elementul sĕŭ material. Comp. Steinthal, *Ueber den Wandel der Laute und der Begriffe* în *Zeitschrift für Völkerpsychologie,* tom. I, p. 416—432.

Este într'adevĕr inexplicabilă concepţiunea mărginită şi unilaterală ce şi aŭ format'o uniĭ despre obĭectul Linguisticeĭ. Hovelaque, bunăoară, esclude din sfera acesteĭ ştiinţe nu numaĭ Semasiologia, dar şi sintaxa: totul se reduce la studiul foneticeĭ şi al morfologieĭ 1). Pentru Steinthal ramura atât de interesantă a Semasiologieĭ se pĭerde în vaga filosofiă a limbeĭ (2)

Trebue dar determinat, înainte de toate, locul ce'l ocupă Semasiologia in sfera Linguisticeĭ.

D. Hasdeŭ, expunend un noŭ punct de vedere asupra ramificaţiunilor Gramaticeĭ comparative, a supus uneĭ analise pătrunzĕtoare diferitele clasificaţiunĭ linguistice, propunênd o nouă ramificaţiune, cea maĭ vastă din cele existente, care satisface toate exigenţele, la carĭ aŭ dat naştere progresele ştiinţeĭ. Ea ne va servi drept punct de plecare în expunerea ce urmează (3).

Singurul, carele a acordat Semasiologieĭ un loc special în Linguistică, a fost Schleicher. Pornind de la consideraţiunea, că treĭ momente caracteristice determină existenţa cuvîntuluĭ isolat, adică *sonul, forma* şi *sensul*, Schleicher împarte Glotica, cum numeşte el Linguistica positivă, în următoarele doctrine:

1. *Fonologia* saŭ doctrina sonurilor ;

2. *Morfologia* saŭ doctrina formelor gramaticale ;

3. *Ideologia* saŭ *Semasiologia* adică doctrina semnificaţiunilor orĭ, după dînsul, a «funcţiuniĭ cuvintelor.

Cuvîntul, privit apoĭ ca membru al proposiţiuniĭ, dă naştere la

4. *Sintaxa* saŭ doctrina proposiţiuniĭ (4).

Heerdegen a modificat această clasificaţiune a luĭ Schleicher în sensul următor :

I. Doctrina despre cuvîntul în sine saŭ pe scurt *Lexiologia*, coprinzênd :

1. Doctrina formelor cuvîntuluĭ în sine saŭ *Etimologia*, sub care înţelege şi fonologia precum şi teoria despre formarea cuvintelor ;

2. Doctrina funcţiuniĭ cuvintelor în sine saŭ *Semasiologia*, care cercetează semnificaţiunea formelor lexicale ale limbeĭ.

II. Doctrina despre cuvînt ca membru al proposiţiuniĭ saŭ pe scurt *Sintaxa*, coprinzênd :

1. Doctrina formelor cuvîntuluĭ în proposiţiune saŭ *doctrina flexiuniĭ;*

2. Doctrina funcţiuniĭ cuvîntuluĭ în proposiţiune saŭ *Sintaxa* propriŭ zisă (5).

Noua clasificaţiune a luĭ Heerdegen, precum se vede, nu se deosebeşte în fond de cea propusă de Schleicher. Acela maĭ adaogă :

«Basa ştiinţifică a dicţionaruluĭ este acea parte a gramaticeĭ, care, sub rubrica cuvîntuluĭ în sine (I), se ramifică în cele doă părţĭ : *Etimologia*, ca

(1) Hovelaque, *La Linguistique*, p. 4.

(2) Steinthal, *Abriss der Sprachwissenschaft*. Berl'n, 1871, p. 36.

(3) Hasdeŭ, *Studie de Ştiinţa limbeĭ* în *Columna* din 1882, p. 19-31.

(4) Schleicher, *Die deutsche Sprache*, p 122 urm.

(5) Heerdegen, *Untersuchungen zur lateinischen Semasiologie*. I. Heft : *Ueber Umfang und Gliederung der Sprachwissenschaft*. Erlangen, 1875, p. 44—47.

doctrina despre modul, cum o limbă şi-a constituit forma cuvintelor sale din rădăcinile şi tulpinile dobîndite în viaţa sa istorică; şi *Semasiologia*, ca doctrina despre modul, cum această limbă a desvoltat istoriceşte ideile inerente acelor forme, saŭ, pentru a vorbi cu Schleicher, cum ea a determinat individual «funcţiunile» acelor forme (1).

D. Hasdeŭ analisând, la rîndul sĕŭ, divisiunea luĭ Schleicher, relevează lipsele eĭ, lipse comune şi noueĭ divisiunĭ a luĭ Heerdegen, şi ajunge să împarţă Glotica în şapte doctrine: Un *quadrivium* fisico-psihic, compus din fonologiă, morfologiă, lexiologiă şi onomatologiă, unde elementul fisic s'ar putea pretinde ca dominant asupra celuĭ psihic; şi un *trivium* psihico-fisic, anume semasiologiă, sintaxă şi noematologiă, unde elementul psihic se emancipează şi se ridică din ce în ce maĭ pe sus de cel fisic» (2).

Iată şi argumentarea d-sale privitoare la partea a doua din divisiunea de maĭ sus, parte, care ne interesează aci în special.

«Graĭul este un mijloc de înţelegere mutuală. O înţelegere mutuală se operă nu numaĭ prin sensul cel expres, care constituă obĭectul *semasiologieĭ*, ci maĭ mult încă printr'un sens ascuns, lăsat fără expresiune, sub-înţeles, care se manifestă maĭ cu deosebire în sintaxă. D'îndată ce după morfologiă saŭ după lexiologiă noĭ punem doctrina separată a semnificaţiuniĭ, care resultă d'a dreptul din studiul formelor gramaticale şi al cuvintelor, urmează dară ca după sintaxă să punem cu acelaşĭ drept o doctrină separată pentru ceĭa ce Bréal a numit atat de bine ideĭ latente» *(Mélanges*, p. 295—322); o doctrină căria, în lipsă de de alt termen, noĭ iĭ vom zice *noematologiă*, de la νόημα cugetare intenţională (3).

In resumat, Semasiologia, orĭ-care ar fi divisiunea Linguisticeĭ, ocupă un loc intermediar între studiul cuvîntuluĭ isolat şi al cuvîntuluĭ în propositiune şi formează ca o punte de trecere de la *quadrivium* fisico-psihic la *trivium* psihico-fisic al d-luĭ Hasdeŭ.

2.

Literatura Semasiologieĭ.

Nu numaĭ totalitatea limbilor ario-europee, dar nicĭ o limbă particulară nu posede o lucrare generală asupra Semasiologieĭ. Cărţile, ce poartă acest titlu, sînt, saŭ simple prolegomene *(Heerdegen)*, saŭ conţin lucrurĭ afară din sfera semasiologică *(Haase)*. Enumeraţiunea de maĭ la vale coprinde maĭ cu seamă acele opere, ce le am putut utilisa pentru lucrarea de faţă.

Becker K. F., *Das Wort in seiner organischen Verwandlung*. Frankfurt, 1883. p X, 322

Cop inde unele ved rĭ interesante dar răt ceşte vrênd a deduce toate ideile şi representarile noastre din 12 «ideĭ cardinale».

(1) *Ibidem*, p. 48.

(2) *Columna*, loc. cit., p. 31.

(3) *Ibidem*, p. 25.

Humboldt W., *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einflus auf die geistige Entwickelung des Menschengeschlechts.* Berlin, 1836.
Introducere la scrierea Ueber die Kawi prache auf der Insel Java, din care Pott a publicat o escelentă ediţiune în doă volume, cu întroducere şi note. Berlin, 1876.

Trench R. Ch., *On the Study of words.* London, 1851. Avem înainte-ne a XVIII-a ediţiune din 1882. p. IX, 348.
Cercetează, în şapte prelegerĭ, semnificaţiunea cuvintelor în conexiune cu vĭaţa intelectuală a omuluĭ. Asupra primeĭ ediţiunĭ a acesteĭ interesante cărţĭ a Arhiepiscopuluĭ din Dublin comp. *Archiv für das Studium der neuern Sprachen*, vol. XIX, p. 235.

Ca o complinire şi totdeodată ca o imitaţiune se poate considera:

Kares O., *Poesie und Moral im Wortschatz.* Essen, 1882. p. 178.

Tobler L., *Versuch eines Systems der Etymologie mit besonderer Rücksicht auf Völkerpsychologie* în *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* de Lazarus şi Steinthal. vol. I (1860), p. 349—387.

Geiger L., *Ursprung und Entwickelung der menschlichen Sprache und Vernunft.* 2 volume. Stuttgard, 1868—72.
Opera capitală asupra origineĭ graĭuluĭ omenesc.

Westphal R., *Semasiologie und Syntax der griechischen Sprache.* I Band: Bedeutungslehre der Formen nebst den nominal-Compositionen. Iena, 1872.
O cunoaştem numaĭ din auzite.

Haase F., *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft.* I—II Band: Einleitung, Bedeutungslehre. Leipzig, 1874—1880. p. VI, 220 şi VII, 267.
Comp. *Litterarisches Centralblatt* pe 1881, p. 377.

Chaignet A., *La philosophie de la Science du langage étudiée dans la formation des mots.* Paris 1875.

Heerdegen F., *Untersuchungen zur lateinischen Semasiologie.* Heft I-III. Erlangen, 1875-1881. p. 48, 58, 102.
Făscĭoara I-a tratează despre sfera şi ramificarea Linguisticeĭ în general şi a gramaticeĭ latine în special; a II-a despre scopul şi metoada Semasiologieĭ latine; a III-a aplică teoria expusă la un exemplu lexical. Comp. *Litter. Centralblatt* din 1875, p. 782; din 1879, p. 335; din 1881, p. 1724. — *Revue critique* din 1882, II, p. 27—29.

Gerber G., *Die Sprache und das Erkennen.* Berlin, 1884. p. VIII, 336.

Acelaşĭ, *Die Sprache als Kunst.* A II-a ediţiune. Berlin, 1885. vol. I-II.
Scriere cu deosebire interesantă pentru expunerea procederilor artistice, ce omul a ştiut să tragă din limbă.

Bréal M., *Mélanges de mythologie et de linguistique.* Paris, 1877. p. VIII, 416.
Doă din aceste monografiĭ interesează pe semasiolog: *de la forme et de la fonction des mots* şi *les idées latentes du langage.* Comp. J. Darmesteter, *Essais orientaux.* Paris, 1883, p. 215—227.

Chavee H., *Idéologie lexiologique des langues indo-européennes.* Paris, 1878. p. IX, 66.

Acelaşĭ : *Idéologie positive : familles naturelles des idées verbales dans la parole indo-européenne* în *Revue de linguistique*, vol. I, p. 139-165 şi 253-281.

Despre prima operă postumă şi în general despre metoada luĭ Chavée, comp *Revue critique* din 1878, I, p. 218 : Ne sachant ce que c'est de douter, procédant par axiôme et par déductions, aimant les formules empruntées aux sciences naturelles, tel était, tel se montre encore dans ce dernier livre l'apôtre de l'idéologie lexiologique».

Brinkmann F., *Die Metaphern. Studien über den Geist der modernen Sprachen.* Vol. I : *Die Thierbilder der Sprache.* Bonn, 1878. p. 600.

Lucrare fundamentală şi una din contribuţiunile cele maĭ importante ale aceșteĭ nouĭ ramurĭ a Linguisticeĭ. – Comp. *Lit. Centralblatt* din 1879, p. 934.

Bechtel F., *Über die Bezeichnungen der sinnlichen Wahrnehmungen in den indogerm. Sprachen.* Weimar, 1879.

Lehmann, *Der Bedeutungswandel im Französischen.* Erlangen, 1880. p. VII, 130.

Comp. *Romania*, vol. XIII, p. 490. Despre Semasiologia limbeĭ francese aŭ maĭ scris: Chevallet, *Origine et formation de la langue française.* Paris, 1857, partea II-a, p. 190-244; Duméril, *Formation de la langue française*, p. 318 340 şi Fuchs, *Die romanischen Sprachen* etc. p. 191 urm.

Noiré L., *Logos, Ursprung und Wesen der Begriffe.* Leipzig, 1885.

Cercetează chestiunea din punctul de vedere filosofic.

Boltz A., *Zur hellenischen Sprache* in *Magazin für die Litteratur des Auslandes.* Anul 1879.

Tractează despre maĭ multe cuvinte neo-greceştĭ, carĭ şi-aŭ schimbat sensul în cursul timpuluĭ.

Următoarele doă opere conţin asemenea preţioase şi multiple materiale semasiologice :

Pott F., *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der indo-germanischen Sprachen.* A doua ediţiune cu totul prelucrată în 7 volume. Lemgo şi Detmold, 1859—1873.

Pictet A., *Les origines indo-européennes ou les Aryas primitifs. Essai de paléontologie linguistique.* 2 volume. Paris, 1859—63.

Comp. Max Müler, *Essais sur la mythologie comparée*, trad. Perrot, p. 63, notă : «Le grand ouvrage de Pictet est le recueil où se trouve réunie la plus riche collection de matériaux; mais on ne peut l'employer qu'avec une extrême réserve. C'est pour les mots sanscrits surtout qu'il faut se tenir sur ses gardes. M. Pictet n'a pas apporté à cette partie de son travail le même soin que pour les termes empruntés au celtique, au latin, au grec et au slave».

§ 3.

Scopul şi necesitatea Semasiologieĭ.

Cuvîntul *Semasiologiă* saŭ doctrina semnificaţiunilor (σεμασία, significatio) e de origină recentă (1). El figurează pentru întâia oară în cartea luĭ Reisig

(1) D. Körting (*Encyklopädie der romanischen Philologie* II, 151) propune forma *Sematologiă*, după cum se zice şi *onomatologiă*. Forma adoptată de noĭ este însă deocamdată cea maĭ general admisă.

asupra filologieĭ latine (1). Cu câţĭva anĭ înainte, Pott (2) şi Benary (3) atrăseseră atenţiunea filologilor asupra importanţeĭ unor asemenea studie. Dar luĭ Reisig îĭ revine meritul de a fi fixat Semasiologia (*Bedeutungslehre*, cum o maĭ numeşte) ca o parte integrantă a gramaticeĭ şi de a fi reclamat pentru dînsa o tractare specială.

Scopul Semasiologieĭ este de a urmări mersul spirituluĭ omenesc în desvoltarea feluritelor semnificaţiunĭ ale rădăcinilor şi cuvintelor uneĭ limbĭ, pornind de la semnificaţiunea etimologică fundamentală.

Ea este o ştiinţă deopotrivă de interesantă pentru linguist şi pentru filosof, dar prea puţine brazde aŭ fost încă trase în ogorul eĭ. Studiele fonetice, în alăturare cu cele sintactice şi semasiologice, sînt fără contestare maĭ uşoare. Aceasta ne explică şi faptul că, pe când fonetica indo-europeană a fost studiată în toate direcţiunile eĭ, astfel în cât terenul eĭ presentă numaĭ puţine asperităţĭ, sintaxa indo-europeană nicĭ că a fost începută. Metoada comparativă, atât de potrivită pentru studiul foneticeĭ, e adesea incompatibilă cu sintaxa, deoarece analogiile şi diferenţele sintactice sînt de multe orĭ cu totul independente de gradul de înrudire al limbilor. Şi dacă sintaxa comparativă a limbilor indo-europene e un monument al viitoruluĭ, apoĭ nu maĭ puţin viitoruluĭ îĭ este reservată o Semasiologiă comparativă (4) a acestor idiome.

Pe de altă parte transiţiunile logice, ce încearcă cuvintele uneĭ limbĭ în vĭaţa lor istorică, nicĭ nu pot fi constatate cu acea precisiune şi evidenţă ca înrudirile sonurilor. Intîmpinâm anumite asociaţiunĭ de ideĭ, carĭ nu corespund totdeauna moduluĭ nostru de a vedea şi numaĭ o cercetare comparativă ni le poate înfăţişa sub o nouă lumină. Şi cu cât urmărim maĭ departe această comparaţiune, cu atât maĭ mult ajungem la convingerea, că nu întîmplarea saŭ jocul fantasieĭ a produs asociaţiunile semasiologice, ci pretutindenea se pot constata, în evoluţiunea limbilor, anumite legĭ şi afinităţĭ logice. Dar tocmaĭ aflarea şi relevarea acestora îngreunează atât de mult studiele semasiologice (5).

(1) Reisig, *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*, herausg. v. Haase. Leipzig, 1839, p. 18 şi 286 : Die Entfaltung der Gedankenreihe in Betreff der Bedeutung der Worter ist ein anziehendes, anmuthiges Geschäft für einen Jeden der rein menschliches Interesse besitzt. Die Lexica sind hierin sehr mangelhaft und unvollkommen...»

(2) Pott, *Etymologische Forschungen*. Lemgo, 1833-36, partea II-a, p. 370-371 : «De la etimologiă la sintaxă se face un *salto-mortale*.»

(3) Benary, *Jahrbücher für wissenschafsliche Kritik*, An. 1834, p. 67 urm.

(4) W. Freund, autorul mareluĭ Dicţionar latin, a făcut în disertaţiunea «despre idea uneĭ lexicografiĭ comparative universale», cetită înaintea Congresuluĭ filologic din Dresda (1844), un început de asemenea natură, studiând modalităţile generale ale evoluţiuniĭ semasiologice, privitor la vorba *limbă*, în 23 de idiome (clasice, orientale şi europene moderne). Vezĭ Transacţiunile numituluĭ Congres, p. 69-79.

(5) Istoria schimbăriĭ sensurilor este poate disciplina cea maĭ grea a filologieĭ; în tot casul ea este disciplina, a căreĭ tractare reclamă cea maĭ mare pătrundere, un talent format de observaţiune şi un dar desvoltat de combinare, căcĭ semnificaţiunea e oarecum sufletul, elementul spiritual al cuvîntuluĭ, pe când forma fenetică se poate compara corpuluĭ. In Semasiologia ne întîmpină decĭ un proces psihologic şi un atare proces e, după esenţa sa, maĭ complicat şi maĭ greŭ de observat şi de înţeles de cât un p o · s fisic, cum este adesea transiţiunea fonetică. Körting, *Encyclopaedie der romanischen Philologie*. Heilbronn, 1884, vol. II, p. 157.

«Cu mult mai greŭ de cât pentru legile fonetice — zice Curtius în clasica sa operă — este negreşit a deduce principie fixe pentru schimbarea şi transițiunea sensurilor. Deoarece majoritatea sonurilor indo-europene aŭ rĕmas neschimbate în greceşte, ïar restul s'a transformat după nişte legĭ simple, n'ar trebui să fiă prea mare numĕrul rădăcinilor şi cuvintelor, carĭ aŭ păstrat întreaga lor semnificațiune probabil din acel timp primitiv. De regulă se vor constata diferențe micĭ, pe carĭ va fi cu greŭ de a le reduce la legĭ saŭ şi numaĭ la analogiĭ, chïar acolo unde e vorbă de desvoltarea semnificațiunilor la o singură limbă.......

«Semasiologia uneĭ limbĭ oarecare—afară de semnificațiunea formelor flexionale, care se tractează obicĭnuit în sintaxă, şi afară de aceea a elementelor formative, care aparține doctrineĭ despre formațiunea nominală — ar avea de obïect să arate, în care mod particular s'aŭ desvoltat într'însa sensurile cuvintelor, evident un obïect de cel maĭ inalt interes, intru cât fără îndoïală în modul, cum un popor a traficat cu ce'ĭ maĭ spiritual în limbă, se va manifesta într'un chip cu deosebire luminos vïața intelectuală propriă aceluĭ popor. Dar, precum nu putem judeca despre schimbările fonetice ale uneĭ limbĭ înainte de a fi expus de la început efectivul sonurilor eĭ, tot aşa avem nevoe, pentru schimbările semasiologice, de basa solidă a tulpinelor existente înainte de acele schimbărĭ. De aceea nu rĕmâne altceva de făcut de cât a aduna deocamdată, pentru fiecare limbă, materialul cu cea maĭ mare precauțiune posibilă şi de a lăsa viitoruluĭ realisarea unei Semasiologiĭ indo-europene saŭ a uneĭ Semasiologiĭ speciale pentru o limbă particulară. Maĭ e negreşit şi un punct de vedere maĭ înalt. Precum Linguistica generală va ajunge poate odată a deduce, pentru schimbările fonetice, legĭ cu totul generale, comune tuturor limbilor........... tot aşa va fi posibil de a găsi, pentru transițiunile logice, legĭ şi analogiĭ generale întreguĭ omenirĭ, carĭ apoĭ fireşte vor fi de cea maĭ mare însemnătate pentru Linguistica filosofică, ba chïar pentru filosofia în genere. De ce interes, bunăoară, n'ar fi, când tesa în genere recunoscută, cum că *abstractul* provine din *concret*, când această tesă s'ar aplica la un bogat numĕr de exemple luate din diferite limbĭ! Dar acestea sînt perspective în viitorul neîndoïos mare şi bogat al Linguisticeĭ, ale căreĭ elemente ne preocupă încă îndestul (1).

E curios că, pe când Curtius cere o tractare individuală a Semasiologieĭ, ca cu timpul să se poată ajunge a îmbrățişa subïectul în generalitatea sa arioeuropeă şi chïar universal-umană, Steinthal, din contră, e de părere, că cu greŭ s'ar putea simți vr'odată necesitatea de a compune pentru fiecare limbă o Semasiologiă specială, deoarece generalul apare pretutindenea în acelaşĭ mod (2).

(1) Curtius, *Grundzüge der griechischen Etymologie.* Leipzig, 1869, cap. XII.

(2) Steinthal, *Abriss der Sprachwissenschaft,* p. 36: «Für die Entwicklung der Bedeutungen der Wörter hat die Sprach-Philosophie die Grundsätze aufzustellen. Wie wenig auch diese Seite der Sprache noch bisher bearbeitet ist, so ist doch kaum anzunehmen, es dürfte sich je die Nothwendigkeit herausstellen für jede einzelne Sprache eine besondere Lehre von der Entwicklung der Bedeutungen der Wörter zu begründen. Vielmehr scheint hier das Allgemeine überall in gleicher Weise aufzutreten. Nicht als ob hier individuelle Züge den einzelnen Sprachen völlig fehlten. Irgend eine Möglichkeit wird in dieser und eine andere in jener Sprache vorzugsweise häufig wirklich geworden sein. Dies würde aber in der allgemeinen Charakterisirung einer Sprache, mit der die Geschichte derselben zu beginnen hätte, genügend dargelegt werden können».

Geiger critică, pe de altă parte, observaţiunea luĭ Curtius, că Semasiologia apare linguistuluĭ ca un fel de perspectivă filosofică.

«Sistema luĭ Copernic, zice el, deveni necesară, când faptele astronomice nu maĭ eraŭ în concordanţă cu ale luĭ Ptolomeŭ. Acelaşĭ lucru se întîmplă din norocire pretutindenea pentru omenire. Specialul şi generalul, practicul şi idealul sînt împletite laolaltă într'un mod particular; adeseorĭ seceră una ceea ce seamănă cealaltă. Astfel dar perspectiva filosofică, ce şi-o depinge Curtius, s'ar realisa cu greŭ, dacă Semasiologia n'ar fi de cât un interesant lux filosofic; dacă adică fară dînsa planetele linguistice şi-ar urma cu regularitate cursul lor. Ba încă cine ştie, dacă o atare doctrină, apărênd, ar găsi măcar consideraţiune chĭar la aceĭa carĭ o reclamă cu atâta pricepere! Dar în realitate lucrurile nu staŭ astfel; din contra, abĭa s'ar susţinea prea mult zicênd : nu'ĭ cu putinţă vr'un progres şi în genere vr'o siguranţă în etimologiă, dacă nu izbuteştĭ *maĭ dinainte* a găsi acele legĭ semasiologice, aşteptate ca ultima ţintă nesigură» (1).

Aceste consideraţiunĭ sînt cu atât maĭ adevĕrate pentru limbile moderne. Sensul, pe lângă forma cuvîntuluĭ, trebue să fiă steaoa polară, care să conducă pe etimologist în calea adevĕrată a deducţiunilor sale (2). Şi numaĭ atuncĭ o etimologiă va fi pe deplin justă şi satisfăcĕtoare, când, afară de o corspundere conformă cu legile fonetice ale limbeĭ, ea va putea explica şi diferitele semnificaţiunĭ, ce cuvîntul a dobîndit în vĭaţa sa istorică. O mărginire la actualitate, atât în privinţa formeĭ cât şi a sensuluĭ, conduce la un punct de vedere unilateral, care dă naştere celor maĭ multe rătăcirĭ etimologice.

Vom da doă-treĭ exemple din istoria limbeĭ române, menite a concretisa reflecţiunile noastre.

D. Cihac, luându-se numaĭ după semnificaţiunea modernă a cuvîntuluĭ *dihaniă*, pre care îl traduce prin «animal prodigieux, monstre, horreur (au fig.)», îl derivă din paleo-slavicul *divînŭ* «mirus, admirabilis (3).

Urmărind însă cuvîntul în vĭaţa sa istorică vedem că, în vechile tipăriturĭ româneştĭ, el are însemnarea exclusivă de «suflare, popor».

Astfel în Psaltirea diaconuluĭ Coresi din 1577, Ps. CL (4) :

1) Geiger, *Ursprung und Entwickelung der menschlichen Sprache und Vernunft*, p. XII.

(2) Iacob Grimm a spus'o de mult (*Deutsche Grammatik*[3], vol. II, p. 67): «Etymologie will die mannigfaltigkeit der gereiften sprache auf anfängliche einfachheit der formen und begriffe zurückführen. Dass es hier um zweierlei zu thun sei, um den buchstaben und um den geist, haben leicht alle eingesehen. Das leibliche mit seinen stufen und farben reicht nimmer aus die gänge und wege von sinn auf sinn, von gestalt auf gedanken zu deuten, denen sich die menschliche seele ergiebt; dahingegen in dem meere der begriffe alle bedeutungen, wenn sie nicht durch die formen der sprache geordnet und festgehalten werden, fehl und irre schweifen».

(3) Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane* II, 95.

(4) *Psaltirea publicată româneşte la 1577*, ed. Hasdeŭ. Bucureştĭ, 1881.

«Toată *dihania* să laude Domnul=Tota ipsa *anima* laudet Iehovam».

In Pravila luĭ Mateĭ Basarab de la 1652, p. 370(1) :

«Aceasta ştim, că orice face (Dumnezeŭ) toate sînt bune şi dreapte şi în mâna luĭ marginile pămîntuluĭ şi toată *dihania* vie».

In Vĭaţa svinţilor» de Dosofteĭ din 1682, Sept. 24 : Şi de aciĭa va veni sfîrşitul a toată *dihania*».

Pretutindenea, în aceste exemple, *dihania* are sensul de «suflare, vietate în genere».

In cea maĭ veche traducere a Pentateuculuĭ, în *Paliĭa* de la Orăştia din 1581, cuvîntul are însemnarea maĭ restrînsă de popor», ca aplicaţiune di rectă către Israel. Astfel în următoarele doă pasaje (Ex. XXXII, 7 şi 28(2) :

«Zise ĭar Domnul luĭ Moĭsi : pasă şi te du în gĭos, că *dihania* ta, care aĭ scos afară den Eghipet, aŭ greşit». — «Şi într'acea zi căzură dentre *dihanie* aşa ca la treĭ mie de bărbaţĭ».

Traducerile moderne înlocuĭesc, în aceste pasaje, pe *dihanĭă* cu *popor*.

Tot aşa în Catehismul calvinesc din 1643 (ed. Bariţ), p. 76 :

«Carele aĭ slobozit maĭ de mult pre I s r a i l, pre *dihaniĭa* ta, pentru ce s'aŭ rupt de către tine, de câte orĭ se mânie *dihaniĭa* .

Interesant este că, în cronica luĭ Moxa, scrisă în Oltenia la 1620, cuvîntul are sensul intermediar de «suflet animal» în opoziţiune cu suflet» aplicat esclusiv omuluĭ :

«Când stătu ploaĭa şi scăzură apele, eşi Noe deîn corabie cu toate s u f l e t e l e şi *dihaniile*, câte eraŭ în corabie . (3)

Iată încă doă pasaje din Divanul luĭ Cantemir, tipărit la 1698, în carĭ vorba are atât accepţiunea generală de «animal» cât şi cea specială deteriorativă de «animal de pradă», propriă limbeĭ moderne :

«Dară pentru alalte în mine (lume), ce sînt nepovestite cunune de dăruit şi pe cela ce fără îndoinţă îmĭ slujeşte de împodobit : precum sînt peştiĭ măriĭ, piticiĭ păraelor, f e a r e l e şi toată *dihania* pămîntuluĭ.»

Ce chip de traiŭ va să trăĭască un om într'un munte pustĭu? Pururea în răcnetele leilor, în mormăiturele urşilor, în şueretele balaurilor şi a şerpilor; nepreslanno, ca să nu zic nepărăsit, groaza şi frica cumplitelor j i g a n i e, saŭ să le zic *dihanie*, purtând» (4).

Ca şi latinul *animal*, care însemnează fiinţă însufleţită în genere, deopotrivă aplicabil la tot ce viază, la dobitoace ca şi la om (*animal* providum et sagax), tot aşa *dihania*, derivând din paleo-slavicul *dyhanĭe* «πνοή, spiritus» de la *dyhati* «spirare, respirare, flare» (5), de la sensul general de «suflare» trecu

(1) *Indireptarea legieĭ*, ed. Bujoreanu. Bucureştĭ, 1884.

(2) Cipariu, *Crestomatia seaŭ Analecte literarie* deîn cărţile maĭ vechĭ şi noue româneştĭ, tipărite şi manuscrise. Blaş, 1858, p. 76, 78.

(3) După ediţiunea d-luĭ Hasdeŭ în *Cuvente den Bătrânĭ*, t. I, p. 348.

(4) După ediţiunea d-luĭ Hasdeŭ în *Archiva istorică a Românieĭ*, t. II, p. 96, 97.

(5) Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenicum graeco-latinum*. Vindobonae, 1862-65, p. 184.

la acela de popor» (compară romănește : toată *suflarea* românească = tot *poporul* român) și în urmă s'a restrîns la înțelesul special de «fiară răpitoare» saŭ animal-monstru», singurul cunoscut astăzĭ (1).

Astfel în doina bucovineană «Nevasta fugită» :

Eŭ la tine n'oĭ veni
Să știŭ bine c'oĭ muri
In al munților fundoae,
Unde nu vezĭ nicĭ o oae,
Numaĭ cerbĭ și căprioare
Și *dihănii* răpitoare (2).

Saŭ în basmul munteau «Roș împărat și Alb împărat» :

«Deodată se umplu câmpia de o mulțime de *dihanii* care de care maĭ grozave, care de care maĭ înfiorătoare și care de care maĭ pocite : unele ca caĭ, altele ca bivoliĭ, altele ca balauriĭ și altele ca fel de fel de lighĭoane, carĭ se alergaŭ, se mușcaŭ, se încuraŭ se împungeaŭ cu fel de fel de coarne cĭudate și se sbeguĭaŭ prin câmpie și vĕrsaŭ din ochĭ și din nărĭ flacărĭ și scânteĭ, astfel în cât ar fi băgat spaĭma morțiĭ în trupul omuluĭ celuĭ maĭ nefricos, care i-ar fi vĕzut» (3).

Al doilea exemplu e vorba *mângăere*.

In vechile tipăriturĭ acest cuvint are un sens diferit de cel modern. Astfel în Psaltirea luĭ Coresi din 1577, Ps. LVII :

Mânia luĭ după chipul zmeuluĭ, ca aspida surdă ce astupă urechile sale, ce la nu aude glasul *măingăĭctoruluĭ; măingăĭatul maingă-se* de prea mândrul .

Lătinește acest pasaj sună : «Venenum illis simile veneno serpentis, sicuti aspidis surdae obturantis aurem suam, quae non auscultat voci *mussitantium* . utentis cantationibus peritissimi».

In Psaltirea luĭ Silvĕstru, tipărită la Belgrad în 1651, ultima parte a pasajuluĭ e redată ast-fel : «Carea nu aude cuvîntul *fermecătorilor, fărmăcătuia fărmăcutorĭuluĭ* măestru».

In *Paliia* din 1581 ne întimpină vorba *mângănietură*, corespunzênd modernuluĭ *mângăĭetură*, cu înțelesul de «jertfă spre îmblânzire», Ex. XXIX, 36:

«In toate zile să omorĭ câte un gĭunc, jertveĭ pentru păcate, *mângănietură* ,

(1) D. Cihac maĭ pune în legatură cu *dihanie* pe adverbul *dihaĭ*, care s'aude nu maĭ în Moldova și care corespunde, în privința sensuluĭ, munteanuluĭ *abitir* (Alexandri, *Teatru*, p. 684 : Aș vrea s'aleg și nu știŭ că's toate (copilele) una maĭ *dihaĭ* de cât alta) derivând însă d'a dreptul din lituanicul *divai*=paleo-slavicul *divij* «ferus»; *divesa* res mirae , *diviti san* «mirari (Miklosich, *Radices*, p. 23). Tot aci trebue raportat substantivul *diva* «mirare» și verbul *mĕ divesc* a se mira», ambele la Nicolae Costin (*Cronice* I, 61 : «Ce acela nu'ĭ *diva*, că Italieniĭ târziŭ și-aŭ scornit limba din latineasca, așa de iscusită și desmerdată, cât că este limba îngerească îĭ zic, și într'unele peste seamă își rudește cu a noastră ; ibid. II, 68 : Aice te poftesc, ĭubite cetitor, să nu nu ne *divești*, că s'aŭ prea delungat această istorie cu acest războiŭ de la Poltava»).-- Cât privește pe *Samodiva*, pomenită tot acolo, vezĭ studiul meŭ *Ielele*, p. 41—42.

(2 Marian. *Poesiĭ poporale române*. Cernăuțĭ, 1873, vol. II. p. 125.

(3) *Calendarul basmelor* pe 1875, p. 30.

unde traducerea modernă a Biblieĭ (Pesta, 1873) zice : Şi în toată ziua veĭ maĭ sacrifica şi un viţel, drept sacrificiu pentru păcat, pe lângă *sacrificiele de expiare.*»

Adevĕratul sens, precum şi forma primitivă, ne întîmpină din noŭ în «Viaţa Svinţilor» de Dosofteĭ. Astfel în vĭaţa svinteĭ muceniţe Agni, Ghenarie, 24 :

Că cu farmecı şi cu *mângânĭ* le face acĭaste minunate cu năluciri».

O notă marginală explică aci pe *mângânĭ* prin *fapturĭ*, adică «fermece, vrăjĭ .

Sensul primitiv de a fermeca» a maĭ lăsat o urmă în modernul a mângăĭa» cu înţelesul de «a resfăţa , dar maĭ cu seamă în adjectivul *mângăĭos* «care încântă şi farmecă prin blândetea şi dulceaţa sa.

Cantemir, în prefaţa Divanuluĭ sĕŭ din 1698 (Hasdeŭ, Arhiva ist., II, 86) :

«Frumoasă dar şi arătoasă la chip şi *mângăĭoasă* la vedere (ĭaste) poama morţiĭ; nu te amăgi».

Şi aĭurea (Ibid. 125) : «Şi maĭ vîrtos cu ale lumiĭ desfătărĭ, să nu zic ocăre, pe acel cu dinsele îngurluit, aţipindu-se îl adorm şi ca cum de neşte *mângăĭoase* ar fi m â n g ă ĭ a t de cântare versurĭ .

Saŭ (Ibid. 153) : «Precum şi s i r e n e l e—acestea se cheamă fete de mare—pre ceĭ ce pre mare înnoată, cu ale lor blânde şi *mângăĭoase* c â n t e c e precum să fie înecat şi afundat se grăĭeşte »

Derivând din grecul μαγγανέυω «a fermeca», μαγγανεία «farmec, amăgire», μάγγανον «leac şi farmec» (1) - *mângăĭerea* este, pentru sufletul omenesc, un *leac* (2), un *farmec*, menit a alina orĭce durere, saŭ, după spusa poetuluĭ :

. . . . *mângăĭerea* este ca vise ce se adună
Dorinţele umane cu dor a legăna ! (3)

Şi, pentru sufletul Românuluĭ, doĭna, vĭersul sĕŭ cu foc, îĭ procură acel farmec :

Bate vînt de primăvară,
Eŭ cânt doĭna pe afară,
De mĕ 'n g â n cu florile
Şi privighitorile.

Vine ĭarna viscoloasă,
Eŭ cânt doĭna 'nchis în casă
De'mĭ maĭ *mângăĭŭ* zilele,
Zilele şi nopţile (4).

(1) Cipariu, *Principia de limbă şi de scripturĕ*, p. 146.

(2) Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. Acad. rom., p. 267 : «Cuvîntul *mângăĭos* la întristare este ca numele d o f t o r u l u ĭ la zăcare».—Intr'un document de la Ioan Sandu Sturza Voevod din 1828 (*Uricariu* II, 181) : «Casă de odihnă şi mâncare potrivită şi câte alte căutărĭ aduc b o l n a v i l o r o *mângăĭere* şi, cum s'ar zice, o î n v ĭ o ş a r e».

(3) Bolintineanu, *Poesiĭ*, vol. II, p. 181.

(4) Alexandri, *Poesiĭ populare*, p. 224.

§ 4.

Importanța studielor semasiologice.

Limba e prima producțiune intelectuală a spiritului unuĭ popor şi în acelaşĭ timp expresiunea sa cea maĭ perfectă. Totul poate ea înlocui : istoria, credințele, tradițiunile sale, căcĭ toate acestea se fosilifică şi se oglindesc în limba sa. In cuvintele uneĭ limbĭ e manifestă într'adevĕr toate particularitățile etnice ale unuĭ popor şi de aceĭa mijlocul cel maĭ eficace de a pătrunde în viața'ĭ sufletească e a se adânci în limba sa.

Fiecare vorbă, a zis un poet oriental, e o bucată a sufletuluĭ(1). Şi câte nu destăĭnuĭeşte limba aceluĭa care ştie să o cerceteze. «Cred, zice Leibnitz, că limbile sînt cea maĭ bună oglindă a spirituluĭ omenesc şi că o analisă exactă a semnificațiuniĭ cuvintelor ne ar face să cunoaştem maĭ bine de cât orĭcare alt lucru operațiunile inteligențeĭ umane» (2).

Un poet engles, Emerson, a numit limba «o poesiă fosilă» *(a fossil poetry)*, dar cu acelaşĭ cuvînt ea s'ar putea numi o etică, o istoriă fosilificată. Un singur cuvînt conține adeseorĭ un capitol istoric în miniatură şi uneorĭ mult maĭ eloquent de cât o istoriă în volume, saŭ, după poetul-filolog Rückert :

In jedem Wort, wenn wir's erwägen, liegt ein ganzes Buch ;
Und mannigfach ist auszulegen der einfachste Spruch. (3)

«Poate fi anevoe pentru şcolar, zice Max Müller, de a studia cuvintele ca şi pentru cantonier de a sfărâma pĭetrele de pe drumurĭ: dar, pentru ochĭul atentiv al geologuluĭ, aceste pĭetre sînt pline de interes : el vede minunĭ pe drumul mare şi în fiecare şanț citeşte o pagină de istoriă. Limba are deasemenea minunile sale proprie, pe carĭ le descopere privirilor iscoditoare ale muncitoruluĭ harnic : sînt anale ascunse pe sub suprafața sa şi fiece vorbă conține un învățămînt» (4).

Despre acest adevĕr etimologistul se poate convinge la fiecare pas. Chĭar dacă istoria nu ne ar spune, ce importanță extraordinară dobîndise vĭața legionară pentru coloniştiĭ de la Dunăre, singurul cuvînt *veteranus*, generalisat în *bătrân*, ne ar povesti despre aceasta.

Dacă nu posedem nicĭ o dată positivă despre creştinarea Românilor în Dacia, singurele cuvinte ca *botez*, *biserică*—făr'a a vorbi de altele—ar fi de ajuns a constata faptul, că Româniĭ din aceste locurĭ aŭ adoptat creştinismul cu multe secole înainte de atingerea lor cu Bulgariĭ.

(1) Formula de salutare a Țiganilor : *lacidir dives!* «zi maĭ bună!» nu ne depinge ea oare toată imensitatea mizerieĭ, în care zace acest nenorocit popor şi dorul după un timp maĭ fericit?

(2) Vezĭ în această privință Lazarus şi Steinthal, *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* I, 40 urm., precum şi Wedewer, *Ueber die Wichtigkeit und Bedeutung der Sprache für das tiefere Verständniss des Volkscharakters*. Frankfurt, 1859.

(3) In fiecare vorbă, de-ĭ luăm seama, stă o carte întreagă şi în felurite chipurĭ se poate tălmăci zicĕtoarea cea maĭ simplă.

(4) Max Müller, *la Science du langage*, p. 3.

Apoĭ, câte nu ne spun cuvinte ca *rumân*, *litfă*!

Intâĭul, întrebuinţat fără escepţiune în vechime în sens de «clăcaş saŭ rob», conţine într'însul suferinţele seculare îndurate de ţăranul român din momentul, în care unul din ceĭ maĭ vitejĭ aĭ seĭ Domnĭ a consfinţit răpirea existenţei sale individuale, până la era fericită, când, desfiinţându-se şerbia săteanului, s'a redat şi numeluĭ de *Român* nobila sa semnificaţiune.

Cel d'al doilea ne aminteşte pe o naţiune, ale căreĭ apucăturĭ neleale în raport cu veciniĭ seĭ aŭ făcut, ca numele sĕu să devie tipic pentru orĭce individ saŭ popor, care nu posede nicĭ cele maĭ elementare noţiunĭ de morală şi de umanitate.

Vorba *a iscăli* conţine o pagină din istoria culturală a ţăriĭ.

Numĕrul neştiutorilor de carte printre clasele de jos era, în vremile dinainte, cu mult maĭ mare de cât astăzĭ. Iscălitura, pentru necărturarĭ, se făcea prin *punere de mână*, *de deget*, saŭ *de pecete* şi decĭ nu era la început de cât o *mânjitură* a hârtieĭ, cum o arată şi origina cuvîntuluĭ, care derivă din paleo-slavicul *iskalĭati* «inquinare».

Astfel, într'un document din 1640 (Hasdeŭ, Arhiva I, 1. 24): «Şi pântru credinţă *ne am pus şi deagetele*».

Intr'altul din 1636 (Ibid. 87): «*Ne am pus peceţile* noastre, ca să să creadă această a noastră scrisoare».

Document din 1650 (Ibid. 95): «Şi noĭ toţĭ aceştĭa *ne am pus degetele şi peceţile* pentru credinţă».

Intr'un act de vînzare din 1699 (Ibid. III, 265) găsim traducerea slavică a formuleĭ româneştĭ: »*Mierla perstu*, adică Mĭerla a pus degitul».

Intr'o naraţiune din vĭaţa socială a ţăranilor de pe la începutul secoluluĭ al XVIII-lea (Ibid. 278): «Noĭ oamenĭ din Livenĭ, care maĭ gĭos *ne om pune degitile*, făcut'am această mărturie.»

Termenul de «iscălitură», care primitiv era identică cu «punerea de deget» saŭ cu «mânjitura» hârtieĭ, s'a aplicat apoĭ cărturarilor, reservând formula'ĭ corespunzĕtoare pentru ceĭ necărturarĭ.

Intr'un document din 1665 (Hasdeŭ, Arhiva I, 1. 80): «Şi pentru maĭ mare credinţă *am iscălit* aceştĭ boĭarĭ şi şoltuzul aŭ pus peceatea oraşuluĭ şi popa Ionaşco *iscălitura* şi noĭ toţĭ *deagetele*, ce să cheamă peceţĭ.»

In documentul bresleĭ calicilor din Iaşĭ 1666 (Codrescu, Uricariu V, 309): «Şi pentru maĭ mare credinţă noĭ toţĭ vorniciĭ de poartă, carĭ am fost de faţă, *am iscălit* şi am pus peceţĭ şi cu alţĭ oamenĭ bunĭ şi bătrânĭ, cariĭ aŭ ştiut locul şi s'aŭ prelejit de faţă, toţĭ *şi au pus degitile*, ca să se ştie.

Intr'un act de donaţiune din 1667 (Hasdeŭ, Arhiva III, 251): «Şi pântru crădenţă *mi am pus degitul*, ca să se crează şi marturi care *au iscalit*.

Vorba *iscăli* cu sensul de a »subscrie» nu maĭ păstrează, bine-înţeles, nicĭ o reminiscenţă din vechea sa semnificaţiune (1). In limbagiul judecătoresc

(1) Compară francesul *signer*, englesul *to sign*, germanul (*unter*)*zeichnen*, care ne aminteşte deasemenea o vreme, când scrierea era încă atât de puţin rĕspândită, în

însă, când se aplică celor ce nu ştiu carte, *iscălitura* n'a pierdut nimic, din sensul eĭ originar : ea este o curată *mânjitură*, pe care agramatul o trage cu degetul cel mic peste crucea făcută pe hârtie în locul semnătureĭ. Progresele cultureĭ naţionalĭ aŭ ridicat şi emancipat cuvîntul din însemnarea sa primitivă, dându'ĭ o accepţiune maĭ nobilă, maĭ generală. Pentru ţăran însă *a iscăli*, maĭ cu seamă cu slove, e tot *a pune talpa găştiĭ pe hârtie*.

In pĭesa «Arvinte şi Pepelea de Alexandri ne întîmpină următorul dialog (Teatru. p. 830) :

Arvinte. Na! *iscăleşte!*
Pepelea. Bucuros!... (a condeĭul Dar îmĭ daĭ pe Mândica?
Arvinte. — Ţi-o daŭ!... *pune'ţĭ talpa găştiĭ pe zdelcă.*

Limba dar este cheĭa, care ne dă soluţiunea unora din problemele cele maĭ importante pentru vĭaţa culturală a unuĭ popor. Şi dacă ea are o însemnătate atât de mare pentru o naţiune modernă, a căreĭ apariţiune pe scena istorieĭ se poate aproape apreţia, apoĭ ce lumină nu revarsă Semasiologia asupra acelor timpurĭ primitive ale umanităţiĭ, de la carĭ nu ne a rĕmas nicĭ un monument scris. Studiul comparativ al cuvintelor, comune limbilor ario-europee, ne poate revela starea străbunilor raseĭ arice şi a ne face cunoscut gradul lor de civilisaţiune.

Astfel, starea primitivă a acesteĭ familiĭ ne înfăţişează o mică idilă a vieţiĭ postorale, în care tatăl (sanscr. *pitár*, πατήρ, pater) nu'ĭ de cât «protectorul saŭ sprijinul» copilului sĕŭ, fratele (*bhrâtar*, frater) «cel ce poartă saŭ ajută» pe soră, sora (*svasar*, soror) «aceea care place saŭ mângâĭe» şi fiica (*duhitár*, θυγάτηρ) «mica lăptăreasă», care mulgea vacile atât de folositoare într'o casă nomadă (1).

Fiinţa supremă, pentru Ariĭ primitivĭ, era personificarea ceruluĭ *(deva)* adică a visibiluluĭ pentru invisibilul (*dêvas*, θεός, deus), căcĭ către cer căta ochĭul omenesc lăcaşul Dumnezeiriĭ, cum o spune deja vechĭul poet roman :

Adspice hoc sublime candens quod invocans omnes Jovem! 2)

Printr'o analisă comparativă a vocabularuluĭ ario-europeŭ primitiv s'a pu-

cât chĭar baronĭ şi regĭ nu se ruşinaŭ a'şĭ înlocui semnătura saŭ iscălitura printr'un *semn* saŭ marcă (obicĭnuit o cruce). *A iscăli*, pentru acele timpurĭ, însemna a face în josul hârtieĭ un *semn*, sau, cum se exprimă documentele româneştĭ, *a pune pecetea.*

(1) Asemenea expresiunĭ d smĭerdatoare le întrebuinţează uneorĭ şi limbile moderne, dar numaĭ pentru înrudirile convenţionale — cele de maĭ sus exprimând relaţiunĭ naturale — ca bunăoară româneşte *mire*, albaneşte *mirë* bun», corespunzênd francesulu *beau-fils* (=gendre), pe când Englesul întrebuinţează compositiunea «son-in-law , adică fiu după lege», nu după natură».

(2) Cicero, *de natura Deorum* II, 25. Ennius identifică aci pe Jovem», numele divinităţiĭ, cu *coelum*, reşedinţa eĭ. Şi în vorbirea zilnică cerul se ĭa în înţeles de Dumnez u : dee Cerul (=Dumnezeŭ)! facă Cerul (=Dumnezeŭ)! Chinezeşte deasemenea vorba *tĭen*, propriŭ «cer, zi , e totdeodată şi numele divinităţiĭ.

tut astfel restaura cu o precisiune analoagă istorieĭ documentalĭ maĭ întregul tabloŭ despre cultura primordială a celeĭ maĭ nobile rase a umanitățiĭ. Limba a fost, pentru timpurile preistorice ceea ce Michelet a numit istoria, o adevĕrată *resurecțiune* (1).

§ 5.

Principie semasiologice.

Indicațiunile luĭ Reisig asupra Semasiologieĭ latine sînt cu totul nesistematice. Pe lângă aceasta el tractează sub aceeașĭ rubrică și unele chestiunĭ pur stilistice și carĭ maĭ curînd și-ar fi putut găsi loc în retorică. Discipulul seŭ Frideric Haase, editorul cărțiĭ luĭ Reisig, a lăsat ca operă postumă noue prelegerĭ asupra filologieĭ latine, din carĭ volumele apărute conțin întroducerea și Semasiologia.

Pornind de la tesa, că «semnificațiunea nu'ĭ arbitrar unită cu un son arbitrar», ci că ea a fost la început naturală, ba chĭar necesară și că stă orĭ și cum în raport cu forma sa, Haase ne dă următorul schematism semasiologic (2):

I. *Raportul semnificațiuniĭ catre forma sa*, și anume :
  1. către tulpina simplă (rădăcina);
  2. către tulpina formală (sufixată) și
  3. către flexiune.

Semnificațiunea poate fi însă și separată de raportul eĭ către acest cuvînt ; atuncĭ e noțiune, care există și se mișcă pentru sine, de unde :

II. *Raportul semnificațiuniĭ catre conținutul seŭ*, adică către noțiune ca obĭect al cugetăriĭ libere fără privire la semnele sale. Semnificațiunea propriă adică nu concoardă adesea precis cu ceea ce se desemnează. Aceasta provine dintr'o întreită împrejurare :

1. saŭ că semnificațiunea însășĭ s'a schimbat în virtutea mobilitățiĭ saŭ a vivacitățiĭ noțiuniĭ și în urma desvoltăriĭ relațiunilor vĭețiĭ socialĭ (d. ex. *hostis*). Aceasta aparține gramaticeĭ, fiindcă nu depinde de o aplicațiune arbitrară, ci e stabilă : ea formează principiele generale ale lexicografieĭ ;

2. ea în sineșĭ nu se schimbă, dar e transportată, prin particularitatea expuneriĭ, asupra uneĭ noțiunĭ diferite după anumite analogiĭ (metaforă) : aceasta este, în mare parte, subĭectul retoriceĭ și al poeticeĭ ;

3. schimb între noțiunĭ înrudite, o noțiune maĭ restrînsă cu una maĭ largă, causă și efect, tot și parte, etc. (metonimiă și sinecdocă).

III. *Raportul semnificațiuniĭ sau noțiuniĭ unuĭ cuvînt catre alte noțiunĭ*, prin care resultă o determinare maĭ de aproape, și anume :

(1) Pictet, în marea sa operă *Origines indo-européennes*, a fost cel d'întâĭ care a întemeĭat, ceea ce el însușĭ numește, o *paleontologiă linguistică*. Cercetările sale fură continuate de August Fick, *Wörterbuch der indo-germanischen Grundsprache* (Göttingen, 1868) și, pe o scară maĭ restrînsă dar maĭ fecundă, de Victor Hehn, *Kulturpflanzen und Hausthiere* (Berlin, 1874) și monografia *Das Saltz* (Berlin, 1873).

(2) Haase, *Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft*, vol. I, p. 73 urm.

1. determinare adjectivală, concordanţă, egal cu egal;
2. determinare adverbială (prin casurĭ sau adverbe);
3. determinarea corelativă, care formeaza transiţiunea cea maĭ naturală la sintaxă.

Această dispoziţiune a materialuluĭ semasiologic o supune Heerdegen uneĭ cercetărĭ amănunţite (1) şi constată: *a)* diferenţa între obĭectul Semasiologieĭ şi al sintaxeĭ nu'ĭ îndestul de pronunţată; *b)* tractează chestiunĭ, carĭ aparţin maĭ mult stilisticeĭ şi *c)* punctele de vedere filologice (individual-latine) se încrucişează mereŭ cu cele ce aparţin filosofieĭ generale a limbeĭ, ba chĭar filosofieĭ (anume logiceĭ). Astfel partea finală (III) ar intra maĭ deadreptul în sintaxă de cât în cadrul Semasiologieĭ, Haase avênd o deosebită predilecţiune pentru divisiunea tricotomică.

Heerdegen se încearcă, la rîndul seŭ, a stabili principiele uneĭ nouĭ ramificărĭ şi împarte Semasiologia indo-europeană în doă părţĭ principale:

A. Radicale demonstrative şi
B. Radicale apelative.

Lăsând la o parte pe cele d'întâĭ, el s'ocupă cu a doa categorie subdivizênd'o:

I. Evoluţiunea reală a noţiunilor prin
1. determinare şi
2. asociaţiune.

II. Evoluţiunea modală a noţiunilor, carĭ pot fi
1. abstracte şi
2. concrete.

Asupra acesteĭ divisiunĭ, o reducţiune simplificată a schematismuluĭ luĭ Haase, s'aŭ făcut doă observaţiunĭ generale.

Intru cât priveşte evoluţiunea modală a noţiunilor cu cele doă subdivisiunĭ în abstracte şi concrete s'a observat, că n'are ce căuta într'o sistemă semasiologică, deoarece suposiţiunĭ despre origina şi semnificaţiunea primară a elementelor sufixale nu pot forma basa pentru judecarea fenomenelor funcţionale, ce întîmpinâm în vĭaţa istorică a limbilor (2).

Pe de altă parte, limba nu se mărgineşte numaĭ de a aplica o vorbă cu sens general la un cas particular şi de a *precisa* saŭ *limita* astfel semnificaţiunea sa, ci câteodată ea şterge nuanţa particulară, ce exprimă vorba, şi-ĭ atribuie astfel un sens maĭ *general*, maĭ *vag*, maĭ *nedeterminat* (3).

Dacă am căuta să ne dăm seamă de operaţiunile spirituluĭ omenesc, carĭ presidă la formaţiunea fenomenelor semasiologice, am constata, că sînt în numĕr de doă: *asociaţiunea ideilor* şi *uitarea.*

Să ne oprim un moment asupra fiecăreĭa dintr'însele.

Când doă percepţiunĭ se întîlnesc împreună şi succesiv într'o conştiinţă

(1) Heerdegen, *Untersuchungen zur lat. Semasiologie*: II. *Allgemeine Principien*, p. 12—18.
(2) *Litterarisches Centralblatt* din 1879, p. 336.
(3) *Revue crittique* din 1882, II, p. 29.

comună, una din ele nu se poate reproduce fără ca și cealaltă să tinză a se reproduce asemenea, și cu cât maĭ des cele doă fapte se presentă asociate, cu atât tendența de a le împreuna devine maĭ energică. Cum că o cugetare suggeră o alta, zice Dugald-Stewart, cum că vederea unuĭ obĭect aduce adesea aminte spirituluĭ nostru de situațiunĭ, de sentimente, carĭ l'aŭ afectat altă dată, e un fapt cunoscut de toată lumea, chĭar și de aceĭa carĭ s'aŭ aplicat câtușĭ de puțin la studiul spirituluĭ omenesc........ Legătura, care se stabilește între cuvinte și ideĭ; aceea care unește cuvintele și frasele unuĭ discurs, ce am învățat pe din afară; aceea a diferitelor note ale uneĭ bucățĭ de musică în spiritul celor ce o execută din aducere aminte, ne oferă exemple familiare, unde se verifică această lege a asociațiuniĭ, care face o parte esențială a natureĭ noastre» (1).

Principiul cel maĭ important al acesteĭ filiațiunĭ a ideilor e *legea de asemănare*, din care derivă, pentru Semasiologiă, *analogia* și *metafora* (2), carĭ joacă un rol predominant în vĭața istorică a limbilor.

Pentru ce latinul «orbus» a înlocuit pe «caecus» în limba românească și în unele limbĭ romanice? Pentru că poporul a identificat pe nenorocitul lipsit de părințĭ *(orbus)* cu acela lipsit de vedere *(caecus)*, a făcut cu alte cuvinte o metaforă.

Pentru ce românul *păs* a pĭerdut semnificațiunea concretă a latinuluĭ *pensum* și s'a restrîns la noțiunea abstractă de apăsare sufletească ? Pentru că totdeauna și la toate popoarele fenomenele din ordinea morală și psicologică aŭ fost exprimate prin cuvinte împrumutate din ordinea fisică; pentru că metafora e puternicul instrument, cu care s'a servit inteligența umană spre a idealisa noțiunile lumiĭ materiale.

Dar nu numaĭ memoria, ci și *uĭtarea* e unul din factoriĭ de căpetenie în vĭața semasiologică a uneĭ limbĭ. Nimenĭ n'a dat o descriere maĭ admirabilă asupra acestuĭ fenomen intelectual ca marele filosof Locke în a sa «*Incercare asupra inteligențeĭ umane*» :

«Ideile întipărite în sufletul nostru slăbesc în curînd și adesea se șterg pentru totdeauna din inteligență făr'a lăsa vr'o urmă, ca și umbra făcută pe pămînt de sborul uneĭ păsĕrĭ, așa că ele nu maĭ sînt în spirit, ca și cum n'ar maĭ fi fost nicĭ odată. Astfel maĭ multe din ideile produse în spiritul copiilor, de îndată ce aŭ început a avea sensațiunĭ, se pĭerd cu totul făr'a rămânea cea maĭ mică urmă, dacă nu sînt împrospătate apoĭ în vĭața lor........

«Memoria unor oamenĭ e foarte tenace, miraculos de tenace; și totușĭ mi se pare, că totdeauna supravine o scădere în toate ideile noastre, chĭar în acele ce s'aŭ gravat maĭ adînc, și aceasta în spiritele, carĭ le conservă cât maĭ îndelung: așa că, dacă nu sînt uneorĭ reînoite printr'un exercițiu repetat al simțurilor saŭ printr'o întoarcere a spirituluĭ asupra specieĭ de obĭecte, carĭ maĭ întâĭ le-a dat naștere, întipărirea se șterge și în cele din urmă nu re-

(1) Dugald-Stewart, *Eléments de la philosophie de l'esprit humain*, chap. V.

(2) Se înțelege de sineșĭ, că aci nu este și nu poate fi vorbă de metafora artificială, care, ca figura stilistică, aparține retoriceĭ.

mâne nicĭ o imagine. Astfel ideile din tinereţele noastre, ca şi copiĭ noştri, mor adeseorĭ înainte de noĭ şi spiritele noastre ne representă aceste morminte, de carĭ ne apropiăm; aceste morminte, carĭ păstrează încă îmbrăcămintea lor de aramă şi de marmură, când timpul le a şters deja inscripţiunile şi a surpat bucată cu bucată figurile, ce le decoraŭ. Imaginile, ce primeşte spiritul nostru, sînt depuse într'însul cu culorĭ supuse a se şterge şi carĭ, dacă nu sînt câte odată împrospătate, pĭer şi dispar. Oare constituţiunea corpurilor noastre şi temperamentul spiritelor noastre animale influenţează asupra puteriĭ memorieĭ? Oare natura creĭeruluĭ face o astfel de diferenţă, în cât la uniĭ reţine întipăririle, carĭ s'aŭ gravat într'însul, cum face marmura, la alţiĭ cum face cremenea şi la alţiĭ în fine ca nisipul prundurilor? Astea sînt nişte chestiunĭ, pe carĭ nu le vom examina aci, deşi ar putea să pară probabil, că constituţiunea fisică are câte odată influenţă asupra memorieĭ, fiindcă se întîmplă adesea, ca o boală să despoaĭe cu totul spiritul de toate ideile noastre, şi ca fierbinţeala frigurilor în câteva zile să calcineze şi să reducă într'o pulbere, în care totul se confundă, toate aceste imaginĭ, carĭ păreaŭ tot aşa de durabile, ca şi când ar fi fost săpate în marmură» (1).

Uitarea este într'adevĕr una din causele cele maĭ imediate ale schimbăriĭ sensurilor. Un cuvînt ca *şugubăţ*, ce însemnează astăzĭ «glumeţ», a putut dobândi acest sens, numaĭ după ce a dispărut din conştiinţa poporuluĭ înţelesul primitiv de «ucigaş». Când zicem *slăbănog*, nu ne maĭ gândim de loc la «picĭoare *(noga)*», cum nu ne vine în minte nicĭ la *copilandru* (2), că «omul» saŭ «bărbatul» (ἀνήρ) zace ascuns într'însul (3).

Dacă am lua următorul pasaj din Coresi (4):

Spuneţĭ întru *limbĭ* slava luĭ,
Intre toţĭ oameniĭ *ciudele* luĭ.
Că mare e Domnul şi lăudat foarte,
Cu frică e spre toţĭ zeiĭ.
Că toţĭ Dumnezeiĭ limbilor *dracĭ*,
E Domnul ceriul feace.

şi l'am compara cu pasajul corespunzĕtor din traducerea cea maĭ recentă (5):

Spuneţĭ intre *popoare* mărirea luĭ,
Intre toate popoarele *minunile* sale.
Căcĭ mare este Iehova şi foarte de laudă,
Infricoşat este preste toţĭ zeiĭ.
Căcĭ toţĭ zeiĭ popoarelor *idolĭ* sînt,
Dara Iehova făcut'a ceriul.

(1) Locke, *Essay on the Human Understanding*, cartea II, cap. 10, § 4 şi 5.

(2) Şi Greciĭ formaŭ uneorĭ augmentativele lor cu vorba βοῦς, boŭ, ca βούπαις, în loc de μέγας παῖς, dar o asemene formaţiune e de tot transparentă.

(3) Mult regretatul Lambrior, în articolul seŭ «Ceva despre conjunctivul român» publicat în *Revista* d-luĭ Tocilescu (An. I, vol. I, p. 37-39), arată că, prin uitarea înţelesuluĭ, conjuncţiunea *să*, din latinul *si*, a pĭerdut însemnarea primitivă de *dacă*, păstrată în vechile texte precum şi în anumite locuţiunĭ moderne, şi a rĕmas o simplă particulă, care serveşte a deosebi conjunctivul de indicativ.

(4) *Psaltirea*, ed. Hasdeŭ, Ps. XCV, rîndul 5-10.

(5) *Sânta Scriptură a vechĭuluĭ şi nouluĭ Testament*. Pesta, 1873.

vom fi în stare a apreţia efectele, ce a produs uĭtarea, numaĭ în timp de treĭ secole, pe terenul limbiĭ româneştĭ : *limba*, astăzĭ, abĭa se maĭ aude în sens de «naţiune», sens direct influenţat de cuvîntul slavic corespunzĕtor ; *cĭudă* a suferit o scădere însemnată de sens, redusă fiind a desemna o anumită stare psicologică; *drac*, în sens de «zeŭ păgân», oferă un interesant fenomen semasiologic, întru cât fiecare sectă considera ca vrăjmaşĭ saŭ ca demonĭ pe zeiĭ ceĭ străinĭ.

Uĭtăriĭ se datoresc doă din principiele fundamentale ale Semasiologieĭ : *restrîngerea* şi *lărgirea* semnificaţiuniĭ saŭ *limitarea* şi *generalisarea* sensuluĭ.

Un cuvînt, fie trecênd dintr'o limbă într'alta, fie în cursul vĭeţiĭ istorice a uneĭ aceleĭaşĭ limbĭ, poate suferi o specialisare a semnificaţiuniĭ sale primitive.

Astfel vorba *înecare*, care în unele localităţĭ (1) şi în vechile texte s'află sub forma *necare*(2), a restrîns semnificaţiunea primitivă de «a ucide» în genere a latinuluĭ *necare*, *enecare* la un anume fel de moarte, adică prin apă (=aquis necare) (3).

Cuvîntul *greaţă* poate oferi un alt exemplu interesant de restrîngerea sensuluĭ chĭar în istoria uneĭ aceleĭaşĭ limbĭ, implicând în acelaşĭ timp o nuanţă deteriorativă. In vechile tipăriturĭ, acest cuvînt are esclusiv sensul de «greutate, anevoinţă (=l. *grevitia din gravis)».

In codicele Voroneţian c. 1558 (ed. Sbiera), Faptele Apost. LVIII, 13—14 : «Decĭ veînrè Lisiea miĭaşul şi cu multă *greaţă* scoase el».

Acest pasaj sună astfel în traducerea Biblieĭ din 1688 : «Iară venind Lisia căpitanul cu multă *silă* din mânile noastre l'aŭ luat».

In «Paliea» saŭ cea maĭ veche traducere a Pentateuculuĭ din 1581, Exod. IV, 10 (Cipariu, Crestomatie p. 60) : «Zise ĭară Moĭsi Domnuluĭ : rogu-te, Doamne, tot dentâiuş nu ş'am fost grăitoriu frumos, ce nice den aceaĭa vreame, de când grăieştĭ cu sluga ta. Că grăesc cu *greaţă* şi am limba g r e a».

Intr'o predică cam de la 1600 : «Şi amu de acia *greaţă* de nimenilĭa nu vor avea nece o mâhnire»(4).

In limba modernă, vorba însemnează numaĭ «aplecate» adecă o anumită greutate saŭ aplecare patologică şi'şĭ găseşte o analogiă semasiologică în germanul *eckelhaft*, pe care Leibnitz încă îl întrebuinţează cu înţeles de «greŭ, delicat» şi care astăzĭ nu însemnează de cât «ceea ce causează desgust»(5).

(1) In Banat, asigură d. Xenopol (Convorbirĭ lit. XVII, 458), s'aude *necare*, păstrând şi sensul cuvîntuluĭ latin «a ucide» în genere.

(2) Bunăoară la Moxa (Hasdeŭ, Cuvente I, 348, 403) : toţĭ se *necară*. La Macedo-Românĭ s'află asemenea forma simplă *necu* «suffoco» (Kavalliotis).

(3) Latinul *enecare* are, în latinitatea medievală, şi sensul restrîns de moarte prin î n e c a r e, ca la Gregor de Tours (VI, 35) : «Alias *enecat*, alias i n c e n d i o trahit».

(4) Hasdeŭ, *Cuvente* II, 226. La Macedo-Românĭ *greaţă* a păstrat însemnarea pur materială de «onus» (Kavalliotis).

(5) Max Müller, *Nouvelles leçons sur la Science du langage*, vol. II, p. 315.

Tot sub rubrica generală de «restrîngerea sensuluĭ» va trebui să intre şi *scăderea* cuvintelor în privinţa semnificaţiuniĭ lor saŭ degenerarea semasiologică în cursul timpuluĭ. Cuvinte dobîndesc adeseorĭ o nuanţă pesimistă saŭ peĭorativă, vorbe originar nobile scapătă într'o însemnare joasă, vorbe sacre devin profane, etc. Şi în această circulaţiune vecĭnic neîntreruptă a limbeĭ (1) vom constata, şi aci, tristul adevĕr, că, pe cât este de deasă şi de generală *scăpătarea* cuvintelor primitiv nobile până în prăpăstiile cele maĭ adîncĭ ale bastardismuluĭ linguistic, pe atât de rară, de fenomenală chĭar, este *înălţarea* vorbelor ignobile la rangul de fiĭ legitimĭ aĭ societăţiĭ.

Alăturea de restrîngerea sensuluĭ merge paralel *lărgirea* saŭ *generalisarea* sa. O mulţime de cuvinte încearcă o lăţire a sensuluĭ primitiv în trecerea lor dintr'o limbă într'alta saŭ în cursul istorieĭ aceleĭ limbĭ. O asemene lăţire îmbogăţeşte însă numaĭ sfera noţiuniĭ şi reduce pe de altă parte conţinutul eĭ. Căcĭ, pentru ca o idee să devie generală, ea trebue să suprime diferenţele şi să nu conserve de cât analogiile. Şi prin urmare cu cât o idee va fi maĭ generală, cu atât se vor suprima maĭ multe diferenţe saŭ caractere distinctive, de unde legea logică: «Sfera uneĭ ideĭ generale e în raport invers cu conţinutul eĭ», saŭ după Drobisch: «Pe când sfera creşte saŭ descreşte după o progresiune geometrică, conţinutul creşte saŭ descreşte după o progresiune aritmetică »(2).

Româneşte *blând*, din latinul *blandus*, şi-a lărgit sfera accepţiuniĭ sale întinzêndu-se şi asupra animalelor (=domesticit), pe când termenul general latin *mansuetus* (de om şi de animale) s'a restrîns româneşte numaĭ asupra acestor din urmă şi încă asupra uneĭ anumite specie (*mânz*: comp. it. *manso* «junc», sp. «berbece»).

Bătrân, din latinul *veteranus*, poate oferi un alt exemplu de generalisare. *Bătrân* se trage de la una din formele metatetice posterioare *vetranus*, *betranus* (3) pentru *veteranus*, cu sensul luĭ «vetus» la Varro (b o s *veteranus*), la Columella (v i t i s *veterana*) şi la Liviu (h o s t i s *veteranus*); la scriitoriĭ posteriorĭ însemnează soldaţiĭ ceĭ vechĭ, carĭ şi-aŭ făcut aniĭ de serviciu şi cu carĭ Romaniĭ colonisaŭ ţările cucerite. Cuvîntul latin a alungat pe de o parte pe *senex* şi a restrîns pe de altă parte semnificaţiunea luĭ *vetus*, aplicându-l numaĭ la lucrurĭ (*vechiŭ*=*vetulus*), vorba «bătrân» fiind reservată pentru fiinţe. Trebuĭe ca vĭaţa legionară să fi pulsat puternic la Dunăre, trebuĭe ca, între elementele constitutive ale coloniilor romane, numĕrul v e t e r a n i l o r să fi fost preponderant, pentru ca s o l d a t u l *veteran* să devie, pentru locuitorul de la Dunăre, tipul o m u l u ĭ *bătrân* în genere, cu alte cuvinte ca o expresiune

(1) «Consuetudo loquendi est in *motu*» zice Varro, *De lingua latina* IX, 17.
(2) Drobisch, *Logik*, p. III.
(3) Schuchardt, *Vocalismus des Vulgärlateins* II, 424.

curat soldăţească să se generaliseze în vîaţa socială a Românilor din întreaga Dacia (1).

Resumând acum vederile noastre asupra aceste! nouî ştiinţe vom zice, că Semasiologia uneî limbî particulare, avênd a studia semnificaţiunile cuvintelor din punctul de vedere istoric, va trebui să îmbrăţişeze următoarele fenomene de un caracter general, carî supravin în vîaţa semasiologică a tuturor limbilor :

I. Metafora ;
II. Restrîngerea saŭ limitarea sensuluî şi Scăderea luî ;
III. Lărgirea saŭ generalisarea sensuluî.

Pe lângă aceasta, Semasiologia uneî limbî moderne nu va putea trece cu vedere diferiţiî factorî de un caracter religios, cultural (2) saŭ social, carî daŭ naştere saŭ ceî puţin influenţează multe din fenomenele semasiologice. Nu poate fi vorbă, bine-înţeles, de a analisa aci pe rînd fiecare din aceştî factorî, în mare parte accidentalî. Vom căuta a ne îndrepta atenţiunea asupra acelora maî cu seamă carî presentă un caracter maî permanent şi ale căror resultate sînt maî generalî. Religiunea şi cultura unuî popor sînt factoriî, carî ofer un asemenea caracter de permanenţă şi de relativă generalitate.

Inainte de a intra deci în cercetarea fenomenelor generalî ale Semasiologieî va trebui maî întâî să studiăm influenţa, ce a exercitat'o Creştinismul asupra limbeî, adică asupra elementelor ce constituîesc terminologia sa religioasă, şi să acordăm apoî o atenţiune specială fenomenuluî atât de interesant al analogieî, care se datoreşte contactuluî cu elemente străine externe si unor anumite condiţiunî socialî. Vom avea dar de adăogat încă doă momente semasiologice : influenţa religioasă şi cea socială — *terminologia creştină* şi *analogia* — carî formează ca un corolar la principiele schemeî precedente.

Iată acum în ce mod am dispus materialul semasiologic al limbeî române :

I. Influenţa religioasă şi culturală :
1. Terminologia creştină ;
2. Nuanţe slavice ;
3. Analogiî albanese.

II. Metafora :
1. Simbolismul corpuluî omenesc;

(1) Cuvîntul s'află şi în ambele dialecte române : macedo-rom. *bătărnu*, istriano-rom. *betăr*. In celelalte limbî romanice a păstrat numaî sensul milităresc : fr. *vétéran*, it. sp. port. *veterano*. Cihac I, 24 rapoartă tot aci şi pe albanesul *vîetără*, care însă nu-î de cât lat. *veterem* (vetus), cum a observat'o şi Miklosich, *Alb. Forsch*. II, 70.

(2) Schuchardt, în «Suplement» la *Cuvente den Bătrânî*, observă foarte bine (p. XXX): «Die Geschichte der Bedeutungen steht in einer solchen Abhängigkeit von der Kulturgeschichte, dass wir uns völlig ausser Stand sehen für jene in gleicher Weise feste Richtschnuren zu ziehen, wie für die Geschichte der Laute; tausend Zufälligkeiten greifen störend ein».

2. Vorbe sacre devenite profane;
3. Cuvinte abstracte din concrete.

III. Restringerea sensuluĭ:
1. Scăderea sensuluĭ;
2. Degenerarea cuvintelor;
3. Rafinarea lor.

IV. Lărgirea sensuluĭ:
1. Inobilirea cuvintelor;
2. Nume proprie generalisate.

Stabilind aceste principie semasiologice, nu sîntem nicĭ de cum de părere, că evoluţiunea logică a tuturor cuvintelor uneĭ limbĭ se conformează strict cu dînsele. Cuvintele nu urmează totdeauna un drum logic şi drept, dar mersul lor e în genere raţional şi psicologiceşte explicabil. Foarte bine exprimă aceasta Renan, când zice: «La liaison du sens et du mot n'est jamais nécéssaire, jamais arbitraire; toujours elle est motivée» (1).

Nu totdeauna, ce'ĭ drept, sîntem în stare a prinde în sborul lor nenumĕratele nuanţe, ce diferenţiază cuvintele uneĭ aceleĭaşĭ familiĭ lexicale (2). Nu totdeauna putem găsi punctele intermediare, carĭ aŭ servit de staţiunĭ spre a trece de la una la alta. Dar în majoritatea casurilor ne este îngăduit a pătrunde în sanctuarul psicologic al unuĭ popor şi a deduce marşruta inteligenţeĭ umane.

«Cugetarea aleargă, sare, sboară, totuşĭ ea se supune vecĭnic unor legĭ neschimbătoare. Limba adesea uneşte nu numaĭ extreme — ce se ating —; aceasta n'ar fi atât de surprinzĕtor, căcĭ fiece extrem trebuĭe să provoace un contrast; — ci şi representărĭ şi noţiunĭ, cărora cea maĭ dibace ingeniositate abĭa le ar găsi a priori un singur punct de contact. Dar ce sînt doĭ ochĭ aĭ unuĭ individ în comparaţiune cu instrumentele optice de generaţiunĭ întregĭ! De la noţiune la noţiune se trag multe — infinit de multe — fire de unire, adesea nevĕzute; adevĕrata etimologiă scoate la lumină miĭ de asemenea fire. Cuvintele etimologiceşte înrudite ale uneĭ limbĭ s'ar putea compara cu un lanţ electric omogen, dar întrerupt; o străfulgerare a minţiĭ a răzbit o dată printr'însul şi, dacă facĭ să treacă din noŭ printr'însul adevĕrata scânteе, îl aducĭ reciproc în cea maĭ frumoasă şi surprinzĕtoare lumină» (3).

(1) Renan, *De l'origine du langage*, p. 149.

(2) Cât de departe poate merge desvoltarea semnificaţiunilor, a arătat'o Max Müller la radicalele arice AR şi MAR, pe carĭ le urmăreşte în colinda lor aventuroasă prin lume: *La science du langage*, p. 321—328 şi *Nouvelles leçons sur la science du langage*, vol. II, p. 21—47.

(3) Pott, *Etymologische Forschungen*, ediţia I-a, Lemgo 1836, vol. II, p 213.

II. CREŞTINISMUL ŞI LIMBA.

§ 1.

Influenţa Creştinismuluĭ asupra limbeĭ.

Religiunea creştină a produs o adevĕrată revoluţiune în modul de a cugeta şi de a simţi al popoarelor europene. Această transformare extraordinară a trebuit să'şĭ găsească expresiunea şi în limbă. Nu maĭ mică fusese sguduirea, ce noua credinţă, sintesa spirituluĭ semitic şi a celuĭ aric, o adusese deja Elenismuluĭ şi lumiĭ romane. Aceste limbĭ, suficiente pentru a exprima ideile cele maĭ înalte ale vieţiĭ păgâne, se simţiră cu totul strîmtorate în sfera noueĭ doctrine, cu ale căreĭ ideĭ pur spirituale trebuiră să se adapteze. Renan, vorbind de ceĭ d'întâĭ creştinĭ, zice :

«La langue leur faisait défaut. Le Grec et le Sémitique le trahissaient également. De là cette énorme violence que le Christianisme naissant fit au langage» (1).

Influenţa, ce aŭ suferit limbile clasice în asemenea împrejurărĭ, a fost nespus de mare. O mulţime de cuvinte aŭ fost emancipate din sfera lor zilnică, dobândind o semnificaţiune maĭ pură, maĭ nobilă, maĭ profundă; sensul şi maĭ multora suferi o restrîngere, o specialisare, care îşĭ poate găsi explicaţiunea numaĭ în această influenţă (2).

Vom da un singur exemplu de această influenţă moralisătoare a Creştinismuluĭ.

In toate limbile indo-europene noţiunea de *pedeapsă* era exprimată prin idea de «rĕsbunare, onorare» (grec. τίω, τίνω «poenam luere» ; mediu τίωμαι «a pedepsi, a rĕsbuna, a onora»; κολάζω e propriu «a plivi», de unde figurat «a pedepsi»), prin aceea de «legare, răpire de libertate» (sanscr. *bandh* «punire» propriu «ligare»), prin aceea de «regulare» (sanscr. *çâsti* «a pedepsi, a regula» din radicala *çâs* «regere, jubere, docere et punire») şi în fine prin aceea de «purificare» (comp. lat. *punire* în raport cu *purus*, lat. *castigo* din *castus*) (3).

Noua credinţă, care privea pedepsele dintr'un punct de vedere maĭ umanitar, făcêndu'şĭ din limba elenă organul învăţămintelor sale, a căutat să aplice noţiunea de «pedeapsă» unuĭ cuvînt corespunzĕtor. După principiele Creştinismuluĭ «pedeapsa», nefiind de cât «o instrucţiune, o învăţătură», menită a îndrepta şi înţelepţi, verbul grecesc παιδεύω, care, la scriitoriĭ clasicĭ, înseamnează numaĭ «a instrui, a învăţa», dobândi în greaca eclesiastică sensul de «a pedepsi», sens păstrat până astăzĭ în românul *pedepsesc* (din aoristul παίδεψα), şi în slavicul *pedepsati* «castigare», pe când limba neo-greacă posede sensul clasic şi creştin al cuvîntuluĭ. Dar şi în vechea limbă român-

(1) Renan, *les Apôtres*, p. 81.

(2) Comp. Trench, *On the study of words*, p. 194–199.

(3) Pictet, *Les origines indo-européennes*, vol. II, p. 452 urm.

nească *pedepsesc* are înţelesul de «instruire». Iată câteva texturĭ în ordine cronologică :

In Pravila luĭ Mateĭ Basarab din 1652, p. 343 : «Cum vedem şi ispitim dobitoacele de vrednicie şi de pedepsite(1) şi de bărbăţia lor, aŭ de fel bun sînt, aŭ sălbatece şi nepedepsite şi fără de folos, aşa trebue să căutăm şi să vedem şi ruda cea bună a oamenilor, să nu căutăm părinţiĭ unor copiĭ, ce aŭ fost vrednicĭ şi cu bun feliŭ, să zicem că doar vor fi coconiĭ lor aşa, ce să căutăm pedeapsa şi lucrurile şi îndreptările acelor copiĭ de vor fi harnicĭ şi cu bun feliŭ, pentru că de vor fi fost părinţiĭ aĭ vre unor copiĭ cu bun feliŭ, cariĭ aŭ ajuns cinste într'aceasta de în minte şi deîn bunătate ce aŭ avut şi deîn pedeapsă şi deîn bune lucrure, ĭar coconiĭ lor se aŭ făcut protivnicĭ fără minte neiscusiţĭ, nepedepsiţĭ şi de nimica, întrebu-te, ce folos saŭ ce cinste aŭ deîn blagorodia părinţilor săĭ? Ia să luaţĭ pildă de această poveaste : «Un voĭnic era odinioară şi de pedeapsă şi de bunătate ce avea vrednicise de la împărăţie; şi se făcu boĭar Polateĭ adecă divanuluĭ împăratuluĭ, şi, pentru hărnicia ce să cinsti tatăl, avea şi fecĭoriĭ luĭ cinste şi slavă, ce nicĭ unul nu sporĭa întru pedeapsa şi bunătatea tătâne-sâŭ, numaĭ ce avea obiceaĭu împotrivă nepedeapsa, nefolosinţa, neiscusirea şi vărvăria. Muri tatăl lor, rămaseră aceĭ copiĭ; şi pentru căcĭ nu ajunseră întru bunătatea şi pedeapsa tătâne-sâŭ, nu se vredniciră întru cinstea tătâne-sâŭ, însă deîn ceale darure ce avea tată-sâŭ nemica alt nu moşteniră ce numaĭ numele, adecă le zicea fecĭoriĭ cutăruĭ boĭarĭu; şi era ruşine mare şi dosadă pre dînşiĭ fiind tatăl lor harnic, ĭar fecĭoriĭ să se ijderească fără folos şi nepedepsiţĭ: că omuluĭ bunătatea şi pedeapsa şi isprăvile ceale bune ĭaste'ĭ blagorodia şi felĭul cel bun; ĭar nu împărăţiile, domniile, boĭeriile şi avuţiile».

In predoslovia întâĭa a Biblieĭ luĭ Şerban Vodă din 1688 (Cipariu, Crestomatie, p. 186) : «Şi aceasta am făcut la tălmăcirea aceştiĭ sfinte Scripturĭ, făcând multă nevoinţă şi destulă cheltuĭală, despre o parte puind dascălĭ ştiuţĭ foarte den limba elinească.... şi despre altă parte aĭ noştriĭ oamenĭ aĭ locuļuĭ nu numaĭ *pedepsiţĭ* întru a noastră limbă ce şi de limba elinească având ştiinţă».

In cuvîntarea «pentru a fiilor creaştere» din «Mărgăritare saŭ Cuvinte de multe fealurĭ» din 1691 (Cipariu, p. 198) : «Invăţaţĭ copiĭ voştri direptatea, curăţiea, înţelepţiea, vitejia sufletuluĭ. Invăţaţi-ĭ să cunoască pre sineşĭ şi dacă vor cunoaşte pre sineşĭ, pot să cunoască şi pe Dumnezeŭ. Şi aceasta într'alt chip nu poate să fie fără numaĭ cu învăţătură şi voĭ, de-ĭ veţĭ lipsi de întâiŭ de învăţătură şi-ĭ veţĭ lăsa *nepedepsiţĭ* şi varvarĭ, lipsiţĭ şi de cunoştinţa luĭ Dumnezeŭ... *Pedepsiţĭ* copiĭ voştri împreună cu voĭ, pentru ca să mântuiţĭ şi pre voĭ şi pre copiĭ voştri şi să mântuiţĭ împărăţiea cerĭurilor.»

In «Divanul» luĭ Cantemir din 1698 (Hasdeŭ, Arhiva II, 138) : «Această dară către fii seĭ a părinţilor datoriă este, ca certându'ĭ, *pedepsindu'ĭ*, în

(1) Traducĕtorul, punĕnd «pedepsit» în loc de «îmblânzit, dumesnicit», comite unul din acele abusurĭ de limbă, de carĭ furnică această Pravilă.

învăţătura a sfintelor Scripture a'ĭ întemeĭa li se cade..... Maĭ vîrtos încă pentru copiĭ, certaţĭ şi *pedepsiţĭ* fiind, în legea Domnuluĭ învăţaţĭ, de veĭ sfintele saŭ şi alte de citit vrednice scripture cerea, pre mulţĭ veĭ afla cariĭ în copilăriă cu vîrsta, însă în bătrâneţe cu mintea eraŭ, precum ceĭ treĭ copiĭ Anania, Azaria şi Misail..... învăţătura cinstită pre dînşiĭ, în chip omenesc fiind, cu minte îngerească i-a prefăcut; înpotrivă, copiĭ *nepedepsiţĭ* din chip omenesc în minte dobitocească se premenesc... căcĭ *pedeapsa* şi învăţătura lipsind, nu numaĭ în copilăriă ci aşaşĭ şi în bătrâneţe, tot dobitoc se va numi şi asemenea celor fără socoteală se va socoti».

In fine, în «Pilde filosofeşti» din 1713 (Gaster, Crestomatie I, 375): «Nu ĭaste sărac cela ce n'are tată, ci cela ce n'are învăţătură şi bună *pedeapsă*».

Proverbul (Pann, Povestea Vorbeĭ, p. 29): «Copilul *nepedepsit* ajunge nepropopsit» e decĭ just din ambele puncte de vedere: pedagogic şi moral.

Maĭ adăogâm încă, că vorbele *învăţ, învăţătură* aŭ dobândit, sub influenţa luĭ *pedepsesc, pedeapsă*, sensul de «a pedepsi, pedeapsă», sens străin limbilor omanice. Atarĭ influenţe semasiologice vom întîmpina adeseorĭ în cursul acestuĭ studiu. Iată câteva exemple, luate din Pravila de la Govora din 1640, p. 17, 18, 29:

«Iară omul, de va lovi muĭarea cu lovitură mică şi dentru aceasta va muri., *învăţăm* jumătate de uciderea cea de bună voe, să facă pocăinţa.

«Iară de va şti neştine un tâlhariu şi va mearge fără de vină fiecarĭa şi'l va prinde de'l va ucide, ĭară nefăcându'ĭ nimica într'acel cĭas, pre uniĭ ca aceĭa îĭ *învăţăm* să li se risipească casele şi să se gonească dentr'aceale locure şi dentru avearea lor...

«Ore cine va arde o curte oare carea saŭ stog cu aria saŭ casă, să ĭa certare în 8 aĭ, deacă se va ispovedi duhovnicu-săŭ şi să 'l apuce pre dinsul să'l bată şi să ĭa avearea şi atunce să ĭa *învăţătură* 10 aĭ....» (1).

Cât de importantă a fost acţiunea Creştinismuluĭ asupra limbilor slavice şi germanice, ne o dovedesc scrierile speciale, ce aŭ fost consacrate acesteĭ chestiunĭ (2).

(1) La Istriano-Românĭ *pedepsire* se zice numaĭ din partea luĭ Dumnezeŭ; pentru «pedeapsă omenească» dînşiĭ zic *câştig*. (Maĭorescu, *Itinerar*. p. 108). Aceeaşĭ corelaţiune logică o observăm la cuvintele slavice *kazanie* «învăţătură, predică» şi *caznă* «pedeapsă, chin» ambele de la verbul paleo-slavic *kazati* «monstrare, instituere, punire».

(2) Raumer, *Die Einwirkung des Christenthums auf die althochdeutsche Sprache*. Stuttgard, 1845.

Kraft, *Die Kirchengeschichte der germanischen Völker*. Berlin, 1854.

Weinhold, *Die gothische Sprache im Dienste des Christenthums*. Halle, 1870.

Miklosich, *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen*. Wien, 1875.

Asbóth Oszkár, *Szlávság a magyar keresztény Terminologiában* (Elementul slavic în terminologia bisericească maghĭară) publicat în organul linguistic al Academieĭ de Ştiinţe din Buda-Pesta (1883), vol. VIII, I, p. 321—427.

§ 2.

Terminologia creştină la Românî.

Asupra nomenclatureĭ religioase române aŭ influenţat treĭ izvoare linguistice diverse : limba latină, slavică şi greacă.

Fondul Creştinismuluĭ la Românĭ e incontestabil de origină latină, şi majoritatea elementelor sale constitutive, precum se va vedea în paginile următoare, datează încă de la această primitivă influenţă. Cât pentru data saŭ epoca, când s'a introdus Creştinismul la Românĭ, opiniunile sînt diferite şi niсĭ nu pot fi altfel, de vreme ce nu există un indiciu positiv în această privinţă.

Uniĭ, ca mitropolitul Şaguna. sînt de părere, că Creştinismul în Dacia datează încă din epoca romană (1), o părere împărtăşită şi de d. Hasdeŭ (2).

Alţiĭ, bunăoară Cantemir (3), dintre ceĭlalţĭ pomenim numaĭ pe răposatul Roesler (4), aŭ susţinut, că Creştinismul, în special Creştinismul român adecă latin, fu introdus în Dacia pe timpul luĭ Constantin cel Mare (323—337).

Ceĭa ce voim a constata aci, printr'o analisă a cuvintelor româneştĭ privitoare la terminologia religioasă, este fondul primitiv latin al Creştinismuluĭ român. Printr'o tractare generală şi metodică a chestiuniĭ voim să aducem noue elemente întru demonstrarea acesteĭ tese, care a fost controversată în timpul din urmă (5).

(1) Şaguna, *Istoria bisericeĭ ortodocse răsăritene universale*. Sibiu, 1860. — Comp. şi Ghen. Enăceanu, *Creştinismul în Dacii şi creştinarea Românilor*. Bucureştĭ, 1878. E de regretat, că autorul acestuĭ studiu nu cunoaşte lucrările predecesorilor seĭ, maĭ cu seamă ale d-luĭ Cipariu. — Cum că între coloniştiĭ transportaţĭ în Dacia se aflaŭ şi creştinĭ, o confirmă şi des citatul pasaj din Tertulian, *Contra Judaeos*, cap. VII : «Jam Getulorum varietates, et Maurorum multi fines, et Hispanorum omnes termini, et Galliarum diversae nationes, et Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero Deo subdita, et Sarmatarum et D a c o r u m et Germanorum et Scytharum et abditarum multarum gentium, in quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat».

(2) Vezĭ maĭ jos.

(3) Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Papiu, p. 139 : Quando autem desierit gentilis in Moldavia superstitio, eaque gens Christo nomen dederit, nullis evidentibus historicorum testimoniis potest demonstrari, tamen probabile est non nisi s u b C o n s t a n t i n i M a g n i i m p e r i o p u b l i c u m C h r i s t i a n a e r e l i g i o n i s c u l t u m i n D a c i a f u i s s e i n t r o d u c t u m.

(4) Roesler, în opera sa *Romänische Studien*. Leipzig, 1871

(5) Miklosich, *Altslovenische Formenlehre*, pag. XXV : «In treacăt voiŭ numaĭ să observ, că terminologia creştină a Românilor precum şi neîntrerupta întrebuinţare până cam târziŭ a cărţilor bisericeştĭ slavone permite a conchide la o participare a Slavilor la c r e ş t i n a r e a c a m t â r z i ă a poporuluĭ român». — Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 221 : «Terminologia creştină a Românilor dă o mărturiă neîndoĭoasă, cum că aŭ primit de la Slavĭ doctrina luĭ Crist». - Cihac, *Dictionnaire* II, préface : «(Le vieux slave) nous a donné presque la totalité de la nomenclature ecclésiastique.» D-sa nu găseşte (*ibid.*, p. XIII) în Creştinismul român de cât «trois ou quatre mots» de origină latină, ba chĭar acestea «nous sont venus, sans aucun doute, d'une source grecolatine du moyen-âge».

Peste această pătură primitivă Creştinismul din Dacia primi maĭ târziŭ o nouă altoire slavică din partea Slovenilor din Panonia, carĭ locuĭaŭ de ambele laturĭ ale Dunăriĭ.

«Slaviĭ aŭ fost ceĭ dîntâĭ a propaga la noĭ *ortodoxia*. Da. Graţiă acesteĭ propagande, limba slavică, aşa zisă bisericească, ni s'a impus de pe la finea evuluĭ-mediu ca limbă oficială, a căriĭ urme se recunosc şi se vor recunoaşte totdeauna în graĭul român, jucând la Latiniĭ din Dacia acelaşĭ rol ca urmele limbeĭ oficiale latine la Bohemĭ saŭ la Polonĭ. Nu Slaviĭ însă, nu şi nu, aŭ cultivat prima noastră cunoştinţă cu *Creştinismul*. Sublima doctrină a Evangeliuluĭ a străbătut la Dunăre odată cu legiunile Romeĭ, sub a căreĭ aquilă se luptaŭ braţ la braţ Romaniĭ păganĭ şi Romaniĭ creştinĭ ....» (1)

In fine, o a treĭa îmbogăţire primi terminologia religioasă română din partea Bisericeĭ greceştĭ, adevĕrata representantă a ortodoxismuluĭ.

Se va vedea, în cursul acesteĭ expunerĭ, că numĕrul elementelor religioase slavo-greceştĭ e fără asemănare maĭ mic în alăturare cu al cuvintelor de origină latină, carĭ constituĭesc chĭar fondul Creştinismuluĭ român (2).

Distribuirea materieĭ este aproape analoagă cu cea adoptată de Raumer, urmată şi de Miklosich în clasica sa lucrare asupra *Terminologieĭ creştine a limbilor slavice*.

I. BISERICA.

Religiunea luĭ Crist afirmându-se definitiv, omenirea fu împărţită de noua credinţă în *păgânĭ* saŭ necreştinĭ şi în *creştinĭ*.

A. Vorba *păgân*, din latinul *paganus*, însemnează propriŭ «locuitor de la ţară saŭ sătean», ĭar accepţiunea de «idolatru» o dobîndi de la Constantin cel Mare, când Romaniĭ fură siliţĭ a căuta un adăpost prin sate spre a scăpa de influenţa noueĭ religiunĭ, ce triumfase deja în cetăţĭ (3). Precum *paganus*

(1) Hasdeŭ, *Columna* pe 1882, pag. 628, în articolul: *Nu e în toate zilele Paştele:* Originea Creştinismuluĭ la Românĭ.» — Tocmaĭ acest amestec al păgânismuluĭ şi creştinismuluĭ printre legionariĭ de la Dunăre ar explica până la un punct — după o comunicare orală a d-luĭ Hasdeŭ — indiferenţa religioasă atât de caracteristică Românuluĭ, şi asupra căreĭa vom avea ocasiune de a reveni într'un capitol special al aceşteĭ lucrărĭ.

(2) D. Chiţu a publicat deja o seriă de articole escelente, în *Columna* din 1882 şi 1883, asupra acesteĭ materiĭ, carĭ însă din nenorocire aŭ rĕmas neterminate. Iată aceste articole: *Despre numirea lunelor la Românĭ* in *Columna* pe 1883, p. 302–306; *Cuvintele creştine în limba română* I în *Columna* ibid., p. 452—458 (D-zeŭ, sfânt, înger, martur, biserică, altar, cruce, mormînt); II ibid., p. 607—611 (creştin, păgân, etc.) şi III în *Columna* pe 1883, p. 82–85 (sĕptămână, sĕrbătorĭ).

(3) Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, s. v.: «*Paganus* scriptoribus christianis vulgo appellat Gentiles et Idololatrae (cum tres sint in mundo religiones, Judaeorum, Paganorum et Christianorum) a *pagis*, quod cum Constantini Magni et filiorum edictis proscriptus esset ab urbibus et civitatibus profanus Deorum cultus, eorumque fana passim in iis clauderentur, in pagos sese reciperent, ibique deos suos colerent et clandestina sacra peragerent».

nu'i de cât locuitorul unuĭ *pagus* saŭ sat, tot aşa germanul «der *Heide*», păgân, stă în legătură cu «die *Heide*», câmp, ţară (1).

Româneşte *păgân* s'aplică deopotrivă de către ţăranĭ oamenilor de alt neam saŭ de altă lege, ca Nemţĭ, Ungurĭ, Grecĭ, Turcĭ, despre carĭ săteanul zice : «Fie orĭcum, tot ĭs *păgânĭ* şi ne voĭesc rĕul nostru» (2).

«Românii — zice d. Alexandri — daŭ numele de *păgân* la toate neamurile, ce nu era de relegea luĭ şi cu carĭ se găsea în lupte» (3).

Negruzzi, în «Aprodul Purice», aplică acelaşĭ epitet Ungurilor :

« . . . . . . Eată duşmanul, flăcăĭ!
Năvăliţĭ la el cu toţiĭ, voĭniceşte vĕ luptaţĭ,
Ţara şi casele voastre în prada'ĭ să nu lăsaţĭ.
Daţĭ de tot! să n'aveţĭ milă de un vrăjmaş, ce ne aŭ prădat,
Care cu foc şi cu sânge urma luĭ şi-a însemnat;
Bucĭumaţĭ şi Doamne-ajută !» — Cu toţiĭ strigă : Amin!
Aĭdeţĭ fraţĭ din ţara noastră să alungâm pre *păgân!*

Autorul face, la acest pasaj, următoarea observaţiune : «Ţăranul român, cinstit dar superstiţios, nu putea crede, că Ungurul, care nu se ţinea de tractaturĭ şi nu posteşte Vinerea şi Mercurea, nu e *păgân*. Vrênd să arate pe un om necinstit şi ateŭ, îl numeaŭ *papistaş*. . . . . . Zicerea aceasta până astăzĭ încă este ocărătoare în gura ţăranuluĭ moldovan» (4).

Macedo-Românii zic *pângân*. Astfel într'o poesie populară din Macedonia :

Multe muĭerĭ sun şi 'nvĭaste,
Ma Dailiani unu ĭaste,
Şi tră Grecĭ şi tră Românĭ
Se li aperă de *pângânĭ* (5).

Păgân, maĭ avênd şi sensurile secundare de «cumplit, varvar; blestemat, nelegĭuit, necurat», a dat naştere verbuluĭ *pângăresc* (6) în loc de *pângânesc*, cum sună vorba la Macedo-Românĭ, cu înţelesul de «a profana» — o tranziţiune logică, ce ne întîmpină asemenea în limbile slavice şi în limba albanesă : psl. *sŭpoganiti* «maculari», croato-serbicul *poganiti* «profanare»; alb. *păgăĭ* «murdăresc, molipsesc», *pegam*, «polluere, inquinare».

In fine vorba *pogan*, cu accentul pe prima silabă, se întrebuinţează numaĭ în Moldova cu sensul de «urât, urăcĭos», ĭar în Transilvania cu acela de «straşnic, grozav».

(1) Grimm, *Deutsche Mythologie*, p. 1198.

(2) *Obiceĭele juridice române* în *Columna* pe 1882 p. 36.

(3) Alexandri, *Poesiĭ populare*, p. 82.

(4) Negruzzi, *Opere*, vol. I, p. 134. Cantemir, *Descrierea Moldoveĭ* (ed. Negruzzi) p. 283 : «Nicĭ o religie nu este urâtă Moldovenilor ca acea *papistăşască*, măcar de se şi ţin de biserica apusuluĭ mulţime de locuitorĭ ungurĭ, cariĭ aŭ şi episcop la Bacăŭ». — Vezĭ şi vorba «limbă» din capitolul următor.

(5) Caragĭani, *Româniĭ din Macedonia şi poesia lor populară* în *Convorbirĭ literare*, An. II, p. 388.

(6) Notăm aci şi adjectivul nevariabil muntean *pângară* cu sensul de «spurcat». Ispirescu, Basme, p. 64 : «Şi *pângara* de cĭoară începu a se cĭorovăi cu doamna sa».

Creanga, în «Amintirĭ din copilărie» (Conv. liț. XV, 452) : «Pe semne că noĭ, cum s'ar prinde, las' că de scris, talpa găștiĭ; dar apoĭ și de vorbit, păcatele noastre, se vede că vorbim *pogan* și rĕu de tot, nu românește, ci țărănește».

Stamati, Musa românească, p. 405 : «Un drac bătrân, *pogan*, desmățat».

Pògan vine deadreptul din croato-serbicul *pogan* «murdar», psl. *poganinŭ*, *poganŭ* «gentilis, impurus», care se trage tot din latinul *paganus*, vorbă respândită maĭ întâĭ printre Slavoniĭ din Panonia de către misionariĭ germanĭ (1).

Cuvîntul *creștin*, macedo-român *criscin*, alb. *căşteră*, *gărșten*, derivă din forma latină vulgară *chrestianus* (2), pe care o găsim la Tertulian, de unde și francesul *chrétien*. Românește vorba a dobândit un sens mult maĭ larg.

Intr'un text din secolul al XVI-lea «Cugetărĭ în ora morțiĭ», *creștina* însemnează deja «nevastă» în genere : «O fericați de soții, bărăbații și *creștincle*, ceĭa ce curundu se voru lăsa și să voru erta» (3).

In graĭul țăranuluĭ de astăzĭ «creștin», «creștină» însemnează «om», «femee» în genere; adjectivul «creștinesc» și maĭ cu seamă adverbul «creștinește» are sensul de «bun, cum se cuvine să fie» și, când s'aplică la limbă, de «limpede, de înțeles».

Astfel în basmul muntean «Dracul și cana» (Cal. basm. 1881, p. 72) :

«Șmecheruĭ zări printre obloanele uneĭ cârcĭmioare o mică rază de lumină și algergâ fuga de bătu la ușă.

— Cine e? strigă dinăuntru un glas femeĭesc.

— Om bun, rĕspunse șmecherul nostru.

— Ce cauțĭ?

— Voiŭ să mĕ găzduĭeștĭ până mâĭne dimineață.

— Cată'țĭ de drum, *creștine*, că aicea nu este han de găzduit oaspețĭ.

— Fă'țĭ pomană, *creștina* luĭ Dumnezeŭ, și mĕ primește, zise el cu un glas rugător, căcĭ sînt străin și nu cunosc drumul. Astă bunătate ți-o fi primită înaintea Sfântuluĭ.

— Nu pot, mâĭ *creștine*, căcĭ și eŭ 's săracă și nu'mĭ dă mâna să daŭ nimic de pomană».

In piesa «Drumul de fier» ne întîmpină următorul dialog între mama Bălașa, jupâneasă bătrână și cucoana Caliopi, văduvă (Alexandri, Teatru, p. 963) :

Bălașa. — Ce face?... Cum aĭ zis?
Caliopi. — Zic că aĭ abuzat de încrederea boĭeriuluĭ.
Bălașa. — Ce am făcut boĭeriuluĭ?
Caliopi. — Aĭ abuzat....
Bălașa. — Buzat?.. Cine'ĭ buzat? Cuconu?

(1) Miklosich, *Christliche Terminologie der sl. Sprachen*, p. 10; id., *Alb. Forschungen* I, 29; II, 46; Cihac, *Dictionnaire* II, 237.

(2) Poporul rostind greșit *Chrestus* în loc de *Christus*, prin influența luĭ χρηστό; «folositor» pentru χριστός «uns» ca traducerea ebraiculuĭ *mașia'h* (Mesia). Lactantiu : «Sed exponenda hujus nominis ratio est propter ignorantium errorem qui cum immutata littera *Chrestum* solent dicere» apud Schuchardt, *Vokalismus des Vulgärlateins*, vol. II, p. 72.

(3) Hasdeŭ, *Cuvente*, vol. II, p. 467.

Caliopi. — Nu te preface, că nu înţelegĭ.
Balaşa. — (exasperându-se) Da ce să 'nţĕleg, ce să 'nţĕleg? Vorbeşte'mĭ *creştineşte.*

Tot aşa şi în pĭesa luĭ Molière «les Précieuses ridicules» (scena VI) servitoarea Marotte, auzind pe stăpână-sa Madelon numind salonul «le conseiller des grâces», observă :

«Par ma foi ! je ne sais point quelle bête c'est là, il faut parler *chrétien*, si vous voulez que je vous entende».

Adică: «Zĕu ! nu ştĭu ce băzdăganie o maĭ fi şi aĭa, vorbeşte *creştineşte*, dacă vreĭ să te înţeleg» (1).

«Un *om*, un *creştin* saŭ un *Român* — ne spune d. Slavicĭ în frumoasa sa lucrare etnografică — sînt în genere, în graĭul obicĭnuit al ţăranuluĭ român, cuvinte, carĭ s'acoperă reciproc. Şi când Românul zice, că a avut o ceartă c'un *creştin*, sub acest creştin el poate înţelege şi un Turc. Maĭ cu seamă când vorbeşte de alţĭ oamenĭ, el îĭ numeşte totdeauna *creştinĭ* saŭ şi *Românĭ*. Când însă zice într'un mod absolut «oamenĭ», atuncĭ înţelege numaĭ Românĭ şi în special ţăranĭ»(2).

O asemene generalisare a sensuluĭ o întîlnim şi în limbile romanice şi slavice. In reto-romană *carstiaun* (=christianus) şi în ladina *crastiaun* aŭ sensul general de «om». In limba provenţală *crestiano* se întrebuinţează uneorĭ pentru «om»(aitá mal *crestiano* vestestiane Gir. Ross.); franţuzeşte, în stilul familiar, *un chrétien*, un homme; *une chrétienne*, une femme (Littré). Tot aşa în dialectul toscan *cristiano* însemnează «om», ĭar în cel sicilian «bărbat, nevastă»(3). Ruseşte *hristianinŭ* e «creştin», dar forma colaterală *krestĭaninu* e «ţăran»; sloveneşte *krščenica* (cit. crăşcniţa, lit. creştină) însemnează «servitoare» şi sèrbeşte *kšcsčan* desemnează pe «creştin» şi pe «om»(4).

Pe de altă parte româneşte *creştin* se identifică într'atâta cu naţionalitatea poporuluĭ, în cât pentru ţăran «creştin» e sinonim cu *Român* şi «lege românească» e tot una cu *religiune ortodoxă*.

Astfel în balada «Iancul Mare» (Teodorescu, Poesiĭ pop., 480) :

Foaĭă verde-a brîuluĭ,
Strigă paşa al Dîĭuluĭ
Din vîrful meceteluĭ :
Turceşte-te, Iancule,
Turceşte-te, beĭule,
Beĭule, creştinule;

(1) *Parler chrétien*, loc. prov. parler un langage intelligible : expression qui nous vient sans doute des Italiens et qui est très ancienne dans notre langue. Dialogue du nouveau langage français italianisé :

Sancte dame, comme il barbote,
Par le corps bleu, il barbelote
Les mots, tant qu'on n'y entend rien ;
Il ne parle pas *crest'en*.... (Beschorelle)

(2) Slavicĭ, *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bucowina*, p. 66.
(3) Chiţu, *Cuvinte creştine în limba Română* în *Columna* pe 1882, p. 609.
(4) Miklosich, *Christliche Terminologie*, p. 10, 11.

Lasă'ţĭ *legea românească*
Şi dă-te în legea turcească.

«D-voastră ştiţĭ foarte bine — zice sfătosul nostru unchĭaş — că Românul, când vede pe câte cineva din neamurile apusene, fie el catolic, protestant saŭ orĭ-ce o fi el acolo, îĭ zice «neamţ». Dacă ştie, că este d'aĭ papeĭ de la Roma, îĭ zice «papistaş»; ĭar dacă vede, că nu ţine posturile, îĭ zice «spurcă-Mercurĭ» orĭ «letin». Românul socoteşte de creştinĭ adevěraţĭ numaĭ pe ceĭ ce se ţin de legea noastră pravoslavnică, adică drept-credincĭoasă. *Şi când zice creştin, el zice Român. Asemenea, când zice Român, el înţelege creştin, drept-credincĭos ca şi dînsul.* Maĭ mult nu ştie»(1).

Orĭcine nu'ĭ de legea ortodoxă e poreclit de ţăranul român cu epitetul de «spurcat», fără ca el însuşĭ s'aĭbă o noţiune clară de înţelesul acestuĭ cuvînt. *Lege spurcată* e sinonimă cu *lege păgână* (2).

Această identificare a naţionalităţiĭ cu religiunea, pe care o găsim la toate popoarele Orientuluĭ, conduce pe d. Slavicĭ a admite, că a trebuit să fiă un timp, când această identificare era un adevěr, un timp adică, când pentru Românĭ nu existaŭ alţĭ creştinĭ de cât eĭ înşişĭ şi când orĭcine, prin faptul că era creştin, devenea în acelaşĭ timp şi Român (3). Noĭ credem, că o asemene identificare, esclusiv populară şi comună numaĭ Orientuluĭ, provine din ignoranţa aproape completă, în care s'aflaŭ aceste populaţiunĭ, ignoranţă, care produse pe de o parte indiferenţa religioasă, ĭar pe de alta un bigotism exajerat.

B. *Sfânta Fecĭoară*, la Istriano-Românĭ *Maria fetă* (=fată), numită şi *Maĭca Precista* saŭ simplu *Precista* din psl. *prěčistŭ* «valde purus», de unde şi *Maĭca prea curată*. Albanesiĭ numesc pe Maĭca Domnuluĭ *perndiľème* literal «împărăteasă» : *perăndi* (=l. imperans-tem) fiind «Dumnezeŭ» şi «împărat» (4).

Mártur, ca şi macedo-românul *mártiru*, a păstrat sensul originar de «testis», pe care cuvîntul grecesc μάρτυς (μάρτυρος pro μάρτυς) îl avusese esclusiv înainte de a fi fost modificat de Creştinism. In latina eclesiastică, *martyr* era acela care suferea tortură şi moarte pentru adevěrul credinţeĭ creştine (5). La Albanesĭ *martür* şi la Greciĭ modernĭ μάρτυρας, μάρτυς posedă ambele semnificaţiunĭ : *testis* şi *martyr*.

(1) Ispirescu, *Despre pomul Crăcĭunuluĭ*, p. 5. — *Obiceĭele juridice române* în *Columna* pe 1882, p. 36 : «Săteniĭ numesc creştinĭ pe toţĭ aceĭ ce cred în Hristos şi'şĭ fac pe faţă semnul cruciĭ, adică pe pravoslavnicĭ; ĭară ceĭlalţĭ nu's priviţĭ de cât ca ereticĭ». Compară cuvintele *harţĭ, litfă*.

(2) Uniĭ săteni consideră pe Armenĭ ca Evreĭ, zicênd că's spurcaţĭ şi poreclindu-ĭ «Arie spurcată» *Obiceĭe juridice române*, ibid., p. 37.

(3) Slavicĭ, *op. cit.*, p. 71.

(4) Miklosich, *Chr. Terminol.*, p. 11; *Alb. Forschungen* II, 32.

(5) Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, s. v. : «Μάρτυρες dicti qui fidem christianam ejurare jussi omnia veritatis dicendae ac testificandae causa perpetiebantur».

In cărţile vechĭ vorba românească are şi sensul religios, care a dispărut cu totul din limba modernă.

Iată câteva pasaje din «Vĭaţa Svinţilor» de Dosofteĭ, în carĭ *mărturie* însemnează «martyrium» saŭ «mucenicie»(1):

«Deci svîntul Clavdie aruncat în mare luâ frăşenie de *mărturie*, ĭară coconii lui şi cu alalţi toţi cari să botezară alergară fără nice o săeală de *mărturisiră* (=îndurară martiriu) pre Domnul Hs. şi li s'aŭ tăeat capetele» Octomvrie, 71[a].

«Şi nu numai ei, ce şi alţi mulţi vor creade pentru mine să dobîndiţi toţi cununa *mărturiei*» Noemvrie, 166[a].

«Năvăli asupra'ĭ un varvar cu o lance de l'au gĭunghĭatu-l şi aşa ş-au săvărşit *mărturiea*» Ghenarie, 23[a].

Dar şi în limba modernă «*mărturia* credinţeĭ» însemnează «*confessio* fidei» alăturea de «*mărturisirea* păcatelor» saŭ «*confessio* peccatorum»; vorbele *mărturesc* saŭ *mărturisesc* «spovedesc» corespund celor greceştĭ: μαρτυρῶ (aor. μαρτύρησα) «testari», μαρτυρεῖν «martyrium subire».

Singura vorbă întrebuinţată azĭ de popor cu sens de «martyr» e slavicul *mucenic* din croato-serbicul *mučenik*, psl. *ma*ⁿ*čenikŭ*, al căruĭ sens literal de «qui cruciatus est» pentru martirul credinţeĭ e de origină panonică şi direct influenţat de vechiŭ-germanul *martaron* (modern *martern*) «excruciare», *martira* «cruciatus» din lat. *martyr* (2).

Pe când dar *martirul* (3) era cel ce *mărturea* credinţa persecutată, *mucenicul* era acela care suferea *munca* saŭ tortura pentru această credinţă, cum citim într'un vechiŭ cronicar român: «Şi Dechei împărat rădică goana mare spre creştini şi mulţi se m u n c i r ă pentru Hs. de luară cununa de *mucenic*» (4).

Latinul *sanctus* trăĭeşte până astăzĭ în gura poporuluĭ român sub forma *sânt*, prescurtat *sân*, la Macedo-Românĭ *sâmptu* (5). Peste acest cuvînt primitiv s'a suprapus maĭ tîrzĭu slavicul *sventŭ*, unul din acele puţine cuvinte slavice, care, pĭerzênd semnificaţiunea sa păgână de «vîrtos», şi-a modificat sensul prin influenţa creştină (6).

Formele latine *sân*, *sânt*, *sântă* s'aŭ păstrat maĭ cu seamă în următoarele

(1) In Transilvania vorba *mărturiă* maĭ are şi sensul de *tîrg septămânal* (Lexicon Budan). Astfel într'o poveste de pe Someş (Contemporanul II, 595): «Mere la o *mărturie* în oraşul cel maĭ de aproape».

(2) Miklosich, *Chr. Termin.*, p. 12.

(3) Şi în limbile romanice *martyr* dobîndi sensul de «tortură» Diez, *Wörterbuch* I, 116.

(4) Moxa ap. Hasdeŭ, *Cuvente* I, p. 363.

(5) Istriano-Românii aŭ numaĭ forma slavică *svet*. Proverb: *Svetu* en baserica, ma dracu en casa=ital. santo in chiesa, ma diavolo in casa (Miklosich, *Rumunische Untersuchungen* I, 15). Albanesiĭ posed asemenea forma latină *şĕint*, pe care o prescurtează, ca şi româneşte, în *şin*, *şe*, *şă*, *ş* înaintea numelor de sfinţĭ ca *şen Mathei*.

(6) Miklosich, *Chr. Termin.*, p. 2.

compuneri cu nume proprie de sfinţi : *Sân-Petru* (1), alb. *š Pietrit*, nsl. *Şempeter* (=sanctus Petrus); *Sâm-Medru* (=Dumitru), *Sân-Giorgiu* (=Gheorghe), *Sân-Nicoară* (=Nicolae), *Sân-Toader* (=Tudor), *Sân-Vasiiu* (=Vasile), *Sân-Ioane* (=Ioan) pentru «Naşterea sfîntului Ioan Botezătoru», *Sântă-Maria*, alb. *Şinda Maria*, dar istriano-româneşte *Sveta Maria* (Maia lu Domnu); în fine pluralul *Sâmţi* pentru sărbătoarea catolică a tuturor sfinţilor.

In balada «Bogdan» (Alexandri, p. 176) :

Nuntaşii încăleca,
Cu Bogdan vesel pleca;
Ei pleca pe la *Sân-Petru*
Ş'ajungea pe la *Sân-Medru*.

Miron Costin în «Letopiseţul Ţărei Moldovei» (Cronice I, 360) : «Iară Vizirul Chiuprilăul, înţelegând de neşte amestecături ce se făcea la Impărăţie, precum era tânăra Impărăţia, s'aŭ întors cu mare sîrguială la Ţarigrad; iară noi cu acel paşă am şezut până la *Simedru*, de am tocmit cetatea Inăul şi aŭ mai luat paşa de Buda neşte pălănci mai pre aproape».

Intr'o colindă (2) :

Tu să'mi mai slujeşti
Până la *Sân-Vasii*,
Când împart Domnii....

In balada «Oprişanul» (Alexandri, p. 204) :

Ştii tu, Mihneo, ori nu ştii,
Că 'n ziua *Sântei-Mării*
Era, Doamne, ca să'ţi vie
Firman de la Impărăţie,
Să te scoaţă din Domnie?

Afară de confusiunea lexicală între latinul *sanctus* şi paleo-slavicul *sventŭ* s'a mai operat şi o confusiune logică în sfera accepţiunilor cuvîntului românesc *sfânt*, în care pare a se fi contopit reminiscenţe păgâne cu creştine.

Ast-fel, pe când *Sfântul* este pe de o parte nu numai epitetul, ci şi unul din numele lui Dumnezeŭ, întocmai ca ebraicul *kadoş*, bunăoară la Pann «Povestea vorbei», p. 14 :

«Numai sănătate *Sfântul* să trimeaţă»; saŭ la Jipescu «Opincaru», p. 50 :

«De ţi-o ajuta *Sfântul* s'ai tîrlă, cireadă şi turme»;

acelaşi epitet se aplică deopotrivă şi unor spirite rele, de pildă *Ielelor*, şi în genere la orice acţiune în gradul superlativ (comp. accepţiunea păgână

(1) *Sân-Petru* şi *Sfântu-Ilie* se numesc şi unele varietăţi de pere saŭ mere ap. Baronzi *Limba română*, p. 93.

(2) Teodorescu, *Poesii populare române*, p. 47. Intr'altă colindă (Ibidem, p. 68) s'află şi forma *Sân-Vasile* :

Ziua de Crăciun
Şi de *Sân-Vasile*,

a paleo-slaviculuĭ *sventŭ*) : *sfântă bătae* (a da cuĭva o *sfântă de bătae*), *sfântă frică*, *sfântă moarte*, *sfântul soare* (1).

Intr'o colindă (Teodorescu, Poesiĭ, p. 61) :

Fată mare
Cu cosiţa pe spinare
Strălucind ca *sfântul soare*.....

In balada ardeleană «Voĭna» (Pompiliu, p. 78) :

Dimineaţa pe răcoare,
Când rĕsare *sfântul soare*...

In balada bucovineană «Craĭul şi sora sa» (Marian I, 156) :

La biserică n'oĭ pleca,
Pân' ce tu nu ţi-i chema :
Sfântul soare
Nănaş mare,
Sfânta lună
Mare nună
Şi steluţe
De druşcuţe,
Luceferiĭ vătăjeĭ.....

Aĭurea (Ibidem, p. 151) :

Frate, frate, viţă mare !
Fie'ţĭ viţa lucitoare
Ca raza *sfântuluĭ soare !*

Intr'un basm muntean (Cal. basm. 1883, p. 22) : «Să trăeştĭ, flăcăul moşuluĭ, că ţi-aĭ făcut pomană cu mine şi m'aĭ învrednicit să maĭ vĕd lumina *sfântuluĭ soare*» (2).

(1) Slavicĭ, *op. cit.*, p. 65 : «*Soarele* e considerat de Românĭ ca sfânt – *sfântul soare* — şi adevĕratul Român stă plecat şi cu capul descoperit la rĕsărirea darniculuĭ dătător de lumină».—Sofiea Nădejde, *Credinţele religioase la Românĭ* în *Contemporanul* IV, 662 : «Oameniĭ bătrânĭ zic uneorĭ *sfântul soare* : această numire se dă maĭ ales în poveştĭ şi în une tirade, cum e aceea ce o rostesc copiĭ :

Stăĭ, ploae călătoare,
Că te-ajunge *sfântul soare !*»

(2) Acest epitet explică în acelaşĭ timp şi pe verbul *sfinţesc*, *asfinţesc* în sens de «a apune» despre soare saŭ lună. Intr'o doĭnă ardeleană (Jarník-Bărseanu, 15) :

Şi de dragul dumitale
Ştie chĭar şi *sfântul soare*,
Că la tine, când priveşte,
Stă şi nu maĭ *asfinţeşte*.

In balada «Inelul şi năframa» (Alexandri, p. 21) :

Şi pe dînsul l'a zidit
In altar la r ĕ s ă r i t,
Pe ea 'n tindă la *asfinţit !*

Această scăpătare saŭ moarte aparentă a soareluĭ, această *sfinţire*, o exprimă Albanesiĭ prin *perănduem* (din *perăndi* =lat. *imperantem* «D-zeŭ») literal «a împărăţi» : *diλe perendóne* «sol occidit», ca şi neo-grecul βασιλέυω «a apune» literal «a domni». V. Miklosich, *Alb. Forsch.* II, 32.

Zilele săptămâneĭ aŭ fost asemenea personificate în *sfinte* şi în basme se vorbeşte adeseorĭ de *sfânta Duminecă*, prăznuită cu rugăcĭune şi cu încetare de lucru; de *sfânta Mercurĭ*, a căreĭ zi se petrece în posturĭ; de *sfânta Vinerĭ*, rea de trăsnete, grindină şi vifore (1).

In basmul «Ileana Cosinzana» de Pompiliu (Conv. lit. VI, 26) : «Acuma, fătul meŭ, zise baba, pregăteşte-te de drum şi te du până la *sfânta Mĭercurĭ*. Dacă n'a şti, ca să te îndrepte la mama Cĭumeĭ din marginea lumeĭ de lângă mările albastre, are să'ţĭ arăte calea, ce duce la *sfânta Vinerĭ;* ĭar daca nicĭ aci nu te'ĭ putea folosi, atuncĭ la *sfânta Duminică* nesmintit aĭ să afli încotro bate ţara zmeoaĭceĭ».

Pentru *rămăşiţele* sfinţilor, *reliquiae* (λείψανα), se întrebuinţează vorba *moaşte* din pluralul paleo-slavic *mošti*, care literal însemnează «puterĭ» *(vires)*, numit astfel după puterea miraculoasă a reliquielor (2).

Dosofteĭ întrebuinţează uneorĭ, pentru aceeaşĭ noţiune, cuvîntul «rămăşiţe», ca în pasajul următor din «Vĭaţa svinţilor», Noemvrie 113b : «Atunce creştinii pre ascuns luând sfintele *rămăşiţe*, le astrucară».

Nota marginală explică vorba prin : *moştile*.

C. *Preot*, din latinul *presbyter* (πρεσβύτερος) vulgar *prebiter*, corespunde, în privinţa sensuluĭ, luĭ *senior*. Isidorus, în ale sale «Origines», explică astfel această numire (VII, 12) : «*Presbyter* graece-latine *senior* interpretatur, non pro aetate vel decrepita senectute, sed propter honorem et dignitatem» — decĭ o numire onorifică ca *stareţ* din paleo-slavicul *starĭcĭ* «senex» şi ca *călugăr*, despre care vom vorbi maĭ la vale.

Macedo-Românii zic *preftu*, pe lângă care maĭ posed şi *afèndulu* (=ngr. αφέντης din turc. *efendi)* literal «domn», care, ca şi rusul *vladyka*, însemnează ἱερεύς, sacerdos. Istriano-Românii rostesc *prevt*, Albanesiĭ *prift*, *priftĕră*.

O altă numire latină a preotuluĭ ortodox, *părinte*, din latinul *parentem*, corespunde semasiologiceşte vorbeĭ *popă* din paleo-slavicul *popŭ*, care, la rîndul sĕŭ, vine din vechiŭ-germanul *phapho* (modern *Pfaffe*) din greco-latinul *papa* (πάππας) «tată». Accepţiunea specială de «papă», adică de căpetenie a Catolicismuluĭ, o dobândi vorba latină numaĭ de la Gregorie I (590—604).

Preotul catolic se numeşte, în Bucureştĭ, *barat* din ungur. *barát* «călugăr» de la psl. *brat* «frater»(3), de unde *Bărăţia*, numele bisericeĭ catolice din Bucureştĭ.

Dintre dregătoriile biseriçeştĭ relevăm pe *vlădica* «episcopus, ἐπίσκοπος», împrumutat din paleo-slavicul *vladyka* literal «dominus, δεσπότης». Observăm însă, că româneşte *vlădică*, ca şi croato-serbicul *vladyka*, deseamnă numaĭ pe episcopul bisericeĭ ortodoxe, ĭar pe cel catolic Româniĭ îl numesc *piscup*

(1) Asupra întrebuinţăriĭ profane a cuvintelor sacre vom reveni în capitolul asupra metaforeĭ.

(2) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 12.

(3) Comp. alb. *frat* «preot catolic, călugăr»; it. *frate, fra;* sp. *freile, frey,* călugăr.

(=psl. *piskup* din ἐπίςκοπος), Istriano-Românii *biscop* şi *scof* (=nsl. *škof*) ca şi Sêrbiĭ *biscup*.

Diaconul şi *dieacul* vin din neo-greaca : διάκονος, διάκος. Acest din urmă, de la sensul de «cântăreţ», trecu la acela de «scriitor», întocmaĭ ca francesul *clerc* (=lat. *clericus*) cu aceleaşĭ transiţiunĭ logice : «popesc — învăţat— scriitor».

Expresiunile pentru vĭaţa monastică aŭ fost împrumutate de către Românĭ din izvorul lor, adică din limba grecească Astfel *călugăr* «monachus, μοναχός» din neo-grecul καλόγηρος literal «bunul bătrân», o numire onorifică ca şi *preot* (1). Lăcaşul călugărilor e *mănăstirea* din grecul μοναστήριον.

Pentru noţiunea de «eremit» poporul se serveşte de doă cuvinte : *săhastru* din grecul ἡσυχαστής «călugăr» literal «care trăĭeşte liniştit (ἥσυχος) şi *pustnic* din paleo-slavicul *pustynĭnik* «eremita» adică cel ce'şĭ petrece vĭaţa în «pustie», corespunzênd greculuĭ μοναχός.

Tot aci pomenim, pentru interesantele sale transiţiunĭ semasiologice, şi cuvîntul *mĕtanĭă* de la grecul μετάνοια, care, de la sensul de «schimbarea cugetăriĭ (rele în bună)» adică de «căinţă», s'a restrîns româneşte la manifestarea externă a actuluĭ moral, la mijlocul de a ispăsi păcatele, la «închinăcĭune, îngenuchĭare». Pluralul *mĕtănĭĭ* (2), ca şi albanesul *metaní*, însemnează «rosariul» saŭ globuleţele, cu carĭ călugăriĭ îşĭ numĕră rugăcĭunile. Uneorĭ cuvîntul *mĕtanĭă* pĭerde româneşte orĭce urmă din semnificaţiunea sa primitivă abstractă şi religioasă şi, întocmaĭ ca paleo-slavicul *metanĭia*, însemnează orĭce înclinare a corpuluĭ saŭ a capuluĭ.

Astfel în balada «Codreanu» (Alexandri, p. 89) :

Capul de-a dura sărea,
Sângele bolborosea,
Trupul *mĕtanĭĭ* făcea.

Această semnificaţiune curat fisică reĭese maĭ cu seamă la verbul *mătănăesc*, bunăoară într'un basm muntean (Cal. 1881, p. 21) : «Capetele tinerilor se îngreunară de somn aşa de tare, în cât începură *să mătănăească* pe pĭept».

D. *Biserica*, arhaic *băsearecă*, *besearecă*, din medio-latinul *baseleca* pentru *basilica* cu sensul de «aedes sacra, templum, ecclesia» (Du Cange). Acest sens datează din secolul al IV-lea, când creştiniĭ începură a ridica *bisericile* lor în stilul *basilicelor* romane : «*Basilicae* prius vocabantur Regum habitacula, unde et nomen habent..... Nunc autem ideo divina templa *basilicae* nominantur, quia ibi Regi omnium Deo cultus et sacrificia offeruntur» (3).

(1) Vorba «părinte» maĭ sus pomenită s'aplică şi călugărilor, ĭar «maĭcă» călugăriţelor (comp. nota precedentă şi it. *suora*, sp. *sor* «călugăriţă»).

(2) Macedo-Româniĭ zic rosariuluĭ «orle» (=horae), pluralul articulat din singularul *oară* «tempus» (Daniil).

(3) Isidorus, *Collectio Canonum ecclesiae Hispaniae*, lib. XV, cap. IV, sectio XI.—Interesant este, că *basilica* există şi la Reto-Romanĭ sub forma *baselgia*, despre care v Schuchardt, *op. cit.* II, 16; III, 163.

Macedo-Românii aŭ asemenea *băsiarică* «templum»; Istriano-Românii, pe lângă *biserică*, *beserică*, maĭ aŭ şi *ghiesa*, *chiesa*(1) din italĭanul *chiesa* (=lat. *ecclesia*), de unde şi albaneşte *kišă*, *klišă*, pe lângă *naò* din grecul *ναός*.

O idee analoagă cu a latino-greculuĭ *basilica* (βασιλική sc. στοά), adică «casa *Domnuluĭ*» pentru «biserică», a presidat şi la formaţiunea cuvîntuluĭ corespunzĕtor la popoarele germano-slave : vechiŭ-german *chiricha*, paleo-slavic *crŭky* din grecul κυριακή(2); pe când termenul greco-latin propriŭ zis, ἐκκλησία, *ecclesia* (de unde apoĭ în toate limbile romanice) însemnează «adunarea credincĭoşilor» ca o adaptare analogică cu vorba ebraică corespunzĕtoare.

Un alt termen latin *templum*, plural *templa*, sub forma *tîmplă*, s'a restrîns româneşte la acea parte a bisericeĭ, care desparte altarul de public şi care e împodobită, în faţa altaruluĭ, cu icoanele şi chipurile sfinţilor — de unde *tîmplar* însemna primitiv «meşterul, care făcea tîmplele saŭ iconostasele». La Albanesĭ *temblă*, din grecul τέμπλον, însemnează «partea bisericeĭ ortodoxe neaccesibilă mirenilor» (3). Cu neologismul *templu* poporul deseamnă casa de rugăcĭune a celor neortodocşĭ, fie eĭ Protestanţĭ saŭ Evreĭ. La templele zeilor păgâneştĭ Românii aplică vorba *capişte* din paleo-slavicul *kapište* i. e. «locus idolorum» (*kapĭ* «imago») : «Noĭ chemâm besearecile latineştĭ româneaşte *capişte*» (4).

Miron Costin în «Cartea pentru descălecatul Ţăreĭ Moldoveĭ» (Cronice I, 72):

«Arătatu-s'aŭ şi în Rîm multe semne rele de moartea luĭ Traĭan împărat, că bîserica saŭ *capiştea* cea *păgânească*, ce se cheamă *Pantheon*, care era cea maĭ de frunte, fu detunată şi arsă».

Altar, albaneşte *ălter*, din latinul *altare* (5). O altă formă, ce se aude în gura poporuluĭ, e *oltar* din slavicul *oltarĭ*, de aceeaşĭ origină. Din aceeaşĭ limbă maĭ avem : *prestol* (psl. *prêstolŭ*, thronus), *jertfelnic* (forme arhaice : *jrătivnic*, *jertvenic*) din paleo-slavicul *žrŭtvinikŭ* (žrŭtva, θυσία «jertfă») corespunzênd astfel greculuĭ θυσιαστήριον «altare»; *trebnic*, odinioară «altar» (psl. *trêbĭnikŭ* din *trêba*, θυσία). Pentru ultimele doă cuvinte ĭată căte un exemplu din «Vĭaţa Svinţilor» de Dosofteĭ, ale căruĭ note marginale formează o interesantă sinonimică : «Oborîră şi răsturnară *vetrile* idoleştĭ (n. m. *jretivnicile*)» Octomvrie 75ᵇ.

«Şi răsturnând *vatra* cu sfărăle (n. m. *trebnicul* cu jrătvele)» Ibid. 76ᵃ.

Pentru lăcaşul morţilor Românii din Muntenia n'aŭ avut o numire specială,

(1) Maĭorescu, *Itinerar în Istria*, p. 86.

(2) «Sicut domus Dei *Basilica*, i. e. Regia a Rege, sic etiam *Kyrica*, i. e. Dominica a Domino, nuncupatur» spune un vechiŭ cronicar medieval ap. Raumer, *Einwirkung des Christenthums auf die althochdeutsche Sprache*, p. 288.

(3) Miklosich, *Albanische Forschungen* II, 66.

(4) Moxa ap. Hasdeŭ, *Cuvente* I, 356.

(5) Exemple pentru forma populară *altar* în culegerea de cântece transilvăneştĭ de Jarník-Bărseanu, p. 173 : în uşa *altaruluĭ*; p. 469 : strigă popa din *altar*.

deoarece până maĭ deunăzi se îngropa în curtea fiecăreĭ bisericĭ. Mănăstirile îşĭ aveaŭ însă cimitirele lor. Cu întroducerea acestora în oraşe deveni populară vorba *chimitir* din grecul κοιμητήριον «lăcaş de dormire». Moldoveniĭ şi Ardeleniĭ întrebuinţează, pentru aceeaşĭ noţiune, cuvîntul *ţintirim*, ungureşte *cinterem*, din latino-grecul *coemeterium*.

Mormînt, macedo-român *mărmintu*, nu derivă deadreptul din latinul *monumentum*, ci dintr'una din formele posterioare *monimentum* saŭ *morimentum*, ce se citesc pe inscripţiunile funerare din catacombele romane. Etimologia populară, care a pus în legătură pe *monumentum* cu *morior*, a dat naştere formeĭ *morimentum*. «Este influinţa fonetică a unuĭ cuvînt asupra unuĭ alt cuvînt, înlesnită prin asemănarea materială a ambelor şi provocată prin asociaţiunea lor ideologică. Tot aşa în meso-latinul *moriment* dintr'o inscripţiune şi al nostru *mormînt* sonul *n* din latinul *monumentum* ar fi resistat de a trece în *r*, dacă destinaţiunea funerară a monumentelor nu făcea să se nască o etimologiă poporană de la *morior* saŭ *mortuus*» (1).

E. Trecênd la calendar, care joacă un rol atât de important în vĭaţa religioasă, observâm că, afară de numirile ca să zic aşa oficiale ale lunilor, împrumutate pe cale literară din greceşte, adică :

Ianuarie saŭ *Ghenarie*, *Fevruarie*, *Martie*, *Aprilie*, *Maiŭ*, *Iunie*, *Iulie*, *August*, *Septemvrie*, *Octomvrie*, *Noemvrie* şi *Dechemvrie*—afară de aceste numirĭ greceştĭ s'a maĭ păstrat în popor o nomenclatură româno-latină (2) :

Cărindar saŭ *Gerar* : primul din latinul *calendarium*, ca şi albanesul *kalendúer*, restrîns numaĭ asupra primeĭ lunĭ a anuluĭ; cel d'al doilea o etimologiă populară din *Genar* adică «luna gerului».

Făurar saŭ *luna luĭ Faur*, ca şi albanesul *frucr*, o formă populară a latinuluĭ *Februarius*. Albanesiĭ maĭ cheamă această lună *škurt*, Macedo-Româniĭ îĭ zic asemenea *Şcurtu* adică «scurt», Fevruarie fiind luna cea maĭ scurtă a anuluĭ.

Marţ saŭ *Mărţişor*, macedo-rom. *Marţu*, din latinul *martius* (sc. mensis); *mărţişor*, ca şi neo-grecul μαρτίτζα, insemnează şi «laţ împletit din fir roş şi alb, ce se pune la mâĭnĭ şi la gât în prima zi a luneĭ Martie».

Prier, albaneşte *pril*, ţigăneşte şi macedo-româneşte *aprir*, o transformare populară din latinul *Aprilis*.

Florar saŭ *luna luĭ Prătar* adică «luna livezilor *(pratum)*». Întâĭa zi de Maiŭ se numeşte, în Transilvania, *arminden* propriŭ «ziua sfântuluĭ Ieremia» (sĕrbeşte *ĭeremin-dan*), care se serbează la 1 Maiŭ. Acelaşĭ cuvînt maĭ însemnează, după Lexiconul de Buda, «pom saŭ ramu cel verde, care'l pun Româniĭ înaintea caselor în numita zi».

(1) Hasdeŭ în *Columna* pe 1882, p. 546.

(2) Comp. Alexandri, *Poesiĭ populare*, p. 34 şi Cihac, *Dictionnaire d'étymologie dacoromane* I, passim

Cireşar saŭ *Cireşel*, alb. *ktirşuer*, macedo-rom. *Ciraşarlu*, sĕrbeşte *čerešnĭarĭ* pentru «Iunie», căreĭa Istriano-Româniĭ ĭĭ zic *pomaiču* adică «(luna) ce vine *după Maiŭ*».

Luna luĭ Cuptor, din causa marilor călduri, pentru «Iulie».

Gustar, formă populară din *Augustus*, numit de popor *Gustea*, şi *Măsălar* adică «luna s e c e r i ş u l u ĭ *(messis)*. Macedo-Româniĭ ĭĭ zic *alunarĭu*, adică «luna când se culeg *alunele*».

Răpcĭune, din latinul *raptio-nem*, deasemenea «luna s e c e r i ş u l u ĭ» ca şi albaneşte *vĭeşt* «toamnă», literal «luna culegeriĭ *vieĭ*» (*vĭeştă epară*, întâĭa lună a toamneĭ=Septemvrie; *vĭeştă dută*, a doua lună a toamneĭ=Octomvrie; *vĭeştă trètă*=Noemvrie). Aceeaşĭ lună maĭ poartă încă numirea populară de *Vinicer* adică «luna v i n a ţ u r i l o r *(vinaceum)*, întocmaĭ ca la Macedo-Româniĭ *yinar* din *yin*, vin. Dînşiĭ maĭ zic acesteĭ lunĭ *ĭezmăcĭune* adică «luna *aĭazmei*».

Brumărel pentru «Octomvrie»; *Brumar*, macedo-rom. *Brumarlu*, pentru «Noemvrie» adică lunile de brumă mică saŭ mare; tot aşa la Albanesĭ *brim-i i pare* literar «bruma cea dintâĭa» pentru Octomvrie şi *brim-i i dite* «bruma cea d'adoa» pentru Noemvrie.

Andreá saŭ *Undreá* pentru «Dechemvrie» adică luna sfântuluĭ A n d r e ĭ, a căruĭ sĕrbătoare cade în 30 Noemvrie (de aceea italieneşte sard. *sanct Andrea* «Noemvrie») şi care joacă un rol atât de important în superstiţiunile popoarelor creştine (1). Macedo-rom. *'Ndreĭlu*, sloveneşte *Andreĭščak*, ungureşte *szen András hava*, albaneşte *şăn Endré* desemnează asemenea luna luĭ Dechemvrie (2). Aceeaşĭ lună se maĭ numeşte româneşte şi *ningăŭ* adică «luna *ninsorilor*».

Aceste numirĭ populare eraŭ întrebuinţate uneorĭ chĭar de scriitoriĭ bisecesştĭ. Aşa în «Omiliarul» luĭ Coresi din 1580 (cap. XIV): «Treĭ praznice prăznuĭa Iudeiĭ, întîi praznicul Paştilor în *luna lu Marţi*..., al doilea praznic cincizeci de zile de în Paşti în *luna lu prier*..., al treilea praznic în *luna lu răpcĭunĭ* (3).

Divisiunea ebdomadară a săptămâneĭ e de origină semitică. Vorba dacoromână *săptămână*, ca şi cea macedo-română *sVptămână* (4), a fost împrumutată posterior din latinitatea eclesiastică, cum dovedeşte neasibilarea luĭ *s* iniţial (5).

(1) Comp. poesia «Noaptea sfântuluĭ Andreĭ» de Alexandri.

(2) Istriano-Româniĭ desemnează slavoneşte prin nume de sfinţĭ unele lunĭ ale anuluĭ: *Antòşnĭac*, luna sfântuluĭ Anton (17 Ianuarie) pentru Ianuarie; *Mihòlsnĭac*, luna sfântuluĭ Mihail (29 Septemvrie) pentru Octomvrie; *Martĭsnĭac*, luna sfântuluĭ Martiu (11 Noemvrie) pentru Noemvrie. Iulie se cheamă *zodnĭac* saŭ *zedvenĭac* literal «luna secerişuluĭ (sl. **žetvenĭak*), ĭar Dechemvrie *bojitnĭac* «luna Crăcĭunuluĭ». V. Miklosich, *Rumunische Untersuchungen* I, passim.

(3) Citat de d. Chiţu în articolul d-sale din *Columna* pe 1882, p. 305.

(4) Istriano-românul *setimana* vine din italĭeneşte.

(5) Comp. lat. *septem* în raport cu daco-rom. *şapte* şi cu macedo-rom. *şĭapte* (dar istriano-rom. *sapte*).

Toate zilele săptămâneĭ sînt de origină latină : numaĭ origina *Sămbeteĭ* (macedo-rom. *sămbată*, istriano-rom. *sòmbată*) e încă controversată şi Miklosich prescrie cuvîntuluĭ următorul itinerar linguistic : ebraica *(şabat)*, greaca (σάββατον), latina *(sabbatum)*, vechiŭ-germana *(sambaz)*, slavona (*sa^n^bota*) şi româna (1).

Duminica, din latinul *dominica*, ar fi trebuit să sune, după legile foneticeĭ române, *Dumenică*; dar origina'ĭ latină e necontestabilă.

Maĭ observăm, că din treĭ fîntâne linguistice diferite aŭ izvorît numirile creştine ale zilelor săptămâneĭ : pentru cincĭ dintr'însele (*Lunĭ*, *Marţĭ*, *Mercurĭ*, *Joĭ*, *Vinerĭ*) a triumfat păgânismul; dintre celelalte doă, una *(Sâmbăta)* se trage din limba ebraică, ĭar cea d'a doa (*Duminica*) datoreşte existenţa sa noueĭ religiunĭ.

De la Românĭ aŭ împrumutat Ţiganiĭ din România numele câtorva zile ale săptămâneĭ (2).

Româniĭ din Istria, şi anume Jeĭuneniĭ, aŭ păstrat treĭ numirĭ latine pentru zilele săptămâneĭ : *Vircrĭ*, *Dumirecă* şi *Lurĭ*; ĭar ceĭ dintre Monte-Maggiore şi Adriatica numaĭ una : *Dumirecă* (3). Pentru celelalte zile aŭ numirĭ slavice.

Scrbătoare, de la verbul *a scrba* din latinul *servare*, a păstra, a ţinea (4) zile anumite. Cuvîntul *praznic*, din paleo-slavicul *prazdĭnikŭ* (*prazdĭnŭ* «vacuus, otiosus»), are acelaşĭ sens, dar maĭ adesea se ĭa, ca şi ţigăneşte, cu înţeles de «ospăţ funebru, comîndare».

Macedo-Româniĭ zic şi dînşiĭ *sarbitore* (Daniil), dar maĭ des *ĭeortie* din grecul ἑορτή «dies festus»; Istriano-Româniĭ aŭ *feştă* din italĭanul *festa*.

O altă expresiune pentru serbătoare e *bulciŭ* saŭ *bîlciŭ*, la Moţiĭ din Ardeal *bunciŭ* (5), din ungur. *búcsú*, *búlcsú* «peregrinare», care întruneşte sensul de «serbătoare» (6), azĭ în special «serbătoare patronală», cu aceea de «tîrg» (7), întocmaĭ ca paleo slavicul *trŭgŭ*, πανήγυρις (româneşte «tîrg»), macedo-rom. *panigìru* (=ngr. πανηγύρι) «publica celebritas, nundinae».

O singură dată am găsit şi vorba *Sâmbătă*, generalisată în sens de serbătoare, ba chĭar un verb *sămbătare* pentru «a serba» adică «a se odihni», ceea ce este, proprĭu vorbind, un ebraism.

(1) Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rum. Dialecte* I, 20.

(2) Numirile ţigăneştĭ ale zilelor : *Luĭa*, *Marţĭ*, *Tetradi*, *Joĭa*, *Parasti*, *Savato* şi *Kurko* (=gr. κυριακή), care, ca şi psl. *nedělĭa*, însemnează Duminica şi săptămâna întreagă. V. Dr. B. Constantinescu, *Probe de limba şi literatura Ţiganilor din România*, p. 22.

(3) Maĭorescu, *Itinerar*, p. 121.

(4) In Transilvania «a ţinea» însemnează şi «a serba». Intr'o strigătură ardeleană (Jarník-Bărseanu, p. 425) :

Lunĭa, Marţĭa n'am lucrat,
A *ţinea* m'am apucat.

(5) Slavicĭ, *op. cit.*, p. 126.

(6) Dosofteĭ, *Viaţa Svinţilor*, Dechemvrie, 213b : «Şi să face *bulcĭul* lui adecă praznicul lui».

(7) Jipescu. *Opincaru*, p. 107 : «Naţiea românească azĭ ĭe un zbor, un *bîlciŭ*, un tîrg, unde streinĭ d'afară de hotare şi dinăuntru îşĭ vînd mărfurile lor nouo».

Astfel în traducerea Bibliei din 1688, Exod. XXVI, 34 : «Şi voi veţi fi în pămîntul vrăjmaşilor voştri, atuncia va *sâmbăta* pămîntul şi bine va vrea *sâmbetele* lui, toate zilele pustiirei lui va *sâmbăta*, carele n'aŭ *sâmbătat* în *sâmbetele* noastre, când lăcuiaţi pre dînsul».

In cel mai vechiŭ text biblic, scris circa 1560, acelaşi pasaj e redat astfel (Hasdeŭ, Cuvente I, 12) : «Veţi hi în pămîntul vrăjmaşilor voştri, atunce va fi pămîntului *sărbătoare* şi să va îndulci în *sărbătoarea* sa, că până au fost pre el, n'au avut *sărbătoare*, cându au vrut tribui cum să aibă *sărbătoare*, atunce când voi aţi lăcuit întru el».

Tot de origină latină e şi *ajunul*, macedo-rom. *adjunu*, istriano-rom. *jun*, alb. *adĭănim*, sp. *ayuno*, din latina vulgară *adjunium* pentru clasicul *jejunium*, româneşte «ziua ce precede o serbătoare mare», când se şi ajunează. Ajunarea propriu zisă se numeşte obicinuit *post*, psl. *postŭ* «jejunium» din goticul *fastan*, germ. *fasten* «ajunare».

Serbătorile mai însemnate ale anului bisericesc, numite şi *serbători împărăteşti*, sînt :

Crăciunul saŭ serbătoarea «Naşterii Domnului», vorbă de origină obscură, dar probabil latină (1), aşa că paleo-slavicul *kračun*, care există la Bulgari *(kračun)*, la Ruteni *(Kerečun)*, la Slovaci *(Kračún)*, la Unguri *(Karácson)* ar fi un împrumut (poate de la Români), cum îl şi consideră Miklosich. Istriano-Românii îi zic *bojicĭn* din neo-slavicul *božič* literal «Dumnezeul ce mic» adică «Fiul».

Tot o origină latină trebuie atribuită şi vorbei *colindă*, latineşte *calendae*, vulgar *calandae* (καλάνδαι) (2), adică cântecul semi-religios din ajunul Crăciunului saŭ Anului noŭ, ce copiii recitează mergênd din casă în casă (3). Obiceiul e străvechiŭ şi el se practica deja la Roma : «*Kalendae* Januarii, quibus Romae pueri domos ingredientes bona adprecantur» spune Du Cange, care descrie pe larg obiceiul serbătorilor de la începutul anului — *festum calendarum* — interzise de canonul al II-lea al Conciliului trulan. Noi reproducem pasajul după traducerea inserată în codicele lui Matei Basarab.

«*Calande* sînt zilele a fieşcării luni ceale de întâi, în carele avea obiceaiu Ellinii de făcea nişte jertfe, iar Vota şi Vrumalia (4) aceastea era nişte praznice elineşti, pentru că Vrumos era porecla a lu Dionis, aşijdere şi altele aseamene acestora, carele toate le opresc părinţii a le face creştinii ; opresc

(1) După Schuchard *Crăciun* ar fi o contracţiune din «Christi jejunium», iar după d. Hasdeŭ vorba derivă din lat. vulg. *crastinum* (+ajun) = «(serbătoarea) *de mâine*» în opoziţiune cu (Moş)-ajun «preziua» *Etym. Magnum Rom.*, p. 618.

(2) Varro : «Primi dies mensium nominati ab eo quod his diebus *calantur* ejus mensis Nonae, quintanae an septimanae sint futura».

(3) Cantemirii, *Descriptio Moldaviae*, ed. Papiu, p. 142 : «*Colinda*, calendis veterum Romanorum respondet, et singulis novis anni initiis a cunctis Moldavis, tam nobilibus quam plebejis, peculiaribus ritibus, celebrari solet».

(4) Despre aceste sĕrbători din timpul păgânismului elen V. Miklosich, *Rusalien* p. 2 urm.

ĭar şi jocul muerilor de pre la zborure, carele pornesc pre oameni spre şutiliri văzându-le, şi câte se făcea de oameni şi de muerile ellineşti cu numele Dumnezăilor lor celor mincinoşi, şi poruncesc să nu se înbrace bărbaţiĭ în haĭne muereşti nici muerile în haĭne bărbăteşti (1), carele făcea pre la praznicele lu Dionis jucând, aşijderea ĭar să nu pue pre ei nice feaţe cu păr flocoase, nice de ţapi, nice de satiri, însă obrazele aceale flocoase sînt făcute a fi de batjocura unora, ĭar ceale de ţapi sînt făcute a îndemna spre jale şi spre întristare, ĭar satiriĭ eraŭ numai când făcea praznic la Dionis, pentru că satiriĭ zicea, că sînt jucătoriĭ lu Dionis horă împrejurul luĭ: nice să cheame şi să pomenească numele lu Dionis pre la teascure, când calcă vinul, nice să rîză şi să răcnească, când bagă vinul în plytare, ĭar Dionis să chĭăma, că ĭaste Dumnezăul Ellinilor, învăţătorul beţieĭ şi dătătoriul vinuluĭ, *carele şi acuma fac ţăraniĭ, neştiind ce fac*, drept aceaĭa părinţiĭ scoţând şi lepădând de întru vĭaţa creştinilor toate deşertările şi rătăcirile idoleşti, nu lasă să facă creştiniĭ căte de rînd se-au zis în canonul acesta; ce de vor fi cariĭ fac aceastea clirici, porunceaşte să li se ĭa darul, ĭară mireaniĭ de vor fi, să se afurisească» (2).

La Sloveni *kolede*, la Bulgarĭ *koladŭ, kolede, kolende*, la Litfanĭ *kalêdos* şi în fine la Ţiganiĭ din Sirmia *kolunsa*, e chĭar numele Crăcĭunuluĭ. Aplicarea numeluĭ *calendae* zileĭ de Crăcĭun corespunde numiriĭ de *mali božič* (literal: Crăcĭunel saŭ Crăcĭunaş) la Slovenĭ şi de *kis karácson* la Ungurĭ pentru «Anul noŭ». Ca cântec de Crăcĭun, regăsim *colinda* la Croaţĭ şi la Serbĭ *kolenda* «cântec de An noŭ», la Greciĭ modernĭ *κάλαντα* «cântec de heretisire în ajunul sfântuluĭ Vasile».

Colindeţul saŭ *bolindeţul* e darul de Crăcĭun, constând din covrigĭ, nucĭ şi mere. Tot aşa la Albanesĭ *kolăndră* «covrig pentru seara de Crăcĭun» şi la Greciĭ modernĭ *κόλλαντος* «turtă rotundă dată copiilor, carĭ merg din casă în casă strigând : Hristos s'a născut!»

(1) Comp. Cantemir, *Descrierea Moldoveĭ*, ed. Negruzzi, p. 263 : «Osebit de jocurile, ce se obicĭnuesc pre la veseliĭ, maĭ sînt şi alte gĭocurĭ cu eres, alcătuite cu numĕr nepotrivit adică 7, 9, 11 şi gĭucăuşiĭ se cheamă *căluşerĭ* şi se adună odată într'un an, se îmbracă în haĭne femeeştĭ şi pun pe cap cunună de pelin împletită şi împodobită u alte florĭ, vorbesc cu glas femeesc şi, ca să nu se cunoască, îşĭ învălesc faţa cu pânză albă şi în mâĭnĭ poartă sabiă goală, ca să taĭă cu dînsa orĭ şi pre cine ar cuteza să le descopere faţa, căcĭ puterea aceasta le aŭ dat'o lor un obiceiŭ vechiŭ, aşa în cât nimenea nu'ĭ poate trage la gĭudecată, când fac vr'o ucidere pentru acel chip».

Vorba *căluşer*, cu care şi-aŭ bătut atâta capul etimologiştiĭ noştri (comp. Cihac, *Dictionnaire* II, 487), nu'ĭ de cât un denominativ din *căluş*, diminutiv de la *cal*, şi dînşiĭ aŭ fost astfel poreclіţĭ din causa multelor şi feluritelor *săriturĭ*, ce caracterisează jocul lor(*) : «pentru că eĭ aŭ maĭ mult de o sută de săriturĭ şi unele aşa de potrivite, încât acĭĭa cariĭ gĭoacă se pare că nu se ating de pămînt, ce se poartă în văzduh şi cu acest fellu de urmărĭ, cu gĭocurĭ şi cu săltărĭ, prin toate tîrgurile şi satele se petrec acele zece zile, ce sînt între praznicul înălţăriĭ şi a coborîriĭ sfântuluĭ Duh» (*Ibidem*, p. 254).

(2) *Indireptarea Legiei*, p. 306 (Incepătura a săboruluĭ a VI, carele se-aŭ făcut la Trulla. Canonul 61 : pentru Vota şi Vrumaliile ale zborurelor elleneşti şi a altor obiceaiure ale lor).

(*) Tot astfel un insect din familia lăcustelor, care sare prin ĭarbă, se numeşte în Bucovina *căluţĭ, căluţĭ* şi *căluţeĭ*, ĭar aĭurea *cosaşĭ*, din causă că sărind produce un sunet asemenea *cosaşuluĭ* (Marian, *Ornit. pop. rom.* I, 59). Acelaşĭ animal se numeşte it. *cavaletta*, sp. *caballeta*, fr. *cheval du bon dieu* (=grillon).

De la *colindă* s'a format verbul *a colinda*, care, de la semnificaţiunea specială religioasă de «a cânta colinde saŭ a merge din casă în casă cântându-le», a trecut la una maĭ generală «a merge din loc în loc, a cutreera saŭ a străbate un loc oarecare în toate direcţiunile sale».

Astfel în balada bucovineană «Darie» (Marian I, 5):

Şi când pungile'mĭ umpleam,
Multe s a t e *colindam*,
La săracĭ banĭ împărţeam
Şi puţinĭ îmĭ maĭ păstram.

Ostaşul, în «cântecul Vicleimuluĭ» (Teodorescu, p. 110):

Eŭ am fost foarte departe :
Am umblat, am cercetat,
S a t e, o r a ş e *am colindat*,
Dar nimica n'am aflat.

In poesia «Epigoniĭ» de Eminescu (Poesiĭ, p. 195):

Când privesc zilele de aur a scripturelor române,
Mĕ cufund ca într'o mare de visărĭ dulcĭ şi senine,
Şi'n jur parcă'mĭ *colindă* dulcĭ şi mîndre p r i m ă v e r ĭ;
Saŭ vĕd nopţĭ, ce întind deasupră'mĭ oceanele de stele,
Zile cu treĭ sorĭ în frunte, verzĭ dumbrăvĭ cu filomele,
Cu izvoare ale gândiriĭ şi cu rîurĭ de cântărĭ.

In poesia «Strigoiĭ» de acelaşĭ (Ibid. 220):

De aĭ fi cerut pămîntul cu Roma luĭ antică,
Coroanele, ce regiĭ pe frunte le aşază,
Şi s t e l e l e, ce vecĭnic pe cerurĭ *colindează* :
Pe toate la picĭoare'ţĭ eŭ le puneam în vază.....

In cele doă din urmă exemple, *colindare* nu ne maĭ aminteşte nimic din primitiva sa semnificaţiune. Ca analogiă pomenim pe croato-serbicul *kalendati*, *koledovati* «a alerga din casă în casă la Crăcĭun saŭ la sfântu Vasile pentru a cănta colinde saŭ a cere darurĭ» şi maĭ cu seamă pe sloveanul *koledrati*, asemenea cu sensul general de «a alerga încoace şi încolo».

Tot aci trebuĭe raportat şi vorba *calendroiŭ*, care a căpătat sensul peĭorativ de «vagabond» saŭ «berbant bătrân»(1).

A doa mare serbătoare e *Paştile* saŭ *Invierea*, formă plurală din latinul *pascha* (πάσχα din ebraicul *pesa'h*); franţuzeşte *Pâques* «Paştele creştinilor» (singularul *Pâque* «Paştele Evreilor») se întrebuinţează asemenea ca singular ca şi româneşte, bunăoară în proverbul : Nu *e* totdeauna *Paştile*, corespunzĕnd proverbuluĭ istriano-român : *Paştele viŭn saki l'an o vota* «Pasqua viene una volta l'anno»(2).

Singularul *pască* are, ca şi ruteanul *paska*, sensul special de «turtă de Paşte». *Pascalia* la început însemna un fel de calendar perpetuu, în care se indica

(1) Pentru respâudirea cuvîntuluĭ «colindă» vezĭ : Miklosich, *Chr. Termin.*, p. 22, 23; id., *Alban. Forschungen* II, 8; Cihac, *Dictionnaire* II, 69, 494.

(2) Miklosich, *Rum. Unters.* I, 47.

epoca *Paştilor* şi a celorlalte serbătorĭ (1); astăzĭ vorba are maĭ mult înţelesul de «cartea noroculuĭ», în care se ghiceşte norocul fiecăruĭa.

Rusaliile, latineşte *Pentecoste*, le serbează poporul timp aproape de o săptămână începênd din Duminica a şaptea după Paşte. Sâmbăta Rusaliilor obicĭnuĭesc Românii a împărţi pentru morţĭ vase pline cu vin şi mâncărĭ încununate cu florĭ — «rĕmăşiţa uneĭ datinĭ străvechĭ, ce exista în Tracia şi aĭurea». Obiceĭul de a mânca în anumite zile pe lângă morminte — zice un arheolog frances — şi de a rĕspândi acolo rose nu era o datină coprinsă numaĭ în Tracia. In diferite părţĭ ale Italieĭ regăsim serbătoarea mortuară a roselor supt numele de *rosalia* şi de *dies rosationis*; ofrandele depuse pe mormînt sînt desemnate cu vorbele *escae* şi *rosae*, *escae rosales*, *propinatio per rosam*. Formula *ad monimentum vescentur* e asemenea consacrată pentru ospăţul comemorativ. Astăzĭ încă, în toată Rumelia, s'a conservat obiceĭul ospeţelor funebre sub forma sa aproape antică» (2).

Româneşte *Rusale*, *Rusaliĭ* (3) — ca şi paleo-slavicul *rusaliĭa*, serbeşte *rusaliĕ*, *rusaliĭ* — se trag din ῥουσάλια, forma greacă a latinuluĭ *rosalia*. După legile foneticeĭ române ar fi trebuit să fie *Rusaĭe* (comp. *minutalia : măruntaĭe*) ca şi albanesul *rşaĭ*. Dar dificultăţĭ analoage am întîmpinat la *săptămână* şi la *Duminică*, fără ca filiaţiunea lor latină să poată fi pusă la îndoĭală. Despre *Rusaliĭ* ca fiinţe mitice, ca duhurĭ rele, am tractat pe larg în studiul meŭ despre *Ielele*, p. 38—41.

La serbătorile de maĭ sus adăogăm încă :

Bobotează «epiphania», care, după Eliade şi Miklosich, ar fi în loc de *Bogobotează* adică «botezul Domnuluĭ» (βάπτισις τοῦ χριστοῦ) (4), ĭar după Cihac o reduplicare cu semnificaţiunea de «rebotez» (5).

Intr'o «colindă de flăcăŭ» (Teodorescu, Colinde, 54) :

Ziua de Crăcĭun
Şi de *Bobotează*,
Când preoţiĭ b o t e a z ă,
Lumea c r e ş t i n e a z ă.

Trecênd peste *Floriile* saŭ *Duminica florilor*, care corespunde latinuluĭ *Floralia*, maĭ pomenim :

Păreasimile, din latinul *quadragesima* literal «*a patru zecea* zi după Paştĭ»,

(1) Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, s. v. : Πασχαλία, Paschale festum, in paschalibus istis cyclis non modo paschalis diem, sed et annos vel mundi vel Diocletiani aliaque festa praecipue et jejunia describebant». Proverbul «*şi-a pĭerdut p a s c a l i i l e*» corespunde varianteĭ «*şi-a pĭerdut c a l e n d a r u l*».

(2) Heuzey în *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres de l'année* 1868, p. 226.

(3) Istriano-Românii numesc această serbătoare *duhovă* din croatul *duhovo*.

(4) Miklosich, *Chr.*, *Term.* p. 27.—Istriano-Româniĭ ĭĭ zic *trikrali* literal «ceĭ treĭ craĭ».

(5) Cihac, *Dictionnaire* I, 27. După d. Hasdeŭ, din *apă botează*, cum s'ar fi numind această serbătoare în munţiĭ Abruduluĭ în Transilvania.

adică postul Paştelor, scurtat in *Părest* maĭ cu seamă în composiţiunea *Mĭezĭ-părest* adică «mijlocul postuluĭ Paştelor».

Grigorie Ureche, în «Domniĭ Ţăreĭ Moldoveĭ» (Cronice I, 233): «Petru Vodă indată după aceea aŭ strîns oasle turcească şi ungurească şi muntenească şi aŭ încongĭurat pre Alexandru Vodă în curte în Iaşĭ şi aŭ bătut pregĭur curtea din căşlegĭ păn'la *mează-păresime*».

Intr'o variantă a aceleĭaşĭ relaţiunĭ se citeşte (Ibid. 469): «Den căşlegĭ până la *mĭază-părese*».

In «Amintirile din copilărie» de Creanga (Conv. lit. XIV, 374): «Am dus'o noĭ aşa până pe la *Mezĭĭ-păresiĭ*».

Macedo-Româniĭ zic *păresînĭ* (Daniil), Istriano-Româniĭ *kurizmă*, Albanesiĭ *kreşmă*, vechiŭ franţuzeşte *quaresme* (carême=quadragesima).

In fine «dulcele Crăcĭunuluĭ» poartă numele de *Căşlegĭ*, numit, ne spune Lexiconul Budan (p. 104), şi *cărnilegĭ* «quia cum fine horum dierum et initio quadragesimae *ligatur* sive interdicitur usus *carnium*». Vorba *căşlegĭ* ar representa pe latinul *caseum ligas* adică «réjouissance de carnaval dans la semaine de beurre, de fromage (nomée *săptămână albă*) avant le grand carême, pendant lequel même le manger de laitage est défendu dans l'église grecque-orientale» (1).

Lăsatul-de-carne corespunde italĭanuluĭ *carnasciale* (=carnelascia), ruseşte *mĭasopust*, ungureşte *húshagyó* (2).

F. Trecênd la serviciul divin, pentru care se întrebuinţează grecul *liturghia* (λειτουργία), întîmpinăm vorba *rugăcĭune* din latinul *rogatio-nem*, saŭ abreviaţiunea verbală *rugă* (3), ca termenul general pentru «preces»; slavicul *molitfă* (molitva «oratio») fiind o rugăcĭune pentru anumite împrejurărĭ religioase, pe când în dialectul istriano-român *molitva* e singura expresiune pentru rugăcĭunea religioasă. A face rugăcĭune se exprimă prin *a se ruga*, istriano-român *rugare* (4), dar maĭ cu seamă prin termenul special *a se închina*, care nu'ĭ de cât latinul *inclinari* (5), macedo-rom. *mĕ 'nclĭin* «oro» (comp. psl. *klanĭati sen* «inclinare, adorare»: psl. *pokloniti sen* «inclinare, adorare» cu rom. *a se ploconi* «a se închina» ca semn exterior de politeţă).

Dintre *taĭnele*, psl. *taĭna* «sacramentum, μυστήριον», Bisericeĭ creştine pomenim:

Botezul şi *a boteza*, din latinul *baptizo* (bautizo) la rîndul seŭ din grecul βαπτίζειν, care, de la sensul general de «a cufunda în apă» saŭ de «a uda», ce

(1) Cihac, *Dictionnaire* I, 46. — Comp. Laurian şi Maxim, *Dicţionariu* I, 458—460. Istriano-Româniĭ zic Căşlegilor *pocladele* din serb. *poklade*.

(2) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 47.

(3) *Rugă*, în Transilvania, însemnează şi «serbătoare pentru hramul bisericeĭ», V. Slavicĭ, *op. cit.*, p. 130.

(4) Macedo-Româniĭ zic *părăcrăsesc* «orare» (Daniil) din aoristul verbuluĭ παρακαλῶ.

(5) Vezĭ şi vorba *urare*.

cuvîntul avea în grecitatea clasică, fu restrîns de Creştinism la o anumită cufundare simbolico-religioasă. Macedo-Româniĭ aŭ, din aceeaşĭ sorginte, forma *patèdzu*, ĭar Româniĭ din Istria, afară de puţin cunoscutul *batez* şi *botez*, întrebuinţează în general vorba *cărştí* din slavicul *krŭstiti* literal «a creştina», care, ca şi în româneşte, e identic cu a *boteza*.

In balada «Grue Grozovanu» (Alexandri, p. 81) :

Creştinează
Şi *botează*,
Dă de fin
Câte un tretin
Şi de fină
O tretină.. ..

Biserica dă copiilor, prin botez, un tată şi o mamă ca părinţĭ *spirituali*, meniţĭ a înlocui pe părinţiĭ naturalĭ, când mor. Româneşte un asemenea tată spiritual se cheamă *cumătru* din latinitatea eclesiastică *còmpater*, de unde şi albanesul *kumptăr*. Dreptul canonic interzice călugărilor privilegiul cumetrieĭ (Indireptarea Legieĭ, p. 107) : «Nu se cuvine, nicĭ e lucru cinstit nicĭ priimit ca călugărul saŭ călugăriţa să priimească copiĭ dă pre sfântul botez adecă să se facă *cumetri*, saŭ să ţie cununĭ la nunte adecă să cunune».

Cumătrul se maĭ numeşte şi *naş* saŭ *nănaş*, care stă în legătură cu vorbele *nană*, *nene* şi porneşte prin urmare de la o idee analoagă (1).

Fiul din botez poartă numele de *fin* saŭ *fiin*, ca şi albanesul *fiĭan*, dintr'o formă latină ipotetică *filianus* din *filius*. De la Românĭ vorba a trecut la Huţeanĭ şi la Rutenĭ : *fiyin* (2).

Cuminecare, din latinul *communicare* vulgar *communecare*, de unde şi *cuminecătură* «communio, eucharistia» (3), e un cuvînt interesant din punctul de vedere semasiologic, deoarece Creştinismul i-a specificat sensul în toate limbile romanice. Latinul *communicare*, care, la scriitoriĭ clasicĭ, are sensul general de «a împărtăşi», dobîndi, în latinitatea eclesiastică, înţelesul particular de «a lua parte saŭ a se împărtăşi cu sfintele taĭne», de unde a trecut apoĭ în toate limbile romanice. Unele din acestea aŭ conservat ambele sensurĭ — pe cel clasic şi pe cel eclesiastic—diferenţiând cuvîntul în doă forme colaterale : spanĭoleşte *comunicar* şi *comulgar*, portugezeşte *communicar* şi *commungar*, provenţaleşte *comunicar* şi *comengar*, franţuzeşte *communiquer* şi *communier*. Formele modificate după regulele fonetice ale limbilor romanice fac parte din fondul popular al acestor idiome, pe când formele rĕmase staţionare aŭ fost introduse şi suprapuse maĭ tîrziŭ asupra celor dîntâĭ. Tot aşa şi româneşte

(1) Şaineanu, *Elemente turceştĭ în limba română*, p. 75.—Comp. maĭ la vale vorba *nun*.

(2) Miklosich, *Wanderungen der Rumunen*, p. 15.

(3) Albaneşte *kunguem* (=communico), pe când *kungă* însemnează «partea bisericeĭ ortodoxe închisă mirenilor».

cuminecare, ca cuvînt popular, nu are de cât sensul religios şi formează un dublet cu neologismul *comunicare*, care n'a pătruns încă în popor.

In vechile tipărituri vorba figurează sub formele *cuminecare* şi *cumenecare*.

Astfel în Cronica călugăruluĭ Moxa, p. 387 : «Mihail, fecĭorul lui Teofil şi al Teodorei, se îndeletnicĭa cu jocurile, făcea vrătealniţă şi se făcea sechiraş de înbla cu carul cu patru cai, prindea cumătri, boteza fiinii, cununa, până svrăşi şi lăsă visteariul pustĭu, bea de se înbăta, deacĭia se făcea patriarh de băga muşlarĭu într'un potir şi *cumeneca* boĭarii».

In Pravila luĭ Mateĭ Basarab, p. 65 : «Aşijderea şi preoţiĭ, cariĭ *cuminecă* pre creştinĭ cu svânta *cuminecătură*, să nu ĭa nicĭ să ceară plată nimic nicĭ multă nicĭ puţină, pentru că trupul şi sângele Domnuluĭ nostru Iis. Hs. sfântul şi prea sfântul şi nepreţuitul nu se vinde, ci numaĭ după Dumnezeăscul dar se dă».

Pentru aceeaşĭ noţiune religioasă limba românească maĭ posede şi alte expresiunĭ.

Impărtăşire, care nu'ĭ cât o traducere recentă a cuvîntuluĭ *pricestuire* din paleo-slavicul *pričeⁿštiti seⁿ* «communicare» literal «participem reddere» (*čeⁿstĭ* «pars»), întrebuinţat de Slavĭ pe lângă *komŭkati* din latinul *communicare*, pe care l'aŭ adoptat Slavoniĭ din Panonia (1).

Un alt termen identic, de care se serveşte Biserica, e *grijire*, al căruĭ sens material a fost idealisat.

In balada «Grue Grozovanu» (Alexandri, p. 78) :

Las'să mě mărturisesc
Şi de suflet să'mĭ *grijesc*
La un popă creştinesc,
Care zice din psaltire
In cea sfântă mănăstire.

Comîndare e un alt cuvînt foarte important, care dovedeşte latinitatea terminologieĭ bisericeştiĭ române. El derivă din latinul *commendare*, care în evul-mediu dobîndise deja sensul de «pomană, prinos saŭ rugăcĭunĭ făcute în memoria rěposaţilor» (2).

In vechile texturĭ biblice *comîndare* înlocuĭeşte pe posteriorul cuvînt slavic *jertfă* (3), încă o dovadă că asupra fonduluĭ latin din nomenclatura religioasă română s'a suprapus o posterioară pătură slavonă. Iată câteva exemple.

In Codicele Voroneţian, Faptele Apostolilor XXXI, 10 : «Se ferească şi se inre de *cumîndari* şi de sânge».

(1) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 31.

(2) DuCange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, s. v. : «*Commenda*, eleemosyna, munus sponte oblatum; certae preces pro defuncto faciendae; *commendationes*, officium vel orationes pro defunctis; *commendare*, ἁπλῶς, vel *diis commendare* est εὔχεσθαι ὑπέρ τινος; *commendare*, nude : pro aliquo preces fundere».

(3) Macedo-Româniĭ zic *curbâne*, Albanesiĭ *kurban* «sacrificium». Vezĭ *Elemente turceştĭ*, p. 36.

Acelaşĭ pasaj e redat astfel în Biblia din 1688 : «Fără numaĭ să să ferească eĭ de *jîrtva* idolilor şi de sânge».

In Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XIX : «Pomeneaşte toată *comîndarea* ta şi toate arsele tale grase fie=Odoretur omnia *munera* et holocaustum tuum in ci nerem redigat».

Ps. XIL : «Nu de *comîndările* tale oblici voiu tine, toate arsele tale între mine sînt pururea=Non propter *sacrificia* tua arguam te, ut holocausta tua sint coram me jugiter».

Ps. LIX : «Şi cu voe *cumînd* ţie=Iţĭ voiŭ *sacrifica* cu spirit binevoitor» (trad. modernă).

In limba modernă *comîndul* saŭ *comîndarea* însemnează «ospăţul de aducere aminte la un mort». Acest seus îl găsim deja în Leatopiseţul spătaruluĭ Ioan Canta (1741—1769). Cronicarul, descriind efectele desastroase ale văcărituluĭ, zice (Cronice III, 188) : «Constantin Racoviţă Voevod îndemnându se din rîvnă Dumnezeĭască şi prin duhovnicescul sfat al preosfinţituluĭ Iacov Mitropolitul Moldoveĭ şi socotind, cum că toată ticăloşia şi stricăcĭunea ţăreĭ aceştia nu este dintr'altă fără numaĭ dintr'acea dajde stricătoare şi urîtă, că măcar că vacĭ nu rămăsese la lăcuitoriĭ ţăreĭ, dară de vreme că văcărituluĭ tot trebuĭa să deĭe sumă de banĭ şi o babă săracă, ce torcea în furcă să'şĭ agonisească hrana şi *comîndul* săŭ, trebuĭa la acea vreme să deĭe şi ea banĭ la văcărit».

Alexandri, în poema «Dumbrava Roşiă» (Poesiĭ III, 12) :

Şi însă vîntul nopţiĭ prin lagăr văjîĭeşte
Şi un glas din umbra neagră la toţĭ strigă dea rîndul :
«Orbĭ! orbĭ! la masa morţiĭ voĭ vě măncaţĭ *comîndul*!»

Proverbul moldovenesc (Negruzzi I, 249) : «Vrabia mălaiŭ visează şi calicul *comîndare*».

Comîndul, în acest din urmă sens, maĭ poartă numele de *praznic* şi maĭ cu seamă de *pomană*.

Etimologiceşte, *pomana* e identică cu *pomenire* saŭ «amintire», sens esclusiv familiar vechilor texturĭ.

Astfel în Psaltirea luĭ Coresi, Ps. VIII : «Peri *pomeana* lui cu sunet=Istorum *memoria* periit».

Ps. XXIX : «Cântaţi Domnului prea podobnicii lui şi ispovediţii *pomeana* sfinţiei lui=Psallite Jehovae, quos ipse benignitate prosequitur, et celebrate ad *memoriam* sanctitatis ejus».

Ps. XXXVIII : «Faţa Domnului spre făcătorii râu, umplă-se de pămînt *pomeana* lor=Irata facies Jehovae ad facientes malum, ut excindat e terra *memoriam* eorum».

In «Cărarea pre scurt spre fapte bune» de popa Ioan din Vinţĭ, tipărită la Belgrad în 1685 (Cipariu, p. 128) : «Dobîndivei nume bun şi *pomeană* neuĭtată pre pămînt şi în cerĭu odihnă de vecie şi fericăcĭune sufletului».

In Letopisețul luĭ Miron Costin (Cronice I, 259): «Rămasu-i-aŭ luĭ Ieremia Vodă *pomană* în țară mănăstirea Sucevița zidită de dînsul».

Uneorĭ cuvîntul are acest sens etimologic și în limba modernă dar foarte rar, bunăoară în următoarele doă pasaje din basme:

«Dar nicĭ nu putea să fie frumoasă cum era, după ce ființă de om ea încă nu zărise și de împărățiĭ și de orașe nicĭ *pomană* pentru dînsa» (1).

«Apucând peste deșerturĭ nisipoase, pe unde nu era *pomană* de copacĭ și de ĭarbă verde» (2).

Precum bulgărește paleo-slavicul *pomênŭ* «memoria» s'a diferențiat în *pomană* «aumône» și *pomên* «mémoire», tot așa avem românește, alăturea de *pománă* «ospăț întru amintirea mortuluĭ saŭ milosteniĭ date cu acea ocasiune» (3), și forma colaterală *pòmină* «pomenire, aducere aminte» întrebuințată în basmele muntene.

In basmul «Pasere măĭastră» (Ispirescu, p. 95): «Pe lângă multe bunătățĭ, ce făcuse oamenilor din împărățiea luĭ, a ridicat și o mănăstire, de care să se ducă *pomina*».

Intr'un alt basm (Cal. 1883 p. 12): «Și făcu o petrecere, de se duse *pomina*».

Cu înțelesul de «aducere aminte, ce se dobîndește prin milosteniĭ și darurĭ» vorba românească *pomană* a trecut la Huțeanĭ și la Ruteniĭ din Bucovina (4).

Preotul *binecuvîntează*, din *bine* și *cuvînt* (latinește *conventum*), pe *soțĭ* «conjuges» (=lat. *socios*) și săvîrșește *căsătoria* «matrimonium», vorbă formată din adjectivul arhaic *căsătoriu* (5) «casnic, om cu casă saŭ familiă» din latinul *casa*, ca și italĭenește *casare*, spanĭol., portug. provențal. *casar* «a căsători» propriŭ «a face casă», medio-german *heimen* «a căsători» din *heim* «casă» (6).

Căsătoria e termenul general: *însurare*, dintr'o formă ipotetică latină *insorare* pentru *uxorare* din *uxor* (comp. provenț. *molherar* din *mulier*), fiind reservată anume pentru bărbațĭ (7); ĭar *măritare*, din latinul *maritare*, pentru femeĭ.

Cununia nu'ĭ de cât o *încununare* saŭ *încoronare* și datorește semnificațiunea sa ceremonialuluĭ, ce observă Biserica ortodoxă la o atare ocasiune:

(1) «Codreana Sânzeana» de Pompiliu în *Convorbirĭ literare* IX, 189.

(2) «Ileana Cosinzeana» de același în *Conv. liter.* VI, 20.

(3) De unde înțelesul figurat de «ocasiune rară saŭ noroc» bunăoară: «Dară unde fu *pomana* aĭa, ca să stea la un loc». Ispirescu, *Basme*, p. 237.

(4) Miklosich, *Wanderungen*, p. 18.

(5) Hasdeŭ, *Cuvente* II, 51: «Și vai de *căsătoriul* cela ce no'ș va deștepta fomeaĭa dein casă sfânta Domerecă de noapte să meargă la beseareсă».

(6) Diez, *Wörterbuch* I, 115.

(7) In expresiunea «*a însura* cizmele», adică a le *căputa*, vorba are o altă origină: ea se trage dintr'o formă ipotetică *insoleare* din latinul *solea* «talpă de cizmă».

naşiĭ saŭ *nuniĭ* (1) tinereĭ perechĭ ţin asupra capetelor celor logodiţĭ o *cunună* de florĭ în tot timpul binecuvîntăriĭ nupţialĭ. Deja la Evreĭ *kallah* «mireasă» însemnează literal «încoronată», fiindcă purta o coroană pe cap. Tot aşa la Greciĭ moderniĭ στεφανώνω «a încorona» şi «a cununa», στέφανος «cunună şi cununie»; la Albanesĭ *koronă*, *kuronă*, *kunoră* «coroană şi cunună de mireasă», *kunoruem* «a încorona» dar *kunorzuem* «a cununa pe mirele cu mireasa» (2). Aceeaşĭ analogiă în fine o observăm la paleo-slavicul *vênĭčati na brakŭ* «a cununa», trecut la Bulgarĭ (*venčê*), la Sĕrbĭ (*vĭenčati*), la Rutenĭ (*vinčaty*), la Ruşĭ (*vênčati*) şi la Litfanĭ (*venčavoti*) (3).

Nunta «nuptiae» vine de la latinul *nupta*, de unde şi macedo-rom. *numptă* pentru *nunptă* din *nuntă*.

G. Totalitatea cărţilor sfinte poartă numele de *Sfânta Scriptură*, latîneşte *Scriptura*, compusă din *Legea vechiă* «Testamentum vetus» şi *Legea nouă* «Testamentum novum» (4). *Proroci*ĭ «prophetae» vin din slavoneşte (*prorokŭ*), iar *Psaltirea* şi *Evanghelia*, popular *Vanghelia*, din greceşte (ψαλτήριον, εὐαγγέλιον).

Cuvîntul «ὁ λόγος» are şi semnificaţiunea teologică, pe care o exprimă celelalte limbĭ romanice prin latinul *verbum*, vorbă generalisată în limba românească.

II. ÎNVĂŢĂTURA CREŞTINĂ.

A. Latinul *deus* a păstrat româneşte, sub forma *zeŭ*, numaĭ accepţiunea specială de «zeitate păgână, idol»; ca formulă de jurămînt, menită a da maĭ multă tăriă cuvintelor noastre (5), «*zeŭ!*» are totuşĭ semnificaţiunea creştină a cuvîntuluĭ latin (6). In vechile tipăriturĭ însă nu întîmpinăm această nuanţă propriă limbeĭ moderne. Coresi, bunăoară, întrebuinţează indiferent *zeŭ* şi *dumnezeŭ*. Astfel Ps. V: Judecă lor, *Zeul!* Ps. XVII: Viu Domnul şi blagoslovit *Zeul* şi se rădică *Dumnezăul* spăseniei meale (7).

(1) In privinţa acestuĭ cuvînt de origină obscură comp. Cihac II, 679.

(2) Miklosich, *Alban. Forschungen* II, 18.

(3) Miklosich, *Chr. Terminol.*, p. 33.

(4) Asupra acesteĭ nuanţe slavice a cuvîntuluĭ latin vom reveni în capitolul următor.

(5) *Lexicon Budanum*, p. 769: «Acest cuvînt (*zeŭ*) se întrebuinţează în traĭul de obşte drept o formă a întăririĭ, ba şi în chip de jurămînt, cum ar fi «edepol, mehercle, sane, profecto».

(6) Comp. greceşte modern μὰ τὸν θεὸν! italĭeneşte *madio*, spanĭoleşte *madios*, franţuzeşte *maidieu* (=m'aide Dieu «deus me adjuvet») Diez, *Wörterbuch* I,154.

(7) Tot în vechile traducerĭ biblice găsim pe *zeŭ* în sens de *judecător*, ceea ce este un curat idiotism ebraic, după analogia luĭ *Elohim*, întrebuinţat uneorĭ (*Exod.* XXI, 6; XXII, 7-8) pentru «preoţiĭ-judecătoriĭ», carĭ representă Dumnezeirea. Astfel în Coresi, Ps LXXXI: «Dumnezeu stătu în zbor de *Zei*, pre mijloc de *Zei* judecă=Deus adstat in coetu fortis (Dei), inter *magistratus* judicat».

Pentru numele divinităţiĭ creştine propriŭ zise, pentru singurul *Zeŭ* adevĕrat, limba românească a admis, ca şi celelalte limbĭ romanice, o composiţiune a luĭ *deus* cu vocativul cristalisat *domine* şi astfel a resultat: *Dumnezeŭ*, arhaic *Dumnezăŭ;* macedo-rom. *Dumnidzău* (Daniil), *Dumnedză* (Kavalliotis); italieneşte *Domene-ddio*, *Domine-ddio* scurtat în *Iddio*; provenţaleşte *Domini-Dieus*, vechiŭ-frances *Dame-dieu* (1).

Această composiţiune a luĭ *deus* cu vorba *domine* nu s'a făcut «după modelul luĭ Jupiter, Jous-pater, Dominus Deorum», cum crede d. Chiţu (2), ci ea este o resultantă a concepţiuniĭ ebraico-creştine: după cum ebraicul *Adonai* «Dominus» se întrebuinţează esclusiv pentru *Iahve*, tot aşa *Dumnezeŭ* e *Domnul* «κύριος, Dominus» pentru traducătoriĭ greco-latinĭ aĭ Bibliеĭ (3). Asemenea paleo-slavicul *gospodĭ* «Dominus» s'aplică numaĭ la Dumnezeŭ, ĭar *gospodinŭ* omuluĭ; pe când vocativul românesc *Doamne* se adresează deopotrivă divinităţiĭ supreme şi capuluĭ statuluĭ, forma colaterală *domnule* se întrebuinţează pentru oameniĭ în genere.

Româniĭ din Istria niciĭ că aŭ forma compusă *Dumnezeŭ*, ci simplu *Domnu*. Astfel începutul crezuluĭ sună la dînşiĭ: «Io credu en *Domnu*» şi proverbul «Carle crede en *Domnu*, *Domnu*'l juta» e redat italieneşte «Chi crede in *Dio*, *Iddio* l'ajuta» (4).

Tot aşa şi Albanesiĭ numesc cu acelaşĭ nume pe *Dumnezeŭ* şi pe *împărat* (comp. româneşte: Împărate ceresc): *perăndi*, din latinul *imperans-antem*, propriŭ «Domn» ca şi *zoti* «Dumnezeŭ» literal «dominus» (5).

In Pentateucul de Todaş din 1581 (Cipariu, p. 70):

«Să neştine pre altul va vădi pentru atare lucru strimb, săva bou fie, săva asin, săva oae, săva veşmînt, săva ce ocaia ce au perit, şi aceasta va zice, cum la cutarele iaste, amînduror leagea înaintea *zeilor* să meargă şi carile *zei* vinovat vor lăsa, acesta de doao ori atâta să dea priiatnicului său», Exod. XXII, 9.

«In ver-ce causă de nedreptate, fie boŭ saŭ asin saŭ oae saŭ vestmînt saŭ alt lucru pierdut, de care va zice: acesta este al meŭ; causa amîndurora să vină înaintea *judecătorilor* şi acela pre care *judecătoriĭ* îl vor osândi să plătească aproapeluĭ sĕŭ îndoit», (*Traducerea modernă*).

Şi maĭ la vale (Cipariu, p. 71; ibid. XXII, 28):

«*Zeilor* rău să nu grăeşti şi domnilor dentre dihanica ta să nu'i blastimi».

«Pre *judecătoriĭ* să nu'i blastemĭ şi pre domnitorul poporuluĭ tĕŭ să nu'l defaimĭ».

In ambele aceste pasaje figurează, în textul original, vorba *Elohim*.

(1) Tot aşa nemţeşte *Herrgott*. Pe lângă aceste forme compuse, popoarele romanice aŭ păstrat şi forma simplă, de multe orĭ nealterată din causa caracteruluĭ sacru al cuvîntuluĭ: it. *dio*, sp. *dios*, vechiŭ-port. şi sard. *deus*, port. *deos*, prov. *deus, dieus*, fr. *dieu*— toate din latinul *deus*. Diez, *Wörterb.* I, 153.

(2) *Columna* pe 1883, p. 85. Neexactă este decĭ şi aserţiunea «Romaniĭ aŭ dat luĭ Sabaoth, luĭ Iehova, numele naţional roman de *Dominus Deus*» în *Columna* pe 1882, p. 455.

(3) Du Cange, *Glossarium*, etc. s. v. *deus* a exprimat deja o părere analoagă: «*Dominus* pro *Deus*, κύριος, occurrit passim in libris sacris, unde forte Itali *Domenedio*, Galli nostri *Damedieu* dixerunt, id est, *Dominus Deus*».

(4) Miklosich, *Rumunische Untersuchungen* I, 3, 9, 73.

(5) Albanesiĭ maĭ aŭ, pentru Dumnezeŭ, şi alte expresiunĭ în mare parte de origină obscură, pe carĭ vezi-le la Miklosich, *Alb. Forsch.* II, 32.

Vorba *Dumnezeŭ* pĭerde accepţiunea monoteistă la plural şi devine un nume general pentru zeiĭ mitologicĭ saŭ idolĭ.

Iată un frumos pasaj din Cronica luĭ Moxa, p. 348 : «Acest Seruh începu întâiu a face *Dumnezei*, deci începură oamenii a se închina b o z i l o r şi uĭtară cu totul pre *Dumnezeu*».

In «Cartea pentru descălecatul Moldoveĭ» de Nicolae Costin (Cronice I, 78): «*Dumnezeiĭ* ceĭ de pădure, cum îs F a u n i ĭ şi S a t i r i ĭ».

Aci e locul de a vorbi şi despre numirile date falşilor zeĭ saŭ idolĭ.

Termenul cel maĭ general, în vechea limbă românească, este *boz* din polonul *božek*, diminutiv din *bogŭ* «deus» (comp. nemţeşte *Goetze* din *Gott*).

In Cronica luĭ Miron Costin (Cronice I, 13): «Şi aşa s'aŭ făcut Troadeniĭ moşteniĭ Italieĭ, aşezaţĭ şi legaţĭ întru sine cu Italĭeniĭ : să trăĭască Troadeniĭ pre limba şi pre pravile de gĭudeţe a Italĭenilor şi Italĭeniĭ să primĭască *boziĭ* şi rugile şi obiceĭurile de biserică a Troadenilor».

In aceea a luĭ Nicolae Costin (Ibid., p. 45): «Fecĭorul luĭ Aran aŭ murit în vederea tătână-săŭ Thara pentru lauda idolească, carele însuşĭ cu mintea sa aŭ aflat de aŭ sleit *bozĭ*, c h i p u r ĭ şi *bozoae* saŭ d u m n e z e i ţ e de lut».

O altă numire arhaică, pentru divinităţile păgâne, e *strigoiŭ*, ca în următoarele doă pasaje din «Viaţa svinţilor» de Dosofteĭ, Ghenarie 18[a], 61[a] :

«Osândiră de frigări de a lui Dumnezău şarbă, robii a *strigoilor* (notă marginală b o z î l o r) celor fără de treabă».

«Spusă c'au văzut capul *strigoaei* ceii mare, D u m n e z ă o a e i Artemidei, la un sărac purtându'l».

Această numire cĭudată se explică prin aceĭa că, cu surparea păgânismuluĭ, vechile divinităţĭ deveniră nişte spirite necurate pentru adoratoriĭ noueĭ credinţe. Sfântul Augustin, în controversele sale contra păgânismuluĭ, vorbeşte de zeiĭ păgâneştĭ ca de nişte demonĭ înzestraţĭ cu puterea de a face rĕŭ. Dar deja într'un pasaj din «Deutoronom» *zeiĭ ceĭ străinĭ* se numesc «demonĭ» (1) şi ebraicul *şed*, plural *şedim*, pentru «idol» proprĭu-vorbind «daemonia», ne ofere deja o asemenea transiţiune logică : numele pentru idolĭ însemna metaforiceşte şi demonĭ, fiindcă în idolatriă se recunoşteaŭ influenţe demoniace (2). Un fenomen analog se poate observa în privinţa greculuĭ *δαίμων*, la început «divinitate» în genere bună saŭ rea, care dobândi sensul de «spirit rĕŭ, drac» cu triumful noueĭ religiunĭ. Tot aşa zendicul *daêva*, sanscri-

(1) Iată acest pasaj (Deutoron. XXXII, 17) :

Eĭ sacrificară *demonilor* şi n e d u m n e z e i l o r, (*)
Zeilor, pe carĭ nu'ĭ cunoscură,
Zeilor noĭ de curînd veniţĭ,
De carĭ părinţiĭ voştri nu s'aŭ temut.

(2) Gesenius, *Hebräisches und chaldäisches Handwörterbuch*, p. 829[a].

(*) In textul original : «Yizbe'hu *laşedim* l o e l o h a».

tul *dêva* «deus» are deja în Zend-Avesta sensul peĭorativ de «cacodaemon», religiunea luĭ Zoroastru anatematisând primitiva-ĭ semnificaţiune (1).

Trecênd peste arhaicul *bolovan*, întrebuinţat uneorĭ (2) în sens de «idol» (psl. *bolŭvanŭ* «stipes, statua, columna», rus. *bolŭvan* «idolum»), pomenim singurele doă cuvinte, cu carĭ se serveşte limba modernă pentru a exprima ceeaşĭ noţiune : *idol*, din neo-grecul εἴδολον, şi *chip* saŭ *chip cĭoplit*, din ungur. *kép* literal «imago» (comp. psl. *kapĭ* «idolum»), care îşĭ găseşte analogiă în polonul *obrazŭ* «sculptile, simulacrum» şi în paleo-slavicul *istukanŭ* «idolum» literal «cĭoplit» (3).

B. Sfânta *Troiţă*, din paleo-slavicul *troiţa* «τριάς, trinitas», compusă din *Dumnezeŭ Tatăl*, din *Dumnezeŭ Fiul* : *Isus Hristos*, popular *Ristos* (dar *Antihrist*, popular *Antihîrţ* (4) din grecul Ιησοῦς Χριστός, primul traducêndu-se greceşte prin σωτήρ «Salvator», româneşte prin *Mântuitor*; şi din *Sfântul Duh*, paleo-slavicul *duhŭ sventŭ* «spiritus sanctus», de unde româneşte şi *duhovnic* «confessor» (psl. *duhovŭnikŭ*), corespunzênd grecuLuĭ πνευματικός din πνεῦμα «spiritus» şi germanuluĭ *Geistliche* din *Geist* «spirit».

C. *Crucea* din latinul *crux-crucem*, macedo-rom. *cruţe*, dar istriano rom. *criju* din paleo-slav. *krĭžĭ* «crux», de unde româneşte *cârjă*, toĭagul pastoral în forma crucii.

In graĭul popular din Transilvania «crucea» are şi sensul figurat de «ființă ĭubită» (5). Astfel într'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 40) :

Aĭu, ĭu, *crucea* mea, lele,
Tu cu ochiĭ facĭ belele;
Intri'n cas', se luminează ;
Ieşĭ afar', se înseninează !

Saŭ într'o strigătură (Ibidem, p. 342) :

Cruce mîndră, *cruce* dulce,
Cruce 'n pămînt mĕ duce;
Cruce mîndră, *cruce* dragă,
Cruce 'n pămînt mĕ bagă !

Intr'o baladă din valea Crişuluĭ (Pompiliu, p. 47) :

Mândra mea, *cruciţa* mea,
Poartă-mi-l (brîul) Duminica
In cĭudă la soro-mea.

(1) Persianul *div* «demon» a pătruns, prin intermediarea limbeĭ turceştĭ, şi în unele limbĭ slavice, ca bulg. *divi* şi *samodiva*, despre care comp. studiul meu *Ielele*, p. 41—42. Asupra luĭ *daemon=diabolus* vezĭ Lecky, *Istoria origineĭ şi influenţeĭ spirituluĭ de Raţionalism în Europa*, trad. germ. de Jolowicz, vol. I, p. 17.

(2) Coresi, Psaltirea, Ps. LXXVIII : «Şi întru *bolovanii* săi întărâtară el».

(3) Miklosich, *Chr. Terminol.*, p. 36.

(4) Alexandri, *Teatru*, p. 816 : «Bată'l crucea, *antihîrţ!*». Ibid. p. 1118 : «Se vede, c'am agĭuns în vremea lu' *Antihîrţ*».

(5) *Lexicon Budan*, p. 149 : «Un chip de mădărire seŭ pentru arătarea dragosteĭ zic uniĭ : *crucea mea* «mi anime, mea vita !».

Din bogata fraseologiă a crucii vom cita numaĭ locuţiunile cele maĭ obicĭnuite. *A se cruci* saŭ *a'şĭ face cruce*, de mirare orĭ de spaĭmă : nicĭ pe dracu să'l vezĭ, dar nicĭ *cruce să'ţĭ facĭ* (proverb); *a pune cruce* la casa saŭ la altceva în semn de vînzare : tot eram hotărît să vînz casa, acum negreşit am *să'ĭ puiŭ cruce* (Ispirescu, Snoave, p. 83); de aci însemnarea figurată : *a pune cruce cuĭva*, a părăsi pe cineva, de pildă sluga la ĭeşire de la stăpân; *a pune cruce* maĭ însemnează «a nota cu cruce într'un catastih spre a se găsi lesne cele însemnate» (1). *A se face cruce*, despre drumul saŭ calea, ca în următoarea doĭnă ardeleană (Jarník-Bărseanu, p. 210) :

De urît m'aş duce, duce,
C a l e a mi *se face cruce;*
De urît aş mere, mere,
Calea mi s e f a c e s t e l e.

In basmul muntean «Greuceanu» (Ispirescu, Basme, p. 220) : «Iar Greuceanu şi frate-seŭ merseră cale lungă şi maĭ lungă, până ce li *se făcu calea crucĭ* se opriră». De aci *răscruce*, drum încrucişat saŭ răspântie (comp. sĕrbeşte *raskrižie*, nemţeşte *Kreutzweg*). *A fi în crucĭ* saŭ *a sta în crucĭ*, despre soare fiind la ameazĭ. Ispirescu, Basme, p. 127 : «I zise, că tocmaĭ la amĭazĭ, cînd *va fi* s o a r e l e *în crucĭ* să înalţe o prăjină şi în vîrful eĭ să puie o mahramă roşiă». Ibidem, p. 260 : «Drăcoaĭca de mumă a zmeuluĭ dormea numaĭ la nămĭezĭ, când s o a r e l e *stă în crucĭ*».

Ucigă'l-crucea, una dintre numeroasele numirĭ ale draculuĭ; *cruce de aur în casă!* esclamaţiune preservativă la pomenirea necuratuluĭ, cu care se poate compara expresiunea nemţească *Gottseibeiuns* (=Dzeŭ fie cu noĭ!) pentru «dracu». In povestirea «Stan Păţitul» de Creanga (Convorbirĭ lit. XI, 27) : «Om bun, naţĭ banĭ în locul grîuluĭ, ce maĭ aĭ a lua şi lasă-mĕ în pace. N'am crezut, că am a face cu dracul. — Ferească Dumnezeŭ, cucoane, *cruce de aur cu noĭ în casă!* Departe de pe locurile aceste».

Cruce-ajută! identic cu *Doamne-ajută!* ca semn de îmbărbătare. In balada «Grue Grozovanul» (Alexandri, p. 79) :

Grue vremea nu perdea,
Doă c r u c ĭ numaĭ făcea,
Doamne-ajută! el zicea,
Barda 'n mână apuca
Şi 'n Tatarĭ se arunca
Ca un vînt înviforat
Intr'un lan de grîŭ uscat!

(1) *A pune cruce la cap*, după moarte, ca într'o doĭnă ardeleană (Jarník-Bărseanu, p. 74) :

Foaĭă verde treĭ pătace,
Zis'a maĭca, că mĭ-a face
Un pĭeptar ş'un lăĭbărac
Şi m'o da după diac ;
Dar eŭ zic, că nu m'oĭ duce,
Pân'*mĭ-or pune la cap cruce!*

In poema «Dumbrava-Roşiă» de Alexandri :

Pe loc tot omul verde, ce poartă capul sus,
Şi-aŭ sărutat odoriĭ, şi-aŭ ascuţit toporul,
Şi-aŭ prins din câmp fugarul, ce'ĭ sprinten ca o cĭută,
Apoĭ, făcêndu'şĭ c r u c e, zicênd un *Doamne-ajută!*
Ca şoĭmul de la cuĭbu-ĭ voĭos şi-aŭ luat sborul.

A umbla saŭ *a fi cu crucea în sîn*, în stilul familiar, a fi făţarnic, a năpăstui pe cineva, a lua milă. *Cruce de voĭnic*, bărbat integru, din punctul de vedere fisic şi moral. Jipescu, Opincar, p. 79 : «Muĭerea ĭe jumătate de cruce, rumânu ĭe c r u c e î n t r e a g ă, *cruce de voĭnic*». Intr'un basm de Ispirescu, p. 388 : «Vĕzênd însă, că cu boceala nu o scoate la căpătâiŭ, se ruşină singur de sine, cum de să se arate el, *cruce de voĭnic*, aşa puţin la inimă, când se întîmplă de căzu în nevoe...». In basmul «Tăleruş» de acelaşĭ (II, 1. 113) : «Mĕ duc, tată, unde mĕ va povăţui Dumnezeŭ şi voiŭ munci. Mi-oiŭ scoate eŭ pâĭnea de toate zilele, că doar nu sînt *cruce de voĭnic* aşa de florile măruluĭ».

In fine (1), *frate de cruce*, tovarăş pe vĭaţă şi pe moarte, unit prin amestecul simbolic al sângeluĭ. «Când doĭ bărbaţĭ se decideaŭ a se î n f r ă ţ i, trebueaŭ să'şĭ facă eĭ pe braţul drept câte o tăietură în formă de c r u c e şi să unească sângele lor» (2).

In balada «Balaurul» (Alexandri, p. 12) :

Apoĭ, mări, căt trăea,
Fraţĭ de cruce se prindea
Şi împreună voĭnicea,
Pe balaurĭ de stârpea.

In basmul «Bogdan Viteazul» (Ispirescu I, 134): «Zmeul sări înapoĭ cu groază, apoĭ îĭ zise : Nea Bogdane, aicĭ e moşia noastră şi te-a adus Dumnezeŭ la noĭ, apoĭ aĭde *să ne prindem fraţĭ până la moarte;* vino să trăeşĭ cu noĭ şi ştiŭ bine că şi fraţilor meĭ o să le placă prietenia, ce legăm».

Acest obiceiŭ străvechiŭ al ţăranuluĭ român — *frăţia de cruce* saŭ maĭ bine zis *frăţia de sânge* — îl regăsim şi la alte popoare din peninsula balcanică. *Fraţĭle de cruce* poartă la Sĕrbĭ numele de *pobratim* «fârtat saŭ frate de suflet» (ba dînşiĭ aŭ încă şi o *posestrim* «surată saŭ soră de cruce»), la Grecĭ (maĭ rar) σταυραδέλφος «frate-cruce» saŭ ἀδελφοποιτὸς «înfârtăţit»; la Albanesĭ frăţia de cruce, numită *văĭamări* din *văĭam* «frate de cruce», se face în biserică cu bine-cuvîntarea popiĭ, după care «fraţiĭ» îşĭ sgârie uneorĭ pĭelea şi sorb sângele unuĭ altuĭa (3).

După părerea d-luĭ Hasdeŭ (4), frăţia de cruce prin amestec de sânge, aşa

(1) Asupra altor cătorva locuţiunĭ, carĭ intră în fraseologia cruciĭ, vom reveni în capitolul asupra metaforeĭ.

(2) Alexandri, *Poesiĭ populare*, p. 13.

(3) Hahn, *Alb. Studien*, p. 145, 178.

(4) Hasdeŭ, *Originile Craĭoveĭ* în *Columna* pe 1878, p. 5—11, unde se poate citi interesanta escursiune, ce d-sa consacră «frăţieĭ de cruce».

cum o practică ţăranul român, o datină la început esclusiv păgână, derivă de la Cumanĭ, o părere cu atât maĭ probabilă, cu cât o instituţiune analoagă s'a perpetuat până astăzĭ la Turcĭ sub numele de *kan kardaş* saŭ «frate de sânge».

Fraseologia *crucii* nu e maĭ puţin bogată la Spanĭolĭ. Iată câteva exemple: *Cata la cruz*, cată la cruce, adică «bagă de seamă»; *adelante con la cruz!* înainte cu crucea! corespunde românesculuĭ «*cruce-ajută*»! *entre la cruz y la agua bendita*, între cruce şi aĭasmă, adică «în mare pericol»; *desde la cruz* (1) *hasta la fecha*, de la crucea (iscălitura) până la data, adică «de la început până la sfirşit»; *hacerle la cruz á alg.*, a'şĭ face cruce înaintea cuĭva, adică «a se teme, a se feri de cineva»; *por la cruz!* pe cruce! corespunde românesculuĭ «*crucea ta!*»..... etc (2).

Crucea e simbolul *credinţeĭ*, vorbă formată din latinul *credere* ca şi italĭanul *credenza*, şi pe dînsa creştiniĭ jură saŭ fac *jurămînt*, latineşte *juramentum*.

Răstignire «crucifigere, σταυροῦν» e de origină slavică: bulgăreşte *rastegnŭ*.

D. Cele doă spirite, carĭ, după credinţa populară, sînt motorul tuturor faptelor omeneştĭ—unul al faptelor bune, celalt al *păcatelor* (3), latineşte *peccatum*—*îngerul* şi *dracul*—sînt ambele de origină latină.

Inger, din latinul *angelus* (ἄγγελος), albaneşte *ängäl*, al căruĭ sens general de «trimis» s'a restrîns, în latinitatea creştină, la idea de «trimis ceresc» (4). Istriano-Româniĭ zic *ándul* probabil din italĭeneşte; Macedo-Româniĭ aŭ *ánghelu* deadreptul din greceşte, de unde şi numele proprĭu daco-român *Anghel*. Tot de acolo vine şi *arhánghel*, ἀρχάγγελος, rostit de popor *aránghel* (comp. *Ristos* pentru *Hristos*), pe când albanesul *arkangel* se trage din latinul *archangelus*.

Principiul rĕuluĭ, *dracul*, macedo şi istriano-român *dracu*, albaneşte *drekĭ*(5), a fost închipuit sub forma de şarpe saŭ balaur, semnificaţiunea primitivă a latinuluĭ *draco*(6). Chipul *balauruluĭ* de pe prapurele, ce se purtaŭ la alaiurĭ, înfăţişa, ne spune Du Cange(7), pe *dracul*, care, după şi usa sfântuluĭ Augus-

(1) Tot aşa şi franţuzeşte: *faire une croix, faire sa croix* însemnează «a iscăli» pentru ceĭ ce nu ştiŭ carte: iscălitura lor consistă dintr'o cruce făcută cu condeiŭ în josul actuluĭ.

(2) *Diccionario de la lengua castellana* compuesto por la real Academia Española s. v. *Cruz*.

(3) Macedo-Româniĭ zic *amărtíe* din grecul ἁμαρτία «peccatum».

(4) Tot aşa ebraicul *mala'h* «înger» însemnează incă în Iov (I, 14) «trimisul regeluĭ».

(5) Pe lângă care Albanesiĭ maĭ posed: *dĭemăn* lat. *daemon*; *dĭal* lat. *diabolus*; *pandhi* literal «nelegĭuitul, rĕutăcĭosul» şi *paplesă*, pentru *pa-besă* (?), «necredincĭosul».

(6) Vorba însemnează literal «(animalul) cu vederea ageră». Etymologicum Magnum: δράκων παρὰ τὸ δέρκω, τὸ βλέπω. ὀξυδερκὲς γὰρ τὸ ζῶον ap. Curtius, *Griechische Etymologie*, p. 129.

(7) Du Cange, *Glossarium* s. v. *draco*: «Effigies *Draconis*, quae cum vexillis in Ecclesiasticis processionibus deferri solet, qua vel *Diabolus* ipse, vel haeresis designatur, de quibus triumphat Ecclesia. *Diabolus* enim, ut ait S. Augustinus, in Scripturis sanctis, *Leo et Draco est*: Leo propter impetum, Draco propter insidias».

tin, se aseamănă ş a r p e l u ĭ pentru cursele, ce întinde muritorilor(1). Spiritul cel rĕu, ce a amăgit pe strămoaşa Eva, este asemenea înfăţişat, în primele capitole ale Geneseĭ saŭ Faceriĭ, sub forma de şarpe, speţa cea maĭ vicleană dintre animale (2). La uniĭ scriitorĭ din latinitatea posterioară se găseşte câte odată şi *anguis* pentru *diabolus* (compară şi medio-germanul *Helletrache*). Toate acestea daŭ o explicaţiune suficientă elementuluĭ semasiologic al cuvîntuluĭ românesc.

D. dr. Gaster atribuĭe cuvîntuluĭ o origină bogomilică : «*Dĭavolul* saŭ *Satana*, zice d-sa, se numeşte româneşte *drac*, care în fond nu însemnează alt ceva de cât *şarpe uriaş*. Puterea vrăjmaşă, care a zidit lumea şi care e părintele rĕutăţiĭ, a fost deci maĭ întâĭ închipuită sub forma unuĭ *şarpe*, care închipuire s'a uĭtat şi a păstrat numaĭ înţelesul de *dĭavol*, ceea ce se şi spune deadreptul de Bogomilĭ : *dyabolus qui vocatur draco* aut serpens «dĭavolul ce se numeşte drac saŭ şarpe» (3).

Interesantă din punctul de vedere semasiologic e semnificaţiunea de *vrăjmaş*, ce vorba *drac* are în vechile tipăriturĭ româneştĭ, o semnificaţiune, care îşĭ găseşte analogiĭ în diferite limbĭ. Deja ebraicul *satan*, prototipul lor, întruneşte sensul de «protivnic, duşman» cu acela de «demon, care îndeamnă pe oamenĭ a păcătui» (4). Paleo-slavicul *neprĭiazni* «πονηρὸς, διάβολος» literal «neprĭetenul» corespunde vechiŭ-germanuluĭ *unholda* «inmitis, inimicus, diabolus». Tot aşa neo-sloveanul, bulgarul şi serbo-croatul *vrag*, poloneşte *vrog*, paleo-slavicul *vragŭ* literal «învrăjbitorul» însemnează «inimicus, hostis, diabolus» (5).

Izvorul acesteĭ comparaţiunĭ metaforice trebuĭe căutat în parabola evangelică a semănătoruluĭ (Mateĭ XIII, 37—39), pe care o reproducem după forma cea maĭ veche din Evangeliarul manuscript de la 1574, descoperit de d. Hasdeŭ în British Museum (6), alăturând'o de cea coprinsă în traducerea Biblieĭ din 1688 :

Cine seamănă cea semânţă bună ĭaste fiĭul omenesc; e agrul ĭaste lumea; e bună semânţă, aceştĭa sînt fii împărăteşti ; e pleavele sînt fii nepriitoriului; e *vrăjmaşul* ce o seamănă *ĭaste dracul*; e secerăcĭunea, sfrăşitul veacului ĭaste; e secerătorii îngerii sînt (1574).

Cela ce samănă sămânţa bună, ĭaste fiĭul omenesc; ĭară ţarina ĭaste lumea; şi sămânţa cea bună, aceştĭa sînt fiiĭ împărăţiei; ĭară neghinele sînt fiii hicleanului; ĭar *vrăjmaşul* cela ce aŭ semănat pre ĭale *ĭaste dĭavolul* (1688).

(1) Pann, *Povestea Vorbeĭ*, p. 23 : «*Dracul* nu face punţĭ şi biserică, ci întinde curse şi piedicĭ».

(2) Albanesiĭ consideră asemenea ca spirit rĕu pe un şarpe mare şi pestriţ, numit de dînşiĭ *eşterha* din pluralul persian *aždarha* din *ažder* «balaur» Miklosich, *Türkische Elemente* I, 16.

(3) Gaster, *Literatura populară română*, p. 256—257.

(4) Comp. *Indireptarea Legieĭ*, p. 66 : «Nicĭ odată nu încetează *vrăjmaşul* şi luptătoriul nostru *satana* să spurce cu pără şi cu clevete traĭurile oamenilor celor bunĭ».

(5) Miklosich, *Chr. Terminol.*, p. 42.

(6) *Columna* pe 1882, p. 84.

Iată acum câte-va exemple din Psaltirea diaconului Coresi, în care cuvîntul ne întîmpină foarte des.

Ps. VIII: «*Dracului* scăzură ai mele în cumplit, şi cetăţile spărseşĭ = O *inimici*, consumatae sunt vastitates in aeternum, et civitates extirpasti».

Ps. IX: «Când toarnă-se *dracul* mieu înapoi, nu putu şi pier de faţa ta = Revertentes *inimicos* meos retrorsum corruere et perire a facie tua».

Ps. XXIV: «Vezi *dracii* miei că mulţiră-se şi cu urâtul nedrept urâră mă = Aspice *inimicos* meos, quia potentiores sunt, et odio violento oderunt me».

In «cântecul lu Moĭsi» de acelaşĭ (p. 10—11): «Dereapta ta mână, Doamne, frânse *dracii* şi cu multă slavă ta tărât'ai vrăjmaşii».

In «Tetravanghelul» de acelaşĭ (Cipariu, p. 12; Luca VI, 27): «Iubiţi *dracii* vostri, binefaceţi ceia ce aŭ urît voi = Diligite *inimicos* vestros; benefacite iis qui vos oderunt».

Asupra diferitelor nume ale draculuĭ e interesant a reproduce un fragment dintr'un manuscript de pe la finea secoluluĭ trecut întitulat «Intrebărĭ şi răspunsurĭ» (cap. IV: pentru dracĭ). E un dialog între dascălul şi ucenicul sĕŭ(1):

Dasc. Satana ce să înţelege?
Ucen. Şi lepădat şi protivnic.
Dasc. Dar Veelzavel?
Ucen. Dumnezeul muştelor.
Dasc. Numeşte-să dracul şi într'alt chipu?
Ucen. Să numeşte în multe feluri.
Dasc. Zi, să auzim.
Ucen. Să numeşte *bălaur, şarpe, otravă, răŭ viclean, pârâşu, năpăstuitor, înşelător, ucigaş, începător răutăţilor, întunerec, duh viclean, lup hrăpitor, boeru lumiĭ, vrăjmaş adevăruluĭ, tatăl minciuneĭ*, că el aŭ născut minciunĭ, şi cine spune minciuna este fiul draculuĭ

D. Jipescu a consacrat aceluĭaşĭ subiect o pagină foarte importantă, din care extragem următoarele:

«Necuratuluĭ i maĭ zic rumâni, îl policresc: *năĭba, aghiuţa, dracu, ucigă'l-vederea, cornea, ucigă-'l-toaca, dĭavolu, idolu, ucigă-'l-tămâĭa, satana, spurcatu, ucigă-'l-crucea, întunicatu, nodea* şi *codea* (2)... Rumânu 'şĭ închipue, că hilecare om poartă pă umere un înger ş'un drac. Dracu — hiĭe dăparte d'ast loc — dă pă umăru stângu învaţă pă om dă răŭ, ca să intre in ĭad pă lumea allantă; îngeru dă pă umăru drept sfătuĭe pă rumân d'a bine să intre la raĭ cu mâinile în şoldurĭ. Că dracu crapă, când facĭ bine; că un rumân ĭe slab de înger; că ĭe de bine să hi stângaciŭ, ca să împungĭ pă dracu; că necuratu umblă cu tichiĭe şi că să te păzeştĭ d'a te juca cu tichiea draculuĭ; că dracu nu face nicĭ pomenĭ, nicĭ punţĭ, nicĭ uşĭ de biserică...; că d'o va Domnu cu omu, dracu îĭ ĭese înainte cu colacĭ; că dracu ĭe spărgător dă case; că un rumân are pă dracu; altu dă dracilor pă om; că cine ĭe spân a mâncat din pomana draculuĭ; că l'a dus unde a înţărcat dracu copiĭ; dracu ştiĭe, da ĭel nu;

(1) Gaster, *op. cit.*, p. 264—265.

(2) Laurian şi Maxim, *Dicţionariu* I, 1128: «Femeile nu cutează a numi numele draculuĭ. Ele îĭ zic *spurcatul* saŭ *ducă-se în pietre*». Această din urmă numire s'aude maĭ des sub forma *ducă-se pe pustiĭ*

că mulerea a îmbătrânit pă dracu cu dăscreţirea unuĭ hir dă păr; că dracu să dă în lăturĭ din calea fărmecătoari; că pă dracu l'aŭ zărit oamini ca o nălucă, ba ca o mogândeaţă, ba că ĭera cu coarne, ba că şedea în casă pustiĭe cu spahiili, cu muma păduri, cu joĭmăriţa : toate baţagoniile astea sînt scoase dă'l dă n'are dă lucru!.......»(1).

Clasificând toate aceste numirĭ ale draculuĭ după elementele lor linguistice, avem :

a) din greceşte *dĭavol* (διάβολος) popular *ghĭavol*, *dímon* (δαίμων) şi *satana* (σατανᾶς);

b) din ruseşte *scaraoţchi* (=*iskariotski*) literal «iscarioteanul» porecla luĭ Iuda vînzătorul(2), cuvînt întrebuinţat maĭ cu seamă în Moldova. Stamati, Musa românească, p. 136 : «Pe *scaraoschi* chĭemând şi vorbe dĭavoleştĭ bâĭguind». Alexandri, Teatru, p. 242 : «Adică mare hătru maĭ eştĭ!..... să jurĭ, că te o înţărcat *scaraoţchi*». Acelaşĭ, Despot-Vovă, p. 71 : «*Scaraoţchi* îĭ este luĭ nănaş»;

c) din turceşte *naĭbă* de la turco-arabul *nâĭbe* «nenorocire» şi *Han-tătar* saŭ numaĭ *tătar*(3), amintindu-ne de un popor, care, prin înfricoşatele sale pustiirĭ, umpluse ţara de groaza numeluĭ său;

d) din ţigăneşte *benga*, care s'aude în Moldova, de la *benga* «drac» (comp. ţig. *bango* «olog») (4). «Lăeşiĭ—zice Stamati (Musa, p. 144) — Ţiganiĭ făcênd pe Românĭ a crede maĭ mult în *Benga*, zeul ţigănesc de cât în Dumnezeul creştinesc»;

e) de origină necunoscută : *aghiuţă*, nume comic dat draculuĭ(5); *lucoflenderu*, probabil din *Lucifer* saŭ *Luceafăr*(6) şi *fleandură*, care se anină la cuvinte spre a le da un sens peĭorativ (comp. *lipcĭoflendură* saŭ *lĭopcĭofleandură*; *cĭocoflendură* saŭ *cĭocorofleandură*) (7), bunăoară în următorul pasaj din bas-

(1) Jipescu, *Opincaru*, p. 114—115. Dacă maĭ adăogăm la acestea : că sfântu Ilie are necaz pe dracĭ, că el umblă cu car şi cu caĭ de foc prin norĭ şi dă cu biciu într'înşiĭ lovindu'ĭ adeseorĭ; că el, când tună şi fulgeră, face aceasta spre a lovi pe dracĭ, carĭ fug ascunzêndu-se sub pisicĭ şi alte animale; că el nu'şĭ cunoaşte ziua numeluĭ, altminterĭ ar omorî pe toţĭ draciĭ şi ar prăpădi lumea în acea zi — avem un tabloŭ aproape complet despre credinţele populare privitoare la duhul răuluĭ.

(2) Hasdeŭ, *Cuvente*, vol. II, p. XVII.

(3) Asupra acestor doă cuvinte vezĭ *Lex. bud.*, p. 251,412 şi ale mele *Elemente turceşti*, p. 15, 108.

(4) Miklosich, *Ueber die Mundarten* VI; Pott, *Zigeuner* II, 407.

(5) După d. Hasdeŭ (Etym. Magnum Rom., p. 510) *aghiuţă* ar fi de origină dacică, înrudindu-se cu albanesul gheghic *Ago* «Dumnezeŭ», suferind o transiţiune de sens analogă cu a greculuĭ δαίμων, în privinţa căruĭa am adus maĭ sus un paralel românesc.

(6) In «Divanul» luĭ Cantemir : «... în acele de trup şi de suflet ucigătoare şi omorîtoare a oceanicĭ să te lege legăture, din carĭ a te deslega în vecĭ să nu maĭ poţĭ, în care legăture *Luceafărul* şi Iuda aŭ căzut..» Hasdeŭ, *Arhiva* II, 128.

(7) Xenopol, *Brazĭ şi putrigaiŭ*, p. 159 : «*lipcĭoflendura* cea de advocat»; Alexandri, *Teatru*, 1328, 1330 : «din *lĭopcĭofleandură*. cĭocoiŭ de coada trăsureĭ, am agĭuns hop-cĭocoiŭ... şi din hop-cĭocoiŭ para-cĭocoiŭ..» — «cred şi eŭ, *cĭocorofleandură*»; Millo, *Chiriţa*, p. 4 : «pentru că se ducea maĭ toţĭ de la noĭ, şi boĭerĭ marĭ şi boĭerĭ micĭ şi cĭocoĭ şi *cĭocoflendurĭ* şi numaĭ eŭ să nu mă duc?»

mele luĭ Ispirescu, p. 293 : «Fugiţĭ zmeilor şi vĕ ascundeţĭ, căcĭ ĭată că vine Ilie Pălie să vĕ potopească, să vĕ pîrjolească şi după el *luceflenderu* să vĕ ĭa suflengheru» (1); *pîrdalnicu* şi *sarsailă* (2).

In fine, numirile de *michiduţă* saŭ *mititelu* (3) ; epitetele de «spurcatu» şi «necuratu», ce se daŭ draculuĭ, îşĭ găsesc analogiĭ în ruteanul *nečystyĭ*, neosloveanul *pogan* «diabolus» propriŭ «immundus»; ĭar acela de «întunecat» în polonul *czarny* din *črŭnŭ* «negru» (comp. pol. *czart*, rus. *čort*, ceh. *čert* «dracu») (4).

Blăstămare, munteneşte *blestemare*, din latinul *blasphemare* (βλασφημεῖν) medio-grecul βλαστημεῖν, cu schimbarea anorganică a luĭ *f* în *t* ca şi în celelalte limbĭ romanice : ital. *biastemmare*, *bestemmiare* ; rumonş *blastemmar*, prov. *blastemar*, fr. *blasphémer*. Sensul cuvîntuluĭ în latinitatea eclesiastică de «a huli saŭ a'şĭ bate joc de cele sfinte», conservat în formele romanice de maĭ sus, s'a generalisat româneşte la contrarul luĭ *binecuvîntare*, la «male dicere» şi la «înjurare». O diferenţiare logică a latinuluĭ *blasphemare*, care figurează în glosarele medievale cu sensul de «vituperare, reprehendere», a produs următoarele forme romanice colaterale celor citate : it. *biasimare*, prov. *blasmar*, fr. *blâmer* (blasmer) (5).

Blestemare maĭ are, în limba bisericească, şi sensul special de «excomunicare», o noţiune exprimată şi prin verbul *afurisesc*, format din aoristul greculuĭ ἀφορίζω, al căruĭ sens general de «despărţire saŭ mărginire» a fost restrîns de Biserică la o anumită separare religioasă, la depărtarea din comunitatea credincĭoşilor : «*Afurisania*, zice vechĭul drept canonic, *ĭaste despărţire de Dumnezeŭ*» (6). Pe de altă parte semnificaţiunea special bisericească a luĭ *afurisire* a suferit, în graĭul comun, o generalisare identică cu a cuvîntuluĭ *blestemare*.

Aceeaşĭ noţiune se maĭ redă româneşte şi cu *anatemă*, popular *anáftimă* (7), din grecul ἀνάθεμα, ἀνάθημα, al căruĭ sens primitiv fu asemenea modificat de

(1) *ghero*, din *suflengheru*, e desinenţa casuală a pluraluluĭ ţigănesc, care corespunde sufixuluĭ sanscrit *kara* «făcênd». Ţăraniĭ numesc luceafărul dimineţiĭ *fof-engher* ap. Odobescu, *Pseudokyn.* 51.

(2) Asupra acestor doă vorbe vezĭ Costinescu, *Dicţionar român-frances*, vol. II, p. 247,287.

(3) In povestea «Dănilă Prepeleac» de Creanga (Conv. lit. IX, 457) : «Mâĭ *michiduţă*, doar eŭ te credeam maĭ tare de cât eştĭ...». In povestea «Harap-Alb» de acelaşĭ (Ibid. XI, 189) : «Mâĭ, nu cumva să vĕ împingă *mititelul* să intraţĭ înaintea mea, că nu maĭ ajungeţĭ să vedeţĭ ziua de mâne».

Hasdeŭ, *Etym. Magnum Rom.*, p. 508 : *micuţul*, *tichiuţă*, *ghighiuţă*. — Polizu, *Dicţ. rom.-germ.* p. 273 : *neguiţă* «Teufel».

(4) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 45.

(5) Diez, *Wörterbuch* I, 65.

(6) *Indireptarea Legieĭ*, p. 72.

(7) Alexandri, în pĭesa «Iaşiĭ în Carnaval» (Teatru, p. 1140) :

Săbiuţă. — Ia nebuniĭ de a luĭ cuconu Tachi.... Visază un complot.
Vadră. — Iar' compot !..... De vĕ'nţĕleg, să fiu *anaftima*....

Biserica creştină. Cuvîntul, în clasicitatea greacă, însemna «expunere, obiect expus în templu ca prinos zeilor» adică orice ofrandă consfinţită zeităţilor păgâneşti, pe cari noua religiune identificându-le cu demoni, a dat în acelaşi timp vorbei însemnarea de «ceva închinat diavolului» şi deci care trebuie despărţit de Dumnezeŭ şi de adunarea credincioşilor: «*Anatema ce să zice lepădat de creştenătate*» (1) saŭ «*Anatema iaste despărţire de Dumnezeŭ şi împreunare şi moştenire Satanei*» (2). De aci *a da anatemei* deveni o expresiune sinonimă cu *afurisesc*, deşi ambele pornesc din puncte de vedere fundamental diferite.

E. Ziua *giudeţului*, latineşte *judicium*, saŭ *Judecata*, lat. *judicatum*, *de apoi*, când cei drepţi vor intra în *Împărăţia cerurilor*, lat. *imperium coelorum*, saŭ în lăcaşul fericiţilor, în *raiŭ*, paleo-slavic *raĭ* «paradisus»; iar cei răi în lăcaşul întunecat saŭ invisibil, în *iad*, arhaic *ad*, paleo-slavic *iadŭ* «orcus» din grecul ᾅδης (3), numit în sfânta Scriptură şi *ghèena* din ebraico-grecul γέεννα *(ghê hinnôm)*, lat. *gehenna*, care însemna primitiv «valea lui Hinnom» lângă Ierusalim, unde se jertfea copiii lui Moloh, de unde apoi, în graiul bisericesc, lăcaş de groază şi de chinuri, adică «Iad».

Interesantă este transiţiunea semasiologică, ce o întîlnim în mai multe limbi între «păcură» şi «Iad», după închipuirea făcută despre acest lăcaş. Româneşte am întîmpinat'o o singură dată într'un text arhaic şi anume în «Catehismul românesc» tipărit la Alba-Iulia în 1648 şi scris după ortografia ungurească (Hasdeŭ, Cuvente II, 726): «Resztignisze şi muri, engrupesze, pogori prae *pekurae* (cit. pecură), a treja dzi de la morcz esze szkuloe».

La Istriano-Românî *peke* însemnează asemenea «Iad» (4).

Păcură şi *peche* se trag ambele din paleo-slavicul *pĭklŭ* «pix, ardens sulphur; infernus» (comp. *mătură* cu psl. *metla*).

Iată acum câteva exemple linguistice de analogia mai sus relevată: neogrecul πίσσα, de unde şi macedo-românul *pisă*, *chisă* «pix, infernus» (*tru chisă ică in intuneracu* «in inferno aut in tenebris»); alb. *pisă* «păcură, iad» pe lângă *seră* «catran, iad» din psl. *sêra* «sulphur, bitumen»; polabic *smüla* «răşină, iad» din psl. *smola* «bitumen» (5).

Tot de la paleo slavicul *pĭklŭ* se trage şi *păclă*, formă colaterală cu *păcură*, care a încercat o importantă scădere logică, redus fiind la însemnarea figurată de «negură, mare întuneric».

Stamati, in balada'i «Dragoş» (Musa rom., p. 25):

Ochii minţii mele îndărăpt se uită
Răsbătênd prin *păcla* trecutelor secuii.....

(1) *Pravila de Govora*, ed. Bujoreanu, p. 19.

(2) *Indireptarea Legiei*, p. 71.

(3) Interesant este că, la Grecii moderni, Ἅιδης conservă încă semnificaţiunea sa antică (pentru Iadul creştin ei aŭ κόλασις «chin, pedeapsă», alb. *kolias* «Iad»), pe când vorba a primit sensul de «orcus» la popoarele slavice ortodoxe.

(4) Miklosich, *Rum. Unters.* I, 39.

(5) Miklosich, *Chr. Termin.*, 49. — *Alb. Forsch.* I, 32. — Cihac, *Dictionnaire* II, 236.

In «legenda de la Dorna» de Alexandri (Poesiĭ III, 63):

Ca fiinţele din basme
Pe sub *păclă* s'arată
Munţĭ, gigantice fantasme,
Stâncĭ cu fruntea fulgerată.

Dar sensul primitiv de «infern» al vorbeĭ *păclă* reĭese la adjectivul *păclisit* «infernal, îndrăcit», care s'aplică deopotrivă fiinţelor saŭ lucrurilor.

In povestea «Harap-Alb» de Creanga (Conv. XI, 185): «Călătoria sa la împăratul roş, care zice cică era un om *păclisit* şi r ĕ u t ă c ĭ o s la culme; nu avea milă de om nicĭ cât de un câne».

Intr'o povestire moldovenească (Conteinporanul II, 882): «Nişte locurĭ p o n o r o a s e şi *păclisite*, de'ţĭ stupeaĭ sufletul».

Iadul se maĭ numeşte româneşte şi *tártar*, lătineşte *tartarus*, o interesantă rĕmăşiţă încă din epoca păgână.

In «Cugetărĭ în oara morţiĭ» c. 1550 (Hasdeŭ, Cuv. II, 465): «O, amar ceĭa ce nu se pocăescu de păcatele sale, că aceĭa toţi se ducu în focul nestinsu şi în vermii neadurmiţi şi în *tartaru*».

In «Alexandria», p. 22: «Fost'aŭ toţĭ oameniĭ ca şi tine şi pentru trufia şi mărirea lor eĭ se muncesc aicĭ până la al şaptelea veac, apoĭ vor merge la *tartar* în vecĭ petrecuţĭ».

Acelaşĭ cuvînt poporul l'a diferenţiat în *tártor* cu sensul de «dĭavol, căpetenia dracilor; căpetenie de oamenĭ rĕĭ, om rĕŭ în genere».

Ispirescu, Basme, p. 221: «Ştia acum, că zmeiĭ se duseseră la vânat în codru verde şi aveaŭ să se întoarcă unul de cu seară, altul la mĭezul nopţiĭ şi *tartorul* c e l m a r e despre ziuă».

Poveştile Unchĭaşuluĭ, p 6: «Vezĭ că era p'acolo şi *tartorul* z e i l o r pre nume Joe».

Pilde şi ghicitorĭ, p. 4: «Dihorul ca un *tartor* te muşcă înveninat».

Femininul *tartoriţă* posede, pe lângă sensurile masculinuluĭ, şi semnificaţiunea specială de «femee îndrăcită».

Ispirescu, Poveştile unchĭaşuluĭ, p. 6: «Cum vĕzură mărul, câte trele *tartoriţele* de z e i ţ e (Junona, Minerva şi Vinerea) se repeziră la el, care de care să'l apuce maĭ curînd».

Jipescu, Opincaru, p. 56: «Când ĭe indirjit rumânu pă fămeĭa luĭ iĭ zice ce'ĭ ghine în gură, adică: muĭere, muĭeruşcă, calu draculuĭ, dracu împeliţat, vulpe în patru labe, scorpiĭe, ĭazmă, puiŭ de lele, teleleĭcă, talpa ĭaduluĭ, petrecută, hăcuită, tărătură, papină, paţachină, fleoarţă, tirfă, beşoandră, başoldină, bahorniţă, magmuză, ploscaşă, verigaşă, hîrlavă, ţigoare, îngălată, trânioriţă, *tartoriţă*, hoancă, toantă, molotoală, houşcă, cĭumă».

Tartor, în înţeles de «îndrăcit, rĕŭ», îşĭ află o analogiă în adjectivul *păclisit*, citat maĭ sus.

III. ANALOGIA.

§ 1.

Analogia ca factor semasiologic.

Un rol cu totul preponderant joacă analogia în Linguistică, în care, după Curtius, domină doă principie fundamentale de cea maĭ înaltă importanță, adică analogia și legea fonetică(1). Nu maĭ puțin mare este însemnătatea analogieĭ pe terenul Semasiologieĭ, în care unele dintre cele maĭ interesante ale eĭ fenomene îșĭ găsesc printr'însa o deplină și sigură explicațiune. Ea ar putea da o nouă confirmare teseĭ, pretutindenea recunoscută în domenul etno-psihologic, despre o transmisiune intelectuală de la un popor la altul, o transmisiune adesea pur ideală, mărginindu-se uneorĭ în sfera ideilor, fără a se atinge cătușĭ de puțin de formele, ce le încorporează. Analogia, în acest cas, nu contribuĭe de cât a nuanța unele ideĭ representate prin niște tipare turnate din nainte. Aceasta este, ce'ĭ drept, un cas maĭ rar, dar cu atât maĭ interesant pentru evoluțiunea istorică a uneĭ limbĭ. De cele maĭ multe orĭ acțiunea analogieĭ este maĭ puternică, exercitându-se deopotrivă asupra elementuluĭ ideal și material al cuvintelor.

Analogia produce o convingere cu atât maĭ întemeĭată, cu cât se basează pe un șir de casurĭ evidente(2), dar adeseorĭ «un singur exemplu sigur poate arunca o lumină surprinzĕtoare asupra unuĭ cas analog» (3).

Orĭ-ce limbă, care abĭa aspiră a deveni literară și care ĭa drept model o altă maĭ cultă, nu se poate desvolta cu totul liber de sineșĭ, ci, influențată de modelul eĭ, ea 'șĭ îmbogățește necontenit capitalul intelectual prin imitațiunĭ analogice.

Când limba latină începu a se bucura de o cultură literară, ea căută să'șĭ sporĭască materialul lexical prin traducerea și imitarea cuvintelor greceștĭ. Iată câteva din aceste derivate analogice, carĭ, nereducêndu-se la prototipurile lor, ar rĕmânea neexplicabile prin limba latină : *accentus* — προσῳδία, *dispositio* — διάθεσις, *suscipio* — ὑποδέχομαι, *disputo* — διαλέγομαι, *dissolvo* — διαλύω, *contendo* — συντείνω, *suffero* — ὑποφέρω, *subjicio* — ὑποβάλλω, etc. Unele dintr'aceste analogiĭ sînt greșite, neînțelegêndu-se bine originalul. Astfel termenul gramatical *accusativus* e o traducere neexactă după grecul αἰτιατικὴ sc. πτῶσις (casus) «casul pricinuituluĭ saŭ săvîrșituluĭ»; tot așa *genitivus* (=casus gignendi), în loc de «casus *generalis*», după gr. γενικὴ «privitor la g e n (γένος)».

Limba germană poate oferi asemenea un exemplu istoric despre influența analogieĭ. Pe când gotica se modela după grecește, vechea germană

(1) Delbrück, *Einleitung in d. Sprachstudium*. Leipzig, 1878, p. 104.

(2) Welcker, *Griechische Götterlehre*, p. 116 : «Seria analogiilor întărește convingerea ca lungimea pârghieĭ forța efectuluĭ».

(3) Curtius, *Grundzüge der griechischen Etymologie*, ed. 3, cap. XV.

căuta să imiteze limba latină şi o mulţime de cuvinte, azĭ de o întrebuinţare zilnică şi cu o înfăţişare neaoş germană, datează din acea epocă de formaţiunĭ analogice. Cităm câteva dintr'însele : *Genugthuung—satisfactio*, *Schiffbruch—naufragium*, *Anblick— aspectus*, *Gewissen— conscientia*, *angenehm—acceptus*, *Zufall – accidens*, *einmüthig—unanimus*, *Ausnahme—exceptio*, *Theilnehmer—particeps*, etc.

Toate aceste formaţiunĭ datoresc cultureĭ existenţa lor : ele aŭ fost introduse pe cale literară, prin traducerĭ, de cărturarĭ şi dobîndiră treptat un drept de cetate în limbă.

Causa analogiilor semasiologice trebuĭe decĭ căutată în influenţa culturală, ce popoarele exercită unele asupra altora. Contactul unuĭ popor cu naţiunile învecinate, şi maĭ cu seamă un atare contact îndelungat, produce adeseorĭ în limba naţională nişte transiţiunĭ logice, a căror lămurire am căuta-o zadarnic în fondul propriu al aceleĭ limbĭ saŭ în consideraţiunea unor procederĭ identice ale spirituluĭ omenesc.

Particularitatea fenomenuluĭ ĭese la iveală, de îndată ce ţinem seamă de înrîurirea graĭuluĭ noilor vecinĭ. Peste forma şi sensul unor cuvinte deja existente în limbă vine, mulţămită unor puternice influenţe culturalĭ, de se suprapune o nouă pătură intelectuală, care lărgeşte sfera accepţiunilor unuĭ cuvînt cu noţiunĭ noue şi străine idiomeĭ originalĭ. Un asemenea fenomen s'ar putea numi «stratificarea semasiologică a limbeĭ», una din cele maĭ interesante şi maĭ grele părţĭ ale Semasiologieĭ, în acelaşĭ timp un tărîm şubred, pe care nu se poate păşi de cât cu cea maĭ mare prevedere. Ne vom încerca de a'l aborda în paragraful următor.

§ 2.

Nuanţe slavice.

Max Müller, într'un articol de câteva paginĭ, care a făcut mult sgomot şi care conţine, ce'ĭ drept, oarecarĭ exageraţiunĭ—cum alminterea o recunoaşte el însuşĭ—s'a încercat să explice un fenomen curios, care surprinde pe cunoscĕtorul limbilor romanice, anume nuanţarea nelatină a unor cuvinte romanice de origină latină (1).

In franţuzeşte, bunăoară, e o clasă puţin numeroasă de cuvinte, carĭ nu sînt nicĭ germane nicĭ romanice, şi formează ca o trăsură de unire şi representă un compromis între'aceste doă familiĭ. Ele aŭ o aparenţă latină, dar nu s'ar putea raporta la limba Romeĭ, ştiind că oameniĭ, carĭ vorbĭaŭ acea latină, eraŭ Germanĭ şi gândĭaŭ încă nemţeşte. Germaniĭ, carĭ] se fixară în Italia şi în Galia, învăţând a se exprima bine-rĕŭ latineşte, îmbrăcaŭ adesea germanisme c'un vestmînt latin. Supuşiĭ lor romanĭ repetaŭ, probabil de politeţă, acest jargon al stăpânilor lor şi astfel se introduse în limba vulgară.

(1) *Ueber deutsche Schattirung romanischer Worte* în Kuhn, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, vol. V, p. 11—24.

Aceasta este, pe scurt, teoria luĭ Max Müller (1).

Iată acum şi doă-treĭ exemple: Francesul *entretenir* corespunde formeĭ latine *intertenere*, care însă n'are nicĭ un sens pe latineşte. Germaniĭ, obicĭnuiţĭ cu vorba lor *unterhalten*, traduseră, în jargonul lor latin, pe *unter* cu *inter* şi pe *halten* cu *tenere* şi formară astfel o composiţiune, care nu aparţine nicĭ latineĭ, nicĭ germaneĭ.

Tot aşa francesul *avenir* corespunde germanuluĭ *Zukunft*, literal «ce are să vie». Germanul *Gegend* «regiune, ţară» literal «ceea ce'ĭ în faţă saŭ contra» se traduse pe latineşte: *gegen* cu *contra*, *Gegend* cu *contrata* sc. terra, de unde italĭeneşte *contrada*, franţuzeşte *contrée*, englezeşte *country*.

Littré a combătut această teorie, pe care o resumă «que les langues romanes sont du latin parlé par des Germains» — exagerând astfel, la rîndul sĕŭ, părerea ilustruluĭ linguist — şi a redus'o la aceĭa «qu'une influence germanique s'est fait sentir, non seulement dans l'introduction d'un certain nombre de mots, mais aussi d'un certain nombre de tournures et de locutions» (2).

Nu un asemenea fenomen voim noĭ a constata pe terenul limbeĭ române. El presupune un «amestec primar», căcĭ «nicĭodată prin cel secundar, o semnificaţiune, o simplă ideă saŭ asociaţiune de ideĭ, desbrăcată de cuvîntul în care fusese întrupată, poate să treacă dintr'o limbă într'o altă limbă» (3).

Influenţa slavică asupra limbeĭ române a fost îndestul de puternică; dar, provenind dintr'un contact de vecinătate, ĭar nu printr'un amestec etnografic, ea n'a putut modifica constituţiunea internă şi primitivă a limbeĭ. «Acţiunea Slavilor asupra limbeĭ române a fost eminamente culturală, întroducêndu-se prin cirilism după secolul al IX-lea, apoĭ respândindu-se şi întărindu-se în graĭul poporan şi în terminologia topografică, mulţumită usuluĭ oficial, mulţumită liturgieĭ şi mulţumită modeĭ, o triplă presiune exercitată fără întrerupere în curs de opt veacurĭ până la 1700» (4).

Cu maĭ mult drept cuvînt s'ar putea aplica limbeĭ române, în ceea ce priveşte elementul eĭ slavic, cele zise de Littré cu privire la elementul germanic

(1) Max Müller, *Nouvelles leçons sur la science du langage*, vol. II, p. 342 urm.

(2) Littré, *Histoire de la langue française*. Paris, 1863, p. 96—104.

(3) Hasdeŭ, *Principiĭ de Linguistică*, cap.: «Cum s'amestecă limbile?»

(4) Hasdeŭ, *Istoria critică*, p. 306. Vezĭ şi monografia *Beaudouin de Courtenay şi dialectul slavo-turanic din Italia*: cum s'aŭ întrodus slavismele în limba română? în *Columna* pe 1876, p. 448—463. Rĕposatul Lambrior era de părere, că toate cuvintele slavice aŭ intrat în româneşte pe cale literară, adică prin slavona bisericeĭ şi a documentelor oficiale (*Romania* X, 363). — La aserţiunea curat ipotetică a d-luĭ Cihac, cum că elementul slav în limba română «entre pour le double ou pour $^2/_5$ à peu près», pe când cel latin «ne représente guère aujourd'hui qu'un cinquième de son vocabulaire» (*Dictionnaire* II, p. VIII), d. Hasdeŭ opuse originala şi ingenioasa sa teoriă a *circulaţiuniĭ* în Linguistică şi a *mişcăriĭ productive a valorilor*, prin care conchide, că «un calcul serios în Linguistică, ca şi în Economia politică, are în vedere nu u n i t a t e a b r u t ă, ci *valoarea de circulaţiune*». Vezĭ *Principiĭ de Linguistică*, cap.: «In ce consistă fisionomia uneĭ limbĭ?»

al limbeĭ francese : «En fait de langue l'élément germanique est purement néologique; et si je puis ici transporter les termes de la physiologie, il est de juxtaposition, non d'intussusception; il apporte un certain nombre de mots, il n'apporte pas des actions organiques qui dérangent la majestueuse régularité de la formation romane» (1).

Româniĭ, primind în evul-mediu o nouă altoire slavică peste fondul latin al Creştinismuluĭ lor, adoptară în acelaşĭ timp, pentru liturghia lor, limba sacră a slavonismuluĭ, care rĕmase nu numaĭ pentru popor — ceea ce uşor se înţelege — dar şi pentru majoritatea preoţilor românĭ o *terra incognita* (2).

In secolul al XV-lea, pre cât se cunoaşte, se începu traducerea cărţilor sfinte din slavoneşte în româneşte. Aceste traducerĭ fură de o însemnătate nespus de mare pentru desvoltarea intelectuală a poporuluĭ român. Ele numaĭ aŭ păstrat şi aŭ făcut posibilă crearea uneĭ limbĭ literare, comună întregeĭ Românimĭ (3). Intr'însele poporul găsea, pe lângă un izvor de întărire morală, şi o mină nesecată pentru expresiunea plastică a gândiriĭ. Nu de geaba numeaŭ bătrâniĭ Psaltirea *cheea ce deschide mintea* : ea le modela acele tipare măĭestrite, în carĭ dînşiĭ îşĭ turnaŭ cugetările, înaintea cărora, nouă urmaşilor, nu ne rĕmâne de cât o neputincĭoasă admiraţiune. Dintr'însele s'a inspirat un Neagoe Vodă spre a compune acele minunate tractate de înţelepcĭune practică, ce le adresează către fiul seŭ Teodosie. Şi tot spiritul biblic însufleţeşte măĭastra epopeă naţională în proză «Cântarea Românieĭ», izvorită din patriotica închipuire a luĭ A. Russo şi pe care nemuritorul Bălcescu a redat'o în acea românească admirabilă, calchiată şi dînsa pe vechĭul stil biblic, care mângăĭe auzul şi înduĭoşează inima, ca un rĕsunet îndepărtat al graĭuluĭ profetic.

Citite şi rĕscitite de toate clasele societăţiĭ(4), aceste scrierĭ sfinte aŭ trebuit

(1) Littré, *op. cit.*, p. XXVI.

(2) Asupra acestuĭ punct vom reveni în capitolul asupra metaforeĭ.

(3) Admirabil exprimă aceasta Ĭeromonahul Silvestru, traducătorul Nouluĭ-Testament, tipărit la Belgrad la 1648, în «predoslovie către cititorĭ» (Cipariu, p. 83) :

«Acĭasta încă vă rugăm să luaţĭ aminte, că Rumâniĭ nu grăesc în toate ţărăle într'un chip, încă necĭ într'o ţară toţĭ într'un chip. Pentru aceaĭa cu nevoe poate să scrie cineva să înţeleagă toţĭ, grăind un lucru uniĭ într'un chip, alţiĭ într'alt chip : aŭ veşmînt, aŭ vase, aŭ altele multe, nu le numesc într'un chip. Bine ştim, că cuvintele trebue să fie ca baniĭ, că baniĭ aceĭa sînt bunĭ, carĭ îmblă în toate ţările; aşa şi cuvintele acealea sînt bune, carele le înţeleg toţĭ. *Noĭ derept aceaĭa ne am silit, de în cât am putut, să izvodim aşa, cum să înţeleagă toţĭ.* Iară să nu vor înţeleage toţĭ, nu'ĭ de vina noastră, ce'ĭ de vina celuĭa ce aŭ răsfirat Rumâniĭ printr'alte ţărĭ, de ş'aŭ mestecat cuvintele cu alte limbĭ, de nu grăesc toţĭ într'un chip».

(4) Cantemirii, *Descriptio Moldaviae*, ed. Papiu, p. 153 : «Nobilium filio non alii sermoni nisi slavonico dabant operam, in quo cum aliae scientiae tradi non possunt, postquam legere didicissent, Horologium orientalis ecclesiae, Octoichon et Psalterium memoriae mandare jubebantur. His finitis, Evangelium, Apostolica scripta, et Pentateuchus, raro reliqui Veteris Testamenti libri illis explicabantur, ut saltem intelligere possent, quid in sacro codice contineretur. Iisdem studiis etiam cunctae baronum filiae imbuebantur.....»

fireşte să aibă o înrîurire cu atât maĭ puternică, cu cât nu putea fi contrabalanţată de o literatură profană, care nicĭ că exista pentru primele secole ale literatureĭ române. Aci decĭ, ca şi pretutindenea, Biblia a conlucrat la formarea uneĭ culturĭ naţionalĭ.

O interesantă urmă, rĕmasă în popor, despre această înrîurire intelectuală a cărţilor sfinte asupra spirituluĭ naţional este şi locuţiunea românească «a *paşte* păcatul pe cineva» cu sensul de «a pândi păcatul pe cineva», un sens străin limbilor romanice şi care nu'ĭ de cât un idiotism ebraic, modelat după prototipul verbal *ra'ah* «pascere» cu o mare varietate de semnificaţiunĭ secundare, între altele aceea de «a sfărâma, a zdrobi», bunăoară în Ps. II, 9 (Coresi): «Paşte-veri ei cu toĭag de fier şi ca uĭn vas de lut zdrobi veri ei = *Confringes* istos virga ferrea. ut vas figulinum dissipabis eos»; apoĭ aceea de «a pândi, a urmări» ca în versetul din Ieremia XXII, 22: «Vîntu va *paşte* pre toţĭ păstoriĭ teĭ şi ĭubiţiĭ teĭ vor merge în robie».

Maĭ cu seamă versetul 15 din ps. XLIX, în care ne întîmpină locuţiunea: *moartea îĭ paşte* adică «moartea îĭ pândeşte» (ebr. maweth *yirem*): «Ca oĭ sînt puşĭ în şeol (lăcaşul morţilor), moartea îĭ *paşte*», o locuţiune, care se aude şi astăzĭ în graĭul popular, cum arată o citaţiune de maĭ la vale.

Iată acum câteva exemple. In balada «Vidra» (Alexandri, p. 98):

El prânzea şi veselea,
De mine grijă n'avea,
Dar păcatul mi-ĭ *păştea*,
Pe Stoean îl zădărea....

Beldiman, în «Tragodiea» (Cronice III, 354):

Boĭeriĭ cu toate acestea încep a se sfătui,
Ce urmare să apuce de eĭ a se mântui,
Căcĭ rĕul întru sporire se vede că s'aŭ urcat,
Simţea, cunoştea prea bine, cum că'ĭ *paşte* un păcat.

In «Iorgu de la Sadagura» de Alexandri (Teatru, p. 1000): «Ear sĕ leagă surdul de mine... se vede, că'l *paşte* păcatul astăzĭ».

In «Despot-Vodă» de acelaşĭ, p. 100:

Limbă-dulce. — Ce o fi făcênd el oare (Lăpuşneanul)?
Jumătate. — El?... *paşte* boboceĭ.
Limbă-dulce. — Ba, maĭ degrabă aş crede, că Vodă alungatul
Pe Despot, mări, 'l *paşte* întocmaĭ ca păcatul.

Acelaşĭ sens metaforic al luĭ «*paşte*» se aplică, în graĭul popular, şi la alte locuţiunĭ, bunăoară într'o poesie populară (Alexandri, p. 172):

Moartea-i *paşte* ca o turmă,
Păcatu-i mînă din urmă.

In «Chiriţa în Iaşĭ» de Alexandri (Teatru, p. 457):

Cuculeţ. — Mare noroc aĭ, domnule!
Pungescu. — Nu fiă dĕ diochĭ... mĕ *paşte* bine norocul cărţilor.

Şi maĭ la vale (Ibidem, p. 459):

Cuculeţ. — Aud?.. Haĭ coţcarule, cu de aste'mĭ umbli?.. bine că te prinseĭ....
Pungescu. — Ceĭ.. Ce vorbe sînt alea, domnule?
Cuculeţ. — Ce vorbe?... Da de când vě *pasc* eŭ cu prăjina?..
Pungescu. — Domnule! numaĭ bobociĭ se *pasc* cu prăjina... Auzitu-m'aĭ?...(1)

Tot asemenea locuţiunea *a paşte vîntul*, pentru a exprima o îndeletnicire zadarnică, bunăoară la Anton Pann (*Povestea Vorbeĭ*, p. 137):

Mulţĭ nerozĭ găuresc pămîntul,
Comorĭ în el căutând,
Dar, neştiind cum, *pasc* vîntul,
Surda şi îndeşert umblând.

Această locuţiune este, de asemenea, o reminiscenţă biblică şi o regăsim cu acelaşĭ sens la Osea (XI, 12; XII, 1): «Efraim încunjuratu-m'a cu minciunĭ şi casa luĭ Israel cu înşelăcĭunĭ.... Efraim *paşte* vînt....»

Dar, pentru a putea realisa traducerea cărţilor sfinte, se cerea, înainte de toate, dispunerea de un capital lexic îndestul de bogat — Biblia fiind o adevěrată enciclopediă religioasă — spre a reda comoara de ideĭ coprinse într'însele. Pentru nouele ideĭ, carĭ nu'şĭ găseaŭ un echivalent în graĭul popular, primiĭ traducătorĭ le supliniră în doă modurĭ: pe de o parte prin introducerea unuĭ însemnat numěr de cuvinte slavone, pe de alta prin adaptarea analogică a sensuluĭ cuvintelor deja existente cu cele corespunzětoare slavice.

Aceste analogiĭ externe, odată introduse şi constant conservate de traducătoriĭ următorĭ, deveniră, prin popularisarea cărţilor sfinte, proprietatea naţiuniĭ întregĭ.

Tesa maĭ sus stabilită de către d. Hasdeŭ cu privire la amestecul «primar» şi «secundar» al limbilor s'ar părea decĭ a nu fi, cel puţin în Semasiologiă, de o absolută generalitate. Căcĭ se poate, cum se va vedea maĭ la vale, ca, mulţumită unuĭ factor cultural important, în acest cas influenţa religioasă, să pătrunză dintr'o limbă într'alta şi să persiste «o semnificaţiune, o simplă ideă saŭ asociaţiune de ideĭ desbrăcată de cuvîntul în care fusese întrupată». Căutând însă bine vom constata, că şi aci amestecul a fost primar, dar nu *colectiv*, adică nepornind de la un popor întreg, ci maĭ mult *individual*, datorindu-se uneĭ anumite cause, de astă dată traducătorilor cărţilor sfinte.

Cu alte cuvinte nu e şi nu poate fi vorbă aci de o «prelungită bilinguitate

(1) Acelaşĭ sens «a pândi» îl are, pare-mi-se, cuvîntul *paşte* şi în locuţiunea arhaică *a paşte cinstea cuiva* «a compromite pe cineva», ce o întîmpinăm în Pravila luĭ Vasile Lupu, p. 33: «Cela ce va zminti soliĭ de pre cale viind saŭ de le va lua cărţile ce aduc, este adevărat suduitorĭu de domnie, maĭ vîrtos când va face aceasta pentru să facă ruşine domnu-săŭ saŭ pentru să cunoască din cărţĭ taĭna aceluĭ domn; ĭar de va face pentru să'ĭ *pască* cinstea luĭ saŭ şi într'alt chip....»
Ibidem, p. 57: «Cela ce cunoaşte, că este datorĭu să *pască* cinstea altuĭa să cade să fugă dinainte'ĭ, când îl va vedea, că vine suduind, pentru să lipsască de pricina ucideriĭ».

a doă neamurĭ întrunite», ci acea bilinguitate a existat—şi a trebuit necesar să existe — în capetele primilor noştri cărturarĭ religioşĭ, de la carĭ aŭ purces acele «nuanţărĭ» semasiologice.

Acela, bunăoară, carele a îmbrăcat pentru întâia oară cuvîntul românesc *lume*, din latinul *lumen* «lumină», cu idea de «mundus», a trebuit să ştie, că paleo-slavicul *svĕtŭ* întruneşte ambele aceste sensurĭ, a trebuit adică să ştie slavoneşte. Această necesitate bilinguistică, care a existat pentru primiĭ traducătorĭ, a dispărut bine-înţeles cu desăvîrşire, când cuvîntul fu adoptat format de a gata de majoritatea naţiuniĭ. Astfel s'a operat, printr'un fel de inconscienţă relativă, acel fenomen curios, pe care l'am numit «nuanţe slavice» şi care consistă întru a îmbrăca vorbe româneştĭ de origină latină cu accepţiunĭ proprie cuvintelor slavice corespunzĕtoare.

Şi cum că acest fenomen se datoreşte esclusiv cultureĭ religioase, ĭar nu uneĭ participărĭ generale a naţiuniĭ, ne o dovedeşte faptul, că maĭ toate acele semnificaţiunĭ «nuanţate», carĭ aŭ intrat în popor, fac parte din domenul religios. Printr'o întrebuinţare deasă ele aŭ fost apoĭ generalisate, dobîndindu'şĭ dreptul de cetate în tesaurul lexical al limbeĭ.

Inainte însă de a face o maĭ de aproape cunoştinţă cu aşa numitele «nuanţe slavice», ne vom opri un moment asupra unor cĭudate neînţelegerĭ, la carĭ a dat naştere o cunoştinţă superficială a limbeĭ slavone. Eroarea, în acest cas, îşĭ are importanţa eĭ istorică.

Iată câteva pasaje, cu traducerea latină corespunzĕtoare, din Psaltirea diaconuluĭ Coresi.

Ps. XLIII : «Toată zi r u ş i n e a mea între mine ĭaste şi *reacele* feaţeei meale coperi-mă=Toto die i g n o m i n i a mea obversatur mihi, et *pudor* faciei meae obtegit me».

Ps. LXVIII: «Că tu şti împutarea mea şi *reacele* mieu şi r u ş i n e a mea= Tu nosti opprobrium meum *pudorem*que meum, et i g n o m i n i a m meam».

Ps. LXIX : «Să se *răcească* şi să se r u ş i n e a z e ce cerură sufletul mieu. Să se toarne înapoi şi să se *răcească* ce cugetă mie râu=*Pudefiant* et r u b o r e perfundantur quaerentes animam meam : agantur retrorsum et *ignominia* afficiantur, qui delectantur malo meo».

Ps. LXX : «Să se *răcească* şi să pĭară ce clevetesc sufletul mieu, să se îmbrace în *reace* şi în r u ş e n e ce ceru râu mie=*Pudefiant*, deficiant adversantes animae meae; opperiantur *opprobrio* et i g n o m i n i a quaerentes malum meum».

Reacele pentru *pudor* şi *a se răci* pentru *pudefiere* nu sînt de cât o grosolană confusiune a paleo-slaviculuĭ *stydŭ* «pudor» cu *studŭ*, *studĭ* «frigus»(1).

O confusiune cam analoagă a avut loc în exemplele următoare.

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. CV : «Şi mânĭiară suind în *marea n e a g r ă*=Ci răsculatu-s'aŭ la *marea r o ş i ă*» (traducere modernă).

(1) Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenicum*, p. 898.

In «Alexandria», p. 41 : «Selevechie eşi la ţara a r ă p e a s c ă pre *marea n e a g r ă* şi făcu cetate pre numele luĭ».

Traducătoriĭ aŭ confundat aci pre paleo-slavicul *črŭmĭnŭ* «ruber» cu *črŭnŭ* «niger» (1).

Codicele luĭ Mateĭ-Basarab a fost intitulat *Indireptarea Legiei :* ce sens are locuţiunea «Directio Legis»?

Dosofteĭ, în «Vĭaţa Svinţilor», Noemvrie, 127[b] : «Fericitul Elpidie fiind unul din sfatul senatului, credincĭos în taĭnele împărăteşti şi scriind *dereptările pravilelor* de gĭudeaţe».

Ce va să zică : «scribens *directiones legum* judiciorum»?

Titlul Pravileĭ din Govora : «P r a v i l a, acesta ĭaste *direptătoriu de leage*».

Indreptarea legeĭ e un pleonasm, ca şi cum am zice «Legĭuirea legeĭ» şi provine din următoarea împrejurare : paleo-slavicul *pravŭ* a fost tradus româneşte cu «drept» *(rectus)*, *pravĭ* cu «dreptate» *(rectum, jus)*, ĭar *pravilo* cu «îndreptare» *(regula)*; slavicul *pravilo* dedese însă deja româneşte cuvîntul *pravilă* «lege», aşa că *îndreptarea legeĭ* e identic cu *pravila legeĭ*, adică un pleonasm (2).

Codicele luĭ Mateĭ-Basarab explică astfel, în prefaţă, origina slaviculuĭ «pravilă» : «Părinţiĭ aŭ pus numele răspunsurilor şi învăţăturilor C a n o n saŭ *Pravilă*, adecă numele de la lemnul cela ce lucrează meşteriĭ, carele se cheamă î n d r e p t a r i u. Când lucrează lemne saŭ pĭetre, fiind nodoroase, strâmte şi colţoroase şi neneatide, puind acel dreptariu le t o c m e s c şi le netezesc şi aşa le alcătuesc una cu alta».

Iată încă doă pasaje, extrase din acelaşĭ Codice, în care vorba «îndreptare» are sensul de «lege» saŭ «canon», ceea ce este un curat idiotism slavic (Indireptarea Legieĭ, p. 275, 258) :

«*Indreptările* cealea ce seaŭ tocmit la Nichea, carele părinţiĭ noştri le aŭ adus cu dînşiĭ de la săbor, acealea să se păzească».

«Drept aceaĭa p r a v i l e l e, legile şi poruncile a luĭ Dumnezeŭ şi învăţăturile şi *îndreptările* luĭ : acĭalea sînt carele d r e g şi î n d r e p t e a z ă pre cale pre firile oamenilor cealea reale întru bune».

Prin «nuanţe slavice» înţelegem deci sensurile nelatine, ce le aŭ dobîndit în cursul timpuluĭ unele cuvinte româneştĭ de origină latină, sensurĭ suprapuse peste primitiva lor semnificaţiune în virtutea legiĭ de analogiă sema-

(1) Miklosich, *Lex. Pal.-Slav.*, p. 1121, 1122.

(2) Asemenea pleonasme inconsciente întîlnim adesea în vĭaţa limbeĭ : comp. mĕ î n c h i n cu p l e c ă c ĭ u n e. Uneorĭ chĭar doă vorbe de origină diferită, dar cu aceeaşĭ semnificaţiune. se încorporează într'una singură, ca : *rotocol* din lat. *rota* şi sl. *kolŭ* «rota», *uligaĭe* din *uliu* (ung. *ölyü*) şi *gaĭe* (sl. *kanĭa*); *cocostîrc* din *cocor* (=lat. *cicon*) şi psl. *strŭkŭ* «ciconia»; *cĭuhurez* saŭ *cĭurez* din *ciuf* saŭ *cĭuh* şi *hurez*, ambele «strix otus».

siologică. Vom studia, în paginile următoare, câteva dintr'aceste «nuanțe slavice» (1).

Lume. Acest cuvînt conservă, în vechile tipăriturĭ, semnificațiunea latinuluĭ *lumen*, adică «lumină».

Astfel în Psaltirea luĭ Coresi:

Ps. XXXVI: «Și el face și scoate ca *lumea* dereptatea ta, și județul tău ca amĭazăzi de zi=Proferens tanquam *lucem* justitiam tuam, et jus tuum tanquam meridiem».

Ps. XL: «Și până în veac nu veade *lumea*=In aeternum non sunt fruituri *luce*».

Expresiunea metaforică *lumina ochĭuluĭ* «pupilla», pe care o vom studia maĭ la vale, e redată, la Coresi, prin *lumea ochĭuluĭ*.

Ps. XVI: «Păzește-mă, Doamne, ca *lumea ochĭului*=Serva me tanquam nigrum *pupillae* oculi».

Ps. XXXVII: «Inema mea turbură-se și vrătutea mea lăsă-mă și *lumea ochilor* miei și ĭa nu e cu mine=Cor meum palpitat, derelinquit me virtus mea; et *lux oculorum* meorum, et jam ipsi non sunt penes me».

In «Cântarea lu Moĭsi» de acelașĭ: «Incungĭuru el și învăță el și hrăni el ca *lumea ochĭului*».

Sensul arhaic de «lumină» a vorbeĭ *lume* îl intîmpinăm, dar maĭ rar, și în limba modernă.

In balada «Novac și Corbul» (Alexandri, p. 145):

Turciĭ ĭute îl cuprindea
Și într'un beciŭ îl închidea,
Lumea să n'o maĭ privească,
Soare să nu maĭ zărească!

In povestea luĭ «Harap-Alb» de Creanga (Conv. XI, 174): «Lasă-mĕ în pace, că nu'mĭ vĕd *lumea* înaintea ochilor de necaz».

In «Povestea Vorbeĭ» de Anton Pann, p. 170:

Valurĭ marĭ ca munțiĭ se ridic ca spume,
Se turbură cerul, nu maĭ vede *lume*.

In basmul «Fata cu pĭeze rele» de Ispirescu, p. 396: «Și așa fata, îmbrăcată cu haĭne de cerșetoare, plecă din casa babeĭ și începu a orbăcăi prin bungetul cela de pădure, ca doar d'o găsi vr'o potecă, care să o scoață la *lume*».

Tot în corelațiune cu acest sens primitiv stă și epitetul de «albă», ce întovărășește, în graĭul poesieĭ și al basmuluĭ, vorba *lume*.

(1) Deja Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, p. 11—12 a observat, că limba slavică nu și-a mărginit influența numaĭ în sfera lexicală a limbeĭ române, ci s'a întins și în domenul semasiologic, modificând sensurile câtorva cuvinte de origină latină.

Intr'o poesie de Alexandri (III, 81):

Maĭ sînt caĭ traşĭ prin verigă şi cu mintea năzdrăvană,
Mîndri ca o nălucire şi ca fluturĭ de uşorĭ,
Eĭ, când poartă în *lumea albă* pe Ileana Cosinzana,
Fără ca să le'ndoae, calcă gingaşele florĭ.

In basmul «Ileana Simizeana» de Ispirescu, p.12: «Ce să ştiţĭ voĭ face, dragele mele? De când sînteţĭ pe *lumea* asta *albă*, voĭ aţĭ umblat cu furca, cu acul, cu războłul; ştiţĭ toarce, coase, ţese. Numaĭ un viteaz mĕ poate mântui ....»

Etimologiceşte vorbind, este deci imposibilă următoarea poetică antitesă:

Eată pajurĭ năzdrăvane, carií vin din *neagra lume*,
Aducĕnd pe *lumea albă* feţĭ frumoşĭ cu falnic nume! (1)

In basme, *lumea albă* se ia în oposiţiune cu *tărîmul celalt*, unde domneşte o noapte adîncă în mijlocul zileĭ. Un vîrtej desparte ambele aceste coprinsurĭ. Astfel în basmul «Ileana Cosinzeana» de Pompiliu (Conv. lit. VI, 21): «Om pămîntean aicĭ, pe unde nicĭ pasere măĭastră de pe *lumea albă* nu străbate.. Fi dar de acum înainte copilul meŭ şi tovarăş nedespărţit în această lume strîmtă şi fără lumină...»

In expresiunea *lumea ineluluĭ* «umba annuli» adică *lumina* saŭ *peatra ineluluĭ* s'a conservat asemenea primitiva accepţiune.

In genere însă *lumea* are astăzĭ sensul de «mundus, κόσμος», pe care îl posede deja în cele maĭ vechĭ tipăriturĭ româneştĭ (2), după analogia paleo-slavicululĭ *svêtŭ*, propriu «lumen, lux» apoĭ «mundus» (3).

«Precum κόσμος exprimă propriu vorbind lumea întocmită şi simetrică, *mundus* pe cea curată, împodobită, strălucitoare, cum se zice şi în legile Frisonilor *thi skene wrald*, tot aşa la Slavĭ *svêtŭ* e maĭ întâĭ lumină, lucire, strălucire, apoĭ lume, adică ceea ce'ĭ deschis, ce'ĭ public, oarecum totul, ce soarele încălzeşte şi luminează, ce este sub soare» (4).

Tot aşa şi la Leţĭ, pe lângă *svêtas* «lux» din psl. *svêtŭ*, vorba *pasaule* «lume» însemnează literal «(ce'ĭ) sub soare *(saule)*» (5), adică tocmaĭ cum zice şi cântecul ardelenesc (Jarnik-Bărseanu, p. 114):

Câtu'ĭ *lumea* pe sub soare,
Nu'ĭ bine ca în şezătoare.

(1) Alexandri, *Poesiĭ*, vol. III, p. 20. — Acelaşĭ epitet se aplică şi *zileĭ* şi în special *auroreĭ* saŭ revărsatuluĭ zorilor, numită româneşte *alba* (a intrat *alba* în sat) întocmaĭ ca sanscritul *svetî* «auroră» literal «alba» şi francesul *aube*.

(2) In acest sens s'află în Codicele voroneţian şi în Evangeliarul din British Museum: «voi seţi lùmina *lumiei*» (*Columna* pe 1882, p. 79), adică un pleonasm.

(3) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 831. — Tot după analogia slavică s'a format şi ungur. *világ* «lumină, lume», de unde româneşte *vileag* «public, obşte».

(4) Grimm, *Deutsche Mythologie* I, 753.

(5) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 41.

Macedo-Românii zic asemenea *lume*. Astfel într'o poesie populară din Macedonia :

> S'fugim departe d'aestă *lume*,
> Să s'agărşască (uïte) şi a nostru nume (1).

In traducerea macedoneană a unuĭ basm daco-român : «Să mĕ alaşĭ să amvărlighez *lumea* şi căte alte amirii se află sti loc=Să mĕ laşĭ să străbat *lumea* toată şi căte alte împărăţiĭ s'află pe pămînt» (2).

Dar maĭ întrebuinţate sînt, pentru aceeaşĭ noţiune, cuvintele *dunĭaĭa*, alb. *dünĭa*, ngr. ντουνιᾶς din turc. *dunya* «monde» : «Peturíclĭa, cându şeade tru căfasu, cântă gyíne şi va se o aude *dunĭáĭa*=Perdix quando sedet in cavea canit bene et amat ut eam audiat *mundus* (Kavalliotis)» şi *ĭetă*, *etă* «mundus, aeternitas, seculum», ca şi albanesul *ĭetă*, din lat. *aetas*, care are şi sensurile de «vita, seculum, mundus» (comp. germ. *Welt*, engl. *world*, vechiŭ german *wëralt*, literal «vîrstă de om», însemna în vechime şi «seculum», pe când alb. *şekul*, din lat. *seculum*, însemnează «seculum, mundus») (3).

Istriano-Românii aŭ şi dînşiĭ *lumă* «mundus»: *Lumele-i* de celyĭ curaĭni «il mondo è de'sollecití» (4), dar pentru «lumină» eĭ întrebuinţează pe slavicul *sviča*, pe când Macedo-Românii zic *lunyină* «lux».

Limbă, din latinul *lingua*, a primit, sub influenţa paleo-slavicului *ĭęzyk* «vox, lingua; gens, populus» (5), sensul de «naţiune, popor» în genere.

In Psaltirea luĭ Coresi :

Ps. II : «Ceare de la mine şi da'ţ-voiu *limbile* partea ta=Pete a me et donabo *gentes* in possessionem tuam».

Ps. IX : «Turna-se-vor păcătoşii întru ĭad, toate *limbile* ce uĭtară Dumnezeu=Retro agentur improbi ad sepulcrum usque, omnes *gentes* oblitae Dei».

Ps. CXVI : «Lăudaţi Domnul toate *limbile*, prea lăudaţi el toţi oamenii=Laudate Jehovam, omnes *gentes*, laudationibus commendate eum, omnes n a t i o n e s».

In prefaţa Psaltireĭ sale, Coresi motivează astfel traducerea eĭ : «Dacă vă-

(1) Caragiani, *Românii din Macedonia şi poesia lor populară* în *Convorbiri literare*, An. II, p. 381.

(2) Cruşoveanu, *Mostre* II, 16.

(3) Miklosich, *Rumunische Unters.* I, 16. — *Alb. Forsch.* II, 56. — Cruşoveanu, *Mostre* II, 144 : «*Ietă*, gr. αἶτος, însă nu «an» ca în greceşte, ci «secol, eternitate». Nu numaĭ că are sensul de «eternitate», dară şi seamănă cu vorbele latine *aetas, aeternus*. Şi după cum în latineşte vorba *seculum* însemnează : a) «timpul de o sută de anĭ»; b) «lumea toată», asemenea şi *ĭetă* însemnează : a) «secol», b) «lumea toată, lumea întreagă». Se zice *lume* în Macedonia, dară şi *ĭetă*. Astfel, când dă omul de nevoĭ multe, se zice : *Apucăm pe ĭetă laĭe*, adică «apucăm pe un secol negru, intrăm în timpurĭ rele».

(4) Miklosich, *Rumun. Unters.* I, 23.

(5) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 1167.

zuîu, că mai toate *limbile* aŭ cuvîntul lu Dumnezău în l i m b a, numai noi Rumânii n'avâm....»(1)

Dosofteĭ, în «Vĭaţa svinţilor», Noemvrie, 98 : «Intr'aceastǎ zî (Noemvrie 1) svîntul mucenic Erminighild. Acesta s'au născut din tată Liuvighild, craĭul Goţălor, ce le dzîc acmu Şvezi, fiind arian cu toată *limba* lui».

In «Psaltirea în versurĭ» de acelaşĭ, Ps. XLVI, 1—4 :

Limbile să s a l t e (2)
Cu cântece nalte,
Să strige 'n tărie
Glas de bucurie.

Cuvîntul e întrebuinţat la plural maĭ cu seamă în sens de «popoare păgâne», ca pluralul slavic *ięzycĭ* «ἔθνη, gentes», sub forma *limbile* absolut saŭ întovărăşit de adjectivul p ă g â n.

In codicele luĭ Mateĭ-Basarab, p. 362 : «Pentru răotăţile, carele fac noaă *limbele* adecă p ă g â n i ĭ, oare cu porunca a luĭ Dumnezeŭ le fac?»

In «Divanul lumiĭ» de Cantemir (Hasdeŭ, Arhiva II, 156): «Incă şidin *limbe*, adecă de la p ă g â n ĭ culege pilde».

Grigorie Ureche în «Domniĭ Ţăreĭ Moldoveĭ» (Cronice I, 163) : «Eşindu'ĭ înnainte luĭ Stefan Vodă Mitropolitul cu toţĭ preuţiĭ, aducând sfânta Evanghelie şi cinstita cruce în mânile sale, ca înaintea unuĭ împărat şi biruitor de *limbĭ p ă g â n e*, de l'aŭ blagoslovit».

In limba modernă acest sens abĭa se maĭ aude(3) şi e întrebuinţat foarte rar chĭar de scriitoriĭ, carĭ aŭ o predilecţiune pentru limba arhaică. Iată câteva exemple.

In «Santinela română» de Alexandri (Poesiĭ II, 14) :

Iată oardele avane,
Iată *limbile* duşmane
De G e p i z ĭ şi de B u l g a r ĭ,
De L o m b a r z ĭ şi de A v a r ĭ!

(1) Traducătorul Pravileĭ din Govora repetă acelaşĭ lucru în «predoslovia» sa : «Socotit'am, că mai toate *limbile* au carte pre *limba* lor, cu aceai cugetai şi eu, robul Domnului mieu Is. Hs., să scoţ ceastă carte anume Pravilă».

(2) Vorba «salte» în acest vers este un non-sens ; deîndată ce înlocuim pe *salte* cu *psalte* «a cânta psalmĭ, a cânta în genere», versul devine clar. Se ştie, că acest psalm a intrat şi în «cântecele de stea» şi într'un manuscript al acestora din 1821, publicat de d. dr. Gaster (Tocilescu, *Revista*, An. II, vol. I, p. 104), figurează această variantă. Versurile sună acolo astfel :

Limbile să p s a l t e
Cu cântărĭ înnalte.
Să cânte în ăraţie
Cu glas de bucurie.

(3) Laurian şi Maxim, *Dicţionariu* II, 167: «*Limbă* adeseorĭ în loc de n a ţ i u n e : multe *limbĭ* străine aŭ cutreerat pămîntul patrieĭ noastre; părinţiĭ noştri aŭ suferit multe şi marĭ rele de la *limbele* străine; de ce *limbă* să fiă acel străin? *limbă* spurcată».—*Lexicon Budanum*, s. v. : *limbă păgână* «gens pagana».

In «Cântarea Românieĭ» de Bălcescu: «Astfel popoarele se făcură părtaşe la nelegiuirile şi nedumnezeirea căpeteniilor lor, sleiră sângele şi topiră carnea de pe oasele lor în luptă, până când, rănite de moarte şi dându'şĭ sufletul, cunoscură în sfîrşit rătăcirea lor, cum că toate *limbile* pămîntuluĭ sînt surorĭ şi fiice ĭubite ale Domnuluĭ ....»(1).

Intr'una din satirele luĭ Eminescu (Poesiĭ, p. 251):

Un sultan dintr'aceĭa ce domnesc peste vr'o *limbă*,
Ce, cu a turmelor păşune, a eĭ patrie şi-o schimbă,
La pămînt dormĭa ţinêndu'şĭ căpătâiŭ mâna cea dreaptă.....

Acest sens particular al daco-românuluĭ *limbă* lipseşte dialectuluĭ macedo- şi istriano-român.

Lege. Limbile slavice, neposedênd un termen pe deplin corespunzĕror latinuluĭ *religio*, întrebuinţează în locu'ĭ vorba *zakonŭ* proprĭu «lex», saŭ alte expresiunĭ analoage, ca *vĕra* «credinţă», *učenĭe* «învăţătură»(2). Primiĭ traducătorĭ românĭ aĭ cărţilor sfinte din slavoneşte aŭ aplicat de asemenea sensul de «religiune» cuvîntuluĭ *lege*, care corespunde logiceşte paleo-slaviculuĭ *zakonŭ*.

In Cronica luĭ Miron Costin (Cronice I, 74): «Iară în al cincilea an al împărăţieĭ luĭ Antonin Piu s'aŭ aţăţat ĭară goană asupra creştinilor de ispravniciĭ, ce era puşĭ pre la oraşe şi ţărĭ; şi văzând împăratul, că se înmulţise creştiniĭ, aŭ dat poruncă tare să nu se citească cărţile Sibilelor, în care se afla mare hulă *legilor* păgâneştĭ şi laudă mare *legiĭ* creştineştĭ».

In Cronica luĭ Grigorie Ureche (Ibidem, p. 207): «Şi într'alte multe fără de legĭ, ce făcea Iliaş Vodă, împlându'l satana de învăţătura sa, lăsat'aŭ domnia şi ţara pe seama fraţine-săŭ, luĭ Stefan Vodă, şi a măne-sa, în aniĭ 7059, Maiŭ 1; ĭară el s'aŭ dus la sultan Suleĭman de aŭ primit *legea* luĭ Mehmet, lepădându-se de Hristos, socotind că va dobîndi cinste mare de la Turc».

Şi aĭurea (p. 234): «Dacă aŭ mazilit împăratul pe Pĕtru Vodă Şchĭopul, dat'aŭ domnia IanculuĭVodă, carele de naştere era Sas, de *lege* luteran; creştinătatea cea dreaptă nu ĭubea».

In balada «Constantin Brancovan» (Alexandri, p. 211):

Constantine Brăncovene,
Nu'mĭ grăi vorbe viclene!
De ţi-e milă de copiĭ,
Şi de vreĭ ca să maĭ fiĭ,
Lasă *legea* creştinească
Şi te dă în *legea* turcească!

Vorba *lege* maĭ caracterisează şi pe fiecare din cele doă marĭ divisiunĭ ale Biblieĭ, latineşte *Testamentum* (διαθήκη).

(1) Bălcescu, *Istoria Românilor sub Mihaĭ-Vodă Viteazul*, ed. Odobescu, p. 564.

(2) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 34. — Ebraicul *mišpat* întruneşte asemenea ambele sensurĭ de «lege» şi de «religiune».

Astfel Biblia tipărită în Bucureştĭ la 1688 poartă următorul titlu : «B i b l i e a, adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi şi ale cei noao *leage* toate, care s'au tălmăcit dupre limba elinească pre înţelegerea limbii rumâneşti».

Cea tipărită la Blaj în 1795 : «B i b l i e a, adecă Dumnezeĭască Scriptură a *legiĭ* vechĭ şi a ceĭ noă toate, care s'a tălmăcit de pre limba elinească pre înţelesul limbiĭ româneştĭ».

Acest sens particular aparţine asemenea slaviculuĭ *zakonŭ*, care însemnează şi *Testamentum*.

Composiţiunea *fără-de-lege* «iniquitas, injuria» literal ἀνομία, corespunde perfect composiţiuniĭ slavice analoage : *bezakonije* propriŭ «sine lege»(1). Sensul moral al cuvintelor *nelegĭuire*, *nelegĭuit* «sacrilegium, impius» derivă asemenea de la nuanţa slavică a luĭ *lege*.

Bălcescu, în «Cântarea Românieĭ», p. 563 : «S'a zis o dată, că Domnul pre ceĭ *fără-de-lege*, când voĭeşte a'ĭ pĭerde, îĭ orbeşte şi le însuflă cugete nebune şi neînţelepte».

Şi maĭ la vale, p. 578 : «Toate aceste ispite le cercaşĭ, ţara mea....... şi le suferĭ încă şi acum.. .. Paharul *fără-de-legiĭ* s'a împlut peste măsură şi palaturile lor de strâmbătate se prăvălesc, surpate de blestemele poporuluĭ!.....»

Vorba «făr'de-lege» se întrebuinţează uneorĭ şi cu înţelesul sĕŭ propriŭ de «sine lege».

Aşa, într'una din învăţăturile luĭ Neagoe-Vodă către fiul-sĕŭ Teodosie, citim următorul frumos pasaj, în care vorba are ambele sensurĭ, cel propriŭ şi cel figurat : «Pentru *făr'de-legile* voastre curînd va să se sloboadă pre voĭ, ĭar mie nemic nu'mĭ este de aceĭa ce ziceţĭ voĭ, că puterea şi tăria mea este l e g e a. Că pre soru-ta, care o aĭ măritat dupre Bogdan *făr'de-lege* avĕnd el muĭere c u l e g e şi o a lăsat el făr'de nicĭ o vină şi a luat pre soru-ta»(2).

Proverbul : Cine l e g e a nu'şĭ cinsteşte, *fără lege* se numeşte (3).

Sensul religios al cuvîntuluĭ *lege* a persistat, în mare parte, şi în limba modernă (4).

Jipescu, Opincar, p. 57 : «Limba şi *legea*, doă hotare înhipte în cheptu rumânuluĭ dă la strămoşĭ şi păstrate miĭe din neam în neam».

Acelaşĭ, p. 104 : «Aĭ drept d'a te închina în *legea* ta şi datoriĭa d'a suferi şi p'altu să se roage în *legea* luĭ».

(1) Acest cuvînt slavic, sub forma *bazaconie*, a încercat româneşte o mare scădere semasiologică, pe care o vom cerceta la locul sĕŭ.

(2) Hasdeŭ, *Arhiva istorică*, tom. I, partea II, p. 138.

(3) Hinţescu, *Proverbe*, p. 24.

(4) Laurian şi Maxim, *Dicţionariu* II, 144 : «Poporul prin *lege* maĭ totdeauna înţelege *religiunea* şi *confesiunea religioasă* : de ce *lege* eştĭ ? aŭ trecut la *legea* calvinească; aceĭa nu'ĭ de *legea* noastră;.... ba încă adesea *lege*, luat în sens religios, se confundă cu naţionalitatea genetică, une orĭ şi cu cea politică : *legea* noastră r o m â n e a s c ă; aĭ maĭ vĕzut tu român de *legea* u n g u r e a s c ă ?...» *Lexicon Bud.*, p. 347 : «*Legea*, cuprinsul acelor dogme, care le crede fieşte cine despre Dumnezeŭ şi cu care se osebeşte de către alţiĭ, adecă *religie*». — Comp. şi locuţiunea esclamativă «pre *legea* mea!» adică pre «credinţa» mea.

Alexandri, Despot-Vodă, p. 17 :

Moțoc. — Cum? tu, Spancîoc, om tânăr cu mintea luminată,
Te 'nchinĭ la vorbe proaste din timpĭ de altă dată?
Spancîoc. — Mĕ 'nchin și cred, Moțoace, în datinĭ strămoșeștĭ
Ca în dogmele prea sfinte a *Legeĭ* creștineștĭ;
Cred, că treptat se pĭerde a neamuluĭ ființă,
Când el se depărtează de-a bunilor credință.

D. Slavicĭ e de părere, că amestecul (d-sa zice «confusiunea») noțiunilor de «lege» și de «religiune» conduce la ipotesa, că «a trebuit să fi fost pentru Românĭ un timp, când religiunea și legea eraŭ într'adevĕr identice» (1).

Rĕposațiĭ Laurian și Maxim credeaŭ asemenea, că «astă identificare a legeĭ religioase cu legea civilă saŭ politică este un ce caracteristic pentru noĭ Românĭ. Ea coprinde o învățătură profundă, ereditată de la ceĭ maĭ vechĭ străbunĭ, învățătură prețioasă, de care nu s'ar cădea să ne uĭtâm» (2).

Atarĭ afirmațiunĭ sînt lipsite de orĭce temeiŭ. Singura observațiune, că nu poporul a produs acest amestec, confusiune fie, ci că el s'a operat de către cărturarĭ pe cale literară, e de ajuns a constata faptul, că n'avem aci a face cu una din acele creațiunĭ ale spirituluĭ popular, capabilă a ne destăĭnui anumite momente istorice, ci c'un product artificial al cultureĭ religioase, care a căutat pur și simplu să umple, prin analogiă, una din lacunele graĭuluĭ românesc.

O falșă analogiă a presidat la formarea vorbeĭ *relege*, printr'o pretinsă corelațiune cu *religio*, ce a fost întrebuințată de uniĭ dintre scriitoriĭ noștri, ma cu seamă de Constantin Negruzzi.

In «Alexandru Lăpușneanu» (Opere I, 144) : »Stefan fu maĭ rĕŭ de căt fratele sĕŭ Iliaș; începu a sili pre străinĭ și pre catolicĭ a'șĭ lepăda *relegea*».

Și maĭ la vale (Ibidem, p. 145) : «Rucsandra vĕzuse pre părințiĭ seĭ, privise pe un frate lepădându'șĭ *relegea* și pre celalt ucis».

A zice *relegea*, pentru a pune cuvîntul în armoniă cu latinul *religio*, e tot atât de greșit ca și pretinsele analogiĭ între *lăcaș*, *lăcuĭesc* (ung. *lakás*, *lakni*), *războiŭ* (psl. *razboĭ*) și *nărav* (psl. *nrav*) cu vorbele latine «locus», «belum» și «mos», dând naștere unor forme ibride ca *locaș*, *locui*, *resbel* și *morav*, atât de afecționate de uniĭ scriitorĭ moderni.

Maĭ observăm încă, în fine, că nuanța slavică a vorbeĭ *lege* e propriă numaĭ dialectuluĭ daco-român.

Față, din latinul *facies*, sub influența corespunzĕtoruluĭ sĕŭ slavic *obrazŭ* «forma, species, figura, imago, persona» (3), a dobîndit și semnificațiunea de

(1) Slavicĭ, *Die Rumänen in Ungarn*, p. 64.

(2) *Dicționariu*, vol. II, p. 44.

(3) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 473 : de unde și românește *obraz* în sens de «persoană» în genere, bunăoară în Condica luĭ Caragea din 1818, p. 201 : «Impărțim *obrazele* în bărbațĭ și femeĭ». — Maĭ observăm incă, că atât ebraicul *panim* cât și grecul πρόσωπον întrunesc deasemenea sensul de «față» cu acela de «îns, individ».

«persoană» străină limbeĭ latine şi limbilor romanice. *Faţa*, ca «persoană», s'aplică atât termenuluĭ special teologic de «personae trinitatis, ὑπόστασις» cât şi celor ce fac parte din starea eclesiastică, de pildă «*feţe* bisericeştĭ».

Pravila luĭ Mateĭ-Basarab din 1652, p. 353 : «Creştinul, când se închină, cade-i-se să'şĭ împreune ceale treĭ deagete ale mâniĭ dreapte, cel deîntâĭ, al doilea şi al treilea, că aceştia închipuesc treĭ *feaţe* ale Dumnezeiriĭ, sfinte troiţe, în carele creade şi ĭaste botezat....»

Lemn, din latinul *lignum*, care numaĭ la Virgiliu are sensul poetic de «arbor», ni se presentă, în vechile texturĭ româneştĭ, maĭ totdeauna cu acest sens. Iată câteva citate în ordine cronologică.

Fragment biblic c. 1560, Levit. XXXVI (Hasdeŭ, Cuvente I, 6) : «Şi pămîntul va da hasna sa şi *leamnele* vor fi r o d i t o o r e».

Evangeliarul luĭ Coresi din 1570, Luca III, 9 (Cipariu, p. 10) : «Tot amu *lemnul*, ce nu f a c e p l o d bun, tăĭat va fi şi în foc arunca-se-va».

Psaltirea aceluĭaşĭ din 1577 :

Ps. XCVI : «...Atunci bucura-se-vor toate *leamnele* dumbrăvilor=...tunc cantabunt omnes *arbores* silvae».

Ps. CIII : «Satură-se *leamnele* câmpilor, chedrii Livanului, ce i-ai răsădit= Satiantur *arbores* Jehovae, cedri Libani, quos plantavit».

Palia de la Orăştia din 1581, Gen. III (Cipariu, p. 50) : «Să nu mâncaţĭ de tot *lemnul* raĭului».

Legenda Duminiceĭ, 1600 (Hasdeŭ, Cuvente II, 44) : «*Leamneloru* vă dedu plod de rodescu».

Divanul lumiĭ de Cantemir din 1698, Gen. III (Hasdeŭ, Arhiva II, 115) : «Căcĭ aĭ ascultat glasul muĭeriĭ tale şi aĭ mâncat din *lemnul*, carele poruncisem ţie să nu mănâncĭ».

In limba modernă acest sens s'a păstrat doară numaĭ în composiţiunea *unt-de-lemn*, în care *lemn* însemnează a r b o r e, anume «măslinul» (comp. nemţeşte *Baumöl* şi paleo-slavicul *maslo d r e v e n o*) şi în *lemn verde* pentru *arbore* (Lex. Bud.); pe când vice-versa vorba *arbore* are, în Moldova, şi înţelesul de *lemn*.

Aceeaşĭ asociaţiune semasiologică o întîmpinăm la paleo-slavicul *drêvo* «arbor, lignum», albaneşte *drû* «lemn, arbore»; vechiŭ saxon *trio* (englezeşte *tree*) «trabs, lignum, arbor», sanscritul *drus* «lemn, arbore» şi ebraicul *eţ*, care întruneşte de asemenea ambele aceste sensurĭ.

Măruntaĭe, din *mărunt*, latineşte *minutus*, decĭ literal «res minutae» pentru «exta, intestina», îşĭ găseşte o analogiă în slavicul *drob* «maţe» (din psl. *drobiti* «comminuere»), de unde româneşte *drob*, care s'a restrîns la «măruntaĭele dobitoacelor» şi *darab* «bucată» (ung. *darab*=sl. *drob*) (1).

(1) Schuchardt, în «Suplement» la *Cuvente* (p. XXX), aduce totuşĭ şi unele analogiĭ romanice, ca medio-lat. *minutia porcorum*, sp. *menudo*, *menudencias* «măruntaĭe de vi-

Mățǎ, ca și *cătușă*, în sens de «ancoră de corabie»(1) se datorește asemenea analogieĭ cu slavicul *kotva* «ancoră» din *kotŭ* «pisică» (de unde românește *cotoiŭ;* sěrbește *mačka* «pisică, ancoră»).

Iată doă pasaje din Codicele Voronețian c. 1550, alăturate cu corespunzětoarele lor din Noul-Testament de la Belgrad din 1648 :

Act. Apost. XVII : ...... și din nasulu corabieei lepădară patru *cătuși*.	...... de în pisc aruncând patru m ă ț e.
Ibidem : E corabnicii ceindu să fugă di în corabie, spânzurară luîntriea în mare cu părere că di în nasu vremu *cătuși* tiînde.	Iară corăbiĭariĭ să ispitea să fugă deîn corabie, și sloboziră luntrița în mare pă supt cumpăt, cum ară vrea să sloboază m ă ț e l e de în pisc.

La primul pasaj, redat în Biblia bucureșteană din 1688 prin : «den fund aruncând patru f ĭ a r ă», editorul Nouluĭ-Testament din Belgrad face următoarea notă marginală : «*Mățele* de fĭer, carele țîn corabiea în loc de nu mearge, că's cu unghiĭ de fĭer».

Pluralul *cătușĭ*, literal «pisicĭ», s'a generalisat în limba modernă la sensul de «fĭare, lanțurĭ».

In balada «Blestemul» (Alexandri, p. 17) :

Să te ducĭ, bădiță, ducĭ,
Pănă'ĭ cădea rob la Turcĭ,
Cu picĭoarele în b u t u c ĭ
Și cu mânile'n *cătușĭ*.

Tot aci trebuĭe raportat, din causa analogieĭ sale metaforice, și vorba *cață*, «bâtă», care stă în legătură cu rusticul *catus* (nemțește *Katze*), pe care Isidorus îl explică astfel : «Hunc (murionem) vulgus *catum* a c a p t u r a vocant»(2), de unde d. Hasdeŭ derivă pe *acaț*, *agâț* primitiv «a prinde cu *cața*» și pe *cățărare*, *acățărare*, literal «a se acăța de maĭ multe orĭ»(3).

In fine, maĭ pomenim și următoarele doă «nuanțe slavice», carĭ aŭ rěmas mărginite în limba literară a vechilor texturĭ.

Intuneric a dobîndit sensul de «miriadă», de «zece miĭ» sub influența paleo-slaviculuĭ *tŭma*, care însemnează în acelașĭ timp «tenebrae» și «numerus infinitus, myrias» (4). Aceeașĭ asociațiune logică o vedem la turcul *tuman*, *duman* «brouillard; nombre de dix mille, myriade» (Zenker), de unde bulgărește *tuman*, rusește *tumanŭ*, cumanic *tumen* «decem millia» (5) și la ebraicul

te», fr. *menu* «măruntaĭe de paserĭ», italĭenește *minugia* «maț». Vorba *maț, mațe,* macedo-rom. *mațu* «intestinum», pl. *mați* «viscera» (Daniil), istriano-rom. în Jeĭune *maț* se trage din medio-latinul *matia* «intestina quae sordes emittunt, unde *matiarii* dicuntur qui eadem tractant ac vendunt». Vezĭ Miklosich, *Rum. Unters.* II, 23.

(1) *Lex. Budanum*, p. 22 : a n g h i r ă, *cătușă, mățǎ* de fĭer; p. 396 : *mățǎ*, ce de fĭer la corabie, adică a n g h i r ă, ancoră.

(2) Diez, *Wörterbuch* I, 203.

(3) Hasdeŭ, *Etymologicum Magnum Romaniae*, p. 128, 131.

(4) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 1021.

(5) Miklosich, *Türkische Elemente* II, 78.

rebhabha «miriadă, număr mare şi nehotărît» din radicala *rabh* «des, gros, mult» (Gesenius).

Iată acum o serie de texturĭ în ordine cronologică, în carĭ vorba *întuneric* înseamnează *zece miĭ* saŭ în genere *număr nehotărît*.

Codicele voronețian c. 1550 alăturat de Biblia luĭ Şerban Vodă de la 1688 :

Act. Apost. VI : Destui de ceĭa ce făcea farmace adura'şi cărțile şi le arde întru toți şi băgară sama prețului loru şi aflară c i i n c i *inturerece*...	Şi mulțĭ den aciea ce făcuse iscodirile, aducând cărțile le arde înnainte tuturor şi socotiră prețurile lor şi aflară de argint c i n c ĭ *zecĭ de mie*...
Ibidem : Căte *inturerece* sîntu Iudei ceĭa ce am crezut...	Căte *zecĭ de miĭ* sînt din Jidoviĭ care aŭ crezut.

Psaltirea luĭ Coresi din 1577, Ps. LXVIII : «Roata Zeului *untunearec* şi u n t u n e a r e c în o m i'e rodeaşte-se...=Curuum Dei duae sunt *myriades*, m i l l i a multiplicia....»

In «Cântarea lu Moĭsi» de acelaşĭ : «Cum goneaşte unul m i i şi doi rădică *untuncarece*».

Si în prefața Psaltirei sale (ed. Hasdeŭ, p. 443) : «Şi Hs. zise, Matei 99 : cine ceteaşte să înțeleagă; şi Pavel apostol încă scrie, la Corint 155, că întru beseareca mai vrătos c i n c i cuvinte cu înțelesul mieu să grăesc, ca şi alalți să învăț, de căt un *intunearec* de cuvinte neînțelease într'alte limbi».

Cronica luĭ Moxa din 1620, p. 380 : «Era o beseareca aproape de Sveta Sofia şi era strînse cărți într'însa : trei *intunearece* şi trei m i i, şi era a toată lumea filosofii într'însa adunate, de le ținea patru dascali plini de toată înțelepcĭunea şi ştiea filosofiea toată şi adîncul scripturilor elineşti cu creştineşti. Leu iconobreț aduse găteaje uscate deuprejur de beseareca, deci arse pre acei sfinți părinți împreună cu cărțile în beseareca».

Pravila de Govora din 1640, p. 36 : «După priceştenie, n o o r ă de pasări în multe chipuri ce mânca sânge căzură împrejurul bisearecii... auzi preotul... şi zise : acest *întunearec* de pasări pentru mine veni».

Pravila luĭ Mateĭ-Basarab din 1652, p. 59 : «Până la atâta userdie şi vitejie veniră, căt mulțĭ îşĭ urâră trupurile şi răbdară *intunerice* de muncĭ şi morțĭ pentru adeverință».

Dosofteĭ în «Viețile Svinților» din 1683, Oct. 80ª : «Şi deacolo eşind văzum şi era ca nişte vrăbii *întunearecele* şi graĭul lor omenesc striga : Ĭartă ne Doamne, ĭartă-ne Dumnezău !»

Ibidem, Noemvrie 184ª : «Că cu mijlocul morțăi dobîndim împreunare cu Domnul Hs., carele ĭubi de muri pentru noi, mutându-ne de la stricăcĭoase a împărățăei ceriului şi acolo spodobiți cu *întunearecele* de bunuri».

Intr'un manuscript de la începutul secoluluĭ «Intrebări şi răspunsurĭ» citim următoarele :

Căte palme este cerĭul nalt de la pămînt?

— 30200 pălmĭ Dumnezeĭeştĭ; palma Dumnezeĭască ține o mie de palme omeneştĭ.

Dar adîncul pămîntuluĭ căte palme este?

— De o mie de *întunerecĭ* de pălmĭ Dumnezeĭeştĭ.

Câte cete îngereştĭ sînt în cerĭu?

— Zece cete îngereştĭ : întru o ceată aŭ fost 12000 de *întunerecĭ*, decĭ 144 (!) de întunerecĭ aŭ căzut din cerĭu şi s'aŭ negrit şi s'aŭ făcut dracĭ şi până acuma fac pacoste roduluĭ omenesc şi aŭ rămas 9 ceţĭ îngereştĭ în cerĭu (1).

Vorba *ţinere*, latineşte *tenere*, are în vechile texturĭ şi înţelesul de «a stăpâni», datorit influenţeĭ paleo-slaviculuĭ *drŭžati* «tenere, imperare», *drŭžava* «imperium, potestas; nsl. ditio» (2).

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. II : «Ceare de la mine şi daţi-voĭu limbile partea ta şi *ţinearea* ta sconceniĭa pămîntului=Pete a me et donabo gentes in possessionem tuam et fines terrae jus *possessionis* tuae».

Cronica luĭ Moxa, p. 352 : «Cleopatra înpărăteasa *au ţinut* înpărăţiea Eghipetului».

Ibidem, p. 354 : «Să înceapem a scrie de acum tăriea şi purtarea Rumânilor (cit. Rîmleanilor), de unde s'aŭ început şi *aŭ ţinut* pămîntul».

Miron Costin, Cronice I, 20 : «Ţarigradul şi căte ţărĭ *ţin* Turciĭ în această parte de loc, care se cheamă Europa, parte de înpărăţiea Rîmuluĭ este».

De aci substantivul *ţiitoriu* cu sensul de «domn, stăpân».

Pravila de Govora, p. 45 : «Crez într'unul Dumnezeu, părintele a tot *ţiitoriul*, făcătoriul ceriului şi al pămîntului, tuturor văzutelor şi nevăzutelor».

Miron Costin, Cronice I, 16 : «Traĭan îndată s'aŭ apucat de oaste împrotiva tuturora, cariĭ eşise de sub ascultarea împărăţieĭ Rîmuluĭ, şi întâĭ asupra Dacilor, *ţiitorilor* acestor părţĭ».

Grigorie Ureche, Cronice I, 178 : «Domnit'aŭ Ştefan Vodă 47 de anĭ, 2 lunĭ şi 3 săptămânĭ; şi aŭ zidit 44 de mănăstirĭ şi bisericĭ şi era însuşĭ *ţiitor* peste toată ţara».

Asemenea substantivul *ţinut* cu sensul de «stăpânire, putere».

Psaltirea diaconuluĭ Coresi :

Ps. XLIII : «Că tu eşti, Doamne, *ţinutul* mieu....=Nam tu es Deus roboris mei....»

Ps. LIX : «*Ţinutul* mieu cătră tine hrănesc.. .=Robur, obtinente illo, te observabo...»

Legenda sfinteĭ Vinerĭ c. 1580 (Hasdeŭ, Cuvente II, 150) : «Toate slugile meale si *ţinutul* împărăţiei meale».

Ibidem, p. 155 : «Doamne despuetoriul, părintele a tot *ţinotul*».

De unde *ţinut* în sens de «ţară stăpânită», fie maĭ mare «regio, plaga

(1) Gaster, *Literatura populară română*, p. 266. — Comp. documentul fără loc şi dată de la Mircea cel Mare (Hasdeŭ, *Arhiva* I, 1. 3), prin care scuteşte de vămĭ pe neguţătoriĭ polonĭ şi litfanĭ, fiindu-le venirea slobodă în ţară cu o avere cât de multă, «makar da doneset bezčisla bezčislŭ, tysąšča tysąšč *tŭm*», tradus acolo literal prin «fie măcar cu nenumĕratele nenumĕratelor, cu miile miilor de *întunerice*» ceea ce'ĭ neinteligibil în limba de astăzĭ. Sensul este «cu miile miilor de *miriade*» adică cu un numĕr nemărginit de mare.

(2) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 177, 178.

ditio», fie maĭ mică «districtus, tractus», sens esclusiv cunoscut în limba de astăzĭ (1).

Constantin Căpitanul, Magazin istoric I, 293 : «Şi aŭ luat sultan Murat Rovanul, cetate mare ce este aproape de marea Caspie, care avea multe o-raşă şi cetăţĭ şi *ţinuturĭ* sub ascultarea eĭ».

§ 3.

Analogiĭ româno-albanese.

Miklosich (2) şi după el Schuchardt (3) aŭ analisat o serie de cuvinte latine, comune limbeĭ române şi albanese, carĭ aŭ suferit în ambele limbĭ o schimbare analoagă de sens. O atare coincidenţă se explică, cum a admis'o maĭ întâĭ şi Miklosich (4), prin omogeneitatea substratuluĭ primitiv traco-latin din peninsula balcanică, limba română şi albanesă fiind «doă dialecte d'o potrivă traco-latine, desvoltate însă fiecare pe o cale individuală nedependinte» (5).

(1) In sens de «regio, ditio» maĭ întîlnim în vechile texturĭ vorbele *lature* şi *parte,* ambele influenţate de psl. *strana* «regio, pars, gens, populus», de unde româneşte *strană* «*partea* bisericeĭ unde stă corul, corul însuşĭ». — In privinţa luĭ *ţinut* compară totuşĭ medio-latinul *tenementum,* pe care Du Cange (*Glossar. med. lat.*, s. v.) îl traduce prin «territorium, districtus alicujus loci».—In fine maĭ pomenim aci şi *bunătate* în sens de «avuţie, stare» de pildă la Moxa, p. 352 : «Deaca se întoarse Menelai deîn cale şi nu'şi găsi muĭarea nice *bunătatea,* puse scrăbă mare şi'şi dăriea faţa şi'şi rumpea haĭnele» saŭ p. 389 : «Cetăţile ceale tari şi pline de *bunătate*» şi în Alexandrie, p. 1 : «Netinav era atâta de măestru, cât lua *bunătăţile* şi dulceaţa de la patru ţărĭ adică : grăul, vinul şi untul şi era ţara luĭ toată sănătoasă şi plină de toată dulceaţa lumiĭ». Acest sens se poate compara cu psl. *blagyni* «bonitas» în raport cu rus. *blagaĭa* pl. «avoir fortune». Vorba *stare,* în înţeles de «avuţie», datoreşte această accepţiune uneĭ influenţe analoage.

(2) Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen.* Viena, 1861, p. 8—11.

(3) Schuchardt, *Der Vocalismus des Vulgärlateins.* Lipsca, 1866—68, vol. III. p. 50.

(4) Miklosich, *Slavische Elemente,* p. 6 : «Toate particularităţile comune limbilor vorbite în ţările balcanice (carĭ nu'şĭ găsesc explicaţiune în nicĭ una din limbile înconjurătoare) trebuĭesc probabil să fie reduse la *elementul autohton.* Ele sprijină părerea, cum că acest element e esenţial identic cu *albanesa de astăzĭ.* Şi dacă *Albanesiĭ* sînt consideraţĭ cu drept cuvînt ca urmaşiĭ *vechilor Ilirĭ,* va trebui cu bună seamă a se da *Dacilor* şi *Geţilor* o origină comună cu *Iliriĭ*». Una din aceste particularităţĭ—*postpunerea articoluluĭ* — a fost deja relevată la 1829 de către Kopitar (Wiener Jahrbücher XLIV, 95). Tomaschek explică asemenea ca o *moştenire indigenă a limbiĭ ilirice* particularităţile sintactice comune popoarelor din peninsula Emuluĭ (Oest. Gimnas. Zeitschr. 1877, p. 449).

(5) Hasdeŭ, *Istoria critică,* p. 294 şi monografia : *O pagină din sintaxa româno-albanesă* (Cuvente II, 611 urm.), în care tractează despre reduplicarea şi triplicarea articoluluĭ definit. După Schuchardt limba albanesă ocupă, în raport cu cea română, o posiţiune identică ca basca către spaniola saŭ ca celtica către francesa (Cuvente, *Suplement,* p. XIX). Pe lângă înrudirile de baştină maĭ e un mic număr de cuvinte albano-române, carĭ se datoresc uneĭ importaţiunĭ posterioare şĭ chiar recente, intro-

Analogiile româno-albanese, relevate de Mîklosich şi repetate de Schuchardt, nu sînt toate exacte. Unele dintr'însele ies din sfera uneĭ atarĭ comparaţiunĭ, necunoscêndu-li-se un prototip sigur (1), iar altele neprovenind *deadreptul* de la una şi aceeaşĭ formă primitivă (2). D. dr. Gaster a făcut asemenea câteva observaţiunĭ escelente în această privinţă (3), dar nicĭ d-sa n'a accentuat cu rigurositate analogiile *esclusiv* particulare celor doă limbĭ, implicând în cercetarea sa cuvinte comune şi unora din limbile romanice (comp. *drept*, *orb*); saŭ limbeĭ copilăreştĭ a tuturor popoarelor (comp. *mamă*).

Ne vom încerca a da, în paginile de maĭ la vale, o serie de cele maĭ sigure analogiĭ semasiologice, ce se pot constata într'o cercetare comparativă a limbeĭ române şi albanese (4).

Bătaĭe, din forma latină vulgară *battalia*, în sens de «pedeapsă» în special «divină» adică «plagă, rană», bunăoară în următoarele doă pasaje din cel maĭ vechiŭ fragment biblic, circa 1560 (Hasdeŭ, Cuvente I, 9) în alăturare cu corespunzĕtoarele lor din Biblia Şerban-vodă de la 1688:

Ex. XXXVI: Iară să nu veţi nici aşa îngădui mie, cu 7 ori mai tare voiu *bate* pre voi şi voiu frânge jos pre trufiă vostră şi pre măriă trufiei vostre.	Şi de nu'm veţĭ asculta nice pănă într'atăta şi voiu adaoge a vă *certa* pre voĭ cu r a n e de 7 orĭ pentru păcatele voastre. Şi voiu surpa semeţia mândrieĭ voastre.
Ibidem: Să veţi hi înblându înprotiva mea şi nu veţi asculte pre mine, de 7 ori voiu mai tare mulţi *bătăile* pre voi după păcatele vostre.	Şi după acĭasta de veţĭ mearge curmeziş şi nu veţĭ vrea să mă ascultaţĭ, voiu adaoge voao şapte r a n e după păcatele voastre.

In blesteme: *bată-te!* (D-zeŭ, Precista, sfinţiĭ, crucea etc.) vorba are iarăşĭ înţelesul de «a pedepsi».

ducêndu-se prin Arnăuţĭ, dintre carĭ câţĭva ajunseseră chiar pre tronul ţărilor române (Vasile Lupul şi Ghica Vodă «fiind, de neamul lor, A r b a n a ş ĭ»). Aceste cuvinte se rapoartă maĭ toate: a) la regnul animal (barză, broască, cĭoară, năpârcă, şopârlă, vĭezure); b) la regnul vegetal (brad, bunget, codru, copaciŭ, mazăre, mugur, sîmbure); c) la terminologia geografică (măgură, noĭan, păriŭ, sat); d) la rudenie (moş, mire). Dintre părţile corpuluĭ omenesc numaĭ «grumaz» (comp. metafora populară *omuşor* «luette», ce o vom cerceta maĭ la vale, întocmaĭ aşa esclusiv la Albanesĭ). In fine maĭ relevâm şi numele de *Andilandi*, pasere măĭastră din basmele muntene şi care nu'ĭ de cât alb. *ndelandi(şe)* «rîndunică». Vezĭ asupra'ĭ studiul meŭ *Ielele*, p. 31.

(1) Comp. rom. *buză*, macedo-rom. *budză*, alb. *buză*, sp. *buz* şi chiar persieneşte *buz*, toate «labium»—cuvînt, probabil, de origină onomatopoetică.

(2) Cuvinte ca alb. *varvat* «animal necastrat de parte bărbătească» şi *kuvănd* «întrevorbire, adunare, mănăstire»— ambele provenind din formele neo-greceştĭ βαρβάτος şi κουβέντα—nu pot oferi puncte de comparaţiune cu rom. *bărbat* şi *cuvînt*, carĭ se trag de adreptul din latinele *barbatus* şi *conventum*.

(3) *Stratificarea elementuluĭ latin în limba română* în Tocilescu, *Revista*, An. I, p.7—32 şi 345—356. Observaţiunile semasiologice s'află la paginile 352—355.

(4) Vezĭ Miklosich, *Albanische Forschungen*. Vĭena, 1870—71: Partea II *Die romanische Elemente im Albanischen*.

In limba albanesă *bătaĭă* însemnează asemenea «spaĭmă, epilepsie» (comp. ital. *battigia* «epilepsie»)(1).

Latinul *Calendarium* a dobîndit, cum am spus'o şi într'un capitol precedent, atât româneşte cât şi albaneşte, sub formele *Cărindar* şi *Kalenduer*, sensul restrîns de «Ianuarie».

Tot aşa vorba *draco*, sub formele *drac* şi *drekĭ*, posede, în ambele aceste limbĭ, sensul metaforic de «dĭavol».

Latinul *faux* «gâtlej, înghiţitoare» a produs româneşte *falcă* «maxilla» şi *falce* «măsură agrară», întocmaĭ precum albanesul *fălkinĭă* însemnează în acelaşĭ timp «falcă» şi «şchĭoapă».

Gula «înghiţitoare», printr'una din acele metafore populare, ce caracterisează limbile romanice, a luat locul clasiculuĭ «os» în limba română şi albanesă : *gură* (macedo-rom. *gură;* istriano-rom. *gură*) şi *golĭă* saŭ *goĭă.*

Granum a produs româneşte *grâŭ*, la plural *grâne* cu sensul de «cereale» adică de orĭce fel de grăunţe; tot aşa albanesul *grun*, *grur* însemnează «grâŭ» şi «cereale». Dar şi în limbile romanice se ĭa câteodată pluralul luĭ *granum* pentru *frumentum.*

Languor însemnează româneşte şi albaneşte «o boală îndelungată şi lipícĭoasă» : *lângoare* saŭ *lungoare* «typhus» şi *lĭăngăer* saŭ *lĭunĭără* «Seuche» (Hahn).

Magister vulg. *magester*, ital. *maestro*, a produs româneşte *măĭestru*, de unde derivă *măĭestrie*, care avea odinioară şi sensul de «cursă», bunăoară în Pravila luĭ Vasile Lupu, p. 5 : «Când va întinde nişte *măestriĭ* la vr'o vie saŭ la vr'un pomât»; saŭ în «Istoria ieroglifică» de Cantemir, p. 356 : «Corbul la dulâiĭ vănătorĭ porunci, că de vor videa, că într'alt chip inorogul în *măĭestriile* lor a cădea cu putinţă nu ĭaste...» Tot astfel albaneşte *maştri* însemnează «dolus», *mastrim* «artificio», *maştrim* «frode» (Miklosich).

Musculi a produs româneşte *muşchĭ*, care maĭ are şi sensul de «bucate gătite de plămânĭ» (Lex. Bud.); albaneşte *muşkări*, *muşkăni* însemnează de asemenea «muşchĭ» şi «plămânĭ».

Orare «a ruga» a devenit româneşte *urare* «gratulari» (2) şi *oraţie* «gratulatio» (3) · tot aşa albaneşte : *uruem* «augurare», *uroĭă* «saluto,

(1) Şi Românul consideră «epilepsia» ca o «pedeapsă divină», ca o «bătaĭe cerească», de unde etimologia populară moldovenească *pedepsie* în loc de *epilepsie.* Creanga în «Amintirĭ din copilărie» (Conv. lit. XV, 450) : «Uniĭ dondăneaŭ ca nebuniĭ, până 'i apuca ameţeala, alţiĭ o duceaŭ numaĭ într'un muget, cetind până le perea vederea; la uniĭ le umblaŭ buzele, parcă eraŭ cuprinşĭ de *pedepsie*».

(2) La Moxa, p. 355 şi cu sensul de «a vesti, a da sfară»: «După aceaĭa zidi Romil cetate prea mare şi frumoasă.... şi cu glas de bucin *urâ :* să asculte toată lumea de cetatea, ce'i se puse numele Rim».

(3) Forma corectă este *oraţie.* In «Condica de obiceĭurĭ vechĭ şi noĭ» (Cronice III, 309) citim : «....Diaconul Curţiĭ începe a ceti *oraţiile* sărbătoriĭ»; Ibidem, p. 311 : «Intâĭ mitropolitul ridică un pahar de vin făcând *oraţiĭ* pentru slava luĭ Dumnezeŭ»; Ibidem, p. 313 : Dascălul cel mare elinesc.... pune pe ucenicul săŭ cel rînduit de spune e n g o m i o n elinesce, adică *oraţie*

faccio buon augurio», *urim* «congratulazione», *urată* (=lat. *oratum*) «benedizione».

Palus «baltă», sub forma sa posterioară *padules* (paludes), a dobîndit acepţiunea de «silva», româneşte şi albaneşte : *pădure* şi *pül.*

Socius «tovarăş», *socia* «tovarăşă» aŭ înlocuit româneşte pe «conjux» : *soţ*, *soţie* (1); tot aşa albaneşte *şokĭ*, fem. *şokĭe* «conjux.»

Din latinul *stupa* avem româneşte *stupă* «călţĭ», de unde verbul *a astupa* «a închide o gaură, a acoperi o spărtură» literal «a umplea saŭ acoperi cu *călţĭ*»; albanesul *stupós* are asemenea sensul generalisat de «astupare». Dar tot aşa şi neo-greceşte στουπώνω.

Latinul *venenum* s'a transmis româneşte sub forma *venin*, care însemnează «venenum» şi «bilis», ca şi albanesul *văner*, *vărer* «venenum, bilis». Compară macedo-românul *nvernare* «tristitia» literal «înveninare» şi *nverinatu* «tristis» (Kavalliotis) cu alb. *vrere* «λύπη» literal «venin», *işte vreret* «temps obscur, troublé» (Miklosich).

Ver a înlocuit româneşte pe «aestas» : *vară*; albanesa a întrunit ambele aceste sensurĭ : *vără* «vară, primăvară» (2).

Virtus a transmis româneasculuĭ *vîrtute* numaĭ semnificaţiunea sa materială (3) de «putere, tărie», macedo-rom. *vîrtute* «δύναμις» (de unde la dînşiĭ şi adjectivul *vîrtos* pentru *tare*) întocmaĭ ca şi albanesul *vărtit* «robur, vis».

Incheĭând această parte a lucrăriĭ, care îmbrăţişează nişte fenomene maĭ mult saŭ maĭ puţin fluctuante din vĭaţa limbeĭ, ne vom îndrepta acum privirile către acele modificărĭ inerente spirituluĭ omenesc, carĭ constituĭesc causele fundamentale ale transiţiuniĭ sensurilor: metafora, oarecum elementul vital al graĭuluĭ, precum şi fenomenele generale de lârgire, de restrîngere şi de scăderea cuvintelor, în cercul cărora se efectuează evoluţiunea lor istorică.

(1) In loc de *soţie* «conjux» s'află la Moxa forma masculină *soţ*, ca în următoarele doă exemple : «Deci deaca veni în vrâstă de însurat, soru-sa Polhiriea grijiea să'i afle *soţ*» ; saŭ (p. 367) : «Inpărăţiĭa Teodosie înpreună cu *soţu*-său, înpărăteasa Evdocsia».

Pe de altă parte femininul *soţie* are, în vechile texturĭ, înţelesul masculin de «complice». Astfel în Pravila luĭ Mateĭ-Basarab, p. 88 : «Cela ce va da altuĭa arme.... pentru să meargă să ucigă pre altul.... acela se va pedepsi ca un ucigătorĭu şi ca un fur, pentru că se cheamă *soţie* cu dînşiĭ». Ibidem, p. 95 : «Maĭ mare ĭaste răpirea, când va fi cu *soţiĭ* multe».

(2) Pictet I, 99 compară, sub raportul semasiologic, pe litfanul *wásara* «vară» în raport cu sanscritul *vásanta* «primăvară», pe când «primăvara» o numesc Litfaniĭ *pawasaris* literal «înaintea vereĭ».

(3) Cic. Tusc. II, 18 : «Appellata est a viro *virtus* : viri autem propria maxime est fortitudo, cujus munera duo maxima sunt, mortis dolorisque contemptio».

IV. METAFORA.

§ 1.

Vîaţa metaforică a limbeĭ.

Abstracţiunea e caracterul distinctiv al proseĭ. Insuşirea principală a poesieĭ e din contră sensibilisarea impresiunilor. Toată măĭestria poetuluĭ stă tocmaĭ în această concretisare şi individualisare a ideilor abstracte şi generalĭ. Pe când vorba prosaică e seacă şi lipsită de vîaţă, expresiunea poetică deşteaptă în noĭ o sumă de amintirĭ, capabile a ne reproduce icoana vie ce'ĭ a dat naştere şi impresiunea, ce ea lasă prin aceasta asupră-ne,e fireşte mult maĭ energică. Să luăm, bunăoară, următoarele doă strofe din poesia «Groza» de Alexandri:

Galben ca făclia de *galbenă* ceară,
Ce aproape'ĭ ardea,
Pe o scândură *veche* aruncat afară,
De somnul cel vecĭnic Groz'acum zăcea,
Şi după el nime, nime nu plângea!
. . . .
. . . .
Un moşneag atuncea cu o barbă *lungă*
La Groza mergênd,
Scoase doĭ banĭ *netezĭ* din *vechea* sa pungă,
Lângă mort îĭ puse mâna'ĭ sărutând,
Maĭ făcu o cruce şi zise plângênd.......

Ceea ce revarsă un farmec deosebit asupra imaginilor, ce trec pe dinaintea noastră la citirea acesteĭ poesiĭ, sînt *epitetele*, carĭ întrupează şi însufleţesc plăzmuirile poetuluĭ. Iată ce spune Schoppenhauer în această privinţă:

«Pentru a pune în mişcare fantasia trebuĭe, ca noţiunile abstracte, carĭ sînt materialul imediat al poesieĭ ca şi al proseĭ aride, să fiă astfel coordinate, în cât sferele lor să se întretaĭe aşa, ca nicĭ una să nu poată subsista în generalitatea sa abstractă, ci în locu'ĭ să treacă dinaintea fantasieĭ un representant intuitiv, pe care cuvintele poetuluĭ îl vor modifica din ce în ce maĭ mult după scopul sĕŭ. Precum chimistul obţine substrate solide prin combinarea unor fluide cu totul limpezĭ şi străvĕzĕtoare, tot aşa ştie poetul să producă din generalitatea abstractă şi transparentă a noţiunilor, printr'o anumită împreunare, concretul, individualul, representarea intuitivă. Căcĭ numaĭ prin intuiţiune ajungem la cunoaşterea ideiĭ (platonice), care e scopul orĭcăriĭ arte. Măĭestria în poesie, ca şi în chimie, dă posibilitatea de a obţinea totdeauna tocmaĭ substratul propus. Pentru acest scop servesc multele epitete în poesie, prin carĭ se restrînge până la intuiţiune generalitatea orĭcăreĭ noţiunĭ» (1).

Ceea ce sînt epitetele pentru poesie, aceea este metafora pentru limba în genere, adică elementul eĭ de vîaţă şi de mişcare. Metafora este într'adevĕr poesia limbeĭ, o poesie adeseorĭ latentă, care rĕmâne neobservată şi necu-

(1) Schoppenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung* (Lumea ca voinţă şi representare), vol. I, p. 286.

noscută. In vîaţa metaforică a graĭuluĭ nu pulsează, ceĭ drept, aceĭaşĭ vîoĭcîune de concepţiune, şi numaĭ arareorĭ putem surprinde imediatul proces al fantasieĭ. Păture succesive aŭ acoperit primele imaginĭ şi aŭ stins într'însele orĭce urmă de vîaţă (1). Prin zilnică tocire cele maĭ frumoase, cele maĭ strălucite din aceste imaginĭ aŭ ajuns pentru noĭ simple sunete, carĭ nu ne maĭ spun nimic despre primitiva lor splendoare. Această usare continuă a elementelor imaginative prin deprinderea zilnică merge din ce în ce crescênd şi o reacţiune rĕmâne posibilă doară în domenul poesieĭ. Numaĭ poetuluĭ îĭ maĭ este dat a reîmprospăta din când în când aceste imaginĭ, carĭ s'aŭ înfăţişat odinioară popoarelor în copilăria şi în juneţea lor şi carĭ n'aŭ păstrat din frăgezimea lor primitivă de cât urmele uneĭ adîncĭ gărbovirĭ....

§ 2.

Definiţiunea şi însemnătatea metaforeĭ.

Aristotele dă asupra metaforeĭ o definiţiune prea întinsă (2), făcênd dintr'însa orĭce «schimbare a semnificaţiuniĭ proprie a cuvîntuluĭ» (ὀνόματος ἀλλοτρίου ἐπιφορά). Definiţiunea luĭ Quintilian «metaphora brevior est s i m i l i t u d o» (3) a rĕmas clasică până în zîua de astăzĭ şi o regăsim, într'alţiĭ, la Iordache Golescu, care amplifică întru câtva cugetarea retoruluĭ latin, fără a o lămuri : «*Metafora*, adecă după a s e m ă n a r e, să zice când vrâm să arătâm un obraz saŭ altceva, asemănâm înţelegerea aceluĭ nume (cu care facem arătare) cu altă înţelegere. Cum când zicem : *Inţelepcîunea este comoara faptelor bune* : la această vorbă înţelegerea numeluĭ *comoară* (ce se dă numaĭ la avere) o asemănâm cu dobîndirea faptelor bune, ca şi când am zice : dobîndirea faptelor bune este înţelepcîunea» (4).

Asemănarea, condiţiunea neapărată a metaforeĭ, e totdeauna parţială : printre feluritele însuşirĭ, ce constituĭe caracterul distinctiv al unuĭ obîect, e destul să se găsească una singură ca moment esenţial şi la alt obîect. Câte de asemenea însuşirĭ va avea decĭ un obîect, atâtea metafore se va putea forma despre dînsul.

Dar definiţiunea de maĭ sus consideră metafora esclusiv din punctul de vedere al retoriceĭ, care nu intră în cercetarea noastră. Din punctul de vedere linguistic metafora este, după cum a definit'o Max Müller, «faptul de a transporta un nume al obîectuluĭ, care îĭ aparţine proprîu, la alte obîecte, carĭ participă într'un mod saŭ altul la proprietăţile celuĭ dintâiŭ» (5). Dorinţe

(1) Jean Paul : *Jede Sprache ist in Rücksicht geistiger Beziehungen ein Wörterbuch erblasster Metaphern :* «Fiecare limbă este, din punctul de vedere intelectual, un dicţionar de metafore ofilite».

(2) Aristotelis, *Poetica,* cap. XXI.

(3) Quintiliani, *Institutiones orat.,* lib. VIII, cap. VI.

(4) Iordache Golescu, *Băgărĭ de seamă asupra canoanelor gramaticeştĭ.* Bucureştĭ, 1840, p. 241.

(5) Max Müller, *Nouvelles leçons sur la science du langage,* vol. II, p. 71.

arzĕtoare, cuvinte *înfocate*, rugăciunĭ *fierbinţĭ* sînt expresiunĭ metaforice. Vrênd a denumi principiul vieţiĭ din interiorul omuluĭ saŭ animaluluĭ, alegem un semn exterior al acestuĭ principiu vital — *suflarea* gureĭ — şi avem vorba *suflet*.

Max Müller distinge doă felurĭ de metafore : *radicală* şi *poetică*. Metafora radicală «când o rădăcină, care însemnează «a străluci» e întrebuinţată pentru a forma nume, nu numaĭ al foculuĭ saŭ soareluĭ, ci şi al primăvereĭ, al lumineĭ matinalĭ, al străluciloareĭ luminĭ a cugetăriĭ saŭ al aceleĭ bucuriĭ sufleteştĭ, care izbucneşte în imnele de laudă. Limbile vechĭ sînt pline de asemenea metafore şi sub microscopul etimologieĭ maĭ fiecare vorbă lasă a se întrevedea urmele primeĭ sale concepţiunĭ metaforice»(1).

Maĭ scurt s'ar putea zice : când o idee se transmite de la forma sa primitivă saŭ radicală asupra unuĭ noŭ obiect. Dacă luâm, de pildă, verbul românesc *născocire* «a afla, a închipui un lucru» şi'l comparâm cu paleo-slavicul *naskočiti* «insilire» (*skočiti* «salire») vedem, că însemnează propriŭ-zis «*a sări în* (cap) ceva neaşteptat», precum pentru francesul *saillie* «vorbă isteaţă spusă pe neaşteptate» literal «săritură» (*saillir* «a sări») avem româneşte cuvintele *trăsnae* saŭ *plesnae*, ambele pentru a desemna o cugetare ivită deodată în spiritul nostru (2). Animalul caracteristic prin neaşteptatele şi repezile sale săriturĭ — *capra* (3) — a fost luat în diferite limbĭ cu o expresiune metaforică pentru «trecĕtoarele fantasiĭ», ce abat cuĭva, pentru acele mişcărĭ iuţĭ şi nesocotite ale spirituluĭ atât de asemuitoare săriturilor uneĭ capre. Astfel franţuzeşte *caprice*, italieneşte *capriccio* «toane» etc. (comp. ital. *ticchio* «toane»

(1) *Ibidem*, p. 73.

(2) Sinonimul modern al luĭ *născocesc* adecă *scornesc*—ambele cu o nuanţă pesimistă— este primitiv o expresiune a graĭuluĭ vănătoresc şi însemnează literal «a chema cu *cornul*» câiniĭ la vânat, ca într'o colindă (Teodorescu, Poesiĭ pop. rom., p. 69) :

La vânat că mi-am ieşit,
Ciutalina mi-am *scornit*,
Ciutalina mi-am gonit.....

decĭ a pune în mişcare, a turbura (comp. *sbucĭum* literal «a cânta cu buciumul») aplicându-se, şi în vechile texturĭ, la vînt saŭ vijelie, de pildă în următorul pasaj din «Sicriul de aur» din 1673 (Cipariu, Crestom., p. 120) : «Şi să *scorni* de cătră pustie vihor de vînt mare şi scutură tuspatru unghiurile casiĭ»; saŭ în sens figurat la Cantemir, în «Istoria ieroglifică», p. 28 : «Cu căt veastea otărâtă maĭ de năprasnă vine, cu atâta maĭ mare tulburare şi grijă *scorneaşte*». Sensul modern al luĭ *scornire* «plăzmuire, născocire mincinoasă» (comp. expresiunea «minciună cu *coarne*») îşĭ găseşte o analogiă în francesul *tromper* «a înşela», la început «a cânta cu trompa saŭ trîmbiţa». Vezĭ interesantul studiu «*scornesc* şi *stîrnesc*» publicat de d. Hasdeŭ în *Columna* pe 1883, p. 48—63.

(3) Buffon o descrie în modul următor : «L'inconstance de son naturel se marque par l'irrégularité de ses actions, elle marche, elle s'arrête, elle court, elle bondit, elle saute, s'approche, s'éloigne, se montre, se cache ou fuit, comme par caprice, et sans autre cause déterminante que celle de la vivacité bizarre de son sentiment intérieur, et toute la souplesse de ses organes, tout le nerf du corps suffisent à peine à la pétulance et à la rapidité de ses mouvements, qui lui sont naturels».

din germ. *ziccki* «căprioară»). Dar chïar româneşte avem vorba *pîrţag* «furiă, mâniă cu toane» din *pîrţ* «ţap», care se întrebuinţează maï totdeauna în unire cu *arţag*, ca în următoarele doă exemple din «Povestea Vorbeï» de Anton Pann, p. 108, 112 :

«A r ţ a g u l îşï găseşte *pîrţagul*».—«Şi el, cum se leagă săï rabde a r ţ a g u l, şi ea să se lege săï rabde *pîrţagul*»(1).

Cu totul diferită e *metafora poetică*, «prin care un verb saŭ un nume deja creat şi aderent la vr'o noţiune saŭ la vr'un obïect determinat e transportat într'un mod poetic asupra uneï alte noţiunï saŭ asupra unuï alt obïect. Pe pildă când razele soareluï sînt numite mâïnile saŭ degetele soareluï, numele, care însemnează mâïnï şi degete, exista deja şi e aplicat, printr'o figură poetică, la razele, carï ïes din acest corp luminos».

Cu alte cuvinte : când representarea ideiï anterioare rĕmâne şi când se face o contopire analogică saŭ o identificare. Astfel româneşte : uşa are o *broască*, trăsura o *capră*, puşca un *cocoş*, usturoïul un *căţel*, stativele doă *ïepe* (comp. *cobila* pluguluï), etc. toate împrumutate regnuluï animal şi aplicate la obïecte neînsufleţite. Iată încă câteva metafore poetice luate de la părţile corpuluï omenesc : româneşte plaïul are un *picïor*, moneda o *buză*, carul o *inimă*, pămîntul o *sprînceană*, zïua o *geană*, (geana zileï =aurora); asemenea un *ochiŭ* de lanţ (=ineluş), de sticlă (=geam) saŭ de funie (=laţ); clopotul are o *limbă* şi cosciugul o *pleoapă* (=capac). Pe de altă parte *còpil* (=copïl «enfant») e «ţîţîna uşeï», *babă* (=babă «vieille femme») e «grindă, tălpoaïe», *pop* (=popă «prêtre») e «stîlp, proptea», etc. (2).

(1) Pentru aceeaşï noţiune de «toane» limba românească maï posede încă doă expresiunï *gărgăunï* şi *greeruşï*, împrumutate de la numele a doă insecte cu o cântare sbârnăitoare, cel din urmă —greerele— caracteristic asemenea pentru săriturile sale. Francesul le zice «şoarecï» (*avoir des rats*), ïar Italïanul «broaşte» (*aver delle rane*), dar şi «greerï» (*il grillo mi salta*). – Numele latin al greeruluï *cicada* a păstrat româneşte, sub forma *cicală*, numaï semnificaţiunea figurată de «flecar, tărăe-brîŭ». Faptul că Macedo-Româniï aŭ *chincală* cu înţelesul de «greere», dovedeşte că şi în dialectul daco-român vorba va fi avut la început acest sens proprïu, şi maï tîrzïu numaï trecu la cel figurat, tocmaï ca în limba italïană şi spanïolă (comp. şi franţuzeşte «b a b i l l a r d en *cigale*» Littré).

(2) Tot astfel numesc Româniï din Moldova, Ardeal şi Bucovina *pupăză* un fel de prăjitură din aluat de grîŭ, din causa asemănăriï sale cu cuïbul acesteï pasĕrï, întocmaï precum engl. *pie* şi fr. *pie* «coţofană» însemnează totdeodată «plăcintă cu carne». Cu *pupăze* se împodobesc pomiï daţï de sufletul morţilor şi la parastas se daŭ de pomană, pe când *colacul* se împarte la praznic saŭ comândare.

Intr'o poesie populară din Bucovina (Marian I, 162) :

Fă doï c o l a c ï
Din patru sacï
Şi o *pupăză*
Dintr'o mïerţă
Ş'un c o v r i g
Dintr'un mertic....

De aci şi locuţiunea proverbială : *colac peste pupăză*, când cineva sufere o îndoită pagubă.

Această divisiune a luĭ Max Müler nu'ĭ tocmaĭ clară. Maĭ cu seamă numirea de «poetică», dată categorieĭ a doua în oposiţiune, nu cu una prosaică, ci cu una radicală, e rĕŭ aleasă. Pentru scopul nostru în special sînt de deosebită importanţă numaĭ acele metafore saŭ expresiunĭ metaforice, carĭ sînt resultatul instinctiv al inspiraţiuniĭ populare, carĭ se datoresc adecă spontaneităţiĭ spirituluĭ popular, ĭar nu reflexiuniĭ şi geniuluĭ poeţilor. Metaforele limbeĭ poetice formează o lume ideală a parte cu totul diferită de metaforele, ce izvoresc din fantasia vecĭnic vie a poporuluĭ.

Metaforele «ca revelaţiunile spirituluĭ omenesc, ca oglindă credincĭoasă a lumiĭ externe şi interne a omuluĭ, ca monumente de atâtea fapte ale istorieĭ sale» (1) merită să atragă o serioasă atenţiune din partea acelora carĭ urmăresc în desvoltarea limbeĭ mersul progresiv al spirituluĭ omenesc. In metaforele şi în expresiunile metaforice stă originalitatea şi geniul limbeĭ şi într'însele se oglindesc particularităţile spirituluĭ naţional.

«Transportul saŭ metafora a fost procederea cea mare a formăriĭ limbeĭ. O analogie a tărît o alta şi aşa sensul cuvintelor a colindat în aparenţă în chipul cel maĭ capriţios; adeseorĭ chĭar semnificaţiunea primitivă a dispărut şi n'a lăsat să subsiste de cât accepţiunile derivate. De aci, în sînul uneĭ aceleiaşĭ familiĭ de limbĭ, acea diversitate extraordinară, care face, ca idiome învederat ĭeşite din aceeaşĭ tulpină... să nu se recunoască de loc la distanţă şi ca ştiinţa cea maĭ atentivă să le poată singură regăsi fraternitatea. Fiecare popor s'a alipit, în crearea metaforelor sale, de raporturĭ diverse după caracterul sĕŭ individual şi după natura, ce'l înconjura» (2).

Mărgăritare poetice zac adeseorĭ ascunse în aceste metafore. Admirabile sînt, în această privinţă, numirile romanice pentru «talazurile» măriĭ : Italĭanul le caracterisă prin plastica expresiune de «caĭ» *(cavalli, cavalloni)* asemuind furtunoasele valurĭ cu caiĭ ceĭ aprigĭ, pe când Spanĭolul dă micilor unde spumoase poetica numire de «porumbiţe» *(palomas, palomillas)*. Francesul le numeşte *moutons* «berbecĭ», Italĭanul *pecorelle* «mĭeĭ», marea privindu-se ca o câmpie înverzită (3).

Animalul *Mustela*, căruĭa închipuirea populară îĭ atribuĭe taĭnice puterĭ, poartă în diferite limbĭ un nume desmĭerdător : rom. *nevăstuĭcă* literal «petite femme», paleo-slavicul *nevêstŭka* «nova nupta, mustela»; fr. *belette* «frumuşica», portug. *dominja*, ital. *donnola* «domniţa», span. *comadreja* «cumătriţă», neo-gr. νυμφίτζα din νύμφη «logodnică, noră», germ. *Jüngferchen* «coconiţă», în Bavaria *Schönthierlein* «frumuşelul animal» şi în alte localităţĭ *Mühmlein* «mătuşica», danes *kjönne* «frumoasa», ungur. *memjét* «noră, nevăstuĭcă» şi basc. *andereigerra* «nevăstuĭcă» din *andrea* «femee, fecĭoară».

Dulcea cântăreaţă a nopţiĭ

care spune cu uĭmire
Taĭnele inimeĭ sale, visul eĭ de fericire.......

(1) Brinkmann, *Metaphern*, p. 4.

(2) Renan, *De l'origine du langage*. Paris, 1858, p. 123.

(3) Brinkmann, *Metaphern*, p. 9, 40, 298, 573.—Şi Românul numeşte *oiţe*, sp. *ovejitas*, nouraşiĭ aducătorĭ de ploae

a primit româneşte frumoasa numire de *privighetoare*, pasere, care, după legendă, «priveghează maĭ toată noaptea» (1) şi umple aerul cu duĭoaseleĭ accente, aşa că

Lumea întreagă stă pătrunsă de al eĭ cântec fără nume.....

Unele dintr'aceste numirĭ metaforice, date animalelor, se întemeĭază pe legende străvechĭ, care datează probabil din epoca cea maĭ depărtată, ceea ce explică existenţa lor la popoare diferite. Pasĕrea «Troglodytes parvulus» se numeşte, bunăoară în Transilvania, *Impăratul pasĕrilor* saŭ *Piţ împărătuş*, ĭar în Bucovina *împărătuş*, *împărăţel* (2). Aceeaşĭ pasĕre se numeşte de Grecĭ βασιλίσκος «crăişor», de Latinĭ *regulus* «regişor», de Francesĭ *roitelet* dimin. din *roi* «rege» şi de Germanĭ *Zaunkönig* «regele gardurilor».

Flora românească este maĭ cu seamă bogată în asemenea poetice numirĭ. Una şi aceeaşĭ floare *Convallaria majalis* a fost împodobită, în diferitele regiunĭ româneştĭ ale Dacieĭ, cu nestemate poetice ca : *sufleţele* «petites âmes» în Transilvania, *lăcrămioare* «petites larmes» în Moldova, *mărgăritarĭ* saŭ *mărgăritărele* «petites perles» în Muntenia şi *cerceluşĭ* «petites boucles d'oreille» în Dobrogea (3).

Nu maĭ puţin admirabile sînt numirile de *brănduşă*, sinonim cu *mângăĭoasă*, şi *primăveruţe*, *luminărica Domnuluĭ*, *luminiţa nopţiĭ* şi intreaga acea lume feerică de florĭ, ce poetul face să treacă pe dinaintea noastră în «Concertul în luncă» :

Iată vin, pe rînd, păreche şi pătrund cole 'n poĭană
Bujorelul vĭoiŭ, rumen, cu năltuţa *odoleană*,
Frăţiorĭ şi *romănite*, care se aţin la drumurĭ,
Clopoţeĭ şi *măzărele*, îmbătate de parfumurĭ.

Iată frageda *sulcină*, *steliţoare*, blânde *nalbe*,
Urmărind pe *busuĭocul*, ĭubitor de sînurĭ albe,
Dediţeĭ şi *garofiţe*, pârguite în foc de soare,
Toporaşĭ, ce se închină gingaşelor *lăcrămioare*.

Vine *cimbrul* de la câmpurĭ cu *fetica* de la vie,
Nufărul din baltă vine întristat fără soţie.
Şi cât el apare galben, oacheşele *vĭorele*
Se retrag de el departe rîzĕnd vesel între ele.

In poĭană maĭ vin încă elegante floricele,
Unele 'n *conduriĭ-Doamneĭ* şi 'n *rochiţĭ-de-rîndunele*.
Altele purtând în frunte, înşirate pe o rază,
Picăturĭ de rouă dulce, care în umbră scânteĭază (4).

Foarte semnificative sînt, în această privinţă, puţinele numirĭ de plante, ce

(1) A se vedea legendele privighetoareĭ la Marian, *Ornitologia pop. rom.* I, 239—251.

(2) Marian, *op. cit.* I, 304. A se vedea la pag. 306—318 o legendă cu variante privitoare la această pasĕre.

(3) Brândză, *Limba botanică a ţăranuluĭ român* în *Columna* pe 1882, p. 392.

(4) Alexandri, *Poesiĭ*, vol. III, p. 54.

ne aŭ venit din Orient : *enibahar* «mireazmă nouă», *indrişaim* «esenţă regală», *sefterea* «suc regal», *zarnacadea* «potir de aur» (1).

Pepelea, spiritul satiric al poporuluĭ, este şi el uneorĭ întipărit în aceste metafore. Nu e oare comic, că animalul *vĭezure*, alb. *vĭédhulă* din *vĭedh* «a fura» se numeşte «hoţoman», adică animalul ce fură grânele? Francesul îl porecleşte «grăuncĭor» : *blaireau*, vechiŭ-fr. *blêreau* diminutiv de la *blé* «grâŭ», ĭar Englesul «negustorul de grâne» (*badger*). Dropioĭul poartă, în unele localităţĭ (2), numele de *mitropolit*. Paserea «Muscicapa» adică «prinzĕtoare de muşte» se numeşte în Banat *gelatul*, proprĭu «calăŭ». Paserea «mulge-capră» se numeşte în Moldova *păpăludă* adică «paparudă», «codobatură» se cheamă în Bucovina *pasere ţigănească* saŭ *jumătate de pasere*, «sticletele» *domnişor*, în Banat *turculeţ*, cĭoara «Corvus monedula» se numeşte în Muntenia *papagal ţigănesc*.......... (3)

Un văl de jale acopere alte orĭ aceste metafore. O lume de suferinţe conţin într'însele cuvinte ca *muncă*, *agonisesc*, etc. şi, la cercetarea lor, pare că auzim rĕsunând la urechile noastre sentenţa biblică : «Blestemat fiă pămîntul pentru tine, cu durerĭ veĭ mânca dintr'însul în toate zilele vieţiĭ tale : spinĭ şi pălămidă îţĭ vor creşte ţie... întru sudoarea feţeĭ tale veĭ mânca pâĭne, până ce te veĭ întoarce în pămînt, din care eştĭ luat; că ţărână eştĭ, şi în ţărână te veĭ întoarce».

De aceea există, în cele maĭ multe limbĭ, o conexiune intimă între cuvintele, carĭ însemnează «chin, durere» şi între cele cu sensul de «muncă, lucru», care consumă puterile omuluĭ. Astfel: latineşte *labor* «lucru, suferinţă», greceşte *πόνος* «muncă, durere»; vechĭul-nordic *verk* «labor» şi *verkr* «dolor»; anglo-saxon *veorc* «muncă, osteneală, sarcină, durere»; vechiŭ-germ. *susla*, vechiŭ-nordic *sysla* «treabă, lucru» ; anglo-saxon *susl* «labor, afflictio, tormentum, supplicium»; germ. *Arbeit* «muncă», din vechiŭ-germ. *arabeit* «trudă, nevoinţă»; francesul *travailler* «a lucra» e înrudit cu *entraver* «a împĭedica», de unde englezeşte *travel* «a călători», călătoria fiind totdeauna întovărăşită de trude şi de nevoĭ.

Trecem acum la cercetarea cuvintelor româneştĭ, carĭ presentă aceeaşĭ corelaţiune logică.

Muncă însemna odinioară aproape esclusiv «cazna, chin», derivând (4) din paleo-slavicul *maⁿka* «cruciatus, tormentum, supplicium, punitio, dolor, poena, tyrannis» (ung. *munka* «labor, opus»).

1. In sens profan : «tortură».

Codicele Voroneţian c. 1550, p. 150 : «Iară se greşind *muĭncă* răbdaţi, care e lauda ?=Pentru că ce laudă ĭaste de veţĭ răbda bătae greşiţĭ fiind ?» (Biblia din 1688).

(1) Şaineanu, *Elemente turceştĭ*, p. 42, 58, 88, 114.
(2) Odobescu, *Pseudokyn.*, p.7.
(3) Marian, *Ornitologia* I, 428, 328, 592; II, 25.
(4) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 395.

Pravila de la Govora din 1640, p. 34 : «Ore ce muĭare se va vedi de ore carii, că pre bărbatul ei l'aŭ pĭerdut cu otravă saŭ cu alt oarece, aceaĭa să se cearce, oare ĭaste adevăr, deacĭia să se dee *muncĭ* şi jăhuită să fiă avuţiĭa eĭ...»

Pravila luĭ Vasile Lupu din 1646, p. 48 : «Ore cine va ascunde şi va tăcea uciderea şi moartea tătână-său.... drept aceĭa să'ĭ se dea strînsoare să spue, ĭar de nu să'ĭ se dea *muncă* tare».

Cronica luĭ Constantin Căpitanul (Mag. Ist. I, 213) : «Deci Ion Vodă rămăind în scaun, zic că marĭ şi multe răotăţĭ aŭ făcut, vărsărĭ de sânge, jafurĭ de faţă pe ţară şi de bisearicĭ şi den zi în zi să muncea şi se nevoĭa de găsea *muncĭ* noao de muncea pre supuşiĭ luĭ pentru avuţie».

2. In sens religios : «chinurile ĭaduluĭ, martiriu».

Evangeliarul luĭ Coresi c. 1575 (Cipariu, p. 8) : «Şi vor mearge aceĭa în *munca* veacilor, ĭar derepţii în vĭaţa de veac».

Nicolaĭ Costin, Cronice I, 73 : «Acest împărat (Adrian) multe *muncĭ* aŭ făcut creştinilor : pe Eustatie Plachida, sfântul şi dreptul, ce se numea al doile Iov, vestit halman al luĭ Traĭan, împreună cu femeĭa sa şi cu copiĭ seĭ, i-aŭ pus pe boŭ de aramă aprins de foc ; lăsâm a pomeni creştiniĭ câţĭ aŭ luat *muncă* pe vremea luĭ Adrian».

Beldiman, în «Jalnica Tragodie» (Cronice III, 351) :

. . . . . pe toţĭ eteriştiĭ grecĭ
I făceaŭ părtaş gheeniĭ şi *munceĭ* celeĭ de vecĭ.
Blăstămaŭ pe toţĭ aceĭa ce nu se vor rădica
Să'ĭ gonească, să'ĭ ucidă şi în picĭoare a'ĭ călca.

Limba modernă a păstrat maĭ ales sensul religios de «chinurĭ pentru pedeapsa păcătoşilor» în locuţiunea : *muncile ĭaduluĭ*. Semnificaţiunea însă cea maĭ generală a vorbeĭ *muncă* e aceea de «labor», o semnificaţiune, ce o întâlnim deja în cele dintâĭ texturĭ, bunăoară în cel maĭ vechiŭ fragment biblic c. 1560, Exod.XXVI (Hasdeŭ, Cuvente I, 9) : «Şi *muînca* vostră va peri, că pămîntul vostru nu'şi va da hasna şi leamnele pre câmpul vostru nu vor fi roditore».

«Românul, zice d. Slavicĭ, are pentru «labor» cuvintele : *lucru*, *muncă*, *robotă* şi *clacă* : *Lucrul* e plăcut, *munca* truditoare, *robota* silită şi *claca* e fără plată» (1).

Agonisesc exprimă ceea ce ştiinţa positivă a secululuĭ a numit «lupta pentru existenţă», o adevĕrată luptă de întrecere, în care izbuteşte totdeauna cel maĭ fericit înzestrat din fire. A'şĭ *agonisi* traĭul de toate zilele e deci a *lupta* pentru existenţă. Prin opintirĭ şi anevoinţe de tot felul omul ajunge a căştiga, a'şĭ face stare. Macedo-românul *agonisire* conservă încă semnificaţiunea etimologică de «luptă», ĭar forma secundară *avhonisire* are pe aceea de «grăbire» : ambele derivând din aoristul verbuluĭ ἀγωνίζω «lupt» (2).

(1) Slavicĭ, *Die Rumänen*, p. 154.

(2) «Sub raportul logic, românul *agonisesc* e un produs al cugetăriĭ proprie româneştĭ, căcĭ vorba greacă însemnează «luptă» nicĭ-odată «câştig». . . . Din latinul *lu*-

Cantemir, în «Divanul lumiĭ» (Hasdeŭ, Arhiva II, 103): «Ce ĭarăşĭ a luĭ poruncă sfântă ascultând voiŭ m u n c i şi în s u d o r ĭ voiŭ *agonisi* hrana mea.»

Jipescu, Opincar, p. 109: «*Agoniseală* c ă ş t i g a t ă din m u n c ă şi din păstrare te face mare».

Căştig «lucrari», din latinul *castigo* «pedepsesc» adică «sufĕr», cum însemnează vorba şi în dialectul istriano-român. In vechile tipăriturĭ vorba însemna încă «a purta grijă, a îngriji», bunăoară în următorul pasaj din Omiliarul luĭ Coresi (Cipariu, p. 17): «Şi de vesminte ce vă *căştigaţi*.. Nu vă *căştigareţi* amu grăind: ce vrem mânca saŭ ce vrem bea saŭ în ce ne vom îmbrăca». Acest din urmă sens îl are *căştig* şi în dialectul macedo-român.

Transiţiunea metaforică a latinuluĭ *castigo* la românul *căştigare* e analoagă cu cea de la cuvintele *muncă* şi *agonisesc*: munca şi resultatul eĭ sînt de o potrivă considerate ca o *caznă*, ca o *luptă*, ca o *pedeapsă*, saŭ, cum zice Cantemir în «Istoria ieroglifică», p. 43: «... spre a g o n i s i r e a şi *căştigarea* cinsteĭ s u d o r i l e trupuluĭ destule sînt; ĭară spre paza nebetejiriĭ eĭ, l a c r i m ĭ d e s â n g e trebuĭesc».

Tot aşa gr. κάματος «labor, quaestus» (de unde *camătă* adică «căştig»), fr. *peine* «pedeapsă, suferinţă; lucru, muncă, plata munciĭ» şi germ. *Gewinn* «căştig» în raport cu vechĭul-german *gewin* «labor» (1).

Cât de multiplă poate fi varietatea uneĭ expresiunĭ metaforice, o putem constata la adjectivul poetic *dalb*, primitiv identic cu *alb*, şi care nu'ĭ niciĭ de cum, cum pretinde d. Macedonschi

..... rose *dalbe*,
O vorbă, ce a fost născocită ca o rimă pentru a l b e.....

ci este o formaţiune organică românească c'un *d* protetic ca în *daleĭ* pentru *aleĭ*, *daolică* pentru *aolică*, *dodoraş* pentru *odoraş*, etc.

Iată un şir de exemple poetice, în carĭ se poate urmări feluritele nuanţe de sens ale vorbeĭ *dalb* «alb, candid, frumos, gingaş, delicat, graţios, mîndru, strălucit, încântător.....»

Balada «Cucul şi Turturica» (Alexandri, Poesiĭ pop. 7):

Dulce turturică,
Dalbă p ă s ă r i c ă,
Haĭ să ne ĭubim.....

crum «căştig», Românul a făcut *lucru* «muncesc»; din grecul ἀγωνίζωμαι «muncesc», el a făcut *agonisesc* «căştig». Nicĭ o muncă temeĭnică fără căştig; nicĭ un căştig temeĭnic fără luptă» Hasdeŭ, *Etym. Magnum Rom.*, p. 524.

(1) O consideraţiune de altă natură a presidat la formaţiunea cuvîntuluĭ *lucru* «labor opus» din latinul *lucrum* «căştig, folos»: s'a luat drept noţiune fundamentală izvorul căştiguluĭ adică «munca», întocmaĭ precum litfanul *lobá* «lucru zilnic» însemnează propriu «căştig» (sanscr. *lâbha* «folos»). Sanscritul *apnas* «posesiune, căştig, folos, lucru, muncă» întruneşte ambele aceste sensurĭ. Româneşte *lucru* s'a aplicat şi la productul lucrăriĭ «res», precum şi latineşte *res* insemnează în acelaşĭ timp «avere şi lucru».

Balada «Erculean» (Ibidem, p. 15):

Lumeĭ s'arată
O *dalbă* de f a t ă a l b ă.....

Balada «Soarele și luna» (Ibidem, p. 26):

Haĭdețĭ să ne logodim,
Că amîndoĭ ne potrivim
Și la plete și la fețe
Și la *dalbe* f r u m u s e ț e.....

Balada «Doncilă» (Ibidem, p. 113):

Apoĭ dă-mĭ h a ĭ n e *dalbe*,
Cusute cu florĭ a l b e.....

Balada «Holera» (Ibidem, p. 38):

Lasă-mi-te de beție
Și de *dalba* v e s e l i e.....

Balada «Codreanu» (Ibidem, p. 91):

El în sîn mâna'șĭ băga,
Dalb de p a l o ș că scotea.....

Alexandri, «Doĭne» (Poesiĭ I, 95):

Și spre eĭ înainta o t e l e a g ă sprinteoară,
Aurită, *dălbioară*
Ca un cuĭb de zînișoară.....

Acelașĭ, «Mărgăritărele» (Ibidem II, 177):

Și o *dalbă* de p o v e s t e,
Cum n'a fost și nu maĭ este.....

Acelașĭ, «Dumbrava Roșiă» (Ibidem III, 87):

Decĭ îĭ plăcea să înfrunte, cu *dalba'ĭ* v i t e j i e,
Pe ceĭ carĭ prin lume purtaŭ biciŭ de urgie.....

Bolintineanu, în «Cea din urmă noapte a luĭ Mihaĭ Viteazul» (Poesiĭ I, 3):

Dar pe un vîrf de munte stă Mihaĭ la masă
Și pe *dalba'ĭ* m â n ă fruntea luĭ se lasă.....

In «Ștefan la moarte» (I, 92):

E maĭ demn, maĭ nobil, oamenĭ și pămînt
Fața lor să'șĭ schimbe sub un *dalb* m o r m î n t.....

In «Naide» (I, 346):

Păru 'n valurĭ rîzĕtoare
Rîurea pe sînu'ĭ a l b,
Cum se varsă pe ninsoare
Focul s o a r e l u ĭ cel *dalb*.

In «Fluturele» (I, 467):

Vino p'al meŭ pĭept,
Dar fiĭ ințelept,

Şi'mĭ spune mie
Dalbă istorie,
Ce nimenĭ nu ştie!

In «Păstoriţa şi meaoa» (II, 6):

Primăvara viitoare,
Când la Pind te'ĭ înturna
Şi amintind oiţa ta,
Să verşĭ *dalbe* lăcrămioare.....

In «Edessa» (II, 134):

Omul trece iute cu faptele luĭ *dalbe*,
Ce pĭerd pe calea vĭeţiĭ nestătătorul pas.....

In «La Piramide» (II, 467):

Colo se arată valea *dalbă* verde,
Unde Nilul vesel, şerpuind, se pĭerde
Printre sicomorĭ;
Cairul înalţă albele'ĭ palate,
Vesele moschee, graţios săpate
In marmură cu florĭ.

Nu maĭ puţin variate sînt sensurile metaforice ale cuvîntuluĭ *îngănare*, a căruĭ însemnare primitivă «a'şĭ bate joc, a rîde de cineva» (comp. alb. *inghen-ĭem* «decipere», *gănĭeĭ* «fallo» din it. *ingannare*, medio-lat. *gannat*, χλεβάζει) ne întîmpină în Psaltirea diaconuluĭ Coresi, Ps. LXXIX: «Pusu-ne-ai în ocărire vecinilor noştri şi dracii noştri *îngănară*-ne=Exponis nos contentioni vicinis nostris et inimici nostri *subsannant* nos (ne ĭaŭ în rîs, îşĭ rîd de noĭ)».

1. Sensul cel maĭ obicĭnuit «a imita în batjocură, a se preface, a găngăvi» (comp. istriano-rom. *gănesc* «causer»).

Ispirescu, Legende, p. 223: «Spune'mĭ, zmeule spurcat, unde aĭ ascuns tu soarele şi luna, căcĭ azĭ nu maĭ aĭ scăpare din măna mea. Se codea zmeul, *îngăna* verzĭ şi uscate.....»

In balada «Constantin Brancovan» (Alexandri, p. 211):

Sultanul se minuna
Şi cu milă se'*ngăna*.....

2. Accepţiunea metaforică «a mângăĭa, a încânta, a desmĭerda.....»

In balada «Fata cadiuluĭ» (Alexandri, p. 150):

Grădină cu florĭ plină,
Unde staŭ cadănele,
De se'*ngăn* cu florile.....

In «Doĭne» de Alexandri (Poesiĭ I, 44, 79, 93):

Cele umbre bălăĭoare
Cu guriţe zîmbitoare
Pluteaŭ lin, se legănaŭ
Şi pe fete le'*ngănaŭ*.....

Ici, în lunca înverzită,
Este-o iarbă înflorită,
Ce se'*ngână* c'un izvor.

Mărioara le (florile) asculta,
Şi pe rînd le săruta,
Şi cu ele se'*ngâna*.....

In «Lăcrimioare» (Ibidem, p. 125):

Veniţi năluciri scumpe, dorinţi, visuri măreţe,
Veniţi de'*ngânaţi* vesel a mele tinereţe.....

In «Mărgăritărele» (Ibidem II, 45):

Fie talazuri în astă lume!
El (suveniru'ţi) pe deasupra sboară voios
Şi se'*ngână* cu al tĕŭ nume
Ca floarea mică cu al ei miros.

3. A se îmbina (de lumină şi de întuneric), a se confunda (de culori), în cât să nu se poată deosebi: *ingânatul dimineţii* «crepuscul», *ingânatul luminei cu întunericul*, când *se îngână* ziua cu noaptea, la revărsatul zorilor, la rĕsărirea luceafărului.

In poesia «Baba Cloanţa» de Alexandri (I, 13):

Eară'n urmă liniştită
Dulce unda'şi alina,
Şi'n taină legăna
Faţa lunei înălbită,
Ce cu ziua se'*ngâna*.....

Bolintineanu în «Muma lui Ştefan cel Mare» (I, 7):

Rosele şi crinii pe faţa'i se'*ngân*.....(1)

In «Baia» de acelaşi (I, 85):

Peste tot rĕsună cântece de dor
Cu suspine triste '*ngânate* uşor.

Forma secundară *îngâimare*, pentru *îngâinare*, se ia mai cu seamă în al doilea sens: «a se încurca în vorbă, a zăbovi, a petrece».

Alexandri, Poesii populare, p. 55:

Costea mult nu se *îngâima*,
El dulăii toţi chema.....

Stamati, Musa românească, p. 183:

Dar îndelung nu se sufĕr *îngâimări* aşa de line.....

(1) A se apropia de acest din urmă sens forma populară *inghina*, pentru *îmbina*, ca într'o doină ardeleană (Jarnik-Bârseanu, p. 375):

Nu căta la bogătate,
Ci la sprîncene '*nghinate*!

Cunoştinţa acestor metafore este câteodată neapărată şi pentru urmărirea origineĭ cuvintelor. Vom da un exemplu în această privinţă.

Din studiul comparativ al metaforelor, privitoare la animale, resultă învederat, că câĭnele joacă în limbă rolul de «linguşitor». Astfel în vechea limbă francesă *casnard*, italĭeneşte *cagnotto* însemnează «linguşitor»; tot astfel în francesa modernă *calin* (=canin) şi *patelin* «qui donne la patte» aŭ ambele acelaşĭ sens (1). Româneşte chĭar vorba *linguşire*, pentru latinul *adulari*, vine de la imaginea câĭneluĭ ce *linge* în semn de insinuare şi, de la această aplicaţiune specială, a trecut apoĭ la semnificaţiunea metaforică generală «a lăuda peste măsură» întocmaĭ ca spanĭolul *lagotear* «a linguşi» din goticul *bilaigon* (=germ. *belecken*) «a linge»(2).

Aceeaşĭ imagine metaforică ne va înlesni găsirea origineĭ cuvîntuluĭ românesc *gudurare* «a linguşi, a rĕsfăţa» maĭ cu seamă de câĭnĭ.

Intr'o snoavă de Ispirescu (p. 92): «Căţelul, cum este el linguşitor, tot făţăea din coadă şi se *gudura*.....»

Vorba s'aplică şi la pisicĭ şi figurat la om, bunăoară într'un basm muntean (Cal. 1881, p. 37): «Baba şoĭmana îl aştepta cu masa pusă şi cu blidurile pline cu fel de fel de bucate şi, cum îl vĕzu, începu să'l desmerde şi să se *gudurească* pe lîngă el ca o pisică, când vrea să te sgărie maĭ rĕŭ».

După uniĭ *gudurare* ar fi o contracţiune din latinul *co-adulare* (Cihac, Laurian-Maxim), după d. dr. Gaster vorba ar deriva din ung. *gedély* «a se gudura» (Tocilescu, Revista I, 31).

Ambele aceste afirmaţiunĭ sînt inadmisibile.

Latinul *catulire* «a simţi gădiliciŭ propriŭ «a fi înfocat (după împerechere)» de căţeĭ *(catuli)*, care a dat naştere francesuluĭ *chatouiller* (vechiŭ *catiller*) şi noŭ-provenţaluluĭ *gatilhar* «a gădila» (Diez, Wörterb. II, 253) a produs româneşte interesantul dublet: pe de o parte *gudurare* (=**căturire*, *găturare*, *gădurare*), ĭar pe de alta pe posteriorul *gădilare* (alb. *gudulis*), de unde vorba trecu la Ungurĭ *(gedély)* şi la Bulgarĭ *(guduličkam)*. Din punctul de vedere al sensuluĭ ambele noţiunĭ se acoper una pe alta. Englezeşte *wheedle*, identic cu germanul *wedeln* «a da din coadă (în semn de gudurare)», însemnează de asemenea «a linguşi»(3).

(1) Brinkmann, *op. cit.*, p. 5.

(2) Latinul *adulatio* se aplica asemenea maĭ întâĭ la câĭnĭ, după cum spune Nonius: «*Adulatio* est blandimentum proprie canis, quod et ad homines tractum consuetudine est».

(3) Tot din radicala luĭ *căţ-el*, lat. *cat-ellus* pentru *catulus*, se trage vorba *căţăun*, *caţaon*, care corespunde francesuluĭ *canaille*, literal «mulţime de câĭnĭ» şi care e porecla obicĭnuită a Grecilor. Astfel cronicarul ascuns sub pseudonimul de «Zilot Românul» vorbeşte (Col. I. Tr. 1883, p. 123) de abusurile călugărilor grecĭ asupra mănăstirilor închinate, carĭ «au ajuns a fi pe din lăuntru gazde de oamenĭ, călugărĭ în faţă, ĭar într'ascuns vase pline de toată spurcăcĭunea, hoţĭ de sculele ctitoriceştĭ, vînzătorĭ şi înstrăinătorĭ moşilor şi altor bunurĭ pentru ale lor interesurĭ în toate chipurile cele sataniceştĭ; ĭar pe din afară aŭ ajuns neguţătoria a hoţomanilor Grecĭ, *caţaunĭ*, cu

§ 3.

Simbolismul corpuluĭ omenesc.

Diferitele părțĭ ale corpuluĭ omenesc aŭ fost desemnate prin niște metafore populare, carĭ presentă analogiĭ izbitoare în graĭurile popoarelor celor maĭ depărtate. Adeseorĭ concepțiunea populară e atât de îndrăzneață, în cât o putem înțelege numaĭ în urma uneĭ cercetărĭ comparative. Acest fapt a fost întrevĕzut și constatat, ca maĭ toate principiele Linguisticeĭ moderne, pe la mijlocul secoluluĭ trecut, de vestitul economist Turgot într'un articol admirabil, publicat în faĭmoasa Enciclopedie a luĭ d'Alembert și Diderot, articol, pe care Brachet îl numește cu drept cuvînt o «profeție filologică». Importanța metaforelor populare e astfel relevată de Turgot :

«Pour ce qui regarde les métaphores très éloignées, le rapprochement des tours semblables dans plusieures langues très différentes devient alors une preuve que cette façon détournée d'envisager l'objet était aussi nécessaire pour pouvoir lui donner un nom qu'elle semble bizarre au premier coup-d'oeil. Voici un exemple assez singulier qui justifiera notre règle. Rien ne paraît d'abord plus étonnant que de voir le nom de *pupilla*, petite fille, diminutif de *pupa*, prunelle de l'oeil. Cette étymologie devient indubitable par le rapprochement du grec κόρη qui a aussi ces deux sens, et de l'hébreu *bath-gnaïn* (citește : *bath 'aïn*), la prunelle, est mot pour mot la *fille de l'oeil* : à plus forte raison ce rapprochement est-il utile pour donner un plus grand degré de probabilité aux etymologies fondées sur des métaphores moins éloignées»(1).

Să reluăm exemplul dat de Turgot, dându'ĭ o desvoltare maĭ întinsă.

Latinul *pupilla* adecă «fetiță», ca și grecul κόρη «fată», numită astfel din causa imaginiĭ, ce se oglindește în ochĭul privitoruluĭ, românește *lumina ochilor*, adecă găurica prin care lumina pătrunde înăuntrul ochĭuluĭ (comp. litfan *vyzdis* «pupilla» din *veizdmi* «vĕz»), e asemuită în maĭ toate limbile uneĭ ființe, maĭ cu seamă unuĭ copil : spanĭolește *la niña de los ojos* «copilița ochilor», catalan-provențal *nina*, portuges *menina*; venețian *putina* «copiliță», romanĭol *bamben* «copil»; polonește *malčik* «băĭețel»; turcește *bebek*, albanește *bebăză* «copil de fașă, pupilă». In limba ebraică «fiica ochĭuluĭ» *(bath 'aïn)* saŭ și «bărbățelul ochĭuluĭ» *(ișon)*, în siriaca «băĭețel», în araba «fecĭoraș», etc. Provențalul o maĭ numește *ninha* «mĭoară», Francesul *prunelle*

carĭ întovărășindu-se ceĭ de o seminție cu dînșiĭ egumenĭ, vînd arenzile moșiilor mănăstireștĭ cu tocmeală necinstită.....»

Beldiman, în «Tragodiea» (Cronice III, 343) :

De-o pildă ca aceasta și de rîvnă Greciĭ trașĭ,
Uniĭ daŭ banĭ Eterieĭ, alțiĭ se scrieaŭ ostașĭ.
După dînșiĭ *cațaon*'ĭ toțĭ orbește năvălesc.....

In «Nunta țărănească» de Alexandri (Teatru, p. 366) : «Mări, nu'mĭ maĭ pomeni de *cațaonul* cel de d a s c a l, lua-l'ar năbădaĭcele! că m'am săturat de dînsul ca de mere acre».

(1) Partea respectivă reprodusă după Brachet, *Dictionnaire des doublets ou doubles formes de la langue française.* Paris, 1868, p. 52.

«prună neagră», Germanul *Augapfel* «mărul ochĭuluĭ», Englesul *eye-ball* «globul ochĭuluĭ», etc.

Pe de altă parte numele ochĭuluĭ s'a aplicat, în diferite limbĭ, la noţiunea de «fereastră», privită ca «ochĭul caseĭ» : sanscrit *grhâkša* «fereastră» proprĭu «ochĭul caseĭ», gotic *augadaurô* «uşa ochĭuluĭ», englezeşte *window* (=scand. *vindauga*) «ochiŭ, adecă deschidere pentru vînt», paleo-slavicul *okno* «fereastră» (de unde rom. *ocnă* şi *ocniţă*) din *oko* «ochiŭ» şi în fine româneşte *ochiŭ de fereastră*, adecă «geam».

Precum lumina ochĭuluĭ a fost asemuită unuĭ copil, tot aşa se numeşte româneşte *omuşor* literal «petit homme» nodul gâtlejuluĭ, numit de Latinĭ *uvula* «struguraş», de Spanĭolĭ *campanilla* «clopoţel», de Polonĭ *ĭazykzok* «limbuliţă», dar de Albanesĭ *nĭeridh*, diminutiv de la *nĭeri* «om» adecă tocmaĭ ca româneşte(1).

In denumirea «ceruluĭ gureĭ» limbile arată o analogiă nu maĭ puţin remarcabilă, întrebuinţând unul şi acelaşĭ cuvînt pentru *bolta ceruluĭ* şi pentru *bolta gureĭ*: grec. οὐρανός «cer, cerul gureĭ»; psl. *nebo* «coelum» în raport cu croat. *nebo* «palatum»; litfan. *dangus burno's* corespunde întocmaĭ expresiuniĭ româneştĭ *cerul gureĭ*, ital. *il cielo della bocca*, span. *el cielo de la boca*, port. *o ceo da boca*, noŭ-prov. *lou ciel de la bouca*; alb. *kĭel* «coelum» şi *kĭelăză* «palatum», *cĭelţa* «gâtlej». In sens invers : lat. *palatum coeli*, fr. *palais de la bouche*, de unde şi româneşte *împărătuş* (=lat. *palatum*) cu înţelesul de «limburuş» saŭ de «omuşor».

Partea capuluĭ, unde se simte bătaĭa artereĭ, se numeşte româneşte *tîmplă*, provenţal *templa*, vechiŭ-fr. *temple*, noŭ-fr. *tempe*, din latinul *tempora*, plur. din *tempus* «timp». De la sensul de «vreme potrivită» saŭ «punct de timp» cuvîntul trecu la acela de «loc potrivit, parte delicată saŭ mortală», întocmaĭ ca grecul καίριον «tîmplă» diminutiv de la καιρός «vreme»(2). Portugesul îĭ zice *fonte* «fântână» după pulsarea artereĭ, de unde Provenţalul şi Catalanul o numeşte *pols* «puls»; Spanĭolul *sien*, formă diferenţiată din *sueño* «somn», Veneţianul *sono* (=somnus) ca Germanul *Schlafe* şi Bascul *loac* din *loa* «somn».

Dintre linguiştiĭ moderni, Diez s'a priceput maĭ cu seamă a trage resultate fecunde din comparaţiunea metaforelor populare. «Caracteristica distinctivă pentru origina şi posiţiunea limbilor romanice către cea latină, zice el, sînt acele expresiunĭ, în carĭ elementul popular al celor dintâĭ reĭese fără teamă, uneorĭ în acea bădărănească desemnare a părţilor corpuluĭ omenesc, ca *testa* «cĭob, oală» pentru *caput*, *concha* «scoĭcă» pentru aceeaşĭ noţiune, *gurges* «prăpastie» pentru *guttur*, *spathula* «lopăţică» pentru *scapula*, *perna* «măcĭucă» pentru *crus*, *pulpa* «carnea poamelor» pentru *sura*, etc.(3).

(1) Hasdeŭ, Suplement la *Cuv. d. bătr.*, p. LXXVI.

(2) După Pott, *Etym. Forsch.* II, 54 *tempus*, de la radicala τεμ, ar însemna primitiv «o despărţire saŭ regiune a capuluĭ». Noĭ am preferit a'l explica după analogia cu grecul καιρός.

(3) Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*. Bonn, 1870, vol. I, p. 55.

Expresiunile romanice pentru cap, derivate din latinul *testa* «vas, oală», își găsesc o analogie în cuvintele românești pentru «craniu», numit de Spanioli *la tapa de los sesos* «capacul simțurilor saŭ al minții» : *hîrcă* din paleo-slavicul *hrŭgŭ* «vas quoddam»; *tidvă, tivgă, tigvă* din serb. *tikva* «calebasse, crâne» ca și românește «curcubetă și craniu» (comp. *bostan* în sens de «cap»); *scafă* saŭ *scăfărlie* din ngr. σκαφή «albie» (comp. alb. *kafkă* «hîrcă» din ngr. καυκί «vas de lemn»).

Una din însușirile, ce limba atribuie capuluĭ mare — *căpățîneĭ* — e îndărătnăcia, de unde *încăpățînat*, care corespunde ital. *testardo*, fr. *têtu*, sp. *cabezudo*.

De asemenea românește *gură* e propriu zis «înghițitoare saŭ gâtlej» din latinul *gula*, care deja în evul-mediu dobîndise înțelesul luĭ «os», bunăoară în următorul text din Du Cange : «In *gulis* eorum fustes a parte post cum cordis ligando, ne l o q u i possent seu a p p e l l a r e»(1).

Românește *ficat*, lat. *ficatum* sc. jecur în loc de *hepar*, nu'ĭ de cât «maĭul unuĭ animal îngrășat cu *smochine* (ficus)» întocmaĭ ca neo-grecul σικότι «ficat» din vechiul-grec συκωτὸν sc. ἧπαρ «ficat cu smochine», precum și românește prin *cartaboș* «mațul cel gros» se înțelege în unele localitățĭ «ficatul» (Lexicon budanum). Dintre toate limbile romanice, numaĭ românescul *ficát*, macedo-rom. *χicát*, a păstrat cu fidelitate accentul latinuluĭ *ficátum*, pe când Italianul rostește *fégado*, Spaniolul *hégado*, Portugesul *fígado*.

Tot o metaforă populară este și expresiunea românească *bot* pentru «gura animalelor saŭ ciocul paserilor», care se trage de la o formă primitivă *botum*, ce a produs diminutivul *botulus* «maț umplut, cărnaț», de unde it. *budello*, fr. *boyau* «maț» (=lat. *botellus*, noŭ dimin. din *botulus*). Aul Geliu numără acest cuvînt printre *verba obsoleta et maculantia ex sordidiore vulgi usu* și adaogă, că comiciĭ întrebuințaŭ pe vulgarul *botulus* pentru clasicul *farcimen*.

Spatele, cu care se desemnează «spinarea» saŭ «dosul», derivă din latinul *spatha* «sabie l a t ă», de unde și *spată* «partea stativelor, cu care se bate bătătura pânzeĭ»; limbile romanice întrebuințează pentru aceeașĭ metaforă populară diminutivul *spathula* : it. *spalla*, fr. *épaule*.

Simbolismul corpuluĭ omenesc reĭese maĭ cu seamă în denumirile metaforice derivate de la mâna *dreaptă* și de la cea *stângă*. «Puterea și dibăcia sînt darul firesc al mâiniĭ drepte, care e însărcinată cu principalele funcțiunĭ active. Ea presidă la lucru și la muncă, ea mânuește de o potrivă uneltele și armele; de unde ideile de stimă și de respect, carĭ se asociază la tot ce o privește. Astfel ea deveni simbolul rectitudiniĭ, chezășia sincerităţiĭ, semnul onoareĭ»(2). Și latinește *dexter* «drept, dibaciŭ, fericit, priincios», *dextra* «mână dreaptă», plural *dextrae* «dar» (de unde românește *zestre*, vorbă trecută la Bulgarĭ *zestra* și la Rutenĭ *zastra*) : comp. sanscritul *dakșina* «drept, just,

(1) O altă metaforă a suferit paleo-slavicul *grŭlo* «guttur, gula», devenind românește *gârlă*, propriu «gâtlej (de rîŭ)», dar *gârlan* conservă primitiva însemnare,

(2) Pictet, *Les origines indo-européennes*, vol. I, p. 485 urm.

onest, amabil; dar, ofrandă, promisiune, ajutor» — fiindcă mâna dreaptă dă, îndatorează, ajută.

In toate limbile arice noţiunea de justiţie şi de adevĕr se rapoartă la aceea de rectitudine : linia dreaptă fiind considerată ca simbolul binelui (comp. lat. *rego*, *regula*, *rectus*, *directus* (1). Transiţiunea de la mâna dreaptă la noţiunea materială şi morală a rectitudinii o exprimă : latineşte *directus*, propriu «aliniat», figurat «sincer» : fr. *droit*, it. *diritto*, sp. *derecho*, rom. *drept*. Tot astfel germ. *die Rechte*, engl. *the right* «măna dreaptă» din goticul *raihts* «rectus, justus» întocmai ca ruseşte *pravaĭa ruka*, poloneşte *pravica* «măna dreaptă» din paleo-slavicul *pravŭ* «rectus, justus».

Ideile contrare limba le rapoartă fireşte la măna stângă. Româneşte *şuiŭ* «stângaciŭ, neghiob, nerod» (comp. *de-şu-ch-iat* «nebunatic, prost») vine din paleo-slavicul *šuĭ* «sinister», *šuica* «sinistra» (comp. polon. *szuĭa* «misérable»). Lat. *sinister* «stâng, rĕŭ-prevestitor, nenorocit»; sanscritul *vâma* «stâng, rĕŭ, prost». Numele mâinii stângi este foarte semnificativ în diferite limbi : rom. *stângă*, macedo-rom. *stăncă* din ital. mano *stanca* «mâna stângă» propriu «obosită, leneşă». Grecul întrebuinţează pentru aceeaşi noţiune eufemismul ἀριστέρα «cea bună» saŭ ἡ ἑτέρα «cealaltă» ca Germanul *die andere Hand*; Francesul o numeşte «cea slabă» saŭ «cea veştedă» : *gauche* din germ. *welk;* Italianul «stricata, lipsita» : *manca*, de unde polon. *mańca* şi alb. *mânger* «măna stăngă»; Spaniolul «surda» : *zurda* «se aplica á la mano siniestra», saŭ «nedreapta»: *izquierda*; Provenţalul «baba, gărbovita»: *man seneco*.

Părţile cărnoase ale corpului se numesc *muşchi* propriu «şoareci»(2) din causa asemănării exterioare, o metaforă, ce o regăsim în diferite limbi : gr. μῦς «şoareci, muşchiŭ», lat. *musculus* dimin. din *mus* «şoarece», psl. *myšica* «brachium (*myšĭ*, μῦς, mus) proprie musculus, qui a forma hoc nomen nactus est in linguis gr., lat. et slav. (Miklosich)».

Tot astfel se zice : *melcii ochilor* adică «orbitele»(3), *coşul pieptului* pentru partea superioară a corpului, *ouele genuchilor* saŭ *scăfărliea genuchiului* (4) pentru partea cea găunoasă şi *fluerele picioarelor* saŭ *ţurloaele* (=*surloae* din *surlă* «fluer).

Iată, în fine, încă un exemplu interesant despre o metaforă populară românească.

(1) Pictet, *op. cit.*, p. 429.

(2) «Il faut voir dans ce double sens (*souris* et *muscle*) un de ces faits qui montrent que le langage n'est pas seulement l'oeuvre des savants, mais que tout le monde y collabore, hommes, femmes, enfants, Ceux qui avaient vu une fois courir sous la peau la souris ou le rat en ont retenu le nom, en sorte que la langue a gardé dans ces mots le souvenir d'une amusette populaire». M. Bréal et A. Bailly, *Dictionnaire étymologique latin*, II-e ed. (Paris, 1886), p. 207.

(3) Dosoftei, Vieţile Svinţilor, Dechemvrie 218a: «Şi-i băgară undiţe în *melcii ochilor* şi-i înpunsără svinţii cu bolduri». Ibidem, Ghenarie 56b: «Găvănat la *melcii-ochilor* şi bulbucii mare la ochiu».

(4) Dosoftei, Ibidem, Dech. 127b : «Şi spânzurară de un picior pre svîntu Samona şi-i tăiară *scăfărliea genunchiului* de o lepădară».

Vorba *sprînceană*, macedo-rom. *sufrănțeá*, istriano-rom. *suprageană*, posede deja o mică literatură etimologică, pe care ne vom încerca a o resuma.

Cihac, Dictionnaire I, 107 derivă vorba «du latin *super in gena* i. e. au-dessus des joues — des yeux».

Hasdeŭ, Cuvente I. 111 din lat. *supercincilium* pentru *supercilium*.

Schuchardt, Suplement XXXVI : **Suprincella* (comp. rumonș *survaschella*; pl. rom. *sprinceale* de origină necunoscută) pentru *supercilium : sufrențeao, sufrânțeáo*. Forma *sprinceană*, istriano-rom. *suprageană* ar fi provenit prin etimologiă populară».

Miklosich, Rumunische Untersuchungen II, 36 : «*Sufrentsiáo*, supercilium; *sufrângéo* din *sufrăndžélla*. Probabil sînt diferite formele istriano și daco-române : *suprageană*, *sprînceană* Romania IX, 100; Supl. XXVI. Diefenbach, Völkerkunde 1,244. Roesler cugetă la un σουφρώνω : compară-se macedo-rom. *sufrosescu* «rugas contraho» din aoristul gr. συνοφρυόομαι «a încrunta din sprîncene» și ital. sopracciglio».

Vezĭ și Beiträge zur Lautlehre II, 37; V, 58.

Să constatăm maĭ întâĭ, că forma primitivă, atât daco cât și macedo-română, e *sufruncea* și *sufrănțea*. Forma macedo-română e aceea care există și astăzĭ; pentru existența anterioară a formeĭ daco-române reproducem următorul text important.

Dosofteĭ, în «Vĭețile Svinților» din 1683, descrie astfel portretul săhastruluĭ Macarie (Octomvrie, 81[a]) : «Și-i era părul alb ca omătul, ni să punea pe ochi ceață de albirea lui. Și văzum fața lui, și de multă bătrâneațe nu-i să vedea ochii, că-i era slobozîte *sufruncealele* (notă marginală : sprînceane) preste ochi. Iară unghile la mănă și la picĭoare căte de un cot era, ĭară mustața acoperindu'i gura pogorîĭa de să mesteca cu gărba și împreunăi agĭungea pănă la picĭoare și când grăĭa ți părea că grăĭaște de a fund și i era piĭalea ca de țăstul de broască».

Sufruncealele din textul de maĭ sus e forma plurală articulată de la singularul *sufruncea*, articulat *sufrunceaoa*.

Dar de unde provine această formă?

Spre a rĕspunde la aceasta, trebuĭe să reproducem încă și următoarele doă pasaje tot din «Vĭețile Svinților» de Dosofteĭ (Ghenarie 1[b], 47[a]) :

«Smad la peliță, cum zăcem noi smolit gălbeneț, nasul plecat, sprînceanele rătunde, *frunceaoa* încrețită și sămănând a om gânditorĭu și grijiliv».

«Iară marele Vasilie era în pusoarea trupului lung foarte și dirept la stat; uscat și lipsit de carne, smolit, galbîn la fața, mare la nări, rătund la sprînceane; cu *frunceaoa* eșită, samănă a om grijiliv; cu puțîneale steale stropit pre obraz, lung la față, găvănat la tîmple; cam pîros la trup, barbă de agĭuns pogorîtă și gĭumătate căruntă».

In ambele aceste pasaje figurează vorba *fruncea*, diminutiv de la *frunte* (macedo-rom. *fremtia*), proprĭu *frunticea*, adecă fruntea cea mică din partea afundată a fețeĭ, sub care—*sufruncea*—sînt așezate *sprîncenele*, adecă su-

fruncealele, macedo-român *sufrănţeale.* De la această formă primitivă s'aŭ format apoĭ, sub influenţa luĭ *geană*, formele actuale daco- şi istriano-române : *sprînceană* şi *suprageană* adecă, după explicaţiunea d-luĭ Cihac, «ceea ce'ĭ de *asupra genelor* saŭ ochilor», precum *sufruncea* e partea ochĭului aşezată *sub frunte* (1).

§ 4.

Importanţa metaforeĭ pentru precisarea caracteruluĭ naţional.

Spiritul uneĭ naţiunĭ şi caracterul limbeĭ sale sînt într'o legătură din cele maĭ intime. Maĭ tot elementul caracteristic al uneĭ limbĭ stă însă în metaforele, cu carĭ poporul a ştiut să îmbogăţească tesaurul seŭ intelectual. Intr'însele putem surprinde adeseorĭ momentele etice ale vĭeţiĭ naţionalĭ, ceea ce constituĭe fisionomia propriă a fiecăruĭ popor. Şi istoria poate puternic contribui întru precisarea elementelor etnice ; dar în limbă, în metaforele sale, se pot găsi dovezile cele maĭ autentice. In acest focar al inteligenţeĭ sale se concentrează năsuinţele, speranţele, apucăturile bune saŭ rele ale uneĭ naţiunĭ.

Adeseorĭ un singur cuvînt, o simplă formulă caracterisă geniul şi misiunea unuĭ popor. Formula de salutare a Evreilor şi a maĭ întreguluĭ Orient «Pace cu tine!» nu denoată ea oare particularitatea popoarelor semitice, al căror ideal e pacea, seriositatea şi solemnitatea vĭeţiĭ? Şi căt de mult contrastează dînsa cu zilnica salutare a Grecilor «Bucură-te !», care zugrăveşte atât de bine firea cea veselă şi vĭoae a poporuluĭ celuĭ maĭ genial al vechimiĭ. Din contră, Romanul ţi se adresa cu *Vale* «fi sdravăn !» căcĭ *arta* luĭ era de a deveni stăpânul universuluĭ :

Tu regere imperio populos, Romane, memento !

Reisig a observat cel dintâĭ, că cele doă trăsurĭ principale ale caracteruluĭ naţional roman, adecă firea'ĭ războĭnică şi vĭaţa'ĭ agricolă, se oglindesc în metaforele limbeĭ latine.

«In ceĭ maĭ obicĭnuiţĭ tropĭ, zice el, se poate recunoaşte ceva caracteristic pentru o naţiune, adecă anumite representărĭ favorite. Aşa, de exemplu, Romaniĭ ca un popor războĭnic se exprimă bucuros cu frângere, lovire, călcare; *frangere* este un trop, care nu ne întîmpină aşa la Grecĭ, de pildă *fractae vires*, aşa *affligere* şi *inculcare* «întipărire» propriŭ «a bate cu maĭul». Şi vĭaţa lor agricolă produse căţĭva tropĭ, de pildă eleganta expresiune deasă la Cicero *cumulus* «grămadă» spre a exprima o «mulţime» : *beneficiorum cumulus*, *cumulate* «îmbelşugat», *cumulare*; tot aşa se întrebuinţează şi *silva* pentru o «mulţime», de pildă *magna exemplorum silva*, *rerum sententiarumque silva*, *virtutum et vitiorum silva*; de acolo provine şi întrebuinţarea luĭ *fructuosus* pentru «folositor, priincĭos», unde noĭ întrebuinţăm noţiunea de «roditor»; *depascere* pentru «a tăĭa, a smulge (penele)», ceea ce Romaniĭ ziceaŭ chĭar despre foc, că mistuĭeşte regiunea, *flamma depascit.* Aci aparţin maĭ

(1) Benfey, *Griech. Wurzellexicon* I, 100 aduce pe grecul ὀφρύς «sprînceană» în legătură cu latinul *frons,* care ar însemna primitiv «partea feţeĭ provĕzută cu *sufrunceale*» (mit Augenbrauen begabt).

departe desele imaginĭ ale udăriĭ şi curgeriĭ, de pildă *manare*, *emanare* în sens de «izvorire, provenire» din ceva. Apoĭ *imbuere* «a uda», aşa că *imbutus aliqua re* e cel «care a sorbit ceva, cu care e udat» (1).

Să vedem acum, ce însuşirĭ etnice s'ar putea deduce din o cercetare a metaforelor limbeĭ româneştĭ. Dar, înainte de a întreba limba, să consultăm istoria neamuluĭ, care ne va revela trăsurile caracteristice.

Româniĭ sînt din fire poporul cel maĭ tolerant şi cel maĭ superstiţios din lume. In viaţa'ĭ zilnică se pot surprinde, la fiecare moment, cele doă trăsurĭ distinctive ale caracteruluĭ seŭ etic : indiferenţa religioasă şi superstiţiunea. Dacă este adevĕrat proverbul «extremele se ating», apoĭ el nu poate găsi o aplicaţiune maĭ nimerită de căt aci. Alăturea de cele maĭ îndrăzneţe manifestărĭ de liberă cugetare întîlnim credinţe copilăreştĭ, eresurĭ băbeştĭ, carĭ umplu spiritul seŭ. Ce poate fi într'adevĕr maĭ îndrăzneţ de căt zicale populare ca :

De ce să'mĭ plec capul *s ă n ă t o s* *la Evanghelie?* (2).
Cine crede în cruce, ca crucea se usucă!..... (3)

D. Hasdeŭ a observat deja, că «din toate popoarele creştine, numaĭ şi numaĭ Româniĭ, din momentul de când apar pe scena istorieĭ ca o naţionalitate separată până în ora de astăzĭ, n'aŭ dat naştere nicĭ unuĭ s f î n t....» (4).

Şi cu toate acestea, dacă dînşiĭ n'aŭ îmbogăţit nicĭ căt negru sub unghiă calendarul agiologic, fantasia Românuluĭ a produs totuşĭ o creaţiune originală pe acest teren, o creaţiune, care, întru căt priveşte numĕrul adoratorilor seĭ, ar putea rivalisa cu orĭcare dintre confraţiĭ seĭ : pe *s f â n t u l-Aşteaptă!*

Arhidiaconul Paul de Aleppo, carele a călătorit între aniĭ 1650—1660 prin Moldova şi Ţara-românească, constată deja pomenitele doă extreme (5) la poporul român, fracţionat pe atuncĭ în Muntenĭ şi Moldovenĭ.

«Postul cel mare, scrie călătorul oriental, e foarte păzit de către Curte şi clasele cele de sus; *dar poporul de jos nu păzeşte nicĭ un post, nu face nicĭ o rugăcĭune, pare a nu ţinea nicĭ o religiune.* Eĭ sînt creştinĭ numaĭ cu numele şi preoţiĭ lor le daŭ pildă de a petrece nopţĭ întregĭ în desfrănărĭ şi beţie. *Am fost martur al acestor scene în Moldova, dar în Ţara-românească,*

(1) Reisig, *Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft*, § 173.

(2) Pann, *Povestea Vorbeĭ*, p. 22. Variantă : *eraŭ n e b u n ĭ să'şĭ vîre capul s d r a v ĕ n sub Evanghelie?* — D. Hinţescu, posedat ca mulţĭ alţiĭ de mania de a ştirbi tot ce'ĭ curat românesc şi a'l adapta cu pretinsul seŭ simţ estetic, schimbă şi aicea proverbul citat (Proverbele Românilor, p. 26) : *de ce să n u plec capul sănătos la Evangeliă?...*

(3) Ispirescu, *Zicătorĭ populare* (Tocilescu, *Revista* II, 1. 150) aduce varianta : *Cine umblă cu crucea în sîn, ca crucea rĕmâne uscat.*

(4) Hasdeŭ, *Istoria toleranţeĭ religioase*, p. 15.

(5) Sofiea Nădejde, *Credinţele religioase la Românĭ* în *Contemporanul* IV, 1. p. 665 : «Ca orĭce popor aproape sălbatic, poporul român e foarte schimbător. de nenumĕrate orĭ pe zi se strică şi se împacă cu Dumnezeŭ. Se anină capătul, se rupe sapa, Dumnezeŭ e de vină şi sudălmile curg ploae; orĭce greşesc, tot pe Dumnezeŭ se descarcă. Nu mult după aceĭa, de începe ceva, orĭ de se porneşte la drum, nu uĭtă şi'şĭ face obiceĭul de zice : Doamne-ajută!»

pe car Dumnezeu să o păzească, e cu totul altfel : religiositatea locuitorilor, moderaţ'unea si buna lor purtare sint extreme (1).

Intr'alt lo· acelaşi călător relatează buna primire, ce Patriarhul avu din partea poporul u din Ţara românească, accentuând că «în Moldova e cu totul altfel. Acolo, când Patriarhul intra in casa orîcăruî din locuitorî, *nimenî nu'î ieş a înainte, n cî iî ofer a mucar o bucaţica de pâine*; *de căt carii (Moldovenii) chiar şi Tătarii sint ma religioşî!* (2).

Cam în acelaşî mod descrie şi Cantemir caracterul Moldovanuluî : Dîrziea şi semeţiea este maîca şi sora lor; căcî, dacă are vr'unul cal bun şi arme bune, atuncea gândeşte, că nicî un om nu poate să'l întreacă şi nu s'ar feri, de ar fi cu putinţă, insuşî cu Dumnezeŭ să se lupte» (3).

Nu ştim întru cât a contribuit la perpetuarea acesteî indiferenţe religioase ignoranţa proverbială a cleruluî român din trecut. Sigur este, că neştiinţa popească a fost factorul de căpetenie întru mănţinerea şi sporirea eresurilor populare. In privinţa superstiţiunilor poporul român n'are nimic de'invidiat celorlalte popoare. Izvorul e atât de îmbelşugat, în căt e cu neputinţă de a fi secat.

Principele Dimitrie Cantemir relevează maî întâî credinţa orientală a fatalismuluî, atât de încuîbată şi astăzî în clasele de jos ale poporuluî : «Locuitoriî din ţara de jos . . . . pentru dumnezeîasca slujbă aŭ puţină ştiinţă şi mulţî dintru dînşiî, maî ales oameniî ceî proştî, cu toţiî zic : că fieşte-căruîa om este hotărîtă de Dumnezeŭ zîua morţiî sale şi maî nainte de zîua aceea nu poate nimenea să moară nicî să peară la războiŭ» (4).

Maî la vale observă despre locuitoriî din ţara de sus, că «asupra religieî sînt plecaţî maî până la eres... (5).

Tot ignoranţa a fost şi causa, pentru care «vre un eres saŭ vre-un eretic nu s'a arătat nicî odinioară în Moldova, cu căt maî puţin să se poată încuîba» (6).

Iată şi pagina, ce Cantemir o consacră superstiţiunilor moldoveneştî :

«Osebit de Mîercurî şi de Vinerî, Moldoveniî postesc de doă orî într'un an la vremile orînduite (7)... şi maî sînt uniî, cariî din eres mare ce aŭ nicî Lunea nu mănâncă carne şi singurî eî îşî maî fac încă şi alte posturî, precum la praznicul sfîntuluî Atanasie, Gheorghie şi Dimitrie..... Osebit de aceste, prostimea, în Moldova ca şi într'alte ţărî, care încă nu are ştiinţă pentru învăţăturî, este foarte plecată asupra eresurilor şi nu este încă desăvîrşit spălată de tina sa cea veche; în căt şi la nunte, la îngropărî şi la alte întîmplărî şti-

(1) Hasdeŭ, *Arhiva istorică a Românieî*, tom. I, part. 2, p. 69.

(2 *Ibidem*, p. 88.

(3) Cantemir, *Descrierea Moldoveî* ed. Negruzzi, p. 254.

(4) *Ibidem*, p. 259. — Comp. locuţiunile : *aşa i-a fost scrisa, aşa i-a fost să fiă.*

(5) *Ibidem*, p. 261.

(6) *Ibidem*, p. 283.

(7) Ioan Armanul, zice Cantemir (Ibidem, p. 87) «s'aŭ chemat aşa, pentru că el în postul sfinţilor apostolî aŭ mâncat carne după obiceîul armenesc». — Miron Costin, vorbind de moartea luî Gaspar Vodă, observă (Cronice I, 273) : «Acest Gaspar Vodă nicî o odată post nu aŭ avut; ce, pre ascuns, în toate posturile mânca carne».

ute de dînşiĭ, cinstesc, prin versurĭ şi cântărĭ, nişte Dumnezeirĭ necunoscute şi duhluitoare a idolĭ dacĭ, adecă : *Lado şi Mano*, *Zîna*, *Drăgaica*, *Doĭna*, *Stahiea*, *Dracul din tâŭ*, *Ursitele*, *Frumoasele*, *Simzienele*, *Joĭmarţele*, *Papaluga*, *Chiraleĭsa*, *Colinda*, *Turca*, *Sburătorul*, *Miază-noaptea*, *Striga*, *Pricolicĭul*, *Legătura*, *Deslegătura*, *Farmecul*, *Descântecul*, *Vergelatul* şi altele de acestea» (1).

E interesant a pune în paralel cu descrierea cantemiriană o pagină dintr'un scriitor popular recent asupra aceluĭaşĭ subĭect.

«La noĭ, scrie d. Jipescu în graĭul ţăranuluĭ muntean, la noĭ popi şi hoaştili scorniră sute dă sărbătorĭ pă an.... Cuĭ 's dragĭ tare sărbătorile, cine ascultă dă iresurĭ, [dă băbări, rămâne şi dăsculţ şi dator la toţĭ câĭni şi mort dă foame. . . . Sfinţi aĭbă'şĭ sărbătorĭ, că nicĭ nu sapă, nicĭ nu ară, nicĭ la moară nu pleacă. . . Dumnezeŭ n'are sărbătorĭ. Dînsu te ĭartă, nu că sărbătoreştĭ şi benchetuĭ, ci că munceştĭ. N'ascultaţĭ la gura popeĭ orĭ a babeĭ, orĭ c'ajungĭ hoşcotină din cruce dă voinic ce ĭeştĭ, orĭ ca popa cu căldăruşa colindândă pîn sat, când îşĭ face dă lucru dă ghine să'ţĭ vestească, că să pune altă lună... In toţĭ ani şi vacurili... numaĭ continĭeştĭ şi nu te supune nicĭ ghiforu nicĭ zăpucu : muncă şi ĭar muncă! Parca'ĭ hi dă oţel şi nepotu răbdări dumnizeĭeştĭ, care ţine lumea d'atâtea milioane dă vacurĭ. M ă r i n a, când s'imparte pelin şi puĭcĭ; C ĭ u r i c a, râŭ dă păruĭală; F o c a, râŭ dă foc; T r i f o n, râŭ dă lăcuste; J o i l i dă p ă P a ş t e, râŭ dă peatră, ĭar M a r ţ i l i, râŭ dă trăsnet; V i n e r i l i, râŭ dă ochĭ; P i l i p i, râŭ dă jigăni; S â n - T o a d e r, când să tund ghitile între coarne, la coadă şi la copită şi păru să pune bine, să nu să prăpădească ghita or s'o mănânce lupu; oilor să nu le fure dîn sare or dîn lână, că nu le merge bine; vacilor, să nu le ĭea dîn lapte, că le pĭere ţîţa : toate astea şi alte sărbătorĭ şi iresurĭ pĭerd vara şi te dă leni, te întinzĭ, caşcĭ şi te smintesc dîn multe lucrurĭ dă făcut or dă început. Străini n'aŭ atâta nuntă dă sărbătorĭ ca noĭ, dară aŭ sănătate şi bănet, pîntru că în an lucrează maĭ mult timp.......... Aĭ învăţăturile tale, hine : nu puĭ fămeĭa s'aprinză candila câteodată, zicând că nu'ĭ să cade nicĭ să s'apropiĭe dă icoane orĭ dă sfintili darurĭ; când te apucĭ dă lucru, când începĭ la călcat în lin, când mănâncĭ pârga, când beĭ ghin noŭ întâĭ or apă, facĭ cruce; când ĭe să îmbucĭ, te cureţĭ pe mâĭnĭ; când te 'ntorcĭ dă la mort, te spelĭ şi-ĭ facĭ pomenĭ pîntru să'ĭ hiĭe sufletuluĭ; dă te 'ntîlnesc fămeili cu doniţa plină, nu'ţĭ taĭe calea, ci staŭ de le trecĭ înainte; când ĭe fămeĭa borţoasă, n'o laşĭ să şază pă prag, că'ĭ pune duşmanu cuţitu» (2).

(1) *Ibidem*, p. 286—291. De tot cĭudată e superstiţiunea populară, relevată de Mitropolitul Iacov în cărţulia'ĭ publicată în 1757 (la p. 55—57) «adecă (la uniĭ din creştinĭ) de'ĭ va eşi înainte preot, nu'ĭ va mearge bine... ĭară de'ĭ va eşi înainte Ţigan saŭ Turc saŭ Jidov saŭ oare carĭ dîn fierele ceale sălbatice, eĭ atuncea cred că le va mearge bine şi'şĭ va face calea cu norocire. O, ticăloşiĭ aceĭ creştinĭ! Dară nu pot eĭ atâta cunoaşte, cum că dĭavolul face pacoste, fiind voitoriu de râŭ omuluĭ... (Lambrior, Carte de citire, p. 199). Compară următoarea zicătoare din manuscriptul luĭ Golescu (Conv. lit. VIII, 73) : «Călugăr aĭ văzut cat de departe, du-te la o parte, că îndată te poticneştĭ». Acest eres s'a perpetuat până astăzĭ. In povestea «Moş Nichifor Coţcariul» de Creanga (Conv. lit. X, 381) : «Bre! că a n a p o d a l u c r u? Se vede, că azĭ dimineaţă *mi-a eşit 'nainte vr'un popă* saŭ dracul şt e ce....»

(2) Jipescu, *Opincar*, p. 76, 80. — Comp *Superstiţiile băbeştĭ* din plaĭul Prahova (Tocilescu, *Revista* II, 2, 387) şi maĭ cu seamă *sĕrbătorile băbeştĭ* culese din aceeaşĭ localitate (Ibidem, p. 388): «... a treĭa Marţĭ după Paşti este zi mare ca şi în zioă de

Dar în trecut majoritatea preoţilor românĭ n'a fost maĭ luminată în ale religiuniĭ de cât masa poporuluĭ. Nimic nu ne poate edifica maĭ bine în această privinţă de cât hrisovul luĭ Grigorie Ghica Vodă din 15 Iulie 1764 spre a tămădui şi îndrepta

«multe strămutărĭ şi fără de cuviinţă lucrurĭ, fapte şi necuvioase stărĭ şi orînduele, care vremea şi lenevirea şi acea de către cele Dumnezeeştĭ răceală, nesocotinţă şi nebăgare de seamă, ce din puţin în puţin aŭ adus biserica la o vedere şi la o tînguită aflare ca aceasta.... Ce dar întâĭ şi acel maĭ mare din lucrurile cele necuvioase şi necăzute, ce s'aŭ înmulţit după cum s'aŭ zis la biserică, socotit'am că este înmulţirea preuţilor, din'tre care se află foarte puţinĭ la numĕr, care după cum să cade intră prin uşă în staulul acesta, ĭară ceĭ maĭ mulţĭ sînt aceĭ ce se sue pe aĭurea şi tîlhăreşte, din cariĭ pre uniĭ îĭ îndeamnă nevredniciea, ticăloşiea şi lenevirea, ca să răpească şi să apuce darul preoţieĭ, a cărora roadă este neaverea, sărăcia şi supărarea, neavând de aĭurea alt venit de chivernisală a'l căştiga maĭ lesne şi fără de osteneală, fără numaĭ pe Biserică şi pe Oltarĭu; ĭară pre alţiĭ îĭ invitează ĭubirea de argint şi nesăţioasa avere, din care fără de lege şi fără de credinţă neguţitorind cele Dumnezeeştĭ şi, ca Simon vrăjitoriul, întâĭ cumpărând aceste Dumnezeeştĭ de la ceĭ ce le vînd, după aceea vînzându-le către aceĭ ce le cumpără, cu multe felĭurĭ şi chipurĭ dĭavoleştĭ şi amăgitoare şi vrăjitoare, câştigă şi dobîndesc venit din pricina necunoştinţeĭ a sufletelor celor proştĭ şi lesne crezătorĭ... cu care chip amăgind lumea nu socotesc, că ĭaŭ în rîs şi cum că hulesc maĭ nainte mult pe acest neamăgit Dumnezeŭ şi, arătându-să că cârmuesc starea bicericiĭ şi slujesc taĭnele cele înfricoşate, eĭ sînt aceĭ maĭ mulţĭ omenaşĭ urîţĭ şi pângăriţĭ după fire şi de tot nesocotiţĭ şi netrebnicĭ şi de nimica vrednicĭ fiind de tot lipsiţĭ de minte şi de crierĭ, *varvarĭ cu totul şi neînvăţaţĭ, nu numaĭ la credinţă, ce nicĭ la propoveduire... nicĭ cunoscând ce va să zică credinţa, nicĭ aducându'şĭ aminte de cele căzute..., ce încă neştiind ce sînt soboarele şi câte sînt..., nu numaĭ că nu arată cu învăţătură şi propoveduire în Duminicele din sfînta şi Dumnezească Scriptură, ce încă se află lipsiţĭ de toată priceperea a sfintelor acestora Scripturĭ şi cel desăvîrşit neştiind a ceti şi cele proaste a rînduelĭĭ biseriœştĭ, nu cunosc starea şi slujba sfinteĭ Liturghiĭ şi a sfintelor Taĭne, de care greşesc cu vărvăriea şi cu neînvăţătura lor şi la acele maĭ tăĭnuite şi necuprinse de minte molitfe a sfinteĭ Liturghiĭ şi bagĭocuresc (vaĭ!) şi hulesc şi blastămă fără de Dumnezească credinţă şi către aceste pre înfricoşate şi maĭ pre sus de fire taĭne şi dogme. . . . . .*» (1)

Paştĭ şi să cheamă *ropotinul*: staŭ gătiţĭ şi fac hore, jocurĭ marĭ; a doa săptămână după Paştĭ.... multă parte o postesc, maĭ cu seamă muĭerile, zicênd că'ĭ *săptămâna Negrilor*; joĭa a opta după Paştĭ se numeşte *joĭa Epilor*, joĭa a noua, *joĭa verde;* 19 Iunie ţine sărbătoare pĕ *Iuda*, care poartă furtunile şi bate ţarinile cu pĭatră; 15 Iulie este sărbătoare mare numită *Ciurica*; 17 Iulie să ţine 3 zile, care se numeşte *Circoviĭ Marieĭ*; de la 10 Noembre ţin *Filipi* şapte; alţĭ 7 *Filipi* de la 25 Ĭanuarie până la 2 Fevruarie, alţĭ 3 *Filipi*, ce se zic *Berbecarĭ*, toamna de la 26 Septemvrie... în care nu lucrează nimic, zicênd că'ĭ rĕŭ de lupĭ şi păgubitorĭ la dobitoace; pă mucenicul *Foca* 22 Iulie îl zic că'ĭ rĕŭ de foc; la 9 Martie aprind gunoae până în curte, în casă la patru colţurĭ aprind bucăţele de cârpă nouă, pentru ca să nu intre *Joĭmăriţa* în casă a'ĭ vătăma, după credinţa lor».

(1) Codrescu, *Uricariu* I, 147—157. — Chĭar şi în timpul nostru, ne spune d. Slavici (Die Romänen, p. 99) «pentru ca să fie cineva *bun de popă*, nu se cerea de cât

Ceea ce a contribuit maï cu seamă la această ignoranţă a cleruluï a fost până maï deunăzi întrebuinţarea în Biserică a limbeï slavone, care, cu totul ignorată saŭ puţin ştiută de preoţimea de jos, degenerase într'un fel de jargon slavo-român. Despre aceasta ne pot da o idee unele compunerï superstiţioase, dintre carï doă merită o deosebită atenţiune «ca dovadă de ignoranţa cea mare a clerului românesc sub dominaţiunea slavismuluï» (1).

Prima este o formulă de exorcisare în contra grindineï de la sfîrşitul veaculuï al XVII-lea, numită de P. sf. sa Episcopul Melchisedec «rugăcïune-vrajă» şi care în traducere începe cu aceste cuvinte :

«In numele Tatăluï şi al Fiuluï şi al săntuluï Duh. Şedea Isus Hristos Ioan pe loc ţelin şi 4 Evanghelişti şi ţineaŭ pre Hristos, carele grăïa. Şi ïată un nor de grindină adumbri de asupra lor şi a început Domnul nostru Isus Hristos a'şï face cruce şi a zis : astîmpără-te şi te linişteşte, fă-te mïere şi lapte şi fă'mï apă. . . . .»

A doua este o rugăcïune slavonă de la începutul secoluluï al XVIII-lea, ce o citeaŭ preoţiï femeilor după naştere. «Această rugăcïune — zice învăţatul autor al Cronicei Huşilor — este monumentul monstruoaseï ignoranţe despre ale religiuneï; ignoranţă, în care zăcea clerul şi popiï românï sub domnirea limbeï slavone. Neştiinţă de limbă, lipsă de ideï, necunoştinţă de istoria religiuneï şi de învăţătura eï; pïetate înlocuită cu superstiţia. Această rugăcïune seamănă maï mult cu acele frase bizare şi neînţelese, ce pronunţă babele la descântece şi vrăjï, de cât cu rugăcïunea unuï preot creştin... Spre a simţi idositatea acesteï *molitfe* să ne cercăm a o traduce, de şi sînt locurï carï nu produc nicï un sens :

«Doamne Isuse Hristoase, al luï Dumnezeŭ pe muntele Rarîul (munte în judeţul Suceava) în chivotul luï Noe. Sta femeïa luï Noe şi suspina minţind să nască să zică : Doamne, Dumnezeul meŭ, ce m'aï lăsat ! Atuncï Domnul Dumnezeŭ a trimis la ea îngerul la această nevastă şi zi : Lazar, Lazar, Lazar, ilivanca, ilivanca, ilivanca ! Inseamnă cruce pe mine, fă cruce pe încheïeturele mele, pe sînul meŭ. Cu crucea alungând s'a depărtat dïavolul de la robul luï Dumnezeŭ cutare, amin ! Fugï, dïavole, de la locaşul acesta, de la credinţa luï, de la roaba luï Dumnezeŭ. Aicï este crucea luï Hristos. Aicï este mama muceniculuï luï Hristos Nichita. Şi eŭ mě închin bisericeï ceï sfinte, Tatăluï şi Fiuluï şi sfântuluï Duh» (2).

In magistrala sa monografiă asupra mitropolituluï Grigorie Ţamblac, P. sf. sa Episcopul Melchisedec se exprimă astfel asupra influenţeï desastroase, ce această ignoranţă a limbeï bisericeştï de pe atuncï avu maï tîrzïu asupra societăţiï eclesiastice şi laice.

«In această decadenţă a învăţămîntuluï limbeï slavone şi în lipsă de carte românească, ce făcea oare poporul român şi bisericaşiï, maï ales ceï de prin

2 lucrurï : să ştiă a citi şi a scrie — scrierea nu era de rigoare.... Vïaţa morală a preotuluï nu era tocmaï conformă cu învăţăturile Evangheliei şi chïar cu ale sale proprie, *Fă ce'ţi zice popa, nu face ce face el !* căcï numaï el poate lucra altfel, de cât cum recomandă celorlalţï».

(1) Melchisedec «O rugăcïune-vrajă» în Tocilescu, *Revista*, An. II, vol. 2, p. 881.

(2) Melchisedec, *Cronica Huşilor*. Apendice, p. 96—97.

sate, de pre la ţară, cum se zice? La aceasta ne rĕspund anecdotele, păstrate până astăzĭ în popor, despre *blasgoniele*, *becistniciele*, *bazaconiele* şi *năstărâmbele* bisericaşilor ţăranĭ. In ele găsim parodiĭ ale cântărilor şi rugăcĭunilor bisericeştĭ slave, substituirĭ de cuvinte cĭudate, inventate şi purtând oarecare analogie cu cele slave, cel puţin la auzul omuluĭ simplu, de exemplu : «*Oce naşca taşca, da bună'i budaşca*» saŭ : «*Oce naşe ije ese şi ne b.... Da pinde ţarca, da'ĭ bulĭarcă* şi *hliban*» (parodiă a rugăcĭuniĭ «Tatăl nostru» slavoneşte : *Otce našŭ*.....). Saŭ ca aceasta : «*Ije, ije* (saŭ *mije, mije) panimatca coţobeĭca, cuţitele Domnuluĭ sabia curcanuluĭ, limbiricĭ, custuricĭ, cĭoc boc, trecĭ la loc*». Toate, cuvinte fără nicĭ un înţeles, precum era limba slavă pentru Românĭ şi pe care le repeţesc până astăzĭ copiĭ la jocul lor numit «mijoarca». (Eŭ cred, că aceste cuvinte represintă o parodie a imnuluĭ cheruvic, pe care dascăliĭ slavonĭ îl începeaŭ cu zicerile : *Ije, ije)*. Popiĭ de la ţară născocĭaŭ cuvinte de cântare şi de rugăcĭune, amestecate cu slavone şi române, combinate cu interesele lor, une-orĭ chĭar imorale. Aşa tradiţia ne represintă pe un popă, carele îmblând cu icoane în zĭua de ajun, împreună cu dascălul Filip, cânta : «*Hristos rajdaetse slavite—şterge dalta, Filipe*». Dascălul rĕspundea tot prin cântare : «*O ştersei şi în traĭstă o pusei, dar mĕ şi fripseĭ*». Apoĭ popa încheĭa : «*ĭaco proslavise*». Prosomia slavonă a sfântuluĭ George, carea se începe cu cuvintele : *ĭako doblĭa vŭ múčenicêhŭ, Strastoterpče Georgïe*.....» dascăliĭ românĭ, nepricepênd cuvintele slavone, aŭ parodiat'o astfel, cântând'o pe glasul bisericesc : «*ĭacă Dobra cu papucĭ galbenĭ, strînge-o în braţe, George, ş'o sărută şi-i dă drumul să se ducă*». Un popă cânta, adresându-se către dascălul Pascăl : «*Dascăle Pascăle! adus'aĭ pe behehe?*» Dascălul rĕspundea : «*Ba naĭba să te ĭa, că mi a luat şi pe mihoho şi mi-a dat pe bububo*... .» (1).

Apoĭ câte snoave de acestea hazliĭ nu circulă şi azĭ prin popor în pofida neştiinţeĭ popeştĭ, ca «*ştiţĭ voĭ ce zice în cartea asta?*», ca «*glasul al şaptelea*», ca «*neajunsurile socoteliĭ cu bobiĭ*», ca «*popiĭ de la Richiţele*» etc. etc.(2), carĭ sînt tot atâtea ţişnirĭ satirice, cu carĭ isteţimea poporuluĭ a împroşcat această proverbială ignoranţă.

Să nu se crează însă, că numaĭ cântările bisericeştĭ slavone aŭ fost un obĭect de parodiare pentru dascăliĭ şi poporeniĭ necărturarĭ. Cele curat româneştĭ n'aŭ avut o soartă maĭ bună. Materia, fiind nesleită în această privinţă, ne vom mulţumi numaĭ cu câteva indicaţiunĭ (3), carĭ vor fi îndestulătoare spre a constata amestecul grosolan, uneorĭ obscen, al cugetăriĭ profane cu cea religioasă.

Iată câteva specimene de parodiĭ ale cântărilor bisericeştĭ şi ale întrevorbirilor dăscăleşĭ, carĭ cele maĭ multe se aud astăzĭ în gura copiilor şi în jocul păpuşilor (4).

(1) Melchisedec «Mitropolitul Grigorie Ţamblac» în Tocilescu, *Revista*, An. II, vol. I, p. 54.

(2) Ispirescu, *Snoave*, p. 9—12, 18—21, 86—89, 94—95.

(3) Cele maĭ multe dintr'însele le datoresc binevoitoareĭ comunicărĭ din partea d-luĭ Ispirescu.

(4) Comp. Teodorescu, *Poesiĭ pop. rom.*, p. 130 urm.

I. Sfinte Dumnezeule,
Ce maĭ facĭ nătărăule?
Sfinte Tare,
Ce maĭ facĭ cutare?
Sfinte fără de moarte,
Ce maĭ facĭ cumnate?
Miluĭeşte-ne pre noĭ!
De ce nu maĭ viĭ pe la noĭ?

II. In numele Tatăluĭ,
In capul satuluĭ;
Şi al Fiuluĭ,
In capul dichiuluĭ,
Şi al sfântuluĭ Duh,
In capul luĭ Burduf.
Amin!
C'o oca de vin şi alta de pelin

III. Tatăl nostru
In podul vostru,
Fură (mănâncă) prune
Şi nouă nu ne spune.

IV. Doaoaoamne Iiisu-see Hri-stoaoaoase
Cuuură-ţăăă'ĭ gu-raa de oaoaoase.....

V. Doamne miluĭeşte,
Popa prinde peşte,
Preoteasa le găteşte.

VI. Doamne Maĭcă plăcintă
Şi Taĭcă bogace!

VII. Popa toacă,
Preoteasa joacă,
Popa trage clopotele,
Preoteasa joacă ropotele.

VIII. In Iordane
Şterge-o, Stane.
O şterseĭ
Şi mě fripseĭ.....

IX. Da zi-ĭ, părinte, condacul,
Să'l ĭa maĭ ĭute dracul,
Că nu ne ĭese colacul!

X. Pentru rugăcĭunile
Oala cu tăcĭunile,
Să schimbăm căcĭuliĭe.

XI. Popiĭ de la Răchiţele
Toţĭ avea cĭubuce şi lulele.
Când ĭeşea la rugăcĭune,
Luaŭ toţĭ câte un tăcĭune.
Numaĭ bĭet popa Stoĭan
Cu luleaoa de cocĭan.

XII. Dumnezeŭ să'l ĭerte (1)
Cu treĭ poame fĭerte
Şi cu una moaoaoale,
Să nu se maĭ scoaoaoale!

Dar nicăirea indiferenţa Românuluĭ pentru ale religiuniĭ nu se manifestă într'un mod maĭ învederat ca în limba sa. E într'adevěr cu totul caracteristică în româneşte întrebuinţarea metaforică a celor maĭ multe expresiunĭ din domenul religios într'un sens profan, care adeseorĭ nu ne maĭ lasă să întrevedem nicĭ o urmă din sacra lor origină. Acest fenomen de laicisare a cuvintelor biericeştĭ fiind de mare importanţă, îĭ vom consacra o atenţiune particulară cu atât maĭ mult, cu cât această parte — ca şi întreaga psicologiă populară—e cu totul lăsată afară din dicţionarele popoarelor celor maĭ culte. Vom cita o seriă de expresiunĭ din vĭaţa religioasă, carĭ aŭ încălcat în cea socială şi carĭ aŭ suferit, în această trecere, o transformare aproape completă. Vom căuta, după putinţă, a alătura totdeauna de cuvintele româneştĭ analogiĭ din limbile romanice şi în special din cea spanĭolă, al căruĭ dicţionar academic—singurul, carele s'a interesat cu predilecţiune de elementul popular—e o comoară nesleită în această privinţă (2).

Aghiasma saŭ *aĭasma* e «apă sfinţită». In stil comic, vorba se aplică şi la

(1) Ironic se maĭ zice şi : *Dumnezeŭ să'l ĭ e p u r e!* (Creanga) saŭ : *Dumnezeŭ să'l n e a g o e în zĭua de Caracal!* (Ispirescu).

(2) Utilisâm ediţiunea următoare : *Diccionario de la lengua castellana compuesto por la real Academia Española*, reducido á un tomo para su mas fácil uso. Quarta edicion. Madrid, 1803.

«vin» saŭ «rachĭu». In povestea «Popa Duh» de Creanga (Conv. lit. XV, 315): «Lasă-mĕ în pace, cuvioase, că se învîrteşte lumea cu mine de atâta *aghiasmă* r u s e a s c ă» (1).

Când Românul vrea să bea niţel r a c h ĭ u, cere : *«Ia dă-mĭ niţică aĭasmă»* (Ispirescu).

Verbul *aghesmuesc*, propriŭ «stropesc cu aghiasmă», în acelaşĭ sens profan. Creanga în «Amintirĭ din copilărie» (Conv. lit. XV, 453) : «Eacă ne trezim cu popa Buligă Cĭucălăŭ din uliţa Bucĭumeniĭ t ă m ă e t şi *aghezmuit* gata des-dimineaţă, Dumnezeŭ să'l ĭepure! Şi cum ne bine-cuvîntează după obiceĭul seŭ cu amîndoă mâĭnile ca vlădiciĭ, ne şi trage câte un ibrişin pe la nas despre fata popiĭ de la Fălticeniĭ-Vechĭ».

Alexandri, în pĭesa «Harţă răzeşul» (Teatru, p. 260) :

Măriuca. —... Când se leagă vre un hătru de mine, am leac de alungat dracu.
Harţă. — Care leac?
Măriuca, — Il a g h e z m u e s c cu astă..... l a b ă, cum o numeştĭ d-ta.

Aci verbul are sensul de «lovire» ca maĭ multe expresiunĭ identice de maĭ la vale.

Aghios înseamnează un cântec bisericesc, care începe cu vorbele : *aghios, aghios, aghios!* adică *sfînt, sfînt, sfînt!*

Intr'o anecdotă populară (Ispirescu, Snoave, p. 95) :

Când era la *aghios*,
Ieşĭa fumul gros;
Dar când era la a c s i o n,
Nu se maĭ vedea om cu om.

Anton Pann, Povestea Vorbeĭ III, 142 : «I-a cântat popa *aghiosul*», adică «a murit, l'a prohodit».

Preoţiĭ recitează acest cântec, ca pe toate celelalte, pe nas după psaltichia orientală; acest recitativ fornăitor şi monoton poporul l'a asemănat cu horcăitul unuĭ om adormit, de unde locuţiunea : *a trage aghioase* «a horcăi tare în somn, a dormi adînc». Astfel Creanga în «Amintirĭ din copilărie» (Conv. lit. XVI, 375) : «Eĭ, măĭ băeţĭ, ĭa amu *trageţĭ la aghioase,* zise un plăeş, scăpărând şi dând foc unuĭ brad».

Aliluĭa, vorbă ebraică însemnând «lăudaţĭ pe Domnul», ce figurează în capul saŭ la sfîrşitul maĭ multor psalmĭ, deveniţĭ cântece bisericeştĭ. Creanga în «Amintirĭ din copilărie» (Conv. lit. XV, 3) : «Iar stropşitul de Ion, cu talanca de la oĭ, cu cleştele şi cu vătrarul, face o hodorogeală şi un tărăboiŭ, să'ţĭ ĭe auzul; apoĭ îşĭ pun câte o ţoală în spate şi câte un coĭf de hârtie în cap şi cântă *«aliluĭa* şi doamne-miluĭeşte, popa prinde peşte», de te scot din casă».

Intr'o parodie copilărească (Ispirescu) :

A l i l u ĭ, a l i l u ĭ
Căzu popa din gutuĭ......

(1) Vezĭ maĭ la vale expresiunea sinonimă *sângele Domnuluĭ*.

In vorbirea zilnică, *aliluĭa* însemnează «s'a dus, s'a isprăvit», un fel de burlesc *consummatum est!* Astfel într'un basm muntean (Ispirescu II, 1. 141): «Am vĕzut, n'am vĕzut, *aliluĭa*..... Frumuseţe, tinereţe, *aliluĭa*..... Dumnezeŭ şi gândul meŭ, *aliluĭa*..... P'aicea belea în vecĭ n'eĭ vedea, *aliluĭa*.....»

Xenopol, Brazĭ şi putrigaiŭ, p. 189 : «Tragere la sorţĭ!.... Numaĭ cu norocul nu aveţĭ a face : nu scapă cine e norocos, scapă numaĭ cel care'ĭ bine cu boerul; ĭară de cumva nu te are la stomac vr'un cĭocoiŭ de pe moşie, *aliluĭa!* poţĭ să'ţĭ taĭ pletele, fĕtul meŭ!»

In Moldova se zice, cam în acelaşĭ sens, *parapanghelos*, despre care vom vorbi maĭ la vale.

In limba spanĭolă *aleluya* însemnează *timpul Paştelor*, *iconiţă de hârtie* (la palavra *aleluya* escrita en ella) şi planta *Trifolium acetosum*.

Amin, vorbă ebraică, introdusă în cărţile bisericeştĭ şi însemnând «adevĕrat, aşa e, aşa să fiă» : *să fim cu toţiĭ sănătoşĭ; a m i n, să dea Dumnezeŭ* (Laurian-Maxim). Vorba intră în locuţiunile populare : *cât aminul*, *nicĭ la amin* în sens de «un moment» adecă «cât aĭ zice amin» saŭ «nicĭ odată».

Calend. 1882, p. 44 : «Dac' eĭ zăcea mereŭ pe coaste, n'o să te pricopseştĭ *cât aminul*.....» Acelaşĭ pe 1883, p. 57 : «Un oblon făcut cu meşteşug în pardoseala chĭoşculuĭ să nu'l zărească *cât aminul* nicĭ măcar cu lumînarea».

Intr'o poveste ţărănească (Ispirescu, p. 254) : «Vezĭ că duhul ştiea, că de nu va putea nicĭ în a treĭa seară să izbutească, apoĭ trebue să'şĭ mute gândul, nu maĭ putea adecă să'l desgroape *nicĭ la amin*».

In limba francesă *amen* însemnează, în stilul familiar, «sfîrşit» : *il m'a tout dit jusqu'à a m e n* (Littré). Spanĭoleşte locuţiunea preposiţională *amen de* e sinonimă cu *excepto*, *fuera de* «afară de».

Anáftemă, rostirea populară a vorbeĭ *anatemă*, intră într'un mod ironic în înjurăturile saŭ jurămintele populare. Astfel într'o doĭnă oltenească (Alexandri, p. 313) :

Să mĕ bată *anaftema*,
De am maĭ dat gura cuĭva
Afară de dumneata!

Aránghel, rostirea populară a vorbeĭ *arhanghel*(1), se aplică în Muntenia «bicĭuluĭ», căruĭa îĭ zic *sfântu Aranghel* (Ispirescu). Tot astfel se zice, cum vom vedea maĭ jos, «cĭomaguluĭ» *Crăcĭun* şi «gărbacĭuluĭ» *Sfântu-Nicolae.*

Blagodori, din paleo-slavicul *blagodariti* «εὐχαρίζειν, gratias agere», păstrează încă acest sens bisericesc în Codicele Voroneţian, de pildă Fapt. Ap. XCIII, 1 : «Zicându aşa luo pâinre şi *blagodari* Dumnezeu între toţi»; saŭ C, 2—3 : «Ei văzură Pavelu şi *blagodariră* Dumnezeu».

Traducerea Biblieĭ de la 1648 înlocuĭeşte, în aceste pasaje, vorba cu :

(1) Jipescu, *Opincar*, p. 66 : «Numaĭ cu ceapă, cu castravete şi cu mămăliga goală, te ducĭ ĭute pă copcă, te ĭa gaĭa fără timp, aghĭuţa or *sfântu aranghĭel*, ăl de cere sufletu, când ĭe să moară rumânu».

deade har şi dând har; cea din 1688 cu : mulţămi şi mulţămind.

Astăzĭ vorba se ĭa numaĭ în înţelesul de «a vorbi în bobote» maĭ cu seamă de popĭ : *Ce tot blogodoreştĭ, popo?*

Această interesantă transiţiune logică resumă într'însa toată ignoranţa preoţilor, carĭ rostĭaŭ rugăcĭunile slavone ca nişte curate galimatiĭ.

Iată câteva exemple de această întrebuinţare profană a cuvîntuluĭ.

Calend. basm. pe 1881, p. 44 : «Zicênd aceste cuvinte puse mâna pe buzduganul sĕŭ împărătesc, amelinţă spre eĭ de treĭ orĭ, izbi văzduhul cu dînsul spre mĭază-noapte, spre mĭază-zi, răsărit şi apus, *blogodorind* din gură anatimele cele maĭ înspăĭmîntătoare». Acelaşĭ pe 1883, p. 12 : «Ascultă într'o doară tot ce *blogodorea* ea».

Vorbirea popească îngâĭmată o maĭ numeşte poporul şi *blasgonie*, probabil ca şi *blagomanie*, corupţiune populară din *blagoslovenia*. Comp. şi verbul *bogonisesc* în acelaşĭ sens, bunăoară la Odobescu, în «Mihnea-Vodă cel rĕŭ», p. 16 : «Alăturĭ ardea o făclie de ceară galbină şi un bĭet călugăr *bogonisea* pe sloveneşte rugele agonieĭ».

Bobotează în sens de «boroboaţă» saŭ ceva neplăcut, bunăoară în locuţiunea : *a păţit o bobotează, de'ĭ s'a dus numele*, adică «a păţit'o cât de bună».

Bogdaproste saŭ *bodaproste* «Dumnezeŭ să vĕ ĭerte (păcatele)», formulă de mulţumire a cerşetorilor, care, mereŭ repetată, devine o monotonă flecărie, de unde locuţiunea : *a umplea pe cineva de bogdaprosti* «a'l ameţi cu gura». Intr'o povestire de Creanga (Conv. XI, 213) : «Ia să'l fi pus păcatul să se întreacă cu didiochĭul, căcĭ baba şi cu fiică-sa *îl umplea de bogdaprosti*».

Botez, ironic «udătură», bunăoară într'o snoavă de Ispirescu (p. 109) : «Indată se pomeniră în apă : ceĭ maĭ mulţĭ se scăldară scăldatul din urmă, vr'o câţĭva scăpară numaĭ cu un *botez*.....»

Canon însemnează «lege bisericească» şi «pocăinţa», ce se impune celor păcătoşĭ. Acest din urmă sens s'a generalisat în «pedeapsă grea, caznă, chin».

Intr'o satiră populară din Bucovina (Columna luĭ Traĭan pe 1883, p. 140) :

Lelea 'naltă sprîncenată
A fost astăzĭ la spovadă.....
Ce *canon* popa i-a dat?.....
Ia popa canon mi-a dat
Să nu ţiŭ drăguţ în sat,
Că mi-a fi mare păcat.

Intr'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 194) :

Nu mĕ bate sfinte Doamne,
Nu mĕ bate cu *canoane*,
Dacă nu m'aĭ fost bătut,
Când faptele le am făcut!

Anton Pann, Povestea Vorbeĭ I, 77 : «Dă'mĭ un *canon*, cum îţĭ place, şi eŭ să mĕ pocăesc».

De aci *canonesc*, propriu «daŭ un *canon*», cu sensul de «pedepsesc aspru, chinuĭesc», bunăoară la Jipescu, Opincar, p. 54 : «Iartă'l Mântuitorule, nu'l maĭ pedepsi, că destul s'a *canonit* săracu».

Chiraleĭsa, contras din Κύριε ἐλέησον «Doamne-miluĭeşte», ce se cântă de copiĭ pe uliţĭ la Bobotează. Creanga, în «Amintirĭ din copilăriă» (Conv. XIV, 368) : «Când veneaŭ cele doă ajunurĭ, câte 30—40 de băeţĭ fugeaŭ înaintea popeĭ de rupeaŭ omătul de la o casă la alta şi la Crăcĭun nechezeam ca mânjiĭ, ĭar la Bobotează strigam *chiraleĭsa*, de clocotea satul».

Tot astfel se numeşte şi un duh rĕŭ, care îşĭ trage numele — după Cantemir (Descr. Moldoveĭ, p. 288) — de la «*crucea de lemn*, împodobită cu pînză albă saŭ cu materiă de mătase, ce fiecare casnic obicĭnuĭeşte a face la botezul Domnuluĭ; şi, după vecerniă, o poartă ca o litanie prin toate casele întovărăşită de o mulţime de copiĭ, carĭ de multe orĭ strigă cuvîntul acesta *kira leĭsa* (=*kyrie eleïson*!)»

In pĭesa «Doĭ morţĭ viĭ» de Alexandri (Teatru, p. 416) : «..... Acu, zĭua ca zĭua..... mĕ maĭ ĭeŭ cu caprele, dar noaptea..... toate stihiile năpădesc pe mine..... strigoiĭ, moroiĭ, pricoliciĭ, vîrcolaciĭ, draciĭ din tăŭ, drăgaĭcele, simzienele, strigele, până şi papaluga, până şi turca, până şi *chiraleĭsa!*... şi chiraleĭsa!... ştiĭ tu, ce'ĭ chiraleĭsa?»

In Italia, la Arezzo, *cria* saŭ *crialesa* corespunde ital. *raganella*, fr. *crécelle*, adecă «huruitoarea întrebuinţată odinioară la Catolicĭ în loc de clopot în săptămâna Paştelor» şi care — după Caix (Studj di etimologia romanza) — s'ar trage asemenea din *kyrie*, *kyrie eleïson*, fiindcă instrumentul în chestiune cheamă pe credincĭoşĭ să cânte această litanie.

Coliva, în locuţiunile următoare : *ĭĭ sună coliva în pĭept* «a fi bolnav de moarte» şi *a mânca coliva cuĭva* «a urmări pe cineva şi a'l omorâ saŭ a'l nenoroci».

Pann, Povestea Vorbeĭ II, 146 : «Ca mâĭne *o să'mĭ mănânce coliva*».

Crăcĭun se numeşte, în Muntenia, *cĭomagul*. Intr'un cântec de lume (Teodorescu, p. 339) :

Surda sberĭ cântând pe drumurĭ,
Ameţit de proaste fumurĭ,
Că se va găsi vr'unul
Să'ţĭ dea minte cu *Crăcĭunul*,
Să'ţĭ scoată din nas amorul
Şi să'ţĭ potolească dorul.....

Crucea, ca maĭ toate cuvintele sacre, intră în invocaţiunĭ, în blesteme şi în înjurăturile cele maĭ obscene. Lăsându-se afară vorba iniţială a formuleĭ de înjurat, cuvîntul *cruce* capătă astfel o înfăţişare maĭ puţin urgisită şi devine o înjurătură de o nevinovată banalitate : *Crucea (ta, luĭ, voastră, lor) de.....* !

Intr'o doĭnă din Moldova (Alexandri, 259) :

Bată'l crucea, om bogat,
Om bogat şi făr' de sfat!

Saŭ (Ibidem, p. 299) :

Dorul rîde şi se duce,
Bate-mi-l'ar sfânta cruce!

Intr'o doînă din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 160) :

Badea-ĭ călător, se duce,
Nu'ĭ ajute sfânta cruce!

Saŭ (Ibidem, p. 242) :

Bat'o cruciuliţă, lele,
C'aseară i-am dat inele
Ş'acum o vĕz fără ele.....

Intr'o doînă din Bucovina (Marian II, 107) :

Bată-te crucea, nănaş,
Cu cine mĕ cununaş,
Cu propteaua garduluĭ,
Cu urîtul satuluĭ!.....

Intr'o snoavă de Ispirescu (p. 67): «*Crucea luĭ de paiŭ* al draculuĭ! de doă lăţimĭ de unghiă l'am tăĭat şi tot a crescut».

Darul, în stilul bisericesc, identic cu *har* «graţiă divină», se aplică într'un mod comic şi unor învăţurĭ saŭ pornirĭ rele. Creanga, în «Amintirĭ din copilărie» (Conv. XIV, 368) : «Dascalul Iordache ştiea şi el glasurile pe din afară de biserică, nu'ĭ vorbă, dar clăpănea de bătrân ş'apoĭ maĭ avea şi *darul* suptuluĭ».

Doamne-ajută în sens de «bătae neaşteptată», de pildă la Pann, Povestea Vorbeĭ, p. 115 : «Să nu te pomeneştĭ c'un *Doamne-ajută* pe spinare».

Comparativul *maĭ de Doamne-ajută* exprimă un grad maĭ înalt al uneĭ însuşirĭ, aplicată la fiinţe saŭ la lucrurĭ, ca în următorul exemplu dintr'un basm de Ispirescu, p. 206 : «Ar fi voit şi el, de! să'şĭ boteze copilul cu vr'un naş *maĭ de Doamne-ajută*, să facă şi el o cumetrie».

Locuţiunea : *a zice Doamne-ajută*, când cineva scapă de o primejdiă. Astfel Calend. 1875, p. 26 : «Tocmaĭ când era *să zică Doamne-ajută*, îĭ ieşi înainte o fearǎ mare şi groaznică». Acelaşĭ pe 1883, p. 42 : «Când *să zică Doamne-ajută*, adecă tocmaĭ la toĭul petreceriĭ, se pomeniră cu zîna necunoscută».

Dumnezeŭ, ca şi *anafură, biserică, candelă, cruce, feştanic, Hristos, lumînare, Paştile, parastasu, paraclisu, spovedania, Vanghelia*, etc. intră în formulele înjurăturilor celor maĭ obscene. De asemenea în exclamaţiunile : *cum Dumnezeŭ! păcat de Dumnezeŭ! dreptul luĭ Dumnezeŭ! du-te cu Dumnezeŭ!* saŭ, cum se zice într'o doînă ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 158) :

Frunză verde şi ĭar verde,
Mândra cu d'altul şede.
Da, *şază cu Dumnezeŭ*,
Că mie nu'mĭ pare rĕŭ!

Locuțiunea : *a se face mai de Dumnezeŭ*, bunăoară într'un basm muntean (Calend. 1883, p. 22) : «De când îl tunsese, *se făcuse mai de Dumnezeŭ*». Apoĭ *boul luĭ Dumnezeŭ* «la brebis du bon Dieu» figurat «prost» : *dă'ĭ pace, că e boul luĭ Dumnezeŭ* (proverb).

Interesant este maĭ cu seama adverbul *dumnezeĭeşte*, care exprimă o acţiune în gradul superlativ, ca în basmul «Codreana Sînzeana» de Pompiliu (Conv. lit. V, 187) : «Invîrti îngerul sabia de la răsărit la apus şi ĭar de la apus la răsărit şi, dând odată cole *dumnezeĭeşte*, reteză cele doă capete ale balaurului, cum aĭ be o lingură de apă».

Foarte remarcabile sînt zicătorile populare : *bun e Dumnezeŭ, meşter e dracu, un Dumnezeŭ dă şi altul ĭa*, rĕmăşiţe ale străvecheĭ credinţe dualiste în doă fiinţe supreme, protivnice una alteĭa şi amîndoă înzestrate cu aceeaşĭ putere, credinţă transmisă Românilor de secta luĭ Bogomil.

Spanĭoleşte *Dios y ayuda* corespunde luĭ *Doamne-ajută, anda con dios* «du-te cu Dumnezeŭ !» *mas puede dios que el diablo* «maĭ mult poate Dumnezeŭ de cât dracu», care contrastează cu proverbul românesc «bun e D-zeŭ, meşter e dracu». *Por dios!* formulă de înjurătură comună. Pe când Spanĭolul zice resignat : *quando dios no quiere, santos no pueden* «când D-zeŭ nu voĭeşte, sfinţiĭ nu pot (n'aŭ încotro)», Românul susţine din contră, că : *până la D-zeŭ te mănâncă sfinţiĭ* saŭ *până la D-zeŭ sfinţiĭ îţĭ ĭeŭ sufletul.* Până şi în aceste locuţiunĭ reĭese bigotismul spanĭol faţă cu pronunţata nepăsare a Românuluĭ pentru ale religiuniĭ.

Maĭ pomenim încă doă zicătorĭ spanĭole, foarte importante pentru istoria civilisaţiuniĭ : *Hacer la de Dios es Cristo* «a se îndeletnici cu (desbaterea că) *Dumnezeŭ e Hristos*» pentru a zice «a se certa» şi *Ir, ponerse á lo de Dio es Cristo* «a se bizui pe (desbaterea că) Dumnezeŭ e Hristos» în loc de «a se purta ca un fulăŭ şi bătăuş»: rĕmăşiţe culturalĭ din epoca disputelor religioase între Arianĭ şi Atanasianĭ despre firea luĭ Hristos.

In fine, acest nume sacru se alterează în unele limbĭ spre a şterge odiosul înjurătureĭ. Astfel franţuzeşte *corbleu* e în loc de *corps de dieu, morbleu* pentru *mort de dieu, parbleu* e *par dieu!* La Germanĭ *Potz Wetter* este o întorsură poporană pentru *Gottes Welt!*

Infruptare saŭ *a se înfrupta* e a mânca bucate de dulce în zile de post. Aşa într'o anecdotă populară de Speranţă (Contemporanul I, 395) : «Să te *înfrupţĭ* în postul mare şi apoĭ ĭar să maĭ păţeştĭ».

Acelaşĭ cuvînt se întrebuinţează, în stilul glumeţ, când cineva caută a da o sărutare pe furiş, ca în pĭesa «Rusaliile» de Alexandri (Teatru, p. 696) :

Susana. — Ce'ĭ bărbăţele?
Toader. — Nu mĕ'ĭ lăsa să mĕ *'nfrupt* cu o sărutare?
Susana. — Ba te-oiŭ lăsa, Todirică, că doar nu sîntem în post.

Lege, în formule ca *legea ta, legea voastră!* e un fel de înjurătură glumeaţă şi nevinovată, care, prin omiterea cuvîntuluĭ obscen, ce figurează la începu-

tul tuturor înjurăturilor, pierde orice urmă din primitiva'ĭ idositate. Această formulă o întîmpinâm adeseorĭ în poesiile populare.

Intr'o doĭnă bucovineană (Marian I, 102):

Legea ta de brad cumplit,
Ce te leginĭ făr' de vînt,
Făr' de vînt, fără de cuvînt,
De-ajung crengile 'n pămînt.

Saŭ (II, 43):

Legea voastră de femeĭ!
Pentru voĭ am dat cincĭ leĭ?
Pluguşoru'mĭ să se strice,
Să rĕmân cu el aice?..

Saŭ (II, 163):

Legea ta de codr'uscat!
Mulţĭ fecĭorĭ aĭ depărtat,
Mulţĭ voĭnicĭ aĭ înstrăinat....

Apoĭ locuţiunea *a'şĭ face de lege* adecă «a chibzui», ca într'o doĭnă ardeleană (Jarník-Bârseanu, p. 150):

Unde vĕd picĭoru rece,
Staŭ în loc şi *'mĭ fac de lege*,
Peste care munte oiŭ trece....

Maĭ observâm încă şi întrebuinţarea vorbeĭ *lege* pentru unele apucăturĭ, carĭ n'aŭ de loc a face cu religiunea. Iată, de pildă, doă exemple din basmele luĭ Ispirescu (p. 170, 233): «Iar când îl inteţea vrăjmaşul, calul se urca ca fulgerul în sus şi se ţinea bine de coama luĭ. Apoĭ, când se lăsa în jos, tăea, cum ştiea el în *legea* luĭ să taĭe. Aşa, vezĭ, îl învăţase calul». — «Argatul de la grădinărie îşĭ împlinea slujba, cum ştia el în *legea* luĭ».

Liturghie adecă o parte anumită a serviciuluĭ divin saŭ rugăcĭunile rostite întru amintirea mortuluĭ. Intr'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bârseanu, p. 198):

Din partea mea din moşie
Dă, maĭcă, o *liturghie*
Şi'mĭ fă pomană mie!

Vorba are, în graĭul popular, diferite aplicaţiunĭ profane. Astfel, când se face o lucrare, care nu'ĭ după toată rînduĭala, poporul zice: e liturghie cu bragă (Ispirescu). Dar maĭ cu seamă se ĭa vorba în înţeles de «duşcă».

In balada «Vîlcan» (Teodorescu, p. 557):

Ia fă bine dumnĭata,
De nu'mĭ da cu ocaua;
Cară vinul cu vadra,
Pelinul cu doniţa,
C'am sfinţit d'o *leturghiă*
Cu părintele Iliă,
Şi-am rugat pe Dumnezeŭ,
Ca să'mĭ dea pe gândul meŭ!

De la Vrancea, «Sultănica», p. 7 :

— Suge, primărie, suge, că doar nu te a bătrânit calea bisericeĭ.
— Maĭ trage'ĭ, părinţele, o *liturghie*.
— Să te vĕz, logofete, care pe care....

Franţuzeşte *messe* «liturghie» se ĭa, în stilul familiar, în sens de «preot» : *voilà une m e s s e qui sorte de la sacristie*, voilà un prêtre qui sorte de la sacristie pour aller dire la messe (Littré).

Mir adică «unt-de-lemn sfinţit» se ĭa uneorĭ, în graĭul popular, în înţeles de «frunte», pe care se ung cu mir copiiĭ la botez.

Iată doă exemple de această aplicaţiune metonimică. Cal. basm. 1877, p. 10: «Il lovi cu copitele drept la *mir*» şi maĭ la vale, p. 34 : «Cĭomăgel, ştii colea tocmaĭ bun de pălit la *mir*».

De aci şi expresiunea metaforică *a lua mirul cuĭva* pentru «a'l omorî». Ispirescu, Poveştile unchĭaşuluĭ, p. 54 : «Cum vĕzu Ercule ĭazma, se năpusti asupra eĭ cu toroipanul şi'i *luă mirul din frunte* şi o dete cu gaĭbaracele în sus».

De asemenea verbul *miruesc*, literal «a unge cu mir», în sens de «a lovi», bunăoară : *a mirui c u g h ĭ o a g a pe cineva*.

Naşterea Domnuluĭ aplicat, în stil comic, la «lovitură», Creanga, în «Amintirĭ din copilăriă» (Conv. XV, 4) : «Cum a vĕzut popa, că ne aşezàm la fereastră şi ne pregătim de u r a t, a început a ne t r a g e câteva *naşterĭ* î n d e s a t e».

Compară cânticelul comic «Anghelușa» de Alexandri (Teatru, p. 12) : «S'aducĭ vr'o patru surugiĭ de la poştă şi să le poruncești, ca să *ureze*, ca în ajunul sfântuluĭ Vasile, cu h a r a p n i c i l e pe spinarea luĭ».

Nicolae adecă *sfântu Nicolae* însemnează, în Moldova, «gârbaciŭ». Creanga în «Amintirĭ din copilărie» (Conv. XIV, 365) : «In altă zi ne trezim, că ĭar vine părintele la şcoală cu moş Fotea, cojocarul satuluĭ, care ne aduce dar la şcoală noă un drăguţ de b i c ĭ u ş o r de curele împletit frumos şi părintele îĭ pune numele *sfântul Nicolaĭ*, după cum este şi hramul bisericeĭ în Humuleştĭ... Şi a pus părintele pravilă şi a zis : că în toată Sâmbăta să se procitească băeţiĭ şi fetele, adică să asculte dascalul pe fiecare de tot ce a învăţat peste săptămână şi câte greşelĭ va face să-ĭ le însemne cu cărbune pe ceva, ĭar la urma urmelor de fie-care greşală să'ĭ a r d ă şcolaruluĭ câte un *sfânt-Nicolaĭ*».

In pĭesa «Chiriţa în Iaşĭ» de Alexandri (Teatru, p. 408) : «.... Măĭ Ioane, rĕmâĭ aicĭ cu Ţiganca, ca să păziţĭ lucrurile, până ce or veni boiĭ să ridice trăsura... da doar îţĭ perde vr'o cutie... c'apoĭ *sfântu-Neculaĭ* îĭ gata....»

In «Drumul de fĭer» (Ibidem, p. 941) : «Un păcat cu nişte ţiganĭ! De nu s'ar teme de *sfântu-Neculaĭ* cel din cuiŭ, ar da foc caseĭ».

Păcătos aplicat la lucrurĭ cu sensul generalisat de «stricat» la proprĭu şi la figurat : *ţ a r ă păcatoasă*. Ispirescu, Basme, p. 388 : «Dintr'o *păcătoasă* de b u t i ă unde mi se făcu un palat, de nicĭ împăratul nu avea aşa palat bogat şi împodobit cu de toate frumuseţile lumiĭ».

Parapanghelos adecă «vecînică pomenire» se întrebuinţează, în Moldova, într'un sens identic cu *aliluia*. Astfel în cânticelul comic «Păpuşăriul» de Alexandri (Teatru, p. 59) : « . . . Doar să pun să tragă clopotele la bîetele păpuşî ca la cele multe obiceîurî strămoşeştî... *Parapanghelos*, de acum!»

In pîesa «Doî morţî viî» (Ibidem, p. 647) : «De acum *parapanghelos*!... am rĕposat!..»

In «Creditoriî» (p. 1062) : «*Parapanghelos*.... De acum zi să'mî tragă clopotele... Am murit!»

In «Kir Zulîaridi» (p. 1178): «O păţit'o bîetu cuconaş! .. de acum *parapanghelos!*»

Xenopol, Brazî şi putrigaiŭ, p. 38 : «Am voit să'ţî fac bine, dar dacă eştî aşa de îndărătnic.... *parapanghelos*!»

Popeşte, în locuţiunea *calcă popeşte* saŭ *calcă a popă*, cu care se poate compara francesul *se prélasser* «a lua aer de om mare» din *prélat* «persoană bisericească». Pann, Povestea Vorbeî III, 28: «Carte nu ştie, dar c a l c ă *popeşte*».

Precista în invocaţiunî, bunăoară într'o baladă din valea Crişuluî (Pompiliu, p. 66) :

Să mĕ b a t ă *Precista*,
De am călcat porunca ta;
Să mă bată D u m n e z e ŭ,
De am călcat cuvîntul tĕu!

Dar şi în blesteme, în carî figurează chîar «p a p u c u l *Precisteî*».

Sângele Domnuluî are, în stilul familiar, înţelesul de «vin». In povestea «Harap-Alb» de Creanga (Conv. XI, 191) : «Şi tocmaî de asta mĕ bucur şi eŭ, că d'abîa m'oî maî încălzi o leacă bând *sângele Domnuluî*...»

Tot astfel numirea francesă *eau-de-vie* «rachîu» literal «apa vîeţiî» este o imitaţiune profană a cuvintelor Evangelistuluî Ioan despre făgăduinţele luî Hristos (IV, 14) : «..a p a, care eŭ îî voiŭ da, se va face într'însul izvor de apă ţişnitoare în v î a ţ a eternă». Această băutură, pricina atâtor boale, crime şi escese, ar fi fost maî cu cale a se porecli «apa morţiî» de cât «apa vîeţiî».

Aci maî raportâm şi expresiunea românească *tămâîare* «a se îmbăta», ca în citaţiunea următoare din «Şezătoarea» luî Pann (I, 12) : «Cum şi de vinul din ploscă *tămâîat* şi ameţit..»

Sfânt, ca adjectiv, exprimă, cum am zis deja în capitolul consacrat terminologieî religioase, o însuşire luată în gradul cel maî înalt, alăturându-se maî cu preferenţă la acţiunî neplăcute, la păţelî involuntare: *a da cuîva o s f â n t ă de b ă t a e*, în privinţa căruîa se poate compara proverbul : *bătaîa e ruptă din raiŭ*. Calend. basm. 1882, p. 58 : «Ce să pat ? m'aŭ dat bine căţeaua, mi-aŭ tras şi o *sfântă de b ă t a e* de dărueală şi pe urmă m'aŭ făcut scăpat cu părul ţurloiŭ burloiŭ».

Alexandri, în «Despot-Vodă», p. 41 :

Haramu'î cu narav.
Pe toţî mereŭ trânteşte şi, fără de sfială,
I-a tras luî însuşî Vodă o *sfântă de t r â n t e a l ă*.

Acelaşĭ epitet întovărăşeşte diferite alte însuşirĭ. Aşa sună încheĭerea unuĭ basm de Ispirescu (p. 159) :

Un năpăstroc de cĭorbă
Ş'o *sfântă* de c o c ĭ o r b ă
Pentru ce'ĭ ce's lungă vorbă.

Acelaşĭ, în «Poveştile unchĭaşuluĭ sfătos», p. 64 : «Se puseră pe ţîrm să'ĭ tragă o *sfântă* de m â n c a r e».

Calend. basm. pe 1882, p. 48 : «Nunta mergea agale agale, făcênd conace pe la soroace şi maĭ sărutând în vreme a *sfântă* de p l o s c ă, dar cotoĭul mergea, de sburaŭ copaciĭ pe lângă el».

Tot astfel: *sfântă p l o a e, sfântă f r i c ă, sfântă m o a r t e*, etc.

Admirabilă este metafora *a fura s f â n t u l pe cineva* pentru «a adormi», în care «sfântul» representă pe Dumnezeŭ saŭ personifică pur şi simplu «somnul», care figurează asemenea în această locuţiune. Cal. basm. pe 1883, p. 23 : «După ce se ridicară de la masă, se aruncară pe un maldăr de pae şi, cât să zicĭ Doamne ajută, îĭ f u r ă *sfântul*». Acelaşĭ pe 1882, p. 21 : «N'a d o r m i de teamă, ca să nu'l fure s o m n u l».

Uneorĭ poporul, pentru a da expresiuniĭ o nuanţă de rĕutate învederată, înlocuĭeşte pe *sfântul* din locuţiunea de maĭ sus cu *Aghiuţa*, numele comic dat draculuĭ. Aşa într'un basm din Vlaşca (Ispirescu, p. 106) : «In paharul, ce zăcaşul de proprietar dete luĭ Fĕt-frumos, amestecă, fără să ştie el, nişte buruĭenĭ adormitoare. Cum bău, îl şi *f u r ă A g h i u ţ ă*. Căzu într'o amorţeală sor cu moartea».

De aci locuţiunea contrară *a uĭta sfântul pe cineva* pentru «a rĕmânea deştept», bunăoară (Cal. 1882, p. 30) : «Ceea ce nu putu însă să facă deprinderea, putu să facă duhul luĭ, care era plin de istecĭune; el încetul cu încetul cu glume, cu snoave şi cu poveştĭ hazliĭ şi pipărate făcu pe stăpânăsa să nu se maĭ uĭte la chipul seŭ şi să stea de vorbă şi să asculte cu tragere de inimă snoavele şi poveştile luĭ, că era mucalit, bată'l să'l bată, de nu te maĭ înduraĭ de el şi *te uĭta sfântul*, ascultând cu gura găscată nagodele luĭ».

Diminutivul *sfântuleţ* e o numire desmĭerdătoare a sfinţilor şi chĭar a luĭ Dumnezeŭ, numit obicĭnuit *Sfântul*, ca în pasajul următor (Cal. 1881,p. 13): «Bĭeţiĭ creştinĭ începură să'şĭ facă cruce ca tot omul, când aude tunând şi să se roage de *sfântuleţul*, ca să nu'ĭ pedepsească după păcatele lor».

In vorbirea zilnică însă *sfântuleţ* însemnează maĭ mult «făţarnic», ca şi augmentativul *sfântoiŭ*, care corespunde ital. *santone*, sp. *santon*, *santurron*, fr. *sainteron* «făţarnic».

Verbul *a se sfinţi* «a face după voĭa saŭ gândul cuĭva» cu diferite nuanţe de sens, carĭ vor reĭeşi în exemplele următoare.

Pann, Povestea Vorbeĭ I, 61 :

Dă'ĭ, să nu se nărăvească,
Nu'l lăsa să se *sfinţească*.

Ispirescu, Basme, p. 249 : «. . .Unul din boierĭ, care era şi maĭ semeţ, se otărâ să se ţie de capul cĭobănaşuluĭ, să nu'l lase *să se sfinţească*».

Acelaşĭ, Poveştile unchĭaşuluĭ sfătos, p. 74 : «Nemernicul de Centaur o luase la sănătoasa cu Deĭanira în cârcă. Pasă-mi-te iĭ plăcu şi luĭ o aşa bucăţică şi voi să-i o ĭa cu japca, ca să se îndrăgostească cu dînsa. Ercule nu'ĭ lăsă *să se sfinţească*».

Hinţescu, Proverbe, p. 2 : «Adună, unde n'a risipit, dar nu *se sfinţeşte*».

Spanĭoleşte *santo dia* literal «sfântă zi» însemnează «zĭua întreagă», precum şi româneşte *sfântă zĭuă* e identic cu «zĭulică albă», exprimă adică aceeaşĭ idee. *Santo mocarro*, proprĭu «sfântul Mucĭĭ», un sfânt maĭ cĭudat încă de cât românescul *sfântu Aşteaptă*, e numele unuĭ joc spanĭol: *jugar con alguno al santo mocarro* «a juca cu cineva de-a sfântul Mucĭĭ», la figurat «a lua peste picĭor, a bate pre cineva», precum verbul *santiguar* «a'şĭ face cruce», familiar «a bate pe cineva» corespunde românescului *a sfinţi pe cineva* adică *a'ĭ trage o sfântă de bătae*. O altă locuţiune e adverbialul *á santo-tapado*, literal «la sfinte ascunsele», în loc de «pe furiş».

Intrebuinţarea profană a vorbeĭ *sfânt* îşĭ găseşte o analogiă în latinul *sacer* «închinat zeilor, venerabil», dar şi în sens rĕŭ «blestemat, afurisit». In limba ebraică *kadoş* însemnează «sfânt» şi *kadeş* «închinat desfrânăriĭ, prostituată sacră». Francesul *sacré*, pus înaintea substantivuluĭ, nu producea nicĭ un efect neplăcut la scriitoriĭ din secolul al XVIII-lea, bunăoară în «Cid» de Corneille (acte I, sc. III) :

> A l'honneur qu'il m'a fait ajoutez-en un autre;
> Joignons d'un *sacré* noeud ma maison à la vôtre.

Astăzĭ adjectivul *sacré* e un epitet injurios şi aparţine limbagiuluĭ celuĭ maĭ de rînd : «*Sacré* s'ajoute aux termes d'injures, aux imprécations, aux blasphèmes pour leur donner plus de force. Ce sens est du langage le plus bas, le plus grossier et ne doit jamais être employé. On ne l'entends que dans la bouche des gens sans éducation et dans les locutions analogues à celles-ci: *sacré* dieu! *sacré* animal! *sacré* coquin! *sacré* bandit! *sacrée* bête» (Bescherelle). In aceste exemple *sacré* însemnează «blestemat, afurisit» : *sacré* chien, de l'eau de vie très forte (Littré), în graĭul popular : *avoir du sacré chien dans le ventre* «a fi dracu gol». Exclamaţiunea populară *cré*, prescurtare din *sacré*, de pildă : *cré nom d'un chien* ca şi *cré bleu*, în loc de *sacré dieu*! însemnează «la naĭba, carnaxi, plesnire-ar!»

§ 5.

Abstractum ex concreto.

Tesa, astăzĭ în genere recunoscută, cum că cuvintele, carĭ exprimă concepţiunĭ abstracte, derivă metaforiceşte din vorbe cu însemnare materială şi sensibilă, a fost pentru întâĭa oară constatată de filosoful engles Locke. Iată cum se exprimă dînsul, în această privinţă, în a sa celebră *Incercare asupra inteligenţeĭ umane* (cartea III, cap. I, § 5) :

«Un lucru, care asemenea va putea să ne ajute puțin a descoperi origina tuturor noțiunilor noastre, e de a observa întru cât cuvintele, de carĭ ne servim, depind de ideĭ sensibile și obicĭnuite; și cum cele ce le întrebuințăm pentru a representa acțiunĭ și noțiunĭ cu totul îndepărtate de simțurĭ îșĭ trag origina lor chĭar din aceste ideĭ sensibile, de la carĭ trec la semnificațiunĭ maĭ abstracte spre a exprima niște ideĭ, ce nu cad supt simțurile noastre. Astfel vorbele *a'șĭ închipui*, *a pricepe*, *a înțelege*, *a adera*, *a concepe*, *a insinua*, *a desgusta*, *turburare*, *liniște* etc. sînt toate împrumutate de la operațiunile unor lucrurĭ sensibile și sînt aplicate la anumite modurĭ ale cugetăriĭ. Vorba *spirit* însemnează primitiv «suflare» și *înger* «trimis»; și nu mě îndoesc că, dacă am putea conduce până la izvorul lor toate cuvintele, am găsi în toate limbile, că vorbele, carĭ exprimă lucrurĭ ce nu cad sub simțurile noastre, și-aŭ tras prima lor origină de la ideĭ sensibile. De acolo am putea conjectura până la un punct, ce fel eraŭ și de unde se derivaŭ noțiunile, carĭ umpleaŭ spiritul acelora ce începură maĭ întâĭ a se servi de limbă; și am maĭ putea vedea prin aceea că, în actul chĭar de a pune nume lucrurilor, natura a suggerat pe negândite oamenilor origina și principiul tuturor cunoștințelor, fiindcă pentru a da nume, carĭ să poată face cunoscut celorlalțĭ operațiunile, ce simțeaŭ în eĭ inșișĭ saŭ orĭce altă idee, care nu cădea supt simțurile lor, eĭ trebuiră să împrumute cuvinte de la ideile sensibile cele maĭ cunoscute, ca, prin acest mijloc, să facă pe ceĭlalțĭ să înțeleagă maĭ ușor operațiunile, ce simțeaŭ în eĭ înșișĭ și carĭ nu se puteaŭ revela în afară prin niște manifestărĭ sensibile. Când oameniĭ se aflară în posesiunea numelor cunoscute și adoptate pentru a exprima aceste operațiunĭ interioare ale spirituluĭ lor, eĭ fură în stare de a reda prin cuvinte toate celelalte ideĭ, deoarece ele puteaŭ numaĭ a se compune saŭ din percepțiunĭ exterioare și sensibile saŭ din operațiunĭ interioare ale spirituluĭ lor exercitându-se asupra acestor percepțiunĭ: căcĭ, cum s'a dovedit, n'avem absolut nicĭ o idee, care să nu fi venit originar de la obĭecte sensibile și exterioare, saŭ pe care să nu o simțim produsă în noĭ prin lucrarea interioară și conscientă a spirituluĭ nostru».

Dacă am examina maĭ de aproape cuvintele citate de Locke, am găsi tot atâtea dovezĭ în sprijinul acesteĭ tese.

Spiritus derivă de la verbul *spirare* a sufla» întocmaĭ ca românul *suflet* și slavicul *duša* «anima» de la *dihati* «flare». Cele treĭ cuvinte ebraice pentru «anima, spiritus», adică *nefeș*, *n^{e}șama* și *rua'h*, derivă toate de la noțiunea de «a sufla». Latinul *animus* e identic cu grecul ἄνεμος «vînt», ĭar grecul θυμός «suflet» cu latinul *fumus* «fum».

Inchipuire se trage de la noțiunea materială «a face un chip»; *a pricepe* însemnează «a coprinde cu mintea» (comp. fr. *comprendre* «a înțelege») cam acelașĭ lucru cu *a concepe* (1): latinește *percipere*, *concipere* din prep. *per*,

(1) Sensul primitiv material al luĭ *concipere* «a lua în pântece, a rĕmânea grea» a fost apoĭ aplicat la noțiunea abstractă a lua în minte», pe când limba românească a procedat într'un mod invers, aplicând slavicul *zamyslati* «cogitare» (*myslĭ* «cogitatio»), o noțiune pur abstractă, la acțiunea materială a procreațiuniĭ (comp. totușĭ Ispirescu, Basme, p. 288: «V r e m e a închisă *zămislește* v i s u r ĭ spăĭmîntoase. . . .») Am pomenit de acest exemplu, fiindcă o asemene procedere inversă, de a lua adică abstractul pentru concret, e de o raritate fenomenală în toate limbile. Tobler, *loc. cit.*, p. 368 abĭa citează câte un exemplu: it. *animella* «sîmbure de poame literal sufletel» și span. *alma* «partea găunoasă a unuĭ instrument», propriu «suflet»,

cum şi *capere* «a prinde, a lua, a apuca» (comp. *luare aminte*); *conceperea* fiind întâîa operaţiune intelectuală a inteligenţeĭ, operaţiune, care nu'ĭ de cât un fel de *apucare* saŭ *prindere* în treacăt (apprehensio) a noţiunilor, pe carĭ le împreună saŭ le separă *judecata* şi *raţionamentul*, operaţiunile posterioare ale inteligenţeĭ; a *adera* la o părere e *a se alipi* de dînsa; *a înţelege* e «a lega ideile între dînsele» (interligo); a *insinua* însemna propriŭ «a băga *în sîn*» de unde «a băga pe nesimţite şi cu pricepere în capul cuĭva»; *a desgusta* era a insufla contrarul gustuluĭ; *turburare* e ceea ce'ĭ *turbure*, precum *linişte* e ceea ce'ĭ *lin*: imaginĭ împrumutate de la «apa turbure» şi de la «marea lină».

Această tesă poate fi confirmată maĭ cu seamă printr'o cercetare comparativă şi linguistul, carele a explorat ideologia limbilor indo-europene, a ajuns la nişte resultate identice cu cele dobîndite, de Locke.

«S'a observat adesea, zice Pictet, că ideile abstracte şi lucrurile, ce nu cad supt simţurile noastre, se exprimă figurat prin nişte termenĭ de o însemnare concretă şi maĭ mult saŭ maĭ puţin materială. Exemple de acest fel abundă în toate limbile şi sînt maĭ cu seamă izbitoare la rasele cu o cultură puţin înaintată. Căcĭ nicăirea limba n'a fost formată de filosofĭ şi cu reflexiune, ci de oamenĭ cu impresiunĭ viĭ, carĭ se traduceaŭ imediat în imaginĭ. Dar aceştĭ oamenĭ nu deosebeaŭ, în sentimentul complex al vieţiĭ, elementele de o îndoită natură, şi dînşiĭ se alipeaŭ instinctiv la ceea ce izbea simţurile lor. Astfel s u f l e t u l nu era pentru dînşiĭ de cât suflarea de vĭaţă, c u g e t a r e a o vedere, o vorbă saŭ mişcare interioară, i d e a o imagine visibilă. Aceste expresiunĭ figurate sînt cu atât maĭ naiv materiale, cu cât cultura poporuluĭ e maĭ puţin înaintată. Intre *a vorbi în burtă* pentru *a gândi*, cum zice, după Forster, sălbaticul din Oceania, şi *cogitare*, din *co-agitare*, al Romanuluĭ, care depinge mişcarea spirituluĭ, e o mare diferenţă, cu toate că cele doă expresiunĭ n'aŭ de cât un sens material. Din această singură faptă s'ar putea deja conchide la superioritatea intelectuală a Romanuluĭ.

«In cursul timpuluĭ şi cu progresul spirituluĭ omenesc termeniĭ de acest fel, făr'a dispare din limbă, tind a pĭerde din ce in ce însemnarea lor primitivă pentru a lua aparenţa unor semne imediate ale ideiĭ.... Ajuns la un oarecare grad de independenţă şi de vĭaţă propriă, spiritul se desface de imagine spre a merge drept la ideă. Se înţelege uşor că, ţinênd seamă de fapte analoage, s'ar putea judeca, prin cercetarea cuvintelor, de gradul de desvoltare intelectuală la o anumită epocă a evoluţiuniĭ uneĭ limbĭ»(1).

Iată o serie de noţiunĭ abstracte şi de expresiunĭ metaforice undite din tesaurul limbeĭ române.

Asuprire «injuria afficere» nu'ĭ de cât a apăsa *asupra* cuĭva (=lat. opprimere), precum a *înjosi* «humiliare» e numaĭ a apăsa *în jos*. Expresiunea *supărare* «măhnire», din latinul *superare* «a trece peste, a întrece», conţine într'însa idea de exces, de trecere *peste* (super) marginile cuvenite, de unde apoĭ noţiunea abstractă de «jignire, întristare».

Bun, cu înţelesul latinuluĭ *avus*, e un termen metaforic, prin care un simplu titlu de desmĭerdare a dobîndit o însemnare personală de «moş, bunic»,

(1) Pictet, *Les origines ind* 538.

oarecum *tată bun* pentru *tatăl tatăluĭ* (comp. fr. *bon papa=grand père*, pe când fr. *bonne*=rom. *bună* «bunică» însemnează numaĭ «dădacă», adică femeĭa însărcinată cu priveghierea şi creşterea copiluluĭ (1).

Cumpăt, din latinul *computum* «socoteală», a păstrat româneşte numaĭ noţiunea abstractă de «moderatio», pe când limbile romanice aŭ diferenţiat cuvîntul latin în doă nuanţe concrete : *socoteală* şi *poveste* (comp. *zählen* «a numĕra», *erzählen* «a povesti» : naraţiunea considerată ca o enumerare) : it. *computo*, *conto*; sp. *cuento*, *cuenta*; fr. *compte*, *conte*. «Caracteristica Românuluĭ — zice d. Slavicĭ — e buna chibzuĭală şi bunul cumpăt; cu greŭ numaĭ îl scoţĭ din sărita : el e considerat de veciniĭ seĭ ca un model de cuminţie» (2). Alte cuvinte româneştĭ, carĭ implică de asemenea noţiunea de «socoteală», servesc a exprima ideĭ abstracte : astfel *seamă* «numĕr, socoteală» însemnează totdeodată «atenţiune, reflexiune» ; *semuesc*, ca şi *socotesc*, are sensul de «aleg cu cugetul, reflectez, judec» (comp. engl. *I reckon* «calculez» la Americanĭ identic cu *I suppose* «socotesc»).

Cuvînt, în înţeles de «vocabulum, sermo», exprimă propriŭ o «adunare», «o reunire» de ideĭ particulare sub o idee generală şi corespunde astfel definiţiuniĭ luĭ Condillac, după care «tout *mot* est une *collection*». Diferite limbĭ aŭ pornit de la acelaşĭ mod de a vedea, întrebuinţând noţiunea de «adunare» de oamenĭ pentru aceea de «cuvînt» saŭ adunare de ideĭ : gr. ὁμηλία «colloquium, sermo, coetus, concio»; serb. *divaniti* saŭ *zboriti* (de unde macedorom. *zburescu*) «loqui» din *divan*, *zbor* «conventus». Tot aşa româneşte *taifas* «convorbire» vine de la *taifă* «adunare». Aceeaşĭ vorbă (*cuvînt*) însemnează româneşte şi *raţiune*, întocmaĭ precum grecul λόγος, propriŭ «adunare», întruneşte de asemenea ambele sensurĭ : *cuvînt* şi *raţiune*. Această unitate a *cugetăriĭ* şi a *limbeĭ* a fost formulată de Max Müler prin aforismul fundamental : *sans le langage point de raison; sans la raison, point de langage*(3).

Despreţuĭesc, pentru latinul *contemnere*, însemnează propriŭ «a micşora preţul, a depreţia», de unde sensul metaforic «a pĭerde stima saŭ consideraţiunea pentru cineva».

Dor saŭ *dorinţă*, pentru latinul *desiderium*, e identic cu *durere* (4) şi în-

(1) La Moxa (p. 366) *buniĭ* corespund latinuluĭ *patres* «senatorĭ» : «Atunce se adunară toţi *bunii* Rîmuluĭ de preună şi sfătuiră să nu mai fie înpăraţi». — De la Românĭ *buna*, ca şi *bunica*, a trecut la Ruteniĭ din Bucovina şi s'aude în special la mica nobleţă de la ţară.

(2) Slavicĭ, *die Rumänen*, p. 144.

(3) Max Müller, *Nouvelles leçons sur la science du langage* II, 81. — Comp. rom. *glagore* «pricepere, minte, raţiune» (Pann, *Povestea Vorbeĭ*, p. 158 : «Am eŭ *glagore* în cap» şi *Cal. basmelor* pe 1883, p. 13 : «Şi se puse bălatul pe învăţătura cărţilor şi a armelor şi învăţă de numaĭ ştiaŭ dasăliĭ, ce să'ĭ maĭ arate, în cât nu se maĭ vorbea în coprinsul împărăţieĭ de cât de *glagoria* şi isteţimea luĭ») în raport cu psl. *glagolŭ* «verbum».

(4) Zilot în *Columna* pe 1882, p. 538 : «Pe bolnav de'l întrebĭ să'ţĭ spue, unde îl doare, de are *dor* la cap». Macedo-rom. *doru* «dolor».

tr'adevĕr *dorul, dorinţa* nu este altceva de cât o simţire complexă de plăcere şi de durere după lipsa unuĭ lucru.

Dreptate, pentru latinul *justitia*, exprimă însuşirea materială a lucruluĭ *drept*, care se află adică în liniă dreaptă : în Morală, ca şi în Geometriă, linia dreaptă fiind drumul cel maĭ scurt pentru a ajunge la ţinta dorită (1). De timpuriŭ încă noţiunea concretă a latinuluĭ *directum* a înlocuit abstracţiunea *jus* în toate limbile romanice.

Fior, pentru latinul *horror*, însemnează propriŭ «tremur de *frigurĭ*», din latinul *febris* (feuris) care fu înlocuit româneşte cu pluralul vorbeĭ *frig*, lat. *frigus* (comp. *algor* ger» cu gr. ἄλγος «durere»; ῥιγόω «a'ĭ fi frig şi a suferi»).

Indemnare, pentru latinul *hortari*, e o formă scurtată din *îndemînare* şi implică deci noţiunea materială de «mînare», adică «împingere, îmboldire».

Indoială, pentru latinul *dubium*, exprimă propriŭ posiţiunea între *doă* puncte, de unde şovăirea între doă lucrurĭ.

Infruntare, pentru latinul *reprehendere*, însemnează literal a da peste *frunte* saŭ peste nas, ambele — *fruntea* şi *nasul* — fiind considerate de limbă ca reşedinţa sumeţieĭ, a mândrieĭ, a batjocureĭ şi a mânieĭ : comp. româneşte *obraznic* cu ital. *sfrontato*, fr. *éffronté*. *Răsfăţare* e a da cuĭva prea multă faţă saŭ prea mult nas : it. *sfacciato*=*sfrontato*.

Pentru noţiunea latinuluĭ *gratias agere* Românul întrebuinţează metafora *mulţumesc*, în care e implicată urarea *mult!* şi care îşĭ găseşte o analogie pe de o parte în spaniolul *viva V. mil años!* pentru a zice «vĕ mulţumesc», ĭar pe de alta în paleo-slavicul *spolavame*, care, după Leskien, derivă din grecul εἰς πολλὰ sc. ἔτη (de unde bulgăreşte *spolaĭ* «mulţumire», ruseşte *ispolatŭ* «salutare») adică «la mulţĭ (anĭ)!» caracteristică formulă de mulţumire.

Nimica, noţiunea cea maĭ nematerială, din latinul *ne-mica*, însemnează literal «nicĭ o fărămitură», precum lat. *nihilum* «nicĭ un fir», fr. *ne pas* «nicĭ un pas», *ne point* «nicĭ un punct».

Orb, pentru latinul *caecus*, e asemenea resultatul uneĭ metafore : lat. *orbus* însemnează lipsit de ceva şi în special «părinţĭ lipsiţĭ de copiĭ» saŭ «copiĭ lipsiţĭ de părinţĭ» adică *orfanĭ*, de unde apoĭ metaforiceşte «lipsit de *vedere*», bunul cel maĭ preţios al omuluĭ. Isidorus consideră însemnarea posterioară (caecus) ca cea primitivă : «*Orbus*, quod liberos non habet quasi oculis amissis»; tot aşa şi Festus : «*Orba* est quae patrem aut filios quasi lumen amisit».

Orb are şi româneşte, la figurat, sensul sĕŭ etimologic «lipsit de ceva» ca în următorul pasaj din «Divanul Lumiĭ» de Cantemir (Hasdeŭ, Arhiva II, 145) : «O *oarbele* a oamenilor minţĭ! o săracele de lumină!»

In poesia «la un orb» de Bolintineanu (II, 231) :

Sînt însă *orbĭ* în lume de inimă, de minte :
Aceştĭa, c'un cuvînt,

(1) Matematicul engles Isaac Barrow (1630—1677), predecesorul mareluĭ Newton, obicĭnuea a zice : *A strait line is the shortest in morals as well as in geometry.*

Merită ca să'ĭ plângem.....
Trăĭesc *orbĭ* în lumină şi morţĭ în vĭaţă sînt!

O analogiă oarecum identică se observă în limba română, ca şi în alte limbĭ, între noţiunea de *sărac* saŭ *sărman* şi aceea de *orfan* saŭ *văduv*.

Iată câteva exemple vechĭ şi noue.

Palĭa dela Orăştia, Ex. XXII, 24 (Cipariu, p. 71): «Şi vor fi muerile voastre vădue şi fiĭorii voştri *săraci*».

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. CXLV: «Domnul hrăneaşte pribeagii, *săraca* şi văduа priimĭaşte şi calea păcătoşilor pĭarde.=Jehova servat peregrinos, *pupillum* et viduam statuminat; viam vero improborum subvertit».

Sinaxarul luĭ Dosofteĭ, Oct. 98ª: «Acestĭa svinţi să trăgea de rudă din pămîntul Asiei, tatăl le fusease elin, ĭară maĭca creştină, carea rămănând *săracă* de bărbatul eĭ.....» Ibidem, 92ᵇ: «Această prea cuvioasă maĭcă a noastră Anna ĭaste hiica unui diacon..... şi rămănind de părinţi *săracă*, au nevoit moaşe-sa de o au măritat».

Intr'un bocet (Burada, Datine, 112):

Casele se pustiesc,
Copiĭ se *sărăcesc*,
Femeile vădănesc.....

Pann, Povestea Vorbeĭ, p. 61:

Aŭ plecat odată câţĭva după milă,
Ca să strîngă zestre pentru o copilă,
Care prea săracă era şi *sărmană*
Şi să-o mărite 'şĭ făcea pomană.

Negruzzi în «Alexandru Lăpuşneanul» (I, 146): «Ajungă atâta sânge vărsat, atâte văduviĭ, atâţĭa sîrimanĭ!»

Ispirescu, Legende, p. 229,393: «A fost odată un flăcăĭandru *sărman* de părinţĭ».—«Vezĭ că şi el era bun la inimă şi nu supăra întru nimic pe popor şi nu asuprea pe văduvă nicĭ pe *siriman*».

In macedo-română *oarfănu*, ca şi albaneşte *varfără* «orfan», însemnează şi «sărac».

Păs, pentru latinul *cura*, *angor*, *aerumna*, e latinul *pensum* «greutate, lucru greŭ», care apasă asupră-ne (comp. sp. *pesadumbre* «necaz»); tot aşa verbul *păsare* «interesse, laborare» din *pensare*, care a produs în limbile romanice dubletul nuanţat într'o noţiune materială «a căntări» şi alta abstractă «a gândi» (comp. germ. *wägen* «a cumpăni», *erwägen* «a gândi»): it. *pesare* şi *pensare*, sp. pg. *pesar*, *pensar*, fr. *peser*, *penser*.

Ruşine, pentru latinul *pudor*, exprimă propriŭ *roşirea* feţeĭ, care însoţeşte maĭ totdeauna acest sentiment sufletesc.

Vis, pentru latinul *somnium*, nu'ĭ de cât o *vedere* (visus), o cugetare propriă somnuluĭ, cu toate că visul nu provine esclusiv din somn (fr. *songe*= lat. *somnium*). Cele maĭ multe visurĭ nu sînt de cât nişte visiunĭ, carĭ aŭ de basă maĭ cu seamă simţul vederiĭ.

Abstracţiunea este maĭ cu seamă caracterul distinctiv al limbilor semitice. Ilustrul autor al *Istorieĭ generale a limbilor semitice* constată astfel particularităţile caracteristice ale celor doă representante ale stadiuluĭ flexionar al limbeĭ.

«Abstracţiunea este necunoscută limbilor semitice; metafisica, imposibilă... Rădăcinile lor sînt maĭ toate împrumutate de la imitarea natureĭ şi ne lasă să întrevedem, ca printr'un cristal străvĕzĕtor, impresiunile, carĭ, reflectate de conştiinţa primilor oamenĭ, produseră limba...... Se poate zice, că limbile arice, comparate cu cele semitice, sînt limbile abstracţiuniĭ şi ale metafisiceĭ asemuite cu ale realismuluĭ şi ale sensualităţiĭ..... Şi limbile indo-europene îmbracă adesea abstracţiunea într'o formă concretă şi sensibilă. Dar ceea ce distinge familia semitică e, că totdeauna s'a conservat într'însa unirea primitivă a sensaţiuniĭ şi a ideiĭ, că unul din ceĭ doĭ termenĭ n'a făcut să uĭte pe celalt, cum s'a întîmplat în limbile arice, că idealisarea cu un cuvînt nu s'a operat nicĭ o dată într'însa cu desăvîrşire. Percurgênd seria de rădăcinĭ semitice abĭa se va întîmpina vr'una, care să nu oferă un prim sens material, aplicat, prin transiţiunĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin imediate, la lucrurĭ intelectuale. De e vorba a exprima un sentiment sufletesc, se recurge la mişcarea organică, care obicĭnuit este semnul sĕŭ. Astfel m ă n i a se exprimă evreĭeşte într'o mulţime de chipurĭ deopotrivă de pitoreştĭ şi toate împrumutate de la fapte fisiologice. Când metafora este luată de la suflarea repede şi însufleţită, care însoţeşte pasiunea; când de la căldură, de la fĭerbere; când de la fapta de a sfărăma cu rĕsunet; când de la înfĭorare. D e s c u r a j a r e a, d e s p e r a r e a sînt exprimate în această limbă prin liquefacere interioară, prin topirea inimeĭ; f r i c a, prin slăbirea saŭ slobozirea rărunchilor. M î n d r i a se zugrăveşte prin înălţarea capuluĭ, prin boĭul 'nalt şi ţeapăn. R ă b d a r e a e îndelungarea suflăriĭ, n e r ă b d a r e a scurtimea eĭ. D o r i n ţ a e setea saŭ serbezimea....... Alte ideĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin abstracte aŭ primit semnul lor, în limbile semitice, de la o procedere analoagă. Idea de a d e v ĕ r se trage de la soliditate, de la stabilitate; aceea de f r u m o s de la strălucire; aceea de b i n e de la rectitudine; aceea de r ĕ ŭ de la abatere, de la linia curbă saŭ de la împuţire. A f a c e saŭ a c r e a este primitiv a tăĭa; a h o t ă r î ceva este a reteza; a g ă n d i este a vorbi» (1).

O mulţime de cuvinte, foarte întrebuinţate în limbile clasice, nu le regăsim în limba română şi nicĭ în celelalte limbĭ romanice. Ele fură înlocuite cu alte expresiunĭ, carĭ saŭ că nu figurează de cât foarte rar orĭ de loc la scriitoriĭ clasicĭ, saŭ că aŭ cel puţin la dînşiĭ o accepţiune de rînd orĭ ignobilă. Regăsim maĭ cu seamă asemenea cuvinte la scriitorĭ, carĭ se servesc de expresiunĭ populare, în proverbe saŭ locuţiunĭ proverbiale, carĭ aŭ un caracter stereotip. Toate acele cuvinte aparţin graĭuluĭ popular latin, ce l'aŭ adus coloniştiĭ odată cu *descălecarea* lor în aceste locurĭ.

O tendenţă foarte pronunţată a graĭuluĭ popular e tocmaĭ de a evita cât se poate termeniĭ abstracţĭ şi de a'ĭ înlocui cu vorbe maĭ mult saŭ maĭ puţin materiale. Pretutindenea preferă omul din popor acele cuvinte, carĭ aŭ o înfăţişare maĭ *bădărănească* şi maĭ concretă. Acest fenomen important, ce ne

(1) Renan, *Histoire générale des langues sémitiques*. Paris, 1863, p. 18—25.

intimpină la fie-care pas, când studiâm limbile romanice în alăturare cu latina clasică, se constată de asemenea şi la limba greacă modernă în comparaţiune cu cea elenă. Noi ne vom mulţumi de a urmări fenomenul în sfera limbeĭ române.

Pentru clasicul *accidere* saŭ *contingere* s'a împrumutat româneşte noţiunea de la *timp : întîmplare*, adică «ceea ce vine în cursul timpuluĭ».

Latinul *apis* fu înlocuit cu metafora *albina* «muscă *de stup* (alvus)», *quasi musca alvina*, pe când limbile romanice aŭ păstrat forma primitivă saŭ diminutivul *apicula*.

Currere e representat de expresiunea metaforică *alergare*, cum am zice «a lua *largul*», precum *pellere* fu înlocuit cu *alungare* adică «a face pe cineva să fugă de-*a lungul*». Nicĭ *currere* însă n'a dispărut din limbă, ci a luat locul luĭ *fluere* în limba modernă, sub ambele forme de *curere,curare* şi de *curgere*, aceastǎ din urmă prin analogiă cu *mergere*.

Moxa, Cronica 1620, p. 391 : «Năvăli de în altar un om de lovi pre înpăratul cu un băţ în cap de'i crepâ capul râu; şi se spăre că va muri şi-i *curea* sânge mult».

Psaltirea luĭ Silvestru de la 1648, Ps. CXVIII, 136 : «Izvoară de ape *cură* den ochii miei».

Astăzĭ forma *curare* o întîlnim numaĭ în cântecele populare şi în poesie.

Intr'o strigătură ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 370) :

Badea lucră, ploaĭa *cură*,
Eşĭ, mândruţă, şi-ĭ dă gură!

Bolintineanu, în «Cea din urmă noapte a luĭ Mihaĭ-Viteazul» (Poesiĭ I, 3) :

Astfel astă dată vĭaţa lor *cura*,
Cugetele triste nu-ĭ maĭ tulbura.

In «Muma luĭ Stefan cel Mare» (Ibidem, p. 7) :

Pe o stâncă neagră, într'un vechiŭ castel,
Unde *cură* 'n poale un rîŭ mititel,
Plânge şi suspină tânăra Domniţă,
Dulce şi suavă ca o garofiţă.

Intr'o poesie de Eminescu (Poesiĭ, p. 19) :

Şi când gândesc la vĭaţă'mĭ, îmĭ pare că ea *cură*
Incet nepovestită de o străină gură,
Ca şi când n'ar fi vĭaţa'mĭ, ca şi când n'ar fi fost.......

Cu toate acestea vorba posede, în vechile tipăriturĭ, şi sensul originar de «alergare». Pentateucul de la Orăştia din 1580, Gen. XVIII : «Şi deacă văzu pre ei (îngeri), înaintea lor *curse* Avram de la uşa cortului seu şi pre pămînt plecându-se zise»(1).

Defendere fu înlocuit cu *apparare* «a face pregătirĭ (spre a se apăra)» decĭ

(1) Pentru alte exemple v. Cipariu, *Principia*, p. 148.

cu o noţiune maĭ materială. In limbile romanice ambele cuvinte latine s'aŭ păstrat cu înţelesul lor propriŭ.

Ignis cedă locul concretuluĭ *focus* «vatră», expresiune maĭ sensibilă şi deci maĭ la îndemână poporuluĭ. Sĕrbeşte a avut loc o procedere inversă : *vatra*, probabil luat de la Românĭ, ca şi ruteanul *vatra*, polonul *watra*, însemnează *foc*. Limbile romanice aŭ adoptat asemenea *focus* pentru *ignis*.

Indicare e representat prin *arătare*, vorbă formată din *a* şi *rectum*, adică «a pune în faţă, înpotrivă», expresiune asemenea maĭ sensibilă.

Iris fu înlocuit cu o metaforă cam analoagă latinuluĭ «*arcus* coelestis» : *curcubeŭ* din *concurvus* «arcuit». De la Românĭ vorba a trecut şi la Ruteniĭ din Bucovina sub forma *korkobeč*.

Iter şi *via* aŭ dispărut lăsând în locul lor pe *callis* «potecă», româneşte *cale*, de unde *călătorie*, şi pe concretul *cărare* «loc de umblat cu carru».

Juvenis, de şi păstrat în «june», avu însă un adversar maĭ norocos în *tener* «fraged, plăpând», care tocmaĭ din causa însemnăriĭ sale maĭ concrete izbuti a deveni maĭ popular.

Liber cedă locul luĭ *charta* «hârtie, scrisoare», de unde *carte* (la Macedo-Românĭ numaĭ cu sens de «cărţĭ de joc», la Istriano-Românĭ *cartă* «hârtie»), şi *cărturar*, latineşte posterior *chartularius* «arhivar», în sens de «scriba, doctus».

Mater fu înlocuit cu *mamma* «ţăţă. mamă» în graiul copiilor, precum *pater* cu *tata* din acelaşĭ izvor. Varro citează pe Nonius : «Quum c i b u m ac p o t i o n e m *buas* ac *pappas* vocent (pueri), m a t r e m *mammam*, p a t r e m *tatam*».

Mensis fu înlocuit cu *luna*, satelitul pămîntuluĭ fiind considerat ca «măsurătorul timpuluĭ», de aceea sanscritul *mâs* şi grecul μήν întrunesc ambele sensurĭ : «mensis» şi «luna». Macedo-Româniĭ aŭ conservat pe *mensis* sub forma *mesu*.

Onerare cedă locul expresiuniĭ maĭ concrete *carricare*, *incarricare*, de unde *încărcare*, propriŭ «a pune în *car* (carrus)», care se găseşte la sfîntul Ieronim şi la Venanţiu Fortunat. In acelaşĭ chip aŭ procedat şi celelalte limbĭ romanice.

Purus e representat de participiul *curatus* «îngrijit», noţiune maĭ materială.

Sinere fu înlocuit cu *lăsare* din *laxare* «a destinde, a face slobod», expresiune maĭ concretă şi decĭ maĭ populară.

Vir dispăru înaintea bădăranuluĭ *barbatus* «bărbos, cu barbă», cu care Cicero desemnează uneorĭ pe Romaniĭ din vremea veche, carĭ nu'şĭ rădeaŭ încă barba : unus aliquis ex *barbatis* illis, exemplum imperii veteris, imago antiquitatis (Pro Marco Coelio XIV, 33). Neo-grecul βαρβάτος «fortis» corespunde românuluĭ *bărbat* în sens adjectival : ἄλογον βαρβάτον «armăsar», de unde şi albanesul *varvat* «animal necastrat de parte bărbătească». Macedo şi Istriano-Româniĭ (din Schitazza) aŭ asemenea pe *barbat* «vir»,

§ 6.

Psicologia populară română.

«Dacă limba unuĭ popor reflectează cu fidelitate lumea, în care trăeşte şi se desvoltă, ea e încă şi maĭ imediat expresiunea moduluĭ sĕŭ de a vedea şi de a simţi, fiindcă ea constitue manifestarea chĭar a spirituluĭ. Facultăţile sufletuluĭ omenesc sînt, ce'ĭ drept, pretutindenea identice în principiu; raţiunea, inteligenţa, simţul estetic şi moral se supun pretutindenea aceloraşĭ legĭ generale; dar gradul lor de desvoltare variază la infinit după timp şi rase, şi această varietate, care dă fie-căruĭ popor caracterul sĕŭ propriu, găseşte în limbă expresiunea eĭ cea maĭ directă. Alăturea de ceea ce se numeşte gramatica generală, care se basează pe logica înăscută a spirituluĭ omenesc, se observă tot atâtea sintaxe particulare, câte există limbĭ deosebite. Fondul esenţial nu se schimbă, dar procederile se modifică neîncetat»(1).

Nu'ĭ nicĭ un popor, orĭ cât de înapoĭat fiă el pe treapta cultureĭ, a căruĭ limbă să nu fiă susceptibilă de o evoluţiune morală şi care să nu poseadă maĭ multe saŭ maĭ puţine elemente etice. Astfel poporul aproape sălbatic al Botocuzilor din Brasilia posede, în limba lor, o expresiune pentru pudoare. Despre limba antropofagilor Caribĭ susţine Alexandru de Humboldt, că «ea întruneşte bogăţie, graţiă, energie şi gingăşie. Nu'ĭ lipsesc expresiunĭ pentru noţiunile abstracte; ea poate vorbi de viitor, eternitate şi existenţă şi posede destule numerale spre a exprima toate combinaţiunile posibile cu cifrele noastre». Limba Hotentoţilor saŭ a Koikoin-ilor, carĭ aŭ fost numĕraţĭ între rasele cele maĭ de jos ale omenirii, posede un cuvînt pentru umanitate: *koi* «om», *koi-b* «bărbat», *koi-s* «femee», *koi-si* «amical», *koi-si-b* «afabil» şi *koi-si-s* «omenie».

Bogăţia saŭ sărăcia uneĭ limbĭ în comparaţiune cu altele nu stă în numĕrul cuvintelor, adică ele nu se pot recunoaşte dintr'un paralelism lexical, căcĭ orĭce limbă, fiă ea cât de incultă, are expresiunile sale particulare şi ingenioase, carĭ ar fi intraductibile în limba cea maĭ cultă. «Altminterea, observă Fuchs, s'ar şterge particularităţile popoarelor şi tocmaĭ cuvintele dialectale, ce nu le găsim în dicţionare, sînt foarte adeseorĭ cele maĭ ingenioase şi maĭ expresive, pentru că poporul, pornit spre materialisare, ştie a desemna lucrurile sensibile mult maĭ eloquent de cât omul cel maĭ cult şi maĭ învăţat»(2).

Nu există, vorbind la adică, o limbă săracă. Fie-care graiŭ are o bogăţiă propriă, care lipseşte celorlalte.

«Toate limbile, zice Renan, sînt bogate în ordinea ideilor, ce le este familiară.... Ebraica posede, pentru lucrurile naturale şi religioase, un bogat se-

(1) Pictet, *Les origines indo-européennes* II, 537.

(2) Fuchs, *Die Romanischen Sprachen in ihrem Verhältnisse zum Lateinischen.* Halle 1849, p. 123. — Germaniĭ imputā Francesilor, că nu posed cuvinte ca *Gemüth*, *Gemüthlichkeit*, *Häuslichkeit*, la care Fuchs (p, 117) opune o serie de cuvinte francese, pentru carĭ Germaniĭ aŭ o mulţime de sinonime, dar nicĭ unul nu exprimă întreaga lor accepţiune. Acelaşĭ lucru se întîmplă în toate limbile.

ceriş de sinonime, carĭ ofer poetuluĭ nesecate izvoare pentru paralelism. E de ajuns a cita psalmul alfabetic (Ps. CXIX), împărţit în 22 de octave saŭ 176 de versete, dintre carĭ fieştecare, fără a excepta vr'unul, conţine expresiunea toldeauna diversificată a *legiĭ luĭ Dumnezeŭ*. S'a numĕrat 14 sinonime pentru a exprima *încrederea în Dumnezeŭ*, 9 pentru *iertarea păcatelor*, 25 pentru *observarea legiĭ*. In fine numele, carĭ exprimă obiectele şi fenomenele naturale, presentă la Evreĭ o mare bogăţie de nuanţă. Boul se poate numi: *elef, aluf, şor, bakar*. Leul numĕră 7 saŭ 8 sinonime după diferitele sale vîrste. In fine nu'ĭ vr'un fel de ploae, care să nu fiă desemnată cu un nume particular. . . Popoarele aŭ în general multe cuvinte pentru ceea ce-ĭ interesează maĭ mult. E natural ca oameniĭ, carĭ duc o existenţă pastorală saŭ agricolă, carĭ trăiesc familiar cu natura şi cu animalele, să fi perceput şi căutat a exprima prin limbă nişte nuanţe, ce ne scapă, fiindcă ne sînt indiferente» (1).

Particularităţile uneĭ limbĭ se manifestă cu deosebire în ceea ce s'a numit «psicologiă populară» adică tiparul original, în care poporul îşĭ toarnă cugetările, chipul, cu care dînsul îşĭ zugrăveşte lucrurile din afară, izvorul în fine, din care îşĭ adapă mintea spre a însufleţi obiectele lumiĭ intelectuale şi á şi le înfăţişa prin icoane potrivite cu firea şi geniul sĕŭ. Această parte a fost numită, în înţelesul cel maĭ larg, şi «ştiinţa poporuluĭ» — *folklore*— căcĭ într'însa se resumă credinţele, obiceĭele, bucuriile şi suspinele sufletuluĭ sĕŭ. Foarte puţină importanţă s'a dat până astăzĭ, întru cât priveşte limba, acesteĭ părţĭ atât de interesante a spirituluĭ popular. Numaĭ *Dicţionarul Academiei spaniole* a tratat ca o mamă adevĕrată pe aceştĭ copiĭ de suflet aĭ fantasieĭ populare — metaforele graiuluĭ — şi s'a ocupat cu dragoste cu dînsele. Ele merită într'adevĕr un interes escepţional, căcĭ nimic nu poate scoate maĭ bine în relief fisionomia specială a unuĭ popor ca un studiu asupra expresiunilor sale metaforice. In aceste creaţiunĭ populare residă tot geniul uneĭ limbĭ şi ele daŭ tiparul propriŭ fie-căreĭ idiome.

In psicologia populară o idee atrage adeseorĭ pe o alta de departe. Astfel Românul zice : *a se face luntre şi punte* adecă «a stărui din rĕsputerĭ»; *a se face leŭ paraleŭ* în loc de «a se îmbărbăta, a se înfuria», *a umbla cu şoşele şi cu momele* pentru «a căuta să amăgească pe cineva», *a cădea drăguş la căuş* adecă «a veni la îndemână», etc. (2).

Dar cea maĭ importantă din aceste asociaţiunĭ metaforice e locuţiunea românească *a fi unghiă şi carne cu cineva* pentru a exprima deplina brodire

(1) Renan, *Histoire générale des langues sémitiques*, p. 138—139. In privinţa sinonimieĭ limbeĭ arabe Hammer, într'un memoriu special, a enumerat unul după altul cuvintele privitoare la *cămilă* şi a găsit 5744. Majoritatea acestor numirĭ nu sînt, bine-înţeles, de cât epitete luate ca substantive saŭ metafore poetice. «Această sinonimie exuberantă se observă maĭ cu seamă la numele lucrurilor naturale; dar nu numaĭ limba arabă întruneşte, pentru această ordine de ideĭ, un mare numĕr de sinonime; se zice, că lapona numĕră maĭ mult de 30 de cuvinte pentru a desemna *renul* după sex, vîrstă, culoare şi taliă». Renan. *op. cit.*, p. 387.

(2) Atarĭ asociaţiunĭ psicologice difer fundamental de composiţiunile lexicale, ca : *ciga-miga, talmeş-balmeş, tanda-manda, tărţa-părţa, treanca-fleanca, terchea-berchea*, etc.

a doă caractere, cel maĭ înalt grad de prietenie, lucru foarte rar, despre care Cantemir zice în «Istoria ierologlifică» (p. 315): «Pre aur focul, ĭară pre priĭatin primejdiĭa ispitește; și după hotărîrea filosofască adecă u n s u f l e t în d o a ă t r u p u r ĭ a fi de abiĭa unul cineva și maĭ nicĭ unul să nu fie aflat».

Creanga, în «Amintirĭ din copilăriă» (Conv. XV, 456): «Aproape de Crăcĭun Pavel făcu o păreche de cĭubote de ĭuft văruluĭ meŭ Ioan, cu care era p r i e t i n *unghiă și carne*».

Această frumoasă metaforă îșĭ găsește o analogiă tocmaĭ la celalt capăt al lumiĭ latine, în spanĭolul *ser uña y carne* «haber estrecha amistad entre algunas personas» și este vrednic de observat, că ea există numaĭ la aceste doă popoare romanice, pe când celelalte exprimă aceeașĭ idee în diferite chipurĭ: Francesul *être deux têtes sous un bonnet* «a fi doă capete supt o scufiă» saŭ *être les deux doigts de la main* «a fi (ca) cele doă degete de la mână», Italĭanul *esser anima e corpo d'uno* «a fi suflet și trup cu cineva» corespunzênd locuțiuniĭ româneștĭ *a fi trup și suflet cu cineva* (1), *essere due anime in un nocciolo* (dicesi di due intrinsichissimi amici) «a fi doă inimĭ într'un sîmbure» saŭ *essere comme pane e caccio* (cioè amicissimi) «a fi ca pâĭne și caș»; Neamțul *ein Herz und eine Seele sein* «a fi o inimă ș'un suflet», Englesul *to be hand and glove* «a fi mână și mănușă»......

Brinkmann, carele a supus uneĭ analise comparative aceste expresiunĭ metaforice, găsește că locuțiunea spanĭolă, prin urmare și cea românească, e superioară tuturor celorlalte. Nicăirea desăvîrșita potrivire în părerĭ a doĭ oamenĭ, amicia cea maĭ intimă, nu'ĭ maĭ firește și maĭ nimerit exprimată, de cât când zicem *a fi unghiă și carne cu cineva*. Această imagine împlinește toate cerințele: ea e nobilă, fiindcă e luată din natură și anume din partea cea maĭ nobilă a corpuluĭ omenesc, de la mână, și ceĭ doĭ termenĭ de comparațiune, u n g h i ă și c a r n e, nu staŭ într'un raport extern saŭ juxtapus (cum sînt celelalte metafore), ci raportul lor este lăuntric și intim; ele sînt făcute laolaltă de natură și nu pot fi despărțite fără a suferi o mare vătămare (2).

Limba metaforică românească nu are seamăn de cât doară în cea spanĭolă, despre care Brinkmann susține, că «î n d r ă z n e a l a limbeĭ metaforice spanĭole e nepilduită, ne maĭ auzită. Nicĭ o altă limbă romanică saŭ germanică, nicĭ vr'una din limbile clasice, nu oferе ceva analog» (3). Dacă filologul german ar fi cunoscut bogatul tesaur de metafore româneștĭ, ar fi găsit într'însele un demn *pendant* la acea extraordinară cutezanță, ce caracterisă mataforele spanĭole.

(1) Ispirescu, *Poveștile unchĭașuluĭ sfătos*, p. 103: «Și cum ziseĭ, acest Bahus fiind de firea luĭ cam cheflĭu, avea pe lângă dînsul tot p r i e t e n ĭ de teapa luĭ. Printr'aceștĭa unul, pre nume Silen, *era trup și suflet cu dînsul*....» Românește aceeașĭ idee se maĭ exprimă prin expresiunea «frațĭ jurațĭ» saŭ «frațĭ de cruce», despre care am tractat aĭurea.

(2) Brinkmann, *Die Metaphern*, p. 137—138.

(3) Brinkmann, *op. cit.*, p. 131.

Iată câteva exemple.

Pentru a exprima un dor mare Spaniolul zice : *beber los vientos por uno* «a sorbi vînturile pentru cineva», Românul : *a sorbi cu privirea* saŭ *a mânca cu ochiĭ pe cineva*; pentru tare amorezat : *morirse por sus pedazos* «a muri bucată cu bucată» în alăturare cu : *a se topi d'an picĭoarele*; *qué aires te traen por aca* corespunde perfect locuţiuniĭ româneştĭ : *ce vînt te aduce pe aicĭ?* în care *vînt* e luat în înţeles de «intenţiune» ca în pasajul următor dintr'un basm muntean (Calend. basm. 1882, p. 19) : «Şi fetelor le dăduse prin gând, ce fel de *vînt* adusese pe voĭniciĭ noştriĭ spre ele din aşa smărcurĭ depărtate».

Alminterea, această îndrăzneală metaforică se constată la popoarele cele maĭ înapoĭate în cultură şi ea este cu deosebire remarcabilă la sălbaticĭ. Cu cât o limbă s'află într'o stare maĭ primitivă, cu atât e maĭ bogată în expresiunĭ figurate şi descreşterea lor merge paralel cu evoluţiunea limbiĭ. Graĭul cel plin de imaginĭ poetice al sălbaticilor are multe foloase şi multe lipsurĭ. Indianul, de pildă, zice : *vasul e bolnav*, când are o crăpătură şi *vasul e mort*, când se sparge (1).

Caracteristica limbeĭ metaforice e tendenţa de a împrumuta necontenit de la lumea reală imaginile sensibile, menite a representa ideile lumiĭ nemateriale. Această sensibilisare nu se mărgineşte numaĭ la noţiunile abstracte propriŭ zise (adjective, verbe), ci ea se întinde şi asupra particulelor (adverbe), pe carĭ metafora caută a le înlocui cu representărĭ luate din vĭaţa zilnică. Şi tocmaĭ în aceasta stă îndrăzneala şi farmecul metaforelor, ca imaginea să fiă cât se poate maĭ amărunţită şi maĭ întipărită de culoarea realităţiĭ.

Spaniolul, pentru a exprima adverbul interogativ «pentru ce», zice : *por qué carga de agua* «pentru care cărătură de apă»? Pentru «nicĭdecum» el zice : *ni por un Cristo* «nicĭ măcar pentru un Hristos (icoană)». Pentru adverbialul de timp «într'o clipă, îndată» el zice : *en un alzame y quitame esas pajas* «într'un ridică'mĭ şi du'mĭ aste paĭe» saŭ *en dacame esas pajas* «într'un dâ'mĭ aste paĭe». Dacă am compara aceste din urmă locuţiunĭ cu metaforele corespunzătoare din limba românească, vom vedea că aceasta, prin bogăţia şi plasticitatea lor, e superioară de astă dată chĭar şi limbeĭ spaniole.

Iată în câte modurĭ diferite exprimă Românul aceeaşĭ noţiune adverbială(2):

I. *Cât te ştergĭ la un ochiŭ*, copacĭul fu resturnat la pămînt Cal. 1880, p. 30.

Şi, *cât te frecĭ la un ochiŭ*, se întoarse c'un sfert de pâine sub subţioară Ibid. 70.

El se găti numaĭ *cât te aĭ freca la ochĭ* şi se luâ după dînşiĭ Isp. B. II, 139.

Odată, *cum aĭ clipi din ochĭ*, se sguduiră şi se înfiorară încheiturile cerĭuluĭ şi pămîntuluĭ Conv. IX. 188.

Şi copaciĭ de pe de lăturĭ îşĭ plecaŭ capetele, ca cel puţin, *cât aĭ strînge din ochĭ*, să se îndulcească de frumuseţile Codreneĭ Ibid. 189.

II. Şi, *cât să te scobeştĭ într'un dinte*, simţi fata mişcându-i-se ceva în pântece Stăncescu, p. 12.

(1) Pott a studiat pe o scară întinsă acest subĭect în Kuhn, *Zeitschrift* II, 101 127.

(2) Pentru prescurtărĭ a se vedea maĭ la vale lista operelor populare utilisate pentru acest capitol.

III. Sbură în slava cerulul şi, *cât daĭ odată într'un amnar*, fu pe pămînt Cal. 1883, p. 20.

Om vechiŭ, credincĭos şi ĭute la slujbă, care să nu se deslipească de stăpânul sĕŭ nicĭ *cât aĭ da în amnar* Isp. B. p. 104.

Dădaca o ţinea de aproape şi n'o scăpa din vedere nicĭ *cât aĭ da în cremene* Ibidem 120.

IV. Şi câte alte lucrurĭ de gospodărie, făcute de mâna luĭ Chirică *cât aĭ bate din palme* Conv. XI, 25.

V. O rupse d'a fuga spre partea loculuĭ şi, *cât să zicĭ Doamne-ajută*, ajunse într'o câmpie mare Cal. 1881, p. 57.

Şi unde mi-ĭ dete la bâte şi la toĭege d'alea ţepenele, de mi-ĭ strivi capul, numaĭ *cât aĭ zice meiŭ* Isp. Pov. p. 17.

Şi, *cât aĭ zice meiŭ*, făcu micĭ fărîme pe necuratul de zmeŭ Isp. B. p. 131, 163.

Calul se opinti odată şi, *cât să zicĭ mĭaŭ*, el fu în slava ceruluĭ Cal. 1883, p. 17.

VI. Cum să facă el să'şĭ aleagă un copil de suflet şi pe cine să ĭa pe lângă dînsul, el care n'avea rude, nicĭ *cât aĭ îmbuca odată* Isp. Pov. p. 11.

VII. Reteză cele doă capete, *cum aĭ bea o lingură de apă* Conv. IX, 188.

VIII. Atuncĭ Chirică, *nicĭ una nicĭ doă*, scoate o funiă Ibid. XI, 27.

Pentru a exprima o stare de completă anarhie, un loc unde fie-care e stăpân, un sat fără câinĭ unde umbli cu mâĭnile în şoldurĭ, poporul alege o localitate din geografia sa fantastică şi-ĭ zice : *satul luĭ Holbură* saŭ *tîrgul luĭ Cremene.*

Intr'un cânticel comic de Ianov (Conv. lit. II, 42) : «Toţĭ rêiĭ umblă noaptea pe uliţă *ca prin satul luĭ Holbură*». Intr'o poveste de Creanga (Ibid. V, 402) : «Mâĭ babo, mănâncĭ *ca în tîrgul luĭ Cremene*».

In cânticelul comic «Surugiul» de Alexandri (Teatru, p. 47): «Ean o ţeară de jac, *satu luĭ Cremine*, fără cânĭ şi fără jitarĭ». Saŭ în «Păpuşăriul» (Ibidem, p. 62) : »Eacă mâţa şi cu şoarecii în pilda celor micĭ, carĭ îşĭ fac mendrele lor în ţeară, când nu'ĭ struneşte nime. Vorba ceĭa : lipseşte mâţa, şoarecii 'şĭ fac de cap ; lipsesc cânii de pază, te primblĭ prin sat fără bâţ ca în *satu luĭ Cremine*».

Tot astfel, când voĭeşte să zică în ironie, că n'a avut nicĭ un spor de la ceva, Românul întrebuinţează locuţiunea : *m'a umplut de Filipeştĭ....*

O altă localitate închipuită este *Cucuĭata*, propriŭ «ceva ridicat în sus», cu care se desemnează obicĭnuit biserica, în curtea căreĭa se înmormintează morţiĭ, de unde locuţiunile : *du te* saŭ *duce-te-aĭ la Cucuĭata* orĭ *să te vĕd la Cucuĭata*, în carĭ vorba echivalează cu «cimitir» ; *l'a pus la Cucuĭata*, identic cu «l'a pus la cĭochină» adecă «l'a uĭtat».

Uneorĭ poporul calchiează vorba pe o localitate quasi omonimă, reală saŭ plăzmuită, şi, brodind'o, dă naştere unuĭ joc de cuvinte, bunăoară în pasajul următor dintr'o povestire a luĭ Creanga «Dănilă Prepeleac», în care *s'a dus pe Urlaţĭ* este echivalent cu *s'a dus urlând* (Conv. lit. V, 460) : «Ş'a început dracul a ţipa cât i lua gura şi cu mare greŭ scăpând din mânile lor, stâlcit cum era, a lăsat şi banĭ şi tot şi *s'a dus pe Urlaţĭ* după ceĭlalţĭ».

Aceasta se apropiă întru câtva de expresiunile înflorite şi jocurile de cuvinte, numeroase maĭ cu seamă în limba francesă şi italĭană, asupra cărora

d. Kristoffer Nyrop a scris o interesantă monografie. Francesul, de pildă, pentru verbul *engouler* «a înghiţi de o dată» recurge la perifrasa : *aller à Angoulème*; pentru *j'ai besoin d'argent* el zice : *j'ai besoin d'aller à Argenton.* Tot astfel Italîanul, în loc de *maltrattare co'calci* «a bate cu călcâîe», zice *andare a Calcinaja* (1).

Pentru a caracterisa o muncă foarte grea, Românul îî zice *muncă jidovească.* Aşa într'un basm muntean (Ispirescu, p. 207) : «Din noŭ se puse pe muncă—*muncă jidovească*—se svîrcolea omul şi în dreapta şi în stânga, noaptea o făcea zi, da şi din mâînî şi din picîoare, cum se zice, şi folos nicî cât negru sub unghie». Intr'alt basm «Pipelcuţa saŭ Cenuşăreasa» (Cal. basm. 1883, p. 33) : «Fata, învăţată de mică copilă cu nevoîa, *muncea ca jidovii* din zi până în noapte şi făcea toate slujbele cele maî grele».

Grijile şi supărările, carî sbucîumă traîul nostru, sînt asemuite cu *valurile*, carî tulbură marea. «Atunce—zice cronicarul Moxa, p. 383—puţină vreame văzu ţara grecească mare răpaos şi multă pace şi alinată vîaţă fără *valure*». Intr'un document de la Radu Leon-Vodă din 1665 (Hasdeŭ, Arh. ist. I. 1. 56) : «....să fie în pace dă birul... şi dă toate dăjdiele şi măncăturile, câte vor fi pre ţara Domnieî meale, dă nemic *val* saŭ bântueală să n'aîbă...»

De aci verbul arhaic *a învălui* «a turbura, a jigni», care, ca şi *val*, ar merita să fie împrospătat în limba de astăzî.

O cantitate neînsemnată, puţină saŭ maî de loc, e poreclită de popor cu *brumă*; din potrivă, la o cantitate mare, la o mulţime îî zice *spuză.* O adunătură de oamenî de nimic e *ceata luî Baboî........*

Insuşirile îşî aŭ, în graîul popular, caracteristica lor, de pildă : vicleanuluî, îî joacă ochiî în cap, e dracu gol, l'a înţărcat Scaraoţchi; fuléul : îa-l după mine, că'l omor; făţarnicul : taler cu doă feţe, lup cu pîele de oae, căcî «făţarnicul mănâncă sfinţî şi scuîpă dracî» (Pann).

Câteva din aceste expresiunî metaforice sînt rĕmăşiţele unor obiceîurî saŭ datinî de mult dispărute, şi ele singure maî vorbesc încă de existenţa lor de odinioară. Locuţiunile : *a avea nas* saŭ *a nu avea nas*, în care *nas* echivalează cu «cutezanţă, neruşinare»; *a da nas* saŭ *a tăîa nasul cuîva*, în care *nas* însemnează «curaj, îndrăzneală, îngâmfare»—aceste locuţiunî ne aduc aminte de un timp, când tăîerea nasuluî era o pedeapsă obicînuită în vechea legislaţiune românească (2) şi când persoana, lovită de o asemenea pedeapsă, era expusă dispreţuluî şi înjosiriî. «In această ţară — zice arhidiaconul Paul de Aleppo — este obiceiŭ, că *o persoană sluţită la nas cade într'un fel de infamiă* şi nu maî poate deveni beiŭ»(3). Posesiunea nasuluî era decî conside-

(1) Nyrop, *Forblommede Ord* (Cuvinte înflorite). Copenhaga, 1885.

(2) Pravila luî Vasile Lupu, p. 13 : «Carele va fura din biserică vr'un lucru ce va fi sfinţit, măcar de va fi furat atuncî întâî, tot să'l spânzure ; îară de nu va fi sfinţit lucrul acela ce aŭ furat, de-î ar fi atunce întâî tot *să şi-î tae nasul,* îar de va face şi al doilea rînd să'l spânzure».

(3) Hasdeŭ, *Arhiva istorică a Românieî*, tom. I, partea 2, p. 107.

rată, în acele vremurĭ fericite, ca un semn de onoare, ca un brevet de capacitate, ce pĭerdea sărmanul lipsit de această podoabă a fețeĭ....

O altă locuțiune *a'șĭ aprinde paĭe în cap* adecă «a întărâta pe cineva asupra sa» pare a sta în legătură cu datina următoare, care îșĭ poate găsi explicațiune în graĭul figurat al Orientuluĭ. Maĭ nainte, când boĭeriĭ se duceaŭ la Constantinopole cu pârĭ în potriva Domnuluĭ țăriĭ, pândind trecerea Sultanuluĭ spre a'ĭ preda plângerea lor, dînșiĭ obicĭnueaŭ, pentru a atrage atențiunea împăratuluĭ, a aprinde o rogojină de asupra capuluĭ—ceea ce, după simbolismul oriental, însemna, că inima jeluitoruluĭ arde de obidă întocmaĭ ca obĭectul aprins.

Astfel Neculaĭ Costin, Cronice II, 92 : «Eară simțind și pentru Nicolaĭ Vodă, precum nu doarme și se cearcă la Poartă pentru Domnie, aŭ și orînduit Dumitrașco Vodă câțĭva boĭerĭ să meargă la Țarigrad cu pără asupra luĭ Nicolaĭ-Vodă...... Ce, când aŭ sosit boĭeriĭ la Țarigrad, n'aŭ apucat pe vizirul acolo, fiind acmu ĭeșit și purces la Odriu. Deci, nefiind vizirul, dat'aŭ boĭeriĭ ruga la singur împăratul, aprinzându-șĭ și o rogojină în cap, că despre vizirul îșĭ tocmise acmu lucrurile Nicolaĭ Vodă că înțelesese, cum vin boĭeriĭ cu pără».

Acsinti Uricarul, Cronice II, 123 : «Văzând boĭeriĭ, că nimica n'aŭ putut isprăvi cu vezirul... și sfătuindu-se ce vor face, i-a îndemnat acel Ianio să dea ruca, adecă răvaș de jalobă, la singur împăratul. Și așa, într'o zi venind împăratul de la Scudari, că mersese să se închine, după obiceĭul împăraților turceștĭ, carĭ merg în toată vinerea câte la o geamie, de se închină la geamiile cele marĭ împărăteștĭ, iĭ aŭ ținut calea boĭeriĭ; și, aprinzând rogojina în cap, aŭ dat rucaoa. Spun să fie zis atuncea Impăratul către Bostangi-bașa : aceĭa, precum se văd, seamănă să fie niște tălpizĭ, de vreme ce aŭ aprins rogojina în cap».

Cronicarul, ascuns sub pseudonimul «Zilot Românul» în «Domnia a III-a a luĭ Alexandru Vodă Șuțul» editată de d. Tocilescu (Revista, III, 1. 82), povestește pe larg strigătoarele nedreptățĭ ale acestuĭ fanariot, carĭ împing obștea Tîrgoveștenilor a porni la Țarigrad și a se jelui Porțiĭ :

Mămăligă la traĭstă și bețigaș în mână.
Supunerea la inimă, în cap cu rogojină,
Așa mic, mare să plecâm și până să ajungem
Lacrămile, ce vom vărsa, în vase să le strîngem,
Ca s'arătâm cu ce acum grădina luĭ s'adapă,
Pămîntul Țăriĭ româneștĭ de nedreptate crapă....
Cuțitul a ajuns la os, sîntem pustie turmă,
Așa c'o gură să strigâm : «Prea înalte Impărate,
Vezĭ *rogojinĭ aprinse în cap*, în grab fă-ne dreptate !»

Această datină s'a păstrat prin țărănime până maĭ deunăzi, și Nicolae Filimon o descrie în modul următor în capitolul intitulat «Cu rogojina aprinsă în cap și cu jalba în proțap» din admirabilul seŭ roman (Cĭocoiĭ vechĭ, p. 326): «Nenorociții țăranĭ intrară în Bucureștĭ pe la 8 ore de dimineață, tocmaĭ pe

când Domnitorul se afla în divan şi, ca să atragă maĭ mult atenţiunea publică, unul dintr'înşiĭ *făcu un sul de rogojină şi, dându'ĭ foc la partea de sus, îl puse în cap*, apoĭ scoţênd jalba din sîn, o puse în vîrful unuĭ proţap lung şi intră în curtea domnească».

De la a atrage luarea aminte a cuĭva asupra uneĭ nemulţumirĭ saŭ plângerĭ până la a întărâta pe cineva din pricina acesteĭ jeluirĭ—distanţa nu'ĭ mare (1).

Locuţiunea : *Asta'ĭ altă căciulă* adică «asta'ĭ cu totul altceva» aduce aminte una din năzdrăvăniile vechilor pehlivanĭ saŭ scamatorĭ, carĭ, aruncând pe pămînt o căciulă, o schimbaŭ în felurite căciulĭ orĭ scoteaŭ din cap o mulţime de căciuĭĭ deosebite precum şi panglicĭ din gură, de unde *panglicar* în sens de «farmazon, înşelător».

Pe cât de mult limbile literare tind către abstracţiune, pe atâta graĭul popular caută din contră a o înlocui necontenit cu representărĭ luate din lumea materială. Această ocolire a ideiĭ abstracte, această sensibilisare a noţiunilor este chiar unul din caracterele distinctive ale graĭuluĭ sătean. Pentru inteligenţa ţăranuluĭ abstracţiunea propriu zisă nicĭ că există. Cu bagheta magică a închipuiriĭ sale el face să încolţească pretutindenea în locul eĭ cele maĭ delicioase florĭ poetice.

Comparaţiunile, întrebuinţate la diferite ocasiunĭ de omul din popor, se pot pune adeseorĭ alăturea de cele maĭ sublime concepţiunĭ, ce aŭ izvorit vr'odată din capul unuĭ poet genial. Quintilian deja a observat despre metaforă (VIII, 6, 4) că ea «... ita ab ipsa nobis concessa natura, ut i n d o c t i quoque ac non sentientes ea frequenter utantur». Intr'adevĕr, ca şi «Bădăranul boierit» al luĭ Molière, care vorbea de atâtea marĭ de anĭ în prosă făr'a o şti, tot aşa întrebuinţâm inconscient, maĭ la fiecare moment, anumite expresiunĭ metaforice, pe carĭ le găsim ticluite cu cea maĭ mare îngrijire în diferitele manuale de Retorică (2).

Despre fantasia vecĭnic vie a poporuluĭ, care întrebuinţează imaginile nu ca o podoabă, ci ca o trebuinţă firească pentru exprimarea ideilor, a putut zice maĭ cu seamă Rückert, în admirabila sa «Inţelepcĭune a Brahmanuluĭ» (VII, 89) :

Mit Freuden greifest du nach allen neuen Bildern
Der Welt und der Natur, was sie auch mögen schildern,
Nicht um mit Bilderkram dein Zimmer auszuschmücken,
Sondern um deinen Sinn mit Ihnen auszudrücken.

(1) In acelaş sens se maĭ zice *a lua părul foc*, bunăoară (Ispirescu, Poveştile Unchiaşuluĭ, p. 50) : «Eraŭ nişte muĭeruşce. cu carĭ nu se putea juca cineva, *căĭ lua părul foc*». Zicătoarea germană : *Feurige Kohlen auf Jemandes Haupt sammeln* însemnează din potrivă «a face bine duşmanuluĭ seŭ».

(2) Marmontel, în «Éléments de littérature», a adunat cu mult spirit într'o cuvîntare de câteva rîndurĭ, ce o pune în gura unuĭ om din popor, supărat pe nevastă-sa, toate figurile retorice. A se vedea Blair, *Leçons de Rhétorique et de Belles-Lettres*, 2 ed., tome III, p. 267—271.

Aceste imaginĭ revarsă un farmec neasemuit asupra basmelor noastre, ele exală acel miros îmbătător, care ne încântă la citirea producțiunilor museĭ populare. Să reproducem, bunăoară, următorul pasaj al unuĭ basm muntean (Ispirescu, Basme, partea I, p. 119 urm.) :

«Ajunseră într'o poĭană verde și frumoasă, cu fel de fel de floricele, se puseră a se odihni şi *a trage câte un puiŭ de somn*, maĭ cu seamă că eraŭ şi obosițĭ de drum. Pe unul dintr'înșiĭ, cum puse capul jos, *îl fură sfântul;* celălalt însă, *nu știŭ cum, nu știŭ de ce*, dară *nu'l putea fura somnul, nicĭ cât aĭ da în cremene.* Se întoarse pe o parte, se întoarse pe alta, să adoarmă nicĭ de cum; strînse ochiĭ cât putu şi cu toate acestea nu fu cu putință nicĭ măcar a aromi, *parcă ar fi fost cu ochiĭ în soare.* Dacă *vĕzu și vĕzu* se puse şi el pe brâncĭ cu coatele pe pămînt şi cu capul rězămat de mâĭnĭ și privea la tovarăşul sĕŭ, cum dormea de dulce».

Citind aceste rîndurĭ—esclamă d. Hasdeŭ (Il idem, p. VIII)—cine oare nu se simte cu desfătare strămutat pe de'ntregul în viguroasa atmosferă de la țară, unde expresiunile sînt tot atât de energice ca şi arşița soareluĭ, ca şi trosnetul geruluĭ, ca şi bătaia vîntuluĭ!

Iată încă o probă despre farmecul poetic al graĭuluĭ țărănesc (Stăncescu, Basme, p. 14) :

«Mâĭ, da mîndră aĭ fost, nene!..... *să te uițĭ în razele soareluĭ și la ea ba*; *parcă e luceafăr între stele.* . mâĭnĭ *ca de zînă*... curat de zînă; chip *de Ileană, soare nu alt ceva*; sînul eĭ taman *ca luna a plină;* d'apoĭ părul?.... *parcă e raze din soare*..... ochiĭ? *ce e mura pe lângă eĭ?* parigorie, nimica toată: *s'o sorbĭ într'o lingură şi maĭ multe nu*; halal d'aşa fată!.....»

Chĭar acolo, unde nu voĭeşte a ocoli idea abstractă, omul din popor se pricepe toldeauna a o întovărăşi cu epitete, carĭ însuflețesc prosa populară şi fac să scapere dintr'însa poetice scânteĭ. Aşa în basmul muntean «Bogdan Viteazul» (Ispirescu, p. 132) :

«*Tustia* de s ă r ă c i ă dejugase la casa cizmaruluĭ şi *cucoana* l e n e a 'şĭ făcuse cuĭb la dinsul. El avea o *spuză* de c o p i ĭ şi nevastă.... Intr'una din zile, pe când umbla tăind câĭnilor frunză, se tot gândea şi se socotea, cum ar face, cum ar drege, să scape și el de *strigoaĭca* de l i p s ă. Acasă nu cuteza să se ducă cu mâĭnile goale, căcĭ *liota* aĭa de copiĭ şi *leșmătura* de n e v a s t ă, cum îl vedea, îĭ ieşea înainte și-ĭ cerea pâĭne».

Personificarea este într'adevĕr elementul de vĭață al graĭuluĭ popular. Iată câteva exemple :

«Cum scăpâ moșneagul de băĭat. dete bolduri boilor şi *nicĭ tu carul tĕŭ, nicĭ tu vitele tale*, până ce ajunse acasă cu vitele în cap» (Cal. basm. 1881, p. 37).

«Dar când să dea după un stufiș, *ce să vedĭ, neĭculiță!* o mindrețe de fetiță fragă și frumoasă maĭ presus de cât toate frumoasele» (Ibidem 1883, p. 24).

«Când deschise ochiĭ a doa zi, ce să vezĭ! el zăcea sub un copaciŭ într'un loc necunoscut, *nicĭ tu sabie, nicĭ tu buzdugan* şi pe Arăpușca cu tot sultanatul eĭ ĭa-o, de unde nu e» (Ibidem, p. 54).

«De unde până aci era veselie mare în bordeiul lor, de ce intrară mia de galbenĭ în casa lor, parcă intrase dracul neunirii şi al zarveĭ. *Nicĭ tu cântare, nicĭ tu jocurĭ, nicĭ tu nimic*» (Ispirescu, Poveştĭ morale, p. 39).

«După ce trase cu urechea şi aflâ de la gurile flecare ale slugilor, că roaba e fata bărbatuluĭ sĕŭ făcută cu nevasta dintâĭ, *atuncĭ să te ţiĭ pânză să nu te rupĭ!* una doă s'o dee din casă afară şi s'o urgisească cu desăvîrşire» (Cal. 1883, p. 34).

«Indată însă ce mĕ născuĭ, *apoĭ să te ţiĭ nevoĭ şi dosădirĭ!* Pe tata îl schimbâ la minut în dafinul ce vezĭ, pe mama o închise în cele maĭ dosnice cămărĭ ale palatuluĭ.... » (Ibidem, p. 26).

«Atuncĭ *să te ţiĭ chefurĭ şi zĭafeturĭ*, carĭ ţinură cât ţinu şi vĭaţa lor ......» (Ibidem, p. 29).

Tot astfel întrebuinţarea vorbeĭ *puiŭ* pentru a exprima diminutivul lucrurilor neînsufleţite, de pildă (Ispirescu, Basme, p. 252) : «Cĭobanul adormi şi trase un *puiŭ* de somn», saŭ (Ibidem, p. 387) : «Rĕmase curat şi luminat ca un *puiŭ* de brad» şi în fine (p. 392) : «Puse de le făcu un *puiŭ* de nuntă, de ştiu că s'a dus pomina».

In aceste exemple : *puiŭ de somn* e echivalent cu *somnişor*, *puiŭ de brad* cu *brăduleţ* şi *puiŭ de nuntă* cu *nunticică*.

Vom spicui, în paginile următoare din basme şi poveştĭ, elementele metaforice zămislite de poetica închipuire a poporuluĭ spre a scoate la iveală geniul şi mîndreţea limbeĭ româneştĭ (1). Fiecare din aceste metafore este întipărită de pecetea spirituluĭ popular şi de acea naivă expresivitate, propriă museĭ ţărăneştĭ. Ele vor putea da o idee şi de bogăţia limbeĭ noastre şi de tesaurele de adevĕrată poesie, ce zac ascunse în plăzmuirile unor oamenĭ cu sufletul pururea adăpat la limpezile şi înviorătoarele izvoare ale natureĭ. Ele vor deveni o sorginte de inspiraţiune pentru viitoriĭ poeţĭ şi artiştĭ aĭ grajuluĭ românesc, căcĭ limba poporuluĭ a izbutit în fine să se desfacă din scutecele unuĭ pedantism rĕŭ înţeles şi să reînoade firul tradiţiuniĭ linguistice a trecutuluĭ.

Vom arăta dar, în ce chip poporul ştie a materialisa noţiunile abstracte, representate printr'o seriă de adjective, verbe şi adverbe (2).

(1) D. Dr. Joan Urban Jarník, Profesor la Universitatea din Praga, ĭubitor şi adînc cunoscĕtor al limbeĭ noastre, a făcut prima încercare de acest fel într'o interesantă monografie «Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen», publicată maĭ întâĭ într'un Raport anual al şcoaleĭ reale din Vĭena, 1877.

(2) Iată lista operelor utilisate :

Arsenie — Noua colecţiune de basme, I–II. Bucureştĭ, 1884.
Calend. — Calendarul basmelor de N. D. Popescu. Bucureştĭ, 1875–1883.
Conv. — Convorbirĭ literare, Aniĭ VI–XVI. Iaşĭ, 1872—82.
Isp. B. — Legende saŭ basmele Românilor. Bucureştĭ, 1872.
» B. I, II Legende şi basmele Românilor, I–II. Bucureştĭ, 1882.
» Sn. — Snoave saŭ poveştĭ populare. Bucureştĭ, 1879.
» U. sf. — Din poveştile unchĭaşuluĭ sfătos. Bucureştĭ, 1879.

Adevĕrat:

Bine ar fi, mâĭ Chirică, dacă ar fi toate *cu lapte*, căte le spui Conv. XI, 25.

aprig:

Acolo ne aşteaptă o căruţă cu 12 c a ĭ *de foc* Isp. B. 116.

Trase la scară o căruţă ferecată în aur cu patru t e l e g a r ĭ *de mâncaŭ foc* Ibid. 38.

avut:

Cum te vĕd, samenĭ *a avea seŭ la rărunchĭ*, de ce te scumpeştĭ pentru nimica toată şi nu'ţĭ ieĭ o slugă vrednică Conv. XI, 177.

bătrân:

Femeĭa luĭ era b ă t r â n ă ca nu ştiŭ cine să spun; era ca *sfânta Vinerĭ* Conv. XI, 185.

Un pustnic b ă t r â n, bătrân *ca Dumnezeŭ de bătrân* Ibid. 186.

beat:

I. Nu'ĭ destul, că'ĭ cu minte neroadă, *a luat şi purceaoa de coadă* Pann I, 112.

A prins ciocârlanul de coadă Marian, Ornitologia I. 353.

A prins prepeliţa de coadă Alexandri Prosă, 492.

II. *A luat (furat) luleaoa Neamţuluĭ* Isp. U. sf. 30.

III. *A'şĭ încălzi (stropi) măseaoa* Ibidem, 30.

IV. Umblă *cu ochiĭ logodiţĭ* Pann, 174.

V. *A umbla pe două potecĭ (cărărĭ).*

VI. *A merge drept ca Neamţu,*
A merge ca funia în sac.

VII. *A face burta butiă şi gura pîlniă.*

VIII. *A avea sămânţă de vorbă.*

XI. *A fi înţepat (p şcat) la limbă.*

X. *A'şĭ umplea pipota.*

XI. *A suflat în fundul oaleĭ,*
Mustăţile îĭ caută a oală,
I-a crescut must ţa în oală.

XII. *S'a afumat (cu luleaoa),*
L'a bătut cărbuniĭ la cap.

XIII. *Picĭoarele nu'l maĭ ţin.*
I atîrnă într'o parte,
căcĭ a pus maĭ mult de o parte.

bun:

I. *Ca pâinea cea b u n ă (albă)* Pann III, 120.

II. *Ca sînul mameĭ* Alexandri Prosă, p. 157.

III. *De să'l puĭ la rană şi să se rindece* Conv. VII, 369.

cinstit:

Vezĭ că el în vĭaţa luĭ nu a l u n e c a s e până atuncĭ, era c u r a t, cum îl făcuse mă-sa; şi pe fata împăratuluĭ *o găsise a casă* Isp. B. 354.

descurajat:

I. Măzărel împărat era ofilit şi f ă r ă c u r a j, *de parcă l'ar fi opărit cineva cu apă fiartă* Isp. B. I, 52.

II. Parcă nu te-aş fi crezut aşa s l a b d e î n g e r; dar, după cât vĕd, eştĭ maĭ f r i c o s de cât o femee. Haĭ, nu maĭ sta *ca o găină ploată* Conv. X, 182.

Vĕzêndu'l calul, că se întoarce *ca o curcă ploată*, îĭ zise Cal. 1875, p. 44.

III. Todeauna îl lăsa *cu buzele umflate* Isp. U. sf. 11.

Un om verde şi harnic face pe dracul în patru şi nu se întoarce *buzat* de la slujba, cu care îl însărcinează cineva Ibid. 50.

IV. Ce aş maĭ da să le vĕd întorcêndu-te *cu nasul în jos* Isp. B. 15.

V. Se întoarce *cu coada între picĭoare* (I.).

flecar:

I. V o r b a r e ţ ĭ şi u ş o r ĭ de g u r ă, *parcă ar fi mâncat numaĭ la picĭoare de găină* Isp. U. sf. 112.

II. Ţăranul fiind ĭar un *d'âĭ de palavre cam bun* Pann, 142.

III. *Bun de fleoancă* (I.).

Isp. Pov. — Poveştĭ morale. Bucureştĭ, 1886.
Odobescu — Pseudokynegetikòs («basmul vânătoresc»). Bucureştĭ, 1874.
Stăncescu — Basme culese din popor. Bucureştĭ, 1885.

Locuţiunile urmate de un (I.) figurează în importanta colecţiune de «Zicătorĭ populare», ce d. Ispirescu a început a publica în *Revista* d-luĭ Tocilescu (I, 244 urm.), cele neurmate de nicĭ o citaţiune sînt auzite din gura poporuluĭ.

frumos:

I. Ca un vis, ca o părere, se cobori de pe stâncă m â n d r ă alba fată, naltă mlădioară ca o trestioară, cu părul de aur, cu ochiĭ de balaur, *r u p t ă d i n s o a r e întocmaĭ ca Ileana Cosinzana* Odobescu, 239.

O fată f r u m o a s ă ca *Iana Cosinzeana din poveste* Cal. 1882, p. 44 (1).

II. Împărăteasa născu pe rînd treĭ cuconițe f r u m o a s e *ca soarele* Cal. 1875, p. 47.

O fată *împărțită cu soarele* de f r u m o a s ă Cal. 1883, p. 14.

Fata era nurlie de tot și *împărțită cu soare* Cal. 1882, p. 47.

Aĭ avut treĭ surorĭ f r u m o a s e *ca stelele ceruluĭ* Cal. 1877, p. 4.

Zăriră o femee f r u m o a s ă *ca ziua senină* Ibid. 5.

Impăratul avea o fată f r u m o a s ă *ca un luceafăr* Cal. 1881, p. 28.

O zînă f r u m o a s ă ca *lumina ceruluĭ* Ibid. 43.

III. O zînă gingașă și plăpândă și f r u m o a s ă, *cum nu se maĭ află sub soare* Isp. B. 35.

De astă dată era gătită și maĭ f r u m o s, avea niște haine *de la soare te puteaĭ uĭta, dar la dînsa ba* Ibid. 187.

Cea maĭ tînără fată Ileana era atât de f r u m o a s ă, în cât și *sfântul soare se oprea în cale, ca s'o vază și să se desfăteze de frumusețea eĭ* Conv. VI, 226.

Toțĭ aveaŭ neveste f r u m o a s e, dar ca nevasta luĭ Voĭnea, adică cea mică, nicĭ c'a stat, nicĭ c'o maĭ sta: *soarele cu stelele și câmpu cu florile își găsise loc pe chipșoru eĭ cel de zahăr*, care băga nebuniĭ de moarte în voĭnicul, ce o vedea. Dar nicĭ bărbățelul eĭ nu era de lepădat: *perișoru luĭ pana corbuluĭ, mustăcĭoara luĭ spicul grâuluĭ și ochiĭ luĭ zarea ceruluĭ*, astfel că pereche maĭ potrivită nicĭ că se maĭ putea Cal. 1882, p. 19.

IV. Este atât de f r u m o a s ă, în cât *s'o vezĭ și să n'o uĭțĭ în toată vĭața ta* Isp. B. 101.

V. Un tânăr f r u m o s *de pica* și îndelecat și la trup și la față, de parcă era t r a s p r i n i n e l Stăncescu, 39.

Impăratul aceleĭ împărățiĭ avea o fată, *de se dusese pomina* de f r u m o a s ă ce era Ibid. 53.

Era o casă f r u m o a s ă *de speriat* Ibid. 26.

VI. Ajunseră la un palat, o f r u m u s e ț e *de'țĭ lua ochiĭ* Ibid. 26.

O cloșcă de aur cu puĭ tot de aur așa de f r u m o ș ĭ, *de'țĭ fug ochiĭ pe dînșiĭ* Conv. X, 114.

Ți-a găsit tălcuĭlița o fată *să o mănâncĭ cu ochiĭ* Cal. 1883, p. 15.

VII. Fața'ĭ are pe *vino-încoace* Isp. B. 20.

Vorba'ĭ și fața îĭ eraŭ *cu lipiciŭ* Ibidem 22.

VIII. Văzu zugrăvit un chip de fată atâta de f r u m o a s ă, în cât *băĭatuluĭ îĭ rĕmase la inimă* Arsenie I, 190.

Ochiĭ âĭa marĭ, f r u m o ș ĭ și vĭoĭ *de te bagă în boale* Isp. U. sf. 20.

Vĭersul eĭ p l ă c u t *de parcă te ungea la inimă* Isp. B. 37.

Sânzieana era f r u m o a s ă, dar f r u m o a s ă..... *în cât mĕ tem s'o laud și să spun, cum și ce fel era de frumoasă* Conv. IX, 189.

Prin prejuru lor cântaŭ păsărelele niște vĭersurĭ, *de rĕmâneaĭ în loc* Stăncescu, 15.

IX. Boĭul eĭ era așa de g i n g a ș, în cât *îțĭ venea s'o beĭ într'o bărdăcuță de apă* Isp. B. 20.

Atât de f r u m o a s ă și de drăgălașă, în cât *să mi-o sorbĭ într'un pahar cu apă* Isp. U. sf. 91.

Mărul numaĭ nu zice: «*mâncă-mĕ, surioară* Conv. VI, 231.

X. Un fecĭor alb și f r u m o s *ca un puiŭ de Român* Cal. 1881, 57.

XI. El era un bărbat *ca un brad* de f r u m o s Isp. B. 60.

Era *un brad de Românaș* Ibidem, 125.

XII. O frumusețe de fată, a căreĭ m â n d r e ț e *îngheța puțul* Cal. 1883, p. 50.

(1) *Iana Cosinzeana* cu părul de aur și ochiĭ de foc, după care se înebunește lumea toată; saŭ: *Ileana Cosinzeana*, cosiță de aur, câmpul înverzește, florile înflorește; saŭ: *Ileana Cosinzeana* din cosița'ĭ florea cântă, noă împărățiĭ ascultă!

iconom :

Maĭ avea strînse şi părăluţe albe pentru zile negre, căcĭ *lega paraoa cu zece nodurĭ* şi tremura după ban Conv. IX, 283.

Numaĭ astfel putuseră *să lege doă în teiŭ* Isp. Sn. 9.

Am putut *lega şi noĭ gura pânzeĭ* Ibid. 23.

învăţat :

I. Când se făcu de noă anĭ, *ştiea câte în lună şi în soare* Isp. B. 98.

II. Uniĭ ziceaŭ, că *ştia carte până în glesne* Ibid. 161.

III. Invăţase carte până la brîŭ, adică *se făcuse burduf de carte* Isp. Sn. 27.

mare :

I. Făcu o turtă *cât toate zilele* de mare Isp. B. I, 150.

II. O gură largă *cât o şură* Conv. VI, 28.

Deschise o gură largă *ca o prăpastie* Cal. 1883, p. 20.

meşter :

I. Mă-sa, care era ovrăjitoare, de *închiega şi apele cu farmecile eĭ* Isp. B. 60.

Român desgheţat, care *scoate lapte dulce din peatră seacă* Isp. U. sf. 80.

II. *Calul draculuĭ* de babă nu putea să vază în ochĭ pe băeatul uncheaşuluĭ Isp. B. II, 112.

Un tălpoiŭ de babă meşteşugoasă la trebile sale, cumu-ĭ *sfredelu draculuĭ* Conv. XI, 31.

Nepotul meŭ e chîar *salba draculuĭ* Alexandri, Teatru 772.

nebun :

I. Da ce! *am mâncat laur*, ca să mĕ ostenesc eŭ cu tine, până să te sleĭesc Isp. B. 349.

II. Cel ce umblă mereŭ cercând este un nesăbuit, căruĭa trebue *să'ĭ lipsească vr'o doagă* Isp. B. II, 2. 42.

Boĭerul nu e în toate apele, *îĭ lipseşte o Sâmbătă* Alexandri, Teatru 1717.

norocos :

I. Amândoĭ eraŭ proştĭ, de dădeaŭ în gropĭ, dar norocoşĭ, *de parcă le pusese D-zeŭ mâna în cap* Stâncescu, 68.

II. Unde dă Dzeŭ *să cază o asemenea tiflă peste mine* Isp. B. 87.

III. Da noĭ ce sîntem? împăraţĭ cu steaoa în frunte?.. *scoborîţĭ cu hîvzobu din cer*? Alexandri, Teatru 463.

IV. Ştĭu, *că-i a cântat cucul* Marian, Ornitologie I, 46.

obosit :

I. Ştĭu. că eram *rupt de osteneală* Isp. B. I, 121.

II. Ostenit, *de era să crape fierea în el* Isp. Sn. 14.

III. *Mi-a trecut cĭolan prin cĭolan* Conv. IX, 283.

păţit :

Frecat prin multe nevoĭ în străinătate, dase cu capul de pragul de sus, *trecuse şi prin cĭur şi prin dîrmon* Isp. B. I, 49.

prost :

I. Deoarece surorile tale cele maĭ marĭ n'aŭ putut'o scoate la căpătâiŭ, mĕ mir, cum îţĭ maĭ vine să vorbeştĭ de tine, *care nu ştiĭ, nicĭ cum se mănâncă mămăliga* Isp. B. 14.

II. Omul nostru era un om de aceĭa, căruĭa *îĭ mâncă cânii din traĭstă* şi toate trebile făcea pe dos Conv. IX, 453.

III. Oameniĭ de pe atuncĭ *dedeaŭ în gropĭ* de proştĭ ce eraŭ Isp. U. sf. 103.

IV. Fără el eĭ ar fi daţĭ pe bete din curtea împărătească, căcĭ *nu'ĭ tăea capul nicĭ doă mere degerate* Cal. 1881, p. 25.

V. *El nu ştie nicĭ ce e lae nicĭ ce e balae* Pann, 25.

VI. Epimeteŭ, *carele era boul luĭ Dumnezeŭ* Isp. U. sf. 95.

VII. Păcat că te a făcut Dumnezeŭ *Român cu căcĭulă* (I.).

VIII. Nu'ĭ *om de doftă* (I.)

rĕŭ :

I. Nevasta acestuĭ sărac era muncitoare şi bună la inimă; ĭar a celuĭ bogat era *pestriţă la maţe* şi sgârcită Conv. V, 453.

Acu, străinu ca străinu, dar cum sînt uniĭ cĭocoeşĭ, *cu maţe pestriţe*, săca-le-ar sămânţa! Alexandri, Teatru 49.

II. Zeul se supără foc. Şi de ce atâta *inimă albastră*? Isp. U. sf. 45.

III. Stăpâna acesteĭ slujnice era *vespea, care a înălbit pe dracu* Conv. X, 113.

Baba era rea *ca o vespe* Cal. 1881, p. 35.

Dar mumă-sa era r e a foc, *o scorpie de zînă, să daĭ şi să fugĭ* Ibid. 26.

Iată că se apropie *sgripsoroaĭca* de s c o r p i e Isp. B 6.

IV. Plângênd într'una şi chemând făr'de curmare pe *câĭnele de* t a t ă-seŭ, care îl părăsise fără îndurare Cal. 1881, p. 37.

Neomenoasa purtare din partea *câĭnosuluĭ de* t a t ă Ibid. 53.

sărac :

I. El era s ă r a c lipit, *de n'avea după ce bea apă.* Nicĭ tu casă, nicĭ tu masă, nicĭ tu nimic, dară nimic n'aveaŭ după sufletul lor Isp. B. I, 49.

II Şi ea era s ă r a c ă *lipită pămîntuluĭ* Cal. 1883, p. 35.

III. Din fruntaş *s'ajungă în sapă de lemn* Cal. 1881, p. 55.

IV. Eraŭ şi aşa de s ă r a c ĭ, în cât *nu se ţinea sdreanţă de sdreanţă* Cal. 1876, p. 16.

Care de care maĭ chipeş şi maĭ îmbrăcat, *de se tărăeaŭ aţele şi curgeaŭ oghelele după dînşiĭ* Conv. XI, 188.

V. *Când mălaiŭ are, sare n'are; când sare are, mălaiŭ n'are* Pann, 74.

Când mălaiŭ aveaŭ, n'aveaŭ sare; când aveaŭ sare şi mălaiŭ, n'aveaŭ legume Isp. B. 313.

VI. De la o vreme încoa *doă în teiŭ nu putea lega* Isp. B. 205.

Leagă şi el din teiŭ curmeiŭ I.).

VII. Vĭaţă *cărpită cu aţă* Pann, 45.

VIII. *Pirpiri cosac sacsana briceag* (I.)

Este ififlĭu, lefter de parale (I.).

strălucit :

I. Intr'o clipă balaurul şi împărătiţa fură înaintea unor palaturĭ aşa de frumoase şi de s t r ă l u c i t o a r e, *în cât la soare te puteaĭ uĭta, ĭar la ele ba* Cal. 1875, p. 55.

Aurul, cu care eraŭ poleiţĭ stâlpiĭ şi cĭubucele de pe lângă streaşină, l i c ă r e a, *de'ţĭ luaŭ ochiĭ* Isp. B. 37.

Ceva roş şi s c l i p i t o r, *de'ţĭ lua vĕzu* Cal. 1877, p. 7.

Un palat mare şi s t r ă l u c i t o r de frumuseţe, *să tot fi avut ochĭ ca să priveştĭ* Cal. 1883, p. 17.

II. Făcură o nuntă *d'alea împărăteştile,* de se duse vestea de dînsa Isp. B. 400.

trist :

I. Vĕzênd'o bărbatul sĕŭ, că cam t â n j e ş t e şi *nu'ĭ sînt toţĭ boiĭ a casă,* începu să cam intre pe gândurĭ Isp. B. I, 51.

Găsi pe stăpânu-seŭ stând pre laviţa de la poartă p o s m ă g i t, *ca cum i aĭ fi luat boiĭ şi l'aĭ lăsat cu carul în drum* Cal. 1877, p. 47.

II. Da unde te ducĭ, mâĭ vericule, aşa pe gândurĭ şi t r i s t. *de parcă ţi s'a înecat corăbiile pe mare* Isp. B. I, 51.

III. Bărbierul întorcêndu-se, *fluerând a pagubă,* povesti la toţĭ ce se întîmplase Isp. B. I, 105.

IV. Părinţiĭ băgară de seamă, că *nu maĭ e fata în apele eĭ* şi se puse s'o cerceteze şi s'o ispitească Cal. 1882, p. 35.

V. Baba ştĭu, că nu maĭ putea de b u c u r i e. Unchĭaşul *era cu cuĭul la inimă,* ştia el ce ştia, dar la nimenĭ nu spunea Isp. B. 98.

VI. Iana nu maĭ era copila sburdalnică şi v e s e l ă de maĭ nainte, ci umbla t r ă s n i n d şi b u f n i n d, *ca cum toată lumea îĭ strica* şi s t a într'una c u n a s u l î n j o s Cal. 1882. p. 34.

Parcă toată lumea i-e datoare (Pann).

VII. Din v e s e l şi mândru ce era, unde mi se întunecă şi cătrăni, *de parcă 'ĭ ar fi murit cine ştie câte neamurĭ* Cal. 1883, p. 35.

Parcă i-aŭ fript şerpĭ pe burtă (Pann).

Parcă'ĭ tot ninge şi ploă (Pann).

vesel :

I. Fata ĭeşi din curte ca fulgerul, *n'o maĭ ţinea pămîntul de bucurie* Isp. B. 13.

Nu'l maĭ prindea somnul de bucurie Ibidem, 97.

Aruncă inelul în faţa luĭ Făt-frumos, *pe care nu'l maĭ încăpea pĭelea de bucurie* Cal. 1875, p. 21.

Pe fata *n'o maĭ încăpea casa de bucurie* Stăncescu, 59.

II. Vĕzênd acele capre crezu, *că a apucat pe Dumnezeŭ de un picĭor* Cal. 1881, p. 38.

III. După ce se vĕzu scăpată de zmeŭ,

răsări iarăşî soarele în chipul feteî de împărat Cal. 1881, p 60.

Ea, cum îl vĕzu, îl ghici cine e şi numaî de cât *i se însenină faţa, fragele începură să se coacă pe buzele eî şi trandafiriî să'î înflorească pe obrajî* Cal. 1882, p. 35.

IV. Sfinteî Vinere *îî rîdea inima de bucurie* Conv. VI, 102.

Prin ţară, până şi în cel din urmă bordeiŭ, era v e s e l i e şi petrecanie *ca în zioa de Paştî* Ibidem, 24.

viteaz :

I. Unde mi se repeziră, neîculene, ăî arapî c a n i ş t e z m e î şi *ca nişte leı paraleî* Isp. B. 107.

Numaî un v i t e a z mĕ poate mântui, care să ştie să răsucească buzduganul, să mănuească sabia cu vîrtute şi să călărească *ca un zmeŭ paraleŭ* Ibidem, 12.

II. Numim pe v i t e a z u l, ce face multe izbânzî : *Făt-frumos* orî *puiŭ de Românaş* Isp. U. sf. 15.

III. *Tare de înger,*
Tare de sfânt Alex., Prosă 497.

A aîuri :

I. *A bate câmpiî.*

II. *A visa codri verzî,*
A visa deştept.

III. *A vorbi în bobote (dodiî),*
A vorbi duşilor de pe lume,
A spune la caî verzî.

a ameţi :

I. Auzind aceste înfricoşărî, bietul Peneş *vĕzu stele verzî înaintea ochilor* Cal. 1883, p. 59.

Mâncă o tistea de calcavurî, *de vĕzu stele verzî înaintea ochilor* Cal. 1883, p. 59.

II. Destul acum, că *ne-aî făcut capul călindar* de dragostea fetei Conv. XI, 189.

a avea daravere :

De omul draculuî să daî şi să scapî, *să n'aî nicî în clin nicî în mânecă cu dînsul* Isp. B. 43.

a bănui :

Pasă-mi-te ea îî poruncise să stea acolo ghemuită şi ascunsă, ca nu care cumva să dea împăratul şi de ea, căcî de un cârd de vreme *îî cam intrase raţa în traîstă*, să nu fiă ea zîua cu pricina Cal. 1883, p. 43.

a bate :

I. Vĕzênd pe Cheleş şi florile din mâna împărătiţeî, unchîaşu pricepu, cine i-a jucat festa şi vru *să'l ia în spăngî* Cal. 1882, p. 30.

II. Îl maî făţuiră, îl maî trudiră, îl l u a r ă din noŭ la r a p a n g h e l e şi'*l maî dară căţeaoa* Isp. B. 108.

Voi *să'î dea pe foî*, pentru că nu îngrijise de grădină Ibidem, 152.

III. Aî dat peste nişte oamenî aî luî Dumnezeŭ, dar să fi fost cu alţiî, heî, heî! *mâncaî păpară* până acuma Conv. XI, 190.

IV. *A freca ridichea cuîva* (I.)

a batjocori :

I. Incepu *a'l lua peste picıor* cu vorbe în doî perî şi cu glume nesărate Isp. B. 36.

II. Iî luaŭ vorba din gură şi'*l cam dedeaŭ în tărbăceală* cu graîurî care de care maî păcăltoare Ibidem, 36.

III. *A lua în treî parale* (I.)

a se căsători :

I. Impăratul intrase la grije, că o să'î îmbătrânească fetele în vatră şi o să împletească cosiţă albă fără *să pue pirostriile în cap* Isp. B. 233.

D'apoı, când aflâ tată-sĕŭ, ca fie-sa are să fiă mumă, fără *să fi pus pirostriile pe cap*, se făcu foc şi pîrjol Ibidem, 353.

II. *N'a vĕzut încă alba în căpistere* şi. . . . . Isp. B. I, 168.

Până se vĕz albe ın căpistere, mi-a îeşit părul prin căcîulă Baronzi, 62.

Ceî maî marî fecîorî se făcură flăcăî ungureştî şi chear băieţanilor li se făcuse de î n s u r ă t o a r e, de le sfărâea inima şi unchîaşuluî iî se apropiase vremea de a sta în colţul patuluî şi de a vedea pe alţiî *adunând pentru el alb în căpıstere* Cal. 1882, p. 17.

III. *A pune colivia cu sticleţî pe capu cuîva* Baronzi, 45.

IV. Azî *cântăm Isaîa-dănţuieşte* împreună Alexandri, Teatru 578.

Eŭ *am gîucat Isaîa* la 1821, când cu răzmiriţa Ibidem, 955.

a cânta ceartă:

Cu mine *ţi-aĭ pus boiĭ în plug?* Conv. IX, 342.

Cu capra *ţi-aĭ pus în cârd?* Capra ţi-a venit de hac Ibidem, 343.

a chibzui:

El tot plănuea, *se frământa cu firea*, cum ar face să scape de ponosul acesta Isp. B. I, 51.

Pe când *se frământa cu firea*, ca ce ar face Ibid. II, 126.

a da a înţelege:

Dascălul *bătea şeaoa să priceapă eapa* Isp. B. 271.

a deprinde:

Incet încet nora *s'a dat la brazdă* Conv. IX, 284.

Până *l'am dat la brazdă*, mi-am stupit sufletul Ibid. XI, 184.

a dori (rîmni):

I. Cum vĕzură ele conduriĭ, *li se scurgeaŭ ochiĭ* după dînşiĭ Isp. B. 24.

II. *Se topea d'an picĭoarele* bĭetul împărat să aĭbă şi el, ca toţĭ oameniĭ, măcar o stîrpitură de fecĭor Ibid. 41.

III. Iĭ zîmbea mustaţa împăratuluĭ şi *îĭ lăsa gura apă*, când se gândea, că a doa zi o să aĭbă la masa sa mere de aur Ibid. 72.

Diamante de mărimĭ nepovestite, robinurĭ maĭ ca nuca, smarandurĭ, mărgăritare, safirurĭ şi alte pĭetre nestemate, marĭ şi cu neasemănare de frumoase, împleaŭ până la buze o mulţime de vase de aur şi de porfir, carĭ eraŭ rînduite cu meşteşugire în dulapurĭ, ca să ĭa ochiĭ privitorilor şi *să le facă a le lăsa gura apă* Cal. 1875, p. 59.

IV. Vasilică uĭtându-se c u j i n d *ca la un cireş copt* la fata zmeuluĭ, ce zăcea leşinată pe oblîncul caluluĭ Cal. 1881, p. 65.

a dormi:

I. Se culcă şi el în pat, *dete puţin ochiĭ în gene*, dar n'a d o r m i, de teamă ca să nu'l f u r e s o m n u l Cal. 1881, p. 21.

A venit moş Ene pe la gene (I.).

Şi dacă *Enache se punea pe gene'ĭ*, ea îndată lua apă rece şi'şĭ spăla faţa, ca nu cumva s'o vază neadormita soacră Conv. IX, 284.

Se svîrcolea bĭetul Sârb în pat şi ca *să'ĭ dea pleoapele în gene* nicĭ cât Isp. B. Sn. 84.

II. Se culcă pe ĭarbă verde şi *trase un puiŭ de somn* Cal. 1881, p. 26.

După ce'şĭ făcură burta doldora, se trânti pe ĭarbă sub umbra unuĭ copaciŭ şi *trase un puişor de somn zdravăn* Ibidem 38.

III. Fata sări ca o pisică de uşure peste prag, de nicĭ nu atinse pe călugăriţa, *pe care o furase somnul* Isp. B. 30.

Indată ce trecu mĭezul nopţiĭ, ochiĭ începură să'ĭ se împovăleze şi el se puse să mijească făr'de voe, chear *l'ar fi şi furat sfântul*, dacă n'ar fi fost sus în copaciŭ şi nu l'ar fi stăpânit teama de cădere Cal. 1882, p 22.

IV. Dupăce 'şĭ *făcură povara de somn*, se sculară şi se găteaŭ a'şĭ urma calea Isp. B. I, 121.

V. Strînse ochiĭ cât putu şi cu toate acestea nu fu putinţă nicĭ a a r o m i, *parc'ar fi fost cu ochiĭ în soare* Ibid. 120.

VI. Atuncĭ se culcă şi omul nostru şi îndată a d o r m i, *par'că l'ar fi lovit cine-va cu muchia în cap* Ibid. 120.

Eŭ alerg şi fac totul pentru tine şi tu d o r m ĭ *ca un buştean* Ibid. II, 137.

Şi pe când toţĭ zeiĭ d o r m e a ŭ *bumbenĭ* Isp. U. sf. 87.

Se culcă şi d o r m i *dusă* Isp. B. 20.

a dovedi:

I. Ca să'şĭ ajungă la scop se siliră, cercetară, dor vor găsi vr'un cusur frateluĭ lor, dor *îl vor prinde cu mâţa în sac*, dar nu fu chip Cal. 1881, p. 25.

Dară să ferească Dumnezeŭ *să fi prins el pe cineva cu raţa în traĭstă* Isp. Pov. 3.

De *te oiŭ prinde cu ocaoa mică*, greŭ are să'ţĭ cadă.

A intrat vulpea în sac (I.)

II. Cătăva vreme se purtă bine. dar pest eputin *îşĭ dete în petec* Cal. 1877, p. 14.

Pre la pragul şi pre la chee se zărea câte o mică geană strălucitoare, care *da de gol* fiinţa lumineĭ din năuntru ibid. 19.

a se dumeri:

Tocmaĭ atuncĭ *îşĭ veniră şi ţăraniĭ de a casă*. Acum î n ţ e l e s e r ă eĭ şiretenia vorbeĭ Isp. B. 181.

a se face ĭarnă :

Cât ţinu v a r a, băeatu moşuluĭ trăi cum trăi, tăriş-grăpiş, dar când *veni alba în sat* şi nu maĭ fu chip de muncă, sărăcia începu să'şĭ arate colţiĭ seĭ ceĭ scălămbăeaţĭ Cal. 1881, p. 52.

a se face zĭuă :

Când se întoarse la fraţiĭ sĕĭ, începu *a intra alba în sat* Isp. B. 316.

Impărate ! scoală, că *a sosit alba în sat* Ibid. 380.

a fleċări :

I. Baba te va căĭna pentru gustul tĕŭ şi'ţĭ *va toca câte în lună şi în soare*, ca să'ţĭ ĭeĭ un harmasar frumos şi înalt Conv. VI, 27.

Toacă draculuĭ bureţĭ (I.)

Spuse câte în lună şi în soare, de rĕmăsese împĕratul cu gura căscată la dînsul Isp. B. I, 50.

Spune câte vrute şi nevrute Alexandri, Teatru 241.

Un călugăr bătrân *spunea alandala* din gură Isp. B. II, 141.

A spune gogoşĭ de tufă (I.)

II. Boĭerul făcu clacă adunând pe toţĭ copiiĭ şi fetele din sat, *ca să înşire mărgăritare* Isp. B. 67.

Şi vorbeşte neisprăvite la *înşirte-mărgărite* Pann, 9.

III. Acolo la şezătoare, unde se strînseră toţĭ, de *vorbea la verzĭ şi uscate* Isp. B. 67.

Nu'mĭ tot *spuneţĭ caĭ verzĭ de pe păreţĭ* Conv. XI, 34.

Să staĭ de vorbă cu ea, *să'ĭ îndrugĭ verzĭ şi uscate* Cal. 1883, p. 23.

A îndruga de Vinerea mare (I.)

IV. Ce e dreptul, că era bun de gură, *tăea la lavre şi palavre*, de găndeaĭ, că'ĭ ĭese din gură mărgăritare Isp. B. I, 50.

a fugi :

I. Băeatul *o luâ la sănătoasă* pe potecuţă Cal. 1883, p 18.

Voĭnicul *o apucâ la sănătoasă* şi scăpâ cu faţa curată Isp. B. I, 66.

El luâ şi legătura cu haĭnele şi *o porni la sănătoasă* Ibid. 19.

II. Pivniţarul *îşĭ luâ picĭoarele pe umere* şi se depărtâ Conv. VI, 229.

III. Se gândi el, se maĭ rĕsgândi şi ĭată că *o luâ papuc la drum* să caute Isp. Pov. 18.

Apoĭ *o ĭe la papuc* şi haĭ, haĭ, haĭ ! ajunge în sat la frate-sĕŭ Conv. IX, 456.

Apoĭ *îşĭ ĭe tălpăşiţa* spre casă Ibid. 455.

A o lua la picĭor (drum).

A lua largul I.).

A despica vîntul (I.).

IV. In zĭua, când *a spălat putina* Anica cu Leonaş, am găsit lada sămişieĭ deschisă Alexandri Teatru, p. 226.

V. Rĕspunse voĭnicul *dând dosul* cu cloşca în braţe Cal. 1881, p. 27.

Dos la faţă şi tupiluş prin năgăruş Alexandri Teatru, 216.

VI. Niţu îşĭ băgâ fluerul în sîn şi *p'aci ţi-e drumul*, dând f u g ă spre pa lat Cal. 1881, p. 45.

VII. Acum n'avem de ce maĭ sta aicĭ. . aĭdem *să ne luăm lumea în cap* Ibid. 49.

Când m'aş potrivi eŭ babeĭ la toate cele, apoĭ *aş lua câmpiĭ* Conv. X, 106.

IX. Toate fearele, pe care ĭuţeala sângeluĭ le împinge în f u g a lor *a se aşterne pămîntuluĭ* ca ĭarba câmpuluĭ la suflarea vîntuluĭ Odobescu, 223.

X. Işĭ luâ cârja de după cuptoriŭ şi *se şterse din cale* Conv. VI, 349.

XI. Pune mâna pe ĭapă şi pe o secure şi *tunde-o !* Conv. IX, 456.

Şi *sbughĭ-o !* înapoĭ lângă sobă Isp. Sn. 8.

XII. *Ar fi rupt'o d'a fuga*, dar graĭul eĭ cel dulce şi vĭersul cu lipiciŭ, ce avea, îl făcu să'ĭ rĕmâe tălpile lipite de locul, unde sta Isp. B. 35.

Caz împăratul se temu *ş'o tuli d'a fugă* Ibid. I, 139.

Iepuriĭ *o croiră la fugă* Cal. 1877, pag. 10.

a îmbărbăta :

Fata cea maĭ mare *îşĭ luâ inima în dinţĭ* şı'l întrebâ într'o zi la masă, că de ce este supărat Isp. B. 11.

Preoteasa, care avea cuvintele eĭ d'a se teme de gândurile, ce o fi avênd veneticul despre dînsa, stătu de o cam dată la pândă, ca să'l vază î n

c e a p e s e a d a p ă el, dar, după ce'l vĕzu că e n'aude, n'a vede, n'a greul pămîntuluĭ, maĭ *prinse inimă în ea* şi începu ĭarăşĭ să d e a c u p r a ş t i a cu ăl de părcălabul prin c i n s t e a popiĭ Cal. 1881, p. 82.

Fata împăratuluĭ, după ce maĭ *prinse niţică inimă*, strînse frîul caluluĭ Isp. B. 18.

Când luă voĭnicul în mână peatra de rubin şi o băgă în sîn, parcă *'ĭ maĭ crescu de o şchĭoapă inima într'însul* Odobescu, 223.

Orĭ cât îl durea de tare, el tot *îşĭ ţinu inima cu dinţiĭ* Conv. IX, 460.

a îndemna :

I. Calul o îmbărbăta şi-ĭ *da ghĭes* să meargă înainte şi să'şĭ ate de drum Isp. B. 18

Inima *îĭ d te brâncĭ* şi ea nu se putu opri, i îl sărută Ibid. 47.

II Băĭeţiĭ tăcură, dar se vedea cât de colo, că *le umbla furnicĭ prin mâĭnĭ şi picĭoare*, ca să afle cine sînt miresele lor Cal. 1882, p. 17.

a înduĭoşa :

Călugăriţa începu a se boci, de *ţi se rupea rĕrunchiĭ* de milă Isp. B. 30.

Mi se rupe inima din mine, când vĕd pe buna mea stăpână, cum îĭ se stinge vĭaţa din sine Ibid. 128.

a însera :

Îl făcu să'l bată sfântul într'un colţ, până ce *intră murga în sat* Cal. 1882, p. 58.

a înşela :

I. Tacĭ, că'ĭ cu buche; *l'am potcovit* bine Conv. V, 454.

Dĭ că bine mi *te-am căptuşit* Ibidem IX, 178.

Ia pe acesta ştĭu, că *l'am boit* Ibid. 454.

L'a fript.

II. Pe aceştĭ bărbaţĭ maĭ adesea îĭ *îmbrobodesc* femeile lor Isp. Sn. 33.

I-a pus perdele la ochĭ (I).

III Credea, că *a f t tras pe sfoară* de unchĭaşu Cal. 1883, p. 23.

IV. Cotoĭul, căruĭa îĭ da prin cap toate drăcoveniile, *puse* şi aicĭ *calîpul* Cal. 1882, p. 46.

V. Maĭca preoteasă *le punea ghĭoceĭ la ureche* Ibid. 68.

Vreĭ *să'mĭ puĭ florĭ după urechĭ* cu sfrăjitu cel de Găluşcă Alexandri Teatru, p. 708.

VI. *A purta de nas pe cineva* (I.)

I-a atîrnat ĭabaşaoa de nas (I.)

Tîrzĭu te-aĭ deşteptat, bărbăţele, acum *eştĭ cu ĭabaşaoa de nas* Isp. Sn. 70.

VII Sileşte-te a'ĭ intra pe sub pĭele şi *a fura cu şoselĭ cu momelĭ de la ea* orĭce vreĭ să aflĭ Cal. 1882, p. 30.

Slutenia de neom se topea de dragostea feteĭ şi *umbla cu şosele cu momele* să înduplece fata a'l lua de bărbat Isp. B. 47.

VIII. Numĕră 50 de leĭ şi *nu maĭ umbla cu mâţa în sac* Alexandri, Teatru, 1453.

IX. *Il duce pe la icoane* (I.)

a înştiinţa :

Se dete sfară în ţară, că oameniĭ, carĭ se duceaŭ şi nu se maĭ întorceaŭ, intraŭ în acea peşteră Isp. B. I, 105.

Se duse prin sat şi *dete gură* la toţĭ megĭaşiĭ, că în seara cutare eĭ să se adune toţĭ cu totul la biserică Isp. B. 98.

a învinge :

I. Cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ *o să dăm peste cap* pe procletul de zmeŭ Cal. 1881, p. 20.

Oamenĭ, carĭ aŭ fost în stare *să dea de mal* un zmeŭ aşa de spurcat Ibid 25

II. Eĭ bine, *i-oiŭ veni eŭ de hac* Isp. B. II, 119.

III. Să daŭ numaĭ eŭ de dînşiĭ, că *am eŭ ac de cojocul lor* Cal. 1881, p. 58.

Nu găsesc cŭ vr'unul din eĭ, că'ĭ *aş găsi eŭ ac de cojocul luĭ* Cal. 1877, p. 36.

a iubi :

I. Treĭ fete, la carĭ ţinea el *ca la luminele ochilor* Cal 1881, p. 24.

El o ĭubea *ca ochiĭ din cap* Ibid. 28.

II. Iĭ venea flăcăuluĭ de drag *s'o soarbă într'o lingură de apă* Isp. B. 35.

III. Se uĭta la dînsul, parcă *să'l soarbă cu privirea* Ibid. 34.

Bucuria tatăluĭ sĕŭ era aşa de mare, unde vedea, că fiu-sĕŭ are să fiă procopsit ca nicĭ unul din fiĭ de îm-

părațî, în cât se uĭta la dînsul *ca la soare* Ibid. 84.

Băĭețiĭ se uĭtaŭ la ele *ca la un cireș copt* Cal. 1882, p. 18.

IV. Impăratul, care se rănise de frumusețea cea peste măsură a fetiĭ ceĭ micĭ, se maĭ uĭtâ înc'o dată și nebăgând în seamă sărăcia vestmintelor eĭ, *o mânca cu lacoma sa privire* Cal. 1877, p. 19.

Băĭețiĭ se uĭtaŭ la ele, *ca cum ar fi vrut să le mănânce cu ochiĭ* Cal. 1882, p. 18.

V. Bărbatul îșĭ ĭubea nevasta, în cât *o ținea zĭua și noaptea numaĭ în palme* Cal. 1882, p. 63.

a izbuti :

Mulțumim luĭ Dumnezeŭ, că *și-a spart dracu opincile* Cal. 1882, p. 65.

a lega :

Pe când împingea, el o legâ de copaciŭ *cobză* și porni înainte Isp. B. I, 66.

M'a legat *snopĭ* Ibid. II, 5.

Îĭ lega'ră *fedeleș* Isp. Sn. 9.

A lega *cot la cot* Isp. U. sf. 89.

A lega *bute* Baronzi, 206.

a mâhni :

I. Când auzi muma zmeuluĭ, ce fel de armă îșĭ alese, *se da de ceasul morțiĭ*, că nu putea descoperi adevĕrul Isp. B. 21.

II. Această pĭerdere *mi-a rupt băerile inimiĭ* Isp. Sn. 112.

I se rupea rĕrunchiĭ împăratuluĭ de măhnire pentru răpunerea fiiceĭ sale Isp. B. 395.

Ea se ruga luĭ Dumnezeŭ *cu sdrobire de rĕrunchĭ*, ca să o scoață la liman bun Isp. B. 121.

Plecâ și el cu cornul sĕŭ și *cu rĕrunchiĭ sdrobițĭ* de mâhnire Ibidem II, 123.

a mânca :

I. Se puse ĭute la masă și începu *a da fălcĭ* bucatelor, de nu'l întrecea treĭ flămânzĭ Cal. 1877, p. 35.

II. Incepu ĭarășĭ a mânca, *de părea că se bat lupiĭ la gura luĭ* Isp. B. 216.

Unde mi se puse să îmbuce ăl Făt-frumos și să înghĭorțăe pe nemestecate, *ca cum s'ar fi bătut șapte nebunĭ la gura luĭ* Cal. 1883, p. 23.

Înghițeaŭ la merinde și sorbeaŭ la vin, *parcă s'ar fi bătut zece nebunĭ la gura luĭ* Cal. 1881, p. 19.

III. Mănâncă așa de ĭute și cu așa poftă, *de ți se părea, că nicĭ pe o măsea n'are ce pune* Conv. IX, 340.

IV. Mânca și bea *până chĭuea și cu pălăria după lună asvîrlea* Conv. IX,192.

a muri :

I. Era *să lase ortu popiĭ* Cal. 1876, p. 8.

De teamă *să nu dea ortu popiĭ* Isp. U. sf. 106.

Amîndoĭ bătrânĭ *dară ortul popiĭ*, rămăind în urma lor casa toacă și o sărăcie lucie Isp. B. 286.

Bătut la talpe până *aŭ dat mangărul* cel de apoĭ Cronice III, 8.

A da pĭelea popiĭ.

Căscâ gura de treĭ orĭ și *'șĭ dete sufletul* Isp. B. 41.

II. Cât p'aci *să'ĭ rĕmâĭe pĭelea* acolo; de chĭu de vaĭ scăpâ de moarte Isp. Sn. 14.

III. Dacă *voiŭ adormi somnul cel de vecĭ* Isp. B. 147.

IV. Era *să'ĭ cânte popa* — dar a sărit groapa Pann III, 141.

V. Vĕd eŭ, că mi se apropie și mie *să'mĭ leapăd potcoavele* Isp. U. sf. 2.

VI. Așa ne a fost învoĭala și așa are să fiă, până *veĭ intra în pămînt* Isp. Pov. 13.

VII. Mătușa.. ... *s'a făcut oale și ulcĭoare* Conv. IX, 340

a necăji :

I. Astă cĭoară spurcată, astă băhaniă urîcĭoasă *îĭ făcea zile fripte*, gura eĭ calap nta mergea toată zĭua ca o moară odorogită Cal. 1877, p. 21.

Alergând mereŭ după pisoĭaș, care nicĭ nu fugea nicĭ nu se lăsa a fi prins, ci-ĭ *făcea numaĭ sânge rĕŭ* fugind nițel Cal. 1881, p. 65.

II. Năzdrăvanul trecuse rîul și-ĭ *da cu sîc* de dincolo după mal Ibid. 28.

a nimeri :

I. Pe loc cărpește o mincĭună, care se potrivea *ca nuca în perete* Conv. IX, 456.

Se lovi *ca nuca în perete* şi vorba ta Isp. B. 36.

II. Spune-le niţel maĭ cu moţ, ĭar nu aşa *hodoronc-tronc* ca din topor Isp. Sn. 59.

Ba că chĭar, *hodoronc-tronc!* Alexandri, Teatru, p. 995.

Tronc Marico, mere acre (I.)

Cĭoc s e l e a m de la j u p î n I b r ĭ a m, că *şi-a făcut căcĭula şalvarĭ.*

a omorî :

I. Ţugulea, cum aduse buzduganul sĕŭ şi lovi pe zmeŭ, *îĭ luă mirul,* apoĭ îĭ tăĭă capul Isp. B. 317.

II. Eĭ însă, cu cât se înălţaŭ şi se însufleţeaŭ prin ajutorul luĭ, cu atât s'aprindea şi maĭ tare în eĭ dorinţa de *a'ĭ face de petrecanie* Cal. 1881, p. 28.

III. E maĭ bucuroasă *să'şĭ facă seamă* singură de cât să'l ĭa pe el de bărbat Ibid. 43.

IV. Mie 'mĭ vine căteodată *să'ĭ sorb zilele* Cal. 1877, p. 21.

Găteşte-te maĭ ĭute de luptă, căcĭ mi-e sete *să'ţĭ sorb şi ţie sângele,* precum am supt pe al frate-tĕŭ Cal. 1881, p. 61.

a pălmuĭ :

Venind zmeul a casă fata îl întrebă, unde 'ĭ stă puterea? El îĭ t r a s e o p a l m ă *ca la Urlaţĭ* Isp. B. 261.

Aleodor, cum se deşteptă, îĭ t r a s e o p a l m ă, *de auzi câĭniĭ în Gĭurgĭu* Ibid. 47.

Zmeul t r a s e feteĭ şi de astădată o c a l c a v u r ă, *de auzi câĭniĭ în Gĭurgĭu* Ibid. 262.

a peri :

Incepu să'şĭ caute bărbatul, dar *ĭa'l de unde nu e* Cal. 1882, p. 21.

Când ajunse popa la câmpul pârcălabuluĭ abĭa găfăind, *ĭa* pe părcălab *de unde nu e* Ibid. 72.

a pĭerde răbdarea :

I. Limbuţia nevesteĭ *îl scosese afară din ţăţânĭ* Isp. B. 333.

Din *pepeniĭ teĭ te scoate* şi'ţĭ vine să plesneştĭ Pann, 157.

Să nu fi rĕŭ de gură, că apoĭ mi-i *să nu mĕ scoţĭ din sărita* şi să mĕ facĭ câteodată să'mĭ ĭ e s d i n r ă b u ş a f a r ă Conv. XI, 25.

II. *A ajunge cuţitul la os* (I.).

a plăcea :

Impăratul, cum o vĕzu, *îĭ căzu tronc la inimă.* Se îndrăgosti după dînsa, vaĭ de lume Isp. B. 309.

Ochiĭ luĭ *căzu tronc* pe un boŭ Isp. B. II, 115.

a prăpădi :

I. Dar să nu te sperii, că *te aĭ dus pe copcă* Cal. 1883, p. 16.

II. Stăpânul cel dîntâĭ nu era de lepădat, dar cu toate astea *l'a mâncat fript* cel maĭ fără putere dintre zmeĭ Cal. 1881, p. 58.

III. Alţiĭ le snopeaŭ şi mi ţi le striveaŭ sub genunchĭ ca pe nişte alte-alea; ĭar pe altele, pe unde mi le ajungea, p'acolo *le lua Avram sporul* Isp. U. sf.53.

Intăreşte-ţĭ bine mâna, ca să'ĭ sborĭ capul numaĭ c'o lovitură, că de unde nu, *ţi-a luat Avram sporul* Cal. 1883, p. 17.

a procopsi :

Iţĭ vorbesc, hine Moţăilă, după cât mĕ duce capu; dă ţi-o plăcea, bine mi-o părea; dă nu, *mĕ umpluşĭ dă Hilipeştĭ,* c'aşa o să'ţĭ zic Jipescu, p. 127.

M'aĭ umplut de Filipeştĭ Baronzi, 86.

a răbda :

I. Se întoarse acasă, unde îşĭ găsi stăpânul tot cu nasul pe tăcĭune şi *hrănindu-se cu răbdărĭ prăjite* Cal. 1882, p. 45.

Inghite la răbdărĭ prăjite Pann, 74.

II. Şi ĭac'aşa *înghiţ şi eŭ în sec* şi 'mĭ l i n g b u z e l e, numaĭ gândindu-mĕ la vinurile şi mâncările lor împărăteştĭ Stăncescu, 42.

Baba de silă de milă fu nevoită *să'şĭ înghiţă necazul* Cal. 1881, p. 37.

Ţugulea *înghiţi ruşinea,* plecă capul în jos şi tăcu Isp. B. 314.

Vĕzură în cele din urmă, că sînt păcăliţĭ, se cătrăniră de mânie, însă *înghiţiră găluşca* Ibid. 248.

Nevasta, ne maĭ avênd încotro, tăcea şi *înghiţea nodurĭ* Conv. IX, 453.

III. *A'şĭ pune pofta în cuiŭ.*

.IV Am să svârl buzduganul, dar

îțî spun dinainte *să te ștergî pe bot* despre dînsul Conv. IX, 459.

A se spăla pe mânî.

A da din buze.

a răpi:

I. Se luâ după dînsul și cugeta, că maî cu marghîoliî, maî cu șoalda, maî cu prefăcătoriî să înșele pe Fět-frumos și *să'î dea puiŭ de gîol la inel* Isp. B. 109.

II. Se apropiâ de patul sĕŭ în vîrful picîoarelor și vârînd binișor mâna sub căpătâiŭ, îî *șterse* cheîa fără să simță Cal. 1881, p. 41.

III. Scrisa m'a osândit, ca să fur pentru vulturul, ce mi-a furat nevestica, pe Iana Cosinzeana și să'î o duc plocon în soroc de un an, că de unde nu, îmî *suflă* nevestica Cal. 1882, p. 25.

a rĕsbuna:

I. Eî prinseră pizma pe dînsa, pentru că vĕzuse, că împăratul o lua în nume de bine, *îî purtaŭ sâmbetele* Isp. B. 22.

D'acel năcaz și eŭ dară *sâmbetele i-am păstrat* Pann, 126.

II. Pasă-mi-te frațiî 'meî *îmî cocea turta* Isp. B. 308.

Fecîoriî de boîerî nu putură mistui vorbele cîobănașuluî; își puseră în gând *să-î o coacă* Ibid. 247.

III. Acesta, cum vĕzu *ce plăcintă îî se pregătește*, înfipse sabia în pămînt Ibid. 138.

Nea Bogdan mirosi îară, cam *ce păpară îî se gătește*, și viclenia luî întrecu pe a zmeilor Isp B. I, 137.

a risipi:

Se puse *să bată vînt de primăvară* peste toată averea luî Cal 1881, p. 55.

a speria:

I. Nu e vorbă, fiul împăratuluî *o cam băgase pe mânecă* de frică, dară îmbărbătat de fată își luâ inima în dințî Isp. B. 260.

Eî, cum vĕzură pe Prâslea, *o sfecliră* Isp. B. I, 48.

II. Urlaŭ dobitoacele, de *ți se făcea părul măcîucă* pe cap Isp. B. 7.

Incepură să auză în depărtare un sgomot, care făcea *părul să se ridice măcîucă* în capul omuluî Cal. 1875, p. 17.

I s'a suit tot părul în vîrful capuluî Conv. XI, 276.

III. Când auzi porunca asta și ameninţarea, ce'î făcu, *îî se tăîă inima* bîetuluî piciŭ, p'aci era să'î vie rĕŭ Isp. B. II, 136.

Fata, cum vĕzu furca, *îî trecu un fîer ars prin inimă* Isp. B. 92.

Mumă-sa îl băgâ de seamă și de astă dată și-î *sări inima din loc* Cal. 1877, p. 3.

Iî intră un cuiŭ în inimă, când auzi aceste cuvinte Cal. 1882, p. 68.

IV. Tâlhariî *rĕmaseră ca scrișî pe perete* și tăcură mâlcă Isp. B. 143.

Fiiî de împărațî și de boîerî *rĕmaseră ca bătuțî de Dumnezeŭ*, când vĕzură una ca aceasta Ibid. 168.

Acesta, când vĕzu pe fiă-sa la cununie, *rĕmase ca trăsnit de Dumnezeŭ* Ibid. 312.

Strejariî, carî *rĕmaseră ca niște bostromengherî* Ibid. 323.

V. Zmeiî *intrară în grozile morțiî*, când auziră de la Nea Bogdan, că loviturile lor de topor la el era niște pișcăturî de țînțarî Isp. B. I, 137.

Am *să te vîr în toate grozile morțiî* Conv. IX, 459.

Un urs grozav, care *m'a vîrît în toțî sperieţiî* Conv. XI, 173.

I-a umplut de spărieţî Ibidem IX, 342.

Un lup cu niște ochî turburațî și sgâiţî, *de bagă fiorî în oase* Isp. B. 17.

Ceea ce am auzit *mi-a băgat groază până la măduva oaselor* Isp. B. I, 130.

Cum vĕzu fata balaurul, că este așa de grozav, *niște răcorî o apucară* Ibid. 18.

A băga în alte-ale.

VI. Fĕt-frumos, cum vĕzu pe zîna, *se pîerdu cu firea* Isp. B. 78.

Ileana Cosinzana și ea trăsări năpădită de fîorî recî și *pîerdu de pe obrazul eî* în clipeală *trandafiriî ceî gingașî* Conv. VI, 25.

VII. Auzind toate astea, Strâmbă-

lemne *se făcu verde de frică* şi voi să se facă nevĕzut Cal. 1877, p 50.

Impăratul *se făcu, de parcă era mort* Stăncescu, 7.

Băeatul, care *se făcuse mîrcă pe pămînt* Cal. 1881, p. 39.

Boieriĭ şi bogătaşiĭ împărăţieĭ, carĭ *se făcuse teacă de pămînt* Ibid. 54.

Uncheaşu plecă de la palat *făcut pămînt* Cal. 1882. p. 59.

I s'a făcut faţa ca pămîntul.

VIII. Inima *era în el ca un purice* Cal. 1881, p 22.

Sufletul seŭ *se făcu cât puricele*, când se vĕzu atât de aproape de acea dihaniă spăĭmântătoare Cal. 1882, p. 23.

IX. Vĕzênd astă dihaniă, flăcăĭandriĭ *înţeleniră în loc* Cal. 1881, p. 18.

Băeatul vĕzênd, că zmeul deschide o gură cât toate zilele, *îngheţă, ca cum ar fi intrat de şapte palme în pămînt* Ibid. 48.

Se ţinu bine de copaciu să nu cază jos *înlemnit de frică* Cal. 1882, p. 23.

a stărui :

I. Când cădea vr'un pîrjol asupra ţăriĭ sale, *el se făcea luntre şi punte* şi scăpa ţara de nevoiă Isp. B. 11.

Trebue *să ne facem munte şi punte* şi să'ĭ venim de hac ispravniculuĭ Alexandri, Teatru, 217.

II. Pentru dragostea ta *voiŭ face pe dracul în patru*, numaĭ să izbutesc Isp. B. 15.

III. Ast pîrdalnic de dor îl făcu *să se puie caţă pe capul* neveste sale, ca să'ĭ dea voie de a purcede Cal. 1883, p. 52.

a supăra :

Auzind zmeul aceasta, *se făcu foc şi pară de mânie* Isp. B. 27.

George *se cătrăni de mânie*, când vĕzu necuviincioasa purtare a haĭducululuĭ Ibid. 143.

Tună şi fulgeră de mânie (I).

A se face Dunăre de mânie Odobescu, 172.

A se face Dunăre turbată

a tăcea :

I. Beata fata uncheaşuluĭ torcea, ţesea, făcea pâine, mătura şi scutura *fără să zică nicĭ pis* Isp. B. 347.

Toţĭ lăsară cĭocurile în jos şi *nu zise nicĭ cârc* Cal. 1875, p. 37.

II. Nu făcu nicĭ un sgomot, tăcu *ca pămîntul* şi ascultă Cal. 1881, p. 22.

Voĭnea tăcu *mîlc* Cal. 1882, p. 25.

Eŭ tăceam *chitic* Alexandri, Teatru, p. 227.

Fdul cel cu minte tăcea *molcum* în horn, *cum tace peştele în borş la foc* Conv. IX, 341.

a trăi :

I. Până maĭ *fac umbră pămîntuluĭ* Isp. U. sf. 3.

II. Abea *'mĭ maĭ tîrăsc pe pămînt ale păcate* Isp. Pov. 16.

III. Vĭaţa, ce duse fata împăratuluĭ în tîrla bacĭuluĭ,... *parcă sta în raiŭ nu altceva* Stăncescu, 14.

Ţugulea trăi acolo *ca în sînul mă-si* Isp. B. II, 263.

A trăi *ca în sînul luĭ Avram.*

a vorbi :

Nu'ĭ spuse *verde*, ce are de gând să facă Cal. 1881, p. 45.

Ca să nu maĭ ocolim, ţi-oiŭ spune româneşte *pe şleaŭ* Isp. B. 271.

A vorbi *ca o carte* (I).

Fără căpătâiŭ :

I. Şi plecă şi el ştiĭ, cam *în dorul leliĭ* Isp. B. 33.

Plecă *într'o doară* la aşa peste câmp, unde o vor duce ochiĭ Isp. B. 394.

II Pe când umbla *tăind câinilor frunză*, se tot gândea Isp. B. I, 132.

III. Să se apuce şi el de ceva şi să nu maĭ umble ca un pierde-vară *după icre verzĭ* Isp. B. 281.

Umblă *după potcoave de caĭ morţĭ* (I.).

IV. Să umblaţĭ numaĭ aşa *frunza frăsineluluĭ* toată vĭaţa voastră Conv. XI, 174.

degeaba :

I Calul ştia de toate astea, căcĭ nu era el năzdrăvan *de florile mărului* Isp. B. 29.

Nu ți-i greŭ să'ți perzi vremea *de flori de cuc* Alexandri Teatru, 910

II. Se sculă cum putu și voi să sară peste zid; sări însă *în sec* Isp. B. 319.

III. Dară d e g e a b a *să te pui în picioare și în cap*, tot nu poți ghici Isp. B. II, 118.

IV. *Dă cu pușca (barda) în D-zeŭ* Conv. XIII, 410.

de mult :

I. *De când făcea plopșorul pere și răchita micșunele, de când se băteaŭ urșii în coade, de când se luaŭ de gât lupii și mieii, de se sărutaŭ înfrățindu-se, de când se potcovea puricele la un picior cu 99 de oca de fier și s'arunca în slava cerului de ne aducea povești, de când se scria musca pe perete*, mai mincinos cine nu crede Isp. B. 1.

II. *Pre când eraŭ muștele cât găluștele, de le prindea vânătorii cu puștele, pe când peștii cei mici înghițea pe cei mari, iar lumea le zicea tâlhari*, când se potcovea puricii cu 99 de oca de fier la un picior *și așa la cer sbura și pre sfinții îi chișca* Arsenie, 11.

III. *Pe când oamenii de pe lumea asta știaŭ și puteaŭ mai mult de cât pot și știu cei de acum, pe când pruncul de trei zile își număra numai într'o clipă toate stelele de pe cer și redea cu ochișorii, cum crește iarba câmpului și auzea cu urechile, cum sfârăe fusele, când toarce păĭajinul* Odobescu, 207.

IV. Pe când se potcovea puricele cu 99 de oca de fier *și câte 99 de oca de oțel* la un picior și sbura în slava cerului și *se lăsa pe foaia teiului, de se spurca în gura grecoteiului și se lăsa pe foaia lipanului, de se spurca în gura țiganului; d'atunci și nici d'atunci, că e mai dedincoace cu vr'o trei conace, de când își ungea fetele fețile și flăcăii mustățile* Stâncescu, 1.

E m u l t de atunci și dacă m'ați-apuca de scurt, *nici n'aș ști când* Ibid. 33.

Pe când era lunica bunichei fată mare Ibid. 68.

V. *Pe când lupii cu oile în staul se culca și ciobanii cu împărații și craii a masă verde ospăta* Conv. IX, 185.

VI. Scos'ai încalte vin *de cel din vremea lui Han Tătar*? Alexandri, Teatru 10 0.

VII. *De când lupul era cățel și se juca d'a baba oarba cu mielușeii* (I.).

VIII. *De când era mitropolitul unterofițer* (I.).

De când ploa cu cârnați,
De când cu moșii verzi,
De când cu moș Adam (I.).

departe :

I. Împăratul își întinsese hotarele împărăției sale. *pe unde a înțărcat dracul copii* Isp. B. 11.

II. Se duse, se duse *peste 9 mări, peste 9 țări* Ibid. 55.

Fĕt-frumos se cunună cu fata lui Leru-Împărat *de peste 9 mări, de peste 9 țări și de peste 9 vineți* Cal 1875, p 28.

Trecênd *peste 9 mări, peste 9 țări și peste 9 ape mari* Conv. XI, 178.

Străbătu *9 țări și 9 mări și a lumea în cap* Isp. U. sf. 57.

Porni doar într'o călătorie foarte d e p ă r t a t ă *peste mări și țări* Isp B. 270.

III. Se duseră, se duseră *cale lungă și lătîngă* și d'abia ajunseră Arsenie I, 69.

Mâine apucâm *cale lungă să ne ajungă* Cal. 1882, p 17.

Și merse, și merse *zi de vară până în seară* Stâncescu, 36.

Și merse, merse *ca cuvîntul din poveste, ce d'aci înainte se gătește* Isp. B. II, 2. 67.

niciodată :

I. Vei mai căpăta și tu cap *la moșii di verzi* ori *la paștele cailor* Isp B. 261.

II. Cum vĕd eu, frate meŭ se poate culca pe o ureche din partea voastră; la *sfântul Așteaptă* s'a împlini dorința lui Conv. XI, 174.

III. Nu mai vĕzu soarele cu ochii *cât cucu* Isp. U. sf 58.

IV. Să'l vĕd, *când mi oiŭ vedea ceafa* Conv. XI. 183.

repede :

I. O vĕzură venind după dînșii ca o leoaică *cu o falcă în cer și una în*

pămînt şi aruncând văpaiă din gura eĭ ca dintr'un cuptor Isp. B. 25.

Vĕzu un balaur *cu o buză în cer şi alta în pămînt* Ibid. 358.

II. Dară lupul, *să te ţiĭ pîrleo!* lungi pasul lupeşte şi se duse *duluţă*, de nu maĭ dete cu mâna de dînsul Isp. B. 79.

Muma zmeuluĭ făcu ce făcu şi trecu muntele căţărându-se din colţ în colţ şi *să te ţiĭ după dînşiĭ!* Ibid. 25.

Dracul ĭeşi ca vîntul din casă şi o rupse d'a fuga şi *să te ţiĭ pîrleo să nu te rupĭ* până la baltă Cal. 1881, p. 76.

III. O întind la fugă..... să fugĭ *duluţă*. . Alexandri, Teatru, 46.

IV. El fugea spre sat *de mânca pămîntul* Cal. 1882. p. 72.

De omul rĕŭ să fugĭ *mâncând pămîntul* Pann I, 167.

V. Făcea sărĭturĭ *ca de treĭ conace* Isp. U. sf. 57.

Apoĭ ca gândul porni *sărind câte zece conace deodată* Isp. B. 324.

VI. Venea ĭute, ştiĭ, *ca ceasul rĕŭ* Cal. 1881, p. 60.

Trecea zilele *ca păcatele* de ĭute Isp. B. 337.

Fecĭorul de împărat a pornit *ca primejdia*, s'a dus *ca pedeapsa luĭ Dumnezeŭ* Conv. VIII. 288.

VII. Purcelul începu a se înfiripa şi a creşte *vĕzênd cu ochiĭ* Conv. X, 106.

V. GENERALISAREA ŞI LIMITAREA CUVINTELOR.

§ 1.

Observaţiunĭ preliminare.

Cuvintele uneĭ limbĭ, asemenea organismelor viĭ, nu rĕmân staţionare: ele cresc şi scad necontenit. Variabilitatea este caracteristica tuturor limbilor. «In vĭaţa limbeĭ domneşte universalul *discursus*, idea nu se odihneşte nicĭodată, ci colindă mereŭ, primeşte lucrurĭ noue în sfera sa, se generalisează prin aceea, saŭ rĕmâne alipită la un fenomen particular specialisându-se»(1).

Această sporire şi descreştere a conţinutuluĭ cuvintelor o întîmpinăm, nu numaĭ când studiăm comparativ limba primitivă în paralel cu cea derivată, ci şi în diferitele epoce ale uneĭa şi aceleeaşĭ limbĭ. Restrîngerea şi lărgirea semnificaţiunilor sînt fenomenele cele maĭ generale, ce încearcă limbile în evoluţiunea lor istorică. «Vĭaţa lor este, proprĭu vorbind, o oscilare şi o fluctuaţiune într'aceştĭ doĭ polĭ»(2).

O problemă filosofică mult timp controversată a fost aceea, dacă limba provine din numirĭ generale saŭ din nume proprie, dacă adică primul pas, ce l'a făcut limba, a fost către specialisare saŭ către generalisare(3). Uniĭ filosofĭ ca Locke, Condillac, Adam Smith, Brown şi, cu oarecarĭ restricţiunĭ, Dugald Stewart susţin, că toţĭ termeniĭ exprimă, în accepţiunea lor originală, obĭecte individuale.

Adam Smith expune astfel această opiniune, după care întâĭele cuvinte aŭ fost nume proprie devenite apoĭ nume comune, în a sa *Disertaţiune asupra origineĭ limbilor:*

(1) Noiré, *Logos, Ursprung und Wesen der Begriffe*, p. 275.

(2) Tobler, *Versuch*, etc. în Lazarus şi Steinthal, *Zeitschrift* I, 369.

(3) Max Müller, *la Science du Langage*, p. 469 urm.

«Alegerea cuvintelor speciale, zice el, pentru a desemna obiecte particulare, adică crearea numelor substantive, a trebuit să fie probabil unul din primele acte, prin care omul a debutat în formarea limbeĭ. Doĭ sălbaticĭ, carĭ ar fi fost crescuțĭ departe de societatea oamenilor şi carĭ niciodată n'ar fi învățat să vorbească, ar începe fireşte a compune o limbă, care le ar permite a'şĭ împărtăşi unul altuia trebuințele lor mutuale, preferind anumite sunete orĭ de câteorĭ ar voi a desemna unele obiecte. Numaĭ lucrurile, carĭ le ar fi maĭ familiare şi pe carĭ ar fi avut ocasiunea de a le numi maĭ des, ar primi maĭ întâĭ numirĭ speciale. Peştera, care i-ar adăposti de intemperiile anutimpurilor; arborele, ale căruĭ fructe le ar stîmpăra foamea; fîntâna, a căreĭ apă le ar potoli setea, ar fi maĭ întâĭ desemnate cu cuvintele *peşteră* (antrum, caverna), *arbore*, *fîntână* saŭ prin orĭcare altă numire, ce ar voi să adopte în acest jargon primitiv. Maĭ tîrziu, când s'ar întinde experiența lor şi când ar avea ocasiune de a observa alte peşterĭ, alțĭ arborĭ şi alte fîntânĭ, dînşiĭ ar da fireşte fiecăruia din nouele obiecte numele, prin carĭ obicĭnueaŭ să exprime obiectul analog, care îĭ izbise maĭ întâĭ şi a căruĭ amintire s'ar înfățişa atuncĭ viă memorieĭ lor.. .. In acest chip cuvintele, după ce aŭ fost la început nume proprie consacrate indivizilor, devin nume comune şi se aplică unuĭ număr mare. Un copil, care începe să vorbească, numeşte tată saŭ mamă pe toate persoanele, ce le vede venind în casă, şi aplică astfel specieĭ întregĭ nişte nume, ce învățase a le da la doĭ indivizĭ. Am cunoscut pe un țăran, care nu ştia numele riuluĭ, ce curgea pe dinaintea porțiĭ sale. Era *rîul*, zicea el, şi niciodată nu auzise numindu-se altfel. Experiența sa, pare-mi-se, nu'ĭ făcuse cunoscut nicĭ un alt rîŭ. Vorba rîŭ era dar evident pentru dînsul un nume propriu însemnând un singur obiect; şi, de'ĭ aĭ fi arătat un alt curs de apă, fără îndoială că l'ar fi numit pe dată un *rîŭ*».

Alțĭ filosofĭ susțin din contră, că termeniĭ generalĭ constituiesc chiar esența limbeĭ şi că numele la început comune aŭ devenit în urmă numaĭ nume proprie. Leibnitz, representantul acesteĭ opiniunĭ se exprimă astfel în ale sale *Noue încercărĭ* (cartea III, cap. 3) :

«Copiiĭ, zice el, şi ceĭ ce cunosc puțin limba, ce vor să vorbească, saŭ materia, de care vor să vorbească, se servesc de termenĭ generalĭ ca *lucru*, *plantă*, *animal*, în loc de a întrebuința termeniĭ propriĭ, ce le lipsesc. Şi e sigur, că toate *numele propric* saŭ individuale aŭ fost la început *apelative* saŭ generale..... Astfel aş cuteza să zic, că maĭ toate cuvintele sînt în origină termenĭ generalĭ, fiindcă foarte rar se va întîmpla să se inventeze un nume din nadins fară motiv spre a arăta pe un anume individ. Se poate dar zice, că numele indivizilor eraŭ numele specielor, carĭ se dedeaŭ prin escelență saŭ alminterea vr'unuĭ individ, ca numele de *cap gros* aceluia din tot oraşul, care îl avea cel maĭ mare şi care era cel maĭ considerat dintre capetele groase cunoscute».

Max Müller, examinând aceste doă teoriĭ, le găseşte pe amîndoă juste, fiecare din punctul eĭ de vedere :

«Adam Smith are învederat dreptate să zică, că prima *cavernă* individuală, ce a primit această numire, a dat numele eĭ tuturor celorlalte caverne. Asemenea toate palatele poartă numele primeĭ reşedințe imperialĭ de pe muntele Palatin şi englesul *town*, după ce a însemnat primitiv o simplă îngrădire, a devenit apoĭ englezeşte numirea generală a tuturor oraşelor. Se neglijează lesne diferențele uşoare, carĭ deosibesc cavernele, oraşele şi palatele diverse

şi numele primitiv se generalisează din ce în ce maĭ mult, cu cât e aplicat la obĭecte noue. Toate acestea sînt necontestabile şi istoria maĭ tuturor substantivelor ar confirma pe deplin această teorie a luĭ Adam Smith. Dar nu maĭ puţin adevĕrate sînt cuvintele luĭ Leibnitz, care, pătrunzênd dincolo de apariţiunea numelor ca cavernă, palat, etc. ne explică, cum aceste nume aŭ putut fi formate»(1).

După Max Müller, rădăcinile, adică elementele cele maĭ vechĭ ce putem dobîndi prin analisă linguistică, exprimând toate câte unul din numeroasele atribute inerente aceluĭaşĭ obĭect, care atribut—fie calitate saŭ acţiune—e representat într'un mod necesar printr'o idee generală. Astfel, spre a ne mărgini la exemplele citate de Adam Smith, *antrum* (peşteră) identic cu *inter*, însemnează primitiv «tot ce'ĭ *năuntru*» fie în pămînt, fie aĭurea; *caverna*, din radicala *kav* «găunos», însemnează originar «ceea ce *acoperă*»; *rîul*, de la radicala *ru* saŭ *sru* «a curge», e «curgĕtorul»—toate, atribute generale ale obĭectelor, carĭ devin apoĭ individuale şi în fine comune.

Această teorie a ilustruluĭ linguist a fost contestată de către d. Michel Bréal, care susţine, că cele maĭ vechĭ rădăcinĭ presupun alte rădăcinĭ anterioare, din carĭ dînsele sînt nişte sfărămăturĭ sau ramificaţiunĭ. Necunoscêndu-se sensul acestor rădăcinĭ primitive, ele aŭ putut fi individuale (2).

Aci, ca şi aĭurea, resultatul final va fi probabil un compromis într'ambele aceste teoriĭ. Goethe a spus'o : *Das Besondere unterliegt ewig dem Allgemeinen, das Allgemeine hat ewig dem Besondern sich zu fügen*: «Specialul e vecĭnic subordinat generaluluĭ, generalul trebuĭe vecĭnic a se supune specialuluĭ».

§ 2.

Lărgirea sensuluĭ.

Fiecare limbă posede clase întregĭ de cuvinte, al căror sens primitiv, special saŭ tecnic, a dobîndit o accepţiune maĭ întinsă şi a devenit, în cursul timpuluĭ, de o întrebuinţare maĭ mult saŭ maĭ puţin generală. Diferite împrejurărĭ culturalĭ aŭ contribuit a scoate maĭ la iveală acele elemente mărginite fiecare în propria sa sferă şi de a lărgi din ce în ce maĭ mult cercul primitiv al accepţiuniĭ lor. O asemenea treptată generalisare a semnificaţiunilor o compară Fuchs (3) cu o apă : un mic pârîŭ la început, apoĭ o apă maĭ mare, care, saŭ că devine din ce în ce maĭ largă, saŭ rĕschiră dintr'însa câteva braţe maĭ înguste.

Lătineşte cuvintele *considero* «cercetez astrele», *contemplo* «caut pĭezile» aparţineaŭ primitiv limbeĭ augurală (religioase), precum *calamitas* «nenorocire» era la început o vorbă agricolă (=«stricăcĭunea grăunţelor» : R o b i g o genus est vitii quo c u l m i pereunt, quod a rusticanis *calamitas* dicitur Serv.

(1) Max Müller, *op. cit.*, p. 472.
(2) Bréal, *Mélanges*, p. 404.
(3) Fuchs, *Die romanischen Sprachen*, p. 209.

ad Georg. I, 151) şi *intervallum* «(spaţiu) între şanţurĭ» un termen de fortificaţiune. Tot astfel *aestimo* (=aes şi timo) «a preţui banĭ» s'a generalisat la o preţuire morală; *emolumentum* nu era de cât «câştigul moraruluĭ pentru măcinat», ĭar *pecunia* desemna originar o «bogăţie în vite». Toate aceste cuvinte aŭ încercat o desvoltare a sensuluĭ lor special.

Dacă vom cerceta, din acest punct de vedere, tesaurul lexical al limbeĭ române, vom constata că expresiunĭ, astăzĭ de o însemnare generală, ca *arunc*, *cutrier*, etc. eraŭ odinioară restrînse la o anumită sferă profesională, eraŭ la început nişte *termenĭ tecnicĭ* în sensul cel maĭ adevĕrat al cuvîntuluĭ, aparţinênd esclusiv graĭuluĭ agricol.

Astfel *arunc* derivă din latinul *eruncare*, cuvînt întrebuinţat numaĭ de scriitoriĭ agronomĭ cu înţelesul de «a plivi un câmp de buruĭenĭ, *a arunca* b ă l ă r i i l e». Importanţa extraordinară, ce agricultura a avut şi are în vĭaţa socială a poporuluĭ român, a făcut să se generaliseze această expresiune agronomică, luând locul clasiculuĭ *jacere*.

Printr'un proces identic celalt termen agricol *cutrier*, pentru latinul *peragrare*, adică *a treiera*, luat în înţelesul de «umblare saŭ străbatere», şi-a reservat esclusiv accepţiunea metaforică maĭ generală.

Tot astfel *înţarc* şi *smulg* sînt primitiv esclusiv proprie graĭuluĭ cĭobănesc, precum *sbucĭum* aparţine graĭuluĭ vânătoresc: *Inţărcarea* era la început «punerea, închiderea vitelor în *ţarc* saŭ ocol» spre a le d e s p ă r ţ i să nu maĭ sugă, de unde apoĭ sensul metaforic maĭ larg aplicat pruncilor, carĭ se desvaţă de ţîţă; francesul *sevrer* «a înţărca» vine de la latinul *separare*, va să zică asemenea «a despărţi; *a smulge* însemna primitiv *a mulge tare*: idea fundamentală dispăru încetul cu încetul din conştiinţa vorbitorilor spre a da maĭ multă însemnătate însuşiriĭ secundare de «vĭolenţă», de unde generalisarea «a scoate, a trage cu vĭolenţă» luând locul latinuluĭ *evellere*; în fine prin *sbucĭum* se înţelegea «a cânta din *bucĭum*», de unde apoĭ «a face sgomot, a se mişca saŭ agita»: *al inimeĭ sbucĭum* (Eminescu) este deci o turburare sufletească analoagă cu sgomotul produs de trîmbiţarea simultană a maĭ multor instrumente musicale diferite.

Lărgirea sensuluĭ ne întîmpină, cum am spus'o şi în capitolul introductiv, nu numaĭ în trecerea unuĭ cuvînt dintr'o limbă într'alta, ci şi în cursul desvoltăriĭ istorice a uneĭa şi aceleeaşĭ limbĭ. Va trebui deci să considerâm fenomenul semasiologic sub acest îndoit punct de vedere. Vom analisa astfel maĭ întâĭ o serie de cuvinte latine, al căror sens a încercat o generalisare trecênd în limba românească şi vom încheĭa paragraful cu o altă serie de vorbe latine saŭ nelatine, carĭ aŭ suferit o schimbare analoagă numaĭ în limba modernă.

A. CUVINTE LATINE GENERALISATE ROMÂNEŞTE.

Bucca s'a conservat româneşte în *bucă*, care a maĭ lărgit sfera accepţiuniĭ cuvîntuluĭ latin, implicând într'însa şi pe a latinuluĭ *gena* «obraz».

Iată pasajul evangelic Mat. V, 39 redat după treĭ vechĭ traducerĭ române şi anume: Evangeliarul de la British Museum din 1574, Noul Testament de la Belgrad din 1648 şi Biblia de la Bucureştĭ din 1688:

Să te neştine lovire în *buca* dereaptă, întorce lui şi alaltă.	Să te are lovi cineva preste faţa *obrazuluĭ* de a dereapta, întoarce luĭ şi cealalaltă.	Cel ce'ţ va da palmă preste *falca* ta cea direaptă, întoarce luĭ şi cealalaltă.

Vorba *bucă* se întrebuinţează uneorĭ şi în sens de «îmbucare» ca în următoarele versurĭ din «Povestea vorbeĭ» de Anton Pann, p. 40:

Ursul, pravila cum vede, că e cea cu fleĭcĭ gândind,
Ca un flămând se repede, o ia în mâinĭ nezăbovind,
O deşchide şi apucă să mărmuiască în loc,
Negăsind nimic de *bucă*, întoarce foĭ într'alt loc.

Acest sens se cam apropiă de înţelesul de «gură», ce *bucca* dobîndi în limbile romanice şi de acela de «pâine», propriu «bucată de pâine» (comp. nsl. *kruh* «panis» lit. «frustum» şi ngr. ψωμί = vgr. ψωμίον), ce vorba are în limba albanesă. Aceeaşĭ noţiune o exprimă maĭ precis daco-românul *bucată*, de unde ruteneşte *bukata*, care, de la sensul de «cantitate de îmbucat» saŭ «îmbucătură» s'a generalisat la «frustum», diferenţiându-se la plural în *bucăţĭ* «frusta» şi *bucate* «mâncare, grâne (de hrană)».

Caballus «cal de puţin preţ, mîrţoagă» şi-a generalisat sensul, înobilindu-se în limba română şi în limbile romanice: rom. *cal*, alb. *kalĭ*, it. *cavallo*, fr. *cheval*, etc. In latinitatea clasică şi ante-clasică întîmpinâm vorba numaĭ la poeţĭ, maĭ tîrziu şi în prosă în anumite locuţiunĭ preverbiale, bunăoară la Petroniu: *caballus in clivo* «ca o mîrţoagă la scoborîş», care caracterisă mersul alene al omuluĭ zăbavnic. Tot astfel germanul *Pferd* «cal», de la medio-latinul *paraverêdus*, însemna la început «cal lăturaş» saŭ «povodnic».

Casa «colibă, bordeiŭ» e un alt exemplu de înobilire generalisătoare a cuvintelor în cursul timpuluĭ. De timpuriu *casa* începu a lua în evul-mediu sensul de «domus, aedes», dar la Isidorus e tot încă o «locuinţă ţărănească»: «*Casa* est agreste habitaculum palis, arundinibus et virgultis contextum.»

Emergere «a ieşi d'asupra din adîncul apeĭ, a ieşi din, a se ivi» s'a generalisat româneşte luând locul luĭ *ire* saŭ *vadere*. In Transilvania se zice *mere* pentru *merge*, ca şi la Istriano-Românĭ, adică invers de cum s'a făcut cu *curge* pentru *cură*.

Astel într'o doĭnă ardeleană (Jarník-Bârseanu, p. 106):

Foaĭe verde pe şindile,
Cântă cucul de treĭ zile; ...
Ş'aşa cântă de cu jele,
De stă Oltul şi nu *mere*;
Ş'aşa cântă cu căldură,
De stă Oltul şi nu cură....

Alte-orĭ, în loc de *mere*, se zice scurt *me*, ca în următoarea baladă din valea Crişuluĭ negru (M. Pompiliu, p. 27) :

Pe drumul Orăziĭ
M e r g carele Gheorghiţeĭ...
Cel cu sare
Me maĭ tare,
Cel cu vin
Me maĭ lin...

O analogiă logică oferе oarecum verbul, care exprimă noţiunea de «a merge» în limbile romanice : it. *andare*, sp. port. *andar*, cat. prov. *anar*, fr. *aller* (vfr. aler=aner) şi care se deduce obicĭnuit din *adnare* «a înota către, a ĭeşi la mal prin apă» (Diez, Wörterb. I, 22—26).

Hostis însemna primitiv «peregrinus» (Cic. Off. I, 12 : apud majores nostros *hostis* is dicebatur quem nunc p e r e g r i n u m dicimus); apoĭ «duşmanul armat saŭ al Statuluĭ» (comp. ebr. *zar*, *ne'har* «străin, duşman» şi gr. ξεῖνος, la Erodot «duşman»), de unde s'a generalisat, în româna şi în limbile romanice, la «putere înarmată» adică «oamenĭ înarmaţĭ (fie duşmanĭ, fie prietenĭ)» : rom. *oaste* (comp. *oştire* cu alb. *uštări* «armată»), it. *oste* (la poeţĭ), sp. *hueste*, port. *hoste*, prov. şi vfr. *ost*. După Diez (Wörterb. I, 297) accepţiunea romanică s'a desvoltat din locuţiunea obicĭnuită *ire in hostem* «a merge înpotriva duşmanuluĭ» adecă a m e r g e l a o a s t e. Italĭanul maĭ întrebuinţează, pentru aceeaşĭ noţiune, *armata* şi *esercito*; Francesul numaĭ *armée*, Spanĭolul *armada* «putere navală» şĭ *ejército* «puterea de pe uscat».

Levare «a ridica, a uşura» şi-a lărgit sensul în românescul *luare*, care implică şi accepţiunile latinuluĭ *capere* saŭ *prehendere*. Cu toate acestea vorba a păstrat sensul original în unele locuţiunĭ, ca în cea următoare : mĕ duc la ţară, ca să mĕ maĭ *ieŭ*, adică «să mĕ u ş u r e z, să mĕ descarc de grijĭ, să mĕ distrez» (Lambrior), locuţiune populară maĭ ales în Moldova. In pĭesa «Doĭ morţĭ viĭ» de Alexandri (Teatru, p. 416) : «....Acu, zĭua ca zĭua... mĕ maĭ *ieŭ* cu c a p r e l e, dar noaptea... toate stihiile năpădesc pe mine.....».

Merenda «gustare, mâncare între prânz şi cină», o vorbă de origină rustică, s'a generalisat româneşte, *merinde*, la orĭce provisiune de bucate, ce'şĭ ĭa cineva în călătorie saŭ la lucrul câmpuluĭ; la Macedo-Românĭ *merinde* «crepusculum» (Kavalliotis) ca într'o poesie populară din Macedonia (Conv. lit. II, 388) :

Spuneţĭ luĭ Dailiani se 'nsară (să sară)
Păn' *merinde*, păn' de s a r ă.

Iar la Istriano-Românĭ *merinde* «prânz» (timp şi mâncare). De la Românĭ cuvîntul a trecut şi la Rutenĭ, la carĭ *merendĭa* însemnează «Mundvorrath auf der Reise» (Miklosich).

Palus «baltă» a dobîndit în evul-mediu formele metatetice *padulis*, *padules* alăturea cu *paludis*, *paludes*, bunăoară într'o diplomă din 551 d. Cr. (Schuchardt I, 29). Insemnarea primitivă de «baltă» s'a restrîns maĭ întâĭ la «baltă

cu trestiĭ saŭ păduroasă» (comp. istriano-român *pâlude* «loc apos şi plin de plănte marĭ» din italĭanul *palude* «baltă») şi s'a generalisát apoĭ româneşte şi albaneşte în *pădure* (tot aşa la Macedo-Românĭ) şi *pül* (=paül, padül) «silva»: comp. psl. *lągŭ* «silva, palus» în raport cu psl. *ląka* «palus», de unde româneşte *luncă* «livede şi pădurice (într'o vale)».

Această modificare semasiologică este motivată şi de conformaţiunea de odinioară a mlaştinelor dunărene. Columna antonină — zice d. Hasdeŭ (Ist. crit. I, 290) — arată, că b ă l ţ i l e danubiane din epoca colonisăriĭ romane eraŭ ın adevĕr nişte p ă d u r ĭ în toată puterea expresiunìĭ, în a căror vegetaţiune se ascundeaŭ barbariĭ în timp de resbel».

Despre *pădure* în sens de «munte» vom tracta maĭ la vale sub vorba *codru*.

Dintre celelalte expresiunĭ româneştĭ pentru «pădure», carĭ aŭ suferit o generalisare maĭ mult saŭ maĭ puţin pronunţată, pomenim : *dumbravă*, propriŭ «pădurice de copacĭ, apoĭ codru în genere» : psl. *dąbrava* «arbores, nemus» din *dąbŭ* «arbor»; *bunget*, literal «pădure de stejarĭ», în Muntenia «pădure veche şi deasă» : alb. *bungh* «stejar»; *branişte*, literal pădure *oprită* (de tăĭat), în Muntenia obicĭnuit «pădure cu tufiş des» de la psl. *braniti* «impedire» : *branişte* n u m a ĭ d e o t u f ă nu se face niciodată (Pann).

Passer «vrabiă adică o anumită speciă de «avis s'a întins româneşte asupra întreguluĭ gen, ca şi în limba portugesă şi spanĭolă : rom. *pasere*, sp. *páxaro*, port. *passaro* «avis». In unele localităţĭ însă s'a păstrat, pe lângă sensul general, şi accepţiunea originală a cuvîntuluĭ latin. «Sub cuvîntul *pasere* — zice eminentul folklorist d. Marian (Ornitologia I, 408) — înţeleg Româniĭ din Bucovina pe de o parte toate sburătoarele fără abatere, ĭară pe de altă parte numaĭ *vrăbiile* şi spun, în loc de *vrabiă de casă* şi *vrabiă de munte*, încă şi *pasere de casă* şi *pasere de munte*».

Pentru «paserĭ de curte» se zice *oare*, poate din latinul *alae* «aripate» şi *gaiţe* din psl. *galica* «monedula, avis quaedam», de unde şi *gaiţă* «graculus», al căruĭ sens s'a generalisat. In Moldova li se maĭ zice *cobăĭ* saŭ *gobăĭ* din *cobe* «pează rea», de unde apoĭ ca sens intermediar «pasere rêŭ ogurliă».

Pavimentum, pe o inscripţiune *paimentum* pardoseală», s'a generalisat sub forma *pămînt*, luând înţelesul de «terra», care, la rîndul eĭ, a suferit româneşte o specialisare de sens. Macedo-Româniĭ aŭ înlocuit vorba *pămînt* cu *locu* «terra» propriŭ «locus» (de unde *sumloc* «sub-pămînt» corespunde în basme munteanuluĭ *tărîm*), dar Istriano-Româniĭ o posed asemenea sub forma *pămînt*, uneorĭ *pamınt*.

Spargere «a semĕna, a împrăştia, a presăra» şi-a lărgit sensul româneşte implicând pe acela de «rupere, sfărămare, despicare». Sensul fundamental de «risipire» nŭ'ĭ atât de accentuat în limba modernă, cu atât maĭ mult însă în cea arhaică.

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XXI : «Ca apa v ă r s a ĭ u - m ĕ şi *se sparseră* toate o a s e l e meale=Sicut aqua effundor, et *disparant se* omnia ossa mea».

Cronica luĭ Moxa, p. 351 : «Deacila se sculâ dein Persida Kir cu unchĭu-

sâu Darie Midianul și *sparseră* înpărățiea Vavilonului și peri râu Baltasar».

Saŭ aĭurea, p. 369 : Aurul poate *sparge* cetăți și a răsipi ziduri, poate birui războĭul, poate pĭerde toate bărbățiile, că e segeată lucie și se înfige lesne la inimă de om».

Cu sensul de «a rupe, a sfâșia», bunăoară în următoarele doă pasaje din Pravila luĭ Mateĭ Basarab, p. 95, 99 :

«Când îșĭ *va sparge* neștine haĭnele de mănie și va înjura pre altul : atuncĭ încă se cheamă, că face acela sudalmă mare».

«Cel ce va găsi vr'o scrisoare cu sudălmĭ saŭ cu ocărĭ asupra cuĭva, și de nu o *va sparge* saŭ să o arză, ci o va arata priatinilor săĭ saŭ cuĭ 'șĭ va găsi : acela se va certa...»

Alexandrie, p. 110 : «Și 'șĭ *sparse* împărăteasa luĭ Por conteșul până în pămînt și se despleti și plângea cu jale mare».

Sensurile «a risipi» și «a sfâșia» aŭ persistat și în graĭul popular în anumite locuțiunĭ, dar semnificarea cea maĭ generală a cuvîntuluĭ *spargere* e aceea de «sfărâmare». La Macedo-Românĭ *aspargere* «a strica, a ruina» : *bucate asparte* «bucate stricate saŭ împuțite», *orologhiu aspart* «ceasornic stricat», *casă aspartă* «casă dărămată», *un faur ișĭ asparse lucrul* «un ferar s'a ruinat» (Vangeliu Petrescu).

In basmul «Zîna munților» de Ispirescu, p. 186 : «Tocmaĭ, când era *să se spargă* nunta, fata cea necunoscută și frumoasă peri de lângă dînsul din horă».

Intr'o strigătură din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 442) :

Frunzuliță dintre viĭ,
Are mândra noă ii :
Treĭ sînt rupte, patru *sparte*,
Doă nu se țin pe spate.

Tornare «a întoarce, a da la strug *(tornus)*» s'a generalisat maĭ întâĭ în «întoarcere», ceea ce limba modernă exprimă prin composițiunea *înturnare*, reservând forma simplă *turnare* pentru sensul de «fundere» desfășurat din cel dintâĭ, întocmaĭ precum latinul *versari* a produs românește pe *vĕrsare*.

Iată câteva exemple istorice despre *turnare* în sens de *înturnare*, ca la Istriano-Românĭ și în limbile romanice, un sens, ce'l întîmpinâm deja în secolul al VII-lea în cuvintele «*torna*, *torna*, fratre», rostite «τῇ πατρῴᾳ φωνῇ» după cele raportate de Teofan Bizantinul în Cronografia sa. Semnificațiunea romanică a cuvîntuluĭ *tornare* trebuĭe alminterea să fi existat deja în limba populară latină, căcĭ numaĭ astfel se poate explica deplina'ĭ consonanță semasiologică în maĭ toate limbile romanice.

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. LIII : «Când *toarnă* Zeul prădarea oamenilor săi, bucură-se Iacov și veseleaște-se Israil = *Reducente* Iehova reducem turbam populi sui, exsultabit Jacob, laetabitur Israel».

Paliia din Orăștiea, Gen. III (Cipariu, p. 52) : «In sudorile feației tale veri

mânca pâînea ta, pănă când te veri *turna* ïară în pămînt, de în care eşti luat, că eşti pămînt şi ïară pămînt veri fi».

Ex. XXXII (Ibidem, p. 77) : «*Toarne-se* izbânda mâniei tale şi fi milostiv către greşită dihaniea ta».

Sicriul de aur din 1673 (Ibidem, p. 123) : «Faptele bune nu numaï că se vor pomeni la dzua de apoï, ce să vor şi *turna* înapoï cu bună plată, că uniï ca acestea vor mearge în vieaţa cea de vecie».

Macedo-româneşte *tra se yinu t o r i* «ut vinum fundas» (Daniil).

Inrudirea logică dintr'*a înturna* şi modernul *turnare* o regăsim în următorul vers din Alfred de Musset : *La poésie r e t o u r n e sa coupe d'ambroisie sur ses cheveux* «poesia t o a r n ă cupa'ï de ambrosiă peste părul seŭ».

Verbum a transmis româneşte, sub forma *vorbă*, toate nuanţele sale de sens, pe când limbile romanice l'aŭ adoptat numaï ca termen gramatical (= *verb*), saŭ ca expresiune mistico-religioasă (=*cuvînt*) şi aŭ primit, în locul sĕŭ, pe *parabola* «pildă» (it. *parola*, sp. *palavra*, fr. *parole*), ïar reto-romana pe *placitum* «părere, povaţă» *(plaid)*.

Ca şi latinul *verbum*, luat uneorï în sens de «proverb, adagiu, sentenţă», tot aşa «Româniï maï numesc *vorbe* şi anumite expresiunï tipice, proverbiale, ce le citează în vorbirea lor, de unde *povestea vorbeï* «narratio verbi» pentru *proverb* (1). In Ardeal *vorbe* adică «istorioare» corespund munteanuluï *snoave*» (Slavicï, op. cit., p. 157).

In opereta «Scara mâţeï» de Alexandri (Teatru, p. 176) : «Florico!.... Urît ţi-a fi făr' de bărbat! că'ï numaï o lună, de când ne am cununat..... numaï o lunicică şi *povestea vorbeï*... P a r c ă a r f i p l o a t c u p i p e r î n t r e n o ï!... Tu te afli la tîrg cale de o poştă de mine şi eŭ la ţeară la Florineştï cu grebla'n mână şi cu doru'n suflet».

In pïesa «Chiriţa în Iaşï» (Ibidem, p. 441) : «Am venit păn'aicï cu zilele'n mână... uliţï îs aiste?... pave îï aista?..... Nu poţï face doï paşï făr'a fi..... *povestea vorbeï* : c â n d c u c a p u l d e p e a t r ă, c â n d c u p e a t r a d e c a p... Ş'apoï vĕ maï lăudaţï cu Eşul dumilorvoastre..... Cică'ï capitalie..... aşa capitalie!...»

O formă colaterală a cuvîntuluï *vorbă* e *voroavă*, ca în citatul următor din Miron Costin, Cronice I, 11 : «Intru unele *voroave* limba Italïenilor îşï aduce aminte peste seamă cu a noastră limbă moldovenească».

(1) Şi *poveste* singur se ïa uneorï în acest sens, bunăoară la Nicolae Costin (Cronice I, 72), vorbind de Traïan : «Număratu-l'aŭ Rîmleniï între Dumnezeiï sĕï, că avea în *poveste* Rîmleniï pre acest împărat : maï fericit de cât August, maï bun de cât Traïan, cum laudă cu îmbunăturï pre alţï împăraţï aï lor».

In limba modernă *poveste* are esclusiv însemnarea de «istoriă închipuită, basm», pe când odinioară avea şi sensul slaviculuï *povêstĭ* «narratio» în genere, de pildă în predoslovia luï Grigorie Ureche : «Mulţï scriitorï s'aŭ nevoit de aŭ scris rîndul şi *povestea* ţărilor şi aŭ lăsat izvod pre urmă şi bune şi rĕle să rămâe fiilor şi nepoţilor şi să le hie cele bune de învăţătură, ïară cele rĕle, ca să se poată feri şi să se socotească şi çelor bune să urmeze».

Dosofteĭ, Vĭeţile Svinţilor, Oct. 73[a] : «Mărgând svîntul adease la temniţă, unde erau cei 7 svinţi de i socotiea, pururea asculta svintele lor *voroave* şi învăţături».

Ibidem, Ghen. 21[b] : «Petru vamăşul fiind nemilostiv şi cu totul neîndurat, îi dzăcea scumpul toţi, atăta căt adănăoră calicii făcănd de dînsul *vorovă*, că nime n'au scos milostenie de la dînsul».

Nicolae Costin numeşte pe Cicero *domnul voroaveĭ rîmleneştĭ* adică «principele eloquenţeĭ romane».

Voroava se aude şi în limba modernă, ca şi verbul *vorovesc*, identic cu *vorbesc*. Intr'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 240) :

Spune, mândră, ce ţi-i gându,
De ţi-i faţa ca pămîntu?
Spune, mândră, ce gândeştĭ,
De toată îngălbeneştĭ,
Când cu mine *voroveştĭ*?

Şi maĭ interesant este un al doĭlea dublet, ĭeşit din *vorbă*, adică *horbă*, care, influenţat de *hor* «cor», dobîndi înţelesul de «adunare» (comp. totuşĭ *cuvînt* în raport cu *conventum*). Dintre texturile arhaice, vorba e foarte deasă maĭ cu seamă la Dosofteĭ. Iată şase citaţiunĭ numaĭ din «Vĭeţile şi petrecerile Svinţilor» :

«Şi mearseră sfintele lor la Dumnezău în *horbă* cu îngeriĭ în cerĭu» (Sept. 33[a]).

«Şi toĭul lor strîngându-să *horbă* pregĭur dînşii» (Oct. 75[a]).

«Atunce den norodul, ce sta în *horbă*, găndind că's farmeci, se răpezără la svîntu Apostol» (Noemvr. 125[a]).

«Iară svinţia sa făcând o voroavă den *horbă* povesti limpede de Domnul Hristos» (Ibid. 179[b]).

«Acĕastă minune agĭungând la auzul împăratului şi la patriarhul, făcând *horbă*, chemară pre omul de'l întrebară» (Dechemvrie, 200[b]).

«Iară un jidov orecare din *horbă* foarte se mănie şi apucând un fuşte îl înfipse în coasta svîntului de'i adusă moarte» (Ghenar, 8[a]).

La Istriano-Românĭ *vorbă* s'aude numaĭ în Jeĭune, la ceĭlalţĭ *cuvînt* (I. Maĭorescu).

B. CUVINTE GENERALISATE ÎN LIMBA MODERNĂ.

Boĭerească, proprĭu «femeĭa boĭeruluĭ», generalisat în «muĭere saŭ nevastă» (comp. alb. *buĭĭăreşă* «signora, matrona»).

Legenda sfinteĭ Vinerĭ c. 1580 (Hasdeŭ, Cuvente II, 145, 147) : «E cel om chema'l Agaton, e *boereasa* lui chema-o Polfiĭa». — «Venit'au o *boerească* în cetate de propoveduĭaşte şi spune de fiĭul Marieei».

Azĭ cuvîntul, contras în *borească*, s'a păstrat numaĭ în graĭul ardelenesc şi bucovinean.

Intr'o poveste de pe Someş (Contemporanul II, 596) : «O dată zice către *borească* : tu femee, lucrul l'am cam isprăvit».

Intr'o doină voinicească din Bucovina (Marian II, 187):

Dacă codru frunza'şĭ lasă,
Toţĭ voinicii merg pe a casă,
La copiĭ şi la *boreasă*.

Intr'o doină haiducească din Ardeal, care nu'ĭ de cât o variantă a celeĭ precedente (Jarnik-Bârseanu, p. 289):

Pănă codru frunza'şĭ ţine,
Toţĭ voinicii trăiesc bine;
Deaca codru frunza'şĭ lasă,
Toţĭ voinicii trag pe-a casă,
La copiĭ şi la *boreasă*,
La viaţă ticăloasă!

E cunoscută hazlia întrevorbire, ce Anton Pann pune în gura a doĭ Ungureni, adică a doĭ Românĭ ardelenĭ, asupra urmărilor primejdioase ale beţieĭ. Iat'o în extract (Povestea Vorbeĭ, p. 52—54):

Mâĭ soaţe, văz't'aĭ tu ghie?
— O văz't, mâĭ, (zice) ş'o mie
No, da cum'ĭ? de'ĭ văz't, spune!
— Da, aŭ îĭ, mâĭ, vr'o minune?
De n'aĭ văz't, cred, pot' să'ţĭ pară;
No, mâ, să'ţĭ spun cum îĭ dară:
I albă şi stă'n chişoare,
Răscăcănată la soare.
— No minţĭ tu, că n'aĭ văz't ghine,
Să'ţĭ spun io, cată la mine:
Ghia aie-ĭ p'un deal pusă,
Tot cu ţepĭ pîn ea împunsă;
Şi cochile voinicĭ tună
Poama eĭ de-ĭ o adună,
Şi supt chişoare îmĭ par'că
Să'ĭ cure zeama, o calcă;
Apoĭ p'ceia zeamă dragă
O botez ghin ş'o bagă
In o scorbură întinsă,
Cu bete d'alun încinsă.
De aci mere o *boreasă*,
Ce'ĭ zic eĭ cărcîmărească,
Şi cheamă ghinul pî-o bortă,
Ţinênd o cofă cu tortă,
Şi ţi'l dea de'l beĭ cu oala.
Mâ, da'ĭ şelăŭ ghinul ala!.....

Codru însemna odinioară esclusiv munte» întocmaĭ ca albanesul *kodră* «monte, gran massa di terra» şi istriano-românul *codru* «munte», bunăoară în proverbul istrian: «*Codri* stau en loc, omiri se contrescu = I *monti* stan fermi e le persone s'incontrano» corespunzênd daco-românuluĭ: «Munte cu munte se întîlneşte, dar încă om cu om . Transiţiunea la sensul de «munte păduros», cum însemnează *codru* în Jeune, făcu posibilă generalisarea cuvîntuluĭ în «pădure mare şi deasă», singura accepţiune cunoscută de graiul modern daco-român. Slavicul *gora* întruneşte ambele sensurĭ «munte» şi «pădure», ca şi sêrbul *ropa* «mons, silva».

Iată câteva texturĭ, în carĭ *codru* are însemnarea de «munte».

Evangeliarul din British Museum, Mat. XVII, 20: «Să aveţi credinţă căt uin grăunţu de muştariu, zicere-aţi *co lrului* acestui «treci de acicea încolo» şi ar treace=Si habeatis fidem quantulum granum sinapis, dicetis huic *monti*: Transgreditor hinc illuc; et demigrabit...

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XIV . «Doamne, cine va lăcui întru viaţa ta? şi cine se va sălăşlui în *codrul* sfânt al tău? = Jehova, quis commoraturus est in tentorio tuo? quis habitaturus in *monte* sanctitatis tuae?».

Ps. LXXI : «Să priimească *codrii* pacele oamenilor şi munţii în dereptate=Proferant *montes* pacem populo et colles propter justitiam».

Ps. CXIV : «*Codrii* jucară ca berbecii şi munţii ca mieii oamenilor= Ipsi *montes* subsiluerunt velut arietes, colles ut subrumae pecudes .

Ps. CXXXII : «Ca roa Ermonuluĭ ce deştinse in *codrii* Sionului = Ut ros Hermonis, qui descendit super *montes* Zionis .

Sub influenţa luĭ *codru* căpătă şi *pădure* sensul de «munte».

Evangeliarul din 1574 scrie cănd «*codrul* Eleonului când «*pădurea* Eleonului».

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XVII : «Şi urziturile *pădurilor* smintiră-se şi rădicare-se=Fundamentaque *montium* commoventur, concutiuntur autem ..»

Ps. XXIII : «Cine sui în *pădurea* Domnuluĭ ? şi cine stătu în locul sfânt al lui ? = Quis ascensurus est in *montem* Jehovae, et quis staturus in loco sanctitatis ejus ?»..

Ps. XLV : «Turbură-se *pădurile* de vrătutea lui=Commoverentur *montes* elatione ejus maxime».

Vorba *codru*, în sens de «porţiune, bucată» e de altă origină şi anume din medio-latinul *quadra* saŭ *codra* (panis). Proverbul muntean «Flămîndul *codriĭ* visează şi vrabia meiŭ» corespunde moldovenesculuĭ «Vrabia mălaiŭ visează şi calicul *comîndare*».

Invăţul, la Istriano-Românĭ *văţ* saŭ *veţ*, era primitiv o «deprindere rea», un *viţiu* (*vitium*), bunăoară în proverbul : tot *învăţul* are şi desvăţul. Sensul peĭorativ dispăru cu generalisarea cuvîntuluĭ în «deprindere», de unde verbul *învăţare* «a deprinde, a instrui». Tot aşa la Istriano-Românĭ *învăţ*, cu formele secundare *văţ*, *veţ* şi *veţa*, însemnează «a învăţa, a se deda, a se deprinde (I. Maĭorescu); asemenea la Macedo-Românĭ *nveţu* «disco». Spanioleşte *vezo*, italieneşte *vezzo* are maĭ cu seamă sensul peĭorativ «deprindere rea, nărav , de pildă în proverbul : il lupo cangia il pelo, ma non il *vezzo* «lupul îşĭ schimbă părul, dar *nămravul* (=învăţul) ba»; dar şi acela de «desmĭerdare, petrecere», de unde *invezzarsi* «a se învăţa, a se deprinde», sp. *envezar* «a petrece».

Lovire, paleo-slavic *loviti* «venari, capere, piscari», de la sensul special «a lovi vînatul spre a'l prinde», cum şi însemnează vorba în istriano-română : *lovesc* «a vîna, a prinde vînând», *lovesc lişiţa* «fac vînătoare de vulpı» (I. Maĭorescu), a trecut la accepţiunea generală *a lovi* adică «a da în cineva saŭ în ceva», de unde apoĭ nuanţele logice «nimeresc, ajung, apuc, brodesc .

Miron Costin, Cronice I, 22 : «Şanţul (luĭ Troĭan) *loveşte* pe la Nipru şi de la Nipru cu maĭ mare dispărţeniă la Don».

Nicolae Costin, Cronice II, 4 : «Grigorie Vodă, Domnul muntenesc, luându'şĭ pre Doamna sa cu tot ce aŭ avut, aŭ *lovit* prin Moldova pre la Suceava şi aŭ trecut în ţara leşească, de unde aŭ tras la Beciŭ la împărăţiea Neamţuluĭ».

Intr'o strigătură din Ardeal (Jarnik-Bârseanu, p. 360) :

Altu joacă o ţîrişoară
Şi'l *loveşte* Doamne, o boală,
De treĭ lunĭ nu se maĭ scoală..

Intr'o doină (Ibidem, p. 57):

> Halde, mândro, să fugim,
> Amîndoi să pribegim,
> Că noi bine *ne lovim*
> Şi la ochi şi la sprîncene
> Ca doi păunaşi la pene!...

Saŭ (p. 247):

> Bade, cu cin'te iubeşti,
> Nici un pic nu *te loveşti!*..
> Uitäte-te, bade, la mine,
> Că's tânără ca şi tine;
> Mult ne ar sta noă de bine!

Macedo-Românii întrebuinţează în locu'i verbul *agudescu* «pulso» (Kavalliotis), *se agudeaşte* «accidit» (Boiagi) adică «se loveşte, se întîmplă».

Nevastă «muiere de curînd măritată, soţie» a dobîndit româneşte un sens mai larg de cât în limbile slavice: psl. *nevêsta* «sponsa, nurus», rus. nsl. *nevêsta* «fiancée», pol. *niewiesta* «femme nouvellement mariée», ceh. cr. serb. *nevêsta* «fiancée, belle-fille» (Cihac). In dialectul macedo-român *nviasta* însemnează «noră»: *miresei* îi zic *'nveasta ginerelui* saŭ *'nveastă noŭă* (V. Petrescu); iar istrianul *nevastă* saŭ *neveastă* este «mireasă» şi «nevastă în primele zile după căsătorie», alminterea zic dînşii *muliere* «muiere», căci n'aŭ vorba *femee* (I. Maiorescu).

Compară următorul pasaj din Pravila lui Matei Basarab, p. 162: «... călugăriţa se cheamă *nevasta* lui Dumnezeŭ, carea iaste cununată cu Dumnezeŭ...» precum şi alte doă din Evangeliarul din British Museum, v. 160: «s o a c r a la *nevasta* ei şi *nevasta* la soacră sa», v. 201: «cine are *nevastă* g i n e r e iaste». In aceste pasaje *nevastă* însemnează «mireasă» saŭ «noră» ca în dialectele macedo şi istriano-român.

Voinic însemna odinioară aproape esclusiv «oştean», întocmai ca paleoslavicul *voinikŭ* «miles». Iată câteva exemple.

Codicele Voroneţian, Act. Apost. XXIV, 31: «*Voinicii*.... luară Pavelu prespre noapte întru Antipatrida=*Milites*... receptum Paulum duxerunt nocte Antipatrida».

Evangeliarul lui Coresi, Ioan XIX, 23 (Cipariu, p. 15): «Iar *voinicii*, când răstigniră Isus, luară veştmintele lui şi făcură 4 părţi=*Milites* ergo, quum crucifixissent Jesum, acceperunt ejus vestimenta et fecerunt quatuor partes...»

Cronica lui Moxa, p. 402: «Atunce un *voinic* anume Miloş Cobilici, v i t e a z şi brăbat bun, deci meşterşugui de se apropie şi spintecă cu un hangeariŭ pre Murat-beghi».

Pravila de la Govora, p. 21: «Ce *voinic* va eşi la r ă z b o i ŭ şi se va lovi cu alt *voinic* şi'l va birui şi'l va pleca subt dînsul şi acela va şti, că va să ia moarte de la dînsul şi de va zice: dau-mĕ, frate, nu mĕ ucide, iată că sînt pre voia ta; iară acesta va fi nemilostiv şi'l va ucidə, să se leapede de creş-

tinătate şi pocaanie 20 de aĭ şi metaniĭ căte 1000 în zi. Deci pentru că'l plecaşĭ supt tine şi întru voĭa ta tu, pentru ce, ticăloase, îl uciseşĭ? Iară de va fi ucisul de limbă păgănă, aceluĭa maĭ puţinĭ aĭ să'ĭ socotească luĭ duhovnicu său. Iară de se vor aduna doĭ împăraţĭ cu *voĭniciĭ* lor la r ă z b o i ŭ...»

In reflecţiunile, cu carĭ cronicarul însoţeşte relaţiunea războłuluĭ de la Rîmnic între Ştefan Vodă şi Ţepeluş Vodă, ne întîmpină locuţiunea quasi-pleonastică *voĭnicĭ de oaste* (Cronice I, 167) : «Minunat lucru! După poticala de întâĭ a luĭ Ştefan, cela ce nu avea *voĭnicĭ* de o a s t e, ci strîngea păstoriĭ din munţĭ şi argaţiĭ de'ĭ într'arma, amu ĭară se rădică deasupra biruitorilor. Cel ce întâĭ se vedea că aŭ pierdut ţara, acmu dă domniĭ altora şi ţara îşĭ lăţeşte».

Intr'o colindă de oştean (Teodorescu, Poesiĭ pop., p. 47) :

Cutare *voĭnic* s l u j e a ş t e,
Prujeaşte de micşor copil
La Domnul Constantin....

De aci adjectivul *voĭnicesc* în sens de «milităresc», bunăoară în următorul pasaj din prefaţa Pravileĭ luĭ Mateĭ-Basarab : «In toţĭ aniĭ alegea norodul doĭ bărbaţĭ de bună *rudă* să fie de-a tocmirea lucrurile c e t ă ţ e n e ş t ĭ şi *voĭniceştĭ* şi le punea numele ipaţĭ».

Şi colectivul *voĭnicame* «oştire», ca în Omiliarul luĭ Coresi (quat. XIII, 7. 1. v.) : «Ce aŭ fost la codrul Eleonului, acolo amu îngereştile ţării şi *voĭnicamea* arhaggelilor unii nuori cu arepile vînturi aducea».

Limba modernă a păstrat numaĭ una din însuşirile de căpetenie ale oşteanuluĭ—v i t e j i a—şi a generalisat'o, aplicând'o orĭcuĭ o posede, indiferent de starea sa socială. *Voĭnic* însemnează astăzĭ «viteaz, vîrtos, tare» şi se întrebuinţează când ca substantiv, când ca adjectiv.

In balada «Vidra» (Alexandri, p. 98) :

Şi pe noĭ ne-a întîmpina
Păunaşu codrilor,
Voĭnicu voĭnicilor,
Iubitul nevestelor,
Drăgălaşul fetelor ...

Intr'o doĭnă haĭducească din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 288) :

La făgădăul de peatră
Beaŭ *voĭniciĭ* şi se 'mbată;
La făgădăul de peşte
Beaŭ *voĭniciĭ* călăreşte;
La făgădăul de nuc
Beaŭ *voĭniciĭ* şi se duc
Din p i s t o a l e troscănind
Şi din gură chĭuind......

Intr'o doĭnă cătănească (Ibidem, p. 309) :

Prin pădurea cu nuĭele
Merg r ă g u t e tinerele,
Câte treĭ orĭ câte patru,

De duc carte la 'mpăratu,
Şi *voĭniciĭ* osteneaŭ,
Că povară grea duceaŭ.

Intr'o strigătură ardeleană (Ibidem, p. 431):

Bade 'nalt ca ş'un husar,
Leĭea până la pĭeptar;
Badea mîndru şi *voĭnic*
Şi mîndruţa de nimic!

Saŭ (p. 420):

La mîndruţa jucăuşă
E gunoĭul după uşă;
La mîndruţa'n joc bărbată
Curtea nu e măturată;
La mîndruţa'n joc *voĭnică*
Spală oala tu, pisică!

Bălcescu, în «Cântarea Românieĭ», p. 568: «O ţara mea! Unde sînt acum *voĭniciĭ* tĕĭ... ceĭ cu inima vitează şi cu braţul tare? N'aud eĭ răcnetul primejdieĭ tale.., vaĭetele femeilor... plânsorile copiilor... rugele fecĭoarelor? Leiĭ făcutu-s'aŭ mĭeĭ?... Paloşele crunte ruginitu-s'aŭ în mâĭnile războĭnicilor tĕĭ?...»

§ 3.

Generalisarea numelor proprie.

In istoria uneĭ limbĭ se întîmplă adeseorĭ, ca nume proprie să devie, printr'o deasă întrebuinţare, nume apelative şi să'şĭ lărgească astfel primitiva lor semnificaţiune. Nume de popoare şi de ţărĭ dobindesc în genere o însemnare peĭorativă, urăcĭoasă saŭ ridiculă, fiă din ură, din glumă saŭ din observarea unor particularităţĭ etnice caracteristice. Aşa la Greciĭ ceĭ vechĭ, Κάρ însemna «mercenar», Ἀβδηρίτης «prost, mărginit», Παφλαγών «flecar, nemernic», Σκύθης «bădăran», Φοίνιξ «pungaş» (comp. *punica* fides) etc. (1).

La maĭ toate popoarele, cuvintele, cu carĭ se deseamnă naţiunile străine, însemnează obicĭnuit «gângav» saŭ «mut»: poporul considerând limba vecinilor seĭ, ce n'o înţelegea, ca un jargon nearticulat saŭ ca o nedesluşită gângăvire. La Grecĭ βάρβαρος, o expresiune onomatopoetică pentru a depinge o limbă străină şi neînţeleasă, cum zice Ovidiu (Tristia V, 10, 37):

Barbarus hic ego sum, qui non intelligor ulli...

De aci apoĭ sensul secundar «bădăran, necĭoplit», Greciĭ privindu-se ca maĭ civilisaţĭ.

Sanscritul *mlêčča* «indistincte loquens» deseamnă pe cel ce vorbeşte o limbă neinteligibilă adică diferită de cea naţională, cu care vorbă ar sta în directă legătură, după uniĭ linguiştĭ, vechĭul german *walah* «peregrinus,

(1) Fuchs, *op. cit.*, p. 211—231, unde se află o listă foarte completă de numele proprie apelative din celelalte limbĭ romanice.

latinus». Tot aşa Evreiĭ numeaŭ *laëg*, *loeţ* «găngav» pe un popor barbar, precum Arabiĭ poreclesc cu *agem* «cu vorba îngăimată» (de unde româneşte *ageamïu* «nedibaciŭ») pe popoarele nearabe, în special pe Persiani.

In acelaşĭ mod aŭ poreclit Slaviĭ pe Germanĭ *nêmïcĭ* (de unde româneşte *Neamţ*) adică «mut» *(nĕmu)*, după Nestor, sîră nul ce vorbeşte o limbă neînţeleasă în raport cu Slaviĭ din *slovo* «vorbă», precum şi la Grecĭ ἄγλωσσος «fără limbă, mut» era sinonim cu βάρβαρος.

Tot aci se rapoartă numele Albanesilor *ghegă*, pe când *gogă* e porecla, ce dînşiĭ daŭ Macedo-Românilor; *găgăuţĭ*, numele unuĭ trib bulgăresc de pe lângă Varna, care vorbeşte şi scrie turceşte cu litere greceştĭ: toate acestea staŭ în strînsă relaţiune cu onomatopea *găgăesc*, care s'aplică d'opotrivă strigătuluĭ găştelor şi vorbiriĭ îngăimate a oamenilor. *găgăuţă* «peltic, nerod» primitiv *găngav*.

In fine Ungureniĭ sînt numiţĭ în Moldova *ceangăĭ*, ceea ce însemnează pe ungureşte *(csangó)* «rĕŭ sunător (la ureche)» (1).

Numele poporuluĭ bulgar, care a luat o parte atât de însemnată la respândirea în apusul Europeĭ a învăţătureĭ eretice a popiĭ Bogomil, a devenit, în limba francesă, unul din cuvintele cele maĭ triviale. In evul-mediu *bulgari*, *bugari* saŭ *bugeri* era numele partisanilor bogomilismuluĭ identificaţĭ cu Albigensĭ: haeretici, Manichaeorum asseclae (Du Cange), de unde apelativul comun pentru orĭce fel de ereticĭ. Astfel un text frances medieval, citat de Du Cange, spune: «Envoia son fils en A l b i g e o i s pour destruire l'heresie des *Bougres* du p a y s». Fanatismul popular, acusând pe ereticĭ de desordinĭ infame, dete cuvîntuluĭ *bougre* însemnarea de «celui qui se livre à la débauche contre nature» (Littré): Dicti praeterea *Bulgari* puerorum corruptores; interdum *Bulgari* saŭ *Bougres* dicti κυνοβάται; bougrie, si est habiter avec les bestes (Du Cange). In francesa modernă *bougre* a devenit un termen de dispreţ, o înjurătură întrebuinţată numaĭ în limbagiul cel maĭ de rînd.

In vechea limbă românească, Bulgariĭ se numesc *Şcheaiĭ*, ca în următorul citat din cronica luĭ Moxa, p. 377: «In zilele împăratuluĭ Constantin Bărbosul trecură *Şcheaiĭ* Dunărea şi luară ţară multă de la Greci» (2).

Acest cuvînt se trage din albanesul *škïa-u* (=škliav) «bulgar» din neo-grecul σκλάβος, medio-lat. «sclavus»; ital. *schiavo*, fr. *esclave* din germanul *Sklave* pentru *Slave*, engl. *slave*: cuvînt aplicat maĭ întâĭ la prinşiĭ *slavonĭ* şerbiţĭ de

(1) Atarĭ porecle le dă bucuros poporul vecinilor seĭ. Românul numeşte pe Neamţ *Şonţ* saŭ *Şonţişor*, ceea ce va să zică «olog, şchiop» ung. *santa* «perclus, boiteux»), pe Ungur *Şoacăţ* adică «şoricel» saŭ *Şoangher*, pe Grec *Caţaon* adică «canaliă» şi *Capră* saŭ *parpalec* adică «plăcintar», pe Evreŭ *Iudă*, etc. Turciĭ poreclesc, bunăoară pe Moldovenĭ «boĭ moldoveneştĭ» (*bogdan i nadan*), pe Muntenĭ «ţiganĭ» (*cinghiané)*, pe Bulgarĭ şi Sărbĭ «tălharĭ» *(haidud)*, pe Ţiganĭ «Faraonĭ» *(firauni)* etc. Cantemir, *Istoria imperiuluĭ otoman*, p. 340 nota.

(2) Până astăzĭ Româniĭ din Ardeal numesc o suburbiă a Braşovuluĭ *ţinutul Scheilor*, ungureşte *Bolgarszék* adică «coloniă bulgară». *Scheiĭ, Scheĭ* se numesc şi maĭ multe localităţĭ în România.

Otto cel Mare şi de urmaşiĭ sĕĭ. De la secolul al X-lea vorba *sclavus*, propriu «Slav», dobîndeşte, în limbile europene, sensul general de «rob» fără deosebire de naţionalitate.

Această generalisare a numelor proprie presentă o mare varietate şi ne întîmpină pe toate cărările limbeĭ. Ea se manifestă în Fauna şi în Flora graĭuluĭ, în feluritele numirĭ de stofe, jocurĭ, vinurĭ, etc., despre care simpla rĕsfoire a unuĭ dicţionar ar putea procura un bogat seceriş de exemple. Trecĕnd cu vederea acestea, ne vom mărgini la un numĕr oarecare de apelative maĭ importante, carĭ îşĭ trag origina de la nume proprie de fiinţe saŭ de locurĭ.

Unele din aceste numirĭ aŭ o origină de tot recentă, ceea ce nu le împedică a se generalisa din ce în ce maĭ mult în limbă.

Pălăria cea înaltă şi cilindrică, numită şi *capelă*, poartă în genere numele de *joben*, după pălărierul frances *Jobin*, prin care a ajuns la modă.

Figura comică a doftoruluĭ nemţesc *Flaĭmuc* a rĕmas asemenea în limbă pentru a desemna pe «un om tont» dându-se cu preferenţă celor străinĭ.

In cânticelul comic «Mama Agheluşa doftoroae» de Alexandri (Teatru, p. 14): «Pentru durerĭ de cap... cunosc doă leacurĭ fără greş... le am învăţat de la rĕposatu d o f t o r u *Flaĭmuc*, care s'o dus de mult pe ceea lume, ca să'şĭ vadă bolnaviĭ».

In pĭesa «Florin şi Florica» de acelaşĭ (Ibidem, p. 912): «Da ce aĭ păţit, Florine, de te aĭ schimosît aşa? Ha, ha, ha, parcă eştĭ *Flaĭmuc* c ĭ u b o t a r ĭ u».

Şi maĭ la vale (p. 915): «Vaĭ! mânca-te-ar moliile, *flaĭmucule..!*»

Jipescu, Opincar, p. 108: «Numaĭ la Craĭova am auzit, că vr'o şase c ĭ o f l i n g a r ĭ, *flaĭmucĭ*... aŭ mîzdrit pă puţin un milionaş dă gâlbiorĭ».

Iată acum câteva de aceste apelative generalisate.

Craiŭ «rege» din psl. *kralĭ* «rex», care derivă, la rîndul sĕŭ, din germanul *Karl*, adică *Carolus Magnus*, Carol cel Mare, al căruĭ nume deveni tipic pentru a desemna pe suveranĭ, întocmaĭ ca *Caesar*, de unde germanul *Kaiser* şi rusul *ţarĭ*. Tot astfel siglul *Io*, atributul comun al Domnilor în ţările române, se trage încă din timpul imperiuluĭ româno-bulgar, de la vestitul Ioaniţiu Asan (1).

E remarcabilă accepţiunea peĭorativă; «desfrînat», ce a dobîndit vorba *craiŭ* în graĭul zilnic, bunăoară în următoarele versurĭ din «Tragodiea» luĭ Beldiman (Cronice III, 358):

> Strejile lipsite toate, la culuce nime nu'ĭ,
> *Craiĭ* din Iaşĭ fiecare era după cheful luĭ.

(1) Papiu Ilarian, *Tesaur* I, 56—58 şi Hasdeŭ *Cuvente* I, 227. — D. Ureche, într'o notiţă la cronica luĭ Raimund Muntaner (Hasdeŭ, Arhiva ist. I, 2. 150) compară pe românul *Io* cu spanĭolul *En*, care figurează asemenea înaintea numelor proprie. Acest *En* însă e o prescurtare catalană din *dominus* (dom-en în loc de dom-in) imediat înaintea numelor proprie, precum femininul seŭ *Na* nu'ĭ de cât o prescurtare din *domina* (dom-na): *En* Boral, *Na* Maria (Diez, Wörterb. I, 157).

Spargerĭ de dughenĭ şi case şi beţiĭ câte voieştĭ,
Căcĭ pe dînşiĭ cu seĭmeniĭ nu puteaĭ să'ĭ pedepseştĭ.

A se alătura de acest sens francesul «vivre en roi» şi românul «beţiv *împărătesc*» pentru a zice «beţivan». O causă identică a făcut, ca vorba *boĭerie* să capete sensul de «boală lumească».

Maĭ pomenim aci şi poetica numire *craiŭ noŭ* pentru «lună nouă», la care se roagă fetele şi flăcăiĭ pentru împlinirea dorinţelor lor şi asupra căreĭa se poate citi frumoasa poesie cu acelaşĭ nume de Alexandri.

Braşoavă, primitiv «marfă de Braşov», obicĭnuit «marfă proastă», deveni un nume apelativ pentru tot ce'ĭ falş, exagerat saŭ neînţeles: palavră, mincĭună.

In pĭesa «Rusaliile» de Alexandri (Teatru, p. 706): «Bĭetu Ferchezanu era braşovan şi'mĭ spusese *braşoave*».

In «Agachi Flutur» (Ibidem, p. 739):

Neculae. — Gata *sum pro confesare.*
Agachi. — (serios) Neculae, nu'mĭ vorbi braşoveneşte, că nu'mĭ plac *braşoavele.*

Vorba se aude numaĭ în Moldova, dar în timpul maĭ noŭ a trecut, ca multe altele, şi în graĭul muntean, de pildă (Cal. Basm. 1882, p. 50): «Slugile, ameţite de aşa *braşoave* late..., îl crezură şi se supuse fără să cârmească poruncilor luĭ».

Criş̧ saŭ *Cris*, propriu «Croesus», ca în următorul pasaj din Alexandria, p. 81: «Şi atâta aur şi argint aflâ, cât se sătură toată oastea de avuţia luĭ *Cris* împărat». De aci apoĭ sensul apelativ «bogat, puternic» maĭ cu seamă în locuţiunea moldovenească *crişu-eŭ!*

In pĭesa «Rusaliĭ» de Alexandri (Teatru, p. 711):

Prefectul meŭ stă nevĕzut
De ţinutaşĭ necunoscut.
El în oraş şede pe loc,
Vara 'n grădinĭ, ĭarna la foc.
Dar, *crişul eŭ*! toţĭ mĕ rîvnesc,
Şi ca de un drac toţĭ se feresc,
Că's subprefect de un ocol
Ş'în ţeara mea joc mare rol!

In «Florin şi Florica» (Ibidem, p. 912): «In sfîrşit îs boĭer!... cu cĭubucu meŭ, cu giretca me, cu surtuca me... *Crişu eŭ!* ştĭu, că am să mi-o scot în pĭele de acu 'nainte!»

Dar vorba poate servi şi ca un calificativ, de pildă în dialogul următor din «Sgârcitul risipitor» (Ibidem, p. 1635):

Ischĭuzarliu. — Se zice că lasă o avere mare; căcĭ toată vĭaţa luĭ a trăit sărac, ca să moară bogat.
Doctorul. — Nu ţi-oiŭ putea spune, domnul meŭ.
Ischĭuzarliu. — Cu adevĕrat, d-ta eştĭ sosit de curînd din străinătate şi nu poţĭ şti; dar, de s'ar crede ce se vorbeşte în lume, apoĭ *crişul* Polidor!.. ştĭu, că va avea de unde să taie stosul!

Dancĭu, proprĭu diminutiv de la *Dan* (comp. *Stancĭu* din *Stan*), este apelativul copiilor de ţiganĭ, carĭ poartă obicĭnuit acest nume.

Intr'o anecdotă populară de Speranţă (Contemporanul I, 803): «Şi la mĭere cu ţiganca şi cu *dancit* aŭ plecat...»

In pĭesa «Iorgu de la Sadagura» de Alexandri (Teatru, p. 1052): «.. Unde's scripcariĭ?.. Iată'ĭ!.. Ean ascultaţĭ, *dancilor*... să'mĭ cântaţĭ o horă de cele bătrâneştĭ, cum le plăcea părinţilor noştri».

Xenopol, în «Brazĭ şi putrigaiŭ», p. 182: «Un ţigan se hotărî să'şĭ îngroape singur copilul, *dâncĭuleţul*, pe care i-l luase cel de sus».

Frenţe saŭ *sfrenţie* «syphilis» literal «boală *franţuzească*» ca şi cealaltă numire românească *malafranţă* de la neo-grecul μαλαφράντζα (=ital. mal *frances*), boala considerându-se ca provenită din Franţa. Fie-care naţiune a atribuit alminterea numele eĭ poporuluĭ învecinat: Italĭeniĭ, Germaniĭ şi Englesiĭ o numesc *mal francese*, *Franzosenpocken*, *french pox*; Francesiĭ, la rîndul lor, *mal napolitain*; Olandesiĭ, Mauriĭ şi Portugesiĭ *boala spanĭolă*, *boală castilĭană*; Orientaliĭ *boală creştină*; Asiaticiĭ *boală portugesa*; Persianiĭ *boală turcească*; Poloniĭ *boală nemţească* şi Muscaliĭ *boală leşească*.

Gaşpar, unul din ceĭ treĭ craĭ de la răsărit, despre care se zice, în cântecele de Irozĭ, că ţine «ţinele crăiieĭ în părţile Arăpieĭ», a devenit numele apelativ al Ţiganilor. Această transiţiune se explică, după d. dr. Gaster, prin aceea «că unul din ceĭ treĭ craĭ, adică *Gaşpar*, se representă ca un *Arap*, căcĭ, după legendă, era împăratul *Aravieĭ*» (1).

Acest nume, pe care l'a purtat şi un Domn al Moldoveĭ de origină apuseană (Fotino III, 67) a devenit, sub forma *gaşper*, o poreclă populară a ţiganuluĭ în genere saŭ a lăutaruluĭ, apoi în special a ţiganuluĭ prichindel, tânăr şi tudul. Iată câte-va exemple.

Jipescu, Opincar, p. 101: «Insă, cum păşi pă uşă, tîrla-mîrla, s'a uĭmăcit ăl dîntâĭ *gaşper*...»

Conv. lit. XVIII, 207: «Ne am săturat de scărţăiturile a doĭ păcătoşĭ de *gaşperĭ*».

Şi maĭ obicĭnuită este intrebuinţarea femininuluĭ *gaşperiţă* pentru «ţigancă».

Ispirescu, Basme, p 63: «*Gaşperiţa* de cĭoară ce să facă, ca să ponosească pe doamna sa?» saŭ maĭ la vale (p. 66): «*Gaşperiţa* se duse îndată în bucătărie».

Forma diferenţiată *gheşperiţa* e numele uneĭ zîne rele şi slute, al căreĭ tărîm s'află dincolo de vîntul turbat şi despre ale căreĭ fapte nelegĭuite povesteşte basmul «Pĭcĭul cĭobănaşul şi pomul cel fără căpătâiŭ» (2).

Tot după negreaţă a fost poreclit ţiganul cu epitetele populare *arapină*, *cĭoară* saŭ *cĭoropina*, precum pe de altă parte *calăŭ* «gâde», proprĭu «ţigan» («calăiĭ fiind maĭ toţĭ ţiganĭ») e ţigăneşte *kâlo* «negrul», o numire (sanscrită)

(1) Gaster, *Literat. pop. rom.*, p. 496.
(2) Ispirescu, *Basme*, partea II, fasc. I, p. 127—144.

maĭ mult apelativă în oposiţiune cu *parno* «albul» adică neţiganul, ca şi o altă poreclă a lor *mèlelo* «Negrul» (comp. ngr. μελάνι) (1).

O altă numire românească a ţiganuluĭ e *faraon*—întocmaĭ ca turceşte *ferevni* «ţigan» dela *Farao* şi ungureşte *Farao-nép* «ţiganĭ» literal «poporul luĭ Faraon»—şi *ighiptean* (Jipescu, p. 101 : uĭte aşa o păţiră cĭoacile şi grauri dă *ighiptenĭ*), macedo-rom. *ghift* «lăutar, ţigan» din ngr. γύφτης, alb. *ĭefcu*; medio-lat. *aegyptiacus*, engl. *gipsy*, sp. port. *gitano* (=aegyptianus), poporul luându'ĭ ca veniţĭ din Egipt, deşi această ţară n'a fost nicĭ măcar o staţiune principală, precum Francesul îĭ numeşte *bohémien*, fiindcă aŭ emigrat în Franţa din direcţiunea Boemieĭ.

Irod saŭ *irozĭ* se numeşte, în Moldova, masca, cu care se colindă de la Crăcĭun până la lăsatul seculuĭ (25 Dec.—7 Ian.), după numele luĭ *Irod*, împăratul Iudeiĭ, care figurează în representaţiune. Acelaşĭ teatru religios se numeşte, în Muntenia, *Vicleim*, după numele oraşuluĭ *Vitleim* saŭ *Betlehem*, unde s'aŭ omorît pruncиĭ de către Irod (2).

Intr'o poveste de Creangă (Convorb. lit. IX, 404): «Ţi se părea cucoşu, că'ĭ un *irod* de ceĭ frumoşĭ».

Iată alte câteva apelative religioase derivate de la nume proprie :

Iudă, o sĕrbătoare băbească pe zĭua de 19 Iunie, care poartă furtunile şi bate ţarinile cu peatră—de unde apoĭ, luându-se efectul drept causă, în graĭul vînătoresc «o grămădire de arburĭ rĕsturnaţĭ», bunăoară în următoarele versurĭ din balada «Vînătorul Carpaţilor» de Rucăreanu :

Vînătorul se opreşte :
«Jos, copiĭ, pe brâncĭ cu toţiĭ !
Auzirăţĭ şueratul
Capreĭ negre pîntre stânce?
Ne-aŭ ulmat ; dar sînt aicea.
Drept l' aninătorĭ vĕ duceţĭ
Şi vedeţĭ de le luaţĭ vîntul,
Ca nicĭ una să ne scape!
Iar în *ĭudele* din faţă
Se ţin cerbiĭ, staŭ şi urşiĭ;
Daţĭ la câĭnĭ îndată drumul!.. ..»
In *ĭuzĭ* gonesc copoiĭ, spre vîrf eĭ se'ndreptează,
Din ce'n ce chefnitul maĭ mult se înteţeşte.....

Această numire, observă autorul (3), «derivă de la un v î n t foarte furios, ce bate maĭ în acelaşĭ timp din maĭ multe părţĭ şi pe care vînătoriĭ muntenĭ l'aŭ numit *ĭudă*, pentru că, ducênd mirosul de pe tot locul de la om la vînat, acesta îl ulmă, fuge şi se depărtează, astfel că toată osteneala vînătoruluĭ rĕmâne în van».

(1) Vezĭ şi alte numirĭ ale Ţiganilor derivate de la culoarea lor relativ neagră la Diefenbach, *Völkerkunde Osteuropa's* II, 297.

(2) Teodorescŭ, *Poesiĭ populare rom.*, p. 98—99, 102—109 şi 109—119.

(3) Rucăreanu, *Modeste încercărĭ poetice*. Bucureştĭ, 1873, p. 65.

Lăzărelul «datină practicată numaĭ în unele localitățĭ, ca doĭ saŭ treĭ copiĭ să umble din casă în casă în așa numita «Sâmbăta luĭ *Lazăr*» saŭ a Floriilor, cântând pe o arie monotonă versurĭ.....»(1).

Scaloean e «chipul unuĭ om mititel ca de o palmă de lung şi făcut de lut», pe care locuitoriĭ din Dobrogea îl pun într'un sicriu de papură şi'l daŭ pe Dunăre, în Joĭa din săptămâna a patra după Paşte, recitând :

Scaloeni, scaloean,
Trupuşor de diciean.....(2)

Aceeaşĭ datină există în Moldova şi rěposatul Săulescu o descrie cam în modul următor : In timp de secetă țărancele fac din pămînt galben un chip de om, numit *Caloĭan* saŭ *Scaloean*, pe care, punêndu'l într'un coşciug, îl bocesc şi'l îngroapă între boziĭ saŭ la puțul satuluĭ. După treĭ zile îl desgroapă şi'l aruncă pe gârlă (3).

Acest cuvînt, pe care Săulescu îl pune în legătură cu *Caloĭan* (Καλοϊάνος), supranumele luĭ Ioanițiu, fratele maĭ mic al luĭ Petru Asan, căpetenia imperiuluĭ româno-bulgar, se întrebuințează ca un apelativ spre a desemna pe de o parte pe «o femeĭe cu apucăturĭ bărbăteştĭ» adică ceea ce Latiniĭ numeaŭ *virago*, ĭar pe de alta pe «un om uşor, repede în mişcările luĭ, gata a umbla în toate părțile», bunăoară într'o snoavă de Ispirescu, p. 77 : «Tartorul trimise un *scaloean* de drăcuşor.....»

Vasilcă se numeşte capul de scroafă, împodobit cu florĭ, panglice şi verdețurĭ, cu care flăcăiĭ colindă la sfântu *Vasile*.

Proverbul «*Vasilca*, cât de mult veĭ împodobi-o, tot *vasilcă* rămâne» îl explică Golescu (Conv. VIII, 69) adică «cele urîte când se împodobesc».

In «Sorcova» d-luĭ de la Vrancea s'află o descriere a acestuĭ obiceiŭ (Sultănica, p. 182) : «Taraful lăutarilor de sub Sotir Cĭupitul, țambalagiul Olăniteĭ, împodobise de prezĭuă un cap mare de porc cu tibet conabĭu şi albastru, cu busuĭoc şi cu cerceĭ roşiĭ în amîndoă urechile; şi mi-i vîrîse în dințiĭ rănjițĭ un trandafir umplut cu tocătură rumenă de pecie şi de muşchiŭ».

Nume de animale de la nume de persoane ne întîmpină adesea în limbă.

Martin e numele popular al ursuluĭ numit şi *Gavrilă* saŭ *Vasilică*, pe când la Franceşĭ *Martin* e numele măgaruluĭ, *Martin-pêcheur* «alcedo» şi diminutivul *martinet* «lăstun» ca germanul *Martinsvogel*. Ruseşte *martiška* însemnează «maĭmuță», *vasĭka* diminutiv de la *Vasiliĭ* e numele pisiceĭ, ĭar *miška* din *Michailă* al ursuluĭ.

In povestea «Soacra cu treĭ nurorĭ» de Creanga (Conv. lit. V, 333) : «Oare nu cumva nenea *Martin* a dat raĭtă pe la d-ta pe a casă».

In «Harap-alb» de acelaşĭ (Ibid. XI, 180) : «Iaca u r s u l se trezeşte şi după dînsul, *Gavrile*....»

(1) Teodorescu, *Ibidem*, p. 202.

(2) Burada, *O călătorie în Dobrogea*, p. 26.

(3) *Mănunchiŭ din manuscrisele luĭ G. Săulescu* în *Analele Acad. rom.*, seria II, tom. XII, secț. II, p. 160.

Mătieş saŭ *Machiaş*, în Transilvania, numele gaiţeĭ ca şi ungureşte *mátyás* «garrulus glandarius» identic cu *Mátyás* «Mateĭ», precum germanul *Staarmatz*, în care *matz* corespunde asemenea luĭ Mateĭ.

Numele moldovenesc al pisiceĭ, *mâţă*, e pus în legătură cu serb. *maţa*, care, ca şi germ. *Mieze*, însemnează propriu «Mărioară» (sp. *marica* «coţofană»), precum serb. *mačka* «pisică» e literal «Mateiaş» şi rus. *miška* «pisică» e propriu «Mihalache».

Compară-se totuşĭ cu românul *mâţă* italianul *muccia* «pisică» din proverbul: *chiamare la gatta muccia* «a chema *pisica* mâţă» adică a desemna ceva cu un nume desmierdător. Numirile de *mâţă* şi de *pisică* (comp. engl. *puss*, numele rĕsfăţător al pisiceĭ, alb. *piso* «pisică» după strigătul *pis*, *pis!*) ar fi deci ambele onomatopoetice.

Specia de «corvus», numită în Argeş «papagal ţigănesc», poartă moldoveneşte numele de *stancă* saŭ *stâncuşoară*, identice cu omonimele lor femeieştĭ.

Grangurul poartă, în judeţul Dolju, numirea de *Zamfiră*, iară uniĭ Românĭ din Bucovina cheamă *Ştefan* pasĕrea «cucu» (1).

Dintre plante pomenim: *Hristoforiţă* saŭ *earba sfântuluĭ Hristofor* «Actoea spicata», *Crăstăval* «Cirsium oleraceum», *earba luĭ Timofti* «Phleum pratense», *Nemţişor* «Delphinium consolida», *Ungurean* Marrubium vulg.» şi *Ungureancă* Arum maculatum» (Brândză).

Solomonie însemnează maĭ întâĭ cartea magică «Clavicula Salomonis», atribuită regeluĭ Solomon, apoĭ în genere «tot felul de farmece, de vrăjĭ».

Despre ştiinţa universală a luĭ Solomon povesteşte un hronograf românesc «că aŭ aflat firea a tot ce iaste în lume... pe supt ceriu şi pre pămînt şi în ape, toate cu înţelepciunea sa le aŭ aflat... Aşişderea şi planitele şi crugurile şi toată tocmala ceriuluĭ şi de supt ceriu ştiea şi cum va lega pre diavolĭ, şi cum iĭ va chema pe numele lor, *şi toate vrăjile...*» (2).

Stamati, în povestea'ĭ versificată «Ciubăr-Vodă» (Musa rom., p. 110):

Dar iată că aŭ vĕzut
Pe-a eĭ scumpă brăţea
Un baer de matostat
Cu multe scrijiliturĭ,
Ce foarte se potrivea
Cu slova, ce aŭ fost scris
Impăratul Solomon
In *Solomonia* sa,
Pre care carte cetea
Prea ades Domnul Ciubăr.

Şi maĭ la vale (p. 115):

...Fata judeluĭ...
Insă farmice ştiind

(1) Marian, *Ornit. pop. rom.* I, 6; II, 132.
(2) Gaster, *Literat. pop. rom.*, p. 336.

Şi, fiindcă şi Ciubăr
Credea în *Solomonii*,
Pe dînsa el o avea
De dragoman credincios
Intre dracul şi'ntre el.

In povestirea «Moş Nichifor coţcariul» de Creangă (Conv. X, 380): «Noroc că eŭ ştiu *solomonii* şi nu mĕ prea tem nicĭ de balaurĭ».

In povestea «Harap-Alb» de acelaşĭ (Ibid. XI, 181): «Nu se poate apropia nimene de cerb, căcĭ este *solomonit* şi nicĭ un fel de arme nu'l prinde».

Asupra vorbeĭ *şolomonar*, cum se numeşte în Transilvania vrăjitorul saŭ astrologul «care caută stelele pe cer», d. dr. Gaster a scris o preţioasă monografie, în care dovedeşte, că vorba e identică cu *Şolomanţe*, formată printr'un compromis între *Salamanca* «unde se învaţă magia» şi *Solomonie* «măĭestria luĭ Solomon» adică faĭmoasa Universitate spanĭolă, în care se profesa magia după cartea cabalistică «Clavicula Salomonis» (1).

Troĭan, paleo-slavic *troĭan* «Trajanus», după numele mareluĭ împărat, ale căruĭ valurĭ saŭ şanţurĭ dintre Prut şi Nistru aŭ făcut pe popor să identifice numele sĕŭ cu toate marile zidirĭ din aceste ţărĭ (comp. sĕrbeşte *troĭan* «zidurĭ ce datează de la împăratul Traĭan»).

Şi bătrâniĭ noştri cronicarĭ vorbesc de acea faĭmoasă construcţiune, ce se întinde

Pe câmpia dunăreană, care fuge în depărtare,
Unde ochiĭ se afundă dintr'o zare într'altă zare,
Ca pe sînul fără marginĭ şi pustĭu de ocean,
Unind doă orizonurĭ, ĭată *valul luĭ Traĭan!* (2).

Miron Costin (Cronice I, 21) spune, că «de acest vestit împărat e şi şanţul săpat, *Troĭanul*, de oştile sale, în vecĭnica pomenire, incepĕnd din ţara muntenească peste toate apele aceste, care s'aŭ pomenit: Siretul, Prutul, Nistrul, Buhul şi Niprul până la Don».

De asemenea, în letopiseţul sĕŭ (Ibidem, p. 249), povesteşte, că această ţară a fost maĭ «întâĭ descălecată de Traĭan, împăratul Rimuluĭ, a căruĭ împărat numele trăĭeşte între noĭ până astăzĭ cu şanţul cela ce se zice *Troĭanul*».

O câmpie de lângă Turda în Transilvania poartă numele de *Pratul luĭ Traĭan*, ĭar dunga albicĭoasă cu multe stele pe cer—*calea lacteă*—se numeşte româneşte *Calea luĭ Troĭan*, pe când în Occident ea poartă numele de *chemin de saint Jacques*, *cammo di sant Yago*, *Jakobstrasse* (3).

(1) Jagič, *Archiv für slavische Philologie* VII, 281—290.
(2) Alexandri, *Poesiĭ* III, 92.
(3) Acelaşĭ rîŭ albiu de stele
ce merge spre Moldova din taĭnicul noean

se maĭ numeşte şi *Calea robilor*, din causă că servea de călăuză robilor scăpaţĭ din mâĭnile Tătarilor (Alexandri, «Calea robilor»):

Şi rîul cel de stele e călăuzul taĭnic,
Ce duce la Moldova pe rătăcitul caĭnic;
Şi câmpul e Bugeacul cu orizonurĭ marĭ,
Bătut de oamenĭ searbezĭ, ce fug de la Tătarĭ.

Vorba *troĭan* a devenit româneşte un nume comun pentru orĭce grămadă de pămînt, pentru orĭce întărire maĭ înălţată, pentru orĭce nemete saŭ movilă de omăt.

Intr'un document slavon de la Ştefan cel Mare din 1489, *troĭan* figurează între cele câteva cuvinte româneştĭ intercalate în textul slavic, ca *bucată*, *rĕdiu*, *limbă-dulce*, *Rumăr* şi se ĭa drept delimitare hotarnică (Hasdeŭ. Arhiva ist. I, 1. 155).

Intr'un fragment de Cronică anonimă, atribuită de d. Hasdeŭ luĭ Nicolae Milescu, se vorbeşte despre Traĭan Ulpie (Cronice I, 88), că «pe unde mergea, drumurĭ marĭ de peatră şi şanţurĭ groaznice trăgea, pe unde şi âmbla, precum şi până astăzĭ se vĕd şi la noĭ aicĭ în ţară, cărora încă *troĭanurĭ* le zicem, rămâind de atuncea de în om în om acel nume, carele se trage şi până astăzĭ, măcar că foarte puţinĭ sînt, care să ştie drept ce le zic *troĭanurĭ*? Iar acesta este adevĕrul, că de oştirea aceluĭ mare împărat, Traĭan Ulpie, sînt ridicate şi nu numaĭ aicĭ, ci şi printr'alte ţărĭ aşa aŭ făcut, cum s'aŭ zis, pentru ca să rămâie neamuluĭ omenesc pomenire de marĭ şi de puternice faptele luĭ».

Cuvîntul luat obicĭnuit în sens de «morman, nemete» adică «grămadă de pămînt saŭ de zăpadă» se aplică la figurat pentru «grămadă» în genere.

Alexandri «Intoarcerea în ţară» (Poesiĭ I, 221):

Sania'mĭ cea mică, murgul meŭ cel dalb
Lăsaŭ urme albe pe omătul alb.
Sburam noĭ ca gândul, ce mĕ 'mpresura;
Gândul meŭ, ca mine, în cerurĭ sbura.
Eŭ rĕsbăteam iute *troĭenĭ* de ninsorĭ,
El lăsa în urmă'ĭ *troĭenĭ* lungĭ de norĭ.

In pastelul «Iarna» (Ibid. III, 9):

Din văzduh cumplita earnă cerne noriĭ de zăpadă,
Lungĭ *troĭene* călătoare adunate 'n cer grămadă;
Fulgiĭ sbor. plutesc în aer ca un roiŭ de fluturĭ albĭ,
Rĕspândind fiorĭ de ghĭaţă pe aĭ ţăriĭ umerĭ dalbĭ.

Intr'alt pastel «Viscolul» (III, 13):

Crivăţul din mează-noapte vîjie prin vijelie
Spulberând zăpada 'n cerurĭ de pe deal, de pe câmpie,
Valurĭ albe trec în zare, se aşează 'n lung *troĭan*
Ca nisipurile dese din pustiul african.

In poema «Dumbrava-Roşiă» (III, 2. 4):

In ţeara acea mică. . . . .
. . unde pe sub earbă câmpiile frumoase
Ascund *troĭene* albe de-a duşmanilor oase.....

Bolintineanu, în legenda «Făt-frumos» (Poesiĭ I, 427):

Intr'o zi cu dulce soare
Drăgălaşul Făt-frumos
Prin *troĭene* de ninsoare
Trece mândru şi voĭos.

Numele strălucit al împăratului roman a fermecat imaginaţiunea diferitelor popoare. El rĕsună adeseori in legendele şi cantecele populare ale Rutenilor, Sĕrbilor şi Bulgarilor, ba el figurează chiar în Panteonul slavic alăturea de *Hurs*, *Veles* şi *Perun*. Intr'o veche epopee rusească din secolul al XIII-lea e vorbeste de un *trop troianĭ* «şanţul lui Traian» in guvernămîntul Chievului, iar in poesiile populare bulgăre li se povesteşte de «Ţarul Troian», stăpănul unor comori nesecate, căruia ii cură aur şi argint din 70 de cişmele. Sub Balcani e un oraş *Troian* şi peste Topolniţa, langă Tatar-Bazargik, duce *Troianov most* «podul luĭ Traian», unde nu departe sînt ruinele numite de popor *Troĭanov grad* «oraşul lui Traian» (1).

Toate acestea dovedesc, că intr'adevĕr amintirea marelui împărat trăieşte pănă astăzĭ în numele *troĭan*, cu care Românul porecleşte orice ridicătură, drum saŭ şanţ maĭ răsărit, precum şi în valul luĭ *Traĭan*, lunga liniă de şanţurĭ, care se întinde neîntrerupt de lângă Constanţa pănă aproape de Cernavodă. Această construcţiune, ca şi multe altele, deşi posterioară luĭ Traĭan aproape cu treĭ secole (2), iĭ s'a atribuit totuşĭ de popor, în închipuirea căruĭa el înfăţişa pe constructorul prin escelenţă, de la care proveneaŭ toate meterezele şi clădirile maĭ însemnate.

«Traian, părintele Românilor, rĕmâne neşters în amintirea lor; prin el şi in el ei vĕd tot ce'ĭ traĭnic, de la munţiĭ de zăpadă ridicaţi de viforul ĭerneĭ, *troĭene*, de la valurile de pămînt şi dîmburile, carĭ întrerup monotonia şesuluĭ, *troian*, şi pănă la brîul de stele înfipte pe bolta cerească, *calea luĭ Traĭan*» (3).

§ 4.

Restrîngerea sensuluĭ.

Dacă am cerceta cuvintele franceze: *avaler*, *meuble*, *viande* din punctul de vedere semasiologic, am constata, că fie-care din aceste vorbe a pĭerdut semnificaţiunea primitivă generală şi a pastrat numai o insuşire specială a sferei sale logice. Astfel, ceea ce însemna la inceput «a coborî, a da la vale» *(avail—ad vallem)* se restrînse la un anume fel de coborîre, a alimentelor, adica la «a inghiţi» *(avaler)*; ceea ce exprima primitiv «tot ce se poate mişca din loc» *(mobilis)* s'a restrîns la anumite lucrurĭ de casa, la «mobilă» *(meuble)*, in fine, ceea ce desemna originar «lucrurile cu cari cineva traieşte» *(vivenda)* se specialisă pentru «carnea animalelor» *(viande)*.

Evoluţiunea către specialisare a semnificaţiunilor o compară Fuchs cu creşterea unuĭ arbore: trunchiul cel tare şi puternic, din care se nasc şi cateva stîrpiturĭ, produce mai multe ramurĭ, fie-care ramură iar maĭ multe crăcĭ; crăcile, mici vlăstare; cate o ramură saŭ cracă negreşit se veştejeşte în cu-

(1) Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 74 urm.
(2) Tocilescu, *Revista*, An II, vol. II, p. 179
(3) Tocilescu, *Istoria română*, p. 208

rînd, pe cand altele se rĕsfiră cu atât maĭ îmbelșugat; uneorĭ crăcĭ din diferite ramurĭ se confundă într'atâta, în cât abĭa le poțĭ despărți (1).

Ca și în paragraful precedent vom da și aci maĭ întâĭ o listă de cuvinte la tine, carĭ și-aŭ specialisat sensul trecênd în limba română, după care va urma un numĕr oarecare de vorbe, ce aŭ suferit aceeașĭ schimbare semasiologică în limba modernă.

A. CUVINTE LATINE SPECIALISATE ROMANEȘTE

Anima, înrudit cu grecul ἄνεμος «vînt», a păstrat încă această însemnare primitiva în Lucrețiu: *aurarum anima* «adierile vînturilor». Sensul clasic de «suflare saŭ principiu de vĭață» se restrînse românește la *inimă* (cor), considerată ca centrul principiuluĭ de vĭață și de simțire (2): popoarele moderne privind *inima* ca reședința afecțiunilor și a sentimentelor în opozițiune cu ceĭ vechĭ, carĭ o socoteaŭ de lăcaș al inteligențeĭ (comp. *cor latus* «priceput», literal «inimos»). Dar anumite locuțiunĭ: *om fără inima*, *nu'țĭ face inimă rea*, etc. maĭ păstrează încă unele din accepțiunile cuvîntuluĭ latinesc, care fu înlocuit pe de o parte cu expresiunea metaforică *suflet* pentru oamenĭ, pe de alta cu ace a de *abur* saŭ *bleasc* (=psl. *blesku* «splendor, fulmen») pentru animale.

Apponere «a pune langă» s'a specialisat românește numaĭ pentru «punerea» saŭ disparițiunea astrelor, adică pentru noțiunea numită și *asfințire*, pe când dialectul macedo-român a păstrat sensul original al cuvîntuluĭ «demittere», trecut și în limbile romanice: *se te ap ını caplu a teu* «pune'țĭ jos capul» (Daniil). Participiul *apus* «occiden» îșĭ găsește o analogiă în formele romanice: it. *ponente* (=ove il sol si pone), sp. *poniente*, prov. *ponent;* macedoromân *apusu* însemnează «humilis» (Kavalliotis), adică acelașĭ lucru, ce'l exprimă Alexandrescu în versurile asupra Turnuluĭ Curțiĭ domneștĭ din Tîrgoviș e:

. . . și în vale să privesc
M rețul Turn, tri t martur l'al nostru *apu* ,
Ș'a căruĭ or'g'na în secolĭ s'a rĕpus.

Apprehendere saŭ *apprendere* de la sensul general «a apuca, a lua» a trecut românește la cel special «a lua foc saŭ lumină», reflexiv «a se înflăcăra»: Istriano-Românul zice asemenea *aprind* dar maĭ des *prind* (foclu). In limbile romanice forma compusa o întrebuințează Italĭanul numaĭ reflexiv *(apprendersi il fuoco)*, alminterea: *prender fuoco* ca și fr. *prendre feu*; Francesul pentru noțiunea abstractă «a lua in conștiință» adică a «învăța» (*apprendre*), pe când forma *éprendre*, de unde participiul *épris*, avea asemenea în vechime ințelesul «a se înflăcăra» la propriŭ și la figurat.

Campana în evul-mediu «clopot și balanță», ambele numite astfel după provincia *Campania*, a transmis românește, sub forma *cumpănă*, numaĭ sensul

(1) Fuchs, *op. cit.*, p. 209.

(2) Latinește deja *anima*, primitiv identic cu *animus*, se lua maĭ mult în accepțiune fisică, reservându-se termenul respectiv pentru însemnarea morală.

din urmă, adică acela de «statera unius lancis» (Isidorus), ca şi psl. *kąpona* «lanx, statera» şi ung. *kompona* «statera». Primul sens, păstrat în macedo-românul *cămpână* «tintinabulum» şi în albanesul *cămbână*, fu înlocuit româneşte cu slavicul *clopot*, propriu «strepitus», de care se poate alătura daco-românul *zvon* «rumor, strepitus» în raport cu psl. *svonŭ* «sonus, tintinabulum», cum şi însemnează vorba la Românii de pe lângă Verşeţ şi la cei din Istria. Următoarele versuri din «Despot Vodă» de Alexandri (p. 102):

A! dulce este viaţa şi bună e puterea,
Când Domnul rĕspândeşte în ţară mângăierea.
Şi mii de mii de glasuri într'un acord frăţesc
Cu a clopotelor *zvonuri* în cale'i se unesc....

lămuresc această asociaţiune logică.

Capere s'a restrîns, sub forma *(în)căpere*, oarecum la «locum capere» adică «a lua loc, a ocupa», sens deja în Vulgata, Ioan VIII, 37: «Sermo meus non *capit* in vobis», româneşte: «Cuvîntul meŭ nu *încape* în voi». Tot aşa şi în celelalte limbi romanice: it. *capere*, sp. port. prov. *caber*, intransitiv «a avea loc». Frequentativul *captare* a încercat de asemenea o specialisare de sens, redus oarecum la «oculis captare» ca în Lex salica şi la Isidorus: *cattat* i. e. *videt*, de unde româneşte *cătare* «a privi, a se uita» ca în vechea spaniolă şi potugesă: *catar* «a vedea, a privi»; pe când în spaniola şi portugesa de astăzi vorba însemnează «a gusta, a cerceta» adică tocmai ca în dialectul macedo-român: *catture* «a gusta, a căuta». Forma diferenţiată daco-română *căutare*, aplicată în special pentru acest din urmă sens, ar deriva, după d. Burla, din participiul *cautus*, pe care graiul popular l'a confundat cu prima formă cu atât mai uşor, cu cât ambele staŭ într'o strînsă legătură logică: *a căta* nu este alt ceva de cât *a căuta cu ochii*. La Istriano-Români *caut* saŭ *cavt* întruneşte într'adevĕr ambele aceste sensuri: *a cerceta* şi *a privi*.

Cibus «mâncare» a devenit româneşte *cib* «mâncare pentru porci saŭ pentru paseri de curte».

Clarus «luminat, limpede» s'a restrîns la adverbul *chiar* «même, justement», pe când vorba s'a păstrat în istriano-română (*chiar* «limpede») şi în albanesa (*kiar* «curat, senin»). Tot astfel latinul *fortis* «tare, sdravăn» se regăseşte numai în adverbul *foarte*, pe când albanesa posede *fortă* adj. «tare» şi *fort* adv. «foarte».

Fructus «rod, folos», sub forma *frupt*, trecu la însemnarea mărginită de «rodul oilor» adică «lapte», de unde sensul special religios «mâncare, bucate de dulce». Pravila lui Vasile Lupu din 1646, p. 1: «De se va găsi cineva vr'un păstor de oi să fie mulgând oile stăpânu-săŭ furiş şi de va fi vinzând *fruptul* să'şi pearză simbria şi să fie bătut foarte».

Fruptul oilor din acest citat este pe deplin identic cu *mana* vitelor, de unde adjectivul *mânos*, primitiv «lăptos» (*vacă mănoasă* «care dă lapte mult»), care, ca termen ciobănesc, s'a generalisat identificându-se cu «fructuosus». Macedo-românul *frutu*, istriano-românul *frupt* saŭ *frut*, şi albane-

sul *frîut* aŭ păstrat accepţiunea primitivă, înlocuită în daco-româna prin slavicul «rod, roadă».

Humus «pămînt» s'a restrîns româneşte la un anume fel de pămînt : *humă* pămînt moale, de lipit».

Manere «a rĕmânea» s'a restrîns la sensul de «a petrece noaptea», reservându-se semnificaţiunea generală compusuluĭ *rĕmânere*.

Masculus «de parte bărbătească» s'aplică româneşte, sub forma *mascur*, «porculuĭ scopit şi îngrăşat», precum sardul *mascu* inseamnează «berbece (aries). Dar macedo-românul *máscuru* a păstrat sensul original «mas».

Monstrare, de la sensul «a arăta» în genere, a trecut la cel special peĭorativ a arăta greşelĭ, abaterĭ» : *mustrare* «a certa cu vorbe aspre, a imputa .

Nutricium «hrană, mijloc de hrană» s'aplică româneşte, sub forma *nutreț*, în special pentru «hrana vitelor».

Petere «a cere» s'a restrîns la sensul de «a cere în căsătorie» *(peţire)*, de unde *peţitor*, care corespunde, în privinţa sensuluĭ, moldovenesculuĭ *staroste*.

Intr'o strigătură din «Ardeal Jarnik-Bărseanu, p. 450) :

Nu rân'i, lele, dinţiĭ,
Că n'am venit a *p ţi!*

Saŭ (Ibidem, p. 447) :

Nu te, maĭco, supăra,
Că şi eŭ m'oĭ mărita,
C'am vorbit cu doĭ fecĭorĭ
Să'mĭ trimită *p ţ torĭ*.

Dar şi verbul «a cere , lua ab-o ut, are uneorĭ sensul restrîns a cere în căsătorie» bunăoară în urn ătoarea do nă d n Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 75):

D'a uzĭ, mândră oĭ n'auzĭ,
Orĭ n'a g ură ă rĕ punzĭ?
Mi te c re un diec l;
Mere ĭ, mândră, după el?

Saŭ într'o strigătură din ace aşĭ localitate (Ibidem, p. 408):

Măĭ băd ţă moldovene,
Haĭ la maĭca de n ĕ *cere*,
Că m'oĭ face mânioasă,
Dar veni-voiŭ bucuroasă!

Reus însemnează latineşte «pârît în genere, fie vinovat saŭ nevinovat. Termenul general «acusat se luă româneşte ca sinonim cu cel special peĭorativ «culpabil , de unde *rêu* pentru latinul *malus*, întocmaĭ ca şi italieneşte *reo* din versurile luĭ Petrarca :

Perche morte fura
Prima i migliori e lascia stare i *rei?*

Adică : «De ce răpeşte moartea întâĭ pe ceĭ bunĭ şi cruţă pe ceĭ *rĕĭ?*»

Salutare s'a restrîns la manifestarea familiară a salutăriĭ, luând locul latinuluĭ *osculari* : *a săruta* «a pune buzele pe faţă saŭ mâinĭ». In vechile tipă-

rituri însă, bunăoară în Omiliarul lui Coresi din 1580, vorba păstrează sensul latin. Astfel Cipariu, p. 42 : Şi intră Isus în casa Zahariei şi *sărută* Elesavta şi fu deca auzi Ele avta *sărutătura* Mariei, jucă tânărul în maţele ei».

Alexandrescu dă (cam abusiv aceIaşi sens cuvîntului în «Umbra lui Mircea la Cozia :

> *Săi tare*, umbră veche! primeşte închinăciune
> De la fii ai Românieĭ, care tu o aĭ cinstit.....

Serus tîrzîu s'a restrîns la timpul tîrzîu al zileĭ, la *seară*, întocmaĭ ca sp. *tarde* seara» propriu tîrziu şi ngr. βραδύ seară» din βραδύς încet, tîrzîu».

Silva, latineşte expresiunea generală pentru pădure , s'a restrîns româneşte, sub formele *selbă*, *schelbă*, *sihlă*, *silhă* şi *sih ă*, la acea parte de pădure tînără şi deasă, în mijlocul căreia numaĭ foarte cu greŭ poţi străbate» (Marian, Ornitologiă II, 210). Vorba se aude la Românii din Bucovina, de unde a trecut la Huţeanĭ şi la Ruteniĭ munteni, la carĭ *schelba* saŭ *syhla* însemnează ausgerodete Waldstelle , iar în celelalte regiuni ale Galiţieĭ *syhla* însemnează «eine höher gelegene sumpfige Wiese mit dünner, nur für Pferde geniessbarer, Grasart (Miklosich, Wanderungen, p. 19).

Intr'o doină bucovineană Bărbatul urît» (Marian I, 96) :

> Urîte, urîte,
> Du-te la oĭ, du-te
> Intr'un vîrf de munte
> Şi acolo te-ascunde
> Intr'o *silhă* verde
> Şi acolo te perde.

Saŭ (Ibidem II, 122) :

> Eŭ am încărunţit
> Pe marginea *silhelor*,
> Ţinênd calea mândrelor.......

In Transilvania *sîlhă* se numeşte o speciă particulară de abies , numită în alte localităţi brad alb (Brăndză).

Talis a păstrat româneşte, sub forma *tare*, numaĭ accepţiunea particulară grand, distingué, important, considérable . Cuvîntul lipseşte în dialectul macedo şi istriano-român.

Terra, în latinitatea mediă sinonim cu praedium, ager, dominium , a transmis româneşte numaĭ sensul particular provincia , regio» *(ţara)* : sensul general fu înlocuit cu vorba *pavimentum*, ce o am cercetat maĭ sus. Ardeleniĭ numesc *Ţeara* per excellentiam Ţara românească în special Muntenia , aĭ căreĭ locuitori sînt denumiţi ţăreni . Astfel intr'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 141) :

> De-ar fi lună de cu seară,
> M'aş duce la badea'n *ţeară;*
> Luna rĕsare tîrzîu,
> Nu pociŭ mere şi să vîu.

La Rutenii din Bucovina, carĭ aŭ împrumutat vorba de la Românĭ, *ţara (cára)* însemnează «duĭum, mulţime (de popor)».

Torquere «a întoarce, a suci» a devenit româneşte un termen de industrie domestică, *a toarce* «a întoarce (lână, cânepă in) cu fusul spre a forma fire , latineşte *nere*.

Versare «a întoarce de multe orĭ» a trecut, ca şi în celelalte limbĭ romanice, la înţelesul special «a întoarce un vas umplut spre a'l face să curgă», adică *a'l vĕrsa*.

Victus «nutriment, hrană în genere s'a restrîns româneşte, sub forma *vipt*, pe de o parte numaĭ la «hrana oamenilor» în opoziţiune cu *nutreţ* «hrana vitelor», precum şi la Istriano-Românĭ *vipt* însemnează în Schihazza «nutrimentul omuluĭ (crud saŭ gătit)».

Astfel Stamati, Musa românească, p. 33 .

> Fĭoros păşeşte..... şi supt a luĭ talpe
> Părăesc cĭolane ş'a morţilor scafe,
> Căcĭ *viptul* luĭ Vronţa era tot de leşurĭ
> De Românĭ, furate de prin ţinterimurĭ.

Iar pe de alta la obĭectul cel maĭ important de hrană, la «cereale», ca şi la Macedo-Românĭ *yiptu* «frumentum» (Daniil). Iată câteva exemple despre acest din urmă sens. Paliĭa din 1581, Gen. XLV, 23 : «Zeace asini, carele g r â ŭ, p â ĭ n e şi *vipt* ducea tătini-sâu pre cale».

Mărgăritarul sfântuluĭ Hrisostom (Cipariu, Principia, p. 212) : «Bună roadă *vipturelor* p ă m î n t u l u i şi timpure cu pace».

Coresi, Cântarea lu Moĭsi, 54 : «Şi mănăîncă p ă m î n t u l şi *vipturele*-i».

Vindicare «a libera, a scăpa» s'a restrîns româneşte *(vindecare* arhaic *vendicare)* la sensul de «a scăpa de boală, a lecui», lat. *medicare*.

In vechile tipăriturĭ, bunăoară la Dosofteĭ, vorba are înţelesul maĭ larg «a restabili, a aşeza din noŭ» tot ce s'a sclintit saŭ stricat. Astfel în următoarele doă pasaje din «Vĭeţile svinţilor» (Noemvrie 125[b], 183[b]) : «Şi neputându'l suferi pămîntul, s'au desfăcut prăvălindu-l toţi şi l'au sorbit de viu ca pre Datan şi Aviron şi *s'au vindecat* p ă m î n t u l peste dînsul».

«Iară svinţia sa au *vindecat* la loc î n c h i s o a r e a şi p e c e ţ i l e».

B. CUVINTE SPECIALISATE ÎN LIMBA MODERNĂ.

Coşcĭug saŭ maĭ corect *cocĭug*(1) din psl. *kovŭčegŭ* «arca, marsupium, loculus», avea odinioară sensul general de «coş, ladă», bunăoară în următorul pasaj din «Vĭeţile Svinţilor» de Dosofteĭ (Noemvrie, 105[b]) : «Şi când fu demăneaţă zăsă Ieremiea lui Avimeleh : ĭa *coscĭugul*, fiule, şi pasă la viea lui Agripa pre potica munteluĭ şi ado smochine pentru bolnavii poporului».

(1) Această formă se aude în Moldova. Astfel în pĭesa «Iaşiĭ în Carnaval» de Alecsandri (Teatru, p. 1118) : «Vină, dacă'ţĭ dă cureaoa şi dacă vreĭ să te vîrĭ în *cocĭugul* ista (cu păpuşĭ) cu Vasilachi ţiganul». Forma asibilată *coşcĭug* a fost influenţată de sinonimul seŭ *coş* din psl. *košĭ* «cophinus, sporta».

De aci, la acelaşĭ scriitor, expresiunea metaforică *coşcĭug de boŭ*, corespunzênd modernuluĭ *coş de vită*, adică trunchĭul saŭ partea superioară la animale : «De aciea pre svinţi îi băgară în *coşcĭuge de boŭ* şi îi aruncară în mare (Ibid. 99[a])».

Acest sens s'a păstrat încă astăzĭ în Moldova.

In cănticelul comic «Păpuşăriul» de Alexandri (Teatru, p. 58) : «De abĭa am putut scăpa *coscĭugul* c u p ă p u ş ĭ din ghĭarele luĭ.....»

In Muntenia cuvîntul s'a restrîns la semnificaţiunea specială de «lada mortuluĭ», numită moldoveneşte *sicriu* (ung. *szekrény* = lat. *scrinium* «scrin») şi *raclă* (comp. *lacră* «ladă, cufăr»), ĭar ardeleneşte *tron* : pretutindenea aceeaşĭ asociaţiune logică.

Dereagere, din latinul *dirigere*, avea odinioară sensul general «a îndrepta», ca în nrmătoarele exemple din Psaltirea diaconuluĭ Coresi.

Ps. V : «Derept vrăjmaşii miei *dereage* către tine calea mea, că nu ĭaste în rostul lor deadevĕr, inema lor deşartă, mormînt deşchis grumazul lor; cu limbile înşelăcĭune = *Complana* coram me viam suam. Nam non in ore illorum rectum, intimum illorum aerumnae; sepulcrum apertum guttur illorum; lingua sua dolose blandiuntur».

Ps. XXIV : «*Dereage*-mă spre deadevărul tâu şi învaţă-mă că tu eşti zeul spăsitoriul mieu = Fac ut *incedam* per veritatem tuam et doce me, nam tu Deus salutis meae.....»

In limba modernă forma contrasă *dregere* s'a restrîns la sensul de «a îndrepta ceva stricat, a repara».

Durorĭ, din latinul *dolores*, este sinonim, în vechile texturĭ, cu modernul «durerĭ». Astfel în Psaltirea diaconuluĭ Coresi, Ps. XVII: «Trecură-mă *durorile* morţii şi izvoarăle fără-leagiiei turburară-mă = Circumdantibus me *doloribus* mortis et torrentibus nequam perterrentibus me».

In Cronica luĭ Moxa, p. 347 : «Şi cu t r u d ă şi cu *durorĭ* să se hrănească şi cu s u d o r ĭ să lucreaze pămîntul».

In «Divanul» luĭ Cantemir (Hasdeŭ, Arh. II, 108) : «Un om, când la vîrsta de 80 ajunge, orĭ-cine îl vede, îl fericeşte, zicênd : Aĭ! ferícit este omul acesta şi ferice este de dînsul, căcĭ şi-a umplut custul vĭeţiĭ sale şi la adînce bătrâneţe aŭ ajuns! Şi până într'atâta tot omul pofteşte, cunoscênd că ceĭ maĭ mulţĭ cu toate felĭurile de *durorĭ* şi de p ă t i m i r ĭ sînt îngreuĭaţĭ şi îngreunaţĭ...»

Astăzĭ vorba deseamnă, în graĭul popular, o anumită boală «podagra», pentru a căreĭ lecuire medicina băbească recomandă *earba-de-durorĭ* «Polygonatum officinalis» (Brăndză).

Acest sens îl întîmpinăm deja într'o cronică munteană din secolul trecut, a luĭ Constantin Căpitanul, care spune (Mag. Ist. I, 100), că : «Amurat, al doĭlea Impărat al Turcilor, fiind b o l n a v de *durorĭ*, aŭ lăsat împărat în locul luĭ pe fiĭu său Mehmet tănăru».

Totuşĭ, în descântece, carĭ păstrează cu maĭ multă stăruinţă limba arhaică,

durorĭ e identic cu *durerĭ*. Aşa într'un descântec de soare-sec (Teodorescu, Poesiĭ pop. 396) :

Noă surorĭ,
Cu noă *durorĭ*.....

Fapt, lat. *factum* «faptă», pe lângă sensul general de «facere, faptă», ce îl are în vechile tipăriturĭ, bunăoară în Parimiarul luĭ Dosofteĭ, fol. 9v. : «Aceasta-i cartea *faptului* ceriului şi pămîntului când se feace» saŭ în Biblia din 1688, I Cor. V, 2 : «Cela ce *faptul* acesta aŭ făcut»(1). maĭ are, atât în limba veche cât şi în cea modernă, sensul special de «vrajă, farmec».

Astfel Dosofteĭ, în «Vieţile Svinţilor», Oct. 40b : «Un om orecare anume Aglaid, îndrăgind pe Duspina de frâmseaţea ei şi neputându-să lipi, năzui la Chiprian, ĭară Chiprian trimisă în trei rînduri d i m o n i la ficioară cu *fapturi* şi nemică nu putu direage».

Intr'o «desfacere de pagubă» (Teodorescu, p. 385) :

Cum plugul cu fierul
Sparg› pămîntul....
Aşa să se spargă
Toate pagubele
D a t u r i l e, *fapturile*,
Descântecele, F a r m e c e l e
Şi v r a j e l e !

(1) Pentru alte exemple vezĭ Cipariu, *Principia*, p. 204—207. *Fapt*, ca participiu, în loc de modernul *făcut*, de pildă în următorul exemplu din Pentateucul de la Tordaşĭ, Gen. XXXII, 31 : «O. mare păcat aŭ *fapt* acest nărod», a persistat uneorĭ în poesia populară. Astfel într'o doĭnă (Teodorescu, *Poesiĭ pop.* 58) :

Dintr'o picătură,
Dintr'o stropitură
faptu-mi-s'a *fapt*
Ca un chip de lac,
Un lac mititel,
Frumos ĭezărel... ·

Acest sens se apropiă şi de însemnarea, ce o are cuvîntul în locuţiunea «*faptul* zileĭ» pentru «zĭorĭ de ziuă» ca în «Inşir'-te-mărgărite» de Alexandri (Poesiĭ II, 180) :

Blândul zâmbet al copileĭ
Lumina ca *faptul* z i l e ĭ,
Ş'al eĭ joc părea un sbor
Chĭar de flutur sprinteĭor....

saŭ într'un pastel (Ibid. III, 68) :

Faptul z i l e ĭ se aprinde pe-a dealurilor frunte
Şi un rîŭ falnic de lumină se revarsă peste munte.

Forma *faptă* avea odinioară sensul de «făptură» (Cazania de la Iaşĭ din 1643, p. 80v. «Unde-l cercĭ, acolo 'l afli : în tot cerĭul, în tot pămîntul, în toată mar a, în toate *faptele*» şi 131v. : «Inchinăcĭune de la toate *faptele*») adică invers ca în macedo-română, unde *făptură* însemnează «faptă» (Mostre II, 11 : «di pă aista *făptură* climă hilĭu su şi ilĭ zise»), cu care se poate compara alb. *fătiră* «speci s ıı ago, phisionomia, color», pe care Miklosich o pune în legătură cu *facies* (Alb. Forsch. II, 24), dar care corespunde maĭ bine latinuluĭ *factura* cu acelaşi sens, ca la Aul-Geliu XIII, 29 : F a c i e s est forma omnis et modus, et *factura* quaedam corporis totius.

Intr'o doïnă din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 186) :

Frunză verde treĭ nuĭele,
Mamă, suratele mele
Ş'aseară s'aŭ socotit,
Ş'aseară s'aŭ vorbit,
D'oĭ mamă într'un corn de şură,
Să'mĭ a r u n c e *fapt* şi ură.

Intr'o altă doïnă întîmpinăm verbul *facere* cu acelaşĭ sens (Ibidem, p. 9) :

Marie din Gârbova,
Doar' tu mi-aĭ *făcut* ceva,
De nu te maĭ pot uĭta !

Cuvîntul *fapt* maĭ însemnează «pojar» (Lex. bud.) şi o altă boală consistând din pete roşiĭ pe corp, ce se prefac în bube rele, şi pe care poporul (maĭ cu seamă cel din Bucovina şi Ardeal) crede, că o capătă, când i-o aruncă duşmanul în cale (Marian, Descântece, p. 118—124).

O analogiă generală — zice Pictet (op. cit. II, 641) — se observă în modul indirect, cu care maĭ multe limbĭ deseamnă acţiunea de a se deda magieĭ, saŭ maĭ bine fermecătorieĭ, ca şi cum s'ar teme d'a o exprima maĭ clar. Astfel Greciĭ zic ἔρδειν τινι «a f a c e ceva cuĭva» pentru «a vrăji», ca nemţeşte *einem etwas anthun*; medio-lat. *facturare* pentru *fascinare*, *factura* «vrajă»; it. *fattura* «farmec» şi *fattuchiero* «fermecător» vin de la *facere* ca şi sp. *hechizo* «vrajă», *hechizero* «vrăjitor» din *hecho* «faptă».

O altă expresiune românească pentru «vrajă» — *farmec* saŭ *fermec* din lat. *pharmacum* — a suferit de asemenea o specialisare de sens : grecul φάρμακον însemnând pe de o parte «leac saŭ doftoriă» ĭar pe de alta «otravă, fermece, vrăji, descântăturĭ», de unde macedo-românul *farmacu* «venenum» şi *farmecat* «otrăvit». Cu *vrajă*, psl. *vraža* «divinatio, incantatio», stă în legătură sêrbul *vracĭ* «medicus, magus», de unde româneşte *vraciu*, ambele din psl. *vrŭkati* «murmurare» (comp. *şişcoiŭ* «vrăjitor», *şişcă* «vrăjitoare» în raport cu rus. *šuškati* «a şopti» şi psl. *vluhvŭ* «magus» din *vlusnąti* «balbutire»), precum rom. *încântec* «farmec» şi fr. *charme* «farmec» din lat. *carmen* «cântec saŭ formulă magică» ne rapoartă la acele timpurĭ, când medicina nu era de cât un fel de magiă, când boalele, ce se credea în genere produse de spirite rele, puteaŭ fi alungate numaĭ cu ajutorul unor anumite formule — d e s c â n t e c e — maĭ mult *şoptite* de cât rostite. Această credinţă există până în ziua de astăzĭ maĭ la toate popoarele, şi d. Hasdeŭ, reproducênd un fragment dintr'o conjuraţiune românească dinainte de 1583, o rugă pentru scoaterea dracilor, observă (Cuvente II, 171), că popiĭ românĭ din Ardeal sînt faĭmoşĭ ca meşterĭ în această artă şi că Unguriĭ chĭar recurg la măĭestria lor în asemenea ocasiunĭ.

Invesţire, lat. *investire*, avea odinioară sensul general de «îmbrăcare».

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XLV : «Stătu împărăteasa de a dereapta ta în v e ş m i n t e poleite *învesţită* şi prea înpistrită».

Cronica luï Moxa, p. 347 : Şi-i *invăscu* în p i e i de trup de lăcuea înaintea raïului şi plăngea nemângăeat .

Sinaxarul luï Dosofteï, Noemvrie 114[a] : «I era părul alb, iară faţa neagră şi topită. numaï oasele cu p i ï a l e *invăscute* de 'i se tinea încheeturile .

Astăzî se aude numaï participiul *învăscut*, care are, în Moldova şi în Transilvania, sensul de «acoperit, înrădăcinat , aplicat maï cu seamă la plante. In înţeles figurat la Alexandri, Despot Vodă, p. 79 :

Tu prin a ta frumseţă regină eştî născută,
Eŭ vreŭ să fi prin mine în r a z e *învăscută*.

Intr'o colindă moldovenească ne întimpină încă sensul arhaic al cuvîntuluï (Teodorescu, Poesiï pop. 21) :

V'aduc de Anul noŭ
Prunc de răsărit născut,
Care este *învăscut*
In alb s c u t e c ca un oŭ....

Istriano-Româniï posed asemenea *învestesc* saŭ *îmvestesc* «îmbrac, gătesc», Macedo-Româniï *'nveştire* investire» şi *nviscut* «vestitus», pe când limba modernă daco-română l'a înlocuit cu termenul *îmbrăcare* din *bracae* «izmene, nădragî», vorbă de origină soldăţească.

Lângoare, din latinul *languor* «slăbiciune, molicîune, boală» era odinioară expresiunea generală pentru «boală» ca în dialectul macedo-român, precum *lânged* înlocuea pe slavicul «bolnav , bunăoară în următorul pasaj din Evangeliarul luï Coresi din 1570, Marcu VI (Cipariu, p. 9) : «Şi unge cu unt mulţi *lângezi* şi se vindeca».

Astfel în Psaltirea luï Coresi, Ps. XLI : Tot stratul lui întors'ai în *lângoarea* lui=Totum cubatum ejus ex *morbo* ejus mutaveris .

In Evangeliarul aceluïaşı, Marc. XII : Şi să aibă despus a vindeca *lângorile* .

Astăzî, prin *lângoare*, poporul înţelege o boală anumită «*tifus* , boală primejdioasă şi î n d e l u n g a t ă, din care causă poporul îi zice maı des *lungoare*, etimologiă poporană, oarecum boală lungă , pentru care medicina băbească întrebuinţează *buriana lungoarei* Ligusticum levisticum Brăn 'ză .

Acest înţeles popular al cuvîntuluï il întimpinăm şi în Letopiseţul luı Miron Costin (Cronice I, 372), care povesteşte despre Ştefăniţă Vodă, că aŭ căzut în boală foarte grea, *lungoare*,.... aşa de greŭ l'aŭ cuprins herbinţeala, cât aŭ stătut f r ă n i t i c adecă buïguit de hire. Cu chipul cîumeï era boala, că-i aŭ eşit bolfa la o mană. Ce nu era cîumă, ce direaptă *lungoare*, căreï boale îï zic doftoriï m a l i g n a....»

In pîesa «Drumul de fier» de Alexandri (Teatru, p. 944) : «Acum doa lunî, ştî când am căzut bolnavă de *lungoare* la Iaşı la mătuşa me .

Intr'o doînă bucovineană (Marian II, 84) :

De la fagul din cărare
Zace un voînic de *lungoare*.....

Lare, din latinul *lavare*, odinioară «a spăla» în genere ca şi la Macedo-Românĭ.

In Psaltirea luĭ Coresi, Ps. VI : «Ustenii în suspinile meale şi *lau* în toate nopţi s t r a t u l mieu, cu lacrămele meale aşternutul mieu ud».

In Paliia de Oraştiea, Gen. XLIX (Cipariu, p. 57) : «*La*-va în vin v e s t m î n t u l său şi în sîngele auiei tîmbariul său».

In «Legenda luĭ Avram» de pe la 1600 (Hasdeŭ, Cuvente II, 191) : «Adu l ă u t o r ĭ u l şi *lă* ospele acestuĭa p i c ĭ o a r e l e, că ĭaste ustenitu».

Astăzĭ cuvîntul *lare* s'a restrins numaĭ pentru «spălarea la cap», reservându-se sensul general formeĭ compuse *spă-lare* (=ex-per-lavare).

Marhă, formă colaterală din *marfă* (nsl. *marhă* «vită, marfă», ung. *marha* «grex, merx» din vechiŭ-germ. *merha* (Mähre) «cal prost») şi-a reservat esclusiv sensul de «vită», cu care se făcea negoţul principal. Vitele şi productele lor constituĭesc principala bogăţie a popoarelor pastorale şi prin urmare mijlocul obicĭnuit de tranzacţiunĭ : de aceea cuvintele cu sensul de «proprietate, banĭ» sînt adeseorĭ înrudite cu cele ce însemnează «vite, turme». In Rig-Veda, în Zend-Avesta şi în Omer obiectele sînt socotite pe capete de boŭ; ebraicul *kasaf* însemnează «berbece şi monedă», *mikne* «turmă şi cumpărătoare»; grecul κτῆμα «proprietate şi turmă». Festus observase deja raportul între *pecunia* «banĭ», *peculia* «avere» şi *pecus* «vită». Goticul *faihu* «pecus» (de unde germ. *Vieh*) are, in traducerea luĭ Ulfila, sensul de «banĭ», precum got. *skatts* «comoară şi turmă» (germ. *Schatz* «comoară», frison *sket* «vită») în raport cu psl. *skotŭ* «vită» şi sanscr. *rupĭa* «aur, argint, monedă» în raport cu *rûpa* «vită».

Iată câteva exemple.

In Omiliarul luĭ Coresi din 1575, pasajul Luca XIII e redat astfel (Cipariu, p. 19) : «Iară în a şaptea zi, carea ĭaste Sămbăta Domnuluĭ Dumnezeuluĭ tău, în carea nu feace nece uîn lucru, nicĭ tu, nicĭ feciorul tău, nicĭ fata ta, nicĭ sluga ta, nicĭ slujnica ta, nici *marha* ta, nicĭ striinul, carele va fi întru porţile tale».

In «Paliĭa» de Orăştiea din 1581, Ex.XXII (Cipariu, p. 69) : «Iară se vor prinde la fur cea *marhă* furată vie, săva boŭ fie, săva asin, săva oae, de doao orĭ să dea atâta».

Astăzĭ *marhă* însemnează în Transilvania «vită» şi «marfă».

Primul sens în următoarea baladă din valea Crişuluĭ negru (Pompiliu, p. 62):

Dacă ţi-ĭ urît cu mine,
Du-mĕ în oraş şi mĕ vinde,
Du-mĕ 'n tîrg la tîrgoveţ,
Unde aŭ mîndrele preţ,
Şi mĕ strigă vînzătorĭu
Ca pe o *marhă* peitorĭu.

Tot aci trebuĭe raportat şi vorba *socotesc*, ung. *szokotálni* «compter, calculer», pe care Roesler (Romänische Studien, p. 351) o pune în legătură cu

psl. *skotŭ* «pecus» de maĭ sus şi al căruĭ sens primitiv va fi fost «a păzi saŭ a îngriji v i t e l e», cum şi însemnează vorba pe ruteneşte : *sokotyty* «pascere». In vechea limbă românească *socotesc* avea sensul general «a îngriji», aplicat la fiinţe şi la lucrurĭ.

Evangeliarul din British Museum, 61 v. : «Lânged eram şi mâ *socotit*».

Pravila luĭ Vasile Lupu, p. 7 : «Să plătească toată paguba, ce va fi ucis d u l ă u l, pentru că a omorît pe *socotitorĭul* t u r m e ĭ». Şi maĭ la vale : «De va *socoti* un om un p o m şi'l va creaşte...». Ibidem, p. 17 : «De vor da nescuĭ nişte a v u ţ i e, ca să o ţie şi să o *socotească*».

Pravila de la Govora, p. 25 : «Oarecine naşte f e c i o r ĭ şi nu'ĭ va *socoti* nice îĭ va hrăni pre dînşiĭ cum se cade.... cine nu va g r i j i de fecĭoriĭ luĭ să'i cearte...».

Pravila luĭ Mateĭ-Basarab, p. 73 : «Iară pre alocurea, pre unde nu e nicĭ cum arhiereŭ, acolo se *socoteaşte* lucrul acela de s o c o t i t o r ĭ u satelor saŭ al oraşelor al aceluĭa loc saŭ ţinut, saŭ de preot, saŭ de duhovnic, pentru care lucru şi d u h o v n i c i ĭ *socotitorĭ* d e l o c u r ĭ să cheamă».

Sensul de «numĕrare saŭ calculare» va fi resultat din cel primitiv în urma daraverilor făcute cu cumpărarea saŭ vînzarea vitelor şi de la această semnificaţiune materială s'aŭ tras alte doă ideale : «a presupune» şi «a reflecta», cu care se poate alătura cele zise, în capitolul asupra metaforeĭ, privitor la vorba *cumpăt*.

Intr'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 148) :

N'are omul ce g ă n d i
Făr' mereŭ a *socoti*,
Că'n vecĭ va tot trăi.
Dar vĭaţa omuluĭ
E ca floarea câmpuluĭ :
Dimineaţa înflor şte,
Peste zi se veştejeşte.

Saŭ (Ibidem p. 71) :

Foae verde de pe rit,
O fată s'a *socotit*
Să facă fărmecătură
Tot cu pizmă şi cu ură....

Moşie avea odinioară sensul de *patrie* în accepţiunea cea maĭ nobilă a cuvîntuluĭ. Astfel în Evangeliarul luĭ Coresi, Marcu VI (Cipariu, p. 8) : «Şi vine Isus în *moşia* lui» şi maĭ la vale : «Nu e prorocului fără cinste numai în *moşia* lui şi în rudă şi în casa lui», la care alăturâm următoarele doă pasaje din Evangeliarul din British Museum : «Nece uîn proroc priimit ĭaste în *moşiea* lui» şi «prorocul întru a lui *moşie* cinste n'are».

In Pravila luĭ Mateĭ-Basarab, p. 151 : «Cela ce'şĭ va hicleni *moşia* şi naşterea, de unde a născut, acela maĭ cumplit să'l cearte de cât pre un ucigătorĭu de părinţĭ, de vreame ce se cade maĭ bine să'şĭ ferească şi să'şĭ socotească neştine *moşia* de cât părinţiĭ, ce l'aŭ născut».

In Letopisețul luĭ Nicolae Muste, Cronice III, 5 : «Duca Vodă era de *moșie* de la Rumele din țara grecească ; și de copil mic, viind aice în țară în zilele luĭ Vasilie Vodă, aŭ fost la dugheană la abăgerie».

Alexandria, p. 47 : «Impărate, toată lumea veĭ lua, iară *moșia* ta nu veĭ vedea».

In limba modernă cuvîntul figurează cu acest sens general numaĭ doară în poesia populară și la scriitoriĭ, cariĭ afecționează stilul arhaic.

In doina «Stejarul și Cornul» (Alexandri, Poesiĭ populare, p. 44):

Frățioare Românaș,
Voĭos parul dați-l'aș,
Dacă aĭ face tu din el
Buzdugan de voĭnicel,
Ghĭoagă mare nestrujită
Cu piroane țintuită
Și cu dînsa de aĭ lupta
S'aperĭ *moșia* ta.

Alexandri, Despot Vodă, p. 6 :

. . . Acuma nepoțiĭ lor trufașĭ,
Micĭ râvnitorĭ de tronurĭ, secĭ, rêĭ, ĭeșițĭ din minte,
Păgânĭ prin a lor fapte, s'ating de cele sfinte,
De sceptru, de *moșie*, de neam și de popor,
Iar țara, muma, pĭere gemênd sub talpa lor.

Același, Poesiĭ (Doĭne) I, 5 :

Haĭ, copiĭ, cu voĭnicie
Să scăpăm beata *moșie*
De păgânĭ și de urgie!

Eminescu, Satira III :

Rĕmânețĭ în umbră sfântă, Basarabĭ și voĭ Mușatinĭ,
De călecătorĭ de țară, dătătorĭ de legĭ și datinĭ,
Ce cu plugul și cu spada ațĭ întins *moșia* voastră
De la munte pan' la mare și la Dunăre albastră!

In graĭul de astăzĭ, *moșie*, propriŭ «pămîntul dobîndit de la *moșĭ*», s'a restrîns la «proprietatea moștenită», care aparține esclusiv unuĭ individ.

Astfel într'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Barseanu, p. 24) :

Bine a zis frunza de fag,
Că dragostea nu'ĭ l o s a g;
Bine a zis frunza de vie,
Că dragostea nu'ĭ *moșie;*
Că dragostea se sfîrșește
Și cât lumea nu trăĭește.

Intr'o strigătură din Ardeal (Ibidem, p. 436) :

De-oĭ trăi ca frunza în vie,
Nu ĭaŭ fată cu *moșie,*
Maĭ bine ĭaŭ o săracă

Ce cu mâna eĭ se'mbracă,
Ce voiŭ zice eŭ, să facă,
Când voiŭ zice : tacĭ, să tacă!

La Ruteniĭ din Bucovina, în special la ceĭ de pe lângă Snĭatin, *muşiă*, împrumutat de la Românĭ, însemnează «Erbtheil, Antheilsgut» (Miklosich).

Primenire, psl. *primêniti* «mutare», avea odinioară sensul general de «a schimba», precum *primineală* acela de «schimbare».

Miron Costin, Cronice I, 18 : «De acest turn (Turnul Severin), cum i s'aŭ *primenit* n u m e l e, este de mirat de'i zic Severin; că acel turn l'aŭ zidit Traĭan împărat, ce nu altul deplin, că spun istoriciĭ, când aŭ făcut şi podul, căruĭa cu ochiĭ noştri am privit pragurile prin apa limpede a Dunărеĭ, când am mers cu Dabija Vodă cu oştile la Uĭvar. Cum acel turn şi-aŭ s c h i m b a t numele şi n'aŭ ţinut numele ziditoruluĭ săŭ, cum ţine şanţul luĭ Traĭan împărat până astăzĭ, a şti nu pot.....»

Grigorie Ureche, Ibidem, p. 213 : «Şi de'l va cruţa Dumnezeŭ îndelung pe Despot-Vodă la domnie, nu vrea putea fi într'alt chip să nu *primenească* şi l e g e a şi să nu răsipească şi ţara».

Cantemir, în «Divanul lumiĭ» (Hasdeŭ, Arhiva II, 93) : «Florile grădinilor luĭ, degetele străine le aŭ cules şi nasul cel necunoscut le a mirosit; p a l a t u r i l e luĭ, sălaşe boaghelor şi puhacelor le am *premenit*.....»

Ibidem, p. 135 : «Toate ale lumiĭ l u c r u r ĭ, până nu le veĭ spre bine *premeni*, deşerte sînt şi lucrurĭ vrednice de rîs (Ieremiea X, 15)».

Titlul Omiliaruluĭ luĭ Silvestru de la Govora din 1642 (Cipariu, p. 150) : «Evanghelie învăţătoare saŭ Cazanie preste Dumenecele anuluĭ şi la praznice gospodskĭ şi la alţĭ sfinţĭ marĭ, s c o a s ă şi *primenită* de pre limba rusască pre limba românească cu osteneala şi izvodirea luĭ Silvestru eromonahu».

Dosofteĭ, în «Vĭeţele Svinţilor», Oct. 66[a] : «Pămîntul să roade şi să schimuşeaşte în toţi veacii s c h i m b ă n d u - s ă până la *premeneală* cea de apoi».

Ibidem, Oct. 75[a] : «Şi toţi cari era strînşi într'acea horbă să minunară de aşea grabnică s c h i m b ă t u r ă şi *premeneală* răpede».

Miron Costin, Cronice I, 26 : «Măcar dar că şi la istoriĭ şi la graĭul şi străinilor şi în de sine, cu vreme, cu veacurile, cu *priminele* am dobîndit şi alt nume, ĭar acel carele este vechiŭ nume stă întemeĭat şi înrădăcinat rămâne : R o m â n ĭ.....»

Astăzĭ cuvîntul s'a restrîns la sensul special «a schimba haĭne, rufe» (comp. *izmene* «caleçons» cu psl. *izmêna* «commutatio, mutatio» : româneşte *schimburĭ* «rufe curate» cu it. *mutande* «izmene» adică «ceea ce se schimbă»).

In balada «Novac şi Corbul» (Alexandri, p. 144) :

H a ĭ n e l e să'ţĭ *primineştĭ*,
Ca să parĭ un bĭet sărac,
Să nu semenĭ a novac,
Că nu'ĭ Turcilor pe plac.

Vorba se maĭ aplică şi la c a ĭ cu înţelesul de «a potcovi *din noŭ*» ca într'o baladă populară (Ibidem, p. 48):

M u r g u l să ţi'l *primineştĭ*
Şi pe loc să'l p o t c o v e ş t ĭ.....

Sensul special modern de «a schimba haĭne, rufe» se află deja în Pravila luĭ Mateĭ-Basarab, p. 91: «Preotul să se speale cu apă şi să se î m b r a c e î n c ă m a ş ă n o ă adică să se *primenească*.......», precum uneorĭ regăsim, vice-versa, sensul arhaic general în graĭul popular, bunăoară în basmul muntean «Cele treĭ rodiĭ aurite» (Ispirescu, p. 359): «Ajunse apoĭ la o fîntână mucegăită şi plină de nomol; el se apucă îndată de curăţi şi *primeni* a p a din fîntână şi'şĭ căută de drum.....»

Lexiconul de Buda diferenţiază vorba în *premenesc* «reficio, exhilaro» (de unde *premenit* şi cu sensul «carele aŭ trecut la a doaă căsătorie», lat. *bigamus*) şi *primenesc* «muto, permuto, commuto, cambio», o diferenţiare necunoscută vechilor texturĭ şi limbeĭ populare.

Rost, din latinul *rostrum* «cĭoc de pasere, rît, bot de corabie», avea odinioară sensul general de *gură*, pe care cuvîntul latin îl are la Plaut, Lucilius, Varro, Petronius şi în Pandecte, dar maĭ mult ca o aplicaţiune ironică («botul» omuluĭ). Iată câteva exemple despre acest sens general.

Evangeliarul luĭ Coresi, Mat. XIII, 35 (Cipariu, p. 2): «Deşchide-voĭu în pilde *rostul* mieu şi voĭu răgăi ascunsele deîn tocmeala lumiei».

Psaltirea aceluĭaşĭ, Ps. XXXVIII: «Eu ca un surd n'auzii şi ca mut nu deschiş *rostul* mieu=Quos ego tanquam surdus non audio et tanquam mutus non aperiens *os* suum».

Cântarea lu Moĭsi de acelaşĭ: «Ia aminte cerĭul şi grăi-voĭu şi să auză pămîntul cuvintele *rostului* mieu».

Miron Costin, predoslovie: «Să nu pomenim de marele Moĭse, carele dupre atâţĭa anĭ aŭ scris Leatopiseţul de la zidirea lumeĭ, că acesta aŭ avut pre singur Dumnezeŭ dascal şi învăţătorĭu cu *rost* către *rost*».

Acelaşĭ, Cronice I, 286: «Cuvîntul şi sfatul înţělept din singura hirea izvoreşte păn în căt este, precum zice şi înţěleptul Solomon: din *rostul* direptuluĭ izvoreşte înţělepcĭune».

In limba modernă, *rost* s'a restrîns maĭ mult la resultatul sensuluĭ arhaic, adică la pronunţare, expresiune» (1), bunăoară (Ispirescu, p. 40): «Această împărăteasă cu *rostul* eĭ cel b l a j i n, cu purtarea cea cumpătată, se făcu de o ĭubiră până şi cumnatele eĭ».

De aci apoĭ înţelesul figurat de «regulă, rînduĭală, căpătâiŭ» de pildă (Isp. 333): «Ce era să facă bĭetul om? Să nu o asculte, îĭ era căĭ se r i s i p e ş t e c a s a şi'şĭ pĭerde *rostul*».

(1) Cu toate acestea el persistă în locuţiunea: *de rost*, *pe de rost* «pe din afară» literal «prin gură», fr. *par coeur* «prin inimă».

Intr'o strigătură din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 468) :

Aşa zice popa nost
Când moare cel fără *rost* :
Mergeţî tare,
Că banî n'are;
Dar când moare vr'un bogat,
Unde'ţî cântă trăgănat :
Puneţî jos,
Că'î bănos !

Acelaşî cuvînt se maî aplică, în graîul de astăzî, la «cîocul saŭ pliscul» paserilor şi la noţiunea materială de «fir de urzitură».

Vorba *rost*, propriă dialectuluî daco-român, o regăsim, dintre limbile romanice, numaî în spanîolul *rostro* şi în portugesul *rosto*, ambele cu sensul de «faţă».

Maî observăm încă, că verbul *rostesc*, care posede maî toate accepţiunile luî *rost*, în special aceea de «pronunţare, exprimare», s'a diferenţiat în forma secundară *răstesc* cu nuanţa peîorativă «a vorbi aspru».

Rudă era odinioară un substantiv colectiv, însemnând «neam, generaţiune, familiă». Iată o serie de texturî cronologice cu această semnificaţiune generală.

Evangeliarul luî Coresi, Mat. XIII, 35 (Cipariu, p. 2) : «Şi atunce vor plânge toate *rudele* pămîntului», şi maî la vale (p. 6) : «Deadevăr grăesc voao, că n'are a treace *ruda* aceasta până acealea toate vor fi».

Psaltirea de acelaşî, Ps. LXXIX : «In *rudă* şi în *rudă* spunem lauda ta = In quamque *generationem* enarrabimus laudem tuam».

Cronica luî Moxa, p. 349, 350, 356 : «Când fu Moîsi de 85 de ai, atunce scoase pre *ruda* ovreiască de în robiîa lu Faraon deîn Eghypet».

«Atunce se ridică după alţi înpăraţi Senahirem viteazul cu ţara Asiriei şi cu *ruda* Persilor şi cu Mideanii cu oaste mare pre Ierusalim».

«Era oarecine în Rim, anume Marchie, de *rudă* bună şi plină de bunătate».

Noul Testament de la Belgrad din 1648, Luc. IX, 50 (Cipariu, p. 91) : «Ca să se caute de la această *rudă* sângele a toţi prorocii vărsaţi de începutu lumii».

Pravila luî Mateî Basarab. p. 359 : «Drept aceaîa la bucatele şi avuţiile, carele sînt răŭ adunate, pedepseaşte Dumnezeŭ până la a treîlea *rudă*, îar nu la trup saŭ la suflet».

Dosofteî, Vîeţele Svinţilor, Octomvrie, 40[b] : «Chiprian era de la Antiohiea Siriei în zilele lui Dechie împărat, de *rudă* mare şi bogată, filosof şi vlăhovnic de ispravă, fu vînat la credinţă spre Domnul Hs. de Duspina ficîoara şi creştina, toate a lui fapturi şi lucrări dimoneşti răsăpind ca o ţăsătură de painjină».

Ibidem, Noemvrie 112[a] : «Era la Antiohiea un om bogat de *rudă* mare şi căzusă în boală de gîumătate de cap şi atâta au crescut boala, cât i-au eşit ochîul cel dirept din melcîu în afară».

In acelaşĭ sens general se lua şi cuvîntul *rod*, sinonim cu *rudă*, ca în epistola dedicătoare, ce mitropolitul Teodosiu o adresează către Şerban-Vodă, ca prefaţă la liturgia slavo-românească, tipărită în Bucureştĭ la 1680 şi în care descrie starea naţiuniĭ şi a limbiĭ româneştĭ:

«Den neînvăţătură şi de neînţeleagerea limbii, care noao jalnic şi plănsuros lucru ĭaste, într'atăta micşorare şi călcare *rodului* nostru cestui rumânesc, carele odată şi el număra între putearnicele n e a m u r i şi între tarii oaminii să număra, ĭară acum atăta de supus şi de ocărât ĭaste, cât nice învăţătură, nice ştiinţă, nice armă, nice legi, nici nice un obiceaiŭ între tot *rodul*, cât să pomeneaşte astăzi rumân, nu ĭaste; ce ca neşte nemearnici şi orbi într'un zbor învîrtindu-se şi înfăşurându-se: de la streini şi de la varvari, doară şi de la vrăjmaşii *rodului* nostru cer şi să împrumutează şi de carte şi de limbă şi de învăţătură. O grea şi dureroasă întîmplare!»

Astăzĭ vorba *rudă* s'a restrîns numaĭ la raporturile, ce leagă pe membriĭ uneĭ aceleĭaşĭ familiĭ, la însemnarea specială de «consângean saŭ rudenie», întocmaĭ precum *neam* are în Moldova accepţiunea mărginită de «rudă».

Ioan Neculce, Cronice II, 263: «După ce aŭ adus pe domniţa Casandra la Iaşĭ, ĭĭ aŭ dat gazdă la Iordachi Ruset visternicul, fiindu'ĭ *neam*.....» alăturea de sensul general, bunăoară în următorul pasaj din Nicolae Costin, Cronice I, 61: Cine aŭ fost la Italia să vază pre Italĭanĭ, să ĭa aminte: nu'ĭ va trebui maĭ bună dovadă să crează, că un *neam* sînt cu Moldoveniĭ».

In «Despot-Vodă», când Doamna întreabă pe Lăpuşneanu, dacă poate pune pe ea sculele preţioase oferite de Despot, acesta-i rĕspunde (p. 36):

Domniţă, aste scule străbune le priimeşte
Şi'n semn de mulţămire cu ele te găteşte,
Ca să serbăm norocul, ce azĭ ne-a dăruit
Un vĕr Măriei tale şi mie-un...... *neam* ĭubit.

Trăĭesc avea odată un sens maĭ larg: el se aplica aproape esclusiv la lucrurĭ, ţinea adică locul actualuluĭ *a fi* saŭ *a exista*, *a ţinea* saŭ *a dăĭnui*, orĭ a neologismuluĭ *a dura*.

Miron Costin, Cronice I, 5 (predoslovie): «Făcutu-ţi-am izvod întâĭaşĭ dată de marĭ şi vestiţĭ istoricĭ, cărora *traĭesc* şi acmu s c r i s o r i l e în lume şi vor *trai* în vecĭ».

Ibidem, p. 10: «Multe o b i c e ĭ u r ĭ intru acest neam *traĭesc* a Italĭenilor până astăzĭ».

Ibidem, p. 21: «Sub acest nume (Dacia) *aŭ trăit* aceste ţ ă r ĭ până la al doĭlea descălecat cu Dragoş Voevod».

Ibidem, p. 23: Acest Traĭan împărat aŭ venit pe aice şi aŭ încongĭurat această parte de loc şi aŭ descălecat n e a m u l seminţiei, l i m b a, care *trăĭeşte* până acum în Moldova şi în ţara Muntenească şi norodul, cât este în Ardeal cu acest nume Român».

Nicolaĭ Costin, Ibidem, p. 37 (predoslovie): «Şi după ce vom arăta descălecarea ţărilor noastre, cum s'aŭ pomenit maĭ sus, arăta-vom pre urmă cătă vreme *aŭ trăit* pre aice d e s c ă l e c a r e a luĭ Traĭan...»

Ibidem, p. 45 : «Al doilea p o t o p aŭ fost pre vremea luĭ Eraclie şi a luĭ Prometeiŭ, carele *aŭ trăit* o lună».

Grigorie Ureche, Ibidem, p. 165 : «Iară dacă aŭ eşit neprietenii din ţară, aŭ strîns Ştefan Vodă trupurile celor morţĭ movilă şi aŭ zidit deasupra oaselor o b i s e r i c ă, care *trăeşte* până astăzĭ la Războienĭ întru pomenirea acelor suflete».

Pentru aceeaşĭ noţiune, aplicată la lucrurile însufleţite, la fiinţe, se întrebuinţa, în limba arhaică, verbul *a custa*, lat. *constare*, care are uneorĭ acest sens, bunăoară în următorul pasaj din Cicero (de Orat. II, 22) : «Antiquissimi fere sunt quorum quidem scripta *constent*, Pericles atque Alcibiades...», care, tradus în stilul luĭ Miron Costin, ar suna astfel : «Ceĭ maĭ bătrânĭ, cărora *trăĭesc* s c r i s o r i l e, Pericle şi Alchibiade.....».

Dosofteĭ, Vieţile Svinţilor, 39ᵇ : Tănărule, t a t ă-tău *custă*, ĭară tănărul dzăse c'aŭ m u r i t».

Ibidem, Octomvrie 41ᵇ : «Deci eşind la rugă în voroavă la Dumnezău îş făcea inemă rea şi tristă, cum nu să cade, zicând : că nu să cade să *custe* o a m e n i i cei fără Dumnezău, carii strică şi strâmbază căile ceale direapte a lui Dumnezău».

Ibidem, Ghenarie 47^a şi 23_a : «Trecând 80 de aĭ a c u s t u l u i său, cât *au custat*». — I s'a tocmit limba de la Dumnezău de grăea curat, până cât *au custat*».

Pentateucul de Tordaşĭ, Gen. XVIII, 10 : «Şi zise iară mă voiu turna la tine, să *custarem*, şi ĭacă muĭeriei tale în Sară fiva fecĭor».

Sicriul de aur, tipărit la Sasşebeş în 1673 de popa Ioan din Vinţĭ (Cipariu, p. 126) : «O Doamne,... de acum încă până *vom custa*, dă-ne păstorĭ bunĭ şi sufleteştĭ să poată preveghea prin agĭutoriul tău pentru sufletele noastre .

Cantemir, Divanul lumiĭ (Hasdeŭ, Arhiva II, 96) : Dară un o m, carele într'un munte pustĭu locuĭeşte şi într'o gaură de bălaur saŭ într'o peşteră de leŭ saŭ de urs saŭ de pardos v ĭ e ţ u ĭ e ş t e, oare ce fel de petrecere va să facă? şi ce fel de *cust* va să *custe*? saŭ ce chip de t r a i ŭ va să t r ă e a s c ă?»

In stihurile de la stirşitul Psaltiriĭ luĭ Dosofteĭ vorba se aplică şi la lucrurĭ. Vorbind de Traĭan, zice (Cipariu, p. 256) :

> Seamnele staŭ de se văd de dînsul făcute:
> T u r n u l - S e v e r i n u l u ĭ *să custe* în vremĭ multe.

Acelaşĭ cuvînt există încă azĭ în Transilvania, cum o atestă Lexiconul budan şi poesia populară ardeleană. Intr'o baladă din valea Crişuluĭ (Miron Pompiliu, p. 63) :

> Nu mĕ da după aĭsta,
> Cât pe lume voiŭ *custa*,
> Tot pe tine oiŭ blestema...

Astăzĭ verbul *traire* se întrebuinţează numaĭ în sens de «vĭeţuire şi se aplică esclusiv la fiinţe; totuşĭ graĭul popular împrospătează uneorĭ usul ar-

haic al cuvîntuluĭ, bunăoară într'o povestire de pe Someş (Contemporanul II, 596) : «Şi *trăi* mult prietenia asta într'aceştĭ doĭ oamenĭ».

Umplere saŭ *împlere*, lat. *implere*, a păstrat, în limba modernă, numaĭ sensul material al cuvîntuluĭ, dar avea odinioară şi pe cel ideal, înlocuit astăzĭ prin *împlinire*.

Paliĭa din 1581, Gen. II (Cipariu, p. 48) : «Şi *împlu* Domnezeu în a şaptea zi lucrul său ce făcu şi odihni în a 7 zi».

Cronica luĭ Moxa, p. 368 : «O înpărate! Nu să cade cine poartă căftan mohorît să grăĭască mencĭuni, *imple'mi* ce ai făgăduit, de pune un fecĭor al mieu să fie Kesar».

Pravila luĭ Mateĭ-Basarab, p. 77 : «Iară neştine va învălui sluga şi nu'l va lăsa să'şĭ *umple* slujba după învăţătura maĭ mareluĭ săŭ...»

Alexandria, p. 130: «Iată că se *umplu* patru-zecĭ de anĭ aĭ împărăţieĭ tale».

Tot astfel la Macedo-Românĭ (Mostre II, 7) : «Când *umple* doĭ añĭ...»

Astăzĭ numaĭ în sens de «a face plin», bunăoară în următoarea doĭnă din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 31) :

Faţa ta cea rumeĭoară
Zice : vino de te 'nsoară,
Ochiĭ tĕĭ ceĭ negrişorĭ
*Umple'*mĭ trupu de fĭorĭ,
Fruntea ta cea albineaţă
*Umple'*mĭ sînul de dulceaţă.

Vearze avea odinioară sensul general de «verdeţurĭ, legume», conform etimologieĭ sale : lat. *viridia* «plante înverzite, verdeaţă».

Evangeliarul luĭ Coresi, Mat. XIII, 32 (Cipariu, p. 2) : «Ce mai mic ĭaste grăunţu de muştarĭ de toate semenţele, e când creaşte mai mare de toate *vearzele* ĭaste».

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XXXVI : «Că ca ĭarba curînd usucă-se, ca *vearzele* de zlac curînd cad=Nam sicut foenum cito succidentur et sicut *viriditas* tenerae herbae decident».

Paliĭa de la Orăştia, Gen. I (Cipariu, p. 46) : «Şi rodi pămîntul ĭarbă şi *vearze* şi pomi roditori, cine întru sine rodiea poamele sale».

Pravila de la Govora, p. 17 : «Mĭercurĭ şi Vinerĭ preste tot anul, căţĭ vor veni la ispovedanie, să mănânce post, ce să zice fĭertură cu unt de lemn, aşijderea şi *vearze*; ĭară carne şi brânză şi peaşte să nu'ş guste».

In limba modernă *varză*, pl. *verze*, s'a restrîns la o anumită legumă «brassica» numită, în Moldova şi Transilvania, *curechiŭ*. La Istriano-Românĭ şi în Ardeal *verze* are sensul esclusiv de «varză fearlă, varză acră» (I. Maĭorescu), ĭar la Macedo-Românĭ *veardzile* «olera», *verdzile* «viridia» (Daniil) şi *verdzu* «brassica» (Kavalliotis).

Vită însemna, în vechea limbă românească, «animal» în genere, conform etimologieĭ sale «tot ce are *vĭaţă*» (=*animal* «ce are vĭaţă»): lat. *vita*, formă

primitivă din *vitula*, *vitulus*. Limbile romanice aŭ păstrat uneorĭ forme maĭ arhaice, din carĭ limba latină clasică nu posede de cât diminutive (1).

Omiliarul luĭ Coresi, c. 1570 (Cipariu, p. 29) : «Cene dă mâncare a tot trupului, cine dă *vitelor* mâncare a lor?»

Psaltirea de acelaşĭ, Ps. VIII : «Toate supus'ai supt picĭoarele lui : oi şi boii toţi încă şi *vita* câmpilor = Omnia posuisti sub pedibus ejus. Greges et armenta quotquot sunt; etiamque *bestias* agrestes».

Ps. XXXV : «Oamenii şi *vita* spăseşti, Doamne, că mulţit'ai meserearea ta, Doamne = Homines et *jumenta* conservas, Jehova. Quam pretiosa benignitas tua, Deus.....»

Ps. L : «Că ale meale sînt toate *vitele* dumbrăviei = *Animalia* agrestia sint penes me».

Ps. LXXVII : «Prididiti grindiniei *vitele* lor şi avuţiĭa lor focului = Dedidit etiam eidem grandini *bruta* eorum et p e c o r a eorum prunis ignitis».

Moxa, Cronica, p. 346 : «Pănă a cincea zi nu era pre pămînt nice o *vită* nice într'apă, nice în văzduh a sbura».

In limba modernă *vită*, macedo-român *avită*, s'a restrîns la anumite animale domestice, ca boŭ, oae, capră.

Intr'o doĭnă ardeleană d'ale cătănieĭ (Jarnik-Bărseanu, p. 306) :

Eu mĕ duc, maĭcă, 'n cătane,
Tu rĕmâĭ cu multă jale ;....
Maĭcă, până ce-oĭ veni,
Tu cămaşă mi-i croi,
Dar să n'o coşĭ omeneşte,
Ci s'o coşĭ cătănăşeşte :
Pe barburul dinainte
Pune plug cu şese *vite*,
Pe barburul dinapoĭ
Pune plug cu şese b o ĭ.....

VI. SCĂDEREA SENSULUĬ.

§ 1.

Scăpătarea cuvintelor.

Nu numaĭ în vĭaţa socială, dar şi în evoluţiunea istorică a limbilor, există o perpetuă înălţare şi scăpătare. Admirabilă este descrierea, ce Horaţiu face despre această continuă schimbare a soarteĭ cuvintelor :

Ut silvae foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt : ita verborum vetus interit aetas,
Et iuvenum ritu florent modo nata vigentque.
Debemur morti nos nostraque. . . . . . .
. . . . mortalia facta peribunt :
Nedum sermonum stet honos et gratia vivax.
Multae renascentur quae jam cecidere, cadentque
Quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
Quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi (2).

(1) Diez, *Grammatik der rom. Sprachen* I, 442.

2) Horatius, *De arte poetica*, v. 60—72. — D. Ar. Densuşianu, într'o traducere a acesteĭ scrierĭ (Iaşĭ, 1832), redă versurile de maĭ sus în chipul următor :

Cum codri'şĭ schimbă frunza, l'al anilor declin,
Perzênd pe cea dintâĭa : per vorbele bătrâne,

Aci, ca şi acolo, dăm numaĭ foarte rar peste aceĭ favoriţĭ aĭ soarteĭ, carĭ să ştiă a arunca un văl asupra joaseĭ lor originĭ, carĭ să priceapă a'şĭ acoperi obscura lor proveninţă şi a'şĭ izbândi un brevet de nobleţă saŭ cel puţin un drept de a sta alăturea cu ceĭlalţĭ membri aĭ graĭuluĭ. In toate limbile aceasta este un fenomen de o raritate extraordinară, a vedea adică, cum bastarziĭ graĭuluĭ omenesc izbutesc a'şĭ legitima o posiţiune onorabilă în societatea linguistică.

Un exemplu foarte remarcabil, în această privinţă, ni-l ofere vorba *războĭnic*, pe care o poartă azĭ cu fală toţĭ apărătoriĭ patrieĭ.

Care e origina acesteĭ gloriĭ actualĭ?

In paleo-slavica cuvîntul însemnează «ucigaş, tîlhar» : *razboĭnikŭ* «homicida, praedo», precum *războĭul* nu'ĭ alta de cât «hoţie, măcel» : *razboĭ* «latrocinium, homicidium».

Actualul *copil* este ĭarăşĭ unul din aceştĭ favoriţĭ aĭ soarteĭ.

In cronice şi în vechea legislaţiune românească, ca şi la Macedo-Românĭ *cochil* «spurius», se numea astfel «copilul din florĭ» în oposiţiune cu *cucon* saŭ *fecĭor* adică «copilul legitim» (comp. alb. *kopilĭ* «bâtard», psl. *kopilŭ* «nothus»).

Cronicarul Grigorie Ureche, vorbind despre Bogdan Vodă, observă (Cronice I, 147) : «... Mulţĭ zic, că n'aŭ fost Bogdan Vodă fecĭor cu cununie, ci *copil* lui Alexandru Vodă».

Pravila luĭ Mateĭ Basarab, p. 96, 162 : «Cela ce va zice cuĭva, că e afurisit saŭ *copil*, neştiind pre cel afurisit, că s'aŭ ertat şi pre celalalt l'aŭ făcut adevărat fecĭor pre leage, acela ĭară nu se va certa ca un suduitorĭu».

«Fecĭoriĭ, cari se vor naşte deîn călugăriţă, aceĭa sînt *copilĭ* şi nu vor moşteni nimica deîn averea mâne-sa».

Vorba *graiŭ* nu se bucură de o origină maĭ nobilă ; ea e primitiv identică cu «cântec» saŭ chĭar cu «croncănire» : psl. *graĭ* «cantus», *graĭati* «crocitare».

Dar pe cât de rarĭ sînt aceştĭ privilegiaţĭ aĭ limbeĭ, pe atât de numeroşĭ sînt din contră nobiliĭ vlăstarĭ aĭ graĭuluĭ, pe carĭ diferite împrejurărĭ nefavorabile îĭ face să'şĭ pearză vechea nobleţă şi, din scăpătare în scăpătare, să ajungă uneorĭ adevĕrate stârpiturĭ. «Găsim multe exemple, în carĭ un cuvînt cu semnificaţiune bună saŭ nobilă a decăzut, în cursul timpuluĭ, la una rea şi joasă; *pentru viceversa maĭ nicĭ unul*. un fenomen puţin îmbucurător, în tot casul remarcabil pentru filosofia istorieĭ»(1).

Mişel nu era odinioară de cât «săracul, sărmanul»; *nemernic*, nenorocitul

Ear' care nasc, ca juniĭ înflor şi strălucesc.
Şi noĭ şi toate a noastre supuse sînt la moarte.
. . . .
A limbeĭ strălucire şi farmec n'o să peară?
Renaşte-or multe vorbe, ce-acuma nu maĭ sînt
Şi vor peri de care acuma sînt în vază,
Cum va dispune usul, ce singur are dreptul
A judeca de limbă şi a'ĭ pune legĭ şi regulĭ.

(1) Tobler, *Versuch eines Systems der Etymologie* in *Zeitschr. f. Völkerpsychol.* I, 368.

osândit a trăi în neagra străinătate; *mărşav*, cel cu constituţiunea delicată.

Ce aŭ devenit astăzĭ aceste cuvinte!

De pildă în următoarele versurĭ din pĭesa «Ovidiu» de Alexandri (Act. I, sc. V):

De când el maĭ cu seamă a scris «Arta ĭubiriĭ»,
Femeile, pĭerdute pe câmpul rătăciriĭ,
In braţe'ĭ se aruncă, orbiş, într'un noroc,
Ca fluturiĭ *nemernicĭ*, ce daŭ sburând în foc.
Berbantul cât de *mărşav*, berbant numaĭ să fie,
La dînsul daŭ năvală copilă şi soţie,
Căcĭ viţiul le-atrage, trăsnindu-le prin gând,
Că vor schimba în eroŭ pe un *mişel* de rînd.

Jupîn şi *chir* eraŭ altă dată cele maĭ înalte titlurĭ de respect, astăzĭ ele aŭ ajuns o curată bătae de joc!

Intr'aceste doă clase de ridicare şi scădere a cuvintelor s'află o clasă intermediară de vorbe, carĭ, avêndu'şĭ rădăcinile înfipte în cele maĭ adâncĭ prăpăstiĭ ale corupţiuniĭ omeneştĭ, capătă, în cursul timpuluĭ, o înfăţişare maĭ presentabilă, ba se furişează chĭar în saloane.

Când Moldoveanul numeşte astăzĭ pe un glumeţ cam rěutăcĭos *şugubăţ*, el îĭ dă fără voe ponosul de «ucigaş, criminal», cum şi însemna vorba atuncĭ, când era maĭ proaspătă amintirea origineĭ sale.

Ceea ce era odinioară expresiunea propriu zisă a crimeĭ, a nedreptăţiĭ, a nelegĭuiriĭ — *bazaconiă* — a devenit astăzĭ, în gura Românuluĭ, o adevěrată fantasie copilărească, ce o rosteşte la întîmplarea cea maĭ neînsemnată: *fărăde-legea* a devenit o simplă *necuviinţă* saŭ *prostie*.

Ce poate fi maĭ nevinovat de cât *zglobiu*, epitetul caracteristic al copiilor? Şi cu toate acestea vorba însemnează nicĭ maĭ mult nicĭ maĭ puţin de cât *rěŭ*, în adevěratul sens al cuvîntuluĭ!

Această rafinare a viţiuluĭ, această îmbrobodire cu un exterior recomandabil a corupţiuniĭ e comună tuturor limbilor. Pretutindenea constatăm, în evoluţiunea istorică a graĭuluĭ, pe de o parte o treptată şi continuă degenerare a elementelor bune, ĭar pe de alta aplecarea firească a omuluĭ de a da rěuluĭ o aparenţă maĭ respectabilă, de a acoperi ca podoabele rafinăriĭ lucrurile cele maĭ urăcĭoase.

Vorba francesă *gêne*, care se aplică astăzĭ la cea maĭ mică neplăcere saŭ supărare, însemna odinioară «tortură».

Calvin, *Institution chrétienne*, préface: «.... Si ces impétueuses furies, sans que vous y mettiez ordre, exercent tousjours cruauté par prisons, fouet, *gehennes*, coppures, bruslure: nous, certes, comme brebis dévouées à la boucherie, serons jetez en toute extremité».

Molière, *l'Avare*, a. IV, sc. VII: «Allons vite, des commissaires, des archers, des prévôts, des juges, des *gênes*, des potences et des bourreaux!»

Forma arhaică *gehenne* ne conduce imediat la etimul cuvîntuluĭ, la mediolatinul *gehenna*, gr. γέεννα, care, în Noul-Testament şi în latinitatea eclesias-

tică, însemnează «iad» şi la figurat «suferinţă, durere». La Evreĭ *ghê hinnôm*— de unde grecul γέεννα — era «Valea lui Hinnom» aproape de Ierusalim, consfinţită luĭ Moloh, căruĭa s'aduceaŭ jertfe omeneştĭ. «Combien peu de personnes songent aujourd'hui aux sacrifices offerts à Moloh dans la valée de Hinnom, quand elles prient leurs amis de ne pas *se gêner !*»(1)

§ 2.

Degenerarea şi rafinarea cuvintelor.

Din cele maĭ sus zise resultă că, la scăderea sensuluĭ, presidă o consideraţiune de o îndoită natură : *Pesimismul*, care nu'ĭ maĭ puţin pronunţat în limbă şi conform căruĭa maĭ toate cuvintele bune, oneste, nobile sînt într'un mod fatal supuse degenerăriĭ, tinzênd a se transforma în rele, neoneste şi joase: *Eufemismul*, după care din contră cuvinte de baştină rele sînt astfel îmbrobodite, în cât îndrăznesc a se introduce prin contrabandă în societatea onorabilă a graĭuluĭ : această îmbrobodire însă e numaĭ aparentă, căcĭ de cele maĭ multe orĭ le rĕmâne inerentă o nuanţă pesimistă, care dă de gol joasa lor origină. Vom procede decĭ din acest îndoit punct de vedere, dând câte o serie de exemple din fiecare categorie.

A. DEGENERAREA CUVINTELOR.

Mişel, din latinul *misellus*, diminutiv de la *miser* vulgar *meser*, care dedese româneşte pe arhaicul *measer* (2), însemnează primitiv «sărman, sărac», o accepţiune esclusivă în vechile texturĭ.

Psaltirea diaconuluĭ Coresi din 1577 :

Ps. IX : «Nu uĭta chemarea *mişeilor*=... Non oblivisci clamoris p a u p e r u m afflictorum».

Ibidem : «Că nu pănă în sfrăşit ultat va fi m e a s e r u l, răbdarea *mişeilor* nu va peri pănă în sfrăşit=Non enim oblivioni unquam tradendus est e g e n s, expectatio *pauperum* non peritura est in perpetuum».

Ps. XI : «Derept chinul *mişeilor* şi suspineare m e a s e r i l o r, acmu înviu, zise Domnul=A vastatione *pauperum* afflictorum, ab exclamatione e g e n t i u m jam exurgam, dicit Jehova».

Ps. CXIII : «Ce rădică de pămînt *mişelul* şi de în gunoişte m e a s e r u l= Erigens e pulvere *tenuem*, e sterquiliniis elevans e g e n t e m».

In Omiliarul luĭ Coresi din 1575 ne întîmpină interesanta formă (3) *mişelame* «sărăcime» adică poporul de jos, plebea (Cipariu, Crestomatiă, p. 20) :

(1) Max Müller, *Nouvelles leçons* etc. II, 304.

(2) Acest frumos cuvînt a dispărut cu totul din graĭul de astăzĭ şi limba modernă l'a înlocut cu neologismul *miser*. In vechile tipăriturĭ îl întîlnim foarte des, ca şi derivatele sale : *meserere, meserătate*.

(3) Despre sufixul colectival romanic *ame*, atât de rarisim româneşte, înlocuit fiind cu *ime*, vezĭ articolul d-luĭ Hasdeŭ, *Volnicame şi mişelame* în *Columna* pe 1882, p. 480-486.

«Merg oamenii la besearică, cum acolo popa să spue cuvîntul lui Dumnezeu, sfînta Evanghelie, în limba pre carea grăiesc oamenii, să putem înțeleage noi *mişelame*; ce folos e lor, deaca popa grăiaşte în limba striină Rumânilor, sărbeaşte, de nu înţeleg, sau pre altă, ce nu vor înţeleage ascultătorii ?»

Pentateucul de la Orăştia din 1581, Ex. XII (Cipariu, p. 71) : «Să vei da banii împrumut a lor miei *mişei* oameni, carii cu tine într'un loc sînt, nu suguşa pre el».

Moxa, Cronica, p. 371 : «Deci pentru că nu putea (Iustin) eşi des la *mişei* şi la săraci să'i judece cu dereptul, ei avea asupreală multă şi strâmbătăţi greale şi mântuiri reale de către o samă de boiari».

Posiţiunea ţăranuluĭ român devenind foarte precară maĭ cu seamă de la începutul secoluluĭ al XVI-lea, *mişel* începu a înlocui, în documentele posterioare (1), vorba actuală *ţăran*, care este de o raritate extremă în vechile tipăriturĭ (2).

Iată, într'adevĕr, cum descrie Cantemir starea ţăranuluĭ : «Aceştĭ ţăranĭ toţĭ, orĭ şi din ce limbă ar fi, sînt foarte aspru asupriţĭ cu munca stăpânilor lor. Căcĭ lucrul nu le este aşezat cu hotărîre, ce numaĭ singur în voea stăpînuluĭ stă, câte zile să'ĭ lucreze eĭ.... Voind el să'ĭ facă strambătate, îl bate atâta de mult, până când ţăranul de bună voea sa îĭ dă ceea ce cere el... să vînză vr'un boierĭu pe ţăranul săŭ are voe...» (3).

In limba modernă, vorba *mişel* a decăzut într'un sens peĭorativ. Ea însemnează obicĭnuit «ticălos, fricos, rêŭ, blestemat, nelegĭuit» :

Timpul are dinţĭ de oţel :
Roade voĭnic şi *mişel* (Pann).

Intr'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bârseanu, p. 171) :

Să fi luat seama bine
Cu cine te împreunĭ

(1) D. Papadopol-Calimah, în articolul «Slobozîile în România», publicat în Conv. lit. XVII, 449 urm., citează maĭ multe cărţĭ domneştĭ, în carĭ *ţăran* e înlocuit cu *mişel*. D-sa însă se înşală susţinênd, că vorba *mişel* maĭ tîrzĭu numaĭ ar fi căpătat accepţiunea de *sărac*, pe când ea este cea primitivă. De aceea şi comparaţiunea cu francesul *vilain* nu'ĭ tocmaĭ nimerită. Vorba *vilain* are în vechea francesă sensul esclusiv de «ţăran», căruĭa evul-mediu îĭ atribui sensurile morale secundare de «josnic, ştrengăresc, urît», carĭ singure aŭ persistat în limba de astăzĭ (Diez, Wörterbuch I, 443). *Vilain* îşĭ poate găsi o analogiă doară numaĭ în românul *mojic*, care, ca şi rusul *mužik*, însemnează în acelaşĭ timp «ţăran» şi «grosolan, necĭoplit» din paleo-slavicul *monžikŭ* «vir» (comp. rom. *om* în sens de «ţăran» bunăoară în următorul pasaj din actul de desrobire al vecinilor din Moldova, publicat de Constantin Nicolae Vv. la 1749 (Mag. Ist. II, 290) : «Şi când s'a vinde moşia, oamenii să nu se vînză, ci ca nişte sătenĭ a satelor să rămâe făcând slujbă obicĭnuită....»)

(2) Vorba actuală «ţăran» este pretutindenea înlocuită, în vechile tipăriturĭ, cu *rumân* saŭ *vecin*. In documente nu l'am întîmpinat de cât o singură dată şi aceasta într'o scrisoare intimă a unuĭ oarecare Dumitrache către familia sa, datată 1695 (Hasdeŭ, Arhiva I, 1. 63) : « . . . decĭ dintr'aceĭ banĭ aŭ dat unuĭ ţăran al mieŭ : pentru hârtie de 2 leĭ aŭ dat 16 leĭ ş'un tult din banĭ aceluĭ vin .

(3) Cantemir, *Descrierea Moldoveĭ*, ed. Negruzzi, p. 246.

Şi cu cine te cununĭ :
Cu propteaoa garduluĭ,
Cu *mişelul* satuluĭ
Şi cu neamul s l a b u l u ĭ.

Saŭ (Ibidem, p. 277) :

Doĭ bujorĭ şi doĭ băditĭ,
Şti-vĕ dracul ce gândiţĭ,
C'amîndoĭ vĕ 'nceluiţĭ;
Amîndoĭ fost'aţĭ la carte,
De nicĭ unul n'avuĭ parte.
Avuĭ parte un *mişel*,
Pică ţundra de pe el.....

Bălcescu, în Cântarea Românieĭ», p. 568 : «Şi mumele ziceaŭ la fecĭoriĭ lor : Cel ce fuge dinaintea duşmanuluĭ este *mişel*. . şi *mişeiĭ* nu sînt din sângele nostru... Duceţi-vĕ de muriţĭ maĭ bine liberĭ, de cât să trăiţĭ în robiă şi în ocară !

Şi maĭ la vale, p. 573 : «Sângele fecĭorilor teĭ s' stricat şi inima lor a putrezit... Când eraĭ tare, eraŭ şi eĭ mândri de tine... Dar de când s'aŭ amestecat cu ceĭ *mişeĭ* şi cu ceĭ viclenĭ, s'aŭ făcut şi eĭ viclenĭ şi *mişeĭ*....»

Nemernic este un alt cuvînt, care, în limba modernă, şi-a pĭerdut aproape cu totul nobila sa semnificaţiune primitivă, devenind astăzĭ un quasi-sinonim al luĭ *mişel*.

In vechile texturĭ *nemernic* însemnează «străin, pribeag .

Astfel în Bibliea luĭ Şerban Vodă din 1688, Deuter. XIV, 21 : «Şi toată mortăcĭunea să nu mâncaţĭ, celuĭ *nemearnic*, ce e în c e t ă ţ i l e tale să va da şi va mânca».

Cronica luĭ Moxa, p. 361 : «Şi (pe Traĭan) il durea inima de ceĭa ce bolĭa, *nemearnicii* i m i l u ĭ a, soţii şi-i dăruĭa».

Cazania mitropolituluĭ Varlam din 1643 în alăturare cu pasajul corespunzĕtor din Evangeliarul din British Museum (Columna pe 1883, p. 311) :

Mat.XXV, 35-36 : Flămânzii şi'mŭ deadetŭ mâncare, înseloşai şi mă adăpat, s t r i i n ŭ era şi mă duseţŭ, desbrăcat era şi mă înbrăcat, lânged era şi mă socotitŭ, în temniţă era şi venit cătră mine..... (1575).	Am fostŭ flămândŭ şi mĭ-aţĭ datŭ a mâînca, insetatŭ am fostŭ şi m'aţĭ adăpat, n e m e a r n i c am fost şi m'aţĭ dusŭ în casă, golŭ şi m'aţĭ înbrăcat, bolnavŭ şi m'aţĭ socotitŭ, în temniţă am fost ş'aţ venit la mine....

Cantemir, în «Divanul lumiĭ» din 1698 (Hasdeŭ, Arhiva II, p. 111) : «... Omenească minte cereştile socotească, ĭară pămînteştile să batjocurească şi prin felĭurĭ de felĭurĭ de nevoie spre cerurĭ să se întindă, unde şi scaunul şi adevărata odihnă iĭ este. Căcĭ nouă l u m e a *nemernicĭă* ne este şi intr'însa p r i ş l e ţ ĭ sîntem; ĭară cerul m o ş i ă şi acolo c a s n i c ĭ şi m o ş n e n ĭ sîntem».

Nicolaĭ Costin descrie astfel pe Italĭenĭ (Cronice I, 60) : «Oameniĭ (Italieĭ)

iscusiţĭ peste toate neamurile, stătătorĭ la cuvînt, neamăgeĭ, blânzĭ şi cu o a m e n i ĭ *nemernicĭ* îndată se prietenesc, cum de ar fi d e a ĭ s e ĭ, cu mare omenie; pentru aceĭa le zic gentilomĭ, cum zic Grecĭĭ celebiĭ».

In hrisovul din 1799 de la Alexandru Ipsilant Voevod pentru veniturile sfântuluĭ Spiridon din Iaşĭ (Codrescu, Uricariu I, 83) se spune, că «în lăuntru întru această sfântă mănăstire este şi spital, care acest spital de vreme ce s'aŭ făcut spre priimirea şi căutarea şi tămăduirea de bolnavĭ neputincĭoşĭ şi săracĭ, atât din p ă m î n t e n ĭ cât şi din s t r e i n ĭ *nemernicĭ....*»

Dar şi la ceĭ maĭ bunĭ scriitorĭ modernĭ vorba s'a menţinut în sfera pură a origineĭ sale.

Stamati, Musa românească I, 156 :

Ce acolo o s p e ţ i m e a pe *nemernic* primea,
I da lăcaş de odihnă, îl încălzea, îl hrănea.

Creangă, în «Povestea porculuĭ» (Conv. lit. X, 112) : «Maĭ stăĭ şi nu te bucura aşa de grabă, că încă eştĭ *nemernică* pe aceste l o c u r ĭ şi tot n'aĭ scăpat de primejdiĭ».

Negruzzi «Aprodul Purice», p. 117 :

Deşi se găsea *nemernic*, p r i b e g i t din ţara sa,
Patriotică simţire în inima'ĭ tot s'afla.

Alexandri «Umbreĭ luĭ Nicu Ghica» (Poesiĭ I, 232) :

Toate într'o clipă, cum de aţĭ părăsit
S u f l e t u - ĭ *nemernic*, gându-ĭ r ă t ă c i t!

In vorbirea zilnică însă *nemernic* însemnează «vagabond, ticălos, netrebnic, om de nimic», ca adjectiv «mişelesc», găsindu'şĭ o analogiă în vorba *venetic* «străin, vagabond»(1) şi în germanul *Elend* «străinătate, miseriă»(2) din vechĭul-german *eli-lenti* «ţară străină», de unde adj. *elend* «străin, nenorocit, miserabil», precum şi Românul dă epitetul de «negru» adică de «nenorocit» străinătăţiĭ, ca în balada «Novac şi Corbul» (Alexandri, Poesiĭ pop. 144) :

Fecĭoraş, Gruĭuţul meu!
Ascultă de ce'ţĭ zic eŭ :
Să nu cazĭ la vr'un loc rêŭ,
La loc rêŭ şi mult departe
In n e a g r a *străinătate.*

Iată câteva exemple de această întrebuinţare josnică a cuvîntuluĭ *nemernic* :

Nu sta ca un *nemernic*,
Dacă te ştiĭ, că eştĭ v r e d n i c (Pann).

Ispirescu, Basme, p. 106 : «A doa zi, dacă se deşteptă Făt-frumos, îĭ fu ruşine de ceea ce făcuse. El se căĭa şi se căina, cum de să facă el fapte, de

(1) Şaineanu, *Elemente turceştĭ în limba română*, p. 111.
(2) Goethe în «Hermann und Dorothea» :

Schweifen nicht Männer von hoher Geburt nun im E l e n d?

care nu maĭ făcuse în vĭaţa luĭ, să'şĭ bea adică şi simţirile. El socotea, vezĭ, că a băut ca un *nemernic* şi d'aĭa se îmbătase aşa».

Bălcescu, în «Cântarea Românieĭ», p. 573 : «Mult maĭ nainte păgânul zisese : «Ca să sdrobesc acest trup, ce mĕ îngrozeşte şi mĕ amerinţă, să daŭ drumul asupră'ĭ *nemernicilor* meĭ...». Şi mulţime de Grecĭ calicĭ, lepădaţĭ de Domnul, ca un nuor de lăcuste trecură mările şi se asvîrliră peste tine, o ţara mea şi supseră sângele tĕŭ !»

De la Vrancea, Sultănica, p. 31 : «Vitele, ce trag la plug, să fiă ele maĭ fericite de cât *nemernica* făptură a omuluĭ ?»

Mândrie, *mândru*, din paleo-slavicul(1) *mądru* «φρόνιμος, prudens» (*mądrĭcŭ* «σοφός, sapiens» înrudit cu vechĭul-german *muntar* «expeditus, vigil»: comp. sanscritul *budha* «înţelept» din rad. *budh* «a deştepta») aŭ, în vechile tipăriturĭ româneştĭ, sensul de «înţelepcĭune, înţelept», cum dovedesc următoarele citaţiunĭ.

Codicele Voroneţian c. 1550 (p. 110) : «Iară se nesciĭnre de voi lipsitu ĭaste de *mândrie* = Iară de se lipseşte cineva dentru voi de înţelepcĭune» (Biblia din 1688).

Ibidem, Act. Apost. XVII, 14 : «Lucrându Domnului cu toată smerita *mândrie* = Slujiţĭ Domnuluĭ cu toată smerenia (1688)».

In pasajul din urmă *mândria* însemnează «înţelepcĭunea umană în raport cu cea divină» adică «supunere, smereniă».

Psaltirea luĭ Coresi din 1577 :

Ps. XXXVI : «Rostul dereptului învaţă-se *preamândrie* şi limba lui grăĭaşte judeţ = Justi os meditatur *sapientiam* et ejus lingua loquitur jus».

Ps. CIV : «Că măriră-se faptele tale, Doamne; toate în *mândrie* fapt'ai..... = Quam ampla sunt opera tua, o Jehova ! ea omnia *sapienter* fecisti !...»

Ps. CXI : «Inceputul *mândrie* frica Domnului..... = Caput *sapientiae* reverentia Jehovae. ...»

Evangeliarul aceluĭaşĭ c. 1570, Marcu VI, 2 (Cipariu, p. 9) : «Şi mulţi asculta, mirară-se grăĭea : de unde acestui aceastea? şi ce *mândrii* date lui = ... Multique audientes percellebantur, dicentes : unde huic ista ? et quae est haec *sapientia* quae data est ei ?...»

Noul Testament din 1648, Luca IX (Cipariu p. 91) : «Derept aceaea şi *mândriea* lui Dumnezău zise : trimitevoiu întru ei proroci şi apostoli...=Propterea etiam *sapientia* Dei dixit : mittam ad eos prophetas et apostolos.....»

Legenda Duminiceĭ c. 1600 (Hasdeŭ, Cuvente II, 45) : «Inţeleageţi, *nemândrilor*, că no somteţe înţelepţii ...»(2)

(1) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 391.—Curtius, *Grundzüge*, p. 292.

(2) In «Alexandria saŭ Istoria luĭ Alexandru Machedon» Brahmaniĭ se numesc *Negomândri*, care ar corespunde grecului γυμνοσοφιστής adică «înţelept despoĭat». Pasajul în cea maĭ veche ediţiune a Alexandrieĭ (Ms. 1620, ed. Bianu în Col. l. Tr. pe 1883, p. 454) sună : «..... Merseră zile şi ajunseră..... la un ostrov şi ..... de cee parte de apă şi să

Dar deja la scriitorii din secolul al XVII-lea *mândrie* saŭ *mândru* are înțelesul de «cuminție exagerată, semeție, trufie» (comp. litfanul *mandrùs* «deștept, vioiŭ, îndrăzneț»).

Moxa Cronica, p. 350 : «De aciia au înpărățit Navăhodonosor 25 de ai și pentru *mândriea* lui 'l feace Dumnezeu de au fost porc 7 ai».

Miron Costin, Cronice I, 297 : «Era la hirea sa Barnovschi Vodă foarte trufaș și la portul haĭnelor *mândru*, iară la inimă foarte direpť, blând și nelacom».

Cantemir, Divanul lumiĭ (Hasdeŭ, Arh. II, 117) : «Așijderea *mândrul*, adecă cel înalt cu firea, numaĭ el om, iar alțiĭ toțĭ dobitoace a fi socotește. Adu'țĭ aminte, că pentru *mândria* îngerul din cer căzu și drac se făcu, zicênd : «In cer mĕ voiŭ sui, asupra stelelor ceruluĭ voiŭ înălța scaunul meŭ» (Isaïa XIV, 13)».

In limba modernă, *mândrie* are îndoitul sens de «fierté» și de «orgueil» : însemnează adică pe de o parte sentimentul just al demnitățiĭ umane, iar pe de alta sentimentul exagerat, pasiunea, care imitează această mândrie legitimă și care ne face să ne credem maĭ presus de semeniĭ noștri.

Intermediar însă între aceste doă sensurĭ este acela de «măreț, strălucit, frumos», ce'l are *mândru*, aplicat la ființe și la lucrurĭ (comp. gr. γάυρος «mândru» cu γάνος «veselie, strălucire»).

1. La ființe :

In balada «Miorița» (Alexandri, p. 2) :

> Să le spuĭ curat,
> Că m'am însurat
> C'o *mândră* crăĭasă,
> A lumiĭ mireasă....

Ibidem (p. 3) :

> Cine a conoscut,
> Cine mi-a vĕzut
> *Mândru* ciobănel,
> Tras printr'un inel?

Intr'un bocet din Transilvania (Burada, Datine, p. 146) :

> Bucură-te, progadie,
> Mintenaș are să'țĭ vie...
> *Mândru* voĭnicel....

In balada «Mihu copilul» (Alexandri, p. 62) :

> Mihu copilaș,
> *Mândru* păunaș,
> Păunaș de frunte,
> Copilaș de munte.

vede copaciŭ nalt și omeni cu țară..... Și întrebă pre filosofi, ce țară este acolo; ei ziseră: «este acolo Edemul, ce zіceți voi Macaron, și sîntu acolo *Nagomudrii*, omeni goli și dereptii, și au și înpărat Evant înpărat». Intrevorbirea, ce a avut'o eroul cu capul *Brahmanilor*, a devenit în «Ceasornicul Domnilor» de Nicolaĭ Costin : «Voroava a prea înțeleptuluĭ *Garamanților* cătră marele Alexandru». Vezĭ Gaster, *Lit. pop. rom.*, p. 31,

In balada «Codreanu» (Ibidem, p. 86):

Mult e *mândru*, sprintenel
Cel voĭnic, cel voĭnicel!

2. La lucrurĭ:

In balada «Mihu» (Ibidem, p. 66):

Că eŭ Mihu sînt
Şi vreŭ să cânt
Un *mândru* cântic,
Cântic de voĭnic,
Cum n'aţĭ auzit,
Cât veac aţĭ trăit!

In balada «Toma Alimoş» (Ibidem, p. 72):

Şi pe ĭarbă, cum şedea.
Mândră masă 'şĭ întindea
Şi tot bea şi veselea...

In balada «Soarele şi luna» (Ibidem, p. 27):

Imblă, frate, *mândrul* soare,
Imblă, frate, să se 'nsoare,
Noă aĭ
Pe noă caĭ,
Care noaptea pasc în raiŭ.

In «Movila luĭ Burcel» (Ibidem, p. 168):

Intr'o zi de sĕrbătoare,
Intr'o zi cu *mândru* soare.
Care lumea o înveselea
Şi cu aur o învelea.....

Bolintineanu, în «Moartea luĭ Mihaĭ Viteazul» (Poesiĭ I, 142):

Are o presimţire, ce l'a turburat,
Şi pe mâna'ĭ *mândră* capul a plecat...

In «Andreĭ» (I, 157):

Perdut'aĭ vr'o cruce de mărgăritare
Saŭ paserea verde cu *mândra* cântare?

Ibidem (I, 164):

Ah! cine'ĭ fecĭoara, a căreĭ *mândreţe*
E dulce ca visul voĭoaseĭ juneţe?...

In «Pagĭul bătrân» (I, 443):

Dar către seară tot se stingea.
Palatul *mândru* se părăsise,
In sala dalbă tronul perise,
Regina dulce nu maĭ era....

Ispirescu, Basme, p. 6, 13: «Fiecare floare era cu deosebire de *mândră* şi cu un miros dulce, de te îmbăta».

«Işĭ alese calul cel maĭ frumos din grajdurile împărăteştĭ, h a ĭ n e l e cele maĭ *mândre* şi maĭ bogate şi merinde, ca să'ĭ ajungă un an de zile».

In «Cântarea Românieĭ» de Bălcescu, p. 554: «Care e maĭ *mândră* de cât tine între toate ţ ă r i l e semănate de Domnul pre pămînt? Care alta se împodobeşte în zile de sĕrbătoare cu florĭ maĭ frumoase, cu grâne maĭ bogate?»

In Ungaria, Banat şi Transilvania *mândru* însemnează, ca şi ţigăneşte, esclusiv «frumos»(1); ĭar în poesiile populare femininul *mândra*, cu frumoasele diminutive: *mândrişoară, mândruleană, mândrulică, mândruliţă, mândruţă* (2), are sensul de «ĭubită, amantă».

In balada «Păunaşu Codrilor» (Alexandri, p. 25):

Cântă'ţĭ, *mândro,* cântecul,
Că mi-e drag ca sufletul!....

In doĭnele ardelene (Jarnik-Bărseanu, p. 10, 14, 19):

Pentru *mândra,* care'mĭ place,
Treĭ zile la domnĭ aş face.....

Floricică albăstrică,
Mândră, mândruleana mea,
După faţa ta de doamnă
Lumea întreagă se-întoarnă!

Cât în lume am umblat,
Eŭ ca *mândra* n'am aflat:
Bunişoară şi frumoasă
Şi ca ea de drăgăstoasă!

Celelalte sinonime ale luĭ *mândru,* în accepţiunea peĭorativă de «orgueilleux», exprimă toate o însuşire materială: *trufaş,* oarecum «bon-vivant» (ngr. τρυφή «délices, mets exquis»), *fudul* (formă turcească vulgară pentru arabul *fuzûl*) propriŭ «care se întrece (în bine saŭ în rêŭ), covîrşitor» şi în fine *îngâmfat,* care în limba arhaică are sensul material de *unflat,* ca în următorul pasaj din «Cugetărĭ în ora morţiĭ» de pe la 1600 (Hasdeŭ, Cuvente I, 470): «Altora le va curâ diintr'o ochi smrad cu puroi şi vor fi *îngânfaţi*...»

Mărşav, din paleo-slavicul *mrŭšavŭ* «macer», nu implică într'însul nicĭ o idee josnică şi însemnează pur şi simplu «slab (de constituţiune)».

Pravila luĭ Mateĭ Basarab, p. 156: «Cela ce ĭaste foarte g r a s şi cela ce ĭaste s l a b şi *mărşav* saŭ altul ce nu'şĭ se poate de loc clăti să fugă saŭ să alearge, acela nu ĭaste vinovat să fugă de cele ce să scoaţă asupra luĭ cu cuvinte de sudalmă, că atuncĭ ar fi maĭ râŭ, că l'ar goni vrăjmaşul şi l'ar ajunge şi l'ar ucide de l'ar omorî».

Astăzĭ vorba are maĭ mult sensul peĭorativ de «murdar» şi cel figurat de «mişel, păcătos».

(1) Slavicĭ, *Die Rumänen in Ungarn,* p. 146.

(2) A se vedea aceste forme în escelentul *Glossaire,* cu care d. Jarnik a însoţit ediţiunea poesiilor populare ardelene «Doĭne şi Strigăturĭ», p. 167—170.

Bolintineanu, în «Dragomir» (Poesiĭ I, 99) :

> Moartea nu înspăĭmîntă de cât pe *mărşavĭ*,
> Moartea'ĭ logodită cu aceĭ maĭ b r a v ĭ.

In «Doamna luĭ Ieremia Movilă» (I, 105) :

> Unde'ĭ vitejia boĭerilor b r a v ĭ ?
> Nu maĭ sînteţĭ n o b i l ĭ, sînteţĭ r o b ĭ *mărşavĭ !* (1)

Nebun însemnează literal «non-bonus» adică «rêŭ» (comp. *zglobĭu* «nebunatic» cu *zlobiv* «rêŭ»).

Psaltirea luĭ Coresi din 1577, Ps. XCIII : «Inţeleageţi acmu f ă r ă m e n ţ i întru oameni şi *nebunii* cândva î n m â n d r i ţ i - v ă=Animadvertite, o b r u t i s s i m i in populo : et *stultissimi*, quando intelligentes eritis ?»

Nuanţa fundamentală de «rĕutate» este uneorĭ intim implicată în vorba *nebunie*, aşa că se acopere una pe alta.

Pravila de la Govora din 1640, p. 18 : «Iară de va şti neştine un tălharĭu şi va mearge fără de vină fiecare şi'l va prinde de'l va ucide, ĭară nefăcându'ĭ nimica într'acel ceas, pre uniĭ ca aceĭa îĭ învăţăm să li se risipească casele şi să se gonĭască dintr'aceale locure şi dentru avearea lor; că sînt şi aceĭa într'un chip cu *nebunia* t ă l h a r i u l u ĭ şi'ş pearde şi sufletul săŭ».

Constantin Căpitanul, vorbind în cronica sa de «Sekel Moĭsi, craĭul Ardealuluĭ», care 'şĭ propusese să strice şi să calce ţara, zice (Mag. Ist. I, 241) : «Şărban Vodă cu boĭariĭ auzind, aŭ socotit să'l împace cu darurĭ şi aŭ trimis boĭarĭ cu darurĭ scumpe, rugându'l să se părăsească de a vîrsa sânge nevinovat. El nicĭ cum nu vrea, ci cu semeţie zicea, că va să facă r â ŭ. Decĭ *nebuniea* luĭ văzând Domnul cu boĭariĭ....»

Acelaşĭ cronicar descrie astfel «*nebuniile* dorobanţilor, a seimenilor şi altor slujitorĭ» sub Mateĭ-Vodă (Ibidem, p. 309) :

«Incruntându-se în sânge se făcură ca neşte câĭnĭ turbaţĭ, căuta pre cine vor muşca şi începură casele boĭarilor a le jăfui şi nu numaĭ ale boĭarilor ci şi ale altora şi bisericile jăfuea, odăjdiile, potirile, discosile, cărţile, de le vindea pen tîrg, pre mulţĭ preoţĭ îĭ scotea de plete de unde făcea liturghie şi-i bătea, icoanele le ardea să scoaţă aurul şi pren prestoale căuta de găsea moaşte sfinte şi le lepăda zicând, că sînt farmece. Ca aceste lucrurĭ fără de leage făcea dorobanţiĭ, seimeniĭ şi alţĭ slujitorĭ de coprinsease r ă o t a t e a lor toată ţară, atât că se mira bĭeţiĭ boĭarĭ ce vor să facă, ci fugea care încotro putea scăpa».

Anton Pann, Povestea Vorbeĭ, p. 70 :

> Plosca îl aţâţâ maĭ tare,
> De se făcu numaĭ foc,
> Că ea are multe darurĭ :

(1) Tot aşa ce'ĭ palid e fără gust, neplăcut, prost : *searbed*, arhaic *sealbed* din lat. *ex-albidus*, proprĭu «palid», figurat «fade, insipide»; *bleg* «moale, prost» însemnează literal «palid» (comp. polon. *blak* «pâleur» din germanul *bleich* «pâle»).

Aci face pe om b u n
Şi aci îl întărâtă de'l preface în *nebun*.

Sinonimul luĭ «nebun» *smintit*, este propriŭ vorbind «cel cu mintea *pervertită*», o accepţiune esclusiv modernă, formată probabil sub influenţa vorbeĭ *minte*, cu care n'are de loc a face. *Smintit* e participiul verbuluĭ *smintire* din paleo-slavicul *sŭmątiti* «turbare», un sens, ce'l întîmpinâm adesea în vechile tipăriturĭ.

Psaltirea luĭ Coresi :

Ps. VI : «Vindecă, Doamne, că *smintiră*-se o a s e l e meale şi sufletul mieu t u r b u r ă-s e foarte=Cura me, Jehova, quia *conturbata* sunt ossa mea, et anima mea c o n t u r b a t a est valde...»

Ps. XVII : «Şi ridică-se şi tremurat fu pămîntul şi u r z i t u r i l e pădurilor *smintiră*-se şi rădicară-se=Et concutitur ac movetur terra, fundamentaque montium *commoventur*, concutiuntur...»

Ps. XXIX : «Intors'ai faţa ta şi fui *smintit*=...Te abscondente faciem tuam fui c o n t u r b a t u s».

Ps. XXX : «Miluiaşte-mă, Doamne, că scrăbesc, *sminti-se* de mânie o c h i u l mieu...=Gratiam fac mihi, Jehova, nam angustiae mihi; *contabescit* prae indignatione oculus meus...»

XLV : «Derept aceaĭa nu spămîntu-ne, când *sminteaşte-se* p ă m î n t u l şi schimbându-se pădurile într'inema măriei=Idcirco non timeremus, si *commutaret* terra, aut si dimoverentur montes in ima maria».

Smintit, în sens de «stricat, mutat din loc», e întrebuinţat, dar foarte ĭar, şi de uniĭ scriitorĭ modernĭ.

Beldiman, Jalnica tragodie (Cronice III, 346) :

Doă t u n u r ĭ, ce avea Curtea, din care unul *smintit*,
Aşa 'l legase bine, cât nu credeaĭ căĭ cârpit.

De la Vrancea, Sultănica, p. 107 : «F e l i n a r e l e, înfipte din răspântie în răspântie, *smintite* din locul lor, nu luminaŭ maĭ mult de cât stîlpiĭ telegrafuluĭ...»

Rĕsbunare însemnează literal a «face din noŭ bun» şi se aplică pe de o parte la restaurarea uneĭ stărĭ anterioare, bunăoară *vremea se rĕsbună* adică «se înseninează, devine ĭar bună» (comp. ital. *bonaccia*, fr. *bonace* «mare liniştită» literal «vreme bună»), de unde *rĕsbunare* «odihnire» şi substantivul invariabil *rĕsbun* în sens de «odihnă, pace», ca în următoarele exemple :

Paliea de la Orăştia din 1584, Ex. XXXIV, 41 (Cipariu, p. 81) : «In şase zile lucrează, în a şaptea zi tu *răzbună* de a ararea».

Moxa, Cronica, p. 405 : «Se sfădesc cu toate ţările şi nu aŭ *răzbun*».

Ioan Neculce, Cronice II, 258 : «...Scoase şi Antioh Vodă de la ţară obiceĭul Ducăĭ Vodă, văcărit, în doă ĭernĭ însă şi maĭ greŭ : doĭ leĭ de cal şi un galben de vacă, ca să se apere de duşmanĭ; ĭară duşmaniĭ nu'ĭ maĭ da *răzbun* nicĭ odată».

Intr'o anecdotă populară de Speranţă (Contemporanul II, 922) : «Pîrdalnicele de păcate nu'ĭ dedeaŭ popiĭ *răzbun*».

Pe de altă parte *rĕsbunare* se aplică la «rĕsplata rĕuluĭ comis» — sensul cel maĭ general — care se făcea de cele maĭ multe orĭ prin o sumă hotărîtă, ce ucigaşul plătea rudelor ucisuluĭ, adică îşĭ r ĕ s c u m p ă r a crima, de unde, în vechile tipăriturĭ, *rĕscumpăr* e sinonim cu «rĕsbunare». «*Rĕsbunarea*, considerată ca «rachat» — zice d. Hasdeŭ (Cuvente I, 300) — este consecinţa instituţiunilor juridice medievale, când rudele se împăcaŭ cu ucigaşul pentru o plată oare-care hotărîtă».

Iată şi doă exemple pentru *rĕscumpărare* cu sens de *rĕsbunare* :

Nicolaĭ Costin, Cronice I, 41 : «Tot neamul Cainilor cel oţerit se stinse din temelie, în care neam s'aŭ arătat întâĭ *rĕscumpărarea* luĭ Dumnezeŭ cea adevărată pentru vărsarea de sânge nevinovat al luĭ Avel, în al treilea şi în al patrulea seminţie cercând *rĕscumpărare* nedreptăţiĭ».

Grigorie Ureche, Cronice I, 155 : «....S'a rădicat Ştefan Vodă cu toată puterea sa voind să'şĭ *rĕscumpere* strîmbătate, ce'ĭ făcură Unguriĭ...»

Cumplit, din latinul *completus*, posede ca substantiv semnificaţiunea sa etimologică de «sfîrşit, margine» în vechile texturĭ.

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XXXVIII : «Spune'mi, Doamne, *cumplitul* mieu şi m ă s u r a zilelor meale cât's=Fac ut experiar, Jehova, *finem* meum; mensura dierum meorum, quid sit...»

Ps. XLVI : «Veniţi să vedeţi lucrul lui Dumnezău, ce puse minuni în pămînt, lua războĭure până în *cumplitul* pămîntului...=Agite videte opera Jehovae, ut disponat desolationes in terra : facies ut cessent bella usque ad *extremitatem* terrae...»

Ps. LIX : «...Şi vor şti că Zeul volnicul e cu Iacov şi cu *cumplitele* pămîntului...=...Ut sciant Deum summe dominari in Jacobo, usque ad *fines* terrae».

Evangeliarul din British Museum, Mat. XIII, 49 : «Aşa va fi *cumplitul* veacului=Ita erit in *consummatione* saeculi....»

Sensul general de «deplin, desăvîrşit (fie în bine, fie în rêŭ)» s'a restrîns de timpuriŭ la nuanţa peĭorativă de «grozav, înfricoşat; neîndurat, sgărcit» o nuanţă, pe care o întîmpinăm deja la ceĭ vechĭ.

Omiliarul mitropolituluĭ Varlam din 1643, f. 274 : «Văzând şi oameniĭ ceĭ bunĭ şi direpţĭ *cumpliciunea* celor n e m i l o s t i v ĭ».

Grigorie Ureche, comparând domnia luĭ Petru Vodă cu a urmaşuluĭ sĕŭ Aron Vodă, face următoarea reflecţiune (Cronice I, 238) : «Ce norocul ţăreĭ cel bun s'aŭ schimbat, că după noroc bun i-aŭ venit şi râŭ; cum ar fi însemnat de Dumnezeŭ, după vreme bună şi senină să vie vreme rea şi tulburată; după domniă l i n ă şi blândă să vie *cumplită* şi amară».

Miron Costin zice asupra aceluĭaşĭ Domn (Ibid., p. 249) : «Domnieĭ luĭ Aron-Vodă cu cale i-aŭ zis *cumplită*, că aşa aŭ fost dăsfrînată domnia şi ne-

direaptă, cât, de răul luĭ, ce eraŭ boĭerĭ de frunte fugise maĭ toţĭ în ţara leşească».

Semnificaţiunea primitivă reĭese în următorul pasaj din Constantin Căpitanul (Mag. Ist. I, 113) : «După ce aŭ mazălit Turciĭ pre Mihnea Vodă, pentru răutăţile luĭ cele *cumplite*... le aŭ dat Domn pre Vlad-Vodă...»

In limba modernă predomină esclusiv acest sens peĭorativ. In balada «Cucul şi turturica» (Alexandri, p. 8) :

Eŭ n'aş zice ba
Pentru dumnĭa-ta,
Dar cumplit mi-e teamă
De *cumplita*'ţĭ mamă,
Că'ĭ bănuitoare şi fărmecătoare..

Pann, Povestea Vorbeĭ, p. 16 :

Soţia ta astăzĭ, perechea'ţĭ ĭubită,
O să te răpue cu moarte *cumplită*...

Ibidem, p. 60 :

Eŭ nu zic, ca omul *cumplit* să se facă
Şi până într'atâta argintul să'ĭ placă,
In cât s'ajungă la el să se închine...

Ibidem, p. 65 :

A fost un sgârcit odată, care mereŭ grămădea,
Zi şi noaptea totdeauna pe banĭ dormea şi şedea,
Şi, de *cumplitate* multă, trăea singur, singurel,
Nu ţinea în casă nicĭ slugă, nicĭ pisică, nicĭ căţel.

Alexandrescu «Ucigaşul fără voe» :

O noapte fatală ! o noapte *cumplită !*
Pe patu'mĭ de trudă dormeam obosit.
Era despre zĭuă : soţia'mĭ ĭubită
Şedea lângă mine... un vis, vis *cumplit !*

Alexandri, Despot-Vodă, p. 6 :

Căcĭ fearele 's *cumplite*, dar omul e maĭ *cumplit* !

Intr'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bârseanu, p. 265) :

Dare-ar, bade, Dumnezeŭ,
Să fie pe gândul meŭ !
Să te ajungă dor *cumplit*.
Să laşĭ lingura pe blid,
Să ĭeşĭ afară plângênd
Şi părul din cap smulgênd....

Maĭ pomenim aci şi întrebuinţarea de tot caracteristică a vorbeĭ *cumplit* în graĭul moldovenesc, alăturându-se pe lângă alte însuşirĭ bune spre a le da maĭ multă tărie, formând astfel un fel de superlativ perifrastic.

Iată doă exemple luate din anecdotele populare de Speranţă (Contempo-

ranul I, 404, 802) : «O ducea *cumplit* de b i n e...» — «Că'ĭ *cumplit* de b u n ă mĭerea».

In aceste locuţiunĭ *cumplit* împlineşte acelaşĭ rol ca şi *tare* saŭ *grozav* într'o posiţiune analoagă, exprimând o nuanţă particulară de gradul cel maĭ înalt, ceva maĭ mult de cât «o ducea *foarte* bine» şi «*foarte* bună mĭerea».

Fortună, *furtună*, din latinul *fortuna* «hasard, aventure, sort», a scăzut româneşte la sensul de «vijelie, vifor» întocmaĭ ca alb. *furtună* «vijelie», *fortune* «procella, tempestas, naufragium», neo-grec. φουρτοῦνα «vijelie pe mare», turc. serb. *fortuna* «tempestas» şi în maĭ toate limbile romanice : it. sp. port. prov. *fortuna*, fr. *fortune de mer*, reto-rom. *furtüna* «nelinişte, poftă».

In latinitatea medie *fortuna* şi chĭar foarte des *furtuna* (Schuchardt II, 123) însemnează deja «maris tempestas».

Astfel într'un text de la 1244 citat de Du Cange s. v. citim : «Circa mediam noctem validissima *F o r t u n a maris et temporis* fuit in portu Januae, ita quod multae naves i v e r u n t i n t e r r a m».

Şi într'alt text frances aproape contemporan : «En cel an (1269) dut passer le Roi d'Arragon en Surie, et monta sor mer il et ses os, et quant vint au quart jor une *Fortune* grant le pris et r o m p i s a n a v e...»

Este probabilă opiniunea d-luĭ Cihac (Dict. I, 106) «que l'acception de *tempête* a dû se développer en premier lieu de l'it. *correre fortuna*, ç.-à-d. *courir fortune sur mer*, *et de là subir une tempête*».

Vorba românească vine din latinitatea medievală, ĭară nu din neo-greaca, care ea însăşĭ o dobîndi din italĭana. De la Românĭ vorba trecu la Ruteniĭ din Bucovina, la carĭ *fortuna* însemnează «vreme rea».

Iată un frumos pasaj din «Istoria ĭeroglifică» a luĭ Cantemir, în care se cuprinde sinonimica *furtuneĭ* în gradaţiune ascendentă, p. 237 : «Marea nu de alta, ce de v î n t faţa îşĭ schimbă, vîntul v i v o r, vivorul h o l b u r a, holbura *furtuna*, furtuna v a l u r ĭ, valurile primejdie vaselor şi peirea celor din vase aduce».

Cerşesc, format din *cerşi*, perfectul arhaic al verbuluĭ *cer*, are astăzĭ esclusiv accepţiunea peĭorativă «a cere milă». In vechile tipăriturĭ *cerşit* saŭ *cerşut* n'avea nimic ignobil în sine.

Iată doă-treĭ exemple din cronicarĭ :

Nicolae Costin, Cronice I, 75 : «Purces'aŭ cu oştĭ Antoniu Caracal asupra Partilor trimiţând sol de aŭ *cerşut* pe fata craĭuluĭ Partilor, pre care neprimindu-l să'ĭ fie ginere, aŭ intrat cu oştĭ în ţara Partilor de aŭ prădat».

Acelaşĭ, Ibidem II, 5 : «Dacă aŭ murit Dabija Vodă, rămânând ţara fără Domn, s'aŭ sfătuit boĭeriĭ ceĭ marĭ aĭ ţăriĭ Moldoveĭ şi îndată aŭ purces la Ţarigrad de şi-aŭ *cerşit* Domn de la Poartă după obiceĭul lor, fiind sub stăpânirea împărăţieĭ turceştĭ».

Grigorie Ureche, Ibidem I, 197 : «Maĭ apoĭ de toate şi-aŭ ales sfat, ca să trimită solĭ la împăratul cu mare rugăminte şi plângere să'ĭ ĭerte, şi aşa aŭ

ales dintre dînşiĭ pre Trifan Cĭolpan, de l'aŭ trimis sol la Suceava la împăratul, de s'aŭ rugat de pace şi şi-aŭ *cerşut* Domn».

In limba modernă sensul scăzut «a cere milă» e singurul cunoscut. Intr'o doĭnă din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 261):

De'ĭ lua de seama mea,
Tot să poţĭ trăi cu ea;
De'ĭ căta la alt ceva,
Dumnezeŭ să nu'ţĭ maĭ dea
De căt una ologea,
Să ţi-o puĭ în telegea,
Să umbli *cerşind* cu ea;
Să viĭ şi la pragul meŭ,
Să te miluĭesc şi eŭ......

Chivernisire este, în privinţa sensuluĭ, primitiv identic cu *cârmuire*.

Mărgăritul luĭ Ioan Hrisostom din 1691 (Cipariu, p. 199): «Să cunoştĭ, cum că ĭaste necercetată şi neurmată cea de toate maĭ nainte cunoscătoare a luĭ Dumnezeŭ *chivernisire*».

Cronica luĭ Constantin Căpitanul (Mag. ist. I, 88): «Andronic Paleologul având şi un fecĭor anume Ioan, care încă nefiind de vîrstă, ca să poată *chivernisi* împărăţia.....»

Şi maĭ la vale, vorbind de bătălia de la Nicopole, zice (p. 96): «Den rea *chiverniseală* a creştinilor aŭ biruit Baizit pre Creştinĭ, tăindu'ĭ şi robindu'ĭ».

Cantemir, în «Istoria ĭeroglifică», p. 348: «Arătarea nepriieteşuguluĭ fără folos corăbiĭarilor se aseamănă, cariĭ în vreamea furtuniĭ *chivernisala* corăbieĭ lăsând... uniĭ pre alţiĭ vina aruncă».

Sensul secundar de «agonisire» şi de «mijloc de câştig» fu modificat, în timpul Fanarioţilor, în cel peĭorativ de «înavuţire prin jafurĭ saŭ abusurĭ în funcţiunĭ publice», modificare remarcabilă ca o rămăşiţă din acea tristă epocă, când nepotismul se practica pe scara cea maĭ întinsă.

Alexandri, în dialogul politic «Păcală şi Tăndală» (Teatru, p. 64):

Ce greşală am făptuit,
Pentru că, fiind în slujbă, şi eŭ m'am *schivernisit*?

Scârbă, din paleo-slavicul *skrŭbi* «cruciatus, cura, aegritudo animi, moeror», însemna odinioară esclusiv «întristare, măhnire sufletească».

Psaltirea luĭ Coresi din 1577, Ps. XVII: «Şi în *scrăbiĭa* mea chem Domnul şi către Dumnezeul mieu chem = In ipsa *angustia* mea invoco Jehovam et ad Deum meum vociferor».

Ps. XXIV: «*Scrăbiĭa* inimei meale mulţi-se, de nevoĭa mea scoate-mă = *Oppressiones* animi mei dilatant se; ab angustiis meis deduc me».

Moxa, Cronica din 1620, p. 367: «Că nice un bine pre lume nu ĭaste, ca să nu ameastece cu *scrăbă* şi cu mult amar: soarele acoperă nuorii, aşa şi pre bine vrăjmaşii».

Nicolaĭ Costin, în «predoslovia» Cronicei sale: «Aşijderea (învaţă Istoria)

a nădăjdui a nu se teme şi pre norocul (carele nicăĭurea multă şedere la un loc nu are), cum se mută biruitoriul, cum se veseleşte de izbândă gonind pre ceĭ biruiţĭ, pre urmă ceĭ ce fug, cum se fac biruitorĭ asupra celor biruitorĭ maĭ întâĭ, cum b u c u r i a de sîrg se întoarce în *scărbă* şi scărba în bucurie : toate aceste dentru ceteala Istorieĭ se cunosc».

Ţichindeal, Fabule, p. 205 : B u c u r i a şi *scărba* sînt doă surorĭ, care una după alta aleargă».

Intr'o doĭnă (Alexandri, Poesiĭ pop. 254) :

Frunză verde siminoc,
De *scârbă*, de mare f o c,
Staŭ în codru şi gândesc,
Ce să fac, ca să trăĭesc?

Astăzĭ vorba *scarbă* are maĭ ales sensul peĭorativ de «greaţă, desgust».

Bălcescu «Cântarea Românieĭ», p. 579 : «Făptuitoriĭ tâlhăriilor se spăĭmîntează însişĭ de faptele lor... Domnul şi-a întors cu *scârbă* faţa de la dînşiĭ şi îngeriĭ s'aŭ depărtat cu g r o a z ă de eĭ...»

B. RAFINAREA CUVINTELOR.

Şugubăţ, din paleo-slavicul *dušegubĭcĭ* «homicida» literal «perditor animae» (*duša* «anima», *gubiti* «perdere»), cu aferesa primeĭ silabe (1), însemnează în vechea limbă românească totdeauna «criminal, ucigaş», ca în citaţiunile următoare :

Dosofteĭ, în «Vĭeţile Svinţilor» din 1683, Oct. 43ª : «Ce tot nepriĭatinul şi vicleanul nu părăseaşte a face răŭ. Că prăvălindu-să în chip de om şi aflând pre svîntul la strîmtoare lesne de surpat cu rîpă adincă, căzu la picĭoarele svîntului făcându-să a-i să ruga de blagoslovenie ; ĭară svîntul spăriindu-să de fără veaste tlăniş şi împĭedicându-să de dînsul, deade în gĭoş cu capul de agĭunsă tocma la fundul răpei cel de maĭ gĭos. Ce însă dintr'acea încă nemică n'aŭ folosit acel *şugubăţ*, rămâind svîntul întreg n e v ă t ă m a t».

Acelaşĭ, Ibidem : «Şi 'mfruntă cu îndrăznire fără frică pre păgânul, ĭară el neputând răbda îndată pusă de aprinsără cu mâni g r e a l e *şugubeţe*, unii de cap, alţii de umere şi de haĭne, cine cum putea silea să facă necinste să împle voĭa spurcatului tiran» (Ibid., 69ᵇ).

«Şi pravoslavnicii proslăviĭa pre Dumnezăŭ, ĭară *şigubăţul* să turbura şi să înspăĭma de minune a svinţilor îngeri, că să siliĭa să să pocăĭască de cătră p ă g ă n ă ţ ă e ce feace» (Noemvrie, 98ᵇ).

«Iară el tăgăduind că nu ştie, svîntul descălecă de pre cal şi întrebă în casa *şigubăţului* şi pogorând vasul întrebă, ce'i aceasta? Ĭară *şigubăţul* tremurând căzu la picĭoarele svîntului» (Ibid., 117).

(1) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 182. — D. Hasdeŭ a consacrat acestuĭ cuvînt un studiu special în *Columna* pe 1882, p. 612 619. după ce indicase deja adevĕrata sa origină în *Arhiva istorică a Românieĭ* I, 176 comentând aşezămîntul luĭ Miron Barnovschi. Vezĭ şi Melchisedec, *Cronica Huşilor*, p. 64—68.

«Aceastea văzând acel *şigubăţ* şi mâncător de sânge deade răspuns asupră-le de sabiă» (Ibid., 138a).

«Şi odănăoră un neguţătorĭu cu aur mult trecând pe acolea l'aŭ ucis un *şugubăţ* şi l'aŭ tras la uşa chiliei svîntului» (Ghenarie, 43a).

Cantemir, în «Divanul lumiĭ» din 1689 (Hasdeŭ, Arhiva istor, II, 88): «Petrecerea ta cu oameniĭ şi oameniĭ cu tine — deşertare şi amăgeală este. Iară pentru a anilor vechime câtă aĭ, mult mĕ mir: atâta cât eştĭ de amăgitoară, mincinoasă şi *şugubaţă*, cum te Dumnezăŭ rabdă şi nu te cu un ceas maĭ inainte prăpădeşte? ce cu aceasta pre a sa bogată milă şi îndelungă răbdare sviteşte».

Sub influenţa verbuluĭ *şuguesc* «a glumi», vorba *şugubăţ* a suferit o mare scădere semasiologică, avênd astăzĭ, în Moldova, semnificaţiunea redusă de «primejdios, rĕutăcĭos, glumeţ», implicând însă totdeauna o nuanţă pesimistă maĭ mult saŭ maĭ puţin pronunţată.

Iată câteva exemple luate din scriitoriĭ ceĭ maĭ bogaţĭ în moldovenisme:

Stamati, Musa românească, p. 346 (fabulă):

Momiţa însă fireşte, deşi este prea isteaţă
Şi hazlie, *şugubaţă*,
Insă este pizmătară,
Vicleană şi rîzătoare.

Creanga, în povestea «Harap-Alb» (Convorbirĭ liter. XI, 176, 177): «In călătoria ta aĭ să aĭ trebuinţă şi de reĭ şi de bunĭ, dar să te ferestĭ de omul roş, ĭar maĭ ales de cel spân, cât 'i putea; să n'aĭ de a face cu dînşiĭ, căcĭ sînt foarte *şugubeţĭ*».

«Locurile aceste sînt *şugubeţe;* de unde ştí, cum vine întîmplarea şi Doamne fereşte să nu'ţĭ cază greŭ singur».

In pĭesa «Chiriţa în provincie» de Alexandri (Teatru, p. 534):

Vaĭ, că m'o pişcat ĭară,
Bre! ce om *şugubăţ!*
Da şezĭ, mâĭ, binişor.

In «Iorgu de la Sadagura» (Ibid. 997): «Să te păzeştĭ, dragă cucoană Gahiţă, pentru că la vîrsta noastră cataroile sînt foarte *şugubeţe*».

Ibidem (p. 1000): «O duceţĭ bine?... Mĕ bucur... Videţĭ d-voastră, că sănătatea-i *şugubaţă!...*»

In «Kir Zuliaridi» (Ibid. 1160): «Madama Flaĭmuc mĕ ĭubeşte... şi dragostea 'i *şugubaţă* de firea eĭ».

Dintre scriitoriĭ modernĭ din Muntenia am întîmpinat vorba *şugubăţ* numaĭ la d. Odobescu şi anume în minunatul «basm vănătoresc» (Pseudokyn., p. 219): «Veveriţele *şugubeţe* cu coada vîlvoiŭ, carĭ sar zglobiĭ pe crăcile copacilor, ronţăind alune, ghindă şi scoruşe».

In legătură cu *şugubăţ* stă vorba *şugubină*, arhaic *deşugubină*, din paleoslavicul *dušegubina* «homicidum» literal «perditio animae», insemnând în vechea jurisprudenţă românească «omor saŭ relaţiune nelegitimă între bărbat şi femee» (ambele considerate de dreptul canonic ca o «pĭerdere de suflet»), a-

poĭ «amendă pentru rĕscumpărarea crimeĭ», care se da *deşugubinarilor* saŭ *şugubinarilor*, însărcinaţĭ cu strîngerea eĭ.

In aşezămîntul luĭ Miron Barnovschi din 1628 (Hasdeŭ, Arhiva I, 175): «... Imblă *dişugubinariĭ* în toată vremea de fac năpăştĭ a f ă m e ĭ şi a f e t e de oamenĭ bunĭ şi a sărace pe minciunĭ, de fac pradă şi-i bagă în fiară şi-i c ĭ o b o t e s c.... aşijderea şi *deşugubinariĭ* ce să n'aibă a umbla pentru *deşugubinele* numaĭ într'o lună pentru an, în luna luĭ Septemvrie, ĭar maĭ mult să nu îmble».

Grigorie Ureche, Cronice I, 138 enumărând boĭeriile marĭ în sfat tocmite de Alecsandru Vodă cel bun şi bătrân : «Vornic mare în ţara de gĭos, gĭudecător tuturor din ţară şi globnic de m o r ţ ĭ de om şi de *şugubinĭ*, ce se fac la partea luĭ».

Aşezămîntul luĭ Constantin Mavrocordat din 1741 (Codrescu, Uricariu IV, 404): «Slugile vorniceştĭ, unde vor afla f e m e ĭ saŭ f e t e cu pricinĭ de *şugubinĭ*, să nu fie volnicĭ a lua ceva, atât de la fată cât şi de la bărbat fără gĭudecata Ispravniculuĭ de ţinut şi pe vorbe omeneştĭ fără dovadă să nu vinuĭască».

Astăzĭ vorba *şugubină* însemnează, în Muntenia, «crimă capitală, păcat de moarte» (Costinescu), de unde sensul figurat de «nenorocire».

Zicătoarea : a dat de ş u g u b i n ă e sinonimă cu : a dat de p o c i n o g, saŭ : a dat de b o c l u c (1).

Jipescu, Opincar, p. 48 : «Nu cumva... uţupinile din lumea luĭ Dumnezeŭ cu d'adinsu te daŭ dă *şugubină?*»

In basmul muntean «Fata din dafin» (Cal. basm. 1883, p. 23) : «Nicĭ să te repezĭ şi să o coprinzĭ în braţe aşa ţoropoc, asemenea nicĭ să te cercĭ să fugĭ cu ea aşa fără de voe, că daĭ de *şugubină* şi te î m p ĭ e t r e ş t ĭ ca toţĭ ceĭlalţĭ fecĭorĭ de împăraţĭ».

In basmul «Tăleruş» (Ispirescu II, 1. 120) :

— Dară ce aĭ, stăpâne, de eştĭ aşa opărit? îĭ zice boul.

— Ce să am? rĕspunse băĭatul, ĭacă a m d a t d e *şugubină*. Şi-i spuse tot ce'ĭ zisese taurul (adică să vie Tăleruş să se bată cu dinsul)».

De vorba *şugubină* n'am dat în nicĭ un scriitor moldovean, pe când la Muntenĭ locuţiunea proverbială *a da de şugubină* e foarte des întrebuinţată.

Bazacònie, arhaic *bezaconie*, din paleo-slavicul *bezakonie* «iniquitas, injuria» (*bezŭ* «sine», *zakonie* «justitia»), are, în vechile tipăriturĭ, sensul esclusiv de «fără-de-lege, nedreptate, nelegĭuire».

Psaltirea luĭ Coresi din 1577 :

Ps. XXXVIII : «...Că *bezaconiile* meale preanălţară-se capul mieu, că tar greu păsară spre mine....=Nam i n i q u i t a t e s meae transcendunt caput meum ut onus grave....»

Ps. CXXX : «Şi el izbăveaşte Israil de toate *bezaconiile* lui....=Et ipse redimet Israelem ab omnibus i n i q u i t a t i b u s ejus».

(1) Ispirescu, *Zicătorĭ populare* în Tocilescu, *Revista*, An. I, vol. I, p. 227.

Pravila de Govora din 1640, p. 13 : «Iară ce iaste de muiare, cu mult maĭ bine să întrebĭ pre aceastea şi să iscodeştĭ de cât pre bărbat, că ajung aceastea şi în maĭ marĭ *bezaconiĭ*, că fac farmece şi vrăjĭ şi pierd sufletele cuconilor la vreame de naştere şi încă fiind şi în trupul lor şi beŭ oarecarĭ erbĭ ceale ce înseşĭ le ştiu .

In Alexandria scrisă la 1620 (ed. Bianu în Columna pe 1883, p. 450) : «Inpărate, noi simtem de la ţara grečască şi am avut inpărat la Machidonie pre Araclie şi împărătiasă Seramida; şi văzură acolo omeni râi şi să făce multe răotăţi, şi să vîrsa sângele omenesc şi războe şi multe *bezaconii* văzu pre lume făcând omenii».

In ediţiunile moderne ale cărţiĭ populare acest pasaj sună astfel: «Impărate, noĭ sîntem de la ţara grecească şi am avut împărat elinesc de la Machedonia pre Eraclie împăratul şi împărăteasa luĭ Semiramida. Şi văzură acolo atâta strâmbătate şi războae şi multe *bazaconiĭ* şi sânge vîrsat».

In limba modernă cuvintul, sub forma *bazaconie* saŭ *baţagonie*, a încerca o scădere logică extraordinară, redus fiind a însemna «faptă hazlie, istorie ciudată; gogomănie, prostie», căteodată numaĭ cu o uşoară nuanţă pesimistă.

Jipescu, Opincar, p. 45, 115 : «Aicĭ în oraş alte *baţagoniĭ* : caleştile iţĭ hauiesc capu».

«Că pe dracu l'aŭ zărit oamini ca o nălucă, ba ca o mogândeaţă, ba că era cu coarne, ba că şedea în casă pustiie cu spahiile, cu muma pădurii, cu joĭmăriţa : toate *baţagoniile* astea sînt scoase d'ăl de n'are dă lucru».

De la Vrancea, Sultănica, p. 260 Odinioară): «Pe loc împăratul porunci la doĭ cetaşĭ să intoarcă călugărul din cale, ca să'ĭ spue şi luĭ **bazaconia** de ghicitoare, pe care n'a dovedit'o nicĭ ciobaniĭ, nicĭ mocaniĭ, nicĭ ţurcaniĭ, nicĭ iţaniĭ».

Creanga, în povestea «Stan-păţitul» (Conv. lit. XI, 22) : «Atuncĭ draciĭ s'aŭ împrăştiet iute ca fulgerul în toate părţile. Unul din eĭ aŭ apucat spre pădurĭ să vadă de n'a putea trebălui ceva şi pe acolo : doar a face pe vr'un om să bărfească împotriva luĭ Dumnezeŭ, pe altul să chinuiască boiĭ; altuia să'ĭ rupă vr'un capăt saŭ altceva de la car, altuia să'ĭ schilodească vr'un boŭ, pe alţiĭ să'ĭ facă să se bată, până s'or ucide şi câte alte *bazaconiĭ* şi năzbutiĭ, de care iscodeşte şi vrăjeşte dracul».

Alexandri, în cânticelul comic «Sandu Napoilă (Teatru, p. 40): «Bre! bre! adică multe am vĕzut în viaţa mea !... c'am vĕzut Ienicerĭ şi răzmeriţĭ; am vĕzut ciuma, holera şi lăcustele, dar încă aşa *bazaconie* n'am chitit c'oiŭ agiunge să vĕd... Auzĭ ? reforme ? îmbunătăţirĭ ?...

In «Kera Nastasia» (Teatru. p. 104 : El invaţă acum de şase lunĭ la şcoala publică şi ştie o mulţime de *bazaconiĭ*, ştie constituţiunea şi convenţiunea şi drepturile cetăţeneştĭ şi paternitatea...»

In opereta «Craiŭ noŭ» (Teatru, p. 226) : «Acu... nepoata ca nepoata a dar altă *bazaconie !...* In ziua, când aŭ spălat putina Anica cu Leonaş, am găsit lada sămăşieĭ deşchisă, broasca stricată şi în nuntru 40,000 leĭ. . lipsă

In «Iorgu de la Sadagura (Teatru, p. 993) : «Ce spuĭ, cucoană Gahiţo?... argaţiĭ meĭ aŭ făcut vr'o *bazaconie* la d-ta în casă?... nu mĕ 'nebuni!.. »

Zlobiv, din paleo-slavicul *zlobivŭ* «malus, injuriae acceptae memor» (*zloba* «malitia» (1), are în vechile tipăriturĭ semnificaţiunea de «rêŭ», bunăoară în citatele următoare :

Pravila luĭ Mateĭ Basarab din 1652, p. 78, 205 : «Oamenii cei domneşti încă de să vor prileji să fie *zlobivi* şi vor face asupreale şi vor înpresura săracii fără de ştirea Domniei, pre unii ca aceaĭa cine i va sudui, nu se va pedepsi ca un suduitor de Domnie .

«Beatul, carele va face vr'o greşală şi'şi va cunoaşte lucrul, căte toate orile când să înbată ĭaste râŭ la beţie şi să ceartă şi să sfădeaşte cu toţi, acela să se cearte deplin, ca şi cum ar fi greşit în trezvie, şi după cum spune Pravilele şi după greşala ce va face, pentru că se cade cine îşi cunoaşte firea că ĭaste *zlobiv* la beţie, acela saŭ să nu'şi bea vin nice cum, saŭ să bea puţinel să nu se înbate».

Psaltirea în versurĭ a luĭ Dosofteĭ din 1673, Ps. CXXXVI :

Să nu uĭţi, Doamne sfinte,
De Edom, ce au zîs cuvinte
Sfintei cetăţi înprotivă
Cu râŭ din gură *zlobivă*.

Divanul lumiĭ de Cantemir din 1698 (Hasdeŭ, Arhiva II, 167) : «De la bucatele şi băuturele, carile spre deprinderea râutăţilor te trag, maĭ vîrtos cele maĭ bune şi maĭ plăcute, carile îndemnările şi într'armăturele *zlobivelor* pofte sînt, măcar şi în dar de ţi s'ar aduce, singur pre tine, fără numaĭ cătu-ĭ pentru traiŭ, te opreşte şi te părăseşte».

Grigorie Ureche, vorbind despre ucigaşiĭ luĭ Ştefan Vodă Lăcustă (Cronice I, 200) : «Eară începătura acestuĭ lucru urît şi necuvios s'aŭ făcut de la Mihul Hatmanul şi de la Trotuşan Logofătul, cariĭ s'aŭ vorovit într'o seară, ca nişte tiranĭ şi lupĭ turbaţĭ, să vîneze oaĭa cea *nezlobivă* adecă pre Ştefan Vodă».

Vorba *zlobiv*, sub forma *zglobiv* saŭ *zglobiu* cu epentesa unuĭ *g* ca şi în *jghiab* în raport cu paleo-slavicul *žlêbŭ*, se întrebuinţează astăzĭ, maĭ cu seamă în Muntenia, cu sensul scăzut de «nebunatic, sburdalnic (de tinerĭ saŭ copiĭ); neastîmpărat, aprig (de caĭ)».

Odobescu, Pseudokyn., p. 188 : «....Intr'un sohat fără marginĭ, unde, printre copitele *zglobiilor* mînjĭ ce pasc în ergheliĭ, se strecoară pitpalacul limbareţ ..»

In balada «Corbea» (Teodorescu, Poesiĭ pop., p. 439) :

Staŭ în temniţă băgat
. . . .

(1) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 227. — A se vedea studiul, ce d. Hasdeŭ a consacrat cuvîntuluĭ în *Columna* pe 1882, p. 245 urm.

Pentru roşul bidivîu,
Pentru roşul meŭ *zglobîu*.

In cântecul «Şarpele (Ibidem, p. 439):

Frunză verde măr sălcîu,
Frăţiorul mijlocîu
Şi de fire cam *zglobîu*......

De la Vrancea, Sultănica, p. 172 (Şuer): «El venea pururea în fruntea *zglobiilor* de copiĭ, jucându'şĭ murgul ce mesteca zabalele înecate în spume albe şi roşiĭ».

Bolintineanu, în poesia'ĭ «Idealul», aplică acest epitet stelelor (Poesiĭ I, 325):

Stelele *zglobiĭ*
Revărsaŭ pe mare valurĭ de lumină
Şi formaŭ fantasticĭ, splendide grădine
Cu ale lor scânteĭ.

Beznă însemna odinioară esclusiv «prăpastiă» derivând din paleo-slavicul *bezdŭna* «abyssus» (*bezŭ* «sine» şi *dŭno* «fundus»).

«Mărgăritul» sfîntuluĭ Ioan Hrisostom din 1691 (Cipariu, p. 199): «Nu cerea cealea ce nu le ajunge mintea şi putearea cunoştinţii tale, nici să cercetezi ceale ascunse, căci că judecăţile lui carele le judeci şi le face sînt adîncime şi *beznă* mare şi multă».

«Divanul lumiĭ» de Cantemir din 1699 (Hasdeŭ, Arhiva II, 85, 133): Intâĭ dară lumea adecă trupul spre carĭ în adîncime nemăsurate *bezne* fără fund este să te răpească şi în vecĭ fără eşire să te prăpădind chinuĭască; aşijderea înţeleptul adică sufletul de acea *beznă* şi prăpastiă ferindu-te şi despre a eĭ alergare împedecându-te, spre care slavă, fericire şi în vecĭ fără sfîrşire bucuria te indemnând invitează; carele *bezna* întunerecului lumesc arată şi luminează...»

«Lumea cu cel deobşte cuvînt, adecă cerurile, pămîntul, marea, *beznele* şi alalte carile în lume se cuprind, cu un cuvînt toate lume se cheamă .

Bălcescu, în «Cântarea Românieĭ», p. 573: «Eĭ (Grecii) aruncară pe copiĭ teĭ în *beznele* întunericuluĭ... şi numele lor peri cu tine!.. Eraĭ liberă... şi te puseră în lanţurĭ... Eraĭ bogată... şi se înbuĭbară de carnea ta ca nişte lupĭ flămînzĭ... Eraĭ vite ză... şi înfipseră mişelia în inima ta... Eraĭ vrednică şi lăudată... şi ajunseşĭ defăĭmată .. Eraĭ curată. . şi te pângăriră cu tâlhăriă şi nedumnezeire».

Locuţiunea figurată *bezna întunericuluĭ* din pasajul de maĭ sus din Cantemir formează transiţiunea la sensul modern de întuneric, negură groasă», esclusiv cunoscut în limba de astăzĭ.

Bălcescu, în «Cântarea Românieĭ», p. 562: «Noaptea cu *beznele* sale a cotropit omenirea... sângele curge pârae... focul mistuĭeşte ce scapă de sabiă şi moartea seceră pămîntul... întunecimea se îndeasă şi maĭ mult...»

Basmul vânătoresc, povestit de d. Odobescu (Pseudokyn., p. 216): «Când

se maĭ potoli furtuna, fecĭorul de împărat cătâ a se urni din scorburea, unde stătuse pitulat; dar el numaĭ ştia încotro să apuce, aşa de tare era în codru şi frunza deasă şi noaptea întunecoasă şi calea pĭetroasă; pe unde căta urma îmblată, urma era ştearsă; atâtea tulpine surpate şi în lapoviţe înecate, pe sub atâtea frunzare căzute, toate cărările se făcuse nevĕzute. Nu vedea, nu auzĭa nicĭ în greul pămîntuluĭ, nicĭ în uşurelul vîntuluĭ, numaĭ când trăgea bine cu urechea, îĭ venĭa din depărtare la auz chĭotul ghionoaeĭ, ce'şĭ ascuţĭa noaptea cĭocul de coaja copacilor, şi mĭorlăitul cucuvaĭelor, care se chemaŭ jalnic una pe alta prin mijlocul *bezneĭ....*»

Maĭ relevăm şi expresiunea invariabilă *întuneric beznă*, in care a doua vorbă serveşte a da maĭ multă tărie celeĭ dîntâĭ, formând un superlativ sui generis, ceva maĭ mult de cât *tare întuneric.*

Ispirescu, Legende, p. 64 : «Coaja acestor doĭ merĭ era suflată cu aur, de lucĭa ca zĭoa, când noaptea era întuneric *beznă*».

Calendarul basmelor pe 1881, p. 71 : «Mergênd astfel băjbăind prin *întunericul beznă*, zări printre obloanele uneĭ cărcĭumioare o mică rază de lumină».

O formă colaterală a luĭ *beznă* este *băzdăganie* (Polizu : *băţăganie*) cu înţelesul de «monstru, lucru extraordinar, faptă de mirare».

Povestea Harap-Alb de Creanga (Conv. lit. XI, 187) : «Şi maĭ mergênd eĭ o bucată, numaĭ ĭacă ce vede Harap Alb altă *băzdăganie* şi maĭ şi : o pocitanie de om umbla cu arcul după vînat paserĭ».

Ispirescu, Uncheaşu sfătos, p. 2 («mărul discordieĭ») : «Eŭ mĕ prinz, că nicĭ nu visaţĭ ce *băzdăganie* maĭ este şi aĭa».

Identic este *bidihanie* şi forma scurtată *băhaniă* «monstru, pocitură».

In basmul «Ileana Cosinzana» de Pompiliu (Conv. lit. VI, 20) : «Apoĭ îţĭ închipuĭeşĭ. că auzĭ miĭ de săsăiturĭ împrejur ca de şerpĭ şi de alte *bidihănĭĭ* nezărite şi vuete înspăĭmîntătoare ca de trintiturĭ între fearele pustiĭ».

Calendarul basmelor pe 1877, p. 21 : «Astă cĭoară spurcată, astă *băhaniă* urîtă, îĭ făcea zile fripte, gura eĭ calapanta mergea toată zĭua ca o moară hodorogită».

E probabil, că sensul luĭ *băzdăganie* şi *bidihanie* de «animal monstruos» a fost influenţat de quasi-omonimul lor *dihaniă.*

Ciudă, din paleo-slavicul *čudo*, genitiv *čudese* «miraculum», avea odinioară întreaga accepţiune a cuvîntuluĭ «minune», după cum şi astăzĭ la Macedo-Românĭ *ţudie* e «miraculum» (1). Iată câteva texturĭ în ordine cronologică :

Psaltirea diaconuluĭ Coresi din 1577 :

Ps. IX : «...Spui toate *cĭudesele* tale=...Enarrabo mirabilia tua».

Ps. XXV : «Să auz glasul lăuziei tale şi să spuĭu toate *cĭudele* tale=Personando voce gratiarum actionis et enarrando omnia mirabilia tua».

(1) La Istriano-Românĭ *cĭudă* însemnează «mult» (comp. nsl. čuda «minune, *mulţime*, disposiţie») : *cĭudă omiri* «mulţĭ oamenĭ»; *se face vir cĭudă* «se face vin mult» v. Maiorescu *Itinerar*, p. 92.

Ps. XXXIX : «Multe fapt 'ai tu, Dumnezeul mieu, *ciudele* tale şi cugetelor tale nu e cine să se podobească ţie...=Tu multa praestas, Jehova, Deus mi, m i r a b i l i a tua et cogitationes tuas erga nos: nemo recensendis iis par tibi...»

Ps. LXXXIX : «Ispovedi-vor ceriurele *ciudele* tale, Doamne, că deadevărul tău în besearecile sfinţilor=Celebrarant coeli m i r a b i l e opus tuum, Jehova; etiam fidem tuam in congregatione sanctorum».

Ps. CVI : «Şi ultară zeul ce spăsi ei, ce face mare m i n u n e în Eghipetu, *ciude* în ţara lu Hamu, f r i c o a s e în marea neagră=Obliti sunt Dei fortis servatoris ipsorum qui fecerat r e s m a g n a s în Aegypto : m i r a b i l i a opera in regione Chami, t e r r i b i l i a ad mare algosum».

Ibidem : «Părinţii noştri în Eghipet nu înţeleaseră *ciudele* tale, nece pomeniră mulţiĭa milosteei tale...=Majores nostri in Aegypto non intellexerant m i r a b i l i a tua opera, non secordati fuerant amplitudinis benignitatum tuarum...»

In Paliea de la Orăştia din 1581, Ex. IV (Cipariu, p. 59) : «Să derept aceaĭa nu vor creade ţie nice cuvîntul tău nu vor asculta pre un fapt de *ciudă*, creade-vor cuvîntul tău cu altă *ciudă*; să ĭară acestor doao *ciude* nu vor creade, nice cuvîntul tău nu vor asculta : ĭa apă den apă curătoare şi o varsă pre uscat şi aceaĭa apă, care aĭ luat den acea apă curătoare, fiva sânge pre cel pămînt uscat... ĭa în mâna ta toĭagul, cu carele fă *ciude*».

Noul-Testament de la Belgrad din 1648, Mat. VII (Cipariu, p. 89) : «Şi cu numele tău dracii am scos şi cu numele tău multe *ciude* am făcut».

Astăzĭ vorba *ciudă* are numaĭ însemnarea de «părere de rêŭ, necaz, supărare mare, mănie» (comp. serb. *čud* «fire, disposiţiune»; alb. *čudă* minune, îndărătnicie»), o însemnare, pe care o întîmpinăm deja în Pravila luĭ Mateĭ Basarab din 1652, p. 127 : «Fecĭoria de suflet o fac uniĭ, căcĭ nu nasc copiĭ saŭ zice mulţĭ nasc şi mor; şi rămân fără cuconĭ şi de *ciuda* lor mişăiĭ părinţĭ ĭaŭ coconĭ străinĭ şi şi-i fac lor fecĭorĭ sufleteştĭ cu sfintele molitve şi le sînt aceaĭa ca şi fecĭoriĭ carĭ i-aŭ născut trupeaşte şi întru rudenie şi întru moştenire şi întru spiţe».

Beldiman, în «Jalnica Tragodie» (Cronice III, 345) :

Nu'ţĭ era *ciudă* atăta de cĭocoĭ, de arnăuţĭ,
Căt te pătrundea durerea de Greciĭ ceĭ cunoscuţĭ.

In balada «Oprişanul» (Alexandri, p. 202) :

Nu mi-e *ciudă* de asta
Căt mi-e *ciudă* de alta...

Alexandri, Lipitorile satelor (Teatru, p. 1534) : «...Nu vě maĭ potriviţĭ la vorbele unuĭ beţiv. Pun rămăşag, că se duce la crăşmă să'şĭ înece *ciuda*..»

Jipescu, Opincar, p. 44 : «Nu vezĭ, că'mĭ crapă hĭerea în mine dă s u p ă r şi dă *ciudă*».

In «basmul vănătoresc» al d-luĭ Odobescu (Pseudokyn., p. 221) : «Aşa maĭ păţi într'o noapte şi a doua zi, de *ciudă* şi de m ă n i ă, se porni de pe

dealul Bălaurului în jos, când abia se miji de zioă şi ajunse de odaiă cu zorile, când se deschideaŭ florile, la valea stearpă şi pustiă a Piclelor de glod».

Ibidem, p. 243 : Cu încetul cu încetul începu fata a lua seamă, că sufletul voinicului se înmuiase la dogoreala dragostelor femeieştĭ; acum îi p ă r e a r ê u şi-i venea *ciudă*, că iubitul eĭ nu maĭ era, ca maĭ nainte, vitejelul plaiurilor, căruia lumea îĭ zicea cu laudă : Feciorul de împărat, cel cu noroc la vânat!»

Ispirescu, «Ileana Simiziana» (Basme, p. 26): «Muma zmeuluĭ, dacă vĕzu, că nu se poate urca pe acest zid şi să treacă dincolo, nicĭ să roază dintr'însul, nu maĭ putea de *ciuda* şi, cum era de c ă t r ă n i t ă şi de a m ă r î t ă, se urcă şi ajunse cu gura la gaura, ce lăsase inelul să rămână şi suflă văpae din gura eĭ cea spurcată cale de treĭ ceasurĭ, ca să'ĭ ajungă şi să'ĭ pîrjolească...»

Pann, Povestea Vorbeĭ, p. 17 :

Mâncând în tăcere şi 'n t r i s t a t cu totul
Se dete pe o pernă rězămându'şĭ cotul,
De n e c a z şi *ciudă* foc ieşea dintr'însul...

Intr'o strigătură din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 431) :

Ciudă mi-i şi r ĕ ŭ îmĭ p a r e,
C'am iubită şi nu'ĭ mare.
Am nădejde c'o maĭ creşte,
Când o prinde mâţa peşte
Şi coada la urs o creşte!

Izbesc «a lovi», din paleo-slavicul *izbiti* «occidere», va să zică propriu vorbind «a ucide», a scăzut de la această semnificaţiune, pentru că noţiunile de «izbire» şi «ucidere» sînt înrudite : ruseşte *buĭu* «a bate, a omori» germ. *schlagen* «percutere, occidere», bunăoară pasajul Gen. VIII, 21 sună în traducerea luĭ Luther : «Und ich will hinfort nicht mehr *schlagen* alles, was da lebet», unde în traducerea românească modernă scrie : «Nici nu voiŭ maĭ *omorî* tot ce este viu... ; tot aşa macedo-românul *vătămu* «occidere, percutere»:

A treia zi de Paştele marĭ
Vătămară treĭ l i o n a r ĭ...(1)

în raport cu daco-românul *vatăm* «laedo, vulnero» maĭ cu seamă în sens figurat «offendo».

In vechile texturĭ vorba are uneorĭ şi sensul primitiv al latinuluĭ *victimare* «a omori pentru jerfă, a omorî», ca în Psaltirea luĭ Coresi, Ps. LXXXVII : «Fuiu ca omul fără ajutoriu în morţi slobodă, ca *vătămaţii* ce durmiră în morminte, ce n'au pomenit după aceaia şi ei de mâna ta împenşi fură=Sum similis viro quem deficit virtus. (Reputor) inter mortuos, semotus ut *confossi* jacentes in sepulcro, quorum non recordaris amplius, qui manu tua e x c i s i sunt».

(1) Caragiani, *Românii din Macedonia şi poesia lor populară* în *Convorbiri lit.* II, 386.

Ps. CXXXV : «Cel ce *vătămă* întâi născuţi Eghipetului de la om până la vită=Qui *percussit* primogenita Aegypti, tam hominum quam jumentorum».

Cântarea lu Moĭsi (Coresi, p. 418) : «Adăpa-voĭu săgeatele meale de sânge şi armele meale mănca-vor carne de sângele *vătămaților* şi prădarea».

Aceeaşĭ afinitate logică o observăm în fine şi la verbul *ucid*, care are, în vechile tipăriturĭ, aproape esclusiv sensul de «a izbi, a lovi», cum dovedeşte următoarea seriă de citaţiunĭ cronologice :

Psaltirea luĭ Coresi din 1577, Ps. CV : «Şi *ucise* viile lor şi smuchinele lor şi tără tot lemnul de hotarul lor=Quibus *percussit* vites illorum et ficus illorum; confregitque arbores termini illorum».

Evangeliarul luĭ Coresi (Cipariu, p. 12), Luca VI, 29 : «Cine te va *ucide* în bucă, dă şi alaltă...=Et qui tibi *ceciderit* maxillam, praebe et alteram...»

O sentinţă din 1588 (Hasdeŭ, Cuvente I, 51) : «Au *uces* un om de au murit...»

Legenda Dumineceĭ c. 1600 (Ibid. II, 46) : «Cu suliţa mă împunseră în coaste, cu trestiă mă *ucidea* pre cap, e în măru (=mănă) şi în piciuare ei mi bătură găvoazde».

Moxa, Cronica 1620, p. 379 : «Tremease voĭnicii toţi şi boĭarii să se *ucigă* cu Turciĭ».

Vĭaţa legendară a sfântuluĭ Alexie c. 1740 (ed. Gaster ap. Tocilescu, Revista II, 1.346) : «Şi văzând că nu este tănărul, se *ucidea* în pĭept şi plângea cu amar».

In «Vĭeţile Svinţilor» întîmpinăm vorba *ucisătură* cu sensul de «lovitură», bunăoară : «Şi vitejeaşte aceale *ucisături* le răbdă» (Fevr. 69[a]).

Compară următorul pasaj din Pravila de la Govora, p. 17 : «*Uciderea* de bunăvoe ĭaste aceastá, când e gâlceavă de oarecare învăluire şi oarecarĭ vor lua cĭomege saŭ lemn şi va lovi pre vecinul de bună voe şi de acea lovitură va muri».

Limba modernă nu cunoaşte de cât semnificaţiunea latină a vorbeĭ *ucidere*.

§ 3.

Pesimismul în limbă.

La o mulţime de popoare ideile primitive de simplitate, sinceritate, adevĕr, bunătate aŭ degenerat în cursul timpuluĭ în cele diametral opuse de rĕutate, prostie, neştiinţă şi chĭar de stupiditate. Vorba *simplu*, adecă «in quo duplicitas non est», un cuvînt de cea maĭ înaltă onorabilitate, care caracterisă primitiv pe un caracter model, opus *duplicităţiĭ* saŭ *taleruluĭ cu doă feţe*, a suferit cel dintâĭ această soartă tragică din partea uneĭ culturĭ rafinate, care înjosi vorba la o mărginire intelectuală : fr. *simple*, engl. *simple*, *simpleton*, germ. *einfach* «prost , neghĭob». Caracteristic pentru vĭaţa romană este, că în latina *simplex* şi *simplicitas* n'aŭ dobândit niciodată o însemnare josnică, pe când grecul ἁπλοῦς posede deja în epoca clasică accepţiunea de stultus». Germanul *schlecht* «rêŭ» însemna odinioară «bun, drept, simplu» (comp.

locuţiunea : *schlecht* und r e c h t) : de la aceastā din urmă accepţiune trecu apoĭ la sensul intermediar de «neghĭob, nefolositor» şi în fine la acela de «rêŭ». Englesul *silly* «nerod, prost» e identic cu anglo-saxonul *sælig* «fericit, cuvios» şi un vechiŭ poet englez dă într'o colindă acest epitet noŭ-născutuluĭ Hristos : this harmless *silly* babe acest neprihănit şi cuvios cocon». Francesul *benêt* «neghĭob», din latinul *benedictus*, e o formă colaterală la *béni*: metaforă întemeĭată pe pilda evangelică, că ceĭ săracĭ cu duhul vor moşteni împărăţia ceriurilor, că sînt decĭ *binecuvîntaţĭ* de Dumnezeŭ; astfel *benedictus* deveni echivalent cu *stultus*.

Grecul εὐήθης «simplu, nevinovat, fără rĕutate; prost, neghĭob» îşĭ are analogia în francesul *bonhomme* «bunicel, prostatic, simplu». Tot aşa germanul *albern* «nerod» se trage din vechĭul german *alawâr* benignus, verissimus», precum şi ebraicul *tam* «integru» dobândi posterior sensul de «idiot».

Un exemplu remarcabil îl are şi limba noastră în cuvîntul *prost* din paleo-slavicul *prostŭ* «extensus; simplex, rectus, rudis,insons» (*prostrêti* «extendere») (1), care însemna la început *simplu* »ἁπλός» aplicându-se, în vechile tipăriturĭ, limbeĭ româneştĭ, cea *aplá*, adecă necultivată, neperfecţionată în oposiţiune cu greceasca, limba savantă ; ranguluĭ social în oposiţiune cu ceĭ nobilĭ, şi intelectualiceşte celor necărturarĭ în oposiţiune cu învăţaţiĭ saŭ — cum se zicea pe atuncĭ – cu *pedepsiţiĭ* în limbă. O seriă de exemple va ilustra aceste aplicaţiunĭ.

1. *Prost* în sens de *vulgar*, aplicat în special la limbă :

Pravila luĭ Mateĭ Basarab, prefaţă : «Eŭ maĭ micul, p r o s t u l şi plecatul prag de supt picĭoarele cinstite ale sfinţieĭ tale (o sfinte creaştete)... voĭu cu toată inima, cu blagoslovenia şi îndemnarea sfinţieĭ tale, a p r e p u n e aceastā «Indereptare de leage» despre limba e l i n e a s c ă pre l i m b a *proastă* r u m â n e a s c ă, nu doar de în nevrednicia p r o s t i m e ĭ mele saŭ de într'o î n v ă ţ ă t u r ă învăţat, fără numaĭ cât m'am ispitit a linge pre din afară p u ţ i n e l ă gramatică şi sintaxisul .... sa nu las comoara ascunsă nicĭ grădina încuiată : ce să zice capetele Dumnezeeştilor Pravile să le aducă şi să le prefacă dă pe e l e n e a ş t e pre c u v i n t e *proaste* r u m â n e ş t ĭ...

Aĭurea (p. 135) : «Iastă şi altă r u d e n i e de pre cununie, care se cheamă pre l i m b a *proastă* n ă ş i a saŭ f i n i a ...

Dosofteĭ «Vĭeţile Svinţilor , Dechemvrie 146ª : Acĕastea şi altele multe, carile le am lăsat pentru graba şi pentru căce că'ĭ primejdă să tlăcuĭască neştine cale ce's de rîndul lui Dumnezău nelesne cuprinse la priceapere pre l i m b ă *proastă*».

O gnomologiă românească, tipărită la Tîrgovişte în 1713, poartă următorul titlu : «Pilde filosofeştĭ dupa l i m b a cea *proastă* g r e c e a s c ă tălmăcite româneaşte de vlădica Antim .

Aci se înţelege limba neo-greacă saŭ v u l g a r ă — ἁπλά — în oposiţiune cu cea clasică : ἑλλινικὴ.

(1) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 706.

2. *Prost* în sens de *necărturar* saŭ *ignorant*, de unde *prostic* saŭ uneorĭ şi *prostime* «neştiinţă, ignoranţă»:

Pravila de la Govora din 1640, p. 12 : «Deci învăţăm pre preoţi şi pre toţi ceĭa ce ş t ĭ u c a r t e, când va vrea neştine să se ispovedească la duhovnicu săŭ, să'şi scrie greşalele lui întru hărtie şi să o dea duhovnicu-săŭ, ca nu cumva cu neştiinţă să uĭte saŭ să lase ceva de greşale şi ĭară învăţăm pre duhovnici să scrie în hărtie şi să'i dea nişte învăţături ca acealea, cât va vrea să'i dea; ĭară oamenii cei *proşti* să grăĭască gură cu gură câte un cuvînt.....»

Grigorie Ureche, predoslovie (Cronice I, 129): «Nice este a se mirare, că scriitoriĭ noştri n'aŭ avut de unde strînge cărţĭ ; că de la lăcuitoriĭ dintâĭ n'aŭ aflat scrisorĭ, că n'aŭ lăsat ca nişte oamenĭ neaşezaţĭ şi maĭ mult *proştĭ* şi n e c ă r t u r a r ĭ, ce şi eĭ aŭ scris maĭ mult den basme şi den poveştĭ, ce aŭ auzit unul de la altul».

Hrisov de la Grigorie Ghica pentru şcoalele din Moldova (Codrescu, Uricariu I, 58) : «Facem ştire tuturor cuĭ se cade a şti penru rîndul şcoalelor de învăţătura cărţiĭ, de vreme ce în ţara aceasta din nepurtare de grijă a Domnilor, nebicĭnuindu-se maĭ dinainte vreme a se ţinea şcoale de învăţătură, era multă *prostie....*»

Pravila luĭ Mateĭ Basarab, p. 209: «Ţăranul cel g r o s, acela poate şovăi să nu se cearte, maĭ ales când va fi mărturie cuĭ-va şi de va grăi cuvinte fără de ispravă fără cale, de se va cunoaşte lucrul că grăĭaşte de *prostimea* luĭ; ĭară de va grăi de î n v ă ţ ă t u r a luĭ cea rea, atuncea se va certa tocmaĭ ca şi alţiĭ....»

Cantemir, în «Istoria ĭeroglifică», p. 212 : «*Prostimea* şi h i r i ş i a inimeĭ, asupra adevăruluĭ stăruită, adesea şi maĭ totdeauna ascunse şi căptuşite vicleşugurile şi măgulitulrile i s t e ţ i l o r aŭ biruit....»

3. *Prost*, ca rang social, *din treapta de jos* saŭ *de origină obscură*, de unde *prostime* «gloată, plebe» :

Pravila luĭ Mateĭ Basarab p. 61 : «Acestea Indreptărĭ de leage.... priimiţ'o ca o haĭnă împărătească plină de toate lucrurile scumpe.... dulce ĭaste blagocestivilor, ĭară zlocestivilor înfruntătoare, groaznică, păcătoşilor certătoare de toată vîrsta şi de toată deregătoria şi rînduĭală împăraţilor, domnilor, boĭarilor şi celor ce sînt pe mâna maĭ marilor, voĭnicilor, *proştilor*, bogaţilor, săracilor...»

Dosofteĭ «Vĭeţile Svinţilor», Dechem. 24b : «Când noi astăzi vedem, că sîntem biruiţi de cuvîntul unui p r o s t a c, cumu-l vedeţi că'i n e m v ă ţ a t la cuvînt şi de m o ş i e şi de o r a ş *prost* ; ĭară însă în facerea lucrurilor ĭaste luminat de ne întreace...»

Document de la Mihaĭ Racoviţă din 1752 (Codrescu, Uricariu VI, 87): «De vreme ce străiniĭ, carĭ vin aice în ţară... uniĭ oamenĭ m a ĭ de c i n s t e şi cu n e a m u l ş t i u t, alţiĭ *proştĭ* şi n e ş t i u ţ ĭ . . . »

Miron Costin, Cronice I, 18 : «Câtă ţară aŭ şi rămas pe loc, *prostimea*,

ţ ă r a n i ĭ, toată aŭ scos'o Traĭan de pe aceste locurĭ peste munţĭ, care despart ţara ungurească despre noĭ...»

Acest din urmă sens l'a păstrat cuvîntul şi în limba modernă, dar cam rar.

C. Negruzzi, scrisoarea XII (Opere I, 246): «Luând d'acolo oamenĭ, fie n e m e ş ĭ saŭ *proştĭ*, ş l e a h t i c ĭ orĭ m o j i c ĭ — nu maĭ alegeaŭ — iĭ înjugaŭ şi araŭ lanurĭ cât vezĭ cu ochiĭ».

Ispirescu, Basme, p. 307: «Am rĕsbătut împărăţiĭ şi cetăţĭ, tîrgurĭ şi cătune, am încercat şi la bun şi la rêŭ, la tinere şi la bătrâne, la femeĭ d e n e a m şi la cele *proaste* până şi la roabe şi la nimenĭ nu s'a potrivit condurul».

Alexandrescu, fabula «Elefantul» (p. 300):

Dar *prostimea* cĭudată
Aşa e învăţată
Şi făr'a şti ce cere
Va nencetat să sbere....

Ispirescu, Basme, p. 103: «Făt-frumos, dacă se cunună cu fata, se aşeză în scaunul împărăţieĭ şi'şĭ tocmi oştile, b o ĭ e r i m e a şi *prostimea*, cum ştia el în legea luĭ».

4. *Prost*, din punctul de vedere al gradului saŭ al calităţiĭ, *ordinar* (stofă, soldat):

Grigorie Ureche, Cronice I, 196: «Şi dacă aŭ înserat, pĕscariĭ aŭ îmbrăcat pe Petru Vodă cu h a ĭ n e *proaste* de a lor şi-i aŭ dat comănac în cap şi l'aŭ scos la Ardeal».

Acelaşĭ, Ibidem, p. 228: «Toată oastea luĭ Ioan Vodă era 30,000 fără *proştĭ* şi a d u n ă t u r ă, ce eraŭ pre lângă Ioan Vodă».

Ispirescu, Basme, p. 90: «Plecând către oraşul, în care locuĭa părinţiĭ şi fraţiĭ luĭ, îmbrăcat fiind în h a ĭ n e *proaste* ţ ă r ă n e ş t ĭ, Prăslea întîlni nişte drumeţĭ şi află de la dînşiĭ, că fraţiĭ luĭ aŭ luat de soţie pe fetele, care le a trimes el...»

5. *Prost*, din punctul de vedere intelectual, *mărginit* la cap şi la creerĭ, «nerod, neghĭob», sens aproape esclusiv modern.

Intr'o doĭnă ardeleană (Jarník-Bărseanu, p. 156):

— Ce staĭ, mândruţă, la poartă,
Orĭ eştĭ *proastă* şi n e t o a t ă?
— Nu's nicĭ *proastă*, nicĭ n e t o a t ă,
Fără staŭ înfĭerbîntată
De dragostea de odată!

Saŭ (p. 180):

Toţĭ aŭ casă şi moşie,
Numaĭ eŭ trag la urgie.
Nimănuĭ vină nu'ĭ bag,
Fără *prostuluĭ* de c a p;
El e mare şi stogos,
Dar la m i n t e mic şi *prost*!

Intr'o strigătură din Ardeal (Ibid. 422):

Fost-am fost la șezĕtoare,
Unde-s fete lucrătoare:
Toate fetele torcea,
Numaĭ *proasta* mea plângea.
Nu maĭ plânge, toantă fa,
Că dracul te-o maĭ lua,
De'ĭ fi toantă tot așa!

Maĭ e de notat particularitatea moldovenească de a însoți cu epitetul de *prost* unele însușirĭ abstracte. Astfel Creanga, în povestea «Soacra cu treĭ nurorĭ» (Conv. lit. IX, 340): «Bucuria capreĭ nu era *proastă*».

Același, în povestea «Harap Alb» (Ibid. XI, 173): «Maĭ ști păcatul, poate să'țĭ ĭasă înainte vr'un ĭepure ceva și... popâc! m'oĭ trezi cu tine acasă ca și cu frate-tĕŭ și apoĭ atuncĭ rușinea ta n'a fi *proastă*».

Din bogata sinonimică a *prostieĭ* (1), alegem câțĭ-va termenĭ interesanțĭ sub punctul de vedere semasiologic:

Gogoman, din *gog* «tont» cu augmentativul *man* (=*andru* din *copilandru* «copil maĭ mare»: slavo-germanul *mann*=grecul ἀνήρ, ἀνδρός) deci «tont maĭ mare», arată maĭ mult o imperfecțiune a rostirii «peltic» (comp. *găgăesc*, despre gâște, despre rațe și despre om, de unde și *găgăuță* «nerod» propriu «gângav»), care s'a întins apoĭ și asupra celorlalte facultățĭ intelectuale.

Háplea, în stilul familiar, însemnează «prost» cu o nuanță optimistă: vorba representă pe grecul ἁπλός, ή, όν «simplu».

Năuc «stupid» e propriu «neînvățat, necărturar» (psl. *neukŭ* «imperitus», *neučenŭ* «indoctus», croato serb *neuk* «ignorant, inexperimenté») precum la Grecĭ *idiot* (ἰδιώτης) era cetățeanul retras în vĭață *privată*, care nu lua parte la dregătoriile Statuluĭ; dar fiindcă, după părerea Grecilor, numaĭ o participare la afacerile publice activează desvoltarea intelectuală, *idiot* «particular, nu public» trecu la sensul de «neînvățat, prost», de la care un pas numaĭ ne desparte până la sensul modern de «tîmpit».

Nătărăŭ derivând, după d. Hasdeŭ, din adjectivul arhaic *netare* «slab» denoată maĭ mult o slăbicĭune fisică de cât intelectuală (2), ca și sinonimul *netot* adică «neîntreg», cu care se poate alătura locuțiunea populară: îĭ lipsește o doagă, care se aplică celuĭ slab la minte.

(1) *Lex. Bud.*, p. 259 s. v. *hăbăuc*: nătâng, năuc, necălit, meteurd, stolon, cap de cal, trunchiŭ, nătărăŭ, nătăntoc, cap de plumb, boŭ, foarte nepriceput, bălămut, tântălăŭ, meteleŭ.» — Pann, Povestea Vor. eĭ, p. 157:

Nerod, nătărăŭ făcêndu'l, nătăfleț, guguman, prost!

(2) După rĕposatul Lambrior (*Romania* X, 350) *nătărăŭ* s'ar trage din vorba pĭerdută *nătură* (=lat. *natura*) și, în acest cas, ar găsi o analogiă în englesul *natural* «prostănac» din *nature* «natură».

§ 4.

Scăpătarea numelor proprie.

Iată în ce trăsurĭ admirabile caracterisă d. Hasdeŭ decadența numelor proprie :

«Un nume propriŭ, când se generalisează peste măsură într'o țară, în cât la tot pasul întîlneştĭ omonimĭ, ajunge în cele din urmă a deveni ridicol prin trivialitate şi de atuncĭ încoace, ferindu-se părințiĭ a'l maĭ impune copiilor, începe a fi din ce în ce maĭ rar... La Româniĭ din Muntenia maĭ multe numĭ propriĭ bărbăteştĭ aŭ avut o soartă analoagă de a se vedea îmbrâncite treptat în straturile cele maĭ de jos ale societățiĭ, după ce figuraseră altă dată maĭ cu preferință pe tron şi în divan.

«Maĭ întâiŭ este *Vlad* Etimologiceşte, acest cuvînt însemnează *domn*. In secoliĭ XIV şi XV ceĭ maĭ iluştri principĭ aĭ Munteniei aŭ fost Vlad Basarab, Vlad Dracul, Vlad Țepeş. Intre boĭerĭ şi în burgesiă eraŭ Vlazĭ peste Vlazĭ. Trebuĭa fireşte să vină o reacțiune. Trivialisându-se prin abus, gloriosul oare când Vlad s'a făcut cu încetul sinonim al *nerozuluĭ*. In secolul XVII Vlaziĭ încep a se rări, căcĭ pe semne se născuse deja proverbul: «După ce e p r o s t, îl cheamă şi *Vlad* (1).

«Tot aşa aŭ pățit'o *Udrea* şi *Nan*, doă dintre cele maĭ usate numĭ din primiĭ secolĭ aĭ istorieĭ muntene, despre care astăzĭ poporul zice :

Care cum venea,
Tot *Udrea* 'l chema (2).

Saŭ : «Caută *Nan* eapa şi el călare pe ea» (3).

«Iată în ce mod căderea unuĭ nume propriŭ în derisiune este o probă istorică despre exagerata ĭ popularitate într'o epocă anterioară.

«Această ursită izbise şi pe *Muşat*... Printre țăraniĭ muntenĭ *nea-Muşat*, ca şi nea-Vlad, ca şi nea-Udrea, ca şi nea-Nan însemnează astăzĭ pe un p r o s t o l a n. Aci îşĭ are locul esclamațiunea bătrânuluĭ Orațiu :

Non semper idem floribus est honor!

«Poporul şi copilul cu atât maĭ ĭute se satură de un lucru şi'l aruncă stricat sub picĭoare, cu cât maĭ mult le plăcuse» (4).

In limba zilnică de astăzĭ *Vlad*, saŭ diminutivul seŭ *Vlăduță* (5), a devenit într'adevĕr un tip de prostiă omenească.

O zicĕtoare ne spune : «Cel ce dă zĭoa la mează-mare în gropĭ şi nu ştie să împarță paĭe la doĭ măgarĭ, îĭ zic : ĭa al-de nea-V l a d, al-de nea-V l ă d u ț ă» (6).

Iată câteva citațiunĭ din basme muntene. Calend. basm. 1881, p. 37 :

(1) Pann, *Proverburĭ* II, 139.—Cf. observațiunea d-luĭ Odobescu, *Revista română* II, 364, unde maĭ aduce un alt proverb : «Vorbi şi nenea V l a d, ca'ĭ şi el din sat».

(2) Pann, *Ibidem* III, 25

(3) *Ibidem* I, 85.

(4) Hasdeŭ, *Istoria critică*. Bucureştĭ, 1874, p. 87.

(5) Şi *Vlăduță* fu pronume de Domn, anume al luĭ Radu fiul luĭ Radu-Vodă, fiind nepotul luĭ *Vlad* Țepeş. Vezĭ Fotino, *Istoria Dacieĭ* II, 40.

(6) Odobescu, *Revista română* pe 1862, p. 364.

«Baba de silă de milă fu nevoită să'şĭ înghiţă necazul până a doa zi, dar îndată ce fugi murga din sat începu ĭarăşĭ să tocăne pe *Vladul* de b ă r b a t, ca s'o scape de sataraoa procletuluĭ de baĭat .

Idem 1882, p. 17: «Dır ce are Mărin-sa, că se uĭtă mereŭ pe dınsul ca *Vlad* f e r m e c a t u l .

Idem 1883, p. 53 : *Vlăduţa* de b ă r b a t prinse pe noul venit o dragoste şi un prieteşug, să'şĭ dea pentru el inima şi maĭ multe nu».

Intr'o snoavă de Ispirescu (p. 101): «Voĭa, vezĭ, să'ĭ şi arate, că nu'ĭ vr'un *vlăduţă* şi că nu'l poate î m b r o b o d i aşa lesne».

In «Poveştĭ morale» de acelaşĭ, p. 29: «Pizmaşiĭ îl părîseră la Domnie, că voise să'şĭ vînză pe Domnul seŭ, şi câte şi maĭ câte. Vodă crezu ca un *Vladuţa* ce era el şi, fără a'l maĭ cerceta, porunci de'l aruncă la închisoare şi nu'şĭ maĭ aduse aminte de el».

Numele etnic *Rumân* din latinul *Romanus* (1) are, în vechile documente de la începutul secoluluĭ al XVI-lea încoace, sensul peĭorativ de «şerb, rob , precum *rumânie* acela de «robie».

Iată o serie de probe documentalĭ în ordine cronologică:

Intr'o poruncă domnească din 1602 (Hasdeŭ, Cuvente I, 123): «Să aĭbă a'ı ţinea şi a fi ei *rumâni* cum se au v î n d u t».

Document din 1610 (Hasdeŭ, Arhiva I, 1. 8): «Scris'am eu Tudor de Voĭneşti cesta al meu zapis, cum să să ştiă, cum sintu detoriu jupânului Mihaiu aspri 7700 şi-i sintu detoriu de multă vreame de sintu la 8 ani de cându i sintu detoriu aceşti aspri şi mi au pus zi de multea ori. Iar acmu ĭar m'amu rugat de mi a pus zua la sveti Dimitrie să-i plătesc aspri la zi; *ĭar să nu'i voiu putea plati aspri la zi, ĭar eu să'i fiu r u m â n u cu feciorii mei şi cu toată moşiea mea*».

Document din 1627 (Ibid., 15): «Eu Preda sin Prăvului scris'am al meu zapis la mâna luĭ Socol păh., cum să se ştie, că i am vîndut totă partea mea, cătă am avut den sat de Gemenele şi de preste tot locul şi de cămp şi de pădure şi de apă şi de siliştе satului şi *cu un r u m â n anume Crăste şi cu feciorii lui căţi are şi căţi i va mai da Dumnezeu* şi am vîndut de bună voe a mea derept şase mie de banĭ gata...»

Document din 1629 (Ibid., 15): «Eu Preda post., scris'am şi mărturisesc cu acest al meu zapis, cum să se ştie, că am vîndut eu lu Socol peh. ocină şi moşie in sat în Gemenele însă den parte me cât am avut doo părţi de preste tot locul... şi cu doi r u m â n i anume Voĭcu Glăva cu fecĭorii lui şi Coman cu fecĭorii lui, păntru că acest moşie şi r u m â n u ce scriu mai sus fostu-mi-au de moşie de la tată-meu Părvul log., am vîndut dereptu 30000 de bani gata...»

Document de la Mateĭ Basarab din 1649 (Ibid. 107): «Io Mateĭu, scrie

(1) Forma vulgară va fi fost *Rumanus*: *Rumam* pro *Roma* observă Servius. Comp. goticul *Rumoneis*. reto-roman *rumonş*, *rumanş*, *rumancĭ* (—lat. *romanice)*. V. Schuchardt, *Vocalismus* II, 113; III, 200.

domnia me ţie judeţu cu 12 prăgari şi voao tuturor orăşaniloru şi preuţilor şi diiaconilor de în oraşul Domnii meale de în Argeş şi voao *rumânilor* mănăstirii den satul Flămânzeşti...»

Document din 1681 de la Şerban Basarab (Codrescu, Uricariu VI, 111—114): «Cu mila luĭ Dumnezeŭ Io Şerban Voevod şi Domn a toată Ţara romănească... dat'am Domnia me această poruncă a Domnieĭ mele sfinteĭ şi dumnezeeşteĭ mănăstirĭ ce se cheamă Govora..., ca să fie sfinteĭ mănăstire satul Strîmba ot sud Doljiĭ, tot satul cu tot hotarul şi *cu toţĭ rumâniĭ* şi cu tot venitul despre tot hotarul... am adevărat Domnia me cu tot divanul *c'aŭ umblat rumâniĭ cu meşteşugurĭ şi cu ficleniĭ, ca să scape de rumânie.* Datu-i-am Domnia me pe rumâniĭ de grumaz în mâna părintelui Gherasim egumenul...»

Testament din 1687 (Hasdeŭ, Arhiva I, 1. 62): «*Rumânii câţi sînt toţi să fie ertaţi* şi să li se dea şi zapisele de ertăcĭune».

Dionisie Eclesiarhul, în «Hronograful Ţăreĭ rumâneştĭ de la 1764—1815», vorbind de Bonaparte şi de Revoluţiunea francesă, zice (Papiu-Ilarian, Tesaur II, 211): «Decĭ într'acea vreme era mare turburare la Franţia, căcĭ craĭul franţuzesc vrea să'şĭ orînduĭască crăiea a avea din toate ţările oştĭ regulate ca la împărăţia Nemţilor, dar boĭeriĭ ceĭ marĭ, care avea sate multe ĭobagĭ adecă *rumânĭ* nu îngăduĭa... doĭ treĭ anĭ apoĭ s'aŭ scocĭorît altă turburare..., cum că să nu maĭ fie *rumânie*, supuşĭ ca nişte robĭ uniĭ la alţiĭ, fiind un neam, ci să fiă slobozĭ... odată toată mulţimea noroduluĭ s'aŭ sculat şi s'aŭ adunat la palaturile de judecătorie, cu un glas toţĭ aŭ cerut slobozenie de *rumânie*, saŭ va porni zurba asupra boĭerilor. Apoĭ n'aŭ avut cum să facă boĭeriĭ a'ĭ avea *rumânĭ* maĭ mult, ci s'aŭ făcut deslegare şi slobozenie *rumânieĭ* Franţieĭ ca şi odinioară *rumânieĭ* Ţăriĭ-Rumâneştĭ...»

La cronicarĭ şi numaĭ la aceştĭa, dacă nu ne înşelăm, *Român* conservă încă şi semnificaţiunea sa etnică, cum zice Nicolaĭ Costin (Cronice I, 71): «Măcar că şi la istorie şi la graĭul străinilor şi între sine cu vreme, cu veacurĭ, cu priminele, ĭaŭ şi dobîndesc şi alte numirĭ, ĭar acela ce este vechiŭ nume stă neclintit *Român*!» (1).

(1) Pe lângă numele naţional - *Românĭ,* macedo-rom. *ar(o)mâni*, istriano-rom. *rumeri* — cel maĭ rĕspândit nume străin e *Valah,* ce'l găsim maĭ întâĭ la naţiunile germanice (anglo saxon *Vealh,* vechiŭ-german *Walah*), şi cu care ele se serveaŭ spre a desemna pe popoarele învecinate negermane. Slaviĭ l'aŭ primit de timpurĭu: psl. *Vlahŭ* «Vlahus, generatim homo Romanae originis; pastor; pl. Italia, Valachia: vocabulum, uti videtur, celticum, quod a Celtis ad Germanos ab his ad Slavos migravit» (Miklos., Lex. psl. 68. Interesantă e accepţiunea de «păstor» a numeluĭ etnic *Valah,* creşterea vitelor fiind principala ocupaţiune a Românilor (comp. istriano-rom. *furlan, fîrlan* «ţesĕtor de pânză» (Maĭorescu, Itinerar, p. 98) literal friulan. locuitor din Friaul», ţesutul fiind profesiunea obicînuită a Friulanilor). Astfel, în documentele sĕrbeştĭ de după 1250, *vlah* însemnează numaĭ pecuarius» (Miklosich, Wanderungen, p. 3). Păstoriĭ nomazĭ se numesc în general în Grecia βλάχοι (Schmidt, Volksleben der Neugriechen, p. 15).

După d. Xenopol «această întrebuințare a numeluĭ etnic al poporuluĭ român într'un înțeles josnic și aplicat la o clasă degradată a societățiĭ» se explică prin aceea «că elementul venit de peste munțĭ (cu ocasiunea descălecăriĭ), deși n'a cucerit țara cu sabia, totușĭ a pus în lucrare o predomnire, o stăpânire asupra poporațiuniĭ vechĭ și autohtone a țărilor descălecate»(1).

«Fără îndoială — adaogă d. Xenopol — că la început *rumân* nu însemna «șerb», ci numaĭ cât «supus și că numaĭ cât maĭ tîrzîu, când se strică condițiunea supușilor, acest termin ajunse a însemna clasa cea maĭ inferioară a societățiĭ».

Ceea ce eraŭ *rumâniĭ* în Muntenia, aceea eraŭ *veciniĭ* în Moldova. Semnificațiunea cuvîntuluĭ *vecin* de «*țăran vecin* adică *pămîntean*, nu străin, *locuind pe o moșie și decĭ supus uneĭ clăcĭ hotărîte*» (2) își găsește o analogiă în medio-latinul *vicinus* «locuitor pămîntean» și în spaniolul *vezin* «conlocuitor, cetățean».

Nu este decĭ exactă părerea emisă de Cantemir și împărtășită de Bălcescu (Mihaĭ-Viteazul, p. 11): «Intocmaĭ precum în Europa se obicĭnuise a se da acestor servĭ (robĭ aĭ pămîntuluĭ) numirea de *Romanĭ*, așa și la noĭ servagiul fu numit *rumâniă* și *vecinătate*, căcĭ proprietariĭ din țara de jos, unde maĭ cu seamă eraŭ proprietățile marĭ, își aduseseră colonĭ din țara de sus și din Româniĭ din țările vecine».

Iată câte-va texturĭ privitoare la *vecinia* saŭ șerbia țăranuluĭ moldovean (3):

Nicolae Costin în caracteristica luĭ Constantin Duca Vodă (Cronice II, 41): «Așijderea și la divan făcea dreptate tutulor și maĭ vîrtos celor ce se păraŭ pentru *vecinătate* și fără jurămînt; și maĭ cu deadinsul răspundea celuĭ ce avea nevoĭă de *vecinătate*, zicându'ĭ: «Pas de'țĭ caută treĭ patru oamenĭ ju-

La scriitoriĭ bizantinĭ se înțeleg sub acest nume și triburĭ slavice: «Toțĭ câțĭ duc o viață nomadă, graĭul comun ĭĭ numește βλάχους» (Anna Comnena). In limba albanesă Românul se numește *cioban* adecă «păstor» chĭar și când trăĭește în orașe (Miklosich, Alb. Forsch. I, 17), saŭ *bujarĕ* adică «bulgar» prin confusiune cu Bulgariĭ, precum tot dînșiĭ maĭ poreclesc pe Românĭ cu epitetul de *Urum i vogălĭă* «micul Grec, Grecoteĭu». La Rutenĭ *walachy* se numește «locuitorul din regiunea muntoasă de pe lângă Teschen»; *valach*, *valaška* însemnează «cĭoban, Român din Moravia saŭ din Carpațĭ, baciŭ, ajutorul baciuluĭ» ĭar *valašta* «topor»: Cіciĭ din Istria purtaŭ odinioară un toĭag cu tăĭuș de fier și un cĭocan (Miklosich, Wanderungen, p. 22, 24). Despre respândirea cuvîntuluĭ *Vlah* vezĭ Diefenbach, *Völkerkunde Ost-europa's* I, 227 urm.; despre origina vorbeĭ Hasdeŭ, *Ist. crit.*, p. 38—43.

(1) Xenopol, *Intemeĭerea țărilor române* în Tocilescu, *Revista*, An. III, vol. V, p. 294—301. Comp. la Saxonĭ *walliscus*, *wealh*, *wali* «rob, străin»; despre accepțiunea cuvîntuluĭ *romanus* la Francĭ și la Longobarzĭ v. Hasdeŭ, *Ist. crit.*, p. 42.

(2) Cihac, *Dictionnaire* I, 308.

(3) Câte-odată ne întîmpină vorba și în documente muntene, bunăoară într'o cumpărătură din Ilfov din 1608 (Hasdeŭ, Cuvente I, 168): «Au cumpărat.... ocină..... a patra parte șă cu *vecinași* —saŭ într'un document din Tîrgoviște din 1618 de la Gavrilă Moghilă Vodă (Tocilescu, Revista, An. II, vol. I, p. 219), unde vorba figurează și în textul slavon: вечинѹ.

rătorĭ, cum n'aŭ fost nicĭ tată-seŭ, nicĭ moşul seŭ *vecin* de m o ş i e aceluĭa cine'l trăgea» ; şi aşa jurând iĭ da volnicie să fie slobod în vecĭ de *vecinătate*; că acum făcuse boĭeriĭ obiceiŭ noŭ de ziceaŭ : c i n e a ŭ ş e z u t î n s a t b o ĭ e r e s c 1 2 a n ĭ, s ă r ă m â n ă *vecin* .

Aşezămîntul luĭ Ioan Constantin Nicolae Voevod din 1741 (Codrescu, Uricariu IV, 398) : «Oameniĭ străinĭ, ce vor veni să se aşeze pe moşiĭ monastireştĭ saŭ boĭereştĭ, orĭ cât vor vra pe acele moşiĭ, să nu v e c i n e a s c ă, afară de ceĭ ce vor fi vechĭ *vecinĭ*».

Document de la Ioan Nicolae Voevod din 1744 (Cogălniceanu, Arhiva II, 169) : «După poronca ce s'aŭ dat şi cu toţiĭ cu un glas pohtind, toţĭ egumeniĭ hotărîră pentru oameniĭ ce lăcuesc pe moşiile mănăstireştĭ, ceĭ ce nu sînt *vecinĭ* să le dea un nart de câte zile vor lucra pe an...»

Actul din 1749 a luĭ Constantin Nicolae Voevod pentru desrobirea vecinilor în Moldova (Magazin istoric II, p. 288—291) : «...La aceasta a triea Domnie şi maĭ multe jalobe făcand oameniĭ sătenĭ, ce şed pe moşiile mănăstireştĭ şi boĭereştĭ, făcând pâră asupra stăpânilor satelor că'ĭ supun cu *vecinătate* adecă părându-le oamenilor, că acest nume de *vecinie* n'are osebire de r o b i e şi se silea, ca să găsească îndreptare şi mântuire de numele *veciniĭ*, arătând şi pricinĭ, că uniĭ din stăpâniĭ satelor s'aŭ obicĭnuit a vinde pe v e c i n ĭ ca pre r o b ĭ, ş'a-ĭ împărţi cu împărţală ca pre ţiganĭ şi a da numele lor în foĭ de zăstre, ş'a-ĭ despărţi pe copiĭ de la părinţĭ...... Fiind noĭ cu toţiĭ adunaţĭ... s'aŭ făcut sobor de întrebăcĭune acestor pricinĭ maĭ sus arătate. La care cu toţiĭ cu un glas am răspuns mărturisind adevărul, că *veciniĭ* r o b ĭ n u s î n t, nicĭ să stăpânesc cu nume de robie..., că *vecin* va să zică s ă t e a n m e g i a ş f ă r ă de m o ş i ă, atâta numaĭ că din sat nu este volnic ca să ĭasă...»

Iată cum resumă robirea oficială a ţăranuluĭ eminentul istoric al luĭ Mihaĭ Viteazul, al Domnuluĭ, carele a sancţionat printr'un aşezămînt special şerbirea săteanuluĭ român :

«Mihaĭ-Viteazul a fost cel dîntâĭ Domn, care legĭui printr'un aşezămînt al seŭ, că fie-care ţăran p'a cuĭ moşiă se va afla atuncĭ, acolo să rămână r u m â n v e c ĭ n i c... De atuncĭ clăcaşiĭ, transformaţĭ în robĭ, nu numaĭ că urmară a se vinde împreună cu pămîntul, dar şi numele lor începură a se trece în actul vînzăriĭ, deşi nu se puteaŭ vinde deosebit de pămînt, ca robiĭ ţiganĭ ; de atuncĭ proprietarul, murindu'ĭ robul fără moştenitorĭ, putea să'l moştenească ; de atuncĭ el putea să'l îndatoreze a munci cât va voi. Singurul drept, ce se dă ţăranuluĭ rob, era ca stăpânul luĭ să nu'ĭ poată răpi de pre voinţă baniĭ, vitele şi instrumentele de arătură şi de a nu'l putea pedepsi de cât corecţional, ĭar nu a'l omorî ; căcĭ, făcênd'o, se osîndea ca un ucigaş, ĭar nevasta şi copiĭ ucisuluĭ rămâneaŭ liberĭ. Fără a şti, când s'a desăvîrşit sistema feodală în Moldova ştim că, pe acea vreme, aceleaşĭ obiceĭurĭ eraŭ şi pe acolo.......

«Aşa r o b i a fu răsplata claselor de sus ale societăţiĭ către clasele de jos, care le-aŭ hrănit, le-aŭ respectat totdeauna, le aŭ păstrat în posiţia lor şi aŭ jertfit şi muncă şi banĭ şi vĭaţă pentru patrie şi libertate. De atuncĭ, de la

Mihaĭ Viteazul (1), ţara se împărţi cu totul în doă tabere vrăjmaşe avênd interese împotrivite; de atuncĭ încoace poporul se făcu nesimţitor la glasul Domnuluĭ şi al boĭerilor, nu maĭ vru a se jertfi pentru o parie, unde nu'i s'aŭ lăsat drepturĭ şi pentru o libertate, de care el nu se putea bucura şi ţara, în loc de a se realţa, merse cu grăbire spre scădeniă. Timpurĭ nenorocite aveaŭ să o copleşească în urmă» (2).

Litfa, *Litva* însemna odinioară Litfania saŭ Litfan derivând din polonul *litwa* «Litfania, Litfan».

Cronica luĭ Constantin Căpitanul Mag. Ist. I, 154): In domnia luĭ Neagoe Vodă aŭ intrat Hanul tătăresc în ţara leşască de aŭ robit *Litva* până la Vilna».

Ion Neculce, Cronice II, 355: «Iară oastea *Litfeĭ* cum aŭ auzit, cum s'aŭ strîns la un loc».

Din ce causă a dobândit cuvîntul o semnificaţiune josnică în gura poporuluĭ român, maĭ cu seamă la cel din Moldova?

D. Alexandri o explică astfel: «*Litean* saŭ *Litvean*. locuitor din Litfania. Desele războae, ce avură Moldoveniĭ cu Leşiĭ, daunele, ce făceaŭ aceştĭa în ţară, când năvăleaŭ şi numeroasele lor călcărĭ peste tractatele de pace aŭ dat cuvîntuluĭ *litfă* o semnificare urăcĭoasă. *Litfă* e sinonim de *neam rĕu şi fără credinţă*» (3).

Adevĕrata causă pare-ni-se a fi cu totul alta. Nu *caracterul* Litfanilor, ci *credinţa* lor a ocasionat această transformare logică. Litfaniĭ, ca şi Leşiĭ, sînt catolicĭ şi nimic nu era maĭ urăcĭos, în ochiĭ Romanilor, de cât confesiunea *papistăşească*. Nicĭ o religie, zice Cantemir, nu este urîtă Moldovenilor ca cea papistăşească...... Eĭ (Moldoveniĭ) zic, că toate celelalte religiĭ eretice sînt cunoscute şi pre lesne se înţelege depărtarea lor de la biserica cea pravoslavnică; însă papistaşiĭ ascund chipul lor cel de lup supt cojoc de oae......» (4).

Această consideraţiune religioasă reĭese şi din poesia populară.

In balada «Bogdan» (Alexandri, p. 175):

Ea nu'ĭ fată de împărat
Şi-ĭ chĭar de *Litfan* botat
Şi de lege lepădat....

(1) D. Tocilescu, într'o seriă de conferenţe ţinute anul trecut la Ateneu asupra «Ţăranuluĭ român» — resumatul opereĭ d-sale cu acelaşĭ titlu — a combătut părerea greşită, împărtăşită şi de Bălcescu, că *legătura luĭ Mihaĭ* ar fi robit pe *toţĭ* ţăraniĭ liberĭ; căcĭ, după mărturia hrisoavelor, *rumînia* exista şi maĭ 'nainte şi *rumânii* după actul luĭ Mihaĭ nu difer întru nimic de ceĭ anteriorĭ. In urma polonuluĭ luĭ Sinan ţăraniĭ pribegiseră în toate părţile; spre a se reîmpopula câmpiile pustiĭ, Mihaĭ facu aşezămînt atuncĭ cum care pe unde va fi acela să fie *rumân vecinic*, unde se va afla. *Legătura luĭ Mihaĭ* n'ar fi decĭ «un act barbar făcut de un prinţ ce a lucrat atâta pentru libertate», cum a zis'o Bălcescu, ci o simplă măsură administrativă dictată de forţa lucrurilor.....

(2) Bălcescu, *Istoria Românilor sub Mihaĭ-Vodă Viteazul*, ed. Odobescu, p. 304—306.

(3) Alexandri, *Poesiĭ populare*, p. 84.

(4) Cantemir, *Descrierea Moldoveĭ*, ed. Negruzzi, p. 283.

In «Ştefan Vodă şi Şoĭmul» (Ibid. 172):

Te calc Unguriĭ făloşĭ
Şi *Liftenĭ* n e c r e d i n c ĭ o ş ĭ...

C. Negruzzi în «Sobieski şi Româniĭ» (Opere I, 170): «.... Craĭul (L e ş i l o r) a trimis rĕspuns călugăruluĭ, care şedea în clopotniţă, să deschidă orĭ face mănăstirea praf şi pulbere.

— Auzit'aţĭ acolo *litfa* cea p ă g â n ă !..»

Litfă însemnează dar înainte de toate «nepravoslavnic» şi, ca atare, înzestrat cu toate însuşirile, ce caracterisă pe ereticĭ.

In balada «Grue Grozovanu» (Alexandri, p. 80):

Negrul meŭ să nu mi-l vinzĭ:
Să nu'l vinzĭ la Ungurean,
Nicĭ la Turc ţarigrădean;
Să nu'l vinzĭ nicĭ la *Litean*,
Că *Liteanu*'ĭ om v i c l e a n!

Generalisându-se cuvîntul *litfă* în sens de «om saŭ popor necredincĭos», el fu aplicat, sub formele *litfă* saŭ *liftă*, tuturor celor străinĭ de credinţa pravoslavnică.

In balada «Vulcan» (Ibid. 138):

Aleĭ! feară veninoasă!
Litfă rea, n e c r e d i n c ĭ o a s ă!
Ce rĕŭ, spune, ţi-am făcut,
Turcilor de m'aĭ vîndut?

In balada «Constantin Brancovan» (Ibid. 212):

Cânĭ turbaţĭ! T u r c ĭ, *liftă* rea!
De'ţĭ mânca şi carnea mea,
Să ştiţĭ c'a murit creştin
Brancovanul Constantin.

Intr'o doĭnă bucovineană (Marian II, 164):

Un panţiriu, *liftă* s p u r c a t ă,
Zi şi noapte mĕ tot cată.......

Jipescu, Opincar, p. 25: «Linişiea ne o tulbură vrăjmaşu dă Ungur, dă Tătar, dă Poleac, dă Neamţ, dă Turc, dă Muscal şi căte alte *litfe*, lighĭoĭ s p u r c a t e...»

In povestirea «Moş Nichifor Coţcarĭul» de Creanga (Conv. lit. X, 378): «De aş avea eŭ atâţĭa gonitorĭ în ocol şi d-ta băĭeţĭ, câţĭ c a z a c ĭ, c ă p c â n ĭ şi alte *litfe* s p u r c a t e aŭ căzut morţĭ la Grumăzeştiĭ din vreme în vreme».

Alexandri, în pĭesa «Creditoriĭ» (Teatru, p. 1062): «*Litfa* de z a r a f s'aŭ spăriet de mine ş'aŭ fugit, parcă l'aŭ umflat năbădaĭca....

— Auzĭ I u d a? poate că venea să'ţĭ ceară parale?»

Acelaşĭ, în «Cetatea Neamţuluĭ», unde e vorbă de L e ş ĭ (Ibid. 1483): «Şi voĭ cu toţiĭ, bărbaţĭ, femeĭ, copiĭ, pe apărare!.. Inarmaţi-vĕ cu ce'ţĭ găsi

şi daţĭ de moarte, ca să nu zică *litfa*, c'o intrat în ţara noastră ca într'un sat fără cânĭ».

Acelaşĭ în poema «Dumbrava-Roşiă» (Poesiĭ III, 2. 8):

Şi călăraşĭ din fugă prin sate, prin oraşe
Craĭnesc: Săriţĭ cu toţiĭ pe *litfele* trufaşe!
Viteazul Ştefan Vodă vĕ cheamă 'n vitejie.
Cine'ĭ mişel să fugă, cine'ĭ Român să vie!

In «Dan, căpitan de plaiŭ» (Ibidem, p. 97):

Tătariĭ ca zevoziĭ pe dînsul daŭ năval!
«In lăturĭ, *litfe*!» strigă la eĭ viteazul Dan,
Punĕndu-se de pază la capul luĭ Ursan.

Aceeaşĭ consideraţiune religioasă a făcut ca vorba *letin* (=*latinus*) să capete, în limba română, accepţiunea peĭorativă de «eretic» (comp. alb. *lĭeti* «latin, catolic»).

In balada dobrogeană «Sava letinul» (Burada, 211):

Zinca un fecĭor însoară,
Boĭer Răducan îl cheamă,
Iancu Vodă mi'l cunună.
Dar fata de unde o ĭa?
Chez din tîrg din Dobrogea,
Ia fata *letinuluĭ*,
Luĭ Sava păgânuluĭ,
Luĭ Sava *letin* bogat
Şi de lege lepădat
Şi 'n cruce nebotezat....

Jipescu, Opincar, p. 152: «Pasă-mi-te că eştĭ *letin*, de spurcĭ Vinerea şi Mercurea...»

§ 5.

Soartea tragică a titulatureĭ străine la Românĭ.

O interesantă scădere semasiologică aŭ suferit maĭ cu seamă în limba românească cuvintele străine de reverenţă, carĭ — ca *jupân*, *jupâneasă; chir*, *cocon* — ilustrând odinioară personalităţile cele maĭ marcante ale societăţiĭ, aŭ scăpătat şi scapătă încă până la clasele cele maĭ de rînd, devenind, din nalte titlurĭ de nobleţă, nişte formule banale de cele maĭ de multe orĭ luate în bătaĭă de joc. Decadenţa, care a ameninţat şi ameninţă încă titulatura străină, întrebuinţată vremelnic în România, a cruţat—lucru demn de atenţiune—titulatura de baştină românească. Iată ce ne spune rĕposatul Lambrior în această privinţă:

«Moda, care îşĭ bate joc de ceea ce a fost mare şi important altă dată n'a îndrăznit nicĭ într'un timp să surpe de la înălţimea lor vorbele *Domnul*, *Domnitorul*, *Măria-ta*, etc. Dovadă, că vorbele aceste aŭ însemnat gradul cel maĭ mare de respect absolut nu relativ la cutare saŭ cutare posiţie a Domnilor noştri faţă cu străinătate, este că vorba Domnul se întrebuinţează aseme-

nea pentru Dumnezeŭ : vocativul eĭ *Doamne* era şi este deopotrivă pentru Dumnezeŭ şi pentru capul Statuluĭ» (1).

Asupra titulatureĭ străine găsim în *Glosariul* rĕposaţilor Laurian şi Maxim o pagină interesantă, deşi nu'ĭ scrisă cu seriositatea, ce o reclama subĭectul. Iat'o (p. 337) :

«*Jupân*, cuvînt, ce, după timpurĭ, luă şi avu varie şi foarte diverse sensurĭ, aşa : 1. în cele maĭ vechĭ timpurĭ *jupân* se zicea cu sensul de «om de cea maĭ înaltă condiţiune, nobil de frunte»... : *jupâniĭ dară eraŭ notabiliĭ ţăreĭ, soţiile jupânilor de pe atuncĭ eraŭ şi ele jupânese; jupâniĭ erau oarecum domnĭ, însă titlu de Domn se da, cu mare respect, numaĭ capuluĭ ţăreĭ* ; 2. în timpurĭ posterioare numele de *jupân* se întinse la toţĭ ceĭ de condiţiune medie, la neguţătorĭ şi industrialĭ de toate gradele : *soţiile acestor noĭ jupânĭ fură toate jupânese ca şi soţiile vechilor jupânĭ* ; 3. în timpul Fanarioţilor numele de *jupân* al vechilor patriciĭ cese titluluĭ grecesc de chirios (κύριος) : *mitropoliţiĭ ca şi episcopiĭ, principiĭ bisericeĭ ca şi aĭ ĭerarhieĭ civile, purtaŭ toţĭ titlul de chirios : muĭerea jupânuluĭ de altă dată, care acum era chirios, se zicea şi ea chiria;* — acest titlu grecesc nu întîrziară a lua şi *jupâniĭ împreună cu jupânesele de stare media*; ca să evite dispreţul, în care, cu modul indicat, căzuse titlul de *chirios*, vechiĭ jupânĭ avură recurs a se împăuna cu titlele bizantine, fedate cele maĭ multe cu fedoase nume slavice; şi ca să nu maĭ poată plebeiĭ, noiĭ jupânĭ şi noiĭ chiriĭ, să usurpe şi aceste title, le regulară, prin legĭ, după gradele oficielor ĭerarhieĭ civile; însă şi aceste title deveniră vilĭ în supremul grad şi periră cu sunet de eternă uĭtare şi de etern contempt al voceĭ poporuluĭ; ce remâne dară din acest putred şi fantasmagoric edificiu de titulatură ? Nimenĭ astăzĭ din Românĭ, fiă cel maĭ infim, nu e care să nu respingă cu oroare titlele de *chirios* şi de *chiria*; nimenĭ nu cutează să'l dea altuĭa, fără să se teamă de rĕsbunarea intitulatuluĭ cu aşa nume; — numele de *chirios* şi de *chiria* a perit cu totul din uz; dar numele de *jupân* cum stă ? abĭa se maĭ poate din când în când aplica *jidanilor şi servitorilor* ; — *vechiĭ jupânĭ* căutară o nouă scăpare în titlele de *bo er*, *bo ereasa* : *cocon*, *cocoana*; dar şi acestea nu întîrziară a se sordi şi cădea în dispreţ; maĭ nimenĭ nu aude bucuros a se numi aşa; în fine ultimul refugiu, la care confugiră *vechiĭ jupânĭ*, fură titlele *musiu*, *madamă*, *damă* (monsieur, madame, dame), carĭ căzură şi maĭ curînd în dispreţ, aşa că astăzĭ abĭa sufer *curtesanele* să se califice cu ele : numaĭ cuvintele curat române : *domn*, *doamnă*, ca title de onoare, remaseră neşterse în gura Românuluĭ şi sperâm că vor remânea, până când va via naţiunea română».

Numiţiĭ lexicografĭ maĭ revin într'un stil cam comic asupra subĭectuluĭ şi in articolul consacrat *b ĭaruluĭ*, din care extragem următoarele (p. 81) :

S'a petrecut, în adever, ceva curios la noĭ Româniĭ cu titlurile onorifice, ce se daŭ celuĭ cuĭ vorbim ; odată titlul cel maĭ onorific era *pan* saŭ *jupân* : *boĭeresele* de prima clasă se numĭaŭ *jupânese* ; astăzĭ şi femeile din casă se supără de titlul de jupâneasă; ji lanuluĭ însuşĭ abĭa te maĭ poţĭ adresa cu *jupâne;* veni apoĭ furia luĭ *chir* : un mitropolit era foarte onorat de a se întitula *chir* ; astăzĭ nicĭ precupeţul nu au le bucuros numindu-l *chir* ; *cocon* se întronă în locul luĭ *chir* şi pare a fi maĭ încă păţănat şi maĭ ambiţios de cât veneticiĭ precedenţĭ; bărbaţiĭ l'aŭ cam urgisit, dar femeile ţin încă cu dinţĭ la dînsul; bun e însă Dumnezeŭ şi cu dînsul : de oare ce şi *jupânesele* din casă nu maĭ

(1) Lambrior, *Cuvinte de reverenţă la Românĭ* în *Conv. lit.* XV, 267.

vor să fiă de cât *cucoane*, matronele române vor căuta neapărat să lase rĕmas sănătos favoritului *cocon*, căruia bonjuristul *mosiŭ* (monsieur) încă vru în zilele din urmă să ia locul, dar, ca uşurel bonjurist ce este, pare că a vrut numaĭ să întărâte bătaia şi s'a pus apoĭ pe fugă sănătoasă, lăsând bătrânuluĭ *domn* să susţină lupta atât cu *coconul* cât şi cu *jupânul*, care în legămînt defensiv cu *chir* tot maĭ speră, că va eşi triumfător».

Jupân, la Croaţĭ şi Sĕrbĭ *županu* «primar, inspector», la Polonĭ *župan* «nalt funcţionar», la Ungurĭ *ispan* «şef de comitat», era la Românĭ, în trecut, pe lângă titlul special reservat claseĭ boiereştĭ, şi formula generală de politeţă, adică în totul sinonim cu actualul *domn*.

In Pravila luĭ Mateĭ-Basarab (p. 113) se povesteşte, că «un boiariu la Nicomidia», sfătuit de către un sfânt părinte să dea unuĭ preot banĭ, ca să slujască pentru dînsul 40 de liturghiĭ «şi cum deade boiariul baniĭ să dusă a casă'şĭ şi dacă să slujiră cele 40 de liturghiĭ, într'o noapte se deşteptă boiariul de în somnu'şĭ şi fără de veaste să deschiseră uşile casei luĭ nedeschise de nimenea şi văzu unde intrară voĭnicĭ călărĭ în chip de îngerĭ şi stătură 20 din a dreaptă, iară alţĭ 20 de a stânga luĭ (vezĭ lucru ciudat!). Boiariul, cum iĭ văzu, de vedearea aceia se îngrozi foarte şi zise cătră dînşiĭ: *giupâniĭ* meĭ, drept ce aţĭ venit la casa unuĭ păcătos?»

Titulatura oficială din partea unuĭ arhiereŭ către un *jupân* (Ibid., p. 225): «De bună rudă, luminate şi prea viteaje *jupâne*, întru Duhul sfînt prea iubite fiu smerenieĭ noastre kyr cutare, dar, pace şi alt tot binele rugâmu-ne luĭ Dumnezeŭ să ţi se dăruiască dumnetale».

In Pravila luĭ Vasile Lupu (ed. Sion, p. 21) vorba *jupân* se ia în opoziţiune cu *slugă*, deci în accepţiune de *stăpân*: «Sluga, care va fura în casa *jupânuluĭ* său, de va fura lucru puţin să nu se cearte, iară de va fura lucru mare, să se cearte».

Aceeaşĭ accepţiune o are şi astăzĭ vorba în clasa medie; iar, în poesiile populare, *jupân* se aplică uneorĭ *bărbatuluĭ*, ca în următoarea doĭnă bucovineană (Marian II, 87):

De ar da bunul Dumnezeŭ
Să fiă pe gândul meu:
Să moară jupânul
Sa rămâĭ numaĭ cu mine,
Ca sa mĕ 'nţ leg cu tine....

Cuvîntul a suferit, în limba de astăzĭ, o restricţiune riguroasă, indicată în parte în cele doă citate din Glosarul Laurian-Maxim; ceea ce avem de adăogat încă este, că *jupân* va rĕmânea în limba literară, şi anume în genul fabuleĭ, ca un epitet caracteristic, cum a şi fost utilisat de eminentul nostru fabulist Grigore Alexandrescu.

In fabula'ĭ «Pisica sălbatecă şi tigrul», pisica se adresează tigruluĭ în chipul următor:

Ia stăĭ mĕ rog puţin, *jupâne* de pe jos,
Care te socoteştĭ
Că nu ştĭu cine eştĭ.
Mândria, ce o arăţĭ cu noĭ, e de prisos....(1).

Jupâne e aci atât de bine la locul seŭ, în cât şi-ar pĭerde tot hazul înlocuindu-l cu vr'un alt termen sinonim.

Femininul *jupăneasă* era, în timpurile de floare ale nobleţeĭ române, nevasta jupânuluĭ adecă a boĭeruluĭ, titlul de *Doamnă* fiind esclusiv reservat nevesteĭ Domnitoruluĭ.

Iată un frumos pasaj din «O seamă de cuvinte» de Ioan Neculce, Cronice II, 187 : «Gheorghe Ştefan Vodă, când era b o ĭ e r, murindu'ĭ *gĭupâneasa*, aŭ rămas văduvoiŭ; şi tălnind o *gĭupăneasă* săracă, frumoasă, tânără, anume Safta de n e a m u l Boeştilor, aŭ tîmpinat'o pe drum mergând cu rădvanul la Iaşĭ şi aŭ poprit rădvanul cu sila şi s'aŭ suit fără de voĭe în rădvan şi aŭ întors rădvanul înapoĭ la casa luĭ. Şi pre urmă aŭ priimit şi ea şi s'aŭ cununat cu dînsul, care aŭ agĭuns de aŭ fost şi D o a m n ă».

In cartea populară «Istoria luĭ Alexandru Machedon», eroul se adresează astfel către Ptolomeĭu (p. 114) : «Nouă nu ne trebuĭesc fetele, că noĭ multe muĭerĭ văduvitu-le-am şi cuĭ va trebui, afla'şĭ va *jupâneasa* şi d o a m n a».

Alexandri, Despot-Vodă, p. 32 :

Doamna. Măria-ta, dă'mĭ voe cu a mele *jupânese*
Urare să'ţĭ aducem.
Lăpuşneanu. Florĭ mândre şi alese
Din stratul boĭerimeĭ, cu drag vĕ mulţămesc,
Aşa cunună o prinde pe D o a m n a ce ĭubesc.

După această epocă de glorie a cuvîntuluĭ, *jupâneasa* scăzu la femeile din clasa de mijloc, între boĭerime şi ţărănime.

In basmul «Găinăreasa» de Ispirescu (Basme, p. 306) se enumĕră astfel treptele ĭerarhice ale femeiĭ române din trecut : «Pasă-mi-te condurul nu se potrivi la nicĭ o f a t ă d e î m p ă r a t, la nicĭ o c u c o a n ă, la nicĭ o *jupâneasă*, la nicĭ o ţ ă r a n c ă, ba chĭar la nicĭ o r o a b ă».

In poesia populară *jupăneasa* e titlul femeiĭ în genere, fără deosebire de rang.

Astfel în balada «Cĭuma» (Alexandri, p. 35) :

Unde's tufe prin poticĭ
Sînt mormînturĭ de v o ĭ n i c ĭ,
Unde's tufele maĭ dese
Mormînturĭ de *jupânese*,
Unde's tufele maĭ rarĭ
Mormînturĭ de f e t e m a r ĭ,
Unde's tufele maĭ viĭ
Tot mormînturĭ de c o p i ĭ !

(1) Gr. Alexandrescu, *Meditaţiĭ, Elegiĭ, Epistole, Satire şi Fabule*. Bucureştĭ, 1863, p. 314.

Astăzi vorba a scăpătat la ultima treaptă a rangului social, la slugĭ, şi deseamnă în special pe femeile din casă şi pe doĭcĭ (comp. maĭ jos *madamă*). Ca şi «jupân» *jupâncasa* se va mânţinea şi în genul Fabuleĭ, unde joacă acelaşĭ rol caracteristic.

Astfel în «Vulpea liberală» de Alexandrescu elefantul grăĭeşte către vulpea (p. 358):

Am aflat, *jupâneasă*, că aĭ mare talent.
Voiŭ să te pun în pâĭne;
Şi, începĕnd de mâĭne,
Iţĭ dâm cu mulţumire,
Ca un semn de cinstire,
Al găinilor noastre întins departament.

Chir însemnează «domn» şi se întrebuinţa odinioară pentru personalităţile cele maĭ înalte ale ĭerarhieĭ religioase şi civile.

Astfel Pravila luĭ Mateĭ Basarab numeşte (p. 229) pe al «lumiĭ Patriarh» *Kyr Dionisie*, într'alt loc chĭar (p. 264) pe «împăratul» *Kyr Leu Filosoful.*

Astăzĭ se ĭa maĭ mult în batjocură, ca în pasajul următor (Ispirescu, Basme, p. 107): «Să'mĭ luaţĭ pe *chir* àla, care trece în căruţă şi să nu'l slăbiţĭ, până nu va scoate inelul, ce mi-a tras din deget mişeleşte».

Cu decăderea sa în graĭul de astăzĭ, fabula l'a tras şĭ pe dînsul în domenul eĭ. Cât de bine într'adevĕr îĭ şade luĭ *chir* în fabula «Şoarecele şi pisica» de Alexandrescu (p. 313):

Un şoarece de neam, şi anume Raton,
Ce fusese crescut sub pat la pension,
Şi care în sfîrşit, după un nobil plan,
Petrecea retras într'un vechiŭ parmezan,
Intîlni într'o zi pe *chir* Pisicovicĭ,
Cotoiŭ, care avea bun nume între pisicĭ.

Cocon însemna odinioară «prunc» saŭ «copil», cum resultă din enumĕrarea celor şapte vîrste ale omuluĭ în Pravila luĭ Mateĭ Basarab (p. 347): «*Cocon* ĭaste omul deaca naşte pănă la 4 anĭ (1); copil se cheamă de la patru anĭ până la patru-spre-zeace; cătărig ĭaste de în 15 anĭ până în doo-zecĭ şi doĭ; voĭnic adecă june ĭaste de în doo-zecĭ şi treĭ până în 42; bărbat ĭaste de în 42 de anĭ până în 56, ĭar bătrân ĭaste de la 56 până la 69; ĭar mator ĭaste de la 70 de anĭ până la optzecĭ: de acĭĭa maĭ mult neputinţă şi durerĭ şi boale».

Acest sens s'a mânţinut şi în poesia populară. Astfel în balada «Contantin Brancovan»:

(1) După Pravila luĭ Vasile Lupu (ed. Sion, p. 135): «*Cucon* se cheamă până la al şeptele an de vrîstă». După «Divanul» luĭ Cantemir cele şapte a vieţeĭ omeneştĭ vîrste sînt (Hasdeŭ, Arh. II, 137—142): «Intâĭa dară vîrstă şi floarea vieţiĭ omeneştĭ pruncia este; a doa şi a treĭa vîrstă copilăria şi cătărăgia ste; a patra vîrstă voĭnicia este; a cincea vîrstă bărbăţia este; a şasea vîrstă căruntea ţa este şi a şaptea vîrstă, saŭ de tot putregĭunea poameĭ vieţeĭ omeneştĭ, bătrâneţea este».

Dragiĭ meĭ, *cuconĭ* ĭubiţĭ,
Lăsaţĭ somnul, vĕ treziţĭ,
Că pe noĭ ne-a înconjurat
Paşa cel neîmpăcat
Cu Turcĭ şi cu tunurĭ marĭ.
Ce sparg ziduri cât de tarĭ.....

Şi maĭ la vale :

Brăncovene Constantin,
Ghĭaur vechiŭ, ghĭaur hain,
Treĭ *cuconĭ* tu aĭ avut
Pe doĭ ţi-ĭ aĭ pĭerdut,
Numaĭ unul a rĕmas.......

In fine vorba francesă *madame*, romănisată *madamă*, a suferit o scădere analoagă cu a cuvîntuluĭ *jupăneasă*, aplicându-se femeilor din casă şi dădacelor, în special celor de altă naţionalitate. De notat este şi forma populară *madaramă*, care se aude în gura poporuluĭ şi care figurează asemenea în «jocul păpuşilor» (Teodorescu, p. 122) :

Cocoana Mariţa. — Bon sor, m u s ĭ u paĭasă!
Paĭaţa. — Bu-jor, *madaramo*, bu-sor !

Aci maĭ trebue adăogat şi un alt titlu străin, care a decăzut de la ilustra sa origină la rangul cel maĭ josnic : *moţpan* din polonul *mospan* (mości=miłość pan) «prea miloslive, prea puternice Doamne» a devenit, în graĭul moldovenesc, sinonim cu «berbant, ştrengar, om de nimic».

Alexandri, în «Chiriţa în provincie» (Teatru, p. 508) : «Îmĭ era maĭ mare ruşine de ofiţer aseară... maĭ ales că... ştiţĭ una ? îmĭ face curte *moţpanu*... ce vĕ spune Chiriţa».

In «Florin şi Florica» (Ibidem, p. 918) : «A ! bădică Florine, aĭ zis că m'ĕĭ lua fată în casă şi că ţi-ĭ face milă şi pomană să mĕ măriţĭ cu altu ?..... Eĭ, lasă, *moţpane*, că ţi-oiŭ arăta eŭ fudulie... Mĕ duc să mĕ împodobesc cu straĭe de a cucoaneĭ Todosia... când m'a videa Florin, să'şĭ scoată căcĭula dinaintea me...»

In «Iorgu de la Sadagura» (Ibidem, p. 1001) : «Vin, gugulea moşuluĭ ! (îl sărută ş'apoĭ caută la el cu dragoste). Ean videţi'l, ce *moţpan* mare s'o făcut ! Parcă'i Alexandru Machedon !»

In «Iaşiĭ în Carnaval (Ibidem, p. 1127) : «Unde, Doamne ĭartă-mĕ, să'mĭ fie punga ? Oare nu cumva mi-aŭ şters'o vr'un *moţpan* ?»

Dar această tragică soartă a lovit întreaga nobleţă polonă—glorioasa de odinioară *şleahta*, pol. *slachta*—care în vechile cronice are încă nobila sa semnificaţiune.

Grigorie Ureche, Cronice I, 170 despre războĭul luĭ Ştefan Vodă cu Albert craĭul la codrul Cosminuluĭ : «....Mulţĭ den boĭeriĭ leşeştĭ socotĭaŭ, că face îndeadins să pearză oastea toată, cum aŭ şi eşit maĭ apoĭ la dînsul şi zicătoarea : în zilele luĭ Olbreht *şleahta* a perit».

Astăzĭ vorba *şleahtă* a decăzut (Cihac II, 390), în graĭul popular din Moldova, la însemnarea trivială de «prostime, oamenĭ de rînd, ceată, cărd».

Sic transit gloria mundi......

CONCLUSIUNE.

Să recapitulâm în trăsurĭ generale resultatele, la carĭ ne a condus această lungă colindare în lumea ideală a cuvintelor.

Cu întemeĭerea studielor linguistice în primul pătrar al secoluluĭ nostru a fost un ce firesc, ca întâĭele cercetărĭ să fie esclusiv îndreptate asupra părțiĭ formale a limbeĭ. Trebuea, înainte de toate, să se adune materialele, cu carĭ să se poată ridica edificiul foneticeĭ ario-europee. Drumul cel larg, apucat de către Wilhelm de Humboldt, care căuta să pătrunză în mecanica intelectuală a graĭuluĭ, n'a maĭ fost bătut de urmașiĭ seĭ. Numaĭ Ludwig Geiger, înzestrat cu o puternică intuițiune, a făcut un pas înainte în scrutarea legilor semasiologice. Ne pare însă prea riguros, când contestă fantasieĭ orĭce participare la crearea limbeĭ și nu recunoaște acestuĭ fenomen sufletesc măcar rolul de auxiliară în diversificarea logică a cuvintelor. Relevând inconsciența transițiunilor sensuluĭ, el consideră facultatea intuitivă a omuluĭ ca factorul principal în prima perioadă de evoluțiune linguistică. Causa unică a varietățiĭ semnificațiunilor ar fi *întîmplarea*, *confusiunea* noțiunilor analoge și o repețire necurmată a acesteĭ confusiunĭ. Ea însașĭ—confusiunea—n'ar fi de cât resultatul uneĭ erorĭ, a uneĭ concepțiunĭ mărginite saŭ pĭezișe a lucrurilor.

Escluderea absolută a fantasieĭ cu multiplele eĭ combinațiunĭ de pe terenul limbeĭ ar face imposibilă explicarea nenumĕratelor nuanțe, ce îmbogățesc mereŭ sfera logică a cuvintelor. Omul nu poate rĕmănea într'o absolută pasivitate fațĭ cu desvoltarea facultățiĭ sale intuitive. Atențiunea concentrează impresiunile sensibile și imaginațiunea reproduce obĭectele, carĭ aŭ trecut de mult pe dinaintea ochilor noștri. Imaginile, deșteptate în noĭ, nefiind isolate, se pun în contact cu alte imaginĭ coerente, așa că fără știrea și voĭa noastră ne simțim împinșĭ de a înădi și îmbina laolaltă în felurimĭ de chipurĭ representările individuale. *Asociațiunea ideilor*—pe lângă *uitarea*—este decĭ principiul capital, care presidă la diversitatea combinațiunilor sensuluĭ.

De la aceste doă operațiunĭ intelectuale derivă, pentru Semasiologiă, pe de o parte *analogia* și *metafora*, ĭar pe de alta *limitarea* și *generalisarea* sensurilor, factorĭ comunĭ tuturor limbilor și carĭ explică maĭ toate fenomenele, ce supravin pe terenul științeĭ semnificațiunilor.

Am zis «maĭ toate», căcĭ într'adevĕr fenomenele semasiologice sînt de na-

tură atât de multiplă şi diversă, în cât necesitează uneorĭ intervenirea şi altor factorĭ secundarĭ, din carĭ am studiat doĭ dintre ceĭ maĭ permanenţĭ: influenţa religioasă şi cea culturală.

Am urmărit acţiunea Creştinismuluĭ asupra terminologieĭ religioase şi am cercetat cu deamăruntul urmele lăsate în limbă de mişcarea culturală, pornită de la întâiĭ cărturarĭ aĭ traducerilor sfinte.

Apoĭ, părăsind acest tărîm cam şovăitor, am căutat a pătrunde în sufletul limbeĭ şi al poporuluĭ printr'un studiu adâncit al metaforelor graĭuluĭ românesc.

Transformismul, această lege generală a Universuluĭ, a fost constatat pe terenul limbeĭ prin schimbătoarele fenomene ale restrîngeriĭ şi lărgiriĭ semnificaţiunilor şi maĭ cu seamă prin priveliştea peripeţiilor perpetue, ce ne oferă interesantul episod semasiologic al scăderiĭ sensurilor.

In acest mod ni se pare a fi atins maĭ toate chestiunile palpitante ale acesteĭ nouĭ ştiinţe şi a fi îndrumat la o cercetare maĭ temeĭnică a materialuluĭ semasiologic al limbeĭ noastre.

Semasiologia, folosindu-se de materialele etimologieĭ ştiinţifice, caută a explica causele schimbăriĭ semnificaţiunilor şi a motiva diferenţiarea logică între primitiva şi posterioarele accepţiunĭ. Ea deschide istorieĭ culturalĭ perspective întinse, permiţênd a deduce din tesaurul lexical gradul de civilisaţiune, momentele etice şi particularităţile spirituluĭ naţional. La popoarele cu o literatură puţin desvoltată Semasiologia e de o importanţă capitală, constituind aproape unicul izvor pentru asemenea preţioase informaţiunĭ. Maĭ mult încă limba poate supravieţui poporuluĭ, care a vorbit'o, şi, în lipsa altor monumente, să grăiască urmaşilor de toate bătăile inimeĭ sale. «Limbile — a zis Jacob Grimm—sînt o dovadă maĭ vie despre popoare de cât oseminte, arme şi morminte. Limba e deplina rĕsuflare a sufletuluĭ omenesc, unde ea rĕsună saŭ unde e ascunsă în monumente, acolo dispare orĭce nesiguranţă despre raporturile aceluĭ popor către vecinĭĭ seĭ.»

Imprumuturile, ce limbile le fac unele altora, considerate din punctul de vedere semasiologic, permit a apreţia gradul de dependenţă a naţiunilor respective, convieţuirea lor maĭ mult saŭ maĭ puţin intimă, cu un cuvînt reciproca lor înrîurire istorică.

S'ar putea specifica în acest mod o statistică semasiologică, care să coprinză *in nuce* toate ordinele de ideĭ, ce constituĭesc capitalul lexical al unuĭ popor şi din care s'ar putea deduce, ce anume noţiunĭ se datoresc cutăreĭ saŭ cutăreĭ naţiunĭ învecinate.

Dacă vom arunca o privire sinteticĭ asupra contingentelor lexicale, cu carĭ popoarele vecine aŭ îmbogăţit alternativ elementul de baştină românesc, vom constata că temelia limbeĭ române— latina veteranilor, a bătrânilor descălecătorĭ aĭ neamuluĭ şi aĭ loculuĭ — a rĕmas neatinsă.

Maĭ toate primele impresiunĭ ale omuluĭ din popor, aproape întregul vocabular al țăranuluĭ pentru a exprima noțiunile de întâĭa necesitate din lumea fisică și intelectuală e de origină romană. Unele din aceste cuvinte latine sînt îmbrăcate cu o concepțiune propriă poporuluĭ român; cele maĭ multe însă aŭ păstrat ideile originare în virtutea puteriĭ conservătoare a limbeĭ, care persistă paralel cu tendența'ĭ modificătoare.

Podoabele firiĭ: *cer*, *soare*, *lună*, *stele*, *pămînt*, *apa* și *foc*;

împărțirile timpuluĭ: *an*, *lună*, *săptămână*, *zi* (dimineață, ameazĭ, seară, noapte);

anotimpurile: *primăvara*, *vara*, *toamna* și *ĭarna*;

fenomenele natureĭ: *nor*, *negura*, *brumă*, *ploae*, *curcubeŭ*, *rouă*, *grindină*, *fulger*, *tunet*, *ninsoare*, *vînt*;

aspectele pămîntuluĭ: *șes*, *câmp*, *munte*, *rîpă*, *vale*, *rîŭ*, *țirm*, *coastă*, *cărare*;

întâĭele cuvinte rostite în leagăn: *mamă*, *tată*, *papă*. Romînca își adoarme copilul cu tradiționalul *nani*, *nani!* întocmaĭ cum pe malul Tibruluĭ Romana îĭ desmeardă auzul cu *ninna*, *nanna*;

fenomene intelectuale: *suflet*, *minte* (aducere aminte, luare aminte), *cuget*, *înțeleg*, *cunosc*, *pricep*, *știŭ*, *dor*, *dorință*, *rușine*, *teamă*, *spaĭmă*, *adevĕr*, *minciună*;

credințe și eresurĭ: *zîne*, *ursite*, *frumoase*. *sburător*, *mează-noapte*, *măĭestre*, *strigă* (strigoiŭ), *vîntoase*, *legătura*, *deslegătura*, *descântecul*, *vergelatul*;

legăturĭ sociale: *părințĭ*, *fiŭ*, *fiĭcă*, *frate*, *soră*, *bun*, *bunică*, *nepot* (*văr* e unguresc), *unchiŭ* (*mătușă* e slavic), *cumnat*, *socru*, *ginere*, *noră*, *vitreg*;

vîrstele omuluĭ: *făt*, *fată* (*prunc* și *copil* de origină obscură), *tânăr*, *fecĭoară* (vergură), *bărbat* (om), *femee* (muĭere), *bătrân*;

corpul omuluĭ: *cap*, *frunte*, *tîmplă*, *ochiŭ* (vĕz, lumina ochĭuluĭ), *sprînceană*, *pleoapă*, *geană*, *nas* (*miros* e grecesc), *nărĭ*, *ureche* (auz), *față*, *bucă*, *falcă*, *dinte*, *măsea*, *gură*, *buză*, *limbă* (gust), *împărătuș* (cerul gureĭ), *omușor*, *bărbie*, *junghiŭ* (*gât*, *gâtlej* e slavic), *umĕr*, *spate*, *subsioară*, *braț*, *cot*, *mână* (pipăit), *pumn*, *deget*, *unghiă*, *pĭept*, *pîntece*, *buric*, *spate*, *dos*, *coapsă*, *coastă*, *genunche*, *pulpă*, *pĭcĭor*, *călcâiŭ*, *talpă*, *pĭele*, *coamă*, *păr*, *barbă*;

organe interne: *creer*, *inimă*, *plămîn*, *ficat*, *rărunchiŭ*, *splină*, *maț*, *măruntaĭe*;

regnul animal: *fearā* (*dobitoc* e slavic), *leŭ*, *tigru*, *urs*, *lup*, *câĭne*, *cățel*, *cal*, *eapă*, *armăsar*, *mânz*, *asin*, *vită*, *boŭ*, *vacă*, *vițel*, *junc*, *taur*, *cerb*, *capră*, *oac*, *mĭel*, *berbec*, *porc*, *mascur*, *scroafă*;—*pasere*, *vultur*, *aceră*, *corb*, *găină*, *puiŭ*, *porumbel*, *priveghetoare*, *rîndunică*; *șarpe*; *cărăbuș*, *greere*, *lăcustă*, *vĭespe*, *albină*, *furnică*, *muscă*;

regnul vegetal: *arbure*, *pom* (lemn, scoarță, trunchiŭ, rădăcină), *pădure*, *cer*, *fag*, *teiŭ*, *silhă*, *pin*, *salcie*, *plop*, *ulm*, *arin*, *carpin*, *paltin*, *frasin*, *arțar*, *soc*, *măr*, *păr*, *prun*; *pĭersică*, *cireașă*, *fragă*, *mură*, *nucă*, *linte*; *varză*, *curechiŭ*, *lăptucă*, *fasole*, *ceapă*, *aiŭ*, *usturoiŭ*; *grâŭ*, *secară*, *meiŭ*, *orz*;—*earbă*, *floare* (frunză, semânță) și multe nume de florĭ;

regnul mineral: *aur*, *argint*, *aramă*, *plumb*, *fier*.

Dacă «oraşul» e străin, nu tot astfel e *cetatea*, *satul*, *casa*, *masa*, *căminul* şi *vatra* Românuluĭ; de asemenea: *curte*, *încăpere*, *bucătăriă*, *celar*, *grânar*, *scară*, *treaptă*, *uşă*, *poartă*, *fereastră*, *scaun*.

Din nenorocire împrejurările grele, prin carĭ s'a străcurat acest popor silit fiind a căuta în fundul munţilor un adăpost înpotriva potopuluĭ a zecimĭ de limbĭ păgâne, l'aŭ făcut să pearză maĭ toate cuvintele culturale. Deşi a mântuit din acest cataclism *cartea* şi *scrierea*, precum şi dorul de a *învăţa*, dar în şcoala slavonă trebui el să meargă spre a'şĭ însuşĭ *citirea* şi în aceea a Ungurului *socoteala*, reservându'şĭ latinescul *cumpăt* pentru equilibrul seŭ intelectual. Cu toată influenţa fatală, ce aŭ avut'o Grecii în trecutul neamuluĭ nostru, totuşĭ lor li se datoresc elementele instrucţiunii: *dascălul* şi *grămăticul*, *condeiul* şi *hârtia*, *coala* şi *rigla* şi, maĭ pre sus de toate, *tiparul* ne vin de la dinşiĭ 1). Când Vasile Lupu şi Mateiŭ Basarab îl introduseră în ţările române, între primele cărţĭ tipărite fură Pravilele prelucrate din greceşte: de aci un şir de termenĭ juridicĭ, carĭ aŭ rĕmas în limbă: *diată*, *clironom*, *epitrop*; *condică*, *catastif*, *catagrafie* etc. Pe când păstorul făcea să rĕsune munţiĭ de *viersul* doĭnelor şi cântecelor sale, primul poet român, care ieşea din şcoala grecească, îşĭ aşternea în *stihurĭ* patriotica sa inspiraţiune.

Din aceeaşĭ causă terminologia agricolă e maĭ toată slavonă (ogor alăturea de ţarină [=terra+ina], plug, brazdă, etc.), pe când din contră păstoritul a încercat numaĭ puţine încălcărĭ străine (păstor, păcurar, turmă, lapte, caşĭ, cheag, unt, zer), deasemenea şi ţesutul (iţe, urzeală, bătătură, fuĭor, tort, spată, fus etc.)

Maĭ toate meşteşugurile sînt de origină străină, afară de câteva escepţiunĭ (argintar, căldărar, cuţitar, dogar, fierar, măcelar, pietrar, şelar, tîmplar). Altminterea: *brutarul*, *cizmarul* (ciobotarul), *croitorul* şi *zidarul* aŭ venit de la Slavĭ; *meşterul* şi *lăcătuşul* de la Ungurĭ; *plăpămarul* şi *zugravul* (vopsitorul) de la Grecĭ, *dulgherul* şi *tinichigiul* de la Turcĭ.

Nomenclatura privitoare la războiŭ e representată prin: *luptă*, *bătaie*, *oaste*, *armă*, *arc*, *săgeată*, *şea*, *frâne*, *căpăstru*. Limba slavonă a dat: *ta-*

1) Nomenclatura tecnică a tiparuluĭ e nemţească: *zaţ* «cules» (Satz), *zeţar* «culegĕtor» (Setzer), a *zeţui* saŭ *jeţui* «a culege» (setzen), *caşte* «cassă» (Kasten), *ciofleagă* «galion» (Schublade) identic cu *şif* (Schiff), *vingălac* «culegăŭ (Winkelhacken) şi *şpalt* «coloană» (Spalt). Tot din limba germană derivă câteva expresiunĭ militare: *bantă* (Band), *flintă* (Flinte), *gang* (Gang), *graniţă* (Grenze), *lăduncă* (Ladung), *lagăr* (Lager), *liotă* (Leute), *panţir* (Panzer), *raniţă* (Ranzen), *roată* de soldaţĭ» (Rotte), *şanţ* (Schanz), *ştreang* (Strang), *ştraf* (Straf)—precum şi următoarele cuvinte: *bucşă* (Büchse), *loitră* (Leiter), *spiţă* (Spitz), *lăută* (Laute), *clampă* (Klampe), *ramă* (Rahmen), *şnur* (Schnur), *şurup* (Schraube), *ladă* (Lade), *laibăr* (Leibel), *şorţ* (Schurz), *ţop* (Zopf), *taşcă* (Tasche), *taler* (Teller), *troacă*, (Trog), *jeţ* (Sitz); *falt* (Falte), *faer* (Feuer), *tîrtan* ([Un] terthan), *ţel* (Ziel), *iarmaroc* (Jahrmarkt), *sfanţ* (Zwanziger, *ort* «¼ leŭ» (Ort), *smalţ* (Schmalz), *spichinat* (Spieknarde), *stiglete* (Stieglitz) etc.

bără, *sabiă*, *steag*, *chivără*, *pinten*, *potcoavă*. Restul a fost suplinit de elementul turc și german.

Din *veșminte* saŭ *straĭe*: *cămașă*, *cingĕtoare*, *zeghe*; din *bucate* saŭ *merinde*: *carne* (cârnaț), *friptură*, *pâĭne* (plăcintă, turtă), *făină* (macin, cern, frămînt, coc), *piper*, *sare*, *zahăr*; *lingură*, *furculiță*, *cuțit*; *gustare*, *prânz*, *cină*.

Dar ceea ce trebue relevat maĭ cu seamă ca o trăsură caracteristică e seriositatea, am putea zice solemnitatea, cu care poporul tratează cuvintele de origină latină. Pe când celelalte contingente lexicale capătă în gura Românuluĭ o nuanță progresivă de ironiă batjocoritoare, singurul element latin e cruțat de această tendență pronunțată spre parodiă, de care n'a scăpat nicĭ măcar cuvintele sacramentale de origină slavo-greacă. In această escepțiune remarcabilă se poate recunoaște caracterul particular al elementuluĭ latin: nu'țĭ bațĭ joc de ceva scump, la care țiĭ din baerele inimeĭ; elementul latin este maĭ intim, maĭ aproape de sufletul națiuniĭ. Această temelie a limbeĭ s'a păstrat cu maĭ multă scumpătate, fiindcă sguduise odinioară maĭ puternic întreaga fire a poporuluĭ român și fiindcă se infiltrase maĭ de de mult și maĭ adânc în sucul și sângele seŭ.

Inrîurirea seculară a Slavilor a lăsat în vĭața și în inima Românuluĭ urme adâncĭ și neșterse. De aceeașĭ religiune cu dînsul, eĭ îĭ aŭ împărtășit nu numaĭ o parte din nomenclatura sa religioasă, dar și multe din *obiceĭurile* și credințele sale (Rusaliĭ, moroiŭ, vîrcolac). Poesia populară e întipărită de acelașĭ spirit (1). In *basme* și *poveștĭ* ne întimpină *balauriĭ*, *zmeiĭ* și *Pepelea*, creațiunĭ ale fantasieĭ slave. Un contingent important conține flora (bujor, busuĭoc, hriscă; ovăz; măslin, smochin, stejar) și fauna română (cocoș, gâscă; cârtiță, dihor, jder, măgar, țap, lebădă, liliac, nevăstuĭcă, păĭajin, rac). Cu deosebire sînt de relevat expresiunile duĭoase și energice: *căință*, *dragoste*, *iubire*, *prieten*, *vrăjmaș*, *grijă*, *milă*, *sărman*, *vesel*, *voĭnic*, *viteaz*, *vrednic*, *destoinic*, *dibaciŭ*, *iscusit*, *isteț*; apoĭ: *greșală*, *muncă*, *necaz*, *oglindă*, *primejdiă*, *pagubă*, *plată*, *podoabă*, *sfat*, *spor*, *sfială* și *treabă*, carĭ n'aŭ echivalente latine. Maĭ departe în sînul intim al familieĭ: *dadă*, *lele*, *nană*, *nene*, *mătușă*.

De la Slavĭ avem, înainte de toate, ĭerarhia civilă și titlurile onorifice. In

(1) Uneorĭ această întipărire este prea pronunțată, bunăoară în următorul fragment de poesie populară, în care toate substantivele sînt de origină slavonă (Alexandri, Poesiĭ pop. 384):

Vine cĭoful de la baltă
Cu plătica îmbăirată,
Cu sudueul în pohod
Și carasul în novod....

Dar tendența satirică motivează această escepțională îngrămădire, deoarece versurile de maĭ sus fac parte din «Uncropul» adică din cântecul, ce se zice a doua zi după nuntă,

oposiţiunea cu *ţăranul* şi *moşneanul* staŭ *boĭerul* şi *jupânul* cu numeroase trepte ĭerarhice. Alăturea de *împărat* şi *domn* se vede *craiŭ* şi *vodă* şi sub dînsul: *ban*, *vornic*, *hatman*, *postelnic*, *vistiernic*, *stolnic*, *medelnicer*, *clucer*, etc. şi întreaga acea organisare altoită pe complicata titulatură a Bizanţiuluĭ.

E interesant a releva tendenţa peĭorativă, ce a presidat la alegerea acelor cuvinte slavice, a căror noţiune fundamentală avea deja un representant latin: *earbă-bălărie*, *os-ciolan*, *dorinţă-poftă*. Această tendenţă predomină cu deosebire în limba modernă şi atât terminologia religioasă cât şi o bună parte din elementul lexical aŭ devenit obĭectul parodieĭ populare, cum am căutat a dovedi în cursul acesteĭ lucrărĭ.

Resultatul final al elementuluĭ slavic va fi îmbogăţirea limbeĭ cu o sinonimică interesantă, representată printr'o seriă din ce în ce maĭ numeroasă de dublete, uneorĭ chĭar de triplete logice de origină diferită. Azĭ Românul zice deopotrivă *avut* şi *bogat*, *ceas* şi *oară*, *dragoste* saŭ *ĭubire* şi *amor*, *timp* şi *vreme*. Cu progresarea limbeĭ se va stabili o diferenţiare logică maĭ mult saŭ maĭ puţin pronunţată într'aceste noţiunĭ azĭ identice saŭ quasi-identice. In acest mod se va repeta la noĭ acelaşĭ fenomen semasiologic, ce'l constatăm în istoria limbeĭ engleze în privinţa elementuluĭ german si roman (1).

De la Ungurĭ s'aŭ împrumutat, pe lângă câteva numirĭ de plante (hajmă, leuştean, mohor, picĭoarcă, atrăţel, cĭupercă, coacăz) şi de animale (coroiŭ, libuţ, şoĭm, uliu, vindereŭ), numele *oraşuluĭ* şi al vecheĭ administraţiunĭ municipale (părcălab=porkoláb, pîrgar=polgár, şoltuz=soltész), al *neamuluĭ* şi al *uriaşuluĭ*; apoĭ o seriă de noţiunĭ abstracte foarte importante, carĭ denoată o mare intimitate socială între cele doă popoare: *bănui*, *bizui*, *chibzui*, *făgădui*, *gândi*, *închipui*, *îngădui*, *socoti*, *chip*, *fel*, *pildă*, *seamă*. In genere maĭ toate verbele în *ui*(i): *alcătui*, *altoi*, *bântui*, *cheltui*, *ciripi*, *întîlni*, *lăcui*, *mistui*, *sîrgui*, *sudui*, *tămădui*.

Câteva vorbe de întâĭa necesitate: *aldamaş*, *bir*, *belşug* *cimpoiŭ*, *gazdă*, *gĭulgĭu*, *guler*, *ham*, *holdă*, *hotar*, *talpă*, *tobă*, *ţintirim*, *viclean*.

Frumoasele cuvinte *gingaş* şi *alean* sînt de aceeaşĭ origină: dar pe când Ungurul înţelege prin *ellen* numaĭ pe «vrĭjmaş, protivnic», Românul a concentrat în *alean* melancolica duĭoşie, care se rĕsuflă în doĭnele sale.

Influenţa Grecilor se resfrînge maĭ ales asupra terminologieĭ religioase. Câteva numirĭ de plante (anghinară, chitră, boboc (vlăstar), conopidă, crin, garoafă, lămâe, portocală, rodiă, smeură, trandafir), de animale (chit, cucuvae, scatiu, scumbrie (ţir), stacoj) şi maĭ toate cuvintele culturale: *tipar*, *dascăl*, *catastif*, *condeiŭ*, *hârtie*, *hartă*, *filă*, *plic*; *filosof* (zodie), *doftor*, *mamos*, *spiţer* (alifie) etc. Am moştenit apoĭ de la dînşiĭ pe o parte *ananghea* şi *lipsa*, pe de

(1) A se vedea privitor la influenţa slavică cap. III, § 2 din această lucrare.

alta *folosul* şi *prisosul*, pe de o parte *cutezarea*, pe de alta *frica*; pe de o parte *agonisirea*, *evlavia* şi *mângâierea*, pe de alta *patima* cu maĭ tot cortegiul eĭ: *mânie*, *pizmă*, *trufie*, *urgie*....

Un fragment din titulatura Bizanţiuluĭ: *comis*, *logofăt*, *spătar*.

Verbe de mult încetăţenite ca *părasi pedepsi*, *sosi* formează un contrast cu ingrediente superficiale ca *catadicsi*, *metahirisi*, *pliroforisi* şi ceĭlalţĭ musafirĭ provisoriĭ în —*isi*, carĭ s'aŭ dus tot atât de repede, cum aŭ venit. De asemenea cuvinte ca *cositor*, *drum*, *horă*, *ieftin*, *miros*, *noĭmă*, *proaspăt*, *tenciŭ*, adânc înrădăcinate în limbă, dovedesc o origină maĭ veche şi se deosebesc fundamental de vorbele introduse în epoca Fanarioţilor, a căror circulaţiune devine din ce în ce maĭ mărginită şi sînt fatal menite a sucomba sub povara ironieĭ populare. Aşa sînt: *anost*, *apelpisit*, *chir*, *cocon*, *chiverniseală*, *ifos*, *ipochimen*, *mutră*, *nostim*. *parapon*. *procopseală*, *sindrofie*, *tombatera* şi alţĭ representanţĭ de această categorie, care formează un izvor nesecat pentru literatura umoristică.

Slaviĭ şi Greciĭ, întru câtva şi Unguriĭ, eraŭ popoare de aceeaşĭ credinţă şi de aceleaşĭ datinĭ cu Româniĭ. Inrîurirea lor se resimte în toate manifestările vieţiĭ religioase, socialĭ şi intelectualĭ. O influenţă de altă natură a suferit în curs de veacurĭ limba română din partea unuĭ popor străin prin religiune şi aspiraţiunĭ, din partea Turcilor. E interesant decĭ a urmări, ce anume ordine de ideĭ s'aŭ putut împrumuta în asemenea împrejurărĭ. Limba este în acest cas oglinda cea maĭ credincioasă: ea n'are de înregistrat nicĭ o noţiune intelectuală, nicĭ un verb. Lumea, suprafaţa pămîntuluĭ, corpul omuluĭ şi sufletul seŭ, viaţa de familiă—în toate acestea nu găsim nicĭ o urmă, nicĭ o resfrîngere a elementuluĭ turcesc. Despotismul orientaluluĭ a rĕmas din contră ca stereotipat în numeroasele dărĭ, cu carĭ aceste ţărĭ aŭ fost împovărate în diferite rîndurĭ. Enumerarea lor este o istoriă în miniatură a suferinţelor trecutuluĭ. Lucrarea noastră asupra Elementelor turceştĭ conţine peste 28 de birurĭ speciale, din carĭ cităm numaĭ pe acelea, carĭ aŭ rĕmas neşterse din mintea ţăranuluĭ: *angara*, *bacşiş*, *beĭlic*, *haraciŭ*, *havaet*, *havalea*, *huzmet* etc.

Luxul Orientuluĭ se oglindeşte în multiplele numirĭ de stofe şi materiĭ, din carĭ multe aŭ persistat până în ziua de astăzĭ, cum: *aba*, *alagea*, *atlaz*, *bazea*, *borangic*, *catifea*, *cit*, *cutnie*, *dimie*, *hasa*, *şaĭac*. In «Alexandru Lăpuşneanu» de Negruzzi, în Novelele d-luĭ Odobescu şi în romanul luĭ Filimon, precum în vechile cronice şi foĭ de zestre, putem urmări acea pestriţă varietate de costume şi scumpeturĭ, carĭ făceaŭ din omenĭ bazarurĭ ambulante. Puţine s'aŭ moştenit din acea fală a aristocraţieĭ române din trecut. Ţăranul, maĭ stăruitor în această privinţă, a păstrat încă: *cepchen*, *ghebă*, *zabun*, *ilic*, *chimir*, *fileri*, *imineĭ*; ţăranca: *basma*, *maramă*, *tistimel*, *tulpan*, *fermenea*, *fotă*, *tivilichie*, *condur*, *papuc*, *colan*; preotul şi lăutarul: *anteriu*, *cabaniţă*, *caftan*,

calpac, *gĭubea*. Aci se poate adăoga : *cĭorap*, *şal*, *şapcă*, *tichie*; apoĭ *boccca*, *cutiă*, *dulap*, *geamantan*, *geantă*, *ghĭozdan*, *sipet*, precum şi culorile : *cărmăzĭu*, *civit*, *conabiu*, *fistichĭu*, *ghĭurghĭulĭu*, *ghivizĭu*, *havaĭu*, *lulachĭu*, *pembe* şi *samanĭu*.

Regnul animal e puţin representat : *buhaiŭ*, *bursuc*, *catir*, *colun*; cel vegetal numĕră din contră un contingent important : *anason*, *arpagică*, *asmăcĭuc*, *bame*, *bostan*, *cais*, *chimion*, *cimşir*, *curmal*, *dud*, *dovleac*, *enibahar*, *fistic*, *harbuz*, *indrişaim*, *ĭorgovan*, *ĭucsucea*, *lalea*, *liliac*, *marolă*, *micşunea*, *moşmolă*, *năut*, *nufăr*, *păpădie*, *patlagea*, *revent*, *sacâz*, *salcâm*, *şiboĭ*, *zambilă*, *zarnacadea*, *zarzăr*, *zarzavat*; varietăţile de struguri *mischet* şi *razachie*; apoĭ *tarla*, *ghivecĭŭ*, *saxic*; lemnul de *abanos*, *antep*, *băcan* şi *odagacĭŭ*; — regnul mineral : *chihlibar*, *fildeş*, *mărgean*, *peruzea*, *sidef*, *tibişir*, *tucĭŭ*, *urmuz*.

Cuvinte privitoare la de ale caseĭ: *acaret*, *bina*, *bageacă*, *balama*, *becĭŭ*, *cafas*, *canat*, *cat*, *cerdac*, *cercevea* (pervaz), *duşumea*, *geam*, *ĭatac*, *odae*, *ogeac*, *paĭantă*, *parmaclîc*, *tavan* (bagdadie), *cearşaf*, *cergă*, *chilim*, *ĭorgan*, *macat*, *mindir*, *muşama*, *perdea*, *peşchir*, *saltea*; apoĭ *caldarîm*, *cişmea*, *han*, *maĭdan*.

Deasemenea cele maĭ multe lucrurĭ relative la bucătăriă : *bărdacă*, *cazan*, *ceanac*, *ceaun*, *chisea*, *chĭub*, *cofă*, *covată*, *farfurie*, *filigean*, *gavanos*, *ibric*, *lighean*, *saca*, *sahan*, *satîr*, *sinie*, *tacâm*, *tavă*, *tingire*, *tipsie*; felurĭ de mâncărĭ: *capama*, *chiftea*, *cheschet*, *cĭorbă*, *cĭulama*, *ĭahnie*, *musaca*, *pacea*, *sarma*, *tarhana* precum şi restul gastronomieĭ orientale întrodusă de beceriĭ şi parpaleciĭ Fanaruluĭ împreună cu *chĭulhanurile*, *taĭfasurile*, *zevchĭurile* şi *zĭafeturile* sale : *baclava*, *beltea*, *magĭun*, *mezelic* (acadea, halva, rahat); băuturĭ : *afion*, *balbaş*, *cafea*, *ceaiŭ*, *rachĭu*, *revac*, *salep*, *şerbet* precum şi întregul aparat al fumatuluĭ : *cĭubuc* (gĭuvanea, imamea, narghilea), *lulea*, *tutun* alcătuind tacâmul *tabietuluĭ* osmanliŭ.

Interesant este că maĭ toate expresiunile privitoare la «beţie» le aŭ împrumutat Româniĭ de la un popor, a căruĭ religiune îĭ interzice într'un mod formal întrebuinţarea spirtoaselor. Astfel *chef*, *mahmur*, *tiriachĭu*, *turlac* şi idiotismele populare pentru «a se îmbăta» : a fura *luleaoa* Neamţuluĭ saŭ a se afuma cu *luleaoa*.

Păstoritul numĕră cuvintele : *cĭoban*, *caĭmac*, *caşcaval*, *ĭaurt*, *căşlă*, *ceair*, *otac*; ţesutul : *darac*, *mosor*.

Jocul copiilor în *arşice*, împreună cu varietăţile (în *arman*, în *beiŭ*) şi termeniĭ seĭ (*ichiŭ*, *gĭol*), e de origină turcească. Deasemenea, pe lângă jocul *şatrangelor* şi al *zaruluĭ*, maĭ toate expresiunile privitoare la jocul cărţilor: *berlic*, *coz*, *dubara*, *fursant*, *otuz-bir*, *rutea*; în fine termenul de biliard *mandanea*.

Instrumente musicale, întroduse prin *tarafurile* de lăutarĭ colindătorĭ : *cobuz*, *caval*, *moscal*, *naiŭ*, *surlă*, *tamburá*, cu carĭ dinşiĭ executaŭ cele maĭ frumoase melodiĭ orientale (bestele, manele, peşrefurĭ, samaĭele, tacsîmurĭ).

Cea maĭ mare parte a terminologieĭ comerciale : *alişveriş*, *saftea*, *chesat*, *cişit*, *dugheană*, *magazie* (hambar), *aĭar*, *cişnĭu*, *cântar* (terezie, vizinea), *dara*, *teanc*, *top*, *testea*, *raft*, *tejghea*, *muşterĭu*, *mezat* (atîrdisesc, hareciŭ, te-

lal); *irmilic*, *para* (calp, naht, peşin, tarapana, zaraf), *oca* (chilă, dimerlie), *rup* (gref); *căştîu*, *chirie*, *amanet*, *sinet*, *vadea*, *samsar*, *vechil*.

Multe numirî de meşteşugurî, de industriî, de unelte şi dichisurile respective : *boîangîu* (cană, benghiŭ, suliman), *casap* (masat, parlagîu, zalhana), *cavaf* (ciriş, mucava, muştea, pingea, saftian), *ceapraz* (găitan, şiret), *dulgher* (burghîu, cherestea, ciripie, rîndea), *cazma* (chepcea, bidinea), *cimur* (corasan), *chenar*, *meremet*, *moloz*; *băcan*, *gîuvaergîu*, *tabac* (ticnea), *tinichegîu*; *cimbistră* (nişter, perdaf), *gherghef* (cîul, ibrişim, tighel), *îabaşa* (minghinea) *macara*; *calfă*, *isnaf*, *salahor*.

Cuvinte aparţinênd terminologieî militare : *alaiŭ*, *bairac*, *baltag*, *beşlîu* (delîu), *buzdugan* (topuz), *caraulă*, *ceauş*, *conac*, *culă*, *fişic* (fitil, chibrit), *geampara* (daîerea, teas, tumbelechiŭ), *ghîulea*, *hanger* (îatagan), *hazna*, *îerugă* (handac, şarampoŭ), *îamă* (îuruş), *leafă*, *masala*, *meterez* (tabie), *pală* (şiş), *surugîu*, *şuşanea* (arbîu, cobur, condac), *tain*, *tulumbă*, *zaherea*. Apoî *divanul* şi titlurile de *agă*, *mazil*, *serdar*, *zapcîu*. Câţîva termenî de marină : *caic*, *cange*, *catran*, *îedec*, *liman*, *schele*, *şaîcă*, *talaz*, *trînchet* şi maî tot ce priveşte calul : *abraş*, *arcan*, *at*, *bidivîu*, *cîoltar* (harşa), *dezghin*, *geambaş*, *herghelie* (tamazlîc), *saîa* (seiz), *tegnefes* (dalac).

E de observat, că multe din cuvintele turceştî aŭ căpătat în limba română nuanţe de sens necunoscute idiomeî originalî. Aşa *abraş* însemnează la figurat «nenorocos», *abanos* are ca adverb înţelesul «tare, traînic», *bocluc* sensul metaforic «belea», *coltuc* acela de «refuz», *mehenghiŭ* de «iscusit, şiret» — toate desfăşurărî logice proprie cugetăriî româneştî.

Spiritul oriental a avut o oarecare influenţă asupra desvoltăriî parimiologieî române, dar maî interesante sînt de relevat locuţiunile proverbiale plăzmuite de mintea Românuluî, îmbrăcate într'un vestmînt oriental dar fără nicî o noîmă pe terenul originar. Astfel, pentru a caracterisa pe un «terchea-berchea treî leî perechea» adică pe un om de rînd şi sărăcuţ, care poartă tot avutul pe sine, poporul a născocit proverbul : *pirpiri cosac saxana briceag* «uşurel ca un cosac (peşte), greŭ ca un briceag», în care cuvintele *pirpiri* şi *saxana* aŭ dobîndit sensurî proprie româneştî şi străine limbeî, din care se trag. Aceeaşî idee e redată prin zicĕtoarea ironică : *elcîu belcîu*, *stambuţ chelcîu*, în care e vorbă de un ambasador nătăfleţ, pe care îl compară cu un morman (de cărbunî arşî) din Constantinopole. Tot aşa zicala : *cîoc seleam* (=multă sănătate) *de la jupân Ibrîam*, *că şi-a făcut căcîula şalvarî* exprimă acelaşî lucru ca proverbul «se loveşte ca nuca în perete» saŭ ca «tronc, Marico, fa !»

Unele din cuvintele turceştî foarte populare în Muntenia sînt înlocuite în Moldova cu corespunzĕtoare de altă origină (greacă saŭ slavă), cum de pildă : cîorap—călţun, caldarîm—pavea, dud—agud, tibişir—cridă, peşchir—prosop, tavan—sofit (alăturea de bagdadie); dar şi viceversa : duducă—domnişoară, cofă—doniţă, dugheană—prăvălie, bageacă ferestrue, buhaiŭ—taur, hasa—stambă. Alteorî figurează în aceste localităţî cuvinte diferite

dar de aceeaşĭ origină : bahadîrcă—başardină, haraba—chervan, bostan—dovleac, etc. O atare consideraţiune geografică s'ar putea însă aplica la toate elementele lexicale ale limbeĭ. In genere Moldoveanul a păstrat maĭ corect formele originalĭ : bacal, badana, bela, derbeder, duşame, magaza, meĭdan, nohod, tiutĭun reproduc maĭ exact prototipurile lor de cât munteneştile : băcan, bidinea, belea, derbedeŭ, duşumea, magazie, maĭdan, năut, tutun.

Buhaiul «pluguşoruluĭ» din seara de St. Vasile, *chindia* ca o divisiune a zileĭ bisericeştĭ şi ca numele unuĭ joc popular, *geamala* sinonim cu «brezaĭa», *dulapul* învîrtitor din timpul Paştelor şi *hagĭul* sînt singurele cuvinte, carĭ aŭ pătruns în sfera datinilor religioase.

Credinţa *Iele'or*, în jurul cărora s'a grupat un complex de diverse elemente mitice, este, cel puţin în caracterul eĭ fundamental, de origină orientală.

Un mare rol îl joacă în basme *buzduganul*, arma favorită a zmeilor în lupta lor cu Feţĭ-frumoşĭ. Cale de maĭ multe conace, după puterea zmeuluĭ, asvîrlă el grozava măcĭucă, care izbeşte cu vuet poarta şi uşa deschizêndu-le, sare apoĭ pe masă, unde, după ce se învîrteşte de treĭ orĭ în semn ca bucatele să fie gata, se aşează în cuiŭ. Adeseorĭ însă eroul, care s'află de faţă, îl asvîrlă mult maĭ departe şi zmeul se întoarce turburat acasă, unde se ĭa la luptă cu îndrăzneţul seŭ protivnic. Buzduganul este deci simbolul puterii fisice şi ca atare figura, împreună cu topuzul, între emblemele Domnilor românĭ.

Cabazul, *caraghĭosul*, *ghiduşul*, *măscăricĭul*, *mucalitul*, *pehlivanul* şi *soitarul* alimentaŭ prin *hazul* şi *marafeturile* lor desfătările şi petrecerile societăţiĭ de odinioară.

Belea, *dandana*, *satara*, *tavatură*, *zor* sînt ecoul spaĭmeĭ, ce lăsaŭ în urma lor ĭaniceriĭ, cărjaliĭ şi zorbagiĭ.

Caracteristice sînt cuvintele : *chilipir*, *cirac*, *ghelir*, *hatîr*, *geaba*, *moft*, *palavră*.

Versatilitatea Fanaruluĭ e representată prin : *ceapcân*, *mehenghiŭ*, *pişicher*, *şiret*, *tilpiz*. Tot de acolo aŭ venit : *derbedeŭ*, *dalcauc*, *duşman*, *farfara*, *haĭmana*, *lichea*.

Puţinele adjective, luate din turceşte, exprimă aproape toate o însuşire nefavorabilă : *ageamĭu*, *bondoc*, *ceacăr*, *chel*, *chĭor*, *murdar*, *peltic*, *tembel*, *ursuz*, *zevzec*.

In fine câteva substantive des întrebuinţate : *calabalîc*, *cĭomag* (sopă), *cusur*, *damla*, *leş*, *mahala*, *musafir*, *nurĭ*, *soiŭ*, *surghĭun*.

Ironia poporuluĭ, care n'a cruţat de parodiare o bună parte a elementuluĭ slavo-grec, urmărit de spiritul satiric al Românuluĭ până şi în domenul terminologieĭ religioase, ameninţă întregul contingent al elementuluĭ turcesc. Cuvinte ca *aferim*, *afif* (ififlĭu), *babalîc* (baccea), *berechet*, *fudul*, *habar*, *hal*, *halal*, *naz*, *renghiŭ*, *zeflemea* sînt toate întipările de o doză maĭ mult saŭ maĭ puţin mare de ironiă optimistă.

Bahadîrcă însemna primitiv «eroină» : vorba are astăzĭ, în gura Moldoveanuluĭ, sensul peĭorativ de «mamorniţă saŭ femee prefăcută», găsindu'şĭ o analogiă în munteanul *başardină* (=baş cadină), care, de la înţelesul original de «întâĭa favorită (a Sultanuluĭ)», scăpătă treptat la accepţiunile azĭ obicĭnuite : muĭere grasă bătrână, matronă—cotoroanţă—tîrfă.

Beşleagă era maĭ nainte titlul căpitanuluĭ de beşliĭ, astăzĭ acest nume odinioară onorific se ĭa într'un înţeles identic cu «babalîc adică «bătrân nevoeaş». Acelaşĭ lucru s'a întîmplat cu *bulubaşa*, maĭ nainte apelativul onorific al «coloneluluĭ», azĭ maĭ marele uneĭ şetre de ţiganĭ».

Marafet e propriŭ «ştiinţă, măĭestrie, dibăcie, talent , azĭ numaĭ cu sens peĭorativ «uneltirĭ viclene, nazurĭ» ; tot aşa *tertip* «disposiţiune, plan, proĭect» însemnează obicĭnuit «mijloc neonest, intrigă» totdeauna însă cu o nuanţă fină de ironiă optimistă.

In general literatura umoristică e în punctul de a monopolisa maĭ tot acest teren şi influenţa turcească îşĭ va găsi ultima expresiune într'un Pepelea, înarmat cu topuz şi buzdugan şi înconjurat de întregul arsenal de ironiă, cu care poporul urmăreşte tot ce n'a putut prinde rădăcinĭ adâncĭ în limbă şi care n'a avut de cât o înrîurire trecĕtoare asupra sufletuluĭ seŭ (1).

In acest mod am căutat a constata pe terenul ideal al limbeĭ, în special al limbeĭ române, o mişcare perpetuă de flux şi reflux, o transformare continuă analogă cu aceea care domneşte în lumea organică. Ne am încercat a supune la un numĕr de principie fixe, de legĭ, seria nesfîrşită de combinaţiunĭ logice în lipsa putinţeĭ de a fixa într'un mod absolut un itinerar ideal al cuvintelor.

---

(1) In privinţa elementuluĭ albanes a se vedea cele spuse la cap. III, § 3.

ADAOSE ŞI INDREPTĂRI

P. 7. Adaogă: Arsène Darmsteter, *La vie des mots étudiée dans leurs significations*, Paris, 1887 (XII, 212). Autorul observă în prefaţă: «Ce n'est pas une étude historique des variations que les mots peuvent éprouver dans leurs significations qu'on a voulu tenter; c'est une étude philosophique des procédés logiques et des causes phychologiques ou linguistiques qui se cachent derrière l'évolution des sens». D. Darmsteter a ajuns în unele puncte la aceleaşĭ resultate ca şi autorul acesteĭ *Incercărĭ*.

P. 7, nota 1. Numele de *Semasiologiă*, adoptat şi de Gröber (în scurta schiţă, ce'ĭ consacră în al seŭ *Grundriss der Romanischen Philologie*), e înlocuit la Darmsteter (op. cit. 88) cu acela de *Semantică*, o numire introdusă în Franţa de Michel Bréal, care a publicat în «Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France» (1883, p. 132 urm.) un «fragment de Sémantique», întitulat: *les lois intellectuelles du langage*.

P. 15: *a iscăli*. D. Hasdeŭ, care a binevoit a citi în coale această lucrare, mi-a atras atenţiunea că, în vechile documente, figurează formula *iskalŭ* «am iscălit», care nu'ĭ de cât perfectul paleo-slaviculuĭ *iskati* însemnând într'altele şi «a cerceta, a vedea»: *iskalŭ* corespunde deci latinuluĭ *vidi*.

P. 54: *boz*. Cuvîntul se trage de la pls. *bozĭ*, plural din *bogŭ* «deus», decĭ «zeĭ» pentru «idol» (Hasdeŭ).

P. 61: *naĭbă*. Hasdeŭ, *Etym. Magnum Rom.*, p. 969: «A treĭa persoană imperativă «n'*aĭbă*...!» constituă un fel de blăstem: «n'*aĭbă* parte!»... Când pomeneşte poporul pe d r a c, adauge cu groază: «n'*aĭbă* loc aicĭ!», de unde apoĭ unul din numeroasele epitete ale necuratuluĭ: n a ĭ b ă, format printr'un imperativ ca şi în «ucigă'l-toaca!»

P. 109, nota 1. Compară vechĭul proverb frances: «Il faut se garder du devant d'une femme, du derrière d'une mule, et d'un moine de tous costez» citat de Le Roux de Lincy, *Le livre des proverbes français* I, 37.

P. 114: *aghiasmă*. Adaugă fr. *l'eau benite* de c a v e =du vin ap. Le Roux de Lincy I, 24.

P. 118: *Dumnezeŭ*. E interesantă următoarea observaţiune a luĭ Le Roux de Lincy I, XIV): Il est bon d'observer que le nom de Dieu placé dans un grand nombre de proverbes ne l'est jamais d'une manière inconvenante; on peut en dire autant du nom de Jésus Christ et de celui de la Vierge Marie.... Le même respect ne s'est pas attaché aux noms de saints; la littérature légendaire n'a pas été assez puissante pour arrêter le sarcasme et la moquerie». Vezĭ maĭ la vale.

P. 122: *popeşte*. Adaogă *a hirotoni* «a bate» ap. Polizu, *Dicţion*. 528.

P. 124: *sfânt*. Francesul, caracterisând apucăturile cele rele, le precede cu vorba *saint* făcênd în acelaşĭ timp un joc de cuvinte, aşa: il a le mal s a i n t *Acaire*=il est opiniâtre (*acariâtre*); il a le mal s a i n t *Avertin*=il a *mauvaise tête;* mal s a i n t *Martin*=*l'ivresse*, etc. ap. Le Roux de Lincy I, 43,44,50.

P. 180. Afară de şesul «Pratul luĭ Traĭan», numit de Ungurĭ *Keresztes*, maĭ e în Oltenia *Calea Troĭanuluĭ*, cum numeşte poporul vechea cale romană, care trece din Oltenia prin pasul TurnuluĭRoş.

ÎNDICELE CUVINTELOR ROMÂNE

n. = Notă.

INDICELE NUMELOR PROPRIE

Cele patru volume ale anuluĭ I-iŭ şi al doilea, coprinḑênd aprópe 1,800 paginĭ cu 41 stampe: chromolitografiĭ, fototipiĭ şi litografiĭ, şi 78 xilografiĭ în text, se află de vênḑare la administraţiunea Revisteĭ, Strada Primăvereĭ No. 30, cu preţ de leĭ 70.

Pentru nouiĭ abonaţĭ preţul lor este numaĭ de 50 leĭ.

Domniĭ carĭ n'aŭ plătit încă abonamentul, sunt rugaţĭ a grăbi cu trimiterea banilor la adresa Redacţiuneĭ, Bucureşcĭ, Strada Primăvereĭ No. 30.
